# ARCHAEOLOGIA
## BIBLICA
### BREVITER EXPOSITA.

A

D^RE. FOUR. ACKERMANN,

CAN. REG. LAT. CLAUSTRON. LINGUAE HEBR. ET STUDII BIBL. V. T. PROF. CAES. REG. P. ET O.

VIENNAE.

APUD FRIDERICUM VOLKE.

TYPIS ANTONII STRAUSS.

MDCCCXXVI.

*Editio sub tutamine Legis.*

# PRAEFATIO.

Quum exemplaria Archaeologiae biblicae Dr. Joan. Jahni edit. an. 1814 distracta essent; bibliopola novam desiderans editionem a me petiit, ut eam curarem. Libenter consulens ejus desiderio, hunc laborem suscepi. — Principia, quae secutus sum in paranda hac editione, sunt eadem, de quibus lectorem in praefat. ad Introd. in libros S. V. F. Viennae 1825 monui; nullam enim sufficientem caussam ea deserendi inveni, imo de die in diem plures, eaeque graves rationes sese mihi obtulerunt eis fideliter inhaerendi. — Insuper quod appendicem additam attinet, sciat lector, in gratiam tyronum, ut historiam gentis Hebraeae paucis expositam prae oculis habeant, eam scriptam esse. Quod autem allegationes variorum auctorum tam in hoc libro, quam in Introductione concernit; dum allegatione auctores laudo, atque in multis sequor, profiteor tamen, me, sicubi eorum alteruter a vero aberravit, longe abesse, ut in errore socius esse velim. — Haec habui,

quae te, lector, in editionis hujus vestibulo scire volui, teque rogo, ut de iis, quae tibi aut displicent, aut vere menda sunt, amice moneas. Caeterum illa utere, ad tuum et Ecclesiae, cujus judicio omnia, quaecunque in hoc libro dicta sunt, lubens submitto, incrementum! Vale.

Vindobonae die 11. Aprilis 1826.

# Archaeologia Biblica.

## Praeliminaria.

### Archaeologia Biblica.

§. 1. Archaeologia subjective est scientia, objective, systema rerum antiquarum memorabilium, atque adeo et res gestas, et omnia reliqua antiqua memoratu digna, uti ritus, consuetudines, mores etc. complectitur; sensu vero arctiori ad sola haec postrema restringitur. Quemadmodum autem memorabilia illa, vel ad rem domesticam, vel publicam seu politicam, vel ecclesiasticam seu sacram, spectant: ita quoque Archaeologia est vel domestica, vel politica, vel sacra. Biblica archaeologia de solis illis antiquis rebus memorabilibus tractat, quae in Bibliis occurrunt, attinguntur, vel pro notis ponuntur.

### Necessaria theologo.

§. 2. Archaeologia Biblica omnibus quidem non modo jucunda, sed etiam utilis, theologo autem et Bibliorum interpreti etiam necessaria est, I. ut se cogitatione totum in aetatem, regionem et adjuncta sacrorum scriptorum et coaevorum lectorum transferat, veram objectorum quorumcunque naturam et indolem cognoscat, et quaelibet recte dijudicet; II. ut allusiones ad ritus, consuetudines, leges, proprietates regionis, aliaque adjuncta, observet, et plenum horum locorum sensum percipiat; III. ut adversario-

rum argumenta, quorum pleraque ignorantiae antiquitatis innituntur, recte dissolvat; IV. ut illas divinas dispositiones, ad conservationem religionis inductas, illis temporum adjunctis congruisse, perspiciat; V. ut fidei dogmata et morum doctrinam ab orationis ornatu, qui ab antiquis illis rebus depromptus est, discernat; et VI. ut vim argumentorum, quibus libri sacri probantur esse genuini, penetret. Atque archaeologiam Biblicam omnino tanti esse momenti, patet quoque ex eo, quod omnes, qui rerum antiquarum ignari, ad Biblia scrutanda accesserunt, innumeros gravesque errores prodiderunt. Cf. Joan. Steph. Menochii praefat. ad libr. octo de republ. Hebr. Parisiis 1648.

## Fontes archaeologiae Biblicae.

§. 3. Ut autem archaeologia, exoptata subsidia praestet, necesse est, ut hauriatur ex genuinis et indubiis fontibus, et tandem rectus fiat ejusdem usus. Fontes sunt.

I. Libri sacri, qui sunt testes domestici, et plerique etiam coaevi, adeoque gravissimi.

II. Monumenta antiqua, utpote testes adhucdum viventes; talia sunt arcus triumphalis Titi, quem Relandus in spoliis templi Jerosolymitani in arcu Titiano Romae conspicuis repraesentavit; rudera Persepolitana; sepulcra seu cryptae in Syria, Palaestina, et Aegypto, ubi etiam pyramides, obelisci et rudera diversorum aedificiorum, antiquitatem et perfectionem artium testantur. Rudera urbium Baalbeck et Palmyrae, quae a Woodio aeri incisa repraesentata fuerunt, ex recentiori quidem aevo descendunt, illustrant tamen ea, quae in Bibliis de aedificiis Herodis attinguntur.

III. Nummi vetusti Graeci, Phoenicii, Aegyptiaci, Romani, aliique non minus ac Judaici illi, quorum in-

scriptiones characteribus antiquis exaratae testantur, non fuisse confictos.

IV. Scripta Philonis Judaei et Josephi Flavii, qui ambo coaevi erant Apostolis, et quorum ille quidem in Aegypto, hic vero in Judaea et dein Romae vixit.

V. Auctores antiqui Graeci et Latini, qui nonnunquam res orientales, in libris sacris obiter memoratas, uberius exponunt, inprimis Herodotus, dein Xenophon, Arrianus, Strabo, Plutarchus, Diodorus Siculus, et reliqui fere omnes. Hos vero auctores exteros et multo recentiores, dissentientibus coaevis aut saltem domesticis Bibliorum scriptoribus postponendos esse, sana ars critica docet.

VI. Mischna, seu textus Thalmudis, qui fere ab anno 190 usque ad annum 220 ex traditionibus compilatus, et demum Gemaris duabus explanatus fuit, quarum altera, dicta Jerosolymitana, circa annum 280 conscripta; altera vero, Babylonica nuncupata, anno 427 coepta, et circa annum 500 ad finem perducta fuit. In usu notitiarum, quas hoc opus suppeditat, permagna cautione opus est; multa enim recentiora, quae antiquitati ignota erant, interposita sunt.

VII. Scriptores illi ecclesiastici, qui in Syria aut aliis regionibus orientalibus vixerunt, inprimis Hieronymus et Ephraem Syrus; libri quoque alii Syriaci et Arabici, inprimis antiquiores; ipsa denique etiam itineraria peregrinantium, qui recentiori aevo regiones illas lustrarunt, et indolem earum, atque mores, ritus et consuetudines incolarum in suis itinerum historiis exposuerunt. Sunt quidem hi omnes, testes de rebus multo recentioribus; ast quum orientales non sint novationum amantes, et antiquis inhaerere malint: pleraque antiquissima constanter retinuerunt, ex quibus permulta in Bibliis, lucem capiunt. Quum autem

nihilominus non pauca quoque, tot seculorum decursu, mutata fuerint, cavendum est, ne recentiora antiquitati obtrudantur. Qui antiqua ceteris constantius tenuerunt, sunt Arabes, qui in desertis Arabiae vagantur; his proximi sunt nomades in Palaestina, Syria, Mesopotamia, Babylonia seu Erak, atque demum in Aegypto et Africa septemtrionali; ceterae gentes, prout Hebraeis propinquiores sunt, aestimandae. Denique distinguenda sunt illa, quae hi auctores ipsi viderunt et observarunt, ab his, quae duntaxat conjiciunt, et quibus sententiam suam interponunt; in illis enim sunt testes, in his vero judicis sibi arrogant officium, quod unicuique nostrum competit.

Archaeologiae biblicae amor apud Judaeos extitit demum post destructam penitus rempublicam, ab iisque ad Christianos transiit, quorum nonnulli renatis litteris in ejus studio suam operam posuerunt. Primum Judaeorum opus quod huc omnino pertinet, est Talmud. E scriptoribus, qui post Talmudis aetatem iisdem in rebus antiquis Hebraeorum elaborarunt, nemo magis inclaruit, quam M. Maimonides, qui saeculo XII. floruit. Primus vero Christianorum, qui antiquas Hebraeorum res, praesertim sacras, justo quodam ordine, et cum laude tradidit in opere: Antiquitatum Judaicarum libri IX..... adjectis formis aeneis. Lugd. Bat. 1593. 4. est celeberrimus Bened. Arias Montanus Theol. Dr. et Capellanus Philippi II. Hisp. regis. — Recentissimum opus hujus generis eruditione refertum est: Dr. E. Fr. C. Rosenmülleri Handbuch der biblischen Alterthumskunde, Leipzig 1823.

# Archaeologia Biblica.

## PARS PRIMA.
## De antiquitatibus domesticis.

### CAPUT PRIMUM.
### Introductio Geographica.

#### Geographia Biblica.

§. 4. Primum quidem situm et indolem locorum illorum, in quibus usitata erant ea, quae memorabilia exponenda veniunt, cognitam esse oportet; quare praecipua geographiae Biblicae capita praemittimus. Ne autem justo diutius in limine haereamus, pro notis ponimus non modo sedes populorum, qui Gen. 10. memorantur, sed etiam fontes et cursum fluviorum Euphratis et Tigridis, atque plura alia de Asia minori et Graecia; situm duntaxat earum regionum, quae in Bibliis saepius memorantur, paucis exponemus.

#### Aramaea.

§. 5. Regio, quae in Bibliis nomine A r a m, אֲרָם, venit, est tractus vastissimus, qui a monte Tauro usque ad Damascum et Babyloniam, atque a mari mediterraneo usque trans Tigridem in Assyriam protenditur. Diversae autem partes diversis quoque nominibus insigniuntur.

I. Aram beth Rechob, אֲרַם בֵּית רְחוֹב, Assyria, אַשּׁוּר, sensu strictissimo, parva provincia, seu peninsula Tigride et Zabo majori et minori cincta, quae demum septem aliis provinciis aucta fuit, et aetate Jesaiae et Achazi aliis occupationibus usque in Syriam et in Palaestinam progredientibus, in latissimum imperium Assyriacum increvit. Nineve, metropolis, in littore orientali Tigridis, fere ubi nunc in littore occidentali Mosul cernitur, sita erat; primum ab Arbace et Belysi anno 877 ante Chr. vastata, sed rursus restituta; demum a Cyaxare I. et Nabopolassare anno 625 ante Chr. eversa, et nunquam restaurata fuit.

II. Aram Naharaim, אֲרַם נַהֲרַיִם, Mesopotamia, nunc al-Gezira, seu insula nuncupata; nam instar insulae fere undique Euphrate et Tigride cincta est. Provinciae singulares sunt: 1. campi Mesopotamiae, פַּדַּן אֲרָם vel שְׂדֵה אֲרָם, et 2. tractus Nesibenus, אֲרַם צוֹבָה.

III. Aram sine epitheto, est Syria, nunc al-Scham, seu regio sinistra, dicta, quia facie in orientem converso Arabi, ad sinistram, id est, ad septemtrionem sita est. Celeberrimae, ruderibus adhucdum insignes urbes sunt Baalbek vel Baal-Gad, בַּעַל גַּד, seu Heliopolis; et Thadmor, תַּדְמוֹר, seu Palmyra; porro חֶלְבּוֹן, nunc Haleb seu Aleppo, et Antiochia. Districtus singulares erant: 1. regnum Damascenum, דַּמֶּשֶׂק et דַּרְמֶשֶׂק; 2. regnum Maacha, מַעֲכָה; 3. regnum Tob, טוֹב; 4. regnum Hamath, חֲמָת; et 5. regnum Geschur, גְּשׁוּר, ad Orontem fluvium.

Orientales, coeli regiones ad corporis situm definituri, vertunt faciem ad ortum solis; quare vocant ortum non modo מִזְרָח, sed etiam quod coram facie est, קָדִים ,קֶדֶם ,עַל פְּנֵי; septemtrionem non solum צָפוֹן, sed etiam שְׂמֹאל, occidentem non tantum עֶרֶב, sed etiam posterius, אַחֲרוֹן, אָחוֹר, et mare, יָם, quia mare mediterraneum hanc plagam occupat;

denique austrum non modo נֶגֶב et דָּרוֹם, sed etiam d e x t e r a m, יָמִין, תֵּימָן, dicunt.

## Phoenice.

§. 6. Pars Syriae et Palaestinae ad littora maris mediterranei, a fluvio Eleuthero, qui inter Orthosiam et Tripolim, 34° 26′ lat., in mare se exonerat, usque ad Achzibam seu Ecdippam, 32° 50′ lat., vel, ut quibusdam placet, usque ad ostium fluvii Beli ad Acco seu Ptolemaidem, Phoenice est regio, parva quidem, inprimis curta, sed a commerciis et artibus celeberrima et ditissima. Urbes erant celebres, Sidon, צִידוֹן, et Tyrus, צוֹר, quae Sidone quidem recentior, sed demum celebrior erat, a Nebucadnezare vastata, dein in adjacente insula restituta; rursus ab Alexandro Magno eversa, et denuo restaurata, antiquam celebritatem non recuperavit.

## Media.

§. 7. Media, מָדַי, sub 32—40° lat., contermina est ad occasum Assyriae et Armeniae, ad septemtrionem mari Caspio, ad ortum Hyrcaniae et Parthiae, atque ad austrum Persiae. Metropolis erat E c b a t a n a, אַחְמְתָא, nunc H a m d a n dicta.

## Persia, Susiana, Elymais.

§. 8. Persia, פָּרַס, est ille tractus, qui a Media usque ad mare Persicum, a gradu lat. 34 ad 27 protenditur, atque Susianam et Elymaidem comprehendit; arctiori vero sensu ad occasum habebat Susianam, et ad ortum Caramaniam. Susiana, cujus metropolis Susan, שׁוּשַׁן, erat, Persiam inter et Babyloniam media, ad austrum sinui Persico contermina est, et nunc Chuzistan dicitur. Elymais, עֵילָם,

in libris antiquioribus pro universa Persia venit, strictiori vero sensu, est districtus, qui Susianae ad septemtrionem, et Babyloniae ad ortum septemtrionalem situs erat, conterminus aliunde Mediae; limites accurate definiri nequeunt.

## Babylonia, Chaldaea.

§. 9. Babylonia, a metropoli celeberrima Babylone, בָּבֶל, denominata, sensu latiori, ad septemtrionem terminabatur Armenia, et hac extensione olim dicebatur Sinar seu Singar, שִׁנְעָר; strictiori autem sensu, ad septemtrionem confinis erat Mesopotamiae, ad occasum Arabiae desertae et ad austrum sinui Persico. Pars aliqua australis in occidentali littore Euphratis, a regibus Assyriae, quibusdam tribubus Chaldaeis concessa, inde Chaldaea dicta fuit: proprie autem sic dicta Chaldaea non erat ad littora ponti Euxini orientalia in austrum vergentia, ut Michaelis existimavit, sed pars Armeniae orientalis et meridionalis, ut Xenophon Cyrop. II. 4, 8—19. III. 1, 1—24. 2, 1—3, 1. et Expedit. Cyri IV. 5, 24. 6, 3. 7, 10. et V. 5, 1. docet.

## Arabia.

§. 10. Arabia incolis Palaestinae dicebatur regio orientalis, אֶרֶץ קֶדֶם, *Ανατολη*, Babyloniis vero occidentalis, עֲרָב, עֲרָב, *Αραβια*. Hinc Arabes jam בְּנֵי קֶדֶם, orientales, jam עַרְבִי, עַרְבִים, occidentales dicebantur, 2 Paral. 9, 14. Jer. 3, 2., et ipsi quoque se utroque nomine compellabant, et adhucdum compellant, ita tamen, ut campestres seu scenitae se dicant collective עֲרָב, عَرَبٌ, incolae autem urbium עֲרָב, أَعْرَابٌ conf. Jer. 25, 24. Divisio in felicem, Petraeam, et desertam Arabiam, a Megasthene et Ptolemaeo usurpata, orientalibus ignota est, et in Bibliis non observatur.

Arabia **felix** dicitur peninsula, sinu Arabico (qui recentioribus mare rubrum dicitur), oceano meridionali (qui olim in hac plaga mare rubrum nuncupabatur), et sinu Persico cincta, ut linea, ab extremitate sinus Persici, ad portum Aelan seu Aila, in orientali extremitate sinus Arabici situm, ducta, claudatur. Pars vero illa, quae ad ortum cingitur Arabia deserta, et ad austrum sinu Arabico (qui hac in parte duo brachia in septemtrionem extendit), ad occasum autem Aegypto et mari mediterraneo, et ad septemtrionem Palaestina circumdata est, ab urbe Petra, סֶלַע, dicitur **Arabia Petraea**. — Idumaea, אֱדוֹם, etiam Seir, שֵׂעִיר, dicta, pars est septemtrionalis Arabiae Petraeae in orientem vergens. — Illa denique pars, quae ad austrum Arabiae felici, ad ortum Babyloniae et Euphrati, ad septemtrionem Euphrati et Syriae, atque ad occasum Gileatidi confinis est, audit **Arabia deserta**. Magni sunt in his regionibus, praesertim in Arabia deserta et Petraea, tractus volubilibus arenis contecti, qui nomadibus pascua praebent.

## Aegyptus.

§. 11. Aegyptus, מִצְרַיִם, מָצוֹר, אֶרֶץ חָם, fere sub 31° 37′ ad 23° 45′ lat., ab ortu terminatur Arabia Petraea et sinu Arabico, ab austro Aethiopia seu potius Nubia, ab occasu desertis Africae seu Libyae, et a septemtrione mari mediterraneo. Divisa fuit in duas, nonnunquam etiam in tres partes, nempe inferiorem (septemtrionalem), quae Delta dicitur, et superiorem (meridionalem), quae Arabice صعيد, Zaid, Graece Θηβαΐς, et Hebraice פַּתְרוֹס nuncupatur, nisi hoc nomine **Phatros**, solus veniat nomus Phaturites. Pars inferior Aegypti superioris tanquam tertia, seu media, nonnunquam heptanomis dicta fuit, quia septem districtibus

constabat. Nilus celeberrimus, qui fere constanter nomine יְאֹר venit, secat regionem in duas partes, et omni anno, mensibus Augusto et Septembri, vallem inundat, limoque suo nigro foecundat, atque demum in mare mediterraneum se exonerat, olim quidem septem ostiis, quorum hodiedum duo duntaxat majora supersunt. Urbes celebriores sunt נֹא vel נֹא אָמוֹן, id est **Thebae**, seu Diospolis magna, metropolis Aegypti superioris, jam ab Homero a 100 portis laudata, et adhucdum a ruderibus percelebris; נֹף vel מֹף seu **Memphis**, fere in confinio Aegypti inferioris et superioris, ad littora Nili occidentalia; צֹעַן seu **Tanis**, quae nunc in insula lacus Tennis seu Mensale superest; atque **Alexandria**, ab Alexandro in littore maris mediterranei ad limites occidentales Aegypti aedificata, portu insignis.

## Terra Gessen seu regio Goschen et torrens Aegypti.

§. 12. Regio Goschen, גֹּשֶׁן, in Vulgata **Gessen**, dicitur Gen. 47, 6. 11. מֵיטַב הָאָרֶץ, id est, regio pascuosa; igitur nequaquam erat pars culta Aegypti. Ex 1 Paral. 7, 21. seqq. liquet, hunc terrae tractum eo usque procurrisse, ut non procul ab urbe Gaza terminaretur; itaque orientalis erat pars Aegypti inferioris, quae ad littora maris mediterranei in Arabiam Petraeam protendebatur; quare interpres Alexandrinus, geographiae hujus regionis optime gnarus, vertit Gen. 45, 10. *Γεσεν Αραβιας*. Ex his efficitur, regionem Goschen esse illum tractum, fere triangularem, qui linea ab Heroopoli ad torrentem Aegypti ducta, mari mediterraneo, et Pelusiaco Nili brachio clauditur.

Ubi autem quaerendus sit commemoratus modo torrens Aegypti, נַחַל מִצְרָיִם, qui in Bibliis saepe recurrit, ad-

huc sub judice lis est. Vero simillimum tamen est, esse torrentem, qui ad Rhinocoluram, nunc al-Arisch dictam, tempore hyemis mare influit; nam interpres Alexandrinus נַחַל מִצְרַיִם vertit Ρινοκολουρα; et Epiphanius, harum regionum non minus, ac interpres Alexandrinus, gnarus, testatur Haer. 66. p. 703, Rhinocoluram ab incolis nuncupatam fuisse νεελ, quod est ipsum נַחַל, aliis vocalibus prolatum, atque peregrinator Helferich Reisebuch Frankf. 1573 p. 385, scribit, venisse se 1565 ad al-Arisch in regionem, quae dicebatur Nechile, quod rursus est ipsum נַחַל paulo inflexum. Cf. Brochard im Reisebuch Frankfurt S. 466 et Wansleb. in der Sammlung der Reisen von Paulus III. 164. Peregrinatores ibidem non invenisse torrentem, ratio non est alia, quam quod non advenerunt ea hyemis parte, qua vallis seu torrens aqua non caret.

Quantum utilitatis habeat Palaestinae notitia geographica ad S. Scripturam intelligendam, docet S. Hieronymus, in epistola ad Domnionem et Rogatian: „Quomodo Graecorum historias magis intelligunt, qui Athenas viderint, et tertium Virgilii librum, qui a Troade per Leucatem et Acroceraunia ad Siciliam, et inde ad ostia Tiberis navigaverint: ita Sanctam Scripturam lucidius intuebitur, qui Judaeam oculis contemplatus sit, et antiquarum urbium memorias, locorumque vel eadem vocabula, vel mutata cognoverit. Unde et nobis curae fuit cum eruditissimis viris hunc laborem subiro; ut circumiremus provinciam, quam universae Christi Ecclesiae sonant."

## Limites regionis Hebraeorum.

§. 13. Canaan, כְּנַעַן, regio Abrahamo, et posteris ejus a Deo promissa, et primitus partim a Canaanaeis, posteris Canaan filii Cham, partim ab Abrahamo, Isaaco et Jacobo occupata, fluvio quidem Jordane et mari mortuo, Arabia Petraea, mari mediterraneo atque Syria cingitur; ast promis-

siones simul ea respiciebant, quae Hebraei, quondam ad arma provocati, in potestatem suam redacturi essent. Ita mox in principio, ut in regionem, quam patriarchae occupaverant, penetrare possent, reges Gileatidis, qui arma arripuerant, expugnarunt, atque tractum trans Jordanem a fluvio Arnone usque ad radices montis Hermon seu Antilibani, jure belli occuparunt, Num. 21, 21, seq., et sequentibus seculis alias porro vicinas regiones in ditionem suam redegerunt. Hac extensione limites definiuntur Gen. 15, 18—21. Num. 34, 1—2/ Deut. 11, 24. Jos. 1, 4. 11, 16—17. 13, 1—7. 15—33.

Ad austrum ab extremitate maris mortui limites diversis anfractibus procurrebant penes Idumaeam et Arabiam Petraeam ad torrentem Aegypti, ut pascua Arabiae Petraeae, et inprimis illius deserti, quod per Arabiam Petraeam et desertam usque ad sinum Persicum, et penes Euphratem in septemtrionem protenditur, manerent libera; limites enim in his eremis praefiniri non poterant. Ne vero quidpiam ultra torrentem Aegypti occuparetur, singulari lege cautum fuit, Deut. 17, 16. Post victricia Davidis arma, Idumaea quoque tota usque ad sinum Elaniticum, Hebraeis paruit. Extrema, ex hac coeli regione urbs, commemorari solet Beerscheba, בְּאֵר שֶׁבַע.

Ad occasum, a torrenti Aegypti usque ad urbem Acco seu Ptolemaidem, vel potius usque Achzibam seu Ecdippam, Jos. 19, 28—29., mare quidem mediterraneum, הַיָּם, הַיָּם הַגָּדוֹל, הַיָּם הָאַחֲרוֹן, praefinitus fuit terminus, Philistaei tamen in littoribus australibus persistebant, a Davide demum quidem victi, deinceps autem denuo saepius jugum excusserunt. Ab Achziba limites vertebantur in terram continentem, et penes Phoenicen, 17 milliaribus Germanicis in septemtrionem, usque ad 34° lat. procurrebant,

ubi Apheca, inter Biblum seu Gible et Baal-Gad seu Baalbek, sita erat. Phoenice itaque limitibus Hebraeorum exclusa fuit, Jos. 13, 2—6. conf. Num. 3, 6. et Jos. 19, 24—31.

Limites septemtrionales ab Apheca, multis et magnis anfractibus procurrebant in orientem, attingebant in Coelesyria fines regni Hamath, חֲמָת, et comprehendebant quoque urbem Baal-Gad sub 34° lat., in cujus confinio sita fuisse videtur illa urbs Dan, quae saepius extrema in septemtrione, allegatur. Inde limites ita vergebant in austrum versus orientem usque in Arabiam desertam, ut regnum Damascenum excluderetur, quod totum cum urbibus quoque Betach et Bairuth, demum a Davide armis occupatum fuit, sub successoribus vero rursus libertatem suam vindicavit, et regno Israel multa incommoda creabat.

In orientali plaga limes quidem statutus erat Euphrates, Deut. 11, 24., neque tamen in desertis illis accurate definiri poterat. Montes Gilead, sub Mose occupati, procurrunt usque ad desertum, quod littus Euphratis ambit, et pascua praebebat Rubenitis et Gaditis, 1 Paral. 5, 9. 16. Magnum tractum armis subegerunt tribus trans Jordanem sub Saulo, 1. Paral. 5, 19. Ammonitae, בְּנֵי עַמּוֹן, tenebant tractum trans Arnonem in oriente; atque Moabitae, בְּנֵי מוֹאָב, habitabant regionem trans Arnonem in meridie, ut Arnon fluvius esset limes, qui Hebraeos ex orientali plaga dirimeret ab Ammonitis, et ex australi plaga a Moabitis, donec David hos populos subegisset, et limites in septemtrionem quoque usque ad 35° 15′ lat. extendisset, ubi urbs Thipsach, תִּפְסַח, seu Tapsacus, sita erat.

Ex his liquet regnum Davidis et Salomonis fuisse vastissimum; a gradu enim lat. 28 usque ultra gradum 35$^{um}$, et a gradu longit. 52 usque ad gradum 59$^{um}$ porrigebatur.

## Facies regionis. Montes.

§. 14. Canaan est regio montosa. Duo montium juga, alterum cis, et alterum trans Jordanem, procurrunt ex Syria usque in Arabiam, quae passim jam majori, jam minori planitie interrupta sunt.

Montes, הַר, הָרִים, praecipui sunt:

I. Libanus, לְבָנוֹן, duobus montium jugis constans, quae fere parallela a 33° 12' lat. in septemtrionem usque ad 34° 32' procurrunt, et mediam relinquunt, magnam vallem, quae Coelesyria, *Κοιλησυρια*, חוּל הַלְּבָנוֹן et בִּקְעַת לְבָנוֹן, dicitur, Gen. 10, 23. Jos. 11, 17. Exsurgunt nempe hi montes ultra dimidium milliaris Germ. ab antiqua Tyro in septemtrione, ubi fluvius Leontes, nunc Kasmie dictus (qui, inter ambos medius, ex Coelesyria venit) mare ingreditur. Tractus occidentalis Graecis L i b a n u s, et orientalis A n t i l i b a n u s dicitur, quod discrimen nominum, Hebraei non observant; utrumque enim nomine Libani comprehendunt. — L i b a n u s ab ostio Leontis in septemtrionem ita protenditur, ut paulisper vergat versus orientem, et penes mare relinquat planitiem diversae latitudinis; duo enim duntaxat promontoria in mare excurrunt, alterum ad ostium Lyci, qui nunc Nahr el-khalb dicitur, sub 33° 50'; et alterum sub 34° 16' *Θευ προσωπον* dictum. In his montanis erant cedri, אֶרֶז, אֲרָזִים, quarum adhucdum 20 — 40, vel potius, ut Aryda Maronita Archipresbyter Tripolitanus, quondam Viennae Professor LL. OO. testatus est, 14 antiquissimae et praegrandes, minores autem quam plurimae supersunt. — A n t i l i b a n u s ab ostio Leontis primum quidem vergit in orientem, tandem vero, Libano fere parallelus, in septemtrionem procurrit; multo altior est Libano, in vertice perpetuis nivibus tectus, Jer. 18, 14; ast in Libani

quoque rimis et fissuris altioribus septemtrioni obversis, nives tempore aestatis non deficiunt, quae in urbes vicinas ad refrigerandum potum deportantur, Prov. 25, 13. Antilibani vertex altissimus, Hebraeis dicebatur חֶרְמוֹן, Hermon, Sidoniis שִׂרְיוֹן, Sirjon, et Amorrhaeis שְׂנִיר, Senir, Deut. 3, 9; ast recentiori aetate tria haec nomina tribus diversis verticibus tribuebantur 1 Paral. 5, 23. Pars Damascum respiciens dicebatur אֲמָנָה, Amana, unde torrentes, vel potius duo torrentis brachia, Amana et Pharphar, פַּרְפַּר, descendunt, 2 Reg. 5, 12. Antilibanus alit abietes et pinus. Altitudo montium fere est 1500 vel 1600 orgiarum, et spectaculum praebet grande et magnificum, nnde plures tropi depromti snnt, Jes. 10, 34. 29, 17. 35, 2.

II. Carmelus, כַּרְמֶל, jugum montium, quod tribus fere milliaribus Germ. ab austro Ptolemaidis, ubi mare sinum facit, exsurgit, et versus meridiem protenditur milliaribus Germ. duobus et dimidio. Latitudo in septemtrione est duorum et dimidii, in meridie vero quinque milliarium Germ.; ambitus fere est 8, vel ut d'Arvieux contendit, 13 milliarium Germ. Montes in septemtrione et oriente altiores sunt quam in meridie et occidente, et in septemtrione quoque in mare excurrunt; versus meridiem vero recedunt, et littus plannm in formam dimidii circuli, relinquunt. Horum montium et vallium indolem, ipsum nomen indicat; nam כַּרְמֶל, ex כֶּרֶם אֵל contractum, est hortus Dei, seu regio peramoena. Vertices montium quercubus et abietibus, valles vero olivis et lauris consitae sunt, nec ullibi desunt fontes et rivi orientalibus gratissimi. Quare plures a Carmelo depromti occurrunt tropi Jes. 29, 17. 32, 15. 35, 2. Mich. 7, 14. Jerem. 48, 38. Notatu dignae quoque sunt specus quam plurimae, quarum saltem multae jam olim aderant, atque semitae per continuos anfractus ductae, ut quivis fa-

cile in ipsis se abscondere, ibique latere possit a nemine reperiendus Amos 9, 3. 2 Reg. 2, 25. 4, 25. — Alius mons Carmelus cum urbe cognomine erat in tribu Juda, 1 Sam. 25, 5. 27, 3. 2 Sam. 3, 2.

III. Thabor, תָּבוֹר, *Ιταβυριον*, mons singularis, figura ab austro in septemtrionem ovali, semitertio milliari Germanico a Carmelo ad ortum, et fere duobus milliaribus Germanicis a Jordane ad occasum, ad latus septemtrionale planitiei Iizreel seu Ezdrelom, in altitudinem 30 stadiorum elevatur, ambitu ad radicem, trium horarum. In vertice est planities ovalis, cujus peripheria 26 stadia complectitur, in quo quondam fuit urbs, et haec non videtur esse diversa ab urbe Thabor in tribu Zebulon, quae 1 Paral. 6, 62 vel 77 commemoratur, et Jos. 21, 32 simpliciter urbs, seu קַרְתָּן, Karthan, dicitur. Alia autem prorsus est Terebinthus Thabor, quae dimidio milliario Germ. Jerosolymis distabat, 1 Sam. 10, 3.

IV. Montes Israel, etiam montes Ephraïm dicti, fere meditullium totius regionis occupabant, et opponebantur montibus Judae. In utrisque est uber solum, exceptis illis montium Israel jugis, quae regionem Jordanis respiciunt, et illis, quae a monte olivarum usque ad planitiem Jerichuntinam proterduntur; haec enim sunt aspera et salebrosa, et postrema perpetuo latronibus latibula praebebant, Jos. 16, 18. 18, 17. Luc. 10, 30. Altissimus vertex hujus ultimi jugi montium est, qui nunc quidem Quarantania dicitur, olim autem saxum Rimmon dictus fuisse videtur, Jud. 20, 45—47. Montes Ebal et Garizim, sola valle divisi, ille ad aquilonem, hic ad austrum Sichemi, ex Deut. 27 et Jos. 8, 30—35. celebres sunt. In montibus Judae specus sunt permultae et partim permagnae, quarum celeberrima est Adullam, עֲדֻלָּם, 1 Sam. 22, 1—2., conf.

quoque Gen. 23, 9. 19. Jos. 10, 16.; erat autem et urbs hujus nominis, Jos. 15. 35.

V. Trans Jordanem sunt montes גִּלְעָד, Gilead, qui ab Antilibano, seu a vertice Hermon usque in Arabiam Petraeam procurrunt. Pars septemtrionalis Baschan, בָּשָׁן, nuncupatur, et a quercubus et pascuis celebris erat; media pars, Gilead arctiori sensu dicebatur; in australi vero parte erant montes Abarim, עֲבָרִים; inter hos, e regione Jerichunti, eminebat mons Pheor seu Phegor, פְּעוֹר, et vertex Nebo, נְבוֹ, e quo universa regio Canaan conspicitur, Deut. 3, 27. 32, 48—50. 34, 1—2.

## Planities.

§. 15. Planities, מִישׁוֹר ,עֲרָבָה ,שְׁפֵלָה ,בִּקְעָה, celebriores sunt.

I. Littus maris mediterranei, a torrente Aegypti usque ad Carmelum. Tractus a Gaza usque ad Joppen, dicitur simpliciter הַשְּׁפֵלָה (die Ebene) planities, in qua erant quinque urbes principes Philistaeorum, Gaza, עַזָּה, Ascalon, אַשְׁקְלוֹן, Azotus, אַשְׁדּוֹד; Gath, גַּת, et Ekron vel Accaron, עֶקְרוֹן. Tractus a Joppe, יָפוֹ, usque ad Carmelum, dictus fuit שָׁרוֹן, Scharon vel Saron, quibusdam collibus distinctus, a quo distinguendus locus Scharon, Thaborem inter et lacum Gennesareth, et tertius locus Scharon in tribu Gad trans Jordanem, a pascuis celebris.

II. Planities Iizreel, יִזְרְעֶאל, Εσδρηλομ, μεγα πεδιον, a montibus Carmeli et mari mediterraneo usque ad Jordanem e lacu Gennesareth egredientem, per mediam Palaestinam procurrit; longitudo est inter 5 et 6, latitudo vero inter 2 et 3 milliaria Germanica. Pars orientalis, ut mox dictum fuit, Scharon, occidentalis vero planities Megiddo, בִּקְעַת מְגִדּוֹ, dicebatur. Conf. Jud. 4, 1. seqq.

6, 33. 7, 18. 1 Sam. 29. 1. 11. seqq. 2 Reg. 23, 29. 2 Paral. 35, 22. 1 Maccab. 12, 49.

III. Regio seu districtus Jordanis, כִּכַּר הַיַּרְדֵּן vel עֲרָבָה, περιχωρος τυ Ιορδανυ, vel μεγα πεδιον, sunt littora utraque Jordanis a lacu Gennesareth usque ad mare mortuum; latitudo ab occasu in orientem fere est 3 milliarium Germ., longitudo ab aquilone in austrum, a Josepho de Bell. Jud. L. IV. c. 8. §. 2., juxta meliorem lectionem, dicitur esse 1200 stad. seu 30 mill. Germanicorum. Hujus regionis pars erat, 1. planities Jerichuntina, בִּקְעַת יְרֵחוֹ, fonte rigata et foecundata, in longitudinem 70, et in latitudinem 20 stadiorum; — 2. vallis salinarum ad mare mortuum, 2 Reg. 14, 7. 1 Paral. 18, 3—8. 12. 2 Paral. 25, 11.; — 3. trans Jordanem campestria Moab, שְׂדֵי מוֹאָב, etiam עַרְבוֹת מוֹאָב dicta, in quibus castrametati erant Hebraei, Num. 23, 1. 26, 3; haec sunt eadem, quae Num. 25, 1. et Jos. 2, 1. 3. dicuntur נַחַל הַשִּׁטִּים vallis acaciarum.

Loca plana, seu potius valles, pluribus nominibus distinguuntur, quorum discrepantia jam accurate discerni nequit, id modo constat, נַחַל esse vallem, quae habet hyeme torrentem; גַּיְא, גֵּי, גַּי autem vallem sine torrente; qua ratione ab his עֵמֶק differat, ignotum est, nisi forte sit vallis profundior, prout בִּקְעָה est vallis latior seu planities. Valles has omnes enumerare non vacat, memoratu prae ceteris digna est vallis Hinnom גֵּי הִנֹּם vel גֵּי בֶן הִנֹּם, ad moenia Jerosolymae meridionalia, tum quia tribum Juda a tribu Benjamin separabat, Jos. 18, 16., tum etiam quia in aliqua ejus parte, Thopheth, תֹּפֶת, 2 Reg. 23, 10., a תוף (Adduffe) sic dicta, idolo Molok infantes concremabantur, 2 Reg. 16, 13. 21, 20. Jer. 7, 31.

## Sylvae.

§. 16. Sylvae, יַעַר יְעָרִים, commemorantur Jos. 17, 15. 1 Sam. 14, 25. Ps. 29, 9. 50, 10. 83, 15—16. 96, 12. Jes. 10, 34. 29, 17. 32, 15. Mich. 7, 14. Jer. 21, 14. Ezech. 20, 46—47. Loca haec copiosa docent, minime fuisse necessarium, ut Hebraei, sicut moderni regionis incolae, excrementis pecudum ad ignem uterentur, quod ipsum ex Ezech. 4, 15. luculenter liquet. Conf. Deut. 29, 10—11. Prov. 26, 21. Jes. 27, 11. 44, 12. 54, 16. Jer. 7, 16—19. Sylvae, quae in Bibliis laudantur, sunt:

I. Sylva cedrorum in monte Libano, conf. supra §. 14. I. et 1 Reg. 7, 2. 2 Reg. 19, 23. Hos. 14, 6—8.

II. Sylva abietum et pinuum in Antilibano, qui a Davide occupatus fuit, 2 Sam. 8, 5—6. 1 Paral. 18, 4.

III. Sylva quercuum in montibus Baschan, Zach. 11, 2.

IV. Sylva Ephraim, quam Ephraimitae quidem exscindere coeperunt, Jos. 17, 15., superfuit tamen adhucdum aetate Davidis, 2 Sam. 18, 6. 8. 17. 1 Paral. 18, 4. Pars ejus fuisse videtur illa sylva ad urbem Bethel, quae 2 Reg. 2, 24 memoratur.

V. Sylva in finibus tribus Benjamin et Juda, ad urbem Baala, בַּעֲלָה, quae inde etiam קִרְיַת יְעָרִים, urbs sylvarum, dicta fuit, Jos. 15, 9—10. 60. Jes. 26, 10. Ezr. 2, 15. Neh. 7, 29.

VI. Sylva Chareth, חֶרֶת, et sylva Chorscha, חֹרְשָׁה, admodum ampla, in tribu Juda, 1 Sam. 22, 5, 23, 14—16.

VII. Fruticeta, quibus littora lacus Merom et Jordanis ubique obsita sunt, nomine גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן, celsitudo Jordanis, celebria, Zach. 11, 3. Jerem. 12, 5. 49, 19. 50, 44.

VIII. Sylva Joardes trans Jordanem, a Josepho Fl. de Bell. Jud. L. VII. c. 6. §. 5. commemorata, a Romanis excisa.

IX. Nec omittendae sunt sylvae in verticibus Carmeli, et in declivi montis Thabor.

Si nostra aetate sylvae in Palaestina sunt rariores, cogitandum est, non modo plures saltus ab Hebraeis ipsis excisos, sed etiam ab hostibus per tot seculorum decursum vastatos fuisse, ut mirandum minime sit, si ligna nunc ignibus, esti sub illo climate non adeo freqnentibus, non sufficiunt, et exsiccata jnmentorum excrementa in alimentum ignis convertuntur.

## Deserta.

§. 17. Deserta, מִדְבָּר, מִדְבָּרִים, quae in Bibliis memorantur, sunt tractus terrarum inculti duplicis generis; alii enim sunt montosi, aquis minime carentes; alii autem plani, arenis sterilibus obducti, in quibus fontes sunt rarissimi, et hi ipsi paucissimi aquam propinant potabilem, quae vix profluens a sitienti arena absorbetur. Germinant nihilominus passim herbae illiberales, quae ovibus, capris et camelis parcum praebent pastum. Arenae caloribus solis exustae, et hinc levissimae, ventorum turbinibus, non secus ac maria, jactantur, jam hinc inde in montes accumulantur, qui alio orto turbine rursus dissipantur, et in alium locum transferuntur. Olim in his eremis non deerant pauci hinc inde viculi et oppida Jos. 15, 61. 62. 1 Sam. 23, 19. 26., quae jam aetate Hieronymi (Proleg. Comment. in Amos.) desiderabantur. Deserta montosa paulo melioris sunt indolis.

Deserta in regione Hebraeorum, a locis, quibus confinia erant, sortita sunt nomina. Celeberrimum est magnum illud desertum, quod, teste Hieronymo Prolog

Comment. in Amos., a Thecoa urbe, quae Bethlehemo versus meridiem sex milliaribus Romanis ($1\frac{1}{2}$ mill. Germ.) distabat, inchoat, et per Arabiam desertam usque ad sinum Persicum protenditur, et denique in littore Euphratis versus septemtrionem ultra urbem Bir procurrit. Hic amplissimus terrarum tractus in Bibliis dicitur desertum Judae, מִדְבַּר יְהוּדָה, quia in tribu Juda inchoat. Jos. 19, 34. Ps. 63, 1. seqq. 2 Paral. 20, 20. Matth. 3, 1—14. 19. 1 Marc. 1, 4. 10. Joh. 10, 39. Desertum Engedi, עֵין גֶּדִי, est ad littus occidentale maris mortui, et desertum conterminum Ziph, זִיף; utrumque montes habet praealtos et multas specus. Magis ad austrum est desertum Maon, מָעוֹן, desertum Carmel, כַּרְמֶל, cum oppido cognomine, 1 Reg. 15, 12., et desertum Thecoa, תְּקוֹעַ, ad urbem cognominem, quae sunt partes deserti Judae. Desertum Jericho, יְרִחוֹ · יְרִיחָה · יְרֵחוֹ, sunt illa montium juga, quae montem olivarum ab urbe Jerichunte disterminant. Desertum Bethaven, בֵּית אָוֶן, pars esse videtur montium Ephraim, qui, teste Josepho Flavio, versus regionem Jordanis glabri et asperi sunt, Jos. 18, 12.

## Jordanes, lacus Merom et Gennesareth.

§. 18. Fluvius, majorem aquarum molem vehens, est unicus Jordanes, יַרְדֵּן qui, prout sub tetrarcha Philippo detectum fuit, ex lacu Phiala, ad radicem Antilibani oritur, et emensis primum meatu subterraneo tribus milliaribus Germanicis, ad Paneadem seu Caesaream Philippi, cum ingenti strepitu e terra erumpit, Joseph de B. I. L. I. c. 21. §. 3. L. III. c. 10. §. 7. Tribus rursus emensis milliaribus Germanicis, aquis complet lacum Merom seu Samochonitidem, מֵי מֵרוֹם.

Lacus Merom tempore vernali, quo aqua est altissima,

60 stadia longus, et 30 stadia latus est, paludes vero usque Daphnen extenduntur, unde Jordanes minor egreditur, Joseph. de B. I. L. IV. c. 1. §. 1, Aestate vero non est nisi palus, et solum ejus partim oryza conseritur, maxima vero parte fruticetis contectum est, quae feris latibula praebent, Joseph. Arch. L. XIII. c. 10. §. 7.

E lacu Merom egressus Jordanes, rursus tria milliaria Germanica conficit, et ingreditur mare Gennesareth יַם כִּנֶּרֶת quod etiam mare Galilaeae et mare Tiberiadis dicitur. Hic lacus, $3\frac{1}{2}$ mill. Germ. longus, et uno milliari latus, aqua clara et dulci repletus est, atque ingentem alit piscium copiam, Strabo p. 714. Littora fere collibus et montibus frugiferis obsita sunt, ex quibus plures rivi descendunt.

E lacu Gennesareth Jordanes egreditur 150 usque 200 pedes latus, et 7 pedes altus, atque multis anfractibus percurrit planitiem, quae ab ipso hoc fluvio כִּכַּר הַיַּרְדֵּן regio Jordanis, denominatur. Ex plaga occidentali quinque recipit non satis nota flumina, ex orientali vero plaga influunt: 1. Jabbok. יַבֹּק; 2. Jaezer, יַעְזֵר, flumen ignotum; 3. Krit, כְּרִית; et 4. versus austrum torrens acaciarum, נַחַל שִׁטִּים, a valle cognomina ita dictus.

Jordanes originem suam perpetuis Antilibani nivibus debet; quare tempore messis, quae altero Aprilis dimidio incipit, liquefactis calore nivibus Antilibani, intumescit, rapidius fertur, et superiorem quoque alveum complet, ut omnibus littoribus plenus fluat, Jos. 3, 15. 4, 18. Jer. 49, 19. 1 Paral. 12, 14—15. Sirach 24, 26. Nam fluvio alveus circa Jerichuntem, de quo loco loquimur, est duplex, alter inferior ordinarius, 35 ulnas vel 70 aut 80 pedes latus, in quo profundior decurrit per annum fluvius, 10 vel 12 pedes altus, ut a ripa ad aquas 4 vel 5 pedes sint intermedii; alter vero alveus superior pro diversi-

tate locorum jam 200, jam 600 orgiis latus, qui initio aestatis, ut mox diximus aquis intumescentibus complétur. Peregrinatores vel ante, vel post hoc tempus Jordanem inviserunt; quare de hoc quidem fluvii incremento nihil referunt, Mirike tamen Reiseb. p. 119. testatur, se deprehendisse littora seu alveum superiorem adhuc madentem et lubricum. Sunt tamen non pauci, qui censent, fluvium excavasse profundiorem alveum, ut jam nunc littora ordinaria nunquam egrediatur.

## Mare mortuum.

§. 19. Jordanes aquas suas in mare mortuum exonerat, quod alias mare orientale, יָם קַדְמֹנִי, et mare Siddim, יָם הַשִּׂדִּים, atque mare planitiei, יָם הָעֲרָבָה, dicitur, Deut. 3. 17., quia occupat planitiem illam Siddim, in qua olim urbes Sodoma, Gomorrha, Adma, Zeboim et Zoar (Segor) sitae erant, Gen. 18, 20, 19, 24. seqq. Joel 2, 20. Zach. 14, 8. Quum Jordanes hoc loco, jam ante celebrem illam hujus planitiei subversionem, exoneraret ingentem vim aquarum, quae, in rivos deductae solum foecundabant: lacum jam illo antiquiori aevo subterraneum adfuisse, necesse est, conf. Gen. 14, 3; erat autem tectus crusta terrestri, Asphalto, חֵמָר, sustentata, quod, e fundo lacus emergens, tot seculorum cursu aggregatum fuerat, prout et usque in hodiernum diem saepe e fundo lacus in superficiem aquarum emergit, et disruptum foetentes vaporum nubes in aerem spargit, conf. Jes. 34, 9—10. Sap. 10, 7. Juda 7; unde lacus nomen Asphaltites adeptus est. Id ita se habuisse, liquet ex Gen. 14, 10, ubi memorantur multi in hac planitie putei, per quos asphaltum seu bitumen ex subterraneis aquis penetraverat. Hoc demum bitumen, fulminibus a Deo positive immissis

ob immane scelus incolarum Gen. 19, 24, incensum, conflagravit, ut terrestris cortex, sustentaculo spoliatus in occultatas sub eo aquas subsideret, et lacus conspicuus prodiret *).

Lacus, ab aquilone in austrum $14\frac{1}{2}$, et ab occasu in ortum, in amplissima latitudine, $3\frac{3}{4}$ milliarium Germanicorum esse dicitur; flexio autem littoris videtur esse versus occidentem concava. Aquae pauco quidem alumine, tanto autem sale impraegnatae sunt, quantum aquae capere possunt; hinc descendit nomen maris salsi, יָם הַמֶּלַח, Gen. 14, 3. Num. 34, 12. Deut. 3, 17. Jos. 3, 17. 12, 3. 15, 2. 8. 18, 19. Ezech. 47, 8—10. Quia vero eadem de caussa aquae hae nihil vivum alunt, lacus dicitur quoque mare mortuum. Quaecunque his aquis immerguntur, demum extracta, salis crusta obducuntur.

Littora montosa sunt, excepta occidentali plaga in septemtrione, ubi solum planum, sale impraegnatum, sterile, exustum et cineribus contectum est, unde mos, loca vastata sale conspergendi, explicandus esset, nisi aeque ex aliis vallibus salinarum, quae in oriente sunt permultae, explicari posset, Deut. 29, 22. Jud. 9, 45. Ps. 105, 4. In hac planitie, crescit solanum melangenae, חֵדֶק, quod etiam dicitur גֶּפֶן סְדֹם, vitis Sodomae, et fert mala Sodomae, quae, עִנְּבֵי הָרֹאשׁ, botri venenati, et אַשְׁכְּלוֹת מְרֹרוֹת uvae amarae, dicuntur, pulcrae quidem exteriori forma, interius vero corruptae, et in cineres solutae sunt, Deut. 32, 32. Prov. 15, 19. Mich. 7, 4.

*) Calmet Dict. de la Bible, art. Sodome: „— — In amoeno, et fertili agro urbes illae (Sodoma, Gomorrha etc.) vitae terrestris paradisi specimen exhibebant; dein vero terrae facies versa, nam fulmine coelesti incensum scatens in regione bitumen exarsit. Igni aquae fluminis succedentes inundarunt solum; recedentibus subinde, mare mortuum, seu lacus Sodomae in loco sedit; cui etiam lacus Asphaltidis ex bitumine, seu asphalto ex aquis ebullienti nomen inditum est.

Sap. 10, 7. Vernali tempore, quo Jordanes majorem aquae molem adfert, lacus intumescit; quare in littore foveae, מִכְרֵה מֶלַח, excavantur, in quibus aquae, decrescente lacu, stagnant, in vapores abeunt, et crustam salis relinquunt, quo sale universa regio utitur, Zeph. 2, 9. Ezech. 47, 11.

Qui alii in mare mortuum se exonerant fluvii, sunt: I. ex plaga occidentali Kidron, קִדְרוֹן; χειμαρρος των κεδρων, vel potius κιδρων, Joh. 18, 1, qui in valle cognomine, Jerosolymam inter et montem olivarum, oritur, nec aquas habet nisi hyeme; primum quidem in austrum, deinceps vero versus ortum per praerupta saxa deserti Engedi, in quo quibusdam montium rivis augetur, descendit in mare mortuum; II. in extremitate australi influit Saphia vel Saphria, fluvius haudquaquam exiguus; III. ex plaga orientali, fere in medio, ostium est torrentis Zered, נַחַל זֶרֶד; et paulisper versus aquilonem IV. ostium torrentis Arnon, נַחַל אַרְנוֹן; qui in vallibus montium Gilead, ex pluribus fontibus vel rivis oritur, primum versus austrum decurrit, deinde in occidentem vertitur, ut cum mari mortuo, Jordane et Jabboko peninsulam formet. Alveus hujus fluvii non exigui, ab ortu Gaditas Rubenitasque ab Ammonitis atque ab austro Rubenitas a Moabitis dirimebat, ut supra diximus.

## Alia flumina.

§. 20. Reliqui rivi et torrentes celebriores sunt:

I. Belus, ab antiquissima inventione vitri celebris, et hinc לִבְנַת שִׁיחוֹר, vitri Schichor dictus est. Oritur in montibus tribus Ascher, et post cursum 250 passuum geometricorum, ad austrum Ptolemaidis mare influit.

II. Kischon, קִישׁוֹן, ex aquilonaribus montis Thabor radicibus, quibus cum sic dicto parvo Hermon cohaeret,

ortus, in duo mox brachia dividitur; nam aquarum ex his montibus subsidentium pars minor fluit versus ortum per vallem Iizreel in lacum Gennesareth; major autem pars decurrit per vallem Iizreel in occasum, et pluribus rivis aucta, penes Carmelum in mare effunditur, atque hoc fluvii brachium dicebatur aqua Megiddo, מֵי מְגִדּוֹ, et olim tribum Issachar a tribu Zebulon disterminabat.

III. Torrens arundineti, נַחַל קָנָה, hyeme duntaxat aquas fert, et suo cursu ab ortu in occasum olim tribum Ephraim a tribu Manasse dirimebat, Jos. 17, 8—9. Ostium in mare mediterraneum est ad austrum Caesareae.

IV. Torrens botri, נַחַל אֶשְׁכּוֹל, ex montibus Juda ortus, et ad Ascalonem mare mediterraneum intrans, idem esse videtur cum torrente Sorek, נַחַל שֹׂרֵק, vel saltem ambae valles, hyemalem rivum alentes, cohaerent, Num. 13, 24. Jud. 16, 4. 21.

V. Torrens Besor, נַחַל בְּשׂוֹר, qui ad Gazam mare influit, non videtur esse idem, qui Gen. 26, 18. et 1 Sam. 30, 9—10. 21; vallem Gerar permeasse refertur, conf. Gen. 26, 17.

Observatu dignum est, נַחַל significare flumen vel torrentem, sive aestate fluat, sive deficiat; נָהָר autem fluvium magnum, et si cum articulo, הַנָּהָר, usurpetur, fere Euphratem designare.

## Tempestas Palaestinae.

§. 21. Coeli status, seu tempestas Palaestinae pro diversitate locorum quidem diversa, sub hoc tamen climate generatim non adeo mutabilis est, ut in nostris regionibus, sed multo magis sibi constat. Variationem ad sex anni orientalis partes, quae jam Gen. 8, 22. occurrunt, et in lingua adhucdum Arabica celebres sunt, narrabimus, conf. Golii Lex. Arab. p. 934.

Prima anni parte, quae קָצִיר messis, dicitur, a dimidio Aprilis usque ad dimidium Junii, coelum serenum, aura mox altero Aprilis dimidio calida, imo etiam fervida, in minoribus tamen vallibus et ad maris littora temperata, progressu autem praefervida et aestuosa est.

Secunda parte anni, quae קַיִץ tempus fructuum vel aestus dicitur, a dimidio Junii usque ad dimidium Augusti, aestus adeo ingravescit, ut et noctes quoque sint calidae, et incolae sub dio dormiant.

Tertia anni pars, a dimidio Augusti usque ad dimidium Octobris, dicitur חֹם, aestus, quia initio calor adhucdum praefervidus est; sed progressu imminuitur.

A tempore messis seu medio Aprili usque ad dimidium Septembris, nec pluvia, neque tonitrua sunt, Prov. 26, 1. 1 Sam. 12, 17, Hieronymus in Amos 4, 7. Initio quidem messis, seu altero dimidio Aprilis cernitur nonnunquam nubes matutina, עֲנַן הַבֹּקֶר, quae, sole horizontem altius ascendente, mox disparet, Hos. 6, 4. Mensibus vero Majo, Junio, Julio et Augusto neque nubecula conspicitur, et terra nonnisi rore humectatur, qui ideo passim symbolum est beneficii divini, Gen. 27, 28—29. 49, 25. Deut. 32, 2. 33, 13. Job 29, 19. Mich. 5, 6. Ros vero, etsi copiosus, ingravescente aestu non alit nisi herbas robustiores; debiliores omnes, nisi vel rivis, vel arte, vel labore hominum rigentur, aestu exuruntur et emoriuntur, Ps. 32, 4. Si hoc tempore vel scintilla cadat in gramina haec arida, incendium oritur ingens, inprimis si vepretes, virgulta aut sylvae propinquae sint, Ps. 83, 15. Jes. 9, 17. 10, 14. Jer. 21, 14. confer. Exod. 22, 5. Joel 1, 19. et Jer. 9, 9. Facies regionis squalida est; nam fontes quoque et rivi exarescunt, et solum ipsum adeo indurescit, ut rimas

agat. Id omne eo magis acceleratur, si eurus aliquot diebus spiret, qui segetibus et vitibus noxius, atque navibus quoque maris mediterranei exitiosus est, Hos. 13, 15. Job 14, 2. 15, 2. Gen. 41, 6. 23. Jes. 2, 6. 40, 7—8. 24. Ezech. 17, 10. 19, 12. 27, 26. Jona 2, 8. Ps. 48, 8. 103, 15. Act. Ap. 27, 14. Dicitur vero orientalibus eurus, קָדִים, omnis ventus, qui ex coeli regionibus, ortum inter et septemtrionem, atque ortum inter et meridiem spirat, uti Shaw Reisebuch S. 285. seqq., et Prosper Alpinus de medicina Aegypt. mox ab init. testatur. Quae vero in illo climate, aliquot horis ante occasum solis, spirat refrigerans aura, in Persia hucusque, prout Gen. 3, 7, dicitur ventus diei, Chardin Voy. T. IV. p. 8. Circa aequinoctium vernum denique pluviae aliquot dierum ingruunt, quibus non modo aura temperatur, sed omnia quoque rursus revirescunt.

Quarta anni parte, quae sementis, זֶרַע, dicitur, nempe a dimidio Octobris usque ad dimidium Decembris, coelum est varium, persaepe caliginosum, nebulosum, substillum, aut pluviosum. Mox altero Octobris dimidio ingruit pluvia prima seu autumnalis, יוֹרֶה, מוֹרֶה, ὑετὸς πρόϊμος, ad sementem necessaria. Aura adhucdum persaepe calida, aut etiam fervida est; vergente autem tempore frigidior, et demum versus finem in montibus quoque nives cadunt. Rivi adhucdum aqua carent, et fluvii minus altas vehunt aquas. Secundo Novembris dimidio folia arborum defluunt, et versus ejusdem mensis finem molliores cubilia calefaciunt, quod continuant usque fere ad Aprilem, Jer. 36, 22.; alii totam hyemem absque calore ignis transigunt.

Quinta pars anni, חֹרֶף, a dimidio Decembris usque ad dimidium Februarii, constituit hyemem;

nives quidem minime rarae, exceptis tamen montibus, vix per diem durant, et glacies tenuis est, atque liquescit, quamprimum sol altius horizontem scandit. Ast aquilo gelidus, et frigus, inprimis in montibus, qui nunc nivibus operti sunt, vehemens et quoque mortiferum est. Viae sunt lubricae et itinera molesta et periculosa, inprimis in semitis declivibus montium, Jer. 13, 16. 23, 12. Sirach. 43, 22. Math. 24, 20. Aëre vero tranquillo et sole e nubibus emicante, calor in vallibus et planitiebus est non raro vehemens, ut Josephus de B. I. L. III. c. 9. §. 1. de planitie Caesareae ad mare, testatur. Tonitrua, fulgura, grandines frequentes; et campi floribus obsiti sunt. Rivi aquis complentur, et fluvii accrescunt. Vergente Januario et ingrediente Februario segetes revirescunt, arbores foliis vestiuntur; amygdalus, שָׁקֵד, prima arborum, circa dimidium Februarii floret.

Sexta denique anni pars, a dimidio Februarii usque ad dimidium Aprilis, dicitur קֹר, frigus, quia initio aura adhuc friget, sed progressu temporis calescit, atque etiam fervescit. Pluviae continuant, sed minuuntur; fulmina vero, tonitrua et grandines multiplicantur; utraque autem versus finem prorsus desinunt. Ultima pluvia primo dimidio Aprilis ingruit, et hinc serotina, מַלְקוֹשׁ, ὑετος οψιμος, dicitur.

Pluvia prima seu autumnalis, et serotina seu vernalis, ad foecunditatem agrorum prorsus necessaria, atque summopere exoptata erat, Lev. 26, 4. Deut. 8, 7. 11, 14. 17. Jes. 30, 23. Jerem. 3, 3. 5. 5, 24. Hos. 6, 3. Joel 2, 3. Zach. 10, 1. Ezech. 33, 26. Job 29, 23. Prov. 16, 15. 25, 14. Jac. 5, 7. Ceterum pluvia quaelibet in illis regionibus gelida est, Ezr. 10, 9. Cant. 2, 11., et praeviis exortis turbinibus, pulverem jactantibus,

annunciatur, qui ab Arabibus dicuntur bonae nunciae, ٱلْمُبَشِّرَاتُ et بُشْرٌ, atque missae seu nunciae ٱلْمُرْسَلَاتُ, Koran 7, 55. 77, 1—3., ab Hebraeis vero non nunquam verbum vel sermo Dei, aut mandatum Dei, דְּבַר יי״, אִמְרַת יי״, vocantur Ps. 147, 15. 18. Inprimis favonius et aquilo indicant secuturam pluviam, 1 Reg. 18, 42—45. Prov. 25, 23.; alioquin si vespere coelum rubebat, dies crastinus serenus, si autem mane rubebat, pluvia exspectabatur Matth. 16, 2.

## Ubertas soli.

§. 22. Ubertas soli, a Mose celebrata, testimoniis omnium, qui regionem inviserunt, comprobatur. Tractus, qui observati sunt inculti et deserti, uberrimis quoque regionibus non desunt, quin laus foecunditatis imminuatur. Si vero nostra aetate plura offenduntur Palaestinae loca inculta, cogitandum est, id ipsum a Mose Deut. 29, 22. seqq. fuisse praedictum, et regionem ab Assyriis, Chaldaeis, Syris, Romanis, Saracenis, Turcis etc. fuisse vastatam, et nostra aetate sub ditione gemere Turcarum, qui agricolas non modo ad industriam non excitant, sed ipsi quoque exsugunt, atque etiam ab incursionibus Arabum minime tuentur, et nihilominus peregrinatores testantur unanimes, terram, ubi cultores non desunt, esse fertilissimam. Arbores frugiferas et fruges terrae omnis generis alit, nec vites desunt, etsi Mohammedani vino abstinent. Jumentorum, ferarum aviumque tanta est copia, ut nihil desideretur. Josephus, de B. I. L. III. c. 3. §. 3, Peraeam, quae hodie deserta est, a vineis et palmetis laudat, et L. III. c. 10. §. 8. L. IV. c. 8. §. 3. inprimis regionem ad lacum Gennesareth, et planitiem Jerichuntinam celebrat, quae nostra aetate incolis orbata

et deserta est; denique testatur Josephus, in Galilaea fuisse 204 urbes et oppida, et majores quidem urbes 150,000, minima vero oppida 15,000 incolarum habuisse. Quare et ipse Josephus in hac exigua provincia, quae vix 8 vel 9 mill. longa, et 6 mill. German. lata est, exercitum fere 100,000 coëgit, Joseph. de B. I. L. II. c. 20. §. 6. Tot homines, exiguo hoc terrae spatio coarctati, ut necessaria sibi compararent, artes colere et commercia tractare debebant, quo casu etiam literae et scientiae minime negliguntur, atque hinc liquet, Jesum edidisse miracula sua in regione, in qua dijudicari poterant. Vilipensio Galileae, Joh. 7, 52, ad id unum spectat, prophetam seu Messiam nequaquam ex hac regione oriturum.

Fodinas in regione Canaan fuisse, innuitur Deut. 8, 9, ast ab Hebraeis cultas fuisse, non legimus. Auctor libri Job describit quidem c. 28. fodinas, sed non agit de regione Canaan; alibi vero generalis modo mentio fodinarum occurrit, Ps. 95, 4. Jes. 51, 1. Posterioris aevi fodinas ad Sareptam, urbem Phoeniciam, novimus. Metallurgia autem Hebraeis apprime cognita erat; nam occurrit כּוּר הַבַּרְזֶל, fornax ferri, Deut. 4, 20. 1 Reg. 8, 51. Jer. 11, 4. כּוּר סִיגִים כֶּסֶף, catinus ad separandam scoriam argenti, Ezech. 22, 18—22, כּוּר זָהָב, catinus auri, Prov. 17, 3. 27, 21, atque scoria, סִג, סִיג, סוּג, quae quidem duplicis est generis, altera concreta cum aere ex fodina eruto, quae igni eliquata, operibus figulinis encausto pingendis adhibetur, Prov. 26, 23; altera est metallum ignobile, quod auro argentove ab artifice commixtum fuit, et per ignem rursus eliquatur, Ps. 119, 119. Prov. 25, 4. Jes. 1, 22. 25. Ezech. 22, 18—19. Cinis clavellatus, בֹּרִית, qui ex salicornia et quibusdam speciebus salsolae conficiebatur, et ad eliquationem auri et argenti a scoria, atque etiam ad lotionem et purgationem vestium adhibitus fuit, notissimus erat, Malach. 3, 2. Jer. 2, 22.

## Calamitates regionis.

§. 23. Regio haec, utcunque prospera, pluribus tamen calamitatibus vexatur.

I. Saepe peste affligitur, quae ex Aegypto et aliis regionibus immigrat; quare in Bibliis persaepe memoratur.

II. Regio, quia montosa et mari propinqua est, saepe terrae motibus concutitur et vastatur, a quibus vero, testante Abdollatifo, Denkwürd. Ägypt. S. 335. ff., Jerosolyma vix unquam detrimentum capit, conf. Ps. 46, 3. seqq. Hae terribiles concussiones, plures prophetis et poëtis tropos suppeditarunt, quibus rerum conversiones designantur, Ps. 60, 4. Jes. 29, 7. 54, 10. Jer. 4, 24. Hagg. 2, 6. 22.

III. Quinta et sexta anni parte, id vero est, tempore hyemis, sunt tonitrua, fulgura, grandines, cataractae nubium, inundationes et ecnephiae, סְעָ, Jes. 11, 15, quas Plinius H. N. II. 49. describit, et Shav. Reiseb. S. 289 in Carmelo contingere testatur. Ab his phaenomenis prophetae et poëtae tropos quam plurimos mutuati sunt, Ps. 18, 8—15. 29, 1—10. 42, 8. 55, 9. 83, 16. Jes. 5, 30. 8, 7—8, 11, 15. 28, 3. 29, 6. 24, 8. Jer. 23, 19. 33, 23. 48, 15. Ezech. 1, 2. seq.

IV. Regionem non raro vastant agmina locustarum migrantium, אַרְבֶּה, quae ab orientalibus dicuntur exercitus Dei, et reapse fere ordinem exercitus observant; vespere enim se demittunt, et quasi castra metantur; mane vero, sole altius ascendente, nisi pabulum invenerint, rursus in aerem elevatae, quo ventus fert, avolant, Prov. 30, 27. Nah. 3, 16. 17. Agmina sunt ingentia, Jer. 46, 47, et spatium occupant 2 vel 3 mill. Germ. longum; et 1 vel 1½ mill. latum, atque in altum quoque adeo profunda sunt,

ut solem contegant, et terrae caliginem inducant, Joel 2, 2. 10. Exod. 10, 15. Concussione alarum insignem quoque strepitum edunt, Joel 2, 2. Subsidentes magnum terrae tractum altitudine cubiti contegunt, Joel 1, 5. 2, 11. Jud. 6, 5. 7, 12. Exod. 10, 15. Si aura frigida aut humida est, aut si rore matutino madefactae sunt, vix moventur, donec sole siccatae et calefactae fuerint, Nah. 3, 17. Repunt deinceps bono ordine, et fere linea recta in septemtrionem tendunt, nec impedimentis quibuscunque cedunt; foveas enim effossas corpusculis suis complent, ignem excitatum multitudine sua exstinguunt, moenia et muros supergrediuntur, et per januas fenestrasque domus intrant, Joel 2, 7—9. Omne viride devorant, ipsos quoque arborum ramos decorticant, imo inhaerentes pondere suo ipsos frangunt, Exod. 10, 12. 15. Joel 1, 4. 7. 10. 12. 16. 18. 20. 2, 3. Vorando strepitum non levem excitant, Jer. 51, 14. Summa mali est, si discedente hoc agmine, veniat secundum, tertium et quartum, quod consumit reliquias, ut regio quasi exusta appareat. Postquam omnia absumserunt, cum vento avolant, et non solum excrementa foetentia, sed sua quoque ova, terrae infossa, relinquunt, e quibus sequenti vere nova mali progenies multo copiosior exoritur. Feruntur denique etiam super maria, quo elemento, ipsis ignoto, dum sese, ut in terram continentem, demittunt, suffocantur, et fluctibus ad littora appulsae, et demum putrescentes, foetore suo hominibus etiam mortuae molestiam creant, Exod. 10, 13—20. Joel 2, 20. Hae migrantes locustae nostris majores sunt, fere tres aut quatuor pollices longae, et crassitudine facile digitum hominis aequant. Forma, inprimis capitis, fere equo similis est, ut alae faciant quasi tegumentum dorsi; hinc saepe equis comparantur. Aliae sunt formae humanae si-

miliores, ut longa tentacula sint quasi caesaries foeminea, Apoc. 9, 7. Dentes sunt acuti, et hinc dentibus leonum comparantur, Joel 1, 5. 2, 4. Species sunt diversae, in Bibliis 8 vel 9 earum nomina occurrunt.

V. Vastationem locustarum, atque defectum pluviae autumnalis et serotinae sequitur caritas annonae, aut fames, quae etiam alias in urbibus ab hoste obsessis, non raro adeo invaluit, ut non modo animalia immunda, sed etiam carnes humanae in cibum converterentur, Deut. 28, 22—49. 2 Sam. 21. 2 Reg. 6, 25—28. 25, 3. Jer. 1, 12. 14, 15. 19, 8. 42, 17. Lament. 2, 2. 19—20. Ezech. 5, 10—16. 6, 12. 7, 15. 16, 17. Amos 4, 9. Joel 1, 3. 1 Maccab. 9, 27.

VI. Malum prae ceteris terribile, est ventus, qui ab Arabibus dicitur Samum, a Turcis Samyel, et ab Hebraeis וְלְעָפָה Ps. 11, 6. 119, 53., רוּחַ צַח Jer. 4, 11., רוּחַ בָּעַר Jes. 4, 4., et שַׁעֲרַת קֶטֶב Jes. 27, 8. 28, 2. Spirat in Persia, Babylonia, Arabia, et in desertis Aegypti, mensibus Junio, Julio et Augusto, in Nubia vero quoque Martio et Aprili, atque Septembri, Octobri et Novembri. Nunquam quidem ultra 7 vel 8, ex relatione vero G. A. Olivier (in descriptione itineris sui per imperium Turcicum) raro ultra 2 aut 3 minuta instat; ast omnes homines, qui in campo sub dio erecti stant, momento interimit. Mortui primum dormientibus similes jacent; verum arrepta forte manus, ut excitentur, abrumpitur; paulo post cadavera nigrum colorem induunt. Ventus hic, nec alte in aërem, neque infra altitudinem duorum pedum a terra spirat; hinc homines, quum illum imminere observant, próni in faciem procidunt, pedibus plagae, ex qua venit, obversis, ore ad terram firmiter applicato, atque quod minimum fieri potest, respirantes, ne quidquam de aura mor-

tifera sorbeant. Indicia autem spiraturi Samum sunt nebulae, fere ut iris, subrubrae, in aëre e longinquo apparentes, et strepitus quipiam, de quo autem alii nihil referunt, imo referente G. A. Olivier aër est tranquillus et aestus fere intolerabilis, antequam spirare incipit Samum. In cubiculis et urbibus efficacia ejus non sentitur. Animalia, etiam libero aëri exposita, non perimuntur quidem, sed omnibus artubus contremiscunt, et instinctu quodam naturali caput demittunt. Ceterum Arabes nomine Samum interdum latius, pro quovis longius quoque durante calidiori vento utuntur, addito etiam nonnunqaam epitheto بَارِد, perseverans, atque hic etiam noctu spirat, quo tempore dicitur حَرُور. Hic lenior Samum est idem, qui Hebraeis קָדִים, orientalis, dicitur, de quo jam supra diximus, conf. Ps. 103, 15 — 16. Ezech. 17, 10. 19, 12. Hos. 13, 15. Jer. 18, 17.

## Divisio Palaestinae inter Israelitas.

§. 24. Hanc regionem Hebraei armis occuparunt, et in duodecim tribus diviserunt; nam etsi posteri Josephi in duas tribus Ephraim et Manasse, dispertiti essent, tribus tamen Levi non obtinuit nisi 48 civitates, quae in diversis tribubus dispersae erant.

Regio trans Jordanem, a Mose tribubus Ruben et Gad atque dimidiae tribui Manasse concessa fuit, Deut. 3, 12 — 17. Jos. 12, 1 — 6. 13, 8 — 33. Tribus Ruben obtinuit partem australem, quae ab ortu et austro terminabatur Arnone flumine, trans quod confines erant ad ortum Ammonitae, et ad austrum Moabitae; limes vero occidentalis erat mare mortuum et Jordanes. Tribus Gad sedem recepit Gileaditidem, sensu strictiori sic dictam, ad septemtrio-

nem Rubenis, usque ad lacum Gennesareth. Dimidia tribus Manasse reliquam partem septemtrionalem, quae fuerat regnum Baschan, occupavit.

Cis Jordanem sedes ceperunt reliquae novem tribus et dimidia. Illa quidem pars, quae a limitibus australibus usque ad ingressum Jordanis in mare mortuum, ad vallem Hinnom et ad plagam aquilonarem urbis Ekron procurrit; tribui Juda tributa fuit Jos. 15, 1—15.; quia vero haec pars, quum deinceps regio descripta fuisset, justo major deprehensa fuit, decerpta est pars quaepiam occidentalis, cujus portio australis tribui Simeon, Jos. 19, 1—9., et septemtrionalis tribui Dan sorte cessit. Limites tribuum Simeon et Dan, non definiuntur, sed urbes duntaxat earum nominantur, Jos. 15, 2—12. 19, 1—4. 40—47. Ceterum haec tota pars meridionalis, geographice divisa erat in נֶגֶב, seu partem australem, in הַשְּׁפֵלָה seu planitiem occidentalem maritimam, in הַר יְהוּדָה montem seu montana Judae, et מִדְבַּר יְהוּדָה seu desertum Judae, Jos. 15, 20. 62. Luc. 1, 38. Jeremias. C. 32, 44. 33, 12. his partibus addit regionem Jerosolymae, et sortem tribus Benjamin, sed id ad tempora post schisma regni spectat.

Tribum Juda sequebatur versus septemtrionem, tribus Benjamin, cujus limites boreales a Jordanis ingressu in mare mortuum, procurrebant penes Jerichuntem ad septemtrionalem Bethelis plagam, usque ad Kirjath-Jearim, קִרְיַת יְעָרִים; littora vero maris mediterranei tribui Dan cesserant, Jos. 18, 11—14. 19. 19, 40—47.

Tractum ad septemtrionem Benjamin, sortita est tribus Ephraim, usque ad torrentem arundinum, נַחַל קָנָה, Jos. 16, 1—4. 8. 17, 7—10. Eadem sorte expedita quoque fuit altera dimidia tribus Manasse, cujus limites ideo accurate definiti non sunt, Jos. 16, 4, 17, 9.; id

vero liquet, tribum Manasse cepisse loca ad septemtrionem tribus Ephraim et torrentis arundinum, atque usque ad mare quidem mediterraneum, nequaquam vero usque ad Jordanem pertigisse, Jos. 17, 10.

Tribus Issachar, ad septemtrionem dimidiae tribus Manassis, obtinuit planitiem Iizreel, et penes Jordanem extendebatur in meridiem usque ad tribum Ephraim; a septemtrione limes erat mons Thabor; ad occasum vero non videtur usque ad mare procurrisse, Jos. 17, 10. 19, 17—23.

Tribui Ascher sorte obtigit pars illa, quae a Carmelo, seu a limite, quo ad occasum dimidia tribus Manasse terminabatur, in septemtrionem procurrebat, primum quidem in littoribus maris mediterranei, demum vero penes Phoenicen, usque ad urbem Aphecam, Jos. 19, 24—31.

Tribus Zebulon sorte occupavit tractum ad orientem Ascheris et ad septemtrionem Issacharis, usque ad egressum Jordanis e lacu Gennesareth, Jos. 9, 10—15. Matth. 4, 13. Hic districtus ad occasum et orientem arctus, in medio autem latior fuisse videtur, Jos. 19, 10—16. 22. 26.

Tribui Naphtali cessit reliqua pars, quae terminabatur tribubus Ascher et Zebulon, lacu Gennesareth, Jordane, et septemtrionalibus totius regionis finibus, ubi tamen colonia quoque Danitarum in urbe Lais, deinceps Dan dicta, sedes fixit, Jos. 19, 32—39. Jud. 18.

Post obitum Salomonis, facto schismate, tota regio divisa fuit in regnum Juda et regnum Israel, et terminus utriusque erat limes septemtrionalis tribus Benjamin.

## Divisio Palaestinae aetate Christi.

Aetate Christi alia erat regionis divisio. Cis Jordanem provinciae erant tres:

I. Galilaea, גָּלִילָה, גָּלִיל, quo nomine, jam Jos

12, 23. 20, 7. obvio, et dein saepius recurrente, veniebat pars septemtrionalis regionis, quae Phoenice, Syria, Jordane et lacu Gennesareth, atque planitie Ezdrelom circumdata erat. Divisa erat in Galilaeam inferiorem seu australem, et superiorem seu septemtrionalem, quae גְּלִיל הַגּוֹיִם, Γαλιλαια των εθνων, Galilaea gentium dicta fuit, Jes. 8, 23. 1 Macc. 5, 15. 21—23. Matth. 4, 15.

II. Samaria, ab oppidis Ginaea et Scythopoli usque ad Acrabatenem et oppidum Annuath, media erat totius regionis pars, nequaquam vero usque ad mare mediterraneum pertingebat, Joseph de B. I. L. III. c. 3. §. 4—5. conf. Joh. 4.

III. Judaea, quae comprehendebat quoque Idumaeam usque ad oppidum Jardan in Arabia Petraea, et littus maris mediterranei usque ad Ptolemaidem, cincta erat Samaria, Jordane, mari mortuo, Arabia Petraea, et mari mediterraneo, Joseph B. I. L. III. c. 3, 4—5.

In Peraea seu trans Jordanem octo provinciae vel districtus numerabantur.

I. Peraea, arctiori significatione sic dicta, pars australis ab Arnone usque ad flumen Jabbok.

II. Gilead ad septemtrionem fluvii Jabbok.

III. Decapolis seu districtus decem urbium, quae fere ab ethnicis habitabantur, circa Hippon, Pellam et Gadaram, neque tamen omnes in eodem districtu sitae, sed pleraeque hinc inde dispersae erant; Scythopolis enim cis Jordanem, reliquae erant trans Jordanem, nempe Hippos et Gadara ad orientem lacus Gennesareth: Pella ad Jabbok, Philadelphia australior, olim Rabbath Ammon dicta; magis ad austrum Dion; porro Canath, Gerasa, Raphana et fortasse Damascus; ast jam antiqui in enumerandis his urbibus non conveniebant, conf.

Plinius H. N. L. V. c. 18. Marc. 5, 1. Luc. 8, 26. Matth. 8, 28.

IV. Gaulonitis, tractus ad orientalia littora lacus Gennesareth et Jordanis usque ad Hermonem.

V. Batanaea, antiqua Baschan, sed arctioribus limitibus circumscripta, ad orientem Gaulonitidis, et ad septemtrionem Gileaditidis.

VI. Auranitis, olim Chauran vel Chavran, חַוְרָן, Ezech. 47, 16. 18., etiam Ituraea dicta, ad septemtrionem Batanaeae, et ad orientem Gaulonitidis, Luc. 3. 1.

VII. Trachonitis, ad septemtrionem Auranitidis, et ad orientem districtus Paneados seu Caesareae Philippi, quo a Galilaea dirimebatur, a specubus celebris, quae adhucdum aetate Herodis habebant incolas.

VIII. Abilene in septemtrione, inter Baalbek et Damascum, 33° 30′ usque ad 33° 40′ lat., a praedone Lysania, qui hunc districtum a Romanis conduxerat, Abilene Lysaniae dicta, Luc. 3, 1.

# CAPUT SECUNDUM.

## De domiciliis.

### Prima domicilia arbores frondosae et specus.

§. 26. Protoparentes, omnium artium ignari, probabiliter domicilia sibi construere non poterant, degebant itaque sub dio, et aura asperiori, vel pluviosa, aut praefervida, latibula quaerebant sub frondosis arboribus, in rimis saxorum, et in specubus, quae hominibus tunc obviae erant, quare et inventor non memoratur. Neque verendum est, ne mansiones hujuscemodi fuerint nimis incommodae; nam et nunc adhucdum in monte Tauro, sub climate multo rudiori, agricolae degunt in specubus, et nomades in Arabia Petraea, partim sub umbra arborum, et partim in specubus et in rimis saxorum mansiones figunt.

### Recentiores troglodytae.

§. 27. Specus in oriente non modo frequentes, sed etiam siccae, et multae quoque amplae sunt, Gen. 19, 30. 21, 9. 19. Jos. 10, 16. 1 Sam. 22, 1. 24, 3—5. 1 Reg. 18, 4. Quare haec habitacula satis commoda erant, utpote hyeme calida, aestate vero refrigerantia; hinc etiam, postquam meliora domicilia inventa erant, a multis longiori tempore retenta, imo et novae specus excavatae sunt, inprimis ab illis, qui in longinquas regiones migrarunt. Hinc recentiori quoque aevo non pauci occurrunt troglodytae, חֹרִים, ast efferati praedones, qui nequidem matrimonii leges observabant, Job. 30, 1—18. 26, 5—6.

Gen. 14, 6. 19, 32. 36, 20—21. Deut. 2, 5. 12. 22. Jos. 24, 4. Herodot. L. III. §. 74. Strabo p. 775—776. Diodor. Sic. L. III. c. 31. Curtius L. V. c. 6. Joseph Fl. Archaeol. L. XV. c. 4. §. 1. Koran. 7, 71. seqq. 26, 141. seqq. 11, 64—71. 89, 8. Qui in Bibliis occurrunt sunt:

I. Seyritae in montanis Seyr, שֵׂעִיר, usque in desertum Pharan in Arabia Petraea, Gen. 14, 6, 21, 21. 36, 1—2. 20—30. Num. 10, 12. Deut. 2, 12. 22.

II. Rephaim, רְפָאִים, qui urbes quoque munitas habebant, et in tres tribus divisi erant, nempe 1) Emim, אֵמִים, in regione, quam deinceps Moabitae occuparunt, Deut. 2, 11—2; 2) Zamzumim, זַמְזֻמִּים, homines staturae procerae, in regione, quam deinceps Ammonitae tenuerunt; et 3) Rephaim stricte sic dicti, in regione Baschan, staturae quoque procerae, ab Hebraeis expulsi, Deut. 2, 10—23. 3, 3—16.

III. Troglodytae dicti בְּנֵי עֲנָקִים, יְלִידֵי עֲנָקִים, i. e., filii vel proles specuum, seu troglodytae; staturae erant procerae, et ad Hebron habitabant Deut. 1, 28. 2, 10. 9, 1—2. 10, 11. Tribus eorum erant: 1) Nephilim נְפִילִים, Num. 13, 34; — 2) Achiman, Scheschai et Thalmai, אֲחִימָן, שֵׁשַׁי, תַּלְמַי, Num. 13, 22—23. Jos. 14, 13; — 3) stricte sic dicti עֲנָקִים seu Anakaei circa Debir, Anab et in montibus Juda, Jos. 11, 21—22; — 4) Anakaei ad Gazam, Gatham et Azotum seu Aschdodum, 1 Sam. 17, 4.

Specus progressu temporis incolis destitutae, conversae sunt in domicilia mortuorum seu sepulcra, Gen. 23, in refugia a persecutionibus hostium, et in latibula praedonum Jos. 10, 16. 22, 27. Jud. 2, 6. 15, 8. 20, 45. 1 Sam. 13, 6. 22, 1. seqq. 23, 25. 24, 4. 9. 2 Sam. 17, 9. 23, 13. 1 Paral. 11, 15. 1 Macc.

1, 56. 11, 41; Joseph Archaeol. XIV. c. 9. §. 2. B. I. L. I. c. 10. §. 5. et c. 16. §. 4. Locum quoque commodum praebebant necromantis, 1 Sam. 28, 8—24; denique ferae latebras in illis quaerebant.

## Tabernacula.

§. 28. Cum non ubique locorum specus praesto essent, atque majoris nonnunquam moliminis esset, excavare specum: necessitas homines ad alia genera domiciliorum excogitanda et erigenda permovit. Inprimis frondosae arbores et fruticeta superius perplexa, excitabant mentem hominum, ut decerperent ramos arborum, eosque duabus lineis parallelis terrae infigerent, et superius invicem inflexos connecterent, atque ramis, frondibus, foliis, herbis, calamis, pellibus, et latioribus quoque lapidibus contegerent, quibus frigora, calores, et humores arcerentur. Ita aedificabant tabernaculum seu umbraculum aut tugurium, סֻכָּה. Haec mappalia, prout a Romanis nuncupabantur dubio procul initio parva et humilia erant, ut vel cubandum, vel sedendum esset, neque erectus quis stare posset, progressu autem temporis in majorem altitudinem assurrexerunt.

Tabernacula, inventis etiam melioribus domiciliis, non mox obsoleverunt, sed longo deinceps tempore, jam ex necessitate, jam ex commoditate, jam etiam ex voluptate erigi solebant, et nunc adhucdum a nomadibus Mesopotamiae, tempore aestatis eriguntur, conf. Gen. 33, 17. Ps. 27, 5. Jon. 4, 5. Matth. 17, 5. Aggregata plura hujusmodi tabernacula nominibus חַוּת et טִירָה veniunt, Num. 32, 47. Gen. 25, 16. Ezech. 25, 4, vox tamen טִירָה etiam de ovilibus tecto carentibus, de speculis et castellis vel turribus usurpatur, 1 Paral. 6, 39, vel 54. Ps. 69, 26. Num. 31, 10. Cant. 8, 9.

## Tentoria.

§. 29. Quum tabernacula, quae non facile de loco in locum transferri, et defectu materiae non ubique nova construi possent, ex parte pellibus contegi solerent: subnasci facile poterat consilium, ex solis pellibus, circa perticam extensis, construendi mansiunculam, cujus facillima esset translatio. Hac ratione Jabal invenit tentoria, Gen. 4, 10, quae progressu temporis jam non pellibus, sed materiis coactilibus, pannis, et linteis contecta fuerunt. His domiciliis hodiedum utuntur nomades orientales, eaque ponunt, ubi visum fuerit, prae ceteris vero, si locus admittit, sub umbra arborum, Gen. 18, 4. Jud. 4, 5.

## Conformatio tentoriorum.

§. 30. Prima tentoria dubio procul rotunda erant et parva; progressu temporis majora et oblonga facta sunt. Nomadibus in Arabia Petraea sunt minora, et majora, quae بَيْتٌ, domus dicuntur, Gen. 33, 17. Minora tribus palis sustentantur, et panno, ex lana vel pilis camelorum contexto, tecta sunt. Majora septem vel novem palis, tribus nempe altioribus una serie in medio, et aliis tribus aut duobus multo brevioribus, una in utroque latere serie fixis, innituntur, et nigro, ex pilis caprarum contexto panno operta sunt. Medius palus omnibus quidem reliquis eminet, altitudo tamen vix ultra 8 vel 10 pedes assurgit. Arabes castra in collibus rotunda metari amant, quae eminus appropinquantibus perpulcrum nigro suo colore praebent aspectum, Cant. 1, 5. Spatium, circulo tentoriorum comprehensum, חָצֵר, locus est, in quo noctu greges collecti, a canibus custodiuntur, Job. 30, 1.; ast pastorum quoque alternatim quispiam vigilias agit, Jes. 56,

9—11. Matth. 1, 18. Tentorium Emiri seu imperatoris ceteris majus et altius est, et meditullium castrorum occupat, a quo tentoria subditorum fere 30 passibus distant. Emiro plura quoque sunt tentoria, quorum alterum pro sexu foemineo, alterum pro famulis, et aliud quoque, viridi tela tectum, ad excipiendos illos, qui honoris caussa, vel quidpiam rogaturi aut proposituri adveniunt. Castra Emirorum, qui a magno Emiro dependent, ad eandem normam disposita, et non multo plus milliari Germanico remota sunt.

## Tentorii dispositio.

§. 31. Tentoria majora velis in tres partes distributa sunt. In extimam partem minus potentes recipiunt servos, et noctu quoque pullos quospiam, agnos nempe, capellas et vitulos, ne noctu matrem sugant. In secunda parte sunt mares; si vero tentorium justo minus est, mares omnes et illa quoque animalia eodem ambitu continentur. Pars intima, קֻבָּה, Arabice أَلْقُبَّة (conf. nostrum Alkove) dicta, pro sexu est foemineo Num. 25, 8. Potentiores extimam partem soli famulitio concedunt, nec animalia recipiunt, atque potentissimi non modo pro famulitio, sed etiam pro sexu foemineo seu Haraem singula habent tentoria, Gen. 24, 67. Nomades vero paulo minus zelosi, alterum sexum non tam arcte custodiunt, ac urbium incolae, Genes. 12, 15. 18, 6—9. 34, 1—2.

Pavimentum tentorii aulaeis seu tapetibus, vel vilibus blattis, prout fert facultas domini, opertum est, et in his sedetur: potentioribus vero non desunt diversi panni, culcitae, stragulae et tegumenta nocturna pretiosa, quae interdiu in angulo tentorii composita jacent, et noctu in pavimento sternuntur. Ceterum curta quidem est horum pa-

storum supellex, non desunt tamen utres, vasa testacea et aenea, nempe ollae, cacabi, patinae et paterae aeneae ex utraque parte stanno eleganter obductae. Focus est terra, et vasa ponuntur super tres lapides in triangulum, in formam tripodis dispositos, in quorum meditullio ignis in quapiam terrae fossula ardet. Mensa est pavimentum, et mappa non alia, quam quae omnibus orientalibus communis est, nempe corium rotundum, quod in pavimento sternitur. Vestes et arma clavo pali tentorii appensa cernuntur.

## Domus.

§. 32. Quum tabernacula temporis progressu fierent majora, et aggesta humo et latis lapidibus contra aëris injurias munirentur: observatum fuit, ex solis quoque lapidibus et terra humefacta, seu luto, construi posse domicilium. Defectus lapidum in pluribus regionibus, occasionem praebuit, ex luto, in massas formato, et aestu solis siccato, novum genus lapidum, id est, lateres conficiendi, quos demum vehementius fortasse incendium igni coquere docuit. Antiquissima sunt haec initia, Gen. 11, 3. 6, 16. Unde Deut. 8, 12. jam de domibus elegantibus et ornatis sermo est, et Deut. 27, 2. 4. usus calcis quoque pro usitatissimo et notissimo ponitur.

## Magnitudo domuum.

§. 33. Primas domus fuisse minutas, quivis facile intelligit; progressu autem temporis accreverunt ad magnas moles, inprimis in urbibus quibusdam, quae erant majorum regnorum metropoles. Ars, plures contignationes exstruendi, antiquissima est, uti ex navi Noachi et aedificio turris Babylonicae apparet. Teste Herodoto L. I. §. 180, domus Babylone erant trium et quatuor contignationum, at-

que teste Diodoro Siculo L. I. c. 45., domus Thebis seu Diospoli in Aegypto, fuerunt quatuor et quinque contignationum. In Palaestina vero aetate Josuae domus videntur adhucdum fuisse humiles; secunda quidem contignatio nullibi memoratur, fortasse tamen non deerat, occurrit autem aetate recentiori, 1 Reg. 6, 6. 7, 4. 2 Reg. 1, 2. conf. Hos. 8, 4. Domus insigni architectura et eleganti symmetria constructas Jeremias laudat c. 22, 14., et eas vocat בָּתֵּי מִדּוֹת, domus dimensas. Aetate Christi domus potentum erant splendidae, et ad regulas architecturae Graecae dispositae, conf. Joseph. Fl. de B. I. L. V. c. 5.

## Ambitus et tectum domuum.

§. 34. Domus majores pleraeque in tetragonum dispositae erant, atque aream quadratam circumdabant. Haec aedificia recentiori aevo veniebant nomine Persico בִּירָה, βαρυς, palatium, quod, teste Hieronymo, cujus aetate adhucdum usitatum erat, (Ep. ad Princip. T. II. opp. p. 689.) significat domus, ex omni parte conclusas, et in modum aedificatas turrium et moenium publicorum.

Tecta domuum erant plana, qualia in oriente adhucdum visuntur, et constabant vel terra aggesta, vel in domibus divitum firmiori constructo pavimento, quod adhucdum ex contusis carbonibus et lapillis, atque ex cineribus, calce et gypso componitur, et vi ictuum in solidam materiam cogitur. Declivitas tecti, quae vel ex centro ad utrumque latus, vel ex altero latere ad alterum protenditur, est perexigua, ut decem pedibus vix semialterum pollicem efficiat. In illis tectorum pavimentis, quae ex sola terra aggesta et compacta parata sunt, quaepiam herbae vel culmi

tritici aut hordei crescunt, ast paulo post ardoribus solis exuruntur. Ps. 129, 7. 8. Jes. 37, 27. 2 Reg. 19, 26.

Orientales haec plana tecta persaepe ascendunt, non modo ut puriorem auram respirent, et libero in longinquum prospectu fruantur, aut eventum, qui in vicinia contigit, cernant, 2 Sam. 11, 2. 6—7. Jes. 22, 1. Matth. 24, 17. Marc. 13, 15, sed etiam ut aestate sub dio dormiant, toto tamen corpore operti, ne frigus nocturnum noceat: imo tentoria quoque figunt in tectis, vel tabernacula construunt, 2 Sam. 16, 22; fructus gossipii seu erioxylon, aut linum in tectis aprico exponunt, Jos. 2, 6; ascendunt quoque tectum domus, ut clam alicui colloquantur, Jos. 2, 8. 1 Sam. 9, 25, ut solennitates publicas spectent, Jud. 16, 26. 27, ut publice gemant et lamententur, vel quidpiam omnibus annuncient, 2 Sam. 16, 22. Jes. 15, 3. Jer. 19, 13. 48, 38. Matth. 10, 27, denique etiam, ut Deum orent, et olim quidem ut diis sacrificarent, Jer. 19, 13. Act. Ap. 10, 9. Hinc tectum domus, ne quis decidat, cinctum est lorica seu muro, qui versus plateam et aream domus tam alte assurgit, ut viro fere usque ad pectus pertingat; versus domus vero vicinas humilior est, ut si domus sunt contiguae et ejusdem altitudinis, facile quis ex altera ad alteram transcendere possit. Consuetudo, tectum lorica, מַעֲקָה, cingendi, Deut. 22, 8, in legem conversa est; et hanc loricam illi viri Marc. 2, 4. Luc. 5, 19; demoliti sunt, ut paralyticum e tecto in impluvium seu aream domus demittere possent.

## Janua, vestibulum, impluvium, gynaeconitis.

§. 35. Janua domus est in medio frontis aedificii; quare Arabibus quoque وَسْطٌ medium, dicitur. Januae

non modo domuum, sed etiam urbium, inscriptione insigniri solebant, quam lex Mosaica, Deut. 6, 9. 13, 20. ex libro Legis depromendam esse statuit, unde מְזוּזָה, Mezuza Judaeorum, seu illa membrana, quae inscripta exhibet loca Deut. 6, 5—9. 11, 13—20, et posti januae inseritur, descendit. Porta perpetuo clausa erat, et hinc aderat janitor vel janitrix ex mancipiis, Act. Ap. 12, 13. Joh. 18, 16—17.

Januam ingrediens, venit in vestibulum, quod cubile quadratum est, ad parietes sedili humili instructum, excipiendis advenis destinatum, quos in domum admittere visum non fuerit. In hoc vestibulo, vel penes vestibulum sunt gradus, qui in superiores contignationes usque ad planum tectum ducunt, Matth. 24, 16. 17.

Ex vestibulo janua patet ad impluvium, seu aream, quatuor lateribus aedificii cinctam, quae vocatur חָצֵר, תָּוֶךְ, *το μεσον*, medium 2 Sam. 17, 18. Luc. 5, 19. Pavimentum hujus areae plerumque vario marmore stratum est; et meditullium, si loci situs admittit, occupant aquae salientes. In quatuor aedificii lateribus, aut saltem in uno est porticus, מוּסָךְ, et in altera contignatione ambitus, qui columnis affabre factis, עַמּוּד, עַמּוּדִים, sustentatur, et, ne quispiam decidat cancellis, שְׂבָכָה, munitus est, 2 Reg. 1, 2. 16, 18. Hinc tot occurrunt allusiones ad columnas, Prov. 9, 1. Gal. 2, 9. 1 Tim. 3, 15. In hac area major hospitum numerus, uti in nuptiis, circumcisione filii etc., excipi solebat, Esth. 1, 5. Luc. 5, 19. Quare supra in tecto, sicut hodiedum in oriente, יְרִיעָה, seu crassus pannus ita praeparatus erat, ut tota area contegi, et aestus solis arceri posset. Conf. Ps. 104, 2. Hoc tegumentum areae Luc. 5, 19. Marc. 2, 4, dicitur *στεγη*.

Latus aedificii posterius, fronti oppositum, domici-

lium est alterius sexus, Arabice حَرَمٌ et حَرَامٌ, Haraem, Hebraice fortasse אַרְמוֹן et הַרְמוֹן dictum, locus soli marito patens, aliis autem omnibus inaccessus, cujus porta perpetuo sera clausa est, 1 Reg. 16, 18. 2 Reg. 15, 25. Amos 4, 3. Prov. 18, 19. Ministerium obeunt ancillae, eunuchi nigri seu Aethiopes, et dominis prae ceteris cari, ante portam vero alii albi eunuchi excubant, Jes. 32, 14. Jer. 13, 23. 38, 4. 1 Reg. 16, 18. 2 Reg. 15, 25. Potentiorum gynaeconitis est aedificium singulare 1 Reg. 7, 8. 2 Paral. 8, 11. Esth. 2, 3. Ex altera facie gynaeconitidis est hortus, in quem, parva quidem sed alta, cubilia foeminarum parte antica prospiciunt. In domibus minoribus, quae unico tractu absolvuntur, gynaeconitis est in superiori contignatione, prout et in Homeri Iliade et Odyssea observatur.

## Cubilia et oeci.

§. 36. Cubilia sunt alta et ampla, ac in structura, quae impluvium quadratum ambit, ita sita, ut januae, פֶּתַח, פְּתָחִים, in porticum, atque in secunda contignatione, in elevatum illum ambitum pateant; patet autem janua quoque ex altero in alterum. Superius tegumentum vel planum, vel arcuatum et fornicatum est. Fornices autem aevo antiquiori non videntur fuisse cognitae; rudera enim aedificiorum antiquorum reliquias fornicum non exhibent, nisi forte diuturnitate temporis penitus corruerint, ut neque vestigium remanserit.

Hebraeis aevo jam antiquissimo, et deinceps, erant cubicula, et integra quoque palatia aestivalia et hyemalia, Jud. 3, 20. 1 Reg. 7, 2—6. Amos 3, 15. Jer. 36, 22. Aestivalia, prout in Asia hodiedum visuntur, amplitudine

et altitudine nostris ecclesiarum aedificiis parum cedunt; mox a fundamentis exsurgunt, imo non raro tertia parte terrae infossa sunt, et pars antica septemtrioni obversa est, ut ardentes solis radii evitentur. Pavimentum ut aër refrigeretur marmore stratum est, et meditullium, si situs loci admittat, aquae salientes occupant. Adsunt quoque ventilatores, qui sunt vel foramina fistulis similia, altiorem muri septemtrionalis partem penetrantia, exterius aëri ingredienti late patentia, interius vero multo angustiora; vel sunt meatus seu structurae cavae, instar parvarum turrium, latitudine fere 10 cubitorum, ex medio tecti exsurgentes, et versus septemtrionem simpliciter aperti, vel multo latiori ore, instar campanae expanso, hiantes, ut spirantem auram frigidiorem excipiant, infernisque aedium locis demittant. Hujus generis erant cubicula spatiosa et refrigerata, עֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים et עֲלִיַּת מְקֵרָה dicta Jud. 3, 20. 24. Jer. 22, 14.

Oecus quipiam, memoratu dignus, ita in aream seu impluvium patet, ut ex anteriori parte nullo pariete clausus sit, et nonnunquam etiam aliquo spatio ultra porticum in aream procurrat, ubi tectum, ne prospectus ex oeco impediatur, solis duabus columnis innitur. Potentibus hic oecus est simul locus, in quo legatos excipiunt, negotia tractant, et judicia agunt. Hujusmodi fuit dubio procul structura oeci, in quo Jesus Matth. 26, 69. coll. Luc. 21, 61, 62, pro tribunali stetit. Conf. quoque 1 Reg. 7, 7. Esth. 5, 1.

Cubilia et palatia hyemalia fenestris ad austrum conversa erant, ut in aprico essent; teneriores ea nihilominus calefaciebant vel carbonibus candentibus, vel igni in urceo vel olla, אָח, accenso, quae foveae, ad idipsum in meditullio pavimenti paratae, imponebatur, velut et adhucdum in oriente mos est, ubi nonnunquam ignis in hac ipsa quo-

que fovea excitatur; fumus per fenestras exitum quaerit, Jer. 36, 22. Jes. 44, 16. 47, 14.

Cubicula quidem quaecunque in altiori contignatione sita, dici possunt עֲלִיָּה, ὑπερωον, est tamen cubile quodpiam singulare hoc nomine insignitum, quod Arabibus quoque عُلِّيَّة dicitur, et supra tectum fere in loco, ubi infra penes terram est vestibulum, eminet, et janua ex ipso tecto patet. Usus ejus est, si solitudini vacare, vel orare libet, aut peregrinus excipiendus est, 1 Reg. 17, 19. 2 Reg. 4, 10. 23, 12. Act. Apost. 9, 37—39.

De culinis, מְבַשְּׁלוֹת, mentionem facit unicus Ezechiel c. 46, 23—24. Focus, יָקוּד, Jes. 30, 14, מְדֻרָה מְדוּרָה, Ezech. 24, 19. Jes. 30, 33. videtur fuisse ipsum pavimentum, ut sola fere altaria, quae erant foci, fuerint elevata. Hinc foci dicuntur Lev. 11, 35. quoque כִּירַיִם, nempe a fossulis in terra excavatis, in quibus ignis alebatur. Camini nostri, ad fumum excipiendum et educendum inventi, seculum XIV. non superant; antiqui habebant, velut nunc quoque orientales, foramina seu fenestras, quae fumo exitum praebebant, et ab Hosea c. 13, 3. vocantur אֲרֻבָּה, quod Hieronymus recte explicat, foramen in pariete, per quod fumus egreditur, etsi in aliis Bibliorum locis foramen quodcunque, et inprimis fenestram significat.

## Fores et serae.

§. 37. Fores, דֶּלֶת, vel bifores valvae januae, דְּלָתַיִם, duobus axiculis, qui in valvis superius et inferius prostabant, movebantur, quorum superior, paulo longior, foramini superioris, inferior vero brevior foramini inferioris liminis inhaerebat; atque hi sunt cardines, qui פתח axiculi; et צִיר foramen dicuntur Prov. 26, 14.

Fores claudebantur sera, מַנְעוּל Cant. 5, 5., vel vecte, aut etiam repagulo, seu pessulo בְּרִיחַ, Job. 38, 10. Deut.

3, 5. Jud. 16, 5. Neh. 3, 3. Vectes erant lignei; ferrei et aenei vel ferro aut aere obducti, non erant nisi in portis majorum munimentorum et gazophylaciorum 1 Reg. 4, 14. Jes. 45, 2. Sera vero non erat nisi pessulus ligneus volubilis, valvae portae affixus, qui ingrediebatur in foramen postis, et incisis quibusdam dentibus incidebat in rastrum; quare lorum, aut fortasse duo lora, pessulo annexa, per foramen permeabant in exteriorem portae faciem, quorum altero attracto, pessulus serae in foramen postis promovebatur, et dentibus in illud rastrum incidebat, ut retrahi non posset. Aperiens habebat clavem ligneam satis magnam et instar falcis aduncam, מַפְתֵּחַ, Jud. 3, 25., qua per foramen immissa, pessulum ex rastro sublevabat, et altero loro subtrahebat, quod ut facilius perficeret, portam ad se attrahebat. Claves ex metallo confectae, non erant nisi potentioribus, et nonnunquam ansa eburnea ornatae. Clavis hujus generis aevo monarchiae Hebraicae a dispensatore domus regiae, tanquam insigne sui muneris, in humero gestabatur. Jes. 22, 25. Foramen autem ad immittendam clavem interdum tantum erat, ut digitus immitti, et pessulus serae elevari, atque ita porta absque clavi reserari posset, Cant. 5, 4. Teste Martino Del-Rio ad Cant. 5, 4 fere tales erant serae Arabum Baeticorum in Hispania.

## Fenestrae.

§. 38. Fenestrae, חַלּוֹן, חַלּוֹנוֹת, חַלֹּנִים, in aream seu impluvium, et ex gynaeccio in hortum respiciunt; in plateas duntaxat hinc inde quaepiam prodit fenestra, אֶשְׁנָב, מֶחֱזָה, quae perpetuo asseribus vel cancellis clausa est, nec aperitur, nisi ingruentibus solennitatibus publicis, Jud. 5, 28. Prov. 7, 6. 2 Reg. 9, 30. Cantic. 2, 9. Fenestrae autem magnae sunt, et fere usque ad pavimentum extenduntur, ut in

pavimento sedentes prospicere possint; patulae enim esse solent, et vitro quoque carent, saepe tamen clathris, vel cancellis, חֲרַכִּים, שְׂבָכָה, סְבָךְ, tempore hyemis vero velis pellucidis, vel valvis biforibus, quibus foramen ad immittendum lumen incisum est, clauduntur, 1 Reg. 7, 17. 18, 20. 41. Cant. 2, 9. In cubili supra fenestras clavi, eleganti capite ornati, יָתֵד, מַסְמְרוֹת, muro conclusi sunt, qui non modo transverso baculo cortinam striatam sustinent, sed etiam praecipuis ornamentis accensentur; quare tropi a clavis depromti, dignitate sua non destituuntur, Jes. 22, 23. Zach. 10, 4. Eccl. 12, 11.

## Materia aedificiorum.

§. 39. Etsi materia primorum aedificiorum fuerunt lapides et lutum, usitatissimi tamen jam olim in oriente erant et sunt adhucdum lateres, quorum nomen לְבֵנָה, לְבֵנִים, ab alba argilla seu creta figulari, ex qua conficiebantur et adhucdum conficiuntur, ductum est. Magnitudo diversa erat, nostros lateres paulisper superans. Plerumque aestu duntaxat solis siccabantur, ad aedificia tamen solidiora jam Gen. 11, 3. igni coquebantur. Lateraria, מַלְבֵּן, occurrit 2 Sam. 12, 31. Nahum 3, 14. Jer. 43, 9. Muri ex lateribus, aestu duntaxat solis siccatis, superstruuntur basi lapideae, quae et ipsa in fundo solidiori non raro omittitur. Domus hae lateritiae, et nonnisi tecto plano munitae ultra generationem quidem perdurant, sed pluviis hyemalibus deluuntur, unde hyeme lutum, et demum aestate pulveres oriuntur, Jes. 5, 25. 10, 6. Zach. 9, 3. Imbres vehementes et cataractae nubium eas facile laedunt, aut etiam subruunt, Matth. 7, 25. Conf. Ezech. 12, 5—7. 13, 11—14. Amos 5, 9.

In Palaestina domus passim lapidibus, qui in hac regione minime desunt, aedificatae erant; hinc Levit. 14, 33 — 57., lex de lepra aedium fertur, quae, ut ex allatis ejus indiciis, et ex nomine quoque צָרַעַת מַמְאֶרֶת, lepra recrudescens, patet, vix aliud est, quam nitrorsus acor, qui lapides solvit, et vicinos quoque lapides corruptione inficit. Ubi adest hic murorum morbus, incrustatio muri non diu haeret; aërem quoque cubiculi corrumpit, et hinc supellectilibus, et sanitati incolarum noxius est.

Palatia saxis quadris, גָּזִית, אַבְנֵי גָזִית, etiam serra sectis, אֲבָנִים מְגֹרָרוֹת בַּמְּגֵרָה, nonnunquam quoque marmoreis et politis, aedificabantur, quae omnia בָּתֵּי גָזִית dicebantur, 1 Reg. 5, 31. 6, 36. 7, 9. 11. 12. Ezech. 40, 43. Paral. 22. 2. conf. quoque Exod. 20, 22. Jes. 9, 10. Amos 5, 11 — 12. Cantic. 5, 15. In Persia insignis luxus in marmore invaluit, quem non modo rudera Persepolitana testantur, sed etiam Esth. 1, 6. legimus, ubi occurrit שֵׁשׁ vel שַׁיִשׁ, marmor album, בַּהַט, versicolor, דַּר rubrum, et סֹחָרֶת undatim crispum in vortices. Quo splendidius aut magnificentius erat aedificium, eo majores moles erant lapidum quadrorum, 1 Reg. 7, 9 — 12. Lapis fundamentalis, fortasse in angulo aedificii, et hinc quoque lapis angularis dictus, majoris aestimabatur, et ex pluribus aliis singulari cura seligebatur, atque in aedificiis sacris jure asyli gavisus fuisse videtur. Ps. 118, 22. Jes. 28, 16. Matth. 21, 42. Act. Ap. 4, 11. 2 Timoth. 2, 19. 1 Petr. 2, 6. Apoc. 21, 24.

Lapides quadri, quatenus ex residuis ruderibus colligitur, interdum quidem fibulis ferreis, quarum foramina hinc inde observantur, vix autem caemento, calce arenata aut lithocolla, nisi forte tenuissima, connexi fuisse videntur. Lateres aestu solis siccati, primum dubio procul non-

nisi luto, חֹמֶר, coagmentabantur. Paulo tamen post calx, שִׂיד, arenae חול mixta, seu caementum, מֶלֶט, saltem lateribus igni coctis et lapidibus adhibebatur, Lev. 14, 41 —42. 45, Jer. 43, 9.

Incrustatio parietum seu trullisatio, quae caemento fit, aetate Mosis communis fuit; Lev. 14, 41. 42, 45., atque nostro aevo in oriente est elegantissima, qualis et illa fuerit, quae Dan. 5, 5. in coenaculo regis Babylonii memoratur.

Ligna adhibebantur non modo ad fores et portas, ad valvas et cancellos fenestrarum, atque ad tecta plana, sed etiam ad laqueata, quibus parietes ornabantur, quae ut affigi possent, trabes muris inserebantur, quibus clavi firmius inhaerebant, Ezr. 6, 4. Haec cubilia laquearibus condecorata, dicebantur domus laqueatae, בָּתִּים סְפוּנִים, Hagg. 1, 4. conf. Jer. 22, 14., et ornabantur nonnunquam incisis figuris, et auro, argento, gemmis et ebore, atque hinc veniunt domus eburneae, palatia eburnea, seu cubilia ebore ornata, הֵיכְלֵי שֵׁן, בָּתֵּי הַשֵּׁן, 1 Reg. 22, 39. 2 Paral. 3, 6. Ps. 45, 9. Amos 3, 15.

Ligna, prae ceteris usitata, erant sycomori, שִׁקְמִים, quae, in millia annorum perdurant; acaciae שִׁטִּים; palmae, תָּמָר, תְּמָרִים, inprimis pro columnis, et pro tignis transversariis; abietes, בְּרוֹשִׁים; oleastri, עֲצֵי שֶׁמֶן; pretiosiores erant cedri, אֶרֶז אֲרָזִים, 1. Reg. 6, 18. 7, 3. 7, 11. Jes. 9, 9.; pretiosissima vero ligna aetate Salomonis fuerunt אַלְגּוּמִּים vel אַלְמֻגִּים dicta; nomen quidem est Arabicum, sed lignum per Arabiam ex India advectum fuisse videtur, 1 Reg. 10, 11—12. 2 Paral. 2, 7. 9, 10. 21. Occurrunt Jes. 41, 19. 44, 14. 60, 13. ligna תִּדְהָר et תְּאַשּׁוּר, ignota; et תִּרְזָה, fortasse quercus ilex.

## Supellectilia.

§. 40. Supellex domestica antiquiori aevo erat curta. Mola manuaria et simplex furnus deesse non poterat, conf. Levit. 26, 26. Deut. 24, 6. Accedebant ollae quaepiam, cacabi, patinae, utres, urcei, paterae; atque blattae aut tapeta vel aulaea, quibus pavimentum operiebatur; denique lectisternia quaepiam, ut stragula viliora et crassiora vel villosa, שְׂמִיכָה Jud. 4, 18., et pretiosiora pulvinaria vel culcitae, lana vel erioxylo fartae, מְסַפָּחוֹת Ezech. 13, 18. 21., quarum vicem etiam pelles supplebant. Haec omnia, uti nunc in Asia moris est, interdiu in arca, parieti immissa, jacebant. Fulcra lecti nunc quidem in oriente non visuntur, sed lectus noctu in pavimento sternitur, in pagis tamen, teste Aryda, locus lecti in angulo cubiculi tribus, imo et quinque pedibus altior et satis amplus est. Illud vero, quod nominibus, מִטָּה, עֶרֶשׂ, מִשְׁכָּב, وساد, venit, jam est lectus in pavimento stratus, jam quod nunc vocatur Divân, nempe pavimentum quatuor aut saltem tres cubiculi muros ambiens, latitudine fere trium pedum, et altitudine spithamae, culcitis, מְסַפָּחוֹת, in fundo et in pariete munitum, atque panno pretioso contectum. In hoc requietorio pedibus plexis vel genibus flexis sedetur. In angulis vel uno saltem angulo duae tresve culcitae superpositae sunt, et hic est locus ceteris honoratior, quem dominus domus occupat, nisi hospes eminentior adsit, cui hanc sedem cedat. Ita retulit Aryda. Videntur tamen Hebraeis fuisse quoque fulcra lectorum, quae interdum nominibus עֶרֶשׂ, מִטָּה, מִשְׁכָּב, vehiunt, et ebore ornata fuisse dicuntur, quo requietorium mox descriptum (Divân) exornari non potest. Haec fulcra lectorum sedilibus Persicis, sopha dictis, similia fuisse videntur, quae 6 pedes longa, tres pe-

des lata, et fere Spithamam alta sunt, cubitalia et in tergo parietem habent, atque culcitis strata sunt. Haec lectorum vel sedilium fulcra in columnis, cubitalibus et pariete ebore exornari poterant, et quamquam in illis, plexis pedibus vel flexis genibus sedetur, lectorum tamen quoque usum praestant, Amos 6, 4. Ps. 41, 4. 132, 3. Delicatioribus erat מִכְבָּר 2 Reg. 8, 15. seu κωνωπεῖον, velum culiculare, seu reticulum, quod dormituri, ne a culicibus infestarentur, vultui imponebant, 2 Reg. 8, 15. Pauperes vero, uti in Asia adhucdum fieri consuevit, et simpliciori olim adhucdum vitae ratione etiam potentiores in itinere, pallio seu veste exteriori involuti, et lapide capiti supposito, dormiebant, Gen. 28, 11, 18, 22.

Pavimentum blattis vel tapetis stratum est; ne vero haec inquinentur, sandaliorum usus non est, nec olim erat in cubiculis, quae vel ideo rarius mundari et verri opus fuit, Matth. 12, 15. In tapetis luxus effusus erat.

Lampas, נֵר, λυχνος, oleo olivarum alebatur, et procul dubio tota nocte ardebat, conf. Job 18, 5—6. 21, 17. Prov. 13, 9. 20, 20. 24, 20. 31, 18. Ditioribus lampades fuisse pretiosas, ex lampade seu candelabro aureo sacri tabernaculi colligitur. Faces, לַפִּיד לַפִּידִים, duplicis erant generis; aliae enim restes seu funes erant, ex triboniis seu vetustis linteis contorti, et oleo vel bitumine impraegnati, qui nonnunquam integri flamma corripiebantur, Judic. 15, 4., quare fulgura illis comparantur, Ps. 11, 6.; aliae autem erant clathra aenea scipioni infixa, quibus immissa erant linteola oleo imbuta, ne vero defluens forte oleum portantem macularet, scipioni infra vas illud, patera ferrea vel aenea circumdata erat, Matth. 25, 3. Le Bruyn Voy. p. 185. Kaempfer Amoen. exot. p. 124. Chardin Voy. II. p. 145. Niebuhr Reiseb. II. Thl. S. 336.

## Pagi, oppida, urbes.

§. 41. Ex aggregatis tabernaculis seu tuguriis orti sunt pagi, כְּפִיר, כָּפָר, כְּפָרִים, atque oppida et urbes, עָר, עָרִים, עִיר, קִרְיָה. Quum nempe quipiam se in habitaculis suis minus tutos esse observarent, domicilia munire coeperunt. Id primum praestitit Kain, qui videtur aliquot tuguriola, forte in colle sita, septo vel fovea circumdedisse, et dein' fortasse tabulatum quodpiam addidisse, ex quo lapides in hostes projici possent. Quidquid sit, tales profecto erant primae urbes munitae; progressu temporis, septum conversum est in moenia, fossa multo latior et profundior excavata fuit, atque tabulatum excrevit in turres. Magna incrementa munitionibus jam aetate Mosis accesserant, Num. 13, 25—34.; in comparationem tamen subsequentis aevi venire non possunt. Urbes in Palaestina jam aetate Josuae non nimis minutae erant, siquidem in urbe. Ai, quae parva fuisse perhibetur, occisa sunt 12 millia hominum Jos. 7, 3. 8, 16. 10, 2. Hebraeis sub Davide, numero adeo auctis, urbes quoque majores fuisse, necesse est; inprimis Jerusalem augeri debuit, quia ad festa conveniebant multae myriades hominum, et quamquam permulti in tentoriis circa urbem, et in pagis proximis hospitia quaererent, multa tamen millia in ipsa urbe excipiebantur. Quantae fuerint urbes Galilaeae aetate Christi, jam supra ex Josepho B. I. L. III. 3, 2, ostendimus, et eo tempore ad festum paschale Jerosolymae convenisse fere trecentas myriades Judaeorum, ex numero agnorum paschalium, quem Josephus refert, colligitur; et a Romanis sub Tito festo paschatis appropinquantibus centum myriades urbe conclusae fuerunt. Unde liquet, ambitum 33 stadiorum, quem Jerusalem aetate Christi occupabat, domibus plurium conti-

gnationum bene obsitum fuisse. Ceterum notatu dignum est, in Thalmude עירות et עָרִים oppida, atque כְּרָכִים urbes munitas, sicut in N. T. κωμοπόλεις et πόλεις, distingui.

Plateae, חוץ, חוצות, שׁוּק, שְׁוָקִים, in urbibus Asiae non sunt nisi 2 vel 4 cubitos latae, ut frequentiori umbra aestus solis arceatur; ast olim plures quoque multo latiores fuisse, patet vel ex eo, quod currus in eis agitabantur, quibus hodie oriens caret. Ipse quoque Josephus persaepe angiportus seu plateas angustas a latioribus distinguit, quae etiam peculiari nomine רְחֹבוֹת רְחֹב insignitae sunt. Lithostratum platearum nostra quidem aetate in oriente raro cernitur, olim autem saltem aetate Herodis bene notum erat, et satis frequens fuisse videtur.

Forum, quod etiam venit nomine רְחוֹב, antiquiori aevo erat ad januam urbis, plerumque intra, nonnunquam extra moenia, ubi merces sub dio, vel in tuguriis aut tentoriis venum exponebantur, 2 Paral. 18, 9. 32, 6. Neh. 8, 1—3. 2 Reg. 7, 18. Job 29, 7. Deut. 13, 17. Aetate Christi autem, ut ex Josepho discimus, fora erant, qualia nunc in urbibus orientis cernuntur, nempe plateae, superius fornice clausae, in quo foramina ad immittendam lucem adaptata sunt. Ex hac platea, quae portis instructa est, et noctu clauditur, patent camerae mercatorum in utraque serie domuum. In majoribus urbibus plures sunt hujus generis plateae, et fere pro qualibet specie mercium aliae, in quibus quoque artificum sunt officinae.

Domus in urbibus orientalibus raro sunt contiguae, et plerumque hortos amplos annexos habent. Si igitur Nineve et Babylon, spatium fere incredibile occupasse perhibentur, cogitandum non est, id omne domibus arcte junctis fuisse obsitum. Babylonis partem fere tertiam horti et agri occupabant, prout veteres scriptores testantur.

Aquaeductus in urbibus orientalibus esse antiquissimos, testatur Menander apud Joseph. Flav. Arch. L. IX. c. 14. §. 2., et Jerosolymae occurrit 2 Paral. 32, 30. 2 Reg. 20, 20. Jes. 7, 3. aquaeductus piscinae superior, תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה, quod nomen alium ponit aquaeductum notissimum, et probabiliter eundem, cujus rudera insignia Bethlehemo Jerosolymam, adhucdum visuntur; ille autem superior aquas a Gihon ex occidentali plaga, Jerosolymam deducebat, cujus quoque rudera adhucdum deprehensa sunt. Hi et alii aquaeductus omnes in Asia supra terram aedificati, et per valles, exstructis columnis et arcubus sustentati sunt, unde colligitur, antiquis notum non fuisse, aquam conclusam in eandem, ex qua decidit, altitudinem ascendere. Quamquam vero aquaeductus frequentes fuerunt, cisternae tamen passim locum habebant.

Orientales, urbes tanquam foeminas cogitare solent, et eas vocant jam matres incolarum, jam uxores regis, quae si a rege deficiunt, adulterantur; jam etiam virgines, quae prostituuntur, et vestibus retectis nudatae relinquuntur, si eversis munimentis, quae vestibus comparantur, fundamenta denudantur, 2 Sam. 20, 19. 2 Reg. 19, 21. Ps. 137, 8. Jes. 23, 12. 47, 1—8. 54, 5. 62, 4—5. 66, 9—10. Jer. 3, 8—14. 20. 5, 7—8. 13, 26. 31, 4. Lam. 1, 1—8. 17. Nahum 3, 5—6. Ezech. 16, 14. 23, 29.

# CAPUT TERTIUM.

## De nomadibus.

### Nomadum antiquitas et honos.

§. 42. Genus nomadum antiquissimum, Gen. 3, 18 —21. 4, 2. 10, 20. 11, 2., copiosum usque ad nostram aetatem, permagnos terrae tractus occupat, nec mirum; habet enim haec vivendi ratio permulta et magna commoda, inprimis libertatem et facile parabiles divitias. Pastores quidem hi in desertis sine fixa sede vagantur, et praeter rem pecuariam omnia alia negotia vilipendunt et negligunt; nequaquam tamen sunt inculti et abjecti, sed graves, politi, magnanimes et potentes, uti fuere Abraham, Isaac et Jacob, atque posteri eorum Israelitae, donec Canaan armis occupassent. Greges ingentes et magnum servorum numerum alunt; atque domini quidem semper armati, venatione, inspectione subditorum, et bellis vel praedationibus occupantur; servi autem partim armati sunt, ut praedones et belluas a gregibus arceant, partim vero non habent nisi baculum, מַטֶּה, מַקֵּל, et peram, יַלְקוּט, quae instrumenta alioquin sunt et olim erant omnis apparatus peregrinantium et facultatibus minus valentium, nisi quod loco perae majorem saccum, צִקְלוֹן, portabant, 2 Reg. 4, 42. conf. 1 Sam. 17, 40—43. Ps. 23, 4. Mich. 7, 14. Judith. 10, 5. 13, 11. 17. Matth. 10, 10. Luc. 9, 3. 10, 4.

Si itaque in Bibliis reges dicuntur pastores, רֹעֶה, רֹעִים, nuncupatio nequaquam est abjecta, sed sublimis et honorifica; quare hoc nomen persaepe etiam Deo tribuitur, qui erat rex Hebraeo-

rum; proprie haec compellatio dicit rectorem et curatorem, conf. Ps. 23, 1—4. 8, 2. Jes. 40, 10. 63, 11. Jer. 10, 21. 22, 22. 23, 1. 31, 11. 36, 49. 50, 6. 51, 23. Mich. 5, 5. Nahum. 3, 18. Ezech. 10, 24. 34, 2—28. 37, 24. Zachar. 10, 3. 8, 26. 11, 5. In antiquo quidem foedere haec tropica pastorum notio perpetuo indicat reges, aetate vero Christi nomine pastorum, פַּרְנָסִים, condecorabautur praeceptores Judaeorum, quod primum ex schola Stoicorum descendit, qui solos sapientes statuerunt esse vere reges. Hoc multo sane modestius, quam a Stoicis dictum fuit, a Judaeis adoptatum est. Caeterum scimus, Jesum et propterea etiam Apostolos pastorum nomine insignivisse eos, qui regerent et gubernarent fideles. Eph. 4, 21. Matth. 9, 36. Joh. 10, 12—14. Hebr. 13, 10. 1 Petr. 2, 25. 5, 4. 1 Cor. 4, 8.

## Pascua.

§. 43. Pascua nobilium horum pastorum, sunt supra memorata deserta, [illegible] מִדְבָּר, חוּץ, חוּצוֹת, נָוֶה, נְאוֹת, Job 5, 10. Marc. 1, 45. Hi vasti terrae tractus omnibus pastoribus communes, et nulli proprii sunt, nisi quispiam jus singulare in eis acquisiverit. Tale pascuum commune olim erat quoque partim Canaan, quam Abraham occupavit, et Isaac et Jacob retinuerunt, atque Israelitae ex Aegypto quoque cum gregibus invisisse videntur, donec a Canaanaeis multiplicatis excluderentur. Pascua certis gentibus propria, progressu temporis nonnunquam in contentionem veniunt, conf. 1 Reg. 20., et idem quoque accidit regioni Canaan, quam Hebraei deinceps armis repetiverunt. Cf. infra §. 289. Occupata posthac Canaan, Hebraeis non modo patuisse vastissimum desertum Juda, sed et alia plura fuisse pascua, supra observavimus, conf. Jes. 65, 10. Jer. 50, 19. Quare ditissimos Hebraeos nomades deprehendimus, 2 Sam. 17, 27. seqq. 19, 32. 1 Sam. 25. 1 Paral. 27, 29—31.

## Migrationes nomadum.

§. 44. In his pascuis nomades cum gregibus suis easdem fere quotannis vias et tractus, חִיצוֹת, tenent, et aestate quidem in septemtrionem vel montana, hyeme vero in meridiem vel planities commigrant. Castra, instante migratione, duabus horis tolluntur, et jumentis imposita portantur usque in locum, in quo rursus figenda sunt. — Greges diu noctuque per totum annum sub dio versantur; hinc lana ovium, a vaporibus stabulorum immunis, et libero semper aëri exposita, subtilior fit. Pecudes semitam, quam quotannis ambulant, fere norunt, ut ductoribus non multum opus sit; custodiuntur tamen a servis, mercenariis, filiis et filiabus, et quidem a filiabus quoque Emirorum seu imperatorum, quae peregrinis adhucdum illa humanitatis officia, Gen. 24, 17 — 20. memorata, exhibent. Conf. Gen. 29, 9. Exod. 2, 16. Servi subsunt oeconomo, qui itidem mancipium est, et זְקַן בַּיִת senior domus dicitur, atque oves vespere, et fortasse quoque mane, numerat, Gen. 24, 2. 47, 6. Lev. 27, 32. 1 Paral. 28, 29.—30. Jer. 33, 13. Si animal vel foetus desideratur, jactura a mercenario resarcienda est, Gen. 31, 38., quod vero Exod. 22, 12. limitatum est. conf. Amos 3, 12. Mercenarii nonnunquam mercedem capiebant quotam certam de augmento gregis, Gen. 29, 40. Servi, qui interdum etiam nomine possessionis vel gregis, מִקְנֶה, comprehenduntur, hyeme tentoria, aestate vero persaepe tabernacula habent; domini vero toto anno tentoria habitant, nisi ad tempus in urbem vicinam concesserint, Gen. 19, 1. 26, 1. 12, 10 — 20. 33, 17. Lev. 23, 43. Exstruunt quoque hinc inde speculam, מִגְדַּל עֵדֶר ׳ טִירָה, ex quo hostes forte appropinquantes eminus cernere possint, Mich. 4, 8. Ezech. 25, 4.

## Fontes et cisternae.

§. 45. Aqua, in desertis illis perrara, ingentibus tamen gregibus necessaria, magni aestimatur, et frugaliter dispensatur, Job 22, 7. Num. 20, 17—19. Deut. 2, 6. 28. Lam. 4, 5. Hinc nomades in illis tractibus, quos quotannis peragrant, certis distantiis fodiunt puteos et cisternas, quas ita occultare norunt, ut nullus alius eas observet, atque aquas furari, et easdem semitas peragrare possit. Hac ratione nomades certos tractus occupant, et sibi proprios reddunt, uti Abraham, Isaac et Jacob Palaestinam. Hinc lites de illis puteis permagni fuerunt momenti, Gen. 21, 25. 26, 15—22. Zephan. 2, 6. Aquarum vero receptacula diversa distinguuntur.

I. Scaturigines et fontes, מַבּוּעֵי מַיִם ,עַיִן. Qui, si superne aquas emittunt, omnibus communes sunt, sive aquas toto anno continuas, אֵיתָנִים מַיִם, vel, ut orientales eas compellant, fideles seu veraces, מַיִם נֶאֱמָנִים, sive aestate deficientes vel mendaces, מַיִם כּוֹזְבִים, habeant, Job 6, 15—22. Jes. 33, 16. Jer. 15, 18. Qui vero superne aquas non emittunt, putei, בְּאֵרוֹת ,בְּאֵר, proprii sunt illis, qui primi eos occuparunt vel foderunt; nonnunquam tamen pluribus nomadibus communes sunt, qui constitutis diei temporibus, cum gregibus ad eos conveniunt, aquam, ordine praefinito, situlis vel utribus, דְּלִי, per gradus putei apportantes, in canales, מַשְׁאַבִּים, effundunt, et greges ex ordine ad potum admittunt, Gen. 29, 3—12. 24, 11—15. Exod. 2, 16. Jud. 5, 11. Aquae fontium et puteorum מַיִם חַיִּים, aquae vivae, dicuntur, et majoris aestimantur, Lev. 14, 5. 50. 15, 13. Num. 19, 17.; quare sunt symbolum prosperitatis. et ipse quoque Deus fonti aquarum vivarum comparatur, Jes. 43, 19—20. 49, 10. Jer. 2, 13. 17, 13. Ps. 87, 7. 73, 10. Joh. 4, 10—14.

7, 37. Symbolum hoc interdum audacius exaggeratur, Ps. 87, 7. Joel 4, 18. Ezech. 47, 1. seqq. Zach. 14, 18. seqq.

II. Cisternae, באר, בור, בארות, בורות, sunt illorum, qui eas effoderunt, Num. 21, 22. Veniunt hoc nomine cryptae subterraneae amplae, et non raro spatium jugeri occupantes, arcto vero ostio patentes, quod hyeme aquas pluviarum et nivium immissas excipit, deinceps vero lato lapide clauditur, et arena aut terra ita contegitur, ut non facile observetur. In urbibus cisternae erant melioris conditionis; nam muris subterraneis, qui incrustatione firma obducti erant, exstruebantur, aut in saxis exscindebantur, uti hinc inde rudera testantur, et non paucae adhucdum superstites sunt. Quodsi forte aquae nomadis, in cisterna repositae, terrae motu vel alio casu pereunt, vel furto auferuntur, instat pastoribus et gregibus periculum exitii, quod et peregrinatoribus ad fontem properantibus contingit, si aquae in eo defecerint; quare defectus aquarum symbolum est permagnae calamitatis aut etiam exitii, Jes. 41, 17—18. 44, 3. Cisternae aquis vacuae, permultum in imo lutum habent, ut, qui in eas projicitur, morte miserrima pereat, inprimis si ostium claudatur, ut neque clamor ejus audiri possit, Gen. 37, 22. seqq. Jer. 38, 6. Lam. 3, 53. Ps. 40, 3. 69, 16.; nihilominus cisternae vacuae usum carcerum praestabant, ut carceres, quoque supra terram extructi, nomen בור retinuerint. Gen. 39, 20. 40, 6. 15.

## Pecudes minores nomadum.

§. 46. Pecudes, quas nomades magno numero alunt, sunt oves et caprae, Jer. 49, 29. Ezech. 25, 4., quas utrasque Hebraei collective צאן, singillatim vero שׂה nuncupant. Oves sunt cornutae, et omnes fere albae, Ps. 147,

5

16. Jes. 1, 18. Dan. 7, 9.; perrarae sunt nigrae, חוּם; parvis maculis, נְקֻדִּים, vel majoribus maculis conspersae, טְלֻאִים; striatae בְּרֻדִּים; et variis circulis quasi circumligatae, vel, ut aliis placet, variegatis pedibus, עֲקֻדִּים, Gen. 30, 32—34. 31, 10—12. Oves rutili vel potius splendentis fusci et subcinericei velleris, צֶמֶר צָחַר, Ezech. 27, 18., in Caramania habentur. Alioquin tria sunt in oriente genera ovium: I. oves communes, quas in nostris terris cernimus; II. aliae informes, cruribus brevioribus, corpore macilentiori, sed vellere optimo, quae Arab. نَقَد dicuntur, Amos 1. 2 Reg. 3, 4.; et III. oves nostris majores et vellere subtili, atque harum rursus duae sunt species; nam aliae caudam habent fere tribus cubitis longam et dimidia spithama crassam, אַלְיָה, quam interdum curriculo impositam trahunt, Exod. 29, 22. Lev. 3, 9. 11, 3. 8, 25. 9, 19.; aliae autem, brevi quidem cauda praeditae, sed in clunibus magnam pinguedinis massam gestant.

Emolumentum ovium est lac, חָלָב, caro, בָּשָׂר, et inprimis lana, צֶמֶר, quae bis quotannis tondetur, et quamquam demtis expensis, de qualibet ove vix florenum, tot tamen fere millia florenorum importat, quot oves aluntur, et aluntur a nomade in vastissimis desertis multa millia, Job 1, 3. 1 Sam. 25, 3—4. 1 Paral. 5, 18—21. Accedit annuum gregis per agnos incrementum, quod eo majus est, quum oves non paucae geminos pariant, Cant. 6, 5. Aries, אַיִל, infra tres annos עַתּוּד, coit cum ove, רָחֵל, vel vere, vel autumno; et agni, טְלָאִים, טְלִי, טָלֶה, vernales praestant autumnalibus. Anniculi dicuntur כֶּבֶשׂ, כְּבָשִׂים, et כֶּשֶׂב, כָּרִים, כַּר. Hinc oves, quae tanta emolumenta adferunt, carissimae sunt nomadibus, qui illis etiam cara nomina imponunt. Aries, nomine a pastore evocatus, gregem praeit; quare primores populi passim arietes nuncupantur,

Jer. 25, 34—35. 50, 8. Jes. 14, 9. 51, 40. Zach. 10, 3. Lingua Arabica plures habet voces, quibus pastores suas oves errantes compescunt, vel eas advocant ad mulgendum, vel ad aquam; et oves pastoris vocem noscunt et sequuntur, Joh. 10, 3—14. Interdum una alterave ovis in tentorio, non secus ac canis, educatur et alitur, quae Arabibus آلِف familiaris, dicitur, conf. כֶּבֶשׂ אַלּוּף, 2 Sam. 12, 13—19. Jer. 11, 19.

Ante tonsuram oves in locum macerie cinctum subdivalem, גְּדֵרָה ,גְּדֵרֹת, etiam נָוֶה ,נְאָה, αυλη, Joh. 10, 11. 16., dictum, arcte coguntur, ut per evaporationem et sudorem lana fiat subtilior. Hujusmodi ovilia erant et alias usitata, Num. 32, 16. 24. 37. 1 Sam. 24, 4. 2 Sam. 7, 8. Zeph. 2, 6.; stabula vero nomadibus ignota sunt. Tempore tonsurae convivia celebrabantur, 1 Sam. 25, 2. 4. 8. 36. 2 Sam. 13, 23.

Caprae collective communi cum ovibus nomine צאן comprehenduntur, proprie vero dicuntur עִזִּים, ab עֵז capra; hircus vero תַּיִשׁ ,שְׂעִיר הָעִזִּים, et צָפִיר dicitur. Nigro sunt colore, versicolores rarae. Sub dio degunt, ut oves, nisi forte capella aut haedus, גְּדִי, noctu in tugurium recipiatur, ne matrem sugat. Emolumentum est lac, חָלָב, omni alio lacte praestantius, Prov. 27, 27.; caro in illis regionibus lauta, atque pili, ex quibus foeminae pannum conficiunt, quo tentoria Arabum operiuntur. Ex pellibus parantur utres, חֵמֶת ,נאד ,נֵבֶל ,נְבָלִים ,אבוה, ita ut pars pilosa quidem sit exterior, si aquam aut aliud liquidum, interior vero, si vinum continere debeant. Ex pellibus haedorum et capellarum parvi utres conficiuntur, qui vicem lagenarum subeunt. Caprae Ancyranae pilis, serici naturam imitantibus (vulgo Kamehlhaar), videntur antiquis Hebraeis notae fuisse, et Schulz in der Sammlung der Reisen von

*

Paulus VII. 108 — 110. vidit gregem harum caprarum ex montibus non procul ab Acco et Ptolemaide descendere, sicut Cant. 4. 1. 2. 6, 5. describuntur.

Diversas caprarum sylvestrium species enumerare non vacat. Ceterum notatu dignum est, inter pecudes nomadum antiquorum non modo deesse porcos sed etiam gallinas et anseres. Gallinae Hebraeis recentiori aetate non defuerunt; nam דְּגַר, gallina, quae pullos non suos allicit, memoratur a Jer. 17, 11., et aetate Christi cantat gallus Jerosolymae; nec audiendi sunt Thalmudici, qui fere ducentis annis recentiores, gallos et gallinas Jerosolymae ali vetuerunt.

## Boves.

§. 47. Boves, collective בָּקָר, singillatim שׁוֹר, אַלּוּף, שְׁוָרִים, אַלּוּפִים, juvenes infra tres annos עֵגֶל, עֶגְלָה, עֲגָלוֹת, עֲגָלִים, ultra tres annos פַּר, פָּרָה, פָּרִים, פָּרוֹת, dicuntur: אַבִּירִים nuncupantur a fortitudine, quod fere epitheton est. Haec pecora in oriente, nostris minora, et in dorso supra pedes anteriores protuberantia quadam notabilia, magis quidem ad agriculturam faciunt, a nomadibus tamen non minus aluntur, Gen. 24, 35. Job 1, 3. Bubulci, qui multo minoris fiunt quam pastores ovium, optima pascua habebant in Baschan, Scharon et Achior. Hinc boves vel tauri Baschan, fortiores et ferociores, symbolum erant hostium potentiorum Ps. 22, 13. 68, 31. Jes. 34, 7. Ezech. 36, 18. Deut. 33, 17. Prov. 14, 4. Cornua boum, et nonnunquam etiam hircorum, tropice pro potentia veniunt, Ps. 75, 11. 89, 18. 25. 92, 11. Amos 6, 13. Jer. 48, 15. Lam. 2, 3. Ezech. 29, 21. Dan. 7, 7—8. 24. 8, 3—5. Luc. 1, 63. Symbolum hoc insuperabilem et omnia conterentem potentiam indicat, si cornua sistuntur ferrea; 1 Reg. 22, 11. 2 Paral. 18, 10. Mich. 4, 13—16. Hinc et antiqui nummi repraesentant reges cornutos, et

Arabes Alexandrum ذو القرنين praeditum cornibus, et magnates ذوو القرون, cornibus praeditos nuncupant.

Boves non tantum jugo subdebantur, et plaustris aratrisque jungebantur, sed etiam, inprimis apud nomades, dorso onera portabant. Lac vaccarum, חָלָב, in alimentum et potum adhibebatur, Gen. 18, 8., in caseum, שְׁפוֹת, שְׁפָיִם, גְּבִינָה, convertebatur, Job 9, 10. 2 Sam. 17, 19., et spissatum quoque utri infusum, percolatum asservabatur, ut dein secaretur in partes, quae dicuntur segmenta lactis spissati, חֲרִיצֵי חָלָב, 1 Sam. 17, 18. Butyrum vero olim populis cultis usitatum non fuit, ejus locum tenebat oleum olivarum, quod non modo ad olera, sed ad omnes etiam alios cibos adhibebatur. In Bibliis quoque de butyro nulla mentio; חֶמְאָה enim, quod in Vulgata butyrum vertitur, Jud. 5, 25. bibebatur, itaque spissum est lac, et cum خثا spissum fuit lac, convenit. Lac et mel lautissimis ferculis accensebatur; ast iis quotidie vesci, indicabat, ingentem praecessisse regionis depopulationem, ex qua nunc ampla et optima ubique pascua aderant, ut abundantia quoque lactis esset, atque etiam apes numerosiores amplius mellificarent. Conf. Jes. 7, 15.

Boves vel tauri sylvestres seu feri, in Bibliis non occurrunt; nam animalia, quae nominibus רֵים, רְאֵם et יַחְמוּר veniunt, sunt species Gazellarum seu caprarum ferarum, quae, quia quamdam similitudinem boum referunt, ab Arabibus, boves feri, dicuntur.

## De asinis.

§. 48. Asini, חֲמוֹר, חֲמוֹרִים, et asinae, אָתוֹן, אֲתוֹנוֹת, (quae ob pullos, עַיִר, עֲיָרִים, quos pariunt, masculis praeferebantur, et hinc omni occasione singillatim recensentur)

nomadibus erant frequentes, atque in oriente, si sedulo educantur, jumenta sunt impigra, alacria, specie pulcra et minime ignobilia; quare magni aestimantur, et tropice pro hominibus sedulis et industriis veniunt; Gen. 49, 14. Color fere est ruber vel potius fuscus, ad quem nomen חֲמוֹר alludere videtur; erant autem etiam asinae versicolores, אֲתוֹנוֹת צְחוֹרוֹת, Jud. 5, 10. 10, 4. 12, 14. 19, 3—5., nisi fortasse coloribus pictae fuerint; orientales enim adhucdum equos et boves colore, quo visum fuerit, illinire amant. Jungebantur aratris et plaustris, atque recentiori aevo etiam majoribus molis, Matth. 18, 6.; hinc Deut. 22, 10. cavetur, ne asinus cum bove, aratro jungeretur. Plerumque autem asini dorso onera, aut etiam homines vehebant, ad quod aptissimi sunt. Vectari asino, olim erat virorum gravium et principum, Gen. 22, 3. 5. Num. 22, 1. 21. 30. Jos. 15, 18. Jud. 1, 14. 5, 10. 10, 4. 12, 14. 1 Sam. 25, 10. 23. 2 Sam. 17, 23. 19, 26. 1 Reg. 2, 40. 13, 13. 2 Reg. 4, 22. 24. Zach. 9, 9. Matth. 21, 1—7. Marc. 11, 1—7. Luc. 19, 29—36. Joh. 12, 12—16. Equi enim fere ad bellum destinati erant, et pacis tempore omnes asinis vehebantur, sicut orientales adhucdum, etiam nobiles, inprimis vero matronae asinis utuntur. Regebantur olim injecto freno, חֲמוֹר חָבוּשׁ, et חָבִשׁ אַף, Gen. 22, 3. Num. 22, 21. Jud. 19, 10. 2 Sam. 16, 1. 17, 23. Dorso vero non imponebatur nisi pannus aut superindumentum, cui vectus insidebat. Agaso cum baculo sequebatur, qui, si opus erat, jumentum ad celeritatem incitabat, Jud. 19, 3. 13. 2 Reg. 4, 24. Prov. 26, 3. Eccles. 33, 25.

1. Muli, פֶּרֶד, פִּרְדֵּי, פְּרָדִים, aetate Davidis occurrunt, 1 Paral. 12, 40. Ps. 32, 9. 2 Sam. 18, 9—10. 15, 29. 1 Reg. 1, 33. 35., multo tamen antiquiores sunt, et probabilius jam

aetate Mosis noti erant; nam etsi lex Lev. 19, 19., qua cavetur, ne animalia diversi generis ad coitum admittautur, ad aversationem bestialitatis, quae, teste Herodoto, in Aegypto interdum etiam publice committebatur, augendam spectet, notam tamen ponit hanc diversorum animalium consociationem; ast jam Gen. 36, 24., יֵמִים esse mulos, probabile non est. Ad Hebraeos muli ab aliis populis adducti fuisse videntur, et recentiori aevo praestantiores veniebant ex Thogarma seu Armenia, Ezech. 27, 14.; in Persia Esth. 8, 10. laudantur אֲחַשְׁתְּרָנִים, i. e., magni muli, a pernicitate celebres, quorum matres equae erant.

2. Onagrorum in oriente ingens est numerus. Duae autem observatae sunt species, altera Dsigetai, et altera Kulan dicta, quae posterior ab asinis domesticis, qui data occasione libertatem vindicaruut, descendere existimatur, conf. Bocharti Hierozoic. L. III. c. 16. p. 871. Hi onagri, Kulan dicti, animalia quidem sunt pavida, et fuga velocia, cicurari tamen possunt, si pulli capiantur. Dsigetai autem multo celeriores sunt, et cicurari nequeunt, Job 11, 12. 24, 6. 39, 5. 8. Gen. 16, 12. Dan. 5, 21. Eccles. 13, 19. Dsigetai esse פֶּרֶא, et Kulan עָרוֹד, cum Job 39, 5., et cum usu loquendi Arabico conciliari non potest, conf. Schultens in Job 39, 8. p. 1111. et Bocharti Hieroz. I. L. III.₄ c. 16. p. 869.; quare פֶּרֶא et עָרוֹד duo nomina unius speciei esse videntur. Haec animalia specie pulcra et fuga pernicissima, desertissimas eremos incolunt, et homiues in magna distantia fugiunt. Foemellae gregales sunt, et a masculo ducuntur, quo occiso, etiam ipsae disperguntur, et singillatim vagantur, Hos. 8, 9. Pascua onagris sunt montes et valles salsuginosae, Job 39, 9. Lascivi esse dicuntur, et odoratu ceteris praestare, Jer. 2, 24., atque instinctu praediti esse, quo aquas dissitas observant; quare peregrini, penuria aquae laborantes, eos sequi solent, Ps. 104, 11. Jes. 32, 14. Jer. 14, 6.

## Cameli.

§. 49. Camelorum, גָּמָל, גְּמַלִּים, duo sunt genera, alterum Turcicum seu Bactrianum, duplici tubere praedi-

tum, atque majus et fortius, 800, imo et 1500 libras portans, sed caloris impatiens; alterum unico tubere praeditum, nonnisi 500 vel 700 libras portans, sed caloris patientissimum, quod rursus est vel Turcmanicum, vel Arabicum, vel genus quoddam pernicius, quod nomine dromedariorum, בֶּכֶר, בִּכְרָה קַלָּה et כִּרְכָּרוֹת, venit, Jes. 60, 6. 66, 20. Jer. 2, 23. Haec animalia mansuetissima sunt, excepto tempore uriginis, quo linguam ex ore pendulam et spuma opertam habent, et immorigera sunt, Jer. 2, 10. 11. Paucissimis alimentis saturantur, et sitim 16 imo et 40 dies tolerant; quare pro vastissimis illis desertis inaquosis quam maxime faciunt, ideoque a nomadibus magno numero aluntur, nec nobilis censetur Arabs, nisi dominus sit camelorum, Gen. 24, 10. 64. 31, 17. 1 Paral. 5, 19—21. Jer. 49, 29. conf. 1 Sam. 30, 17. 1 Reg. 10, 2. Jes. 30, 6. Ezech. 25, 4. Hinc consueta sunt jumenta ad transportanda omnis generis onera et sarcinas, Gen. 37, 25, Jud. 6, 5. 1 Paral. 12, 40. 2 Paral. 14, 14. 2 Reg. 8, 9. Jes. 30, 6., atque persaepe homines quoque iisdem vehuntur, 1 Sam. 30, 17. Onusti incedunt septeni, alter post alterum, quorum quilibet tenui funiculo laneo nexus est praecedenti, et ultimus campanulam in collo pendulam gestat, ut agaso, qui primum simili funiculo ducit, audiat, omnes reliquos sequi. Hujusmodi cameli septeni dicuntur שִׁפְעַת גְּמַלִּים, ex quo explicatur Jes. 60, 6. quod Vulgata per inundatio camelorum vertit. Qui camelis vehuntur, vel insident sicut equo, vel ita, ut ambo pedes ex uno alterove latere dependeant, vel sedent super qualos, ex utroque latere cameli in equilibrio suspensos, vel denique in sella seu pilenta, כַּר, quae quasi parva domuncula est, in dorso cameli firmata, in qua sedet homo secum habens supellectilem; persaepe in duas partes divisa est, ut in qua-

libet sedeat viator. Haec domuncula undique tecta est velis, quae nonnisi in parte anteriori volubilia sunt, ut insidens, si visum fuerit, prospicere, videri autem non possit. Plerumque mulieres, rarius viri ea utuntur, Gen. 31, 17. 34. 1 Sam. 30, 17. — Si in via descendere visum fuerit, camelus non, ut alias, genua flectit, sed agaso acclinat animali baculum suum, in quo insidens delabitur, Gen. 24, 64. Ceterum cameli, quibus divites vehebantur, passim ornati erant torquibus et lunulis eximiis, quae שַׂהֲרֹנִים dicuntur, Jud. 8, 21. 26.

Nomades omnia hujus animalis in usum convertere norunt: lac bibunt, quamquam glutinosum est, et, si acidum seu spissum sit, inebriat, Jud. 4, 19. 5, 25.; carnibus vescuntur, quae vero Hebraeis Levit. 11, 4. interdictae erant; pilos, qui quotannis defluunt, in crassum pannum cogunt, quo plebeji vestiuntur, Matth. 3, 4. Arabes plurimas quoque in linguam suam intulerunt allusiones ad camelos, et tropi ab illis depromti tanta gaudent dignitate, quanta Hebraeorum a bobus deprompti. Occurrunt quoque Matth. 19, 24. 23, 24. duae a camelis desumtae sententiae.

## De equis.

§. 50. Equi, סוּסִים, סוּס, רֶכֶשׁ, רֶמֶךְ, פָּרָשׁ, (melius פֶּרֶשׁ), et nonnunquam etiam רֶכֶב dicuntur, Job 38, 22. 1 Sam. 8, 11. 2 Sam. 1, 6. 8, 4. 10, 18. 1 Paral. 18, 4. Jes. 21, 7. 28, 28. Nomen אַבִּירִים, Jes. 8, 16. 50, 11., epitheton fortitudinis est, quod non solis equis, sed etiam bobus tribuitur. Haec, recentioribus nomadibus carissima animalia, antiquis non erant. Occurrunt primum in Aegypto, Gen. 47, 17. 49, 17. Exod. 9, 3. 14, 6—28. Job 39, 6—19., quae regio et deinceps perpetuo ab equis celebris fuit, 1 Reg. 10, 28. Jes. 31, 1. 36, 9.

Ezech. 17, 15. In Palaestina septemtrionali Josua c. 11, 4—9. offendit currus bellicos et equitatum, sed equis captis nervi succisi fuerunt עִקֵּר, quia in Palaestina montosa exiguum usum praestare poterant, conf. Jud. 4, 15. 5, 22. 28. Paulo post Philistaei quoque currus bellicos in praelium eduxerunt, Jud. 1, 19. conf. 1 Sam. 13, 5. 2 Sam. 2, 6.

Olim equi fere solum ad bellum parati erant, Prov. 21, 31.; quare asinis, tempore pacis usitatis, opponuntur, Hos. 14, 4. Zach. 9, 9. Hebraei equitatum primum aluerunt sub Salomone; nam qui a Davide, ex praeda reservati fuerunt 100 equi, 2 Sam. 8, 4. 1 Paral. 18, 4., erant ad usum regis destinati, quod exemplum imitatus est Absalom, 2 Sam. 15, 1. Hinc David non tantum canit rationem domandi equos, sed etiam subsannat exercitus equestres, Ps. 32, 9. 66, 12. 20, 8—12. 33, 17. 76, 7. 147, 10. Salomon magnam simul equorum, ex Aegypto in Syriam, mercaturam fecit; adducebantur ex Aegypto et ex Kova מִקְוֵא, מִקְוֶה, fortasse Kua, quae in Africa sita est, 1 Reg. 10, 28. 2 Paral. 1, 16—17.; atque equus 150, et מֶרְכָּבָה seu quadriga 600 siclis venumibat. Aetate Ezechielis c. 27, 14., Tyrii equos emebant ex Thogarma seu Armenia. — Post Salomonem Hebraei perpetuo habebant exercitus equestres et currus bellicos. Qui equis vehebantur, nec ephippio, neque stapia utebantur, sed panno, qui dorso equi imponebatur, insidebant. Mulieres vix equis utebantur; si autem iis vehebantur, insidebant, prout asinis (sicut adhucdum in oriente) eadem ratione, qua viri. Equi ante saeculum 9num quoque soleis ferreis carebant, Amos 6, 12., quare solidae ungulae magni aestimabantur, Jes. 5, 28. Notissimum autem erat frenum, מֶתֶג, et capistrum, רֶסֶן, quo utroque etiam muli regebantur, Ps. 32, 9.

## De canibus.

§. 51. Etsi nomadibus canes, כֶּלֶב כְּלָבִים, ad custodiendos et agendos greges necessarii, et in urbibus quoque orientalibus perquam frequentes sunt, ab omnibus tamen, ut animalia immunda, spernuntur, exceptis solis venaticis, qui mundi censentur. Hinc compellatio canis, mordax est convicium, contemtum spirans, Job 30, 1. 1 Sam. 17, 43. 2 Sam. 3, 8. 2 Reg. 8, 13. Prov. 26, 11. conf. Luc. 16, 21. 2 Petr. 2, 22., et nomen canis mortui, simul imbecillitatem indicat, 1 Sam. 24, 15. 2 Sam. 9, 8. 16, 9., merces quoque paederastriae ex contemtu dicebatur מְחִיר כֶּלֶב, merces canis, Deut. 23, 18.; ac Judaei aetate Christi, ethnicos nuncupare solebant canes, quod Jesus per diminutivum *κυναρια*, caniculi, emollivit, Matth. 15, 22—28. Alias homines mordaces hoc scommate veniunt, Matth. 7, 6. Philipp. 3, 2. Gal. 5, 15. Exceptis venaticis canes in oriente non habent dominos, sed liberi vagantur in plateis, et alimenta conquirunt, quae illis hinc inde in foveas conjiciuntur Lev. 22, 31. Matth. 15, 17.; quia autem haec vix sufficiunt, etiam cadavera vorant, et homines quoque noctu invadunt, Ps. 22, 17. 22. 59, 6. 14—15. 1 Reg. 14, 11. 16, 4. 20, 21. 21, 23, 22, 38. 2 Reg. 9, 36. Jer. 15, 3. Luc. 15, 21. Haec animalia, tanta copia vagantia, noctu, quolibet exorto tumultu, latratus ingentes edunt, et audito orientalium planctu de mortuo, undique ululant, atque hinc explicandum est, Exod. 11, 7. לֹא יֶחֱרַץ כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ, conf. quoque Jos. 10, 21.

Canes aurei seu feri, Persice Schaghâl, Turcice Dschakâl dicuntur, ab Hebraeis vero, Aramaeis et Arabibus nomine vulpium, שׁוּעָל, comprehenduntur, Job. 5,

18. Jud. 15, 4. Neh. 3, 15. 11, 27. Vulpes autem proprias Hebraei per epitheton parvas, קְטַנִּים שֻׁעָלִים, distinguunt, Cant. 2, 15., et canes aureos dicunt quoque nonnunquam אִיִּים et תַּנִּים, תַּן, Ps. 44, 20. Job 30, 29. Jes. 13, 22. Mich. 1, 8. Jer. 9, 10. Ezech. 32, 2. Haec animalia sunt inter canem, lupum et vulpem media, $3\frac{1}{2}$ pedes longa, pilis flavis in extremitate nigrescentibus, et cauda pilosa in nigrum colorem desinente. Gregalia sunt, interdiu in antris latent, noctu vagantur et ululant, Job. 30, 29—30.; domus quoque irrepunt, ut alimenta furentur. Ceterum adeo fatua sunt, ut furto occupata, audito ululatu alterius socii ululent, et se ipsa prodant; alias quoque facile capiuntur, Jud. 15, 4. Cadavera quoque vorant, Ps. 63, 11. — Mordacia quidem, solo tamen baculo compescuntur. Magna est harum bestiarum in Palaestina copia, inprimis in Galilaea, ad Gazam et Jaffam seu Joppen, Jud. 15, 4. Vineis quidem dispendia, multo tamen majora vulpes inferunt, Cant. 2, 15.

## De venatione.

§. 52. Canes nomadum, utut copiosi, minime tamen sufficiunt ad depellendas a grege belluas rapaces, nisi pastores ipsi eas dejiciant; quare facile assuescunt venationi, צַיִד, eique eo diligentius operam navant, quia carnes ferinas, צַיִד, lautissimis ferculis accensent. Primi aevi homines, ut se contra feras tuerentur, ad venandum, צוּד, cogebantur, et magnus venator, צַיָּד, de humano genere bene merebatur, qualem quipiam, non omnia adjuncta accurate pensantes, Nimrodum fuisse statuunt, Gen. 10, 9. Tale vero non amplius erat aevum, quo Deus per Mosen Hebraeis leges tulit; quare de venatione duae tantummodo leges latae sunt, Exod. 23, 11, Lev. 25, 6—7. Deut.

22, 6—7., quae ad conservanda ferarum Palaestinae genera collineant. Venatio olim requirebat celeritatem et fortitudinem; hinc quipiam, leones quoque absque armis jugulaverunt, quod in oriente hodiedum aliqui praestant. Arma erant eadem, quorum in bello usus, nempe arcus, קֶשֶׁת, et sagittae, חִצִּים ; חֵץ; unde jam venator Ismael Gen. 21, 20. dicitur sagittarius רֹבֶה קֶשֶׁת; porro hasta, seu lancea, רֹמַח; jaculum, חֲנִית; gladius, חֶרֶב. Astus quoque et insidiae in subsidium vocabantur, uti retia, רֶשֶׁת, מִכְמָר, quibus etiam leones capiebantur, Ezech. 19, 8.; porro tendiculae, מוֹקֵשׁ; laquei, פַּח, פַּחִים; atque foveae, שַׁחַת, quae inprimis leonibus parabantur orbiculares, ita ut meditullium maneret elevatum, in quo fixus palus agnum retinebat; hujus balatus leones accersebat, qui, agnum rapturi, in profundam, ramis leviter contectam foveam delabebantur, ut evadere non possent, Ezech. 19, 4. Aves retibus capiebantur, Prov. 1, 17. Hos. 5, 12. Amos 3, 5. Hae technae et machinationes passim tropice usurpantur, et insidias, summum discrimen, vel praesens exitium significant, Ps. 9, 16. 57, 2. 60, 23—24. 94, 13. 119, 85. Prov. 26, 27. Jes. 24, 17. 42, 22. Jer. 5, 27. 6, 21. 18, 22. 48, 44. Luc. 21, 35. Rom. 11, 9. Ipsa quoque mors sistitur venator, jaculo vel stimulo et reti armatus, quibus homines capiat et interficiat, Ps. 91, 3. Hos. 13, 14. 1 Cor. 15, 55.

De ceteris animalibus, quae in Bibliis occurrunt, consule Bocharti Hierozoicon, a Rosenmüllero secundis curis editum 1793—96. Lipsiae, et Oedmann Sammlungen aus der Naturkunde zur Erklärung der heil. Schrift 1786—96.

## De praedationibus.

§. 53. Nomades probabilius a venatione ferarum ad depraedandos viatores delapsi sunt, quod negotium hucusque

in vastis desertis, non secus ac piratae in mari, tractant. Id jam de Ismaele ejusque posteris Gen. 16, 12. praedictum legitur, et hi praedictionem hucusque opere complent; indomiti enim perpetuo fuerunt et sunt adhucdum praedones, quibus tamen plerique alii nomades parum cedunt. Latitant sub arenarum collibus, et peregrinos exspectant, atque usque ad cutem expoliant, conf. Jer. 3, 2., neque tamen quemquam interimunt, nisi quispiam ex ipsis interfectus fuerit; solent et laciniam spoliatis donare, ut nuditatem tegant; admittunt quoque, ut peregrini per legatos pretio satis aequo spoliationem redimant. Omnes quidem nomades perhumani sunt, advenas in castris omnibus humanitatis officiis liberaliter et gratis excipiunt, atque ab omnibus injuriis defendunt; ast prorsus alii sunt homines, si peregrinis in desertis occurrunt. Sunt tamen et erant omni aevo etiam nomades, qui infame hoc negotium minime reputant honestum, ex quibus fuit Abraham, Isaac, Jacob et Israelitae, quorum tamen aliqui ad hoc ipsum nonnunquam abrepti fuerunt, Jud. 9, 15. 11, 1 seqq. Mich. 2, 8.

# CAPUT QUARTUM.

## De agricultura.

### Emolumenta agriculturae.

§. 54. Alterum hominum primae aetatis negotium erat agricultura, Gen. 2, 15. 3, 17—19. 4, 2., quae maxima vitae praestat commoda, et haec antiquis illis, gentes agricultura destitutas cernentibus, magis perspicua erant. Conf. Xenophon in οἰκονομικῷ V. §. 1—2. p. 299—305. T. IV. ed. Thieme. Quare Noach post diluvium ad eam rursus reversus est, et quipiam quoque nomades eam minime neglexerunt, Gen. 26, 12—14. 25, 34. 37, 7. Job 1, 3. Civitates autem plures, agricultura diligentius tractata, brevi tempore creverunt, inprimis civitates Babyloniorum et Aegyptiorum, qui antiquis aliis gentibus in hoc genere praecelluerunt. His accedunt Hebraei, qui agriculturae emolumenta in Aegypto didicerunt, et deinde singulari semper industria insignes fuerunt.

### Leges Mosaicae de agricultura.

§. 55. Lex Mosaica, I. fundamentum civitatis jecit agriculturam, et civi cuilibet praefinivit fundum, quem coleret, et heredibus relinqueret, nec unquam in perpetuum, sed duntaxat usque ad proxime sequentem annum Jobelaeum alienare posset, qua lege cautum fuit, ne ditiores magnam agrorum multitudinem coëmerent, et pauperibus deinceps elocarent, quod in oriente nullo non tempore, et adhucdum fieri consuevit. Huic legi additur II., ut ven-

ditor, vel proximus consanguineus, agrum venditum, numerando pretium proventuum usque ad annum Jobelaeum, redimere posset, Deut. 15, 19—28. conf. Ruth 4, 4. Jer. 32, 7. Jes. 5, 8. Ezech. 7, 10. Decretum fuit III., ut Hebraei, non essent nisi hereditarii praediorum suorum conductores et coloni regis Jehovae, cf. infra §. 208. IV. Consuetudo, agrorum terminos lapidibus signandi, jam olim vigens, Job 24, 2., in legem conversa fuit, et anathema indictum illi, qui terminos clam dimovere auderet. — Juxta has leges sub Josua, regio in tribus, et dein in Hebraeos singulos funiculo mensorio divisa fuit, Jos. 17, 5. 14. conf. Amos 7, 17. Mich. 2, 5. Ps. 78, 55. Ezech. 40, 3. Zeph. 2, 5. Quare funis, חֶבֶל, quoque pro praedio venit. Ps. 16, 6. Jos. 17, 5. 14. 19, 9. Ceterum res pecuaria non interdicta fuit.

## Honos agriculturae.

§. 56. Non modo emolumentum agriculturae, sed etiam illa civitatis constitutio, qua omnes Hebraei, tum in pagis et oppidis, tum in urbibus habitantes, sine discrimine essent rustici, huic conditioni conciliabat honorem, ut et ipsi ditiores, etsi non perpetuo cum suis servis arvum colerent, manum tamen ad aratrum ponere, non dedignarentur, 1 Sam. 11, 7. 1 Reg. 19, 19. conf. 2 Paral. 26, 10. Judith 8, 2. Sacerdotes et Levitae, aliis quidem negotiis occupati, agriculturam tamen, ex qua proventus suos percipiebant, vilipendere non poterant. Hic agriculturae honos, etsi deinceps ingruente luxu imminutus, non tamen prorsus desiit, et post exilium quoque, quum multi Judaei essent mercatores, opifices et artifices, continuabat, inprimis sub ditione Persarum, qui, religione ducti, agriculturam maximi faciebant.

## Media ampliandi ubertatem.

§. 57. Solum quidem Palaestinae uberrimum est, si modo non desit ros, et pluvia autumnalis et vernalis; quare regio, opposita Aegypto, a pluviis laudatur, Deut. 11, 10. Nihilominus Hebraei solertia sua telluri subveniebant, et non modo agros elapidabant, Hos. 12, 11, sed etiam divisis in canales rivis, פְּלַגּוֹת· פַּלְגֵי מַיִם· פְּלָגִים, agros rigabant, ut ipsos aestate quoque instar hortorum colere possent, Ps. 1, 3. 65, 10, Prov. 21, 1. Jes. 30, 25. 32. 2, 20. Quare scaturigines, fontes et rivi, agricolis aeque cari erant ac nomadibus, Jos. 15, 9. Jud. 1, 15, et hinc Canaan Deut. 8, 7, quoque a scaturiginibus et fontibus, qui in Aegypto desunt, laudatur. Solum quoque foecundabatur cineribus, in quos stramen, תֶּבֶן, stipulae, קַשׁ, gluma, מוֹץ, et vepretes atque herbae, quibus anno sabbathico campi obducebantur, igni in agrum immisso, redigebantur, quo simul semina herbarum noxiarum destruebantur, Jes. 7, 23. 32, 13. Prov. 24, 32. Denique stercoratio quoque minime neglecta fuit, Ps. 83, 11. 2 Reg. 9, 37. Jes. 25, 20. Jer. 8, 2. 9, 22. 16, 4. 25, 33. Luc. 14, 34—35.

## Genera frumentorum.

§. 58. Frumentum, דָּגָן, de quo mentio occurrit, est triticum, חִטָּה; milium, נִסְמָן; Zea seu Spelta, כֻּסֶּמֶת, כֻּסְּמִים; holcus, דֹּחַן; hordeum, שְׂעֹרָה; fabae, פּוֹל; lentes, עֲדָשִׁים; cuminum pratense, כַּמֹּן; melanthium, קֶצַח; linum; פִּשְׁתָּה; gossipium, פִּשְׁתֵּה עֵץ; his accedunt diversae species cucumerum, קִשֻּׁאִים, et fortasse Oryza Jes. 28, 25. שׂוֹרָה. Secale et avena hodiedum in climatibus calidioribus non habetur, sed suppletur per hordeum, quod, mixtum confracto stramine, pabulum est jumentorum, בְּלִיל, dictum. Tri-

ticum, חִטָּה, quod etiam, דָּגָן, per excellentiam vocatur, in Aegypto aetate Josephi crescebat, ut nunc in Africa, לִקְמָצִים, in fruticeta seu ramos, quorum quilibet spicam progerminabat, Gen. 41, 47. Id quidem in Palaestina non obtinet, sed triticum Palaestinense multo est praestantius Aegyptio. Gossypium, פִּשְׁתֵּה עֵץ, non solum in arboribus magnis et multos annos durantibus, sed etiam in fruticibus, qui quotannis seruntur, crescit in capsulis instar nucum, quae maturescentes dissiliunt, demum decerptae atque aprico expositae, intumescunt in magnitudinem magni mali, et exhibent gossypium cum aliquot granis, quae sequenti anno rursus seruntur. Gossypium fruticum, בוץ, βυσσος, albedine praestat.

## Instrumenta agriculturae.

§. 59. Cultura soli initio simplicissima, non aliis instrumentis quam scipionibus acutis agebatur, quibus humus relaxabatur, donec pala seu spatha, מַחֲרֵשָׁה, יָתֵד, et deinceps aratrum, מַחֲרֵשָׁה, excogitaretur, quae utraque instrumenta aetate Mosis notissima erant, Deut. 23, 10. Gen. 45, 6. Job 1, 14. Primum aratrum profecto non erat nisi ramus arboris solidior, ex quo alius ramus amputatus et acuminatus prominebat; hic in solum conversus sulcos ducebat, quum in altero rami oblongioris termino baculus transversus alligaretur, cui jumenta jungebantur. Adjiciebatur demum stiva, qua hoc aratrum simplicissimum regi posset. Denique componebatur aratrum quatuor partibus: temone; jugo, עֹל, מוֹטָה, quod temoni alligatum erat; stiva; et vomere, אֵת, אִתִּים, מַחֲרֵשָׁה, 1 Sam. 13, 20. 21. Mich. 4, 3. (Aratra rotis instructa Plinius H. N. XVIII. 47. memorat, sua aetate fuisse recenter inventa.) Arator itaque stivam aratri, rotis carentis, manibus perpetuo et fir-

miter tenere, et, ne loca quaepiam manerent intacta, cernuus et pronus incedere, oculosque in aratrum defigere debebat, Luc. 9, 62. Plinius H. N. XVIII. 49. Nro. 2.

Rulla erat simul stimulus boum, מַלְמַד, atque hodiedum in oriente est pertica, octo pedes longa, cujus extremitati crassiori rulla seu ferreum rutrum affixum est, quo glebae a vomere abiguntur. Altera extremitas in cuspidem ferream seu stimulum, דָּרְבָן, κέντρον, desinit, cujus punctione arator boves alacritatis admonet. Hinc patet, rullam seu stimulum hunc potuisse quoque usum hastae praestare, quae et ipsa nomine דָּרְבָן, venit, 1 Sam. 13, 21. 2 Sam. 17, 29. Jud. 3, 31. Alias et flagellum, שׁוֹט, jumentis adhibebatur, Jes. 10, 26. Nah. 3, 2.

Occa nil aliud fuisse videtur, quam quod adhucdum est in Aegypto, nempe asser crassus, pondere injecto vel viro insidente gravatus, et a jumentis super arvum aratum tractus, quo glebae comminuebantur, et arvum complanabatur, quod verbum שִׂדֵּד, quia Jes. 28, 24—25. conf. Job 39, 7. cum שִׁוָּה, complanavit, permutatur, proprie significare videtur; recentiori aevo usitatae forte etiam erant crates vimineae, quarum Plinius H. N. XVIII. 43. meminit.

Modernus quidem oriens, excepta India, currus ignorat; ast olim non modo plaustra, עֲגָלָה, עֲגָלוֹת, Gen. 45, 7. Num. 7, 3. 6. 7. 8. 1 Sam. 6, 7. 8. 10. 11. 14. Amos 2, 13. Jes. 5, 18. 28, 28., et currus bellici, מֶרְכָּב, רֶכֶב, רִכְבֵי, רְכָבִים, sed etiam rhedae et carpenta splendida usitata erant, מֶרְכָּב, מֶרְכָּבָה, מֶרְכֶּבֶת, Gen. 41, 43. 45, 19. 21. 47, 29. 2 Reg. 5, 9. 2 Sam. 15, 1. Act. Ap. 8, 28. Omnes autem currus antiqui duabus duntaxat rotis volvebantur. Carpenta undique contecta matronis usitata fuisse novimus, in Bibliis autem non legimus.

*

## Jumenta agriculturae.

§. 60. Jumenta, quorum ope labor agriculturae sublevabatur, erant tauri, vaccae, asini et asinae, Job 1, 14. 1 Sam. 6, 7. Jes. 30, 24. 32, 20. Cautum duntaxat fuit Deut. 20, 10., ne asinus fortiori bovi jungeretur. Qui vero in Bibliis dicuntur boves, erant tauri; Hebraeis enim Lev. 22, 2., omnis eviratio interdicta fuit, nisi forte lex nonnunquam violata fuerit. Malach. 1, 14. Tauri sub calidioribus climatibus, praesertim si non admodum sagiuentur, non sunt adeo indomiti, ut aratro jungi non possent; si vero quipiam pinguioribus pascuis facti erant petulantiores, perforabatur eis nasi paries, et annulus ferreus vel ex pilis contortus, חַח, immittebatur, cui lorum vel funis alligatus erat, et hoc attracto respiratio adimebatur, quo contumacior etiam taurus facile domabatur. Hoc annulo etiam cameli, elephantes, et leones vivi capti, gubernabantur, 2 Reg. 19, 28. Jes. 37, 27. Ezech. 19, 4. Job 40, 24. Tauri demum senescentes, carnem ad alimentum vix idoneam praebebant; quare morti naturali relicti fuisse videntur; nam antiquius aevum his animalibus, laborum sociis, admodum clementer utebatur. Hinc tauris apud Hebraeos quoque sua erat dignitas, ut tropi, ab ipsis depromti, elegantia minime carerent. Num. 22, 4. Deut. 33, 17.

## Agri praeparatio.

§. 61. Sementis altero dimidio Octobris inchoabat, quo, uti et sequenti etiam Novembri et Decembri, triticum terrae mandabatur; hordeum vero etiam Januario et Februario. Ager arabatur, חָרַשׁ, פָּלַח, et pars, quae jugo seu biga boum, צֶמֶד, per diem arabatur, dicebatur quoque jugum, צֶמֶד, 1 Sam. 14, 14. Jugum ipsum, מוֹטָה, עֹל, collo et hu-

meris jumentorum incubabat, et funibus, חֶבֶל׳ חֲבָלִים, non cornibus taurorum et vaccarum, sed, ut nunc in oriente usitatum est, temoni alligatum et adstrictum erat; unde tropi subjugationis desumti sunt, Hos. 10, 11. Jes. 9, 3. 10, 27. Jer. 5, 5. 27, 2. 8—12. 30, 8. Nahum. 1, 3. Ps. 129. 3—4. Matth. 11, 29—30. Gal. 4, 1. Sulcus, מַעֲנִית׳ מַעֲנָה, in Syria, attestante Plinio XVIII. 3, non erat profundus. Canales, transjectis sulcis orti, גְּדוּדִים, et elevationes, תְּלָמִים, occabantur et complanabantur, שִׂדֵּד, Job 39, 10. Jes. 28, 24—25. Hos. 10, 11. Semen probabilius occatione terrae mandabatur, ut Plinius refert; videtur tamen non raro, prout nunc in oriente fieri solet, in sulcum fuisse conjectum, ut altero transjecto sulco contegeretur. Quum autem lege Lev. 19, 19. Deut. 22, 9., cautum esset, ne ager aut vinea semine duplicis generis consereretur, et seges hujusmodi sacra esset, id est, sacerdotibus cederet: dubio procul semen frumenti a commixtis seminibus loliorum sedulo purgabatur, atque ita *ζιζανιον*, רוש et ראש, diligenter separabatur; nam id nequaquam est, ut Thalmudici censent, innoxia degeneratio tritici, sed lolium temulentum, quo panis, et etiam aqua decocta seu cerevisia, vim inebriantem concipit, et sanitati plurimum noxia est; quare haec cerevisia, מֵי הָרֹאשׁ, aqua lolii seu venenata dicitur, Deut. 29, 17. 18. Ps. 69, 22. Jer. 8, 14. 23, 15. Hos. 10, 4. Hinc Matth. 13, 25—40., lolium ab inimico, operariis somno meridiano indulgentibus, superseminatum fuisse dicitur.

## Messis.

§. 62. Segetes in Palaestina, jam mense Februario tantae altitudinis sunt, quantae in nostris terris Majo cernun-

tur. Hoc tempore, quo triticum jam ad cubiti altitudinem excrevit, nonnunquam frigore vel vento frigido, ita laeditur, ut spicam non faciat; hic morbus segetis dicitur, שִׁדָּפוֹן, et segetes laesae dicuntur, שְׁדוּפוֹת קָדִים, Gen. 41, 6. Deut. 28, 22. 1 Reg. 8, 37. 2 Paral. 6, 28. Amos 4, 9. Hagg. 2, 17. 2 Reg. 19, 26. Nonnunquam vero segetes, jam mense Novembri, a vento orientali hinc inde laeduntur, ut flavescant, nec grana concipiant, qui morbus יֵרָקוֹן dicitur, Deut. 28, 22. Amos 4, 9. Jer. 30, 6. 1 Reg. 8, 37. 2 Paral. 6, 28. Hagg. 2, 19. Nos priorem morbum, שִׁדָּפוֹן, uredinem (Brand), et posteriorem, יֵרָקוֹן, rubiginem (gesengte Saat) dicimus; an autem sententia orientalium, ventos esse horum morborum caussam, veritate nitatur, multum abest, ut constet.

Segetes, in partibus Palaestinae australibus et in locis planis circa dimidium Aprilis, in borealibus et montanis vero tribus hebdomadibus posthac, aut etiam serius maturescunt, et a vigilibus custodiuntur, qui lecto in arbore pendulo, vel contabulatae ligneae speculae insident, et aves, quadrupedia et fures abigunt, Jer. 4. 16—17. conf. Jes. 24, 20. Job 17, 18. Viatoribus vero lege Deut. 23, 26., indultum erat, spicas de alieno agro vellere, et grana manducare, dummodo falce non uterentur.

Secunda die paschatis, i. e., 16. a prima neomenia Aprilis, primus manipulus hordei maturi, ad altare offerebatur, et tum messis, קָצִיר, inchoabat, conf. Joh. 4, 35. Primum metebatur hordeum, dein triticum, Zea, milium etc. Exod. 9, 31—32. Ruth 1, 22. 2, 23. Tempus messis, quod a paschate per septem hebdomades, nempe usque ad pentecosten extendebatur, et hinc nomine hebdomadum messis, שְׁבֻעֹת חֻקּוֹת קָצִיר, veniebat, erat festivum, Deut. 16, 9—12. Jer. 5, 24. Messores erant domini,

filii, servi, ancillae et mercenarii, Ruth 2, 4. 8. 21, 23. Joh. 4, 36. Jac. 5, 4, qui hilares et laeti operi vacabant, ut undique cantus resonaret, Jes. 9, 3. 61, 7. Ps. 126, 6. Transeuntes gratulabantur de locuplete messe, Ps. 129, 8.

Antiquissimo aevo spicae decerpebantur, vel culmi radicitus evellebantur, quod adhucdum in quibusdam orientis regionibus usitatum est, et hinc a Pharisaeis pro labore servili, sabbathum profanante, habebatur, Matth. 12, 1—5. Hebraei vero utebantur falce, חֶרְמֵשׁ, מַגָּל, Deut. 16, 9. Joel 4, 13. Jer. 50, 16., ut stipulae, קַשׁ, humi haererent. Demessae segetes brachiis comportabantur, et in manipulos, צְבָתִים, עָמִיר, עֹמֶר, אֲלֻמָּה, אֲלֻמּוֹת, אֲלֻמִּים, colligabantur, Gen. 37, 7. Lev. 23, 10—15. Joh. 24, 10. Ruth 2, 7. 15, 16. Amos 2, 13. Mich. 4, 12. Jer. 9, 21—22. Manipuli demum in cumulum, עֲרֵמָה, congerebantur, aut plaustro convehebantur, Amos 2, 13. Ps. 126, 6. Seges autem in angulo agri, פְּאַת שָׂדֶה, atque spicilegium, לֶקֶט, pauperibus relinquendum erat, Lev. 19, 9. Deut. 24, 19. Ruth 2, 2. 22.

Regiones orientis, nunc plerumque decima, raro vigesima aut tricesima fruge foenus reddunt; ast Matth. 13, 8. ager tricesima, quinquagesima et centesima fruge reddidit, et Gen. 26, 12. percipiuntur fruges centuplae. Herodotus, Strabo et Plinius memorant foenus frugum centesimum et quinquagesimum, imo etiam trecentesimum. Haec tanta multiplicatio profecto inde venit, quod grana singula separatim, majori a se invicem distantia, terrae infigebantur, et in frutices לִקְמָצִים, succrescebant, Gen. 41, 5. 47., quorum quipiam, referente Plinio H. N. XVIII. 21. 55., etiam 300—400. spicas habebant, et in Africa adhucdum saltem 10 et 15 spicas ferunt.

## Area.

§. 63. Manipuli manibus hominum, vel jumentis, aut etiam plaustris, עֲגָלָה, עֲגָלוֹת, Amos 2, 13., in aream, גֹּרֶן, comportabantur, et in cumulum, עֲרֵמָה, גָּדִישׁ, aggregabantur, Exod. 22, 5. Jud. 15, 5. Manipulus in agro, quin adverteretur, relictus, nequaquam repetendus, sed pauperibus in spicilegium cedendus erat, Deut. 24, 19. Area, גֹּרֶן, erat in ipso agro, et quidem in elatiori ejusdem parte, et parietibus tectoque carebat; neque enim aliud quidquam erat, nisi spatium orbiculare diametro 30—40 passuum, in quo solum complanatum et contusum erat, Gen. 50, 10. 2 Sam. 24, 16. 23. Jud. 6, 37. etc. Aggregatio manipulorum in aream ad triturationem, tropice asservationem ad futuras clades designabat, Mich. 4, 13. Jes. 21, 10. Jer. 51, 33.

## Trituratio.

§. 64. Principio frumentum baculis excutiebatur, חָבַט, quod deinceps in minutioribus duntaxat granis, aut in minori quantitate frumenti retentum fuit, Ruth 2, 17. Jud. 6, 11. Jes. 28, 12, 17.; alias enim subjiciebatur vel ungulis boum, Jes. 28, 28. Deut. 25. 4., vel machinis, Job 41, 22., et quidem iisdem, quae hodiedum in oriente usitatae sunt. Haec omnis trituratio quidem dicitur דוּשׁ; machinarum autem triplex genus commemoratur. Primum dictum בַּרְקָנִים, Jud. 8, 7. 16., non liquet; fortasse erat asser inferius acutis lapidibus munitus; secundum מוֹרַג, dictum, quatuor trabibus in quadrum compositum, inter quas tres cylindri volvebantur, quorum quilibet tribus rotis ferreis, in modum serrae dentatis, instructus erat; tertium denique, חָרוּץ, in modum praecedentis composi-

tum, nisi quod cylindri, non rotis ferreis, sed acutis fragmentis ferreis, 6 pollices longis, et 3 pollices latis, muniti fuerunt. Forté hoc genus idem est cum primo. Hae machinae, quibus agaso insidebat, junctis bobus, super manipulos solutos et in circulo areae altitudine 6 et 8 pedum depositos, circumagebantur, et ita grana ex spicis excutiebantur, atque ipsum etiam stramen concidebatur, quod ita confractum תֶּבֶן dicitur. Interim post machinae cursum vir alius furca lignea ordinem strati restituebat. — Trituratio tropice persaepe venit pro magnis cladibus, et si machina dicitur nova, quae acutior esse solebat, clades designantur eo majores; interdum populus victor sistitur tanquam machina praegrandis, quae colles et montes, ut stramen, triturat seu comminuit; nonnunquam tamen victi revera in terram, sicuti manipuli in aream, prosternebantur, et his machinis triturationis conterebantur, Jud. 8, 7. 2 Sam. 12, 32. Amos 1, 3. conf. Mich. 4, 13—14. Quia vero Deut. 25, 4. prohibitum erat, ne bovi trituranti os ligaretur, conf. 1 Cor. 9, 9—12. 1 Tim. 5, 18., jumenta machinam trahentia de spicis ad satietatem vorabant; quare hoc intuitu trituratio tropice designat lautiorem vivendi rationem, Hos. 10, 10—11.

## Ventilatio.

§. 65. Quae triturata erant, in meditullium areae conjiciebantur, et deinceps furca lignea, רַחַת, objiciebantur vento leniori Jer. 4, 11—12., qui stramen, תֶּבֶן, et glumam, מוֹץ, abreptam dispergebat, ut grana, glebae cum granis infixis, atque spicae hucusque nondum excussae, in terram deciderent. Glebae illae, uti et nunc in Asia fieri consuevit, collectae conterebantur, et cribro, כְּבָרָה, a granis separabantur, quod symbolum erat jactationis fortunae,

Amos 9, 9. Luc. 22, 31. Cumulus ventilatus, qui multas fractas, nec plene excussas spicas complectebatur, rursus in aream exponebatur, et desuper plura juga boum circumagebantur, qui calcatione ungularum grana excutiebant. Demum frumentum glumae mixtum rursus pala, quae, מִזְרֶה, πτυον, dicitur, objiciebatur vento, qui glumam, מוֹץ, auferebat, ut grana pura in aream deciderent, Ruth 3, 2. Jes. 30, 24. — Haec operatio symbolum erat dispersionis populi victi, qua mali, ut quidem illo aevo existimatum fuit, a bonis separarentur, et tanquam stramen et gluma inutilis abriperentur, Jes. 41, 15—16. Jer. 13, 24. 15, 7. 51, 2. Job 21, 18. Ps. 1, 4. 35, 5. 83, 14. Matth. 3, 12. Luc. 3, 17. — Stramen dispersum, quantum quidem ad conficiendos lateres, et ad pabulum jumentorum requirebatur, colligebatur; residuum vero cum gluma et stipulis, ut supra dictum est, incendio in cineres redigebatur, quod ipsum tropice pro excidio hominum malorum venit, Jes. 5, 24. 38, 11. 47, 14. Joel 2, 5. Obad. 18. Nahum 1, 10. Jer. 15, 7. Malach. 3, 17. Matth. 3, 12. — Frumentum in cryptis subterraneis seu horreis custodiebatur; ast progressu temporis non modo in Aegypto, sed etiam in Palaestina granaria supra terram, aedificata fuerunt, Gen. 41, 35. Exod. 1, 11. 1 Paral. 27, 25.

## De Vineis.

§. 66. Alterum objectum agriculturae sunt horti, in quibus vel vites, vel arbores frugiferae et olera coluntur. Agemus primo de vineis. Vites, גֶּפֶן, גְּפָנִים, in quibusdam regionibus orientis, uti circa littora australia maris Caspii, sua sponte et absque cultura crescunt, atque uvas jucundi saporis ferunt, quae, prima mox aetate, homines non invitare non poterant, ut fruticem hunc colerent. Cf. Bon-

frer. comment. ad Gen. 9, 20. Hinc paulo post vinum quoque occurrit, Gen. 9, 21. 14, 18. 19, 32—35. 27, 25. 49, 7. Job 1, 18. — Hebraei in vineis non secus ac in agris colendis erant seduli, et solum Palaestinae ingenti foenore optima vina reddebat. Prae ceteris vero a vino celebrantur montana Engedi, vallis salinarum, atque valles Eschkol, אֶשְׁכּוֹל, et Sorek, שׂוֹרֵק, quae autem postrema vox non modo nomen proprium erat vallis, sed etiam generosissimae vitis, quae acinos parvos quidem, sed dulcissimos et jucundissimos, nihil intus ligni habentes, fert, et in regno Maroccano adhucdum Serki vocatur, nomine ex Sorek inflexo, conf. Plinius XVII. 35, Nro. 5. et Menochii de republ. Hebr. L. 7. c. 8 quaest. 9. Alias in Bibliis vinum montis Libani et Chelbonense seu Aleppense laudatur Hos. 14, 8. Ezech. 27, 18. In Palaestina ipsa adhucdum crescunt botri pondere 12 librarum; qui non modo permagnos acinos habent, sed etiam a viro unico illaesi procul portari non possunt, Num. 13, 24—25. Ceterum uvae Palaestinae pleraeque sunt rubrae seu nigrae; unde descendit phrasis: sanguis uvarum, דַּם עֲנָבִים, Gen. 49, 11. Deut. 32, 14. Jes. 27, 2—3. Eccles. 39, 26. 50, 15. — Nonnullae vites in illis terris, arboribus innixae, in magnam excrescunt altitudinem et crassitudinem, atque ex his statuae, baculi, et sceptra regum parabantur, Ezech. 19, 11.

Vitis sponte sine cultura crescens, de qua diximus, non est, quae 2 Reg. 4, 39. 1 Reg. 6, 18, vitis campi, גֶּפֶן הַשָּׂדֶה, dicitur; haec enim est, sicut et in Vulgata nostra recte vertitur, colocyntis, quae Jer. 2, 21, גֶּפֶן נָכְרִיָּה, vitis peregrina seu degener dicitur. Denique vitis Sodomae גֶּפֶן סְדֹם, est solanum melangenae, cujus fructus, ut supra dictum est, עִנְּבֵי רֹאשׁ uvae lolii temulenti, seu venenatae vocantur.

## Situs et dispositio vinearum.

§. 67. Vineae, כֶּרֶם ,כְּרָמִים, plerumque in declivi collium et montium plantabantur, in quo terra, persaepe super nudas petras aggesta, nonnisi maccrie suffulciebatur, Jes. 5, 1. Jer. 31, 5. Joel 4, 18. Amos 9, 13. Mich. 1, 6. Erant autem, testibus Strabone et Plinio, in locis quoque palustribus et irriguis vineae percelebres, ubi vites altissime excrescebant, et ex his inprimis supellectilia supra dicta conficiebantur, quum palmites aliarum vitium non essent nisi alimentum ignis, Ezech. 17, 1—8. 9, 10—11. 15, 1—5. 19, 11.

Vites serebantur surculis, קְצִירִים, aut malleolis יוֹנֵק, יוֹנְקוֹת ,יוֹנֶקֶת Plinius XVII. 35. Nro. 6. ait, vineas fuisse quintuplicis generis, nempe vel sparsis per terram palmitibus, vel per se vite subrecta, vel cum adminiculo sine jugo, vel compluviatas quadruplici. Nostrum non est, haec omnia persequi id modo annotasse juverit, Plinium rem nequaquam acu tetigisse, si L. XVII. c. 35. Nro. 15, dicit, in Syria et tota Asia morem praevalere, quo vites per terram sparguntur; id quidem convenit cum Ezech. 17, 6—7; sed vites plerasque in altitudinem excrescentes, et arboribus, vel sustentaculis, vel jugo qualicunque innixas, vel per se ipsas consistentes, prodit phrasis proverbialis saepius recurrens, sedere sub vite sua et sub ficu sua, i. e. vita tuta et prospera frui, 1 Reg. 5, 5. Jer. 5, 17. 8, 13. Hos. 2, 12. Mich. 4, 4. Zach. 3, 10. Quod Deut. 22, 9, cavetur, ne vinea duplici semine conseratur, et quae ita consita esset, sacerdoti cederet; non de arboribus, sed de oleribus, quae in intervallis vitium, quae magna erant, serebantur, capiendum est.

Vineae cinctae erant veprete vel septo, מְשׂוּכָה, vel macerie גָּדֵר, Num. 22, 24. Ps. 80, 13. Prov. 24, 31.

Jes. 5, 5. 27, 2—3. Jer. 49, 3. Neh. 4, 3. Matth. 21, 33. Aedificatae quoque in eis erant turres, Jes. 5, 2. Matth. 21, 23., quae nunc quidem in illis terris, 30 pedes longae et latae, atque 80 pedes altae sunt. Hae turres erant speculae custodum, qui fures, belluas et inprimis vulpes et canes aureos arcebant, Cant. 1, 6. 2, 15. Lege tamen Deut. 23, 25. cautum fuit, ne custos transeuntem prohiberet, uvas decerpere, quas manducaret in via, si modo eas non vase aliquo auferret.

## Cultura vinearum.

§. 68. Modus vitem putandi, זָמַר, et ipse quoque singularis culter vinicolae, מַזְמֵרָה, jam aevo Mosis notissimus erat, Lev. 25, 3—4. conf. Jes. 2, 4. 5, 6. 18, 5. Mich. 4, 3. Joel 4, 10. Quum autem Exod. 34, 26. et Num. 18, 11. vindemia novae vineae primis tribus annis interdicta esset, et uvae quarti quoque anni, usui sacro dedicatae essent, vites dubio procul his primis annis, ita putabantur, ut paucae gemmae relinquerentur, et vites anno quinto, quo prima profana, חלל, i. e. libera erat vindemia, robustiores et fertiliores fierent. Triplicem putationem hinc inde consuetam fuisse, nempe Martio, Aprili et Majo, non modo Borchardus, sed et Plinius XVI. 49. testatur, atque Homerus quoque pro noto ponit, Odyss. VII. 120. Ceterum Hebraei vineas elapidabant, סָקַל et fodiebant, עָזַק, Jes. 5, 2. Palmites, nisi arbores obreperent, pedamentis vel jugis alligabantur, et vitibus, quae per terram spargebantur, breves ad innitendum caveae circumdabantur, scrobibus per ambitum factis, ne vagi palmites inter se pugnarent occursantes. Haec solertia culturae in allegoriis, quae a vineis depromuntur, rite aestimanda est, Jes. 5, 1—7. 27, 2—6. Ps. 80, 9—13. Matth. 21, 33—46.

## Vindemia et torcular.

§. 69. Vindemia, בָּצִיר, in Syria inchoat medio Septembri, et continuat usque in medium Novembrem; quaepiam uvae in Palaestina autem jam Junio et Julio maturae sunt, quod fortasse a triplici putatione vitis venit, qua posita, etiam triplex est vindemia, prima mense Augusto, quae Num. 13, 20. יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים, vocari videtur; secunda Septembri, et tertia Octobri; uvae tamen in vitibus adhuc Novembri et Decembri habentur. Recematio, עוֹלֵלוֹת, ab Hebraeis relinquenda fuit pauperibus, Lev. 19, 10.

Tempus vindemiae erat laetissimum, Jud. 9, 27. Jes. 16, 10. Jer. 25, 30. 48, 34. Canticis undique resonantibus uvae, עֵנָב ,עֲנָבִים, abscindebantur et comportabantur in torcular, פּוּרָה ,פֻּארָה, ληνη, quod erat in ipsa vinea, Jes. 5, 2. Zach. 14, 10. Hagg. 2, 16. Matth. 21, 33. Apocal. 14, 19., et constabat duobus receptaculis, quae vel lapidibus aedificata, et gypso obducta, vel grandiori saxo excisa erant. Alterum superius, גַּת dictum, nunc quidem in Persia est fere 8 pedes longum et latum, et 4 pedes altum, in quod uvae conjiciuntur, et a quinque viris calcantur, ut mustum, תִּירוֹשׁ, per foramen, quod in pariete penes fundamentum receptaculi adaptatum et clathratum est, in receptaculum inferius, יֶקֶב dictum, defluat. Calcatio torcularis erat molesta et squalida; vestes enim rubro musto inquinabantur, Jes. 63, 1., laeta tamen, et cum cantu ad modum instrumentorum musicorum peragebatur, atque calcatores saepe exclamabant hedad, הֵידָד, ut saltatio quaepiam fuisse videatur, Jes. 16, 9—10. Jer. 25, 30. 48, 32—33. Tropice vindemia, recematio, et calcatio torcularis, praelia et ingentes clades significat, Jes. 17, 6. 63, 1—3. Jer. 49, 9. Lament. 1, 15.

Mustum, ut hodiedum in oriente usitatum est, in magnis amphoris asservabatur, quae in terram defodiebantur; אוֹצְרוֹת הַיַּיִן, cellae vinariae non erant subterraneae, sed super terram aedificatae, in quibus amphorae, ut nunc in Persia, in terram infossae erant, vel humi consistebant. Olim tamen mustum quoque in utribus asservabatur, qui, ne fermentatione rumperentur, novi erant, Job 32, 19. Matth. 9, 17. Marc. 2, 22. Mustum partim quoque coquebatur, ut syrupus fieret, qui nomine mellis, דְּבַשׁ, comprehenditur, Gen. 43, 11. 2 Paral. 31, 5. Ipsae etiam uvae partim in aprico siccabantur, et in massas coagmentabantur. quae אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים et צִמּוּקִים dicebantur, 1 Sam. 6, 19. 25, 18. 30. 2 Sam. 16, 1. 1 Paral. 12, 14. Hos. 3, 1. Ex his uvis passis, vino impositis, et rursus expressis, vinum dulce conficiebatur, quod aeque mustum, תִּירוֹשׁ, γλευκος, dicebatur, Act. Apost. 2, 13.

## De Hortis.

§. 70. Olera et arbores frugiferae, prima erant agriculturae objecta; hinc horti sunt antiquissimi, et nullo non tempore frequentes erant. Ab Hebraeis dicebantur גַּן, גַּנָּה, גַּנּוֹת, גַּנִּים, recentiori aevo nomine quoque Persico פַּרְדֵּס, παραδεισος, paradisus veniebant, et sedulo colebantur. Hebraei recentiores ad hortorum culturam eo magis excitabantur exemplo Syrorum, quos Plinius ab hac cultura prae ceteris laudat. — Arbores multiplicabantur semine et surculis vel malleolis; dein transplantabantur, fodiebantur, stercorabantur, et putabantur Job 8, 16. Jes. 17, 10. Insertio tropice occurrit Rom. 11, 17. 24. — Nunc quidem horti in Persia bono ordine dispositi, sed in regno Othmanorum simplicissimi sunt, fons tamen, aut rivus, vel receptaculum aquarum nunquam deest, Dan. 13, 4.

Eccles. 21, 40—41. — In Bibliis horti a potiori parte arborum denominantur, ut גִּנַּת אֱגוֹז, hortus nucum; פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים paradisus malorum Punicorum seu granatorum, Cant. 6, 11. 4, 13, uti et sylva palmarum erat hortus grandis in planitie Jerichuntina, in qua, teste Strabone p. 763, palmis aliae quoque arbores interpositae erant. Orientales hodierni hortos non minus amant quam antiqui Hebraei, non modo quia fructus delicatiores ferunt, sed etiam quia umbra est gratissima, et aquis, quibus horti carere non possunt, aura refrigeratur, 1 Reg. 22, 2. 2 Reg. 25. 4. Hos. 9, 13. Cant. 4, 13. 6, 1. Eccl. 2, 5. Joh. 8, 1. 19, 41. 20, 15. Hebraei etiam post mortem in hortis quiescere amabant, ideoque in ipsis passim sepulcra parabant, 2 Reg. 9, 27. 21, 18. 26. Marc. 15, 46. Matth. 26, 39. Joh. 18, 1—2. Hinc etiam regiones amoenae dicuntur hortus Dei, i. e., peramoenus, et arbores quoque frequenter tropice pro hominibus veniunt; semper virentes et frugiferae significant probos; infructuosae autem et aridae improbos, et altissimae cedri, reges Job 29, 19. Ps. 1, 3—5. 92, 15. Hos. 14, 6—7. Jer. 17, 8. Dan. 4, 1. 7—10. Luc. 23, 31. Matth. 3, 9. 7, 17—20. 12, 33. Ezech. 17, 3. 4. 21. 31, 3. 13. Imo coetus quoque hominum sylvae, atque multitudo improborum vepretibus assimilatur, Jes. 9, 10. 10, 19. 33. 34. 11, 1. Quaspiam arbores, in Bibliis saepius commemoratas, et aliunde minus notas paucis enarrabimus.

## Oleae.

§. 71. Antiquissimum et admodum quaestuosum objectum rei rusticae, erant oleae, זֵיתִים, זַיִת, quarum ramus jam Gen. 8, 12., et deinceps omnibus gentibus perpetuo fuit symbolum pacis et prosperitatis. Oleum jam occurrit

Gen. 28, 18. Job 24, 11., quod culturam arboris multo antiquiorem fuisse docet. In Palaestina oleae sunt optimae indolis, et praebent oleum praestantissimum; hinc regio etiam ab his arboribus laudatur, inprimis opposita Aegypto bonis oleis carenti, Num. 18, 12. Deut. 7, 13. 11, 14. 12, 17. 18, 51. His arboribus conducit solum jejunum, arenosum, siccum et montosum; unde et mons olivarum nomen duxit. Arbor, aspectu jucunda, et hyeme quoque virescens, ramos late porrigit; quare symbolum erat multarum prolium, Ps. 52, 10. 128, 3. Hos. 14, 7. Jer. 11 16—17. Perdurat etiam 200 annos, et ea vivente jam adsunt juvenes oleae, quae locum moriturae occupant, et שְׁתִלֵי זֵיתִ dicuntur Ps. 128, 3.; nihilominus etiam surculis plantari solent. Cultura non est alia, nisi fossio terrae, et putatio ramorum vel frondium. Fructus palato quidem suaves sunt, fere omnes tamen in torcular conjiciuntur, ut oleum, יִצְהָר· שֶׁמֶן· זַיִת, obtineatur, cujus ex una arbore nonnunquam 1000 librae percipiuntur. Hinc Hebraei cum Tyriis quoque magnam olei mercaturam faciebant, Ezech. 27, 17. conf. 1 Reg. 5, 25., et regibus Aegypti oleum dono mittebant Hos. 12, 2. Ceterum baccae olearum, antequam maturescant, manibus decerpuntur, vel leniter decutiuntur, Jes. 17, 6. 24, 13. Deut. 24, 20., atque, si adhuc virides sunt, et non torculentur, sed solum tundantur et exprimantur, oleum generosissimum fundunt, quod omphacinum, et etiam tusum et viride, שֶׁמֶן רַעֲנָן· זַיִת זָךְ כָּתִית, dicitur, Exod. 27, 20. Torcularia vero ad exprimendum oleum erant singularia, גַּת שֶׁמֶן dicta, (unde nomen γηθσημανη, Matth. 26, 30. Joh. 18, 1. descendit), in quibus olivae calcabantur, Mich. 6, 15., et primum flumen secundo, ac secundum tertio generosius erat. Maturae baccae olivarum fundunt oleum levius. — Oleum generosissi-

mum aromatibus mixtum, ad unctiones, reliquum ad omnes cibos adhibebatur; quare etiam in sacrificiis, quae quasi convivium regis Dei erant, olei usus praecipitur, Lev. 2, 1. 5. 7. 15. 6, 8—9., conf. Bonfrer. Comment. ad Lev. 1, 16., et Menochii de republ. Hebr. L. 2 c. 9 quaest. 1.

Cotinus, κετινος, et oleaster, αγριελαιος, dicuntur ambae quidem oleae sylvestres, diversae tamen sunt arbores, etsi nonnunquam ab ipsis Graecis confunduntur. Fructus cotini nonnisi ad colores inducendos utilis; oleaster vero, seu agrippa elaeagnus Linnaei, עֵץ שֶׁמֶן, ipsa est olea sine cultura, cujus ramusculi, teste Schulzio in der Sammlung der Reisen von Paulus VI. 290., sterilibus oleis cultis inseruntur, ut fertilitas promoveatur, conf. Rom. 11, 17. 24.

## Ficus.

§. 72. Non minus frequentes in Palaestina sunt ficus, תְּאֵנָה, תְּאֵנִים, quae in solo quoque arido et arenoso proficiunt, atque nequaquam, ut in nostris hortis, frutices, sed arbores sunt, non quidem recte in altum excrescentes, attamen altae et frondosae, quarum umbra peramoena est, Hebraeis bene cognita, Mich. 4, 4. Hos. 2, 6. Pullulant aequinoctio verno, Luc. 21, 29—30. Matth. 24, 32., et primum fructus, nullis praecedentibus foliis et floribus, protrudunt; folia demum circa finem Martii progerminant, Matth. 21, 19. Marc. 11, 13. Fructus triplicis sunt generis: I. ficus praecox, quae aequinoctio verno progerminat, nondum matura פַּג, grossus, et matura בִּכּוּרָה, ficus praecox dicitur, Cant. 2, 13. Hos. 9, 10. Jer. 24, 2.; altero dimidio Junii maturescit, conf. Marc. 11, 13. Matth. 21, 19., atque reliquis sapore praecellit, Hos. 9, 10.; II. ficus aestivalis seu carica, circa dimidium Junii prorumpit, et Augusto maturescit; III. ficus hyemalis, quae Augusto protruditur, et non maturescit nisi defluis jam fo-

liis arboris, circa finem Novembris, longior et colore magis fusco est. Ficus omnes, inprimis autem praecoces, maturae sponte decidunt, Nah. 3, 12. Manducantur recentes, partim vero in aprico siccantur, et in massas coagmentantur, quae דְּבֵלָה ,דְּבֵלִים, dicuntur, 1 Sam. 25, 18. 30, 12. 2 Reg. 20, 7. 1 Paral. 12, 40. Ceterum parabola Luc. 13, 6. seqq., ex studio hortensi orientalium depromta, et a palma, cui sterili hac ratione mederi posse fingitur, ad ficum translata est.

Sycomori, שִׁקְמִים, figura et magnitudine moris similes sunt, et non modo in Aegypto, sed in Palaestina quoque, inprimis in planis littoribus Judae frequentissimae sunt, 1 Paral. 27, 28. 2 Paral. 1, 15. 9, 27. 1 Reg. 20, 27. Ps. 78, 47. Stirps crassior, mox in plures ramos, fere horizontaliter extensos, diffunditur, et altissime quidem excrescit, facile tamen in ramis conscenditur, Luc. 19, 4—5. Semper viret, et lignum ejus, quod nigrescens est, in millia annorum perdurat, ideoque in aedificiis praecipuus erat ejusdem usus, 1 Paral. 27, 28. Jes. 9, 9. Fructus, qui non ex ramis et inter frondes, sed ex ipso stipite prorumpunt, similes ficubus, granis tamen interioribus carent, et praedulces atque hinc stomacho molesti sunt: quare iis non vescuntur, nisi qui melioribus carent. Non maturescunt, nisi ungue vel ferro vellicentur, בָּלַם, quo facto succum instar lactis emittunt, et vulnere deinceps nigrescente, permaturescunt, Amos 7, 14. Arbor est fertilissima; septies enim per annum bos large profert fructus, qui a pauperibus quatuor mensibus manducantur.

## Malus Punica.

§. 73. Malus Punica (sive granatum) רִמּוֹן, Persiae, Arabiae, Aegypto et Palaestinae domestica, arbor generosissima, nequaquam tamen alta, et mox ab humo in ramos diffusa, ideoque a nonnullis accensetur fruticibus; verum fructus est aspectu pulcerrimus, et gustu suavissimus, ma-

gnitudine magni mali, diametro nempe trium vel quatuor pollicum, superius quasi corona cinctus, colore primum viridi, Augusto et Septembri autem rubescente et subfusco, cortice crasso et duro, sed tamen fragili. Interiora flava sunt, et pluribus pelliculis carnosis completa, quae multum succnm dulcem amarulentumque, et grana quoque alba purpureaque complectuntur, Num. 13, 24. 20, 5. Deut. 8, 8. Forma horum fructuum, arte expressa, non leve erat ornamentum Exod. 28, 33—34. 34, 39. 1 Reg. 7, 18.

Citri et mali aurantiae recentiori aevo ex Persia in Palaestinam transplantatae fuisse videntur; si enim Palaestinae indigenae essent, nomen quoque Hebraicum non deesset; nam פְּרִי עֵץ הָדָר, fructus arboris decorae, Lev. 23, 40, nec citrum, neque malum aurantium, sed fructum cujuslibet arboris generosae, uti malum Punicum et dactylos significat.

## Balsamum.

§. 74. Balsamum est frutex, et arbor; succus vero ille odorifer et saluberrimus, qui proprie balsamum, צְרִי, צֳרִי, dicitur, non ex arbore, quae in Jaman Abu Schaemm, dicitur, sed ex frutice stillat, qui montibus Meccae et Medinae domesticus est. Quemadmodum autem hi frutices adhucdum seculo XVI. et XVII. in Aegypto ad Mataream non procul a Kahera (Cairo), in horto arte colebantur: sic quoque olim in Gilead, et demum in vicinia Jerichuntis et Engedi cultos fuisse, testes locupletissimi sunt Gen. 37, 25. 43, 11. Jeremias c. 8, 22. c. 46, 11. c. 51, 8. Ezech. c. 27, 17. Josephus Fl. de Bell. L. IV. c. 8. §. 3. coll. Archaeol. L. VIII. c. 6. §. 6. L. XX. c. 4. §. 2. Plinius Hist. Nat. L. XII. 2. 5. Solinus c. 35. §. 5. Tacitus Hist. L. 5. c. 6. Diodorus Siculus L. XIX. c. 98. Strabo pag. 763., et Justinus Trog. L. XXXVI. c. 3., ut conjecturae,

quae in contrarium prolatae sunt, prorsus nihil evincant. Tres sunt hujus plantae species, duae quidem fruticum, et tertia arboris. Succum emittunt Junio, Julio et Augusto, qui vase testaceo excipitur; frutex quoque instrumento ferreo vel osseo vulneratur, ut copiosiorem emittat succum, qui vero minus generosus est. Hic succus dicitur oppobalsamum. Fructus fruticis, qui aliquot grana continet, expressus, fundit carpobalsamum. Rami denique abscissi, chemicis operationibus coguntur fundere xylobalsamum.

## Palma.

§. 75. Palma, תָּמָר, φοινιξ, in oriente et Africa frequens; in Palaestina vero nostro quidem aevo rarior est, cujus ratio non est, nisi defectus cultorum; haec enim arbor, ut fructus sapidos producat, solertes requirit colonos. Olim sub sedulis Hebraeis erat frequentissima, uti non modo ex Levit. 23, 40. Deut. 34, 3. Jud. 1, 16. 3, 13. 4, 6., sed etiam ex Diodoro Sic. L. II. c. 48 et 53., et L. XIX. c. 98. Strabone p. 763, 800, 818. Tacit. Hist. L. V. c. 6. Plinio H. N. L. XIII. c. 6 et 8. Solino c. 35. §. 12. Josepho Fl. de B. I. L. II. c. 9. §. 1. L. III. c. 3. §. 3. c. 10. §. 8. L. IV. c. 8. §. 2. Archaeol. L. XV. c. 4. §. 2. L. XVIII. c. 2. §. 2., et ex nummis quoque Judaeorum et Romanorum liquet, qui palmam aeque ac manipulum tritici et uvam, tanquam symbolum Judaeae, exhibent.

Palma amat clima calidum et solum arenosum, argillosum et nitrosum, in quo tamen rivus aut aqua, qua rigetur, non desit; hinc in vallibus et planitiebus laete crescit. Exod. 15, 27. Stirps est rectus et altissimus, qui nonnisi in vertice coronam gestat frondium toto anno virentium. Quare Hebraeis non modo figura ejus pro ornatu veniebat, 1 Reg. 6, 32, sed symbolum quoque erat personae pul-

crae, Cant. 7, 8, et etiam hominis probi, Ps. 1, 3. 92, 13. Fructus crescunt in pediculis, qui ex ipso stirpe in angulis frondium progerminant; et quum palmae aliae sint mares, aliae foeminae: semen ex floribus palmae masculae tempore opportuno in arborem foemellam transferendum est, quod si omittatur, aut justo citius vel serius fiat, palma foemina, prout mascula, fructum non fert, Job 15, 31—32. Si autem tempore opportuno impraegnatus est fructus, excrescit in magnos botros dactylorum, qui Augusto, Septembri et Octobri maturescunt, atque partim recentes manducantur, partim vero in torculari, ex salicibus plexo, exprimuntur, et expressi in massas compinguntur et asservantur. Succus expressus est vinum dactylorum, olim percelebre, cujus nomine etiam comprehendebatur ille potus, qui ex arefactis illis massis dactylorum, si aquis calidis macerati et expressi fuerant, parabatur. Frondes palmarum, כַּפּוֹת תְּמָרִים, Hebraei festo tabernaculorum in manibus gestabant, Lev. 23, 40, et regibus solenniter urbem intrantibus in via sternebant, 1 Maccab. 13, 51. Matth. 21, 18. Graeci vero frondem palmae victoribus athletis porrigebant, conf. Apocal. 7, 6. Ceterum haec arbor orientalibus praecipua et nobilissima est; unde est sententia: כִּפָּה וְאַגְמוֹן, frons palmae et arundo, Jes. 9, 13. 19, 15, quae permutatur cum רֹאשׁ וְזָנָב, caput et cauda, et idem valet, ac summum et infimum, princeps et abjectissimus.

## Terebinthi et Pistacia.

§. 76. Terebinthi dicuntur אֵלוֹן, אַלֹּנִים, אֵילִי, אֵילִים, אֵילוֹן, אֵילוֹת, אַיָּלָה, Gen. 49, 21. אֵלָה, אֵילָה, quae nomina a punctatoribus nonnunquam cum אַלּוֹן et אַלָּה quercus, permutata fuisse videntur. Arbores sunt magnae,

multis ramis et foliis, toto anno virentes; per mille annorum durant, et tandem emorientes, loci haeredem relinquunt surculum, qui fit arbor, ita ut terebinthi in locis suis sint quasi perpetuae; quare loca ab illis, non secus ac ab urbibus, denominantur, Gen. 13, 8. Jud. 6, 11. 1 Sam. 10, 3. 2 Sam. 18, 19—21. Jes. 6, 13. Ezech. 6, 13. Nonnunquam sunt symbolum proborum, qui Jes. 61, 3. אֵילֵי צֶדֶק dicuntur.

Pistacium, est arbor therebintho simillima; fructus vero pistacii, qui Gen. 43, 11. Botnim, בָּטְנִים, dicitur, et Octobri maturescit, est generosissima nucum species, aliquatenus amygdalo similis, sed sapore longe praestantior, et ideo orientalibus carissimus. Nuces nostrae seu juglandes, אֱגוֹז, in Palaestina sunt frequentes, Avellanae autem seu Praenestinae desiderantur, et ex occidente in plagas orientales devehuntur; nam לוּז, quod quipiam nucem Avellanam significare arbitrati sunt, amygdalorum nomen est.

* Reliqua de cultura hortorum et regno vegetabili, vide in Olai Celsii Hierobotanico. Upsalae 1745—47. T. II. in 8., et in Walchii Calendario Palaestinae 1785. Göttingae in 4.

## De Apibus et Melle.

§. 77. Quamquam laus Palaestinae, regionis lacte et melle manantis, אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ, Exod. 3, 8. 17. 13, 5. 33, 3. Levit. 20, 24. Num. 13, 28. 14, 8. 16, 14. Deut. 6, 3. 11. 26, 9. 15. 27, 3. 31, 20. Jos. 15, 16. Jer. 11, 5. 32, 22. Ezech. 20, 5., est proverbialis, et hinc Num. 16, 13., de Aegypto quoque usurpatur: apes tamen, דְּבוֹרָה, דְּבֹרִים, habet frequentes, quae non modo in alvearibus, quae ex argilla, confracto stramine mixta, parari solent, asservantur, sed etiam in arboribus concavis

et fissuris rupium favos fingunt, Deut. 32, 13. Ps. 81, 17. Examina apium, עֲדַת דְּבֹרִים, Deut. 1, 44., in oriente sunt numerosiora; apes quoque illos, a quibus offenduntur, majori rabie persequuntur, ac aculeus earum est vehementior, et inflammationem infert molestiorem, ut animalcula haec non solum hominibus singulis, sed nonnunquam gentibus quoque integris gravissimas molestias creaverint; quare symbolum sunt hostium ferocium, Deut. 1, 44. Ps. 118, 11 — 12. Sibilo tamen seu potius tinnitu, uti in nostris regionibus, in certum locum pellici possunt, Jes. 7, 18.

Hebraeos diligentem horum animalculorum curam gessisse, liquet ex copia mellis, דְּבַשׁ, quo magna cum Tyriis commercia tractabant, Ezech. 27, 17. Hinc mel in Bibliis frequenter memoratur, et quidem non modo favum, נֹפֶת צוּפִים, μελισσου κηριυ, sed etiam eliquatum, דְּבַשׁ צוּף, quamquam nomine דְּבַשׁ non semper venit mel apium, sed saepe etiam syrupus dactylorum et musti, Gen. 43, 11., atque etiam μελι αγριον, יַעְרַת הַדְּבַשׁ, mel agreste, 1 Sam. 14, 25 — 27. Matth. 3, 4., quod non est mel apium, quae in fissuris rupium favos fingunt; hoc enim venit nomine דְּבַשׁ מִסֶּלַע, Deut. 32, 13. Ps. 81, 17.; neque est manna liquidum, terengabin dictum, etsi olim mellis quoque nomine comprehensum fuit; sed est mel roscidum, seu excrementum, quod apides copiosissimum in folia arborum, in quibus sunt, ejiciunt, ut in terram quoque defluat, 1 Sam. 14, 25 — 27.

Antiqui mel pro nostro saccharo usurpabant, et multum adamabant; quare symbolum est amoenitatis et jucunditatis, Ps. 119, 11. 103. Prov. 24, 13 — 14. Cant. 4, 11. Eccl. 24, 27. Quia vero majori quantitate gustatum, vomitum promovet: symbolum quoque est fastidii aut nauseae, Prov. 25, 16 — 17.

## Piscatus.

§. 78. Pisces, דָּגָה ,דָּג ,דָּגִים, Hebraeis, sicut orientalibus omnibus, in amore et deliciis erant, Num. 11, 5.; quare piscibus Jordanis, lacus Gennesareth et maris quoque mediterranei minime parcebant. Lex Mosaica enim tantum illos, qui pinnulis, סְנַפִּיר, vel squammis, קַשְׂקֶשֶׂת, carent, interdixerat, Lev. 11, 9. Hinc occurrit porta piscium Jerosolymae, a foro piscium denominata, 2 Paral. 33, 14. Neh. 3, 3. 12, 39. Jes. 19, 8. Ezech. 26, 1. 5, 14. 47, 10., atque piscatores, דַּיָּג ,דַּיָּגִים, symbolum sunt hostium, Jes. 19, 8. Jer. 10, 16. Habac. 1, 15. Ad lacum Gennesareth fuisse magna piscium commercia tractata, Strabo testatur; hinc et Apostolorum aliqui, ex hac vicinia oriundi, erant piscatores; atque hoc hominum genus fuisse impigrum et solers, liquet ex Luc. 5, 15., conf. Matth. 4, 19. Instrumenta piscatus erant hamus, חַכָּה, Job 40, 25. Jes. 19, 8. Habac. 1, 15., jaculum ferreum, צִלְצַל דָּגִים, Job 40, 3., atque rete, מִכְמֶרֶת ,מְצוּדָה, מִכְמֹר ,מִכְמֶרֶת, Jes. 19, 8. 51, 20. Habac. 1, 15—16. Job 19, 6.

## Vervactum.

§. 79. Omni anno septimo res rustica per universam regionem intermittenda erat, nihil serendum, vites et oleae non putandae, et quod sponte cresceret, non metendum, nec vindemia agenda, neque arborum fructus legendi, sed omnia, sine cultura nata, pauperibus, peregrinis et feris relinquenda erant, Levit. 25, 1—7. Deut. 15, 1—10. Hac lege cautum fuit, ut ferarum genera conservarentur, solum novas vires caperet, et pauperibus subveniretur; quare etiam anno sexto singularis ubertas a Deo promissa fuit. Levit. 25, 20—24.

Neque tamen propterea Hebraei annum septimum prorsus otiosi transigere debuerunt; poterant enim piscari, venari, apes et greges curare, aedificia et supellectilia reficere aut nova parare, lanam, gossypium, linum, et pilos caprarum, camelorum et asinorum in opus consumere, atque de eo, quod abundabat, commercia tractare. Denique diutius quoque in sacro tabernaculo vel in templo, ubi hoc anno lex Mosis praelegebatur, commorandum fuit, ut de officiis et religione, atque de historia gentis, et de beneficiis a Deo impertitis instruerentur, Deut. 31, 10—13. Haec autem quies terrae, ut Moses Lev. 26, 34—35., praedixit, longo tempore neglecta fuit, 2 Paral. 36, 21.; post exilium accuratius observabatur.

# CAPUT QUINTUM.

## De artibus.

### Origo artium.

§. 80. Res arduae, nisus consequendi commoda, atque casus fortuiti docuerunt prima artium rudimenta, et quidem pleraque initia inventa sunt mox prima hominum aetate, qua majores difficultates et incommoda urgebant, et longaevitas subveniebat, ut facilius paulisper perfici possent; hinc sequenti aevo, de quo fusior nonnihil historia restat, jam plures artes occurrunt, et seculo post hominis creationem quarto, Gen. 4, 21 — 23, cuprum quoque et ferrum malleo subjectum, atque instrumenta musica memorantur. Civitas, quae cum agricultura non oriri non potuit, primis inventis refugium et fomentum praebebat, et locum tribuit, inventa ad majorem perfectionem perducendi. Id jam ante diluvium contigit, ut ex praegrandi navi Noachi colligitur.

Ferrum etiam inveniri solidum, testes sunt Bergmann Physische Erdbeschreibung I. too. 451. 471. et Sonnerat Reis. 306. 361. Ausg. 1783.

### Artes a diluvio usque ad Mosen.

§. 81. Noachus atque filii ejus, qui tantam navem aedificarunt, artibus bene exercitati erant; alia quoque artificia saltem viderant, et post diluvium etiam ista, qua potuerunt ratione, imitati sunt. Hinc inter Noachidas, qui in civitates coierunt, non multo post, plures artes et utensilia

arte parata obvia sunt, Gen. 9, 21. 11, 1—9. 14, 1—16. 12, 7. 8. 15, 10. 17, 10. 18, 4. 5. 6. 19, 32. 21, 14. 22, 10. 23, 13—16. 24, 22. 53. 61. 66. 26, 12. 15. 18. 27, 3—4. 14. 31, 19. 27. 34; plura alia, quae progrediente tempore occurrunt, attentum Bibliorum lectorem latere nequaquam possunt.

## Artes inter Hebraeos sub Mose.

§. 82. Hebraei in Aegypto, quae olim artibus prae aliis regionibus excellebat, permulta didicerunt; hinc demum in Arabia Petraea inter eos erant, qui omnia artificia pro sacro tabernaculo conficiebant. Lex Mosaica quidem artes non fovit, nequaquam tamen interdixit aut vilipendit, sed uti id temporis apud alias gentes moris erat, industriae populi reliquit.

## Artes Hebraeorum in Palaestina.

§. 83. Paulo post obitum Josuae, a Joabo ex tribu Juda, condita quidem fuit vallis artificum גֵּי חֲרָשִׁים, 1 Paral. 4, 14. conf. Neh. 11, 35, et aderant ea aetate fabri auri et argenti, Jud. 17, 3—5; artes vero vix quidquam proficiebant, etsi quae necessariae erant, nunquam deessent, nisi forte quando artifices ab hostibus abducti fuerunt, Jud. 3, 31. 5, 8. 1 Sam. 13, 19. Faciliora vero instrumenta, ad rem rusticam necessaria, quilibet sibi ipsi parabat. Foeminae quoque, et quidem etiam matronae probae, fila ducebant, texebant, acu pingebant, et vestimenta non tantum pro sua familia, sed etiam pro mercatu conficiebant, Exod. 35, 25. 1 Sam. 2, 19. Prov. 31, 18—34. Act. Ap. 9, 39. Hinc non erat merces, nisi artificibus, qui difficiliora tractabant, uti qui currus construebant, lapides scindebant, idola sculpebant vel ex metallo fundebant, aut

aurum, argentum, vel aes in opus convertebant, denique figulis, et aliis similibus artificibus; Jud. 17, 4. Jes. 29, 16. 30, 14. Jer. 28, 23. Zach. 12, 13. Hi artifices, חָרָשׁ, חָרָשִׁים, non erant, ut inter Graecos et Romanos, servi, sed ingenui, Jer. 24, 1. 29, 3. 2 Reg. 24, 14, et increscente sub regibus luxu, augebantur. Jam sub Davide et Salomone aderant, qui palatia et templum exstruere possent, et ab artificibus Tyriis, qui Hebraeis erant superiores, discebant, 1 Paral. 14, 1. 22, 15. In historia Hebraeorum occurrunt plura instrumenta, et artificia metallurgica, ex quibus colligitur, plures artes cognitas fuisse.

## Artes post exilium.

§. 84. In exilio multi Hebraei, quia non ubique agros fertiles, quos colerent, reperiebant, artibus et mercaturae se addicebant, quod demum, quum progressu temporis in quam plurimas regiones dispergerentur, adeo invaluit, ut Thalmudici praeciperent parentibus, ne negligerent, filios docere artem vel opificium; quare in Thalmude plures eruditi quoque Judaei memorantur, qui artem aut negotium quodpiam tractabant, et in novo quoque foedere Josephus, nutritius Jesu, erat artifex, qui ligna in opus convertebat, Simon refertur fuisse coriarius in urbe Joppe, Act. Ap. 9, 43. 10, 32.; Alexander, eruditus Judaeus, dicitur aerarius, 2 Tim. 4, 14., atque ipse Paulus et Aquila erant σκηνοποιοι. Quaepiam tamen negotia, non modo Graecis, sed etiam Judaeis, hac recentiori aetate infamia erant; agasones enim asinorum et camelorum, tonsores, remiges seu nautici, pastores et caupones, a Rabbinis praedonibus accensentur. Ast illi αισχροκερδεις Ephesii, 1 Timoth. 3, 8., et Cretenses, Tit. 1, 7., qui alioquin, testibus scriptoribus antiquis, nullum lucrum

existimabant turpe, non erant alii quam qui injustis artibus quaestum faciebant. Artifices Graeci nobiliores, aevo Apostolorum jam societate quapiam inter se nexi erant, Act. Ap. 19, 23. conf. Xenophon Cyrop. VIII. 2, 4. De quibusdam artibus singillatim agendum est.

## Antiquitas artis scribendi.

§. 85. An primum scriptura symbolica, dein hieroglyphica, demum syllabica, et denique literalis, inventa sit, non liquet, neque id hoc loco quaeritur, sed qua aetate literae repertae sint. Omnes antiqui hoc ingeniosum inventum Asiae vel regionibus orientalibus et aevo admodum remoto, etsi de ipsa aetate nil certum referunt, attribuunt, et consentiunt quoque, literas in Graeciam ex Phoenice allatas fuisse per Kadmum (קַדְמוֹנִי), et quidem si antiquo Chronico Parensi fides est, anno 1519 ante Christum, seu 45 post obitum Mosis.

In oriente literae profecto pluribus seculis translationem in Graeciam praecesserunt. Anticlides apud Plinium Hist. Nat. VII. 57., literas in Aegypto inventas esse tradit, et ex antiquis monumentis adprobare conatur, 15 annis ante Phoroneum, antiquissimum Graeciae regem, i. e. anno 409 post diluvium, et 117 Abrahami; inventio autem haec profecto non est, nisi illatio antiquioris inventi Phoenicii in Aegyptum, ut literae apud Phoenices praecesserint. — Epigenes, qui est Plinio gravis inprimis auctor, apud Babylonios 720 annorum observationes siderum, coctilibus laterculis inscriptas, docet, qui minimum, eodem referente Plinio, Berosus et Critodemus, 480 annorum; unde Plinius colligit aeternum, i. e., perantiquum literarum usum. Simplicius, qui seculo quidem V. vixit, sed sua ex Porphyrio, acuto historico, hausit, refert, Cali-

sthenem, comitem Alexandri, Babylone observationes siderum 1903 annorum consignatas reperisse, quarum itaque initia incidunt in annum 2234 ante Christ., seu 89$^{rum}$ Abrahami; et hoc ipsum aevum confirmat nomen mensis Martii אָדָר, si, ut verisimillimum est, ab ariete depromtum fuit; nam illo tempore sol hoc mense in ariete versabatur. Quum autem literae dubio procul, haudquaquam ad consignandas observationes siderum, sed ad tractanda commercia inventae fuerint: multo profecto antiquiores sunt, quod etiam libellus emtionis Gen. 23. comprobat, qui, prout tenor ejus innuit, aetate Abrahami scriptus fuit.

Hinc nihil mirum, literas in libris Mosis pro notissimis et pervulgatis sumi, Exod. 17, 14. 24, 4. 28, 9—11. 17—18. 32, 32. 34, 27—28. Num. 17, 18. 33, 2. Deut. 27, 8., et adfuisse quoque jam tum longa abhinc aetate librarios publicos, qui genealogias in tabulas inferebant, et שׁוֹטְרִים, dicebantur, Exod. 5, 6. 14. Deut. 20, 5—9.; imo aetate Jacobi jam sigilla, quibus in oriente nomina insculpuntur, usitata fuisse, ex Gen. 38, 28. 41, 42. patet, unde multo major antiquitas literarum colligitur.

Herodotus et Diodorus Siculus duplex antiquum scripturae genus memorant, alterum sacrum, profanum alterum; Clemens vero Alexandrinus et Porphyrius triplex genus distinguunt, nempe hieroglyphicum, sacras literas, et profanas, de quibus aliqui חֶרֶט אֱנוֹשׁ, Jes. 8, 1. explicant. Scriptura hieroglyphica, in Aegypto lapidibus incisa, nomine אֶבֶן מַשְׂכִּית Lev. 26, 1. Num. 33, 52. occurrit, quae jam tum tanto abusui exposita fuit, ut hae figurae divino honore colerentur. Qui illam legebant, חַרְטֻמִּים, non modo Exod. 8, 3. 14—15. 9, 11. sed jam Gen. 41, 8. erant dignitate inter Aegyptios conspicui.

## Divulgatio literarum.

§. 86. Literae, orientalibus populis antiquissimo jam aevo notae, a Phoeniciis mercatoribus et coloniis, et demum etiam ab Aegyptiis emigrantibus late per orientem et occidentem divulgatae fuerunt, quod ipsum etiam cognatio literarum diversarum, quae communem originem produnt, confirmat. Patriarchae Hebraeorum, literas a Phoenicibus seu Canaanaeis acceperunt, et posteri eorum in Aegypto, ubi alioquin id temporis iidem characteres valebant, conservabant, uti ex eo liquet, quod aetate Mosis jam longo abhinc aevo librarios publicos seu genealogos suos, שֹׁטְרִים, habuerunt, et Deut. 24, 1—3. 17, 18—19, lex lapidibus insculpi jubetur, ac scriptura, ita insculpta, proprio suo nomine חָרוּת, memoratur, conf. Exod. 32, 16. 32. Quare non pauci Hebraei legere et scribere noverunt, Jud. 8, 14, plurimi tamen erant illiterati. Hinc, qui artem scribendi pro aliis profitebantur, cuilibet petenti exarabant literas, quae necessariae videbantur; hi, si non omnes, plerique tamen erant sacerdotes, qui, prout adhucdum in oriente moris est, atramentarium, קֶסֶת הַסּוֹפֵר, in cingulo gerebant, Ezech. 9, 2. 3, 11. In atramentario erant materiae et instrumenta scripturae, et culter, quo calamus acuebatur, Jerem. 36, 23. Ceterum ditiores habebant proprios, non modo notarios, sed etiam lectores, quare freqnentior auditionis quam lectionis est mentio, 1 Reg. 4, 3. 2 Reg. 12, 11. Jes. 29, 18. Jer. 36, 4. Rom. 2, 13. Jac. 5, 11. Apoc. 1, 3. Hos librarios adibant juvenes, qui literas discebant. Quipiam horum notariorum scholas quoque publicas habuisse videntur, quarum quaepiam deinceps, inprimis cura Samuelis et aliorum prophetarnm, inclaruerunt, et nomen a prophetis duxerunt, 1 Sam. 19, 16. seqq. 2 Sam. 10, 5. seqq. 2 Reg. 2, 3. 5. 4, 38.

6, 1. Discipuli harum scholarum erant, non quidem infantes, sed juvenes, qui singularia aedificia incolebant, fere ut mos in academiis Persarum obtinet. Docebantur musicam et cantum, et dubio procul quoque literas, religionem Mosaicam et poësim. A prophetis cognominabantur prophetarum filii, i. e., discipuli; prophetae vero et doctores nuncupabantur patres, 2 Reg. 1, 12. Post exilium scholae ad synagogas vel in ipsis erant, de quibus paulo post dicemus. Conf. Menochii de republ. Hebr. L. 3, c. 14 quaest. quarta.

## Materia et instrumenta scripturae.

§. 87. Quae fuerit prima scripturae materia, non liquet; usitatae autem olim materiae erant:

### I. Ex regno vegetabili.

1. Folia arborum.

2. Liber, βιβλος, seu cortex arborum, ex quo demum resoluto, et rursus compacto, carta corticea parabatur.

3. Pugillaris, πιναξ, לוּחַ, seu tabula lignea, Jes. 8, 1. Ezech. 37, 16. Luc. 1, 72., quae tamen in oriente vix, ut in occidente, cera illinita fuit.

4. Linteum; hinc et Romae erant libri lintei, a Livio saepius memorati; aut etiam pannus xylinus, qui in Mumiis Aegyptiorum reperitur hieroglyphis inscriptus.

5. Carta papyracea, quae ex divisis papyri arundinibus, גֹּמֶא, jam ante bellum Trojanum parabatur, ut ostendit Plinius Hist. N. XIII. 21—27.

### II. Ex regno animali.

Pelles animalium, quarum praeparatio quidem rudior erat, donec sub Eumene rege Pergami, circa annum 200 ante Christ., melior inventa esset, quae ab hoc loco ad-

hucdum Pergamena dicitur, et alias quoque μεμβρανα audit, 2 Tim. 4, 13.

### III. Ex regno minerali.

1. Tabulae plumbeae, עֹפֶרֶת, Job 19, 24.

2. Tabulae aeneae, δελτοι χαλκαι, quae pro monumentis perpetuis usitatae erant, 1 Macc. 8, 22. 14, 20. 26.

3. Lapides seu saxa, quibus inprimis monumenta publica insculpebantur, et literae insculptae nonnunquam quoque calce explebantur, Exod. 24, 12. 31, 18. 32, 19. 34, 1. seqq. Deut. 5, 19. 27, 1—9. conf. Jos. 8, 33. seqq. Job 19, 24. Ps. 16, 1. 56, 1. 58, 1. 60, 1.

4. Laterculi, qui, insculptis literis, igni coquebantur, et adhucdum ex ruderibus Babylonis effodiuntur; exstant autem in oriente multo recentiores quoque hujusmodi inscriptiones.

5. Arena in terra strata, in qua adhucdum in India proles scribendi artem discunt, et in qua ipse quoque Archimedes figuras mathematicas delineabat, conf. Joh. 3, 1—8. Ceterum si Ezech. 2, 9. Apoc. 10, 9., libri in visione manducantur, symbolum id est revelationis, nequaquam vero argumentum, in alimentis quoque scriptum fuisse.

Instrumentum, quo scribebatur, erat stilus, עֵט, חֶרֶט.

1. In materia dura, uti lapidibus et tabulis aeneis, stilus erat ex chalybe paratus, Jes. 19, 24., nonnunquam cuspide adamantina munitus, עֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר, Jer. 17, 1.

2. In tabulas ligneas, cera obductas, literae inprimebantur acuminato γραφιῳ, quod erat ex altera extremitate latum et planum, quo, quod male scriptum fuerat, deleri, et cera rursus complanari posset. Ast obductio cerae in calidis illis regionibus vix usitata erat; literae itaque in his tabulis atramento vel tinctura pingebantur.

3. In linteis, pannis xylinis, carta, pellibus et Pergamena literae primum pingebantur bacillo acuto, vel penicillo, fortasse חֶרֶט, demum vero calamo, qui etiam findebatur; hoc eleganti calamo orientales adhucdum, loco pennarum nostrarum, utuntur. Culter, quo calamus scindebatur, dicebatur תַּעַר הַסּוֹפֵר, Jer. 36, 23.

Atramentum, דְּיוֹ, jam Num. 5, 23. pro usitatissimo ponitur, conf. Jer. 36, 18., et diversis modis parabatur, quos Plinius XVI. 6. XXX. 25. narrat; simplicissimum autem, adeoque antiquissimum componebatur ex contusis carbonibus, aut etiam ex fuligine, et aqua, addito gummi. Utebantur vero antiqui aliis quoque coloribus, et, ut Cicero de N. D. II. 20. et Persius III. 11. testantur, etiam atramento, quod sepia, תְּכֵלֶת, effundit, etsi Plinius id negat. Hebraeos quoque auro scripsisse sacros libros, Josephus testatur Archaeol. XII. 2, 11., conf. Plin. XXXIII. 40.

## De libris.

§. 88. Libri, סֵפֶר, סְפָרִים, qui jam Job. 19, 23. Num. 21, 14. Exod. 17, 14., notissimi erant, scribebantur olim in pellibus, linteis, pannis xylinis et carta papyracea, et demum quoque Pergamena. Spatium materiae in columnas plerumque minutas, דְּלָתוֹת, Jer. 36, 23., dividebatur. Si liber fusior erat, plures pelles, cartae, panni xylini aut lintei connectebantur. Raro ex utraque parte inscribebantur, Ezech. 2, 9. Zach. 5, 1. An lineae antiquissimo aevo fuerint βυςροφηδὸν scriptae, uti in inscriptione Sigaea et in inscriptionibus Hetruscis, mox expeditum esset, si illi lapides Jos. 8, 32. reperirentur. An intervalla verborum relicta fuerint, discussimus in Introductione in V. T. P. I. §. 98.

Libri, materiae flexibili inscripti, circa baculum, vel si liber erat longior, ex duabus extremitatibus circa duos

baculos convolvebantur, et lector librum vel locum libri revolvebat, αναπτυξας το βιβλιον, et lecto loco complicabat, πτυξας, Luc. 4, 17—20.; unde descendit nomen מְגִלָּה, volumen, Ps. 40, 7. Jes. 16, 1. 34, 4. Ezech. 2, 9. 2 Reg. 19, 14. Ezr. 6, 2. Liber, hujusmodi scipioni obvolutus, et filo vel funiculo ligatus, facile poterat sigillo obsignari, Jes. 29, 11. Dan. 12, 4. Apoc. 5, 1. 6, 6. Libri vero, qui tabulis ligneis, plumbeis, aereis, vel eburneis inscripti erant, per annulos in tergo, aequali distantia dispositos, per quos bacili trajiciebantur, conjungi solebant.

Orientales amant inscriptiones librorum tropicas et aenigmaticas, quales quipiam etiam censeut esse inscriptiones Psalmorum 56, 1. 60, 1. 80, 1.; et profecto negari nequit, 1 Sam. 1. 18. lessum Davidis super Saulum et Jonathan, simili ratione קֶשֶׁת, arcum nuncupari.

## De epistolis.

§. 89. Epistolae, quae eodem cum libris nomine, סֵפֶר, סְפָרִים, veniebant, eo rariores sunt, quo aevum est antiquius. Prima memoratur epistola 2 Sam. 19, 14. seqq. Deinde vero frequentior est epistolarum mentio, et interdum etiam sub mentione nuncii latent, ut Ezr. 4, 15—17. Mittuntur vero in oriente plerumque sine sigillo; si autem ad magnatem scriptae sunt, in crumenam pretiosam conduntur, quae ligatur, et argilla vel creta apposita, et sigillo impresso signatur, conf. Jes. 29, 11. Neh. 6, 5. Job 38, 14. Ceterum epistolae antiquissimae sine salutatione inchoant, et sine valedictione finiunt; verum sub monarchia Persarum prolixa salutatio usitata erat, quae Ezr. 4, 7. 10. 5, 7, in compendium redacta est. Apostoli in epistolis salutatione quidem Graecis consueta usi sunt, omiserunt tamen con-

suetum $\chi\alpha\iota\rho\epsilon\iota\nu$, et adjecerunt benedictionem quampiam religioni Christianae consentientem. Paulus, qui epistolas dictabat, in epilogo benedictionem propria manu adscribebat, 2 Thess. 3, 7; et generatim dictare notario magis consuetum erat, quam scribere.

## De poësi.

§. 90. Poësis, prima mox hominum aetate orta est, quum imaginatio, vehementiori affectu agitata, audaciores expressiones suppeditaret, et vocem ad modulationem, atque corpus et inprimis pedes ad insolitos motus seu saltum permoveret; hinc poësis, cantus et saltatio simul orta est. Poësis non modo apud Hebraeos, sed etiam apud aliquas alias gentes, jam aetatê Mosis ad summum perfectionis culmen evecta erat, Exod. 15. Deut. 31. Num. 21 — 24. conf. quoque librum Job. Floruit deinceps apud Hebraeos per mille fere annos, et quovis honore digna reputabatur. Usus ejus erat non solum ad voluptatem, sed antiquissima aetate etiam ad conservandam historiam, quum praeclare gesta, carminibus comprehensa, decantarentur; porro quam maxime ad laudem numinis, et ad elegantiam quoque operum eruditorum, prout libros Jobi, Proverbiorum et Ecclesiastis carminibus exaratos comperimus.

## Indoles poëseos Hebraicae.

§. 91. Poëmatibus et carminibus Hebraicis insunt illa, quae omnibus poëmatibus communia sunt, nempe sensus elati et ardentes, sententiarum lumina, figurarum atque imaginum pulcritudo et varietas, verborum denique vis, pondus et elegantia: sunt autem alia, quibus a poëmatibus occidentalium distinguuntur.

I. Tropi, imagines et figurae sunt audaciores et inso-

lentiores, quae inprimis ex collatione poëmatum Arabicorum lumen capiunt.

II. Ornamenta orationis a rebus orientalibus, inprimis Palaestinensibus et Hebraicis depromta sunt, nempe 1) ab objectis naturalibus illius regionis, uti a Libano cedrisque ejus, a Carmelo, a quercubus Baschan, a vineis, hortis et arboribus, a jumentis et feris, inprimis a bobus, asinis, leonibus, aquilis, gazellis; a fontibus et fluminibus; a terrae motibus etc.; 2) a re pecuaria et rustica; 3) ex historia; 4) ex vita communi et moribus, atque etiam a vitiis, uti ab ebrietate, impudicitia, fornicatione et adulterio; 5) ex mythologia orientalium, quae magna quidem ex parte, sed nequaquam omnis, convenit cum mythologia Graeca et Romana; sic occurrit quidem thalamus solis Ps. 19, 5—6; ast sol non vehitur curru, sed volat alis, Ps. 139, 9. Jes. 18, 1. Malach. 3, 20; aetas aurea Jes. 2, 4. 11, 6—9. 24, 23. 30, 24—28. 60, 19—20. 65, 4—25. 66, 1—5; porro etiam orcus, שְׁאוֹל, ᾅδης, in quem non modo milites, belliduces, imperatores et omnes morientes, sed etiam populi devicti, civitates et regna eversa personificata, imo et arbores, symbola civitatum, descendunt, et ibi in lectis cubant, armis capiti suppositis, Jes. 14, 9—20. Ezech. 26, 20. 31, 14—18. 32, 7—8. 17. 30. ita quoque flumina orci, Ps. 18, 4—6. 2 Sam. 22, 5. etc.

III. Carmina Hebraica fortasse quidem pedibus, et certo syllabarum vel verborum numero, magis tamen sententiis parallelis dimensa sunt, quae, syntaxi vel sensu, synonymae, aut antitheticae, sibi respondent. Hic parallelismus syntacticus, synonymus, antitheticus, constat jam solis duobus membris, se immediate consequentibus, ut Ps. 114, 1—8; jam tertio quoque membro impari, ut

Hos. 6, 1—2; jam quatuor membris, quorum primum tertio, et secundum quarto respondet, ut Ps. 33, 13; jam etiam quinque membris, quorum duo prima et duo ultima sibi parallela sunt, et medium est impar, ut Jes. 31, 4; vel primum tertio et secundum quarto respondet, et quintum est impar, ut Ps. 19, 8—10. Nonnunquam observatur quidpiam singulare, ut Ps. 113, 5—6. Mich 1, 4. Haec indoles poëseos Hebraeae, bene cognita, non contemnendam opem fert interpreti et critico, uti Ps. 77, 18—19. 139, 20. Jes. 47, 11. 49, 6. 16. In his membris observantur hinc inde aliqua similiter cadentia seu rithmi, ut videtur, studio quaesiti, sicut Jud. 14, 18. Prov. 7, 13—15. 29, 17. Jes. 26, 20—21. 40, 24. 49, 8. 51, 1. 2—5. 8. 53, 6—7. Zach. 11, 1.

## De musica.

§. 92. Cantus poësi coaevus est. Instrumenta vero musica invenit Jubal, Gen. 4, 21, atque Gen. 31, 27., jam de integro choro mentio fit. Musica deinceps pari semper cum poësi passu ambulabat, et poëta carmen suum ipse canebat, et instrumento accinebat. Hinc musica aeque ac poësis magni fiebat, et dubio procul, quamdiu poësis floruit, ad magnum perfectionis gradum evecta, nimis tamen sonora fuisse videtur; ast id a consuetudine aurium pendet.

## Usus musicae apud Hebraeos.

§. 93. Hebraei musica utebantur festis diebus domesticis, civilibus et religiosis, ut in nuptiis, anniversario natalis, diebus, quibus hostes devicti sunt, in inaugurationibus regum, in culto divino, et in itinere ad festa majora in templo celebranda, Jes. 30, 29. In sacro tabernaculo,

et deinceps in templo, Levitae erant musici; alias autem quilibet sine discrimine instrumenta musica tractare poterat; sacrae duntaxat buccinae argenteae sacerdotibus reservatae erant, qui clangore earum, dies festos indicebant, primores convocabant, et in bello classicum ac receptui canebant, Num. 10, 1—10. Musicam in sacro tabernaculo David in meliorem ordinem redegit, et 4000 Levitas in 24 classes divisit, qui Psalmos canerent, et instrumentis accinerent. Quaelibet classis per hebdomadem munus suum obibat, et praefecto, מְנַצֵּחַ, parebat. Omnes vero classes a tribus directoribus regebantur, 1 Paral. 16, 5. 23, 4—5. 25, 1—31. conf. 2 Paral. 5, 12—13. Hic ordo demum sub Salomone in templum transiit, et conservatus fuit usque ad eversionem Jerosolymae; etsi enim nonnunquam sub regibus idololatris interruptus fuerit, sub successore tamen rursus restitutus est, 2 Paral. 5, 12—17. 29, 27. 35, 15.; imo et post exilium denuo restauratus fuit, Ezr. 3, 10. 1 Macc. 4, 54. 13, 51, quamquam musica recentiori hoc aevo, uti etiam poësis, eum perfectionis gradum, quem ante exilium adepta fuerat, nequaquam attigerit.

## Fides.

§. 94. Instrumenta chordis instructa, seu fides, erant:

I. Cithara, כִּנּוֹר, antiquissima, Gen. 4, 21., quae ab octo chordis, Ps. 6, 1. 12, 1. 1 Paral. 15, 21. dicitur שְׁמִינִית, octachordon. In nummis Hasmonaeorum citharae aliae 8, aliae tribus chordis instructae sunt; duplex ergo fuit cithara; quare octachordon distinguitur. Fortasse prior est κιθαρα, et posterior κιννυρα; nam haec duo nomina 1 Macc. 4, 54. distinguuntur. Josephus Flavius vero Archaeol. VII. 10, 3., citharae 10 chordas tribuit,

ut progressu temporis numerus chordarum auctus fuerit. Chordae hujus instrumenti olim fortasse manu, aetate autem Josephi Flavii plectro tangebantur, et id dicebatur נִבָּא, תִּפֵּשׂ, נִגֵּן, הָמָה, et etiam זִמֵּר. Hoc instrumentum in Babylonia videtur nuncupatum fuisse פְּסַנְטֵר et פְּסַנְתֵּר, Dan. 3, 5. 7. 10. 15, idem ac ψαλτηριον, quod Alexandrinis quidem interpretibus est nomen fere omnium instrumentorum, erat tamen quoque singulare, uti nunc in Aegypto, duabus tabulis resonantibus, quae duobus pollicibus distant, compositum.

II. Nablium, nabla vel naula, ναβλιον, ναυλα, נֵבֶל, primum in Psalmis Davidis occurrit, et Ps. 33, 2. 144, 9., quidem juncto עָשׂוֹר; sed Ps. 92, 4. ab עָשׂוֹר, decachordo, distinguitur. Josephus Archaeol. VII. 10, 3., ei tribuit 12 chordas, ut in hoc instrumento jam decem, jam duodecim fuerint chordae. Non plectro, sed digitis tangebatur, atque id dicebatur זִמֵּר. Constabat, ut ipsum nomen נֵבֶל innuit, ex utre seu corio, quod tabula resonante clausum erat; ex hoc utre duo oblique procurrentes baculi cum tertio transverso triangulum seu Graecum delta inversum ∇ formabant. Chordae, super tabulam resonantem extensae, in illo baculo transverso figebantur. Ita conformatum adhucdum in oriente reperitur, sed quinque tantum chordis instructum, conf. 2 Sam. 6, 5. 1 Reg. 10, 12. 2 Paral. 6, 11. Aliud hujus instrumenti genus in Babylonia usitatum, aeque triangulare, est sambuca, σαμβυκη, סַבְּכָא, שַׂבְּכָא, Dan. 3, 5. 7. 10. 15., quod primum quatuor, deinceps etiam viginti chordis instructum erat.

Chordae dicuntur מִנִּים, Ps. 150, 1, et primum quidem erant illae, quae ex lino, libro, et nervis, dein vero ex ilibus ovium conficiebantur, quae ultimae jam ab Homero, nequaquam ut recenter inventae, memorantur.

## Instrumenta, quae inflabantur.

§. 95. I. עוּגָב· עֻגָב, uggab, Gen. 4, 21., antiquissima fistula pastoritia, quae primum quidem erat sola una alterave, demum autem septem fere fistulis, ex arundine paratis, longitudine deficientibus componebatur, ut συριγξ. Hujus species erat, מַשְׁרוֹקִיתָא, maschrokitha, in Babylonia usitata, Dan. 3, 5.

II. חָלִיל chalil, נְחִילוֹת nechiloth, et נֶקֶב nekeb, tibiae sunt, quae ex ligno, arundine, cornibus, et ossibus parabantur. Nunc in oriente tibiae quoque triplicis generis consuetae sunt; prima, quae duplici fistula constat, videtur esse נְחִילוֹת; simplex altera cum orificio, fortasse est חָלִיל; et tertia sine orificio fortasse נֶקֶב, Jes. 5, 12. 30, 29. Jer. 48, 36. Ps. 5, 1. Ezech. 28, 3.

III. סוּמְפֹּנְיָה, vel juxta k'ri, סִיפֹנְיָא, Dan. 3, 5. 10., fistula ex arundine parata, Syris Sambonja, Graecis Samponja, et Italis Zampogna dicta, et quidem, ut Servius contestatur, obliqua.

IV. קֶרֶן יוֹבֵל ,קֶרֶן, cornu, instrumentum antiquissimum, ipsum erat cornu boum, in culmine abscissum, ut orificium fieret. Temporis progressu etiam cornua arietum arte in hunc usum excavata fuerunt. Cornu alio nomine dicebatur שׁוֹפָר, schophar, ut jam Josephus Fl. et Hieronymus viderunt; differentia, si quae fuit, vix alia erat, nisi quod schophar esset cornu arietis arte excavatum, vel fortasse progressu temporis ex aere in formam cornu paratum. In bello ejus usus latissime patebat, et sonus ejus tonitrui comparabatur.

V. חֲצוֹצְרָה, buccina recta, cubitum longa, paulisper crassior quam tibia, orificio instructa, et infra in formam campanulae desinens. Tempore pacis, et si populus aut proceres congregandi erant, clangebatur lenius, quod

תָּקַע dicebatur; fortius vero, si castra movenda, aut ad praelium procedendum, et id dicebatur הֵרִיעַ et תָּקַע תְּרוּעָה, i. e. classicum canere.

## Instrumenta pulsatilia.

§. 96. I. תֻּפִּים,תֹּף, Gen. 31, 27., instrumentum tympanis aliqua ratione simile, nempe circulus ligneus vel aeneus latitudine palmae, qui pendulis annulis aeneis vel tintinnabulis instructus, et pelle vel membrana obductus est, qui manu sinistra tenetur et agitatur, atque manu dextera ad numerum musicae pulsatur. Hoc instrumento mulieres adhucdum per universum orientem ad saltationem utuntur, conf. Exod. 15, 20. Job 17, 6. 21, 12. 2 Sam. 6, 5.

II. צֶלְצְלִים, מְצִלּוֹת, ziltzelim, metzilloth, nomen a צלל, sonuit cum tinnitu, traxerunt. Duplex eorum olim erat et est adhucdum in oriente genus; alterum, צִלְצְלֵי תְרוּעָה, duae magnae patinae aut cymbala, quorum alterum musicus manu dextera, alterum vero sinistra tenet, et utrumque invicem, ad numerum musicae concutit, ut in nostra musica militari observare licet; hinc quoque numero duali מְצִלְתַּיִם nuncupantur. Alterum autem genus, צִלְצְלֵי שֶׁמַע, Ps. 150, 5., quatuor sunt exiguae paterae magnitudine majoris nodi vestium nostrarum, quas mulieres saltantes pollici vel indici et digito medio utriusque manus affigunt, et, diversis manuum quoque gesticulationibus saltantes, ad numerum musicae invicem concutiunt. Ast מְצִלּוֹת, Zach. 14, 20., nec haec sunt instrumenta musica, neque, ut quidam opinantur, tintinnabula, quae proprium habent nomen פַּעֲמֹנִים, Exod. 28, 33—36. 39, 25—26., sed bracteae vel laminae aereae concavae, quae equis ad ornatum affigi solebant.

III. מְנַעַנְעִים, menaaneim., 2 Sam. 6, 5., nomen a נוע, vacillavit, nutavit, duxerunt; instrumenta itaque erant, quae agitabantur aut motitabantur, adeoque sistra, σειςρα (a σειω moveo, concutio), quae non erant aliud quam ferrum in modum baculi tensum, et quacunque ratione, plerumque autem in rotunditatem ovalem, aut etiam in duos angulos rectos et duas rotunditates flexum, annulis mobilibus instructum, ut agitatum, et ferro alio ad numerum musicae percussum, sonum et tinnitum ederet. Aliud genus hujus instrumenti videntur esse שָׁלִשִׁים, schalischim, triangula, usitata mulieribus, 1 Sam. 18, 6., quae in oriente non tractant nisi instrumenta, quae artem non requirunt.

Reliqua nomina instrumantorum musicorum nondum elucidata sunt, nempe I. הִגָּיוֹן, Ps. 9, 17. 92, 4. Jes. 8, 19, nisi hoc nomen forte carmen vel genus carminis designet; II. גִּתִּית, Ps. 8, 1. 81, 1. 84, 1. a גַּת, torcular, instrumentum, quo ad calcationem torcularis canebatur; alii ab urbe Philistaeorum Gath denominatum esse censent; III. עַלְמוּת לַבֵּן, Ps. 9, 1. fortasse melius עַלְמוּת לְבֵן; nam Ben est 1 Paral. 15, 18. nomen alicujus musici aetate Davidis; quid sit עַלְמוּת et עֲלָמוֹת, Ps. 46, 1. 1 Paral. 15, 20. non liquet; fortasse genus citharae, et hinc 1 Paral. 15, 21. permutatur cum שְׁמִינִית seu octachordo; IV. יְדוּתוּן, instrumentum a musico hujus nominis denominatum, Ps. 42, 1. 67. 1.; V. מַחֲלַת Ps. 35, 1. 88, 1, fortasse species fistulae pastoritiae, ut Aethiopicum mahlet. Alia quaepiam verba, ut שׁוּשַׁן עֵדוּת, Ps. 60, 1. 69, 1. 80, 1, et יוֹנַת אֵלֶם רְחֹקִים, Ps. 51, 1. videntur esse tropicae et aenigmaticae Psalmorum inscriptiones.

## De saltatione.

§. 96. Saltatio Mohammedanis lusus esse videtur, qui gravitatem viri minime deceat, et hinc mulieribus, tanquam

adultis infantibus, relinquitur. Moderna orientalium saltandi ratio obscoena est; olim autem erat alia, et apud Graecos quidem mimica imitatio actuum humanorum, etiam militarium, quare in ludis quoque gymnasticis celebrabatur. Ex moderna saltatione orientalium et Graecarum mulierum colligitur, saltatum olim fuisse in orbem seu circulum, ita quidem, ut quaepiam, quasi dux, praecederet, et diversas, arte nequaquam carentes mutationes pedum, gesticulationes manuum, et inflexiones totius corporis formaret, quas omnes reliquae, in orbem sequentes, ad justum musicae numerum, qui instrumento תֹּף indicabatur, imitabantur. Id consonat locis Bibliorum, in quibus de saltu sermo est, Exod. 15, 20. Jud. 11, 34. 1 Sam. 18, 6—7. Jer. 3, 4. 13. Ex Ps. 68, 26. liquet, saltasse quoque viros musicos; et cantores quidem in orbem praecessisse, secutos esse fidicines, et ex utraque parte a virginibus saltantibus cinctos fuisse. Hujusmodi chorea dicebatur מָחוֹל, quae etiam in cultu divino et diebus festis ducebatur; ast proceres non saltabant plebejis immixti, atque id est, quod Michal 2 Sam. 6, 16—23. Davidi, qui inter populum ante arcam saltavit, vitio vertit. Proceres alias, aevo saltem recentiori, nonnisi saltum juniorum puellarum spectabant, conf. Marc. 6, 21—25.

Ars oratoria in oriente nunquam floruit; quare Paulus, inter Graecos, qui artem hanc, etsi tunc jam senescentem et degenerem, magni faciebant, non bene audiebat, 1 Cor. 1, 17.

# CAPUT SEXTUM.

## De scientiis.

### Scientiarum origines.

§. 98. Quum artes meditatione ad certas leges redigerentur, ortae sunt scientiae, quarum prima initia antiquissimo aevo offenduntur; de integro autem aliquo systemate nullum etiam aevo recentiori occurrit vestigium. Reliquis praecelluerunt Aegyptii et Babylonii; laudantur quoque Arabes 1 Reg. 5, 9., et Edomitae, Jer. 49, 6. Hebraei inclaruerunt sub Davide et inprimis sub Salomone, qui ipse omnes alios doctrina et perspicacia superasse refertur, et hinc a celeberrimis extraneis invisebatur, 1 Reg. 5, 9—14. Exemplum tanti regis alios plurimos dubio procul in imitationem traxit. Excolebant autem prae ceteris morum disciplinam, philosophiam religionis, historiam suae gentis, et historiam naturalem, de qua Salomo plurima scripsit, quae aetatem non tulerunt. Post Salomonem Hebraei vix progressi sunt. In exilio notiones et ideas novas acceperunt, et dein quoque a Graecis permulta vera et falsa mutuati sunt, quibus aliqui bene usi sunt; historiam vero non ita studiose, ut majores eorum, excoluerunt; hinc annales postremorum seculorum, antiquioribus similes, desunt.

### De Historia, Genealogia et Chronologia.

§. 99. Historiae studium olim in oriente prae ceteris viguisse, ipsa testantur Biblia, quae res praecipuas a creatione hominis usque ad tempora, quae proxime Christum

praecesserunt narrant, et multos alios libros historicos laudant, atque plura quoque monumenta, in memoriam rerum gestarum erecta, מַצֵּבָה, יָד, זִכָּרוֹן, inscriptionibus quoque instructa, referunt. Idem apud alias quoque gentes obtinebat; non solum Aegyptii ordinem sacerdotum, scribendae historiae addictum, alebant, sed etiam Babylonii, Assyrii, Persae et Tyrii suos habebant annales. Antiquissima aetate id munus apud plerasque gentes ad sacerdotes spectabat, recentioribus autem temporibus etiam reges, suos habebant cancellarios, qui inprimis dicta regis et facta consignabant. Apud Hebraeos etiam prophetae historiam suorum temporum scribebant, et antiquiori aevo genealogi multa genealogiis inserebant; erat enim antiqua historia magis genealogica, quam chronologica; quare סֵפֶר תּוֹלְדוֹת, genealogia, etiam pro historia venit, Gen. 6, 9. 10, 1. Hinc aera, Nabonassare antiquior, non reperitur, in Bibliis tamen hic defectus per genealogias chronologicas et insertos hinc inde numeros annorum certae temporis periodi, aliqua ratione suppletus est. In compendiariis genealogiis sine chronologia Hebraei sicut Arabes, generationes pro arbitrio ommittebant, Ruth 4, 20—25. Ezr. 7, 1—5. Matth. 1, 8; ast alias nomen per posteros in genealogiis conservari, magno honori ducebatur; quare jam a prima origine Hebraeis erant publici genealogi, שׁוֹטְרִים, שׁוֹטֵר, dicti.

Antiqui, non modo Hebraei, sed etiam Aegyptii, ut ex Herodoto et Diodoro Siculo patet, adamabant cyclum generationum, quarum tres, centum annos efficiebant; ast antiquiori aevo, quo homines erant longaevi, centum anni generationi deputabantur, ut ex Gen. 15, 13. 16., atque ex 215 annis liquet, quibus Abraham, Isaac et Jacob in regione Canaan versati sunt, et duae tantum generationes erant.

## Arithmetica, Mathesis, Astronomia et Astrologia.

§. 100. Arithmeticae species priores quatuor, in Pentateucho pro notis ponuntur, nec dubium est, mercatores pluribus operationibus arithmeticis, quae tamen non erant nostrae, usos fuisse, quum et nomina myriadis רִבּוֹ, רְבָבָה, jam Gen. 24, 60. Lev. 26, 8. Deut. 32, 30. usitata fuerint.

Mathesis, quatenus ad rem rusticam et nauticam, atque ad artes necessaria fuit, deesse non potuit, etsi singularis ejus mentio non offenditur.

Quaepiam astronomia ad rem rusticam et nauticam necessaria erat; et menses omnes 30 dierum, qui Gen. 7, 11. 8, 3. 4. occurrunt, argumento sunt, jam id temporis tentatum fuisse, annum ad cursum solis exigere. Hac scientia prae ceteris Aegyptii, Babylonii et Phoenices excelluerunt. In Aegypto memorantur Exod. 7, 11. 22, 17. Deut. 18, 10. incantatores, מְכַשְּׁפִים, inde sic dicti, quod ecclipses solis et lunae computabant, et suis praestigiis illas efficere mentiebantur. Aliqua nomina stellarum, כּוֹכָב, כּוֹכָבִים, occurrunt, Job 9, 10. 37, 9. 38, 31. 32. Jes. 13, 10. 24, 12. Amos 5, 8. 26. 2 Reg. 23, 5. Hebraeos vero astronomiae non majorem operam navasse, mirari non subit; erat enim juncta astrologiae, quae illis, Exod. 22, 17. Deut. 18, 10., interdicta fuit, ab omnibus autem aliis gentibus magni fiebat, Jes. 47, 9. Jer. 27, 2. 50, 53. Dan. 2, 13. 48.

## Divisio diei et noctis.

§. 101. Diem Hebraei juxta legem Mosaicam computabant a vespera usque ad vesperam; diem vero naturalem, ab ortu solis usque ad occasum, ante exilium dividebant fere, ut nunc Arabes, in sex partes inaequales, I. שַׁחַר, aurora seu crepusculum matutinum, etiam נֶשֶׁף dictum,

quod recentiori aetate, exemplo Persarum, divisum erat in duas partes, quarum prima inchoabat, quando orientalis, altera, quando occidentalis horizontis pars illustrabatur; a Thalmudicis Jerosolymitanis dividitur in quatuor partes, quarum prima אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר, dicitur, quae Ps. 22, 1., occurrit, et Marc. 16, 2. Joh. 20, 1. λιαν πρωι nuncupatur. II. בֹּקֶר, mane, oriente sole. III. חֹם הַיּוֹם, calor diei, qui inchoat circa horam nonam, Gen. 18, 1. 1 Sam. 11, 11. IV. צָהֳרַיִם, meridies. V. רוּחַ הַיּוֹם, ventus diei, qui quotidie aliquot horis ante solis occasum inchoat, et usque ad vesperam spirat, Gen. 3, 8. VI. עֶרֶב, vespera, in duas partes, עַרְבַּיִם, divisa, quarum prima inchoabat, juxta Karaeos et Samaritanos, occidente sole, et altera ingruentibus tenebris; juxta Rabbinos autem prima, sole ad occasum vergente, et altera, eo occidente. Arabes cum Karaeis et Samaritanis faciunt, et ita quoque Hebraei ante exilium computasse videntur, ut Rabbini ex Graeco δειλη novam computationem desumsisse videantur.

Horarum, שָׁעָה, mentio prima occurrit in Daniele 3, 6. 15. 4, 6. 30. 5, 5. Primum quidem horae ad gnomones, qui nonnisi meridiem indicabant, dein ad σκιαθερικον, seu horologium solare, denique etiam ad clepsydras exigebantur. Horologium solare sub rege Hizkia (Ezechia) occurrit, 2 Reg. 18, 9—10. Jes. 38, 8., et a rege Achaz denominatur, qui illud ex Babylonia accepisse videtur, unde et Anaximenes Milesius recentiori aevo primum Skiathericon in Graeciam transtulit. Quia vero noctu, et coelo obnubilato quoque interdiu, ejus nullus erat usus, inventa est clepsydra, quae adhucdum seculo XVII. in Persia erat simplicissima, nempe scutella ex tenui lamina aerea, in fundo exiguo foramine perforata, quae in vas aqua repletum posita, aqua per foramen penetrante, tribus horis implebatur,

ut submergeretur; quare minister clepsydrae, qui scutellam submersam ex aqua elevaret, et vacuam super aquam reponeret, necessarius erat. Horae praecipuae erant tertia, sexta et nona, quae jam Dan. 6, 11. precibus consecrabantur, conf. Act. Apost. 2, 15. 3, 2. 10, 9. Dies dividebatur, Joh. 11, 9., in duodecim horas inaequales, aestate longiores, breviores hyeme, qua scutellae aliquantum cerae illiniebatur, ut citius subsideret. Horae numerabantur ab ortu solis, ut in aequinoctio tertia nostrae nonae, sexta nostrae duodecimae, et nona nostrae tertiae responderet; aliis anni temporibus hora, qua sol in Palaestina oritur et occidit, consulenda est, ut, quae forte memoratur, hora ad nostrum horologium redigi possit. Quare annotamus, solem in Palaestina solstitio aestivali oriri fere nostra hora quinta, et occidere fere septima, solstitio vero hyemali oriri hora septima, et occidere quinta.

Nox ante exilium divisa fuit in tres vigilias, quarum prima, רֹאשׁ אַשְׁמֹרֶת, initium vigiliarum, usque versus mediam noctem, Thren. 2, 19.; secunda אַשְׁמֹרֶת תִּיכוֹנָה, vigiliae mediae, usque ad gallicinium, Jud. 7, 19.; et tertia; אַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר, vigiliae matutinae, usque ad ortum solis extendebatur; haec nomina a vigiliis Levitarum in sacro tabernaculo et templo, desumta esse videntur. Exod. 14, 24. 1 Sam. 11, 11. Aetate Christi autem nox, exemplo Romanorum, in quatuor vigilias divisa erat, Thalmudicis frustra repugnantibus; prima dicebatur οψε, vespera, conticinium, ab ingruente nocte usque ad nostram horam nonam; secunda, inde usque ad mediam noctem, μεσονυκτιον, media nox, intempestum; tertia usque ad nostram horam tertiam matutinam, αλεκτοροφωνια, gallicinium; quarta denique usque ad crepusculum matutinum πρωι, diluculum.

## De hebdomadibus.

§. 102. Periodus septem dierum jam in historia diluvii, Gen. 7, 4. 10. 8, 10. 12., et Gen. 29, 27—28, nomen quoque ejus שָׁבוּעַ occurrit; antiquissima itaque est, ut gentes, apud quas inventa fuit, eam a Noachi filiis accepisse et conservasse videantur, uti e. gr. Nigri in Africa cf. Oldendorps Gesch. der Mission I. 308. Dies numerabantur a die solis, ut dies Saturni esset septima, quae Hebraeis erat sabbathum, שַׁבָּת; nomina planetarum, ipsis imposita sunt ab Aegyptiis. A sabbatho, שַׁבָּתוֹן, שַׁבָּת, σαββατον, tanquam praecipua die, tota demum hebdomas dicta fuit, שַׁבָּת, in N. F. σαββατον et σαββατα, et dies numerabantur, una vel prima Sabbathi, secunda Sabbathi vel etiam Sabbathorum etc., i. e. dies solis, dies lunae etc. Marc. 16, 2. 9. Luc. 18, 12. 24, 1. Joh. 20, 1. 19, etc. Hebraeis, praeter hebdomadem dierum, aliud triplex genus hebdomadum praescriptum erat, Exod. 22, 10—11. Lev. 25, 1—17. et Deut. 16, 9. 10. I. Hebdomas hebdomadum: periodus septem hebdomadum, seu 49 dierum a paschate usque ad festum pentecostis, quod, die 50^ma^ incidens, inde dicitur festum hebdomadum, Deut. 16, 9—10; II. hebdomas annorum: periodus septem annorum, ita ut septimus esset sabbathicus, quo erat vervactum totius regionis; III. hebdomas septem annorum sabbathicorum: periodus 49 annorum, quae anno quinquagesimo seu Jobelaeo claudebatur. Exod. 22, 10. 11. Lev. 25, 1—22. 26, 34.

## De mensibus et anno.

§. 103. Mutationes lunae primam procul dubio temporis dimensionem suppeditarunt, neque tamen, ut quipiam

opinantur, originem hebdomadibus dederunt, quia nequaquam 4 hebdomades, seu 28, sed $29\frac{1}{2}$ dies efficiunt; neque primitus computationibus annorum occasionem dedisse censeri possunt; nam anni profecto primum juxta reditum aestatis vel fructuum maturescentium, numerabantur. Quum autem observaretur, post duodecim fere menses lunares redire fructus maturos, annus ad 12 menses lunares seu 354 dies determinatus fuerit; ast post 17 annos quoque observabatur, eodem redeunte mense omnia esse contraria; quare, ut ex historia diluvii liquet, tentatum fuit, menses ad cursum solis, 30 diebus definire; sed defectus 5 dierum post 10 vel viginti annos non observari non potuit. Hinc lex Mosaica Hebraeis annum et menses lunares reliquit, sacerdotes vero adstrinxit, ut secunda die paschatis, seu 16 post primam neomeniam Aprilis, maturum manipulum ad altare offerrent; hac ratione normam eis praebuit, annos lunares ad solares redigendi; si enim ultimo anni mense viderent, segetem statuto tempore non fore maturam, coacti erant, mensem intercalare, quod fere omni tertio anno accidebat. — Initium anni oeconomici ducebatur a mense septimo (Tischri), seu a prima neomenia Octobris; ecclesiastici vero anni initium, Exod. 12, 2 statutum fuit a mense spicarum (Nisan), seu a prima neomenia Aprilis, quia Hebraei 15^tn hujus mensis Aegypto egressi sunt; atque ab hoc prophetae reliquos menses numerant, ut antiquior annus oeconomicus tantum in re rustica et civili observaretur. — Praeceptores Judaeorum quidem Septembrem et Martium initium duplicis hujus anni statuunt; ast post excidium Jerosolymae, a Romanis, anni initium a Martio ducentibus, decepti fuisse videntur, ut quondam mensem intercalare omitterent; nam Josephus, et lingua quoque Syriaca et Arabica Rabbinis adversatur; et illa quoque, quae ma-

joribus tribus diebus festis praescripta erant, Martio et Septembri non congruunt.

Menses, qui יָרֵחַ, יַרְחֵי, יְרָחִים, et etiam a neomenia, a qua incipiebant, חֹדֶשׁ, חָדְשֵׁי, חֳדָשִׁים, dicebantur, olim anonymi erant, et numerabantur, solus primus nomine חֹדֶשׁ הָאָבִיב, mensis spicarum, insignitus erat, Exod. 13, 4. 23, 15. 34, 18. Deut. 16, 1. In exilio vero Hebraei adoptarunt nomina mensium Babylonica, quae sunt: I. נִיסָן, Nisan, Neh. 2, 1. Esth. 3, 7., jam olim חֹדֶשׁ הָאָבִיב, mensis spicarum, dictus, a prima neomenia Aprilis. — II. זִו, זִיו, Ziv., 1 Reg. 6, 1. 36, 37., etiam אִיָּר, Ijjar, dictus, a prima neomenia Maji. — III. סִיוָן, Sivan, Esth. 8, 9., a prima neomenia Junii. — IV. תַּמּוּז, Thammuz, a prima neomenia Julii. — V. אָב, Ab, a prima neomenia Augusti. — VI. אֱלוּל, Elul. Neh. 6, 75., a prima neomenia Septembris. — VII. תִּשְׁרִי, Thischri, etiam יֶרַח הָאֵיתָנִים mensis perennium fluminum dictus, 1 Reg. 8, 2., a prima neomenia Octobris; initium anni civilis. — VIII. בּוּל, Bul, 1 Reg. 6, 38., etiam מַרְחֶשְׁוָן, Marcheschvan, dictus, a prima neomenia Novembris. — IX. כִּסְלֵו, Khislev, Zach. 7, 1. Neh. 1, 1., a prima neomenia Decembris. — X. טֵבֵת, Tebeth, Esth. 2, 16., a prima neomenia Januarii. — XI. שְׁבָט, Schebat, Zach. 1, 7., a prima neomenia Februarii. — XII. אֲדָר, Adar, Esth. 3, 7. 13. 8, 12. 9, 1., a prima neomenia Martii. — Mensis intercalaris a Judaeis dicitur וְאָדָר.

Divisio anni in sex partes, jam §. 19. adducta, hic repetenda non est; ast longaevitatem primorum hominum praeterire non possumus; varia enim recentiores tentant, quibus illos annos centenos in totidem decennia mutent; jam annos illos primaevos in menses, jam in quadrantes anni, jam in hyemes vel aestates re-

digere satagunt, immemores vel ignari, orientales jam Gen. 8, 22., prout et adhucdum Arabes, annum dividere in sex partes sextas, et non tantum omnes sex partes, sed etiam menses, et quidem jam ad cursum solis exactos, memorari in historia diluvii, ne dicam, juxta hunc computum aliquos patriarchas jam quinto aut saltem decimo anno genuisse proles. Quae veteres quipiam de anno multo breviori referunt, non sunt nisi, ut Diodorus Sic. L. I. C. 26. disertis verbis dicit, conjecturae, quibus immensum numerum annorum, quem Aegyptii aliique nonnulli populi jactabant, explicarent. Cf. J. A. Kanne Bibl. Untersuchungen. Erlangen 1819. P. I. p. 1—63.

## De Geometria, Mechanica et Geographia.

§. 104. Mensurae longitudinis Gen. 7, 15—16., et planimetria Gen. 47, 20—27., occurrunt. In libro Job et Josuae, memoratur funiculus mensorius, חֶבֶל, קָו, allatus ex Aegypto, ubi, testibus omnibus antiquis, geometria inventa, et cogentibus Nili inundationibus, maxime exculta fuit. In hac regione Hebraei quoque tantum de geometria combiberunt, ut dein regionem Canaan geographice delineare, et funiculo mensorio dividere potuerint. Cf. Menochii de republ. Hebr. L. 7. c. 13. quaest. 6 Pondera librae, quae Gen. 23, 15—16., attinguntur, quaedam saltem rudimenta stereometriae nota fuisse, docent. — De mechanica non quidem diserta mentio, sed plura alia, ex quibus ejus cognitio colligitur, occurrunt, ut navis Noachi, turris Babylonica, aedificia in Aegypto, currus, Gen. 41, 43. 45, 19. 50, 9. Exod. 14, 6—7., et machinae Aegyptiorum ad irrigandos agros, Deut. 11, 10. Ex his aliisque, quae progressu temporis plura memorantur, colligitur, plura instrumenta, quae ad illa paranda necessaria erant, vel quae aliunde praecedere debebant, cognita fuisse. — Notitiae geographicae in Bibliis tot obviae sunt, ut opus

non sit, plura de iis dicere, vide Gen. 10, 1—30. 12, 4—15. 14, 1—16. 28, 2—29. 42, 1—4. 49, 13. etc.; mentionem tamen meretur, sub Josua regionem Canaan geographice descriptam fuisse, Jos. 18, 9. In his et similibus aliqua rudimenta scientiae mathematicae deesse non potuerunt.

## Medicina.

§. 105. Aegroti Babylone, et fortasse in pluribus aliis regionibus primum in viis publicis exponebantur, ut transeuntes consulerent, quae ipsis, simili morbo affectis conduxerint. Aegyptii in templa Serapis, et Graeci in templa Aesculapii deferebant aegrotos, et media, quibus sanati sunt, scripta, in his fanis conservabantur. Ex his, per experientiam cognitis medicamentis progressu temporis ars medica in scientiam redacta est, primum in Aegypto, multo recentiori aevo in Graecia, cujus tamen medici paulo post, Aegyptios longe superarunt. Auxilia quoque ab inanibus artibus petita fuisse, nil mirum quum et Plinius plurimas medicinas referat, quae profecto effectus, quos eis adscribit, producere nequeunt. Medici, רֹפֵא, רֹפְאִים, occurrunt primum Gen. 50, 2. Exod. 21, 19. Job 13, 14.; chirurgicae autem operationes quaepiam jam in circumcisione, Gen. 17, 11—14., latent. De cognitione diversarum internarum partium corporis humani plura in Bibliis occurrunt testimonia, etsi cadavera usque in aetatem Ptolemaeorum secta non fuerunt. Medicos internorum quoque morborum, ante Davidem adfuisse, testatur, quod 1 Sam. 16, 16. legitur consilium, Saulo insano suppeditatum. Inter Hebraeos ars medica sacerdotibus commissa fuit, qui, utpote magistratus reipublicae theocraticae, de lepra cognoscebant, Levit. 13, 1—14. Deut. 24, 8—9. Occurrunt vero alii quoque medici, qui non videntur omnes fuisse sacer-

dotes, 1 Sam. 16, 16. 1 Reg. 1, 2—4. 15, 33. 2 Reg. 8, 29. 9, 15. Jes. 1, 6. Jer. 8, 22. Ezech. 30, 21. Prov. 3, 18. 11, 30. 12, 18. 16, 15. 29, 1. Carpitur autem 2 Paral. 16, 12., rex Asa, non Dei, sed medicorum auxilium quaesivisse, quia medici illius aevi, frequenter non medicinis naturalibus, רְפוּאָה, מַרְפֵּא, sed mediis superstitiosis utebantur. Prae ceteris medicamentis laudatur balsamum, צְרִי, צֳרִי, Jer. 8, 22. 46, 11. 51, 11. Balnea mineralia neglecta non fuisse, argumento est Gen. 36, 14. Recentiori aevo medici Hebraei Graecos legebant, et non tantum scientia proficiebant, sed etiam numero aucti sunt, Eccles. 38, 1—12. Marc. 5, 26. Luc. 4, 23. 5, 31. 8, 43. Joseph. Arch. XVII. 6, 5.

## Physica, Historia Naturalis et Philosophia.

§. 106. Physica in oriente parum culta fuit, major opera navabatur historiae naturali, ex cujus tribus regnis quam plurima in Bibliis occurrunt, atque regnum quidem vegetabile et animale ipse rex Salomo descripsit, 1 Reg. 5, 13. — Philosophiae stricte sic dictae, occurrunt exempla in libro Jobi, in Psalmis 37. 39 et 73., atque in libris Proverbiorum et Ecclesiastis. In exilio Hebraei plures ideas novas, receperunt, et in rem suam converterunt. Demum philosophiam Graecam didicerunt, qua auctor libri sapientiae egregie usus est. — Quum post exilium lingua librorum sacrorum jam non esset vernacula; in templo anno Sabbathico, quo lex praelegebatur, et in synagogis, quae demum exstruebantur, necessarii erant interpretes, qui praelecta interpretarentur. Hi linguam Hebraicam in scholis discebant, quarum doctores, qui ultimis duobus ante Christum seculis, philosophiam Graecam noverunt, nequaquam simplici interpretationi idiomatis Hebraici acquiescendum

esse rati, illa quoque, quae verbis Bibliorum edicebantur, ad normam philosophiae exigere satagebant; hinc paulo post contentiones natae sunt, quibus ortum suum debent sectae Pharisaeorum, Sadducaeorum et Essenorum. Inter Pharisaeos aetate Christi nova orta erant schismata; nam scholam Hillel inter et scholam Schammai agitabantur, ut Judaeorum praeceptores referunt, 18 acutissimae quaestiones, ex quibus erat et haec, quaenam caussa ad libellum repudii sufficiat. Matth. 19, 3. — Eruditi, olim dicebantur חֲכָמִים, uti apud Graecos σοφοι, sapientes, aevo Christi autem nomine γραμματευς, סוֹפֵר, literatus, veniebant, et honoris compellatione רַב vel רַבִּי, i. e., magnus, nempe magister, salutabantur; septem autem celebriores, exemplo septem sapientum Graecorum, ampliori nomine רַבָּן insigniti fuerunt. Ipsi autem se dicebant filios seu discipulos sapientiae vel sapientum, quod cum voce φιλοσοφος convenit, Matth. 11, 19. Luc. 7, 31. Auctores sectarum dicebantur patres, Matth. 12, 27. 23, 1—9. Discipuli, תַּלְמִיד. תַּלְמִידִים, audiebant filii. Doctores Judaeorum, saltem quipiam, propria quidem auditoria habebant, docebant tamen etiam in synagogis, in templo, et ubicunque auditores inveniebant. Methodus erat eadem, quae apud Graecos valebat, ut discipulus quipiam quaestionem proponeret, de qua doctor dissereret, Luc. 2, 46. Doctores nec ab ecclesia, neque a civitate instituebantur, nec salario gaudebant, nisi quod a discipulis dabatur, et honorarium, τιμη, dicebatur, 1 Tim. 5, 17.; ceterum exercitio artis vel opificii acquirebant, quibus vitam tolerarent. Cathedra sublimiori usos fuisse, ex Luc. 2, 46. 22, 3. quidem non efficitur, verisimile tamen est. Thalmudici tract. Berachoth praeter alias modestiae leges, quas eruditis ferunt, cavent, ne cum muliere lo-

quantur, et ne cum plebejis mensae accumbant, Joh. 4, 27. Matth. 9, 11. Objecta doctrinae permulta erant minutiae, quibus Thalmud scatet.

In scholis Judaeorum, quae post excidium Jerosolymae Tiberiade et Babylone, seu Seleuciae, floruerunt, introductus est aliquis gradus academicus, qui a Maimonide Jad chazaka L. VI. 4. describitur. Praecipua, quae observabantur, erant I. ratio vitae et doctrina candidati examinabatur; II. approbatus cathedram conscendebat, Matth. 23, 2.; III. pugillaris ei porrigebatur, in symbolum, ut omnia, ne memoriae elabantur, scribat; IV. tradebatur ei clavis, symbolum, ut nunc aliis scientiam recludat, Luc. 11, 52. V. Imponebatur ei manus, quod ex Num. 29, 18. sumtum est. VI. Committebatur ei jurisdictio, procul dubio duntaxat in discipulos. VII. Denique Tiberiade quidem רב magnus, Babylone vero מר dominus salutabatur.

# CAPUT SEPTIMUM.

## De mercatura.

### Antiquitas mercaturae.

§. 107. Mercatura in oriente, antiquissimo aevo orta, et paulo post multum provecta fuit; hinc viae publicae, vada fluviorum et pontes, jumenta et navigia quoque ad transvehendas merces, mensurae, pondera atque pecunia; in historia etiam antiquiori passim occurrunt. Gen. 12, 5. 23, 16. 37, 25—26. 42, 1—5. 49, 3. 10, 4—5. Jud. 5, 17. Exod. 20, 23. 25, 4. Lev. 20, 19. Deut. 3, 14. 19, 3. Jos. 13, 2. 12, 5. 13, 13. 19, 3. 1 Sam. 27, 8—10. 2 Sam. 3, 3. 13, 37. 15, 8.

### Commercium Phoenicum, Arabum et Aegyptiorum.

§. 108. Phoenices olim in mercatura primas tenebant. Merces ex toto oriente vel ipsi, vel per conciliatores coëmebant, et navibus in mari mediterraneo ad littora Africae et Europae devehebant, argentum, et merces reportantes, quas in oriente divendebant. Metropolis eorum prima erat Sidon, dein Tyrus, 240 annis ante templum Salomonis, seu 1251 ante Chr. condita. Emporia vix non ubique terrarum habebant; ceteris autem eminebant Carthago et Tartessus, seu תַּרְשִׁישׁ in Hispania, unde naves, quae longinquiora itinera suscipiebant, אֳנִי תַרְשִׁישׁ dicebantur. De commerciis eorum legatur Ezech. 27—28., et Jes. 23. — Incolae Arabiae felicis mercaturam cum Indis tractabant,

et merces partim per fretum Babel-Mandeb in Habessiniam et Aegyptum; partim vero per sinum Persicum et Euphratem, Babylonem; et partim per sinum Arabicum in portum Etziongeber deportabant; hinc eis venerunt illae divitiae, quas antiqui fortasse nimis extollunt. — Aegyptiorum mercatura inchoat cum rege Necho vel Necao et ejus successore Psammeticho, eluctari tamen non potuit, donec ab Alexandro Tyrus eversa, et Alexandria condita fuisset.

## Viae mercatorum.

§. 109. Phoenices recipiebant merces Indicas partim ex sinu Persico, ubi in insulis Dedan, Arad et Tyro, colonias habebant; partim ab Arabibus, qui eas jam itinere terrestri per Arabiam, jam per sinum Arabicum usque in portum Etziongeber devehebant, unde itinere terrestri Gazam, et hinc in Phoenicen deportabant. Has extraneas merces Phoenices illis, quas ipsi parabant, augebant, et mari mediterraneo in omnes alias orbis plagas deportabant. Aegyptii olim merces recipiebant a Phoenicibus, Arabibus, Africanis, et Habessiniis, in quorum regione adhucdum insignia rudera emporiorum supersunt; recentiori autem aevo ipsi quoque merces Indicas propriis navibus adportabant, et demum per mare mediterraneum in alias orbis plagas devehebant. Praecipuum vero in oriente commercium erat terrestre; hinc in Bibliis naves fere non memorantur, nisi Ps. 107, 23—30.; et ubi sermo est de Phoenicibus, vel de Salomonis et Josaphati re nautica. — Ex Palaestina in Aegyptum duae erant viae notatu dignae; altera in littoribus maris mediterranei a Gaza usque Pelusium, quae tribus diebus conficiebatur; altera a Gaza ad brachium Elaniticum sinus Arabici, quae nunc ad montem Sinai flectitur, et fere mense absolvitur.

## De vectura mercium terrestri.

§. 110. Etsi antiqui orientales curribus utebantur, mercatores tamen merces camelis, qui in desertis facilius aluntur, et aestus patientiores sunt, vehebant, et, ne a praedonibus spoliarentur, multi congregati iter faciebant, sicut adhucdum in oriente usitatum est, et major quidem societas peregrinantium dicitur karvân vel karavân, אֹרְחָה, אֹרְחוֹת, אוֹרְחִים; minor vero kafle vel kafile, הֲלִיכָה, *συνοδία*, Job 6, 18—20. Gen. 37, 25. Jes. 21, 13. Jer. 9, 1. Jud. 5, 6. Luc. 2, 44. Supellectilia itineris sunt: stratum, stragulum, tapetum in quo sedeatur, corium rotundum loco mensae, lebetes vel ollae aliquae aereae stanno obductae, patera aerea stanno obducta, quae sub veste ante pectus portatur, et ex qua bibitur, 1 Sam. 26, 11—12. 16.; utres pro aqua, et, prout facultates ferunt, tentorium, luminaria et annona, Ezech. 12, 3. — Per deserta conducitur dux viae, qui fontes, cisternas, et semitas novit, quas ex lapidum cumulis, ex indole et odore soli, et, omnibus aliis deficientibus, ex stellis dignoscit, Num. 10, 29—32. Jer. 31, 21. Jes. 21, 14. — Omnibus paratis, peregrinantes conveniunt aliquo ab urbe intervallo, et princeps, qui ab ipsis ex ditissimis itineris sociis eligitur, indicit diem discessus. — Ita quoque actum fuit in itineribus Hebraeorum ad sacrum tabernaculum, et ad templum Jerosolymam. — Itinera quotidiana plerumque diluculo aut noctu inchoantur, et ita instituuntur, ut in statione, in qua, si fieri possit, sit aqua, Job 6, 15—20., tempestive adveniant, atque adhuc interdiu omnia parare possint, quae necessaria sunt. In itinere nocturno non raro, ne quisquam facile aberrare possit, faces seu lampades, in perticis fixae, praeferuntur, quarum vicem Hebraeis in Arabia, supplevit nubes lucens. Nisi urbs quaepiam attin-

gatur, peregrinantes castra metantur, et noctu securitatis caussa, alternis vigilias agunt. In urbibus sunt hospitia publica, quae Chan et Karvanserai dicuntur, in quibus habitatio gratis habetur. Aedificia sunt ampla, in quadrum disposita, in quorum medio area est. Hujusmodi hospitium primum Jer. 41, 17., occurrit, ad urbem Bethlehem situm, sub nomine גֵּרוּת כִּמְהָם; Graecis haec aedificia nominibus πανδοχειον, καταλυσις et καταλυμα veniebant, Luc. 2, 7. 10, 34.

## Commercium Hebraeorum.

§. 111. Situs Palaestinae, ad commercia quidem peropportunus erat, neque tamen in favorem mercaturae ullae leges a Deo per Mosen latae fuerunt, inprimis quia Hebraei, ad veram religionem conservandam consecrati, sine dispendio inter idololatras dispergi non poterant. Itaque sola bona fides in emtione et venditione inculcatur, Levit. 19, 36—37. 21, 9. Deut. 25, 12—16. Mercaturae tamen occasio fuit per tria festa majora, ad quae omnes mares adulti quotannis in unum locum convenire debebant; nam inde factum est, ut, qui vendendum quid habebant, illuc adferrent, ubi plures emtores sperabant; et qui emere quidpiam cogitabant, differrent in illum locum, ubi plures venditores praevidebant, quod demum mercatores quoque attraxit, conf. Deut. 14, 26. — Quia vero per Legem commercia extranea interdicta non fuerunt, Salomo non tantum mercaturam equorum fecit, ut supra dictum est; sed etiam naves ex portu Etziongeber per sinum Arabicum in Ophir, quae probabilius est Africa, et usque in Hispaniam emisit; 2 Reg. 9, 26. 2 Paral. 9, 21. Hoc commercium, etsi quaestuosum, post obitum Salomonis neglectum fuisse videtur, et quum Josaphat illud restituere vellet: naves in ipso portu scopulis allisae, perierunt 1 Reg. 22, 49—50, 2 Paral. 20,

36. Alias Joppe erat portus Jerosolymae, minus quidem commodus, in quo tamen naves quoque majores, in Hispaniam tendentes, appellabant, Jon. 1, 3.; et aetate Ezechielis Jerosolymae tanta erant commercia, ut in invidiam Tyri incideret, Ezech. 26, 20. Post exilium Hebraei quam plurimi erant mercatores, qui in omnes plagas diffundebantur, atque demum princeps Simon in Judaea quoque portum ad Joppen commodiorem reddidit; hinc rex Antigonus Pompejo delatus est, emisisse piratas. Denique Herodes ad Caesaream novum portum condidit.

## De mensuris et ponderibus.

§. 112. Ad mercaturam pecunia, mensurae et pondera necessaria sunt, quae in Asia antiquissimo jam aevo definita fuerunt, et eorum normae Hebraeis in sacro tabernaculo suppeditatae sunt, ut sacerdotes rectitudinem ponderum et mensurarum curarent. Hae normae transierunt deinceps in templum; eo autem everso perierunt, et jam caveri non poterat, ne mensurae et pondera sensim mutarentur. Hebraei sub ditione aliena, ponderibus et mensuris dominorum suorum non uti non poterant, uti jam Ezechiel cubitum recentiorem et minas novas memorat. Quare distinguenda sunt pondera et mensurae ante et post exilium, et ea, quae interpretes Alexandrini et Josephus Flavius referunt, in antiquius aevum transferenda non sunt. Quanta autem fuerint ante exilium pondera et mensurae, accurate definiri non potest.

## Mensurae longitudinis.

§. 113. Mensuras longitudinis gentes fere omnes a corpore humano desumserunt, et quantae fuerint apud Hebraeos ante exilium, nonnisi ex mediocri corporis humani

habitudine colligi potest. — I. אֶצְבַּע, digitus, nempe latitudo digiti, aetate Christi 10 linearum Parisiensium, quae non aequant 10 lineas Viennenses, quia pes Viennensis 4 lineis minor est Parisiensi; ex quo sequentes mensurae aevi recentioris, facile aestimantur. — II. טֶפַח, טֹפַח, palma, seu quatuor digiti, 1 Reg. 7, 26. conf. 2 Paral. 4, 5. Jer. 52, 21. — III. זֶרֶת, spithama ab extremitate pollicis usque ad extremitatem digiti auricularis, seu tres palmae, Exod. 28, 16. 39, 9. 1 Sam. 17, 4. — IV. אַמָּה, cubitus, a cubito usque ad radicem manus, Ezech. 41, 8., seu quatuor palmae, quae sextam partem altitudinis corporis humani efficiunt, Deut. 3, 11. 1 Sam. 17, 4. Ezechiel memorat c. 40, 5. c. 43, 13., cubitum quinque palmarum, quae aequant longitudinem a cubito usque ad elevationes ante digitos manus; hic esse videtur cubitus Babylonius, de quo etiam 2 Paral. 3, 3. mentio fit, conf. Herodotum I. 178. et Solinum 56, 2. — V. גֹּמֶד, Jud. 3, 16., ut videtur, longitudo totius brachii. — VI. קָנֶה, calamus mensorius sex cubitorum, seu longitudo corporis humani; Ezechiel c. 40, 5. memorat calamum Babylonium sex palmis longiorem. — VII. Στάδιον, stadium, Chald. רִיסָא, mensura Graeca, a Judaeis adoptata, 125 passuum geometricorum, fere 100 orgiarum Viennensium, seu sexcentesima pars gradus, Luc. 14, 13. Joh. 6, 19. 11, 18. Apoc. 14, 20. 21, 16. Stadium vero Aegyptiacum tantum est 67 orgiarum et 2 pedum. — VIII. Ὁδὸς σαββάτου, via Sabbathi, 6 aut 7 stadiorum, Act. Ap. 1, 12. Hanc mensuram recentiores Judaei ex Exod. 16, 29. exsculpserunt. — IX. Μίλιον, milliare Romanum, 1000 passuum geometricorum, seu 8 stadiorum, fere milliare Italicum, Matth. 5, 41. — X. כִּבְרַת הָאָרֶץ, Gen. 35, 16. 18., 7. 2 Reg. 5, 19., ex

versione Alexandrina ἱπποδρομος, cursus equi, qui juxta Arabes fere explet tres quadrantes milliaris Germanici, seu Parasangam, qua voce Pheschito interpretatur. — XI. דֶּרֶךְ הַיּוֹם, iter diei, quod jam majus, jam minus est, medium tamen est 150, ut apud Romanos, vel 160 stadiorum, ut Herodotus V. 53. exponit, seu quatuor milliarium Germanicorum.

## Mensurae cavae.

§. 114. קֹמֶץ, manipulus, vel pugillus, mensura non accurate definita, Lev. 2, 2. 5, 12. 6, 8. — II. עֹמֶר, Omer, pro aridis, ut ex Exod. 16, 16. 18, 22. 32. 33. 36., liquet, quantum personae cuilibet pro victu quotidiano assignabatur; igitur idem ac χοινιξ, choenix Graecorum, etsi hinc inde variabat, Apocal. 6, 6., fere 40^ma aut 36^ta pars modii Viennensis. — III. אֵיפָה ,אֵפָה, Aegyptiacum οιφι, pro aridis, capiebat decem omer, ut annotatum legitur Exod. 16, 36., qui locus aliquibus quidem dubius, sed antiquissimus est, quia in omnibus versionibus, et in ipso quoque textu Samaritano habetur. Epha itaque fere 4^ta pars est modii Viennensis. Ejusdem quantitatis erat Bathus, בַּת, pro liquidis. Josephus vero Archaeol. VIII. 2, 9., comparat bathum 72 ξεσαις, et μετρητῃ, qui tertia parte major erat amphora seu pede cubico Romano, adeoque, quum pes Romanus aequalis sit fere $11\frac{1}{2}$ pollicibus Viennensibus, bathus aetate Christi Joh. 2, 6., fuit $15\frac{3}{4}$ seu fere 16 pollices Viennenses longus, latus et altus. — IV. סְאָה, Sea, videtur esse nomen Hebraicum ejusdem mensurae, quae nomine Aegyptiaco Epha dicta fuit, conf. Gen. 18, 6., cum Jud. 6, 19. et 2 Reg. 7, 16. 18. 1 Sam. 25, 18.; ab aliis putatur esse tertia pars Ephae. In N. F. satum, σατον (a סְאָתַיִם) Matth. 13, 33. Luc. 13, 21., ex Josepho de-

finiendum est, qui Archeol. IX. 2. dicit esse *μοδιον και ἡμισυ ιταλικον*, qui erat tertia pars amphorae; ex calculo Eisenschmidii *σατον* erat 674 pollicum cubicorum Parisiensium, seu fere 15 pollices Viennenses longum, latum et altum, sed, ut videtur, minus recte. — V. חֹמֶר, Chomer, pro aridis et liquidis, etiam כֹּר dictus, decem Ephas capiebat. Itaque לֶתֶךְ, ejus dimidium, quinque ephis aequale erat. — VI. קַב, Kab, de aridis duntaxat occurrit 2 Reg. 6, 25., ex quo loco liquet, parvam fuisse mensuram. — VII. הִין, Hin, pro liquidis, cujus dimidia, tertia, quarta et sexta pars memoratur; reputatur sexta pars bathi, quod locis, in quibus occurrit, utcunque congruit. — VIII. לֹג, Log. duodecima pars Hin. — IX. פּוּרָה, Phura, Jes. 63, 2., est torcular; ast Hagg. 2. 16., videtur esse nomen ignotae mensurae Persicae. — X. *Ξεστης*, sextarius Romanus, 48va pars amphorae. — XI. *Μοδιος*, modius Romanus, pro aridis, tertia pars amphorae seu pedis cubici Romani. — XII. *Μετρητης*, mensura Graeca, tertia parte major quam amphora Romana, seu $1\frac{1}{3}$ pedem Romanum longa, lata et alta.

## De ponderibus et pecunia.

§. 115. In oriente jam aetate Abrahami valor mercium, ad certam quantitatem argenti, definiebatur, cujus puritas a mercatore notata erat, כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר, Gen. 23, 16.; de moneta vero ante exilium nullum occurrit vestigium. Argentum, כֶּסֶף, olim nequaquam in partes certi ponderis, divisum erat; quare in bilance, פֶּלֶס, מֹאזְנַיִם, raro in lance seu vecte, קָנֶה, Jes. 46, 6. ponderabatur, seu pendebatur, vel appendebatur. Hinc mercatores, vel qui quidpiam emere vel vendere cogitabant, bilancem et pondera, quae e lapidibus parata erant, et hinc אֶבֶן et אֲבָנִים dicebantur,

in cingulo portabant, Lev. 19, 36. Deut. 25, 13—18. Prov. 10, 20. 16, 11. Mich. 6, 11. Fraudulenti duplicia pondera, leviora et graviora, אֶבֶן וָאָבֶן, gestabant, ut in rem suam, jam his, jam illis uterentur. Ex his liquet, pecuniam et pondera ad eandem normam aestimanda esse. Aurum usque ad Davidem non erat norma valoris, sed merces pretiosa, quae aeque ad bilancem exigebatur. — Antiquissimum pondus et simul genus pecuniae, est קְשִׂיטָה, ignotae quantitatis, Gen. 33, 19. Jos. 24, 32. Job 42, 11. — Aetate Mosis autem pondus praecipuum dicebatur שֶׁקֶל, siclus, ejus dimidium בֶּקַע beka, et pars vigesima גֵּרָא gera. Centum sicli dicebantur מָנֶה, μνᾶ, μνα, mina, 2 Paral. 9, 16. conf. 1 Reg. 10, 17.; et 30 minae seu 3000 sicli efficiebant כִּכָּר, talentum, Exod. 38, 25—26. Talentum autem Graecorum pro varietate regionum variabat; Atheniense 6000 drachmis computabatur.

## Valor ponderum et pecuniae ante exilium.

§. 116. Rabbini quidem, uti adhucdum Persae, valorem ponderum ad numerum granorum hordei, aestimant; antiquae autem gentes grana siliquarum pro minimo pondere usurpabant, et cum arbores, quae hos fructus ferunt, in Palaestina sint copiosae, dubio procul Hebraeorum גֵּרָה, nomen minimi ponderis, granum siliquarum est, quocum concinit etymologia a גָּרַר traxit, detraxit. Fannius, Augusto coaevus, dicit: „semina sex aliis siliquis latitantia curvis, attribuunt scriplo --- scripla tria drachmam faciunt." Hinc drachma aequat 18 siliquas, quas Eisenschmied de Ponderib. et mens. p. 23., invenit esse aequales 87 vel 88 granis Parisiensibus; quare viginti siliquae seu gerae Hebraeae, i. e., siclus = 96 vel 97 granis Parisiensibus, id est $26\frac{1}{4}$ cruciferis, et גֵּרָה fere = 5 siliquis, fere = $1\frac{3}{7}$ cru-

ciferis nostris. — Sub monarchia Hebraeorum erat etiam siclus et pondus regium, אֶבֶן הַמֶּלֶךְ, quo capilli Absalomi appendebant 200 siclos; quum autem optima coma viri, reperta sit 10 semiunciarum: siclus regius erit 12. vel, si capilli Absolomi alterum tantum effecerint, 24 granorum Parisiensium, = $2\frac{1}{2}$, vel ad summam = 5 cruciferis nostris. — Aurum, פָּז, חָרוּץ, כֶּתֶם, בֶּצֶר, זָהָב, iisdem ponderibus appendebatur; valor autem definiri nequit, quia ratio ejus ad argentum non liquet; id modo constat, siclum aureum, 1 Paral. 12, 25., valuisse, quia siclus regius erat, quartam, vel ad summum tertiam partem nostri aurei, qui 65 grana Parisiensia appendit.

Hae definitiones non sunt accuratae, inprimis si simul consideretur diversa metalli puritas, de qua in Bibliis frequentior recurrit mentio, uti Ps. 12, 7. argentum septies defoecatum, et alias aurum quoque purius singularibus nominibus חָרוּץ, פָּז, vel epithetis אוֹפִיר, אוּפָז distinctum, quod aurum solidum esse videtur.

## Pondera et monetae post exilium.

§. 117. In exilio et post reditum pondera et monetae aliarum gentium invaluerunt. Hinc Ezechiel c. 45, 12. memorat minas exoticas 15, 20 et 25 siclorum. Dein Hebraei usi sunt moneta Persarum, Graecorum et Romanorum; ast principes Hasmonaei proprias quoque monetas cuderunt. — Nummus antiquissimus est aureus Persicus אֲדַרְכֹּמֹן, דַּרְכְּמוֹן, 1 Paral. 29, 7. Ezr. 2, 69. 8, 27. Neh. 7, 70—72., *δαρεικος*, nequaquam a Dario rege, sed a Persica voce دارا vel داراب, rex, denominatur, quia erat pecunia regia, opposita argento a mercatoribus signato. Exhibebat effigiem regis, et altera facie sagittarium tiara acuminata

ornatum, atque sinistra arcum, dextera vero sagittam tenentem. Pondus ab interprete Alexandrino drachmae comparatur, = 87 granis Parisiensibus, id est $1\frac{1}{4}$ aurei imperialis; Suidas, scholiastes Aristophanis εκκλησ. v. 598, et Harpocration, Daricum valere dicunt 20 drachmas. — Praecipua moneta Graeca erat ϛατηρ, qui Matth. 17, 26 — 27., duobus dimidiis siclis, seu siclo integro aequalis ponitur. Quatuor drachmis constabat, unde et τετραδραχμον dicebatur. Juxta pondus siliquae, supra expositum, esse deberet 348 granorum Parisiensium; ast exemplaria, quae multa supersunt, fere pondus 302 usque 324, ad summam 333 granorum exhibent. Quo recentiores sunt hi nummi, eo quidem elegantiores, minoris vero ponderis; unde liquet, sumtus excusionis in valorem fuisse computatos. Si illis exemplaribus, quae superesse, et bilanci appensa fuisse diximus, addatur, quod usu detritum fuit: pondus tamen aetate Christi non superavit 316 grana Parisiensia, = 1 fl. et 24 cruciferis nostris. Scoria fere $\frac{1}{14}$ reperta est. Exhibent plerumque caput Minervae, atque altera parte noctuam et monogramma vel nomen. — Drachma itaque, δραχμη, erat quarta stateris pars, fere = 21 cruciferis nostris. Alexandriae autem drachma erat alterum tantum, adeoque 42 cruciferorum nostrorum. — Drachmae in commercio quotidiano quidem aequalis habebatur Denarius, δηναριον, nummus Romanus; verus autem valor septima parte minor erat. Exhibet altera facie deam Romam seu victoriam, altera vero currum, cui duae bigae equorum junctae sunt, aevo autem recentiori effigiem Caesaris, Matth. 22, 19.

Ad pondus stateris, princeps Judaeorum Simon 1 Macc. 15. 16., siclos cudit, qui itaque 316 fere grana, seu 1 florenum et 24 cruciferos nostros aequabant. Qui adhucdum supersunt, characteribus antiquis insigniti, genuini censen-

tur, etsi aliqua forte exemplaria, recentiori aevo ad normam antiquorum fabricata fuerint. Signatio est varia.

*Ασσαριον*, as, nummus Romanus aeneus, qui aetate Christi erat dimidiae unciae; altera facie effigiem olim Jani, recentiori aevo Caesaris, et altera puppim repraesentabat Matth. 10, 29. Luc. 12, 6. Asses 16 erant aequales denario. — Quarta pars assis erat *Κοδραντης*, quadrans, nummus aeneus; 64 quadrantes aequales erant denario, Matth. 5, 26. Marc. 12, 42. — *Λεπτον*, minutum, moneta Graeca aenea, dimidium quadrantis; adeoque 128 minuta aequalia erant denario. Marc. 12, 42. 59.

Pondus, λιτρα dictum, pro diversitate regionum variabat, ita quidem, ut merces plures ad litram regionis, ex qua advectae erant, venderentur; quare valor litrarum Joh. 12, 3. 19, 39. definiri nequit.

Notandum autem est, olim argentum et aurum fuisse rarius, et hinc eo majoris valoris; quarto seculo ante Christum valor se habebat ad valorem in Anglia 1780 fere ut 10 ad 1, ut tunc quis 440 granis argenti, tantumdem emere potuerit, quod dicto anno in Anglia, 4400 granis, seu integra Marca emebatur.

# CAPUT OCTAVUM,

## De vestitu.

### Materia vestium.

§. 118. Protoparentes primum se foliis ficuum, dein pellibus contegebant, quae progressu temporis certo modo subactae sunt. Inventa demum sunt coactilia, ex pilis animalium coagmentata, quae novum quasi pellium genus praebebant, donec tandem pili, lana, gossypium et linum in fila ducerentur et texerentur, quae omnes artes summam antiquitatem attingunt, Gen. 14, 33. 31, 18—19. 37, 3. 38, 28. 41, 42. 45, 22. Job 7, 6. 31, 20. Aegyptus olim ab his erat celeberrima, ubi Hebraei tantum didicerunt, ut ipsis quoque Aegyptiis praecellerent, 1 Paral. 4, 21., et dein in Arabia pro sacro tabernaculo omnia, quae erant hujus generis, pararent, atque acu quoque pingerent. Materia majoris aestimata erat pannus xylinus, sequebatur pannus laneus, dein lineus, et denique qui ex pilis animalium parabatur. — Sericum antiquiori aevo non occurrit, nisi forte Ezech. 16, 10. 13., מְשִׁי sericum sit; id saltem constat, Alexandrum in Persia sericum invenisse, et probabilius jam illae vestes Medicae, quas Persaé sub Cyro cum suis commutaverunt, sericae erant. In occidente sericum serius invaluit.

### De coloribus vestium.

§. 119. Color panni xylini albus et purpureus ceteris praeferebatur. Xylinus albus, qui olim שֵׁשׁ et בַּד, demum etiam בּוּץ, *βυσσος*, byssus, dicebatur, erat vestitus

festus, quo inprimis divites et proceres utebantur. Fullones, כֹּבְסִים, singulari arte splendentem albedinem inducebant, ad quod cineres clavellatos herbae בֹּרִית, et etiam urinam putrefactam adhibebant; quare, ne foetor molestus esset, extra urbes habitabant, Jes. 7, 3. Xylinus pannus purpureus, רְגָמָה · אַרְגָּמָן, Chald. אַרְגְּוָן, sanguine venae, in faucibus muricum haerentis, operose tinctus erat; laus ei summa, color sanguinis concreti, nigricans aspectu idemque suspectu refulgens, et hujus generis erat purpura Tyria; color ruber nigricante deterior. — Hoc pretiosissimo colore utebantur reges et regia stirpe nati. Luc. 16, 19. Apoc. 18, 12. — Color coccineus primo Gen. 38, 28. et dein persaepe occurrens, magni aestimabatur. Parabatur ex cocco, seu ex ovis insectorum ilici immissis; hinc a verme תּוֹלָעָה, nuncupatur. Pannus xylinus hoc colore bis tingebatur: hinc etiam שָׁנִי et תּוֹלַעַת שָׁנִי, dibaphus, dicebatur; כַּרְמִיל, 2 Paral. 2, 6. 13. 3, 14., ejusdem coloris nomen est Persicum كرمال, ruber color vermis, قرمس dicti, unde gallicum carmoisin descendit. — Hyacinthinus color, תְּכֵלֶת, a pisce sepia, ut videtur, qui quoque חִלָּזוֹן dicebatur, cognominatus, non minus placebat, Ezech. 23, 6. Color niger non erat nisi viliorum vestium, et inprimis lugubrium. — Versicolores vestes, כְּתֹנֶת פַּסִּים, praecipuis accensebantur, Gen. 37, 3. 23. 2 Sam. 13, 18. — Materia vestium, jam aetate Mosis quoque acu pingebatur, non modo filis gossypii et lini versicoloribus, sed etiam aureis, quae ex subtilibus auri laminis scindebantur; si sola altera facies acu picta erat, רִקְמָה · רְקָמוֹת; si utraque, רִקְמָתַיִם, dicebatur, Exod. 25, 36. 35, 35. Jud. 5, 30. Ps. 45, 10. Ezech. 16, 10. Quaenam autem sit vestis, שַׁעַטְנֵז, quae ex lana, et lino

constabat, et Hebraeis Levit. 19, 19. Deut. 22, 11., interdicitur, disputatur. Josephus testatur, suo aevo sententiam valuisse, vestes esse acu pictas, quas dicit, fuisse praerogativam sacerdotum: verùm lex universalis erat, et etiam sacerdotes obligabat. — Aliis est illa vestium materia, teste Aryda, adhucdum in oriente pervulgata, cujus subtegmen, עֵרֶב, est lana, stamen autem, שְׁתִי, est gossypium, ut Hebraeis, communi aliis gentibus veste interdictum fuerit. — Aliis est quoddam vestimentum Aegyptiacum pretiosius, variisque figuris ad superstitiosum cultum divinum pertinentibus splendidum.

## De tunicis.

§. 120. Simplicissima, ideoque antiquissima vestis est, plebejis in oriente adhucdum usitata Ehram dicta, nempe linteum vel pannus, qui cingulo circa lumbos in orbem alligatur, et usque ad genua pertingit. In Bibliis primum nomine כְּתֹנֶת insignitur, dein vero sub nomine cinguli חֲגוֹרָה latet, et homo hoc solo panno cinctus, nudus esse dicitur, Job 24, 7. 10. Jes. 20, 2—4. Mich. 1, 8. Joh. 21, 7. — Quum anterior pars hujus perizomatis, ne vento elevaretur, cum posteriori parte inter pedes colligaretur: ortae sunt caligae, מִכְנָסִים, quae aetate Mosis non usque ad genua pertingebant, Exod. 28, 42.; progressu vero temporis usque ad talos prolongatae sunt. Exod. 28, 42., caligae hae breves sacerdotibus, ob adjuncta ministerii sacri, praescribuntur; unde colligitur, alias non multum fuisse usitatas, quod et adhucdum in diversis orientis regionibus observatur. Si Strabo p. 734. refert, Persas triplicibus caligis indutos fuisse, de recentiori aevo loquitur, ex quo sunt Dan. 3, 21., caligae exteriores סַרְבָּל. Orientales tamen, sive caligis careant, sive iis vestiti sint, micturi, locum re-

motum quaerunt, et se demittunt, ut nonnisi proletarii stantes, in parietem mingant, qui designantur expressione illa מַשְׁתִּין בְּקִיר, mingens ad parietem, 1 Sam. 25, 22. 34. 1 Reg. 14, 10. 16, 11. 13. 21, 21. 2 Reg. 9, 8. — Hoc perizoma progressu temporis prolongatum fuit usque ad collum, et demum etiam manicae breviores, denique longiores, totum brachium tegentes, appositae sunt, ut tunica perfecta prodiret, quae primum, ut illud perizoma, usque ad genua pertingebat, demum autem usque ad talos prolongabatur. Haec vestis dicitur כְּתֹנֶת, χιτων, et primum quidem arcte corpori adhaesit, demum autem laxior facta est. — Babylonii, Aegyptii, et Persae, super hac tunica induebantur alia simili veste, plerumque pretiosiori, qua etiam Hebraeos potentiores usos fuisse comperimus, Prov. 31, 21. Matth. 10, 10. Luc. 9, 3. Marc. 6, 9.

## Cingulum.

§. 121. Quum illud perizoma in tunicam transformaretur, cingulum, אֵזוֹר · חֲגוֹר · חֲגוֹרָה, conservatum fuit, ne nempe tunica ambulantem impediret; quare, qui domi forte discincti erant, exeuntes cingebantur, 2 Reg. 4, 29. 9, 1. Jes. 5, 27. Jer. 1, 17. Joh. 21, 7. Act. Ap. 12, 8. Erat et est adhucdum in Asia duplex genus cingulorum: alterum commune coriaceum, אֵזוֹר עוֹר, ζωνη δερματινη, latitudine dimidii pedis, et fibulis instructum, quibus ad ventrem clauditur, 2 Reg. 1, 8. Matth. 3, 4. Marc. 1, 6.; alterum pretiosum ex gossypio, vel lino, אֵזוֹר פִּשְׁתִּים, nunc quidem etiam ex serico textum, olim autem acu pictum, latitudine palmae, quod anterius ad ventrem colligabatur Jer. 13, 1. Foeminae cingulum non raro bulla vel umbilico pretioso, שֹׁרֶר, claudebant, Cant. 7, 3., et gestabant etiam cingula pretiosissima, קִשֻּׁרִים, et

fasciam pectoralem, פְּתִיגִיל; atque ipsum quoque cingulum laxius, et aliquantum infra lumbos ligabant, quum viri cingulum perpetuo in lumbis gestarent; unde dicitur cingulum lumborum, אֵזוֹר מָתְנַיִם, et cingere lumbos, אָזַר מָתְנַיִם, 1 Reg. 18, 46. Prov. 31, 17. Jes. 11, 5. Jer. 1, 17. Arabes cultrum vel pugionem in cingulo portant, quod etiam Hebraeis consuetum fuit, 2 Sam. 20, 8—10., et observatur quoque in ruderibus Persepolitanis. Ceterum cingulum simul erat marsupium, in quo pecunia et quidquid necessarium erat, gestabatur, 1 Sam. 25, 13. 2 Sam. 18, 11. Matth. 10, 9. Marc. 6, 8.

## De superindumentis.

§. 122. Vestis, quae super tunica induebatur, שִׂמְלָה, שַׂלְמָה, nonnunquam etiam בֶּגֶד, ἱμάτιον, dicta, simplicissima, ideoque antiquissima, est pannus quadratus diversae magnitudinis, plerumque autem 5—6 cubitos longus, et 5—6 pedes latus, qui corpori circumvolvitur; quum autem eundo rursum decideret, coelo sereno commodius gestabatur: nempe vel duo anguli oppositi in brachia imponebantur, ut ipse pannus duobus aliis angulis in dorso penderet; illi duo anguli, in brachia inflexi, dicuntur alae vestis, כָּנָף, כַּנְפֵי, כְּנָפַיִם, 2 Sam. 15, 20. Hagg. 2, 12. Zach. 8, 23.; vel pannus, juxta duos angulos oppositos convolutus, conjiciebatur in humerum sinistrum, et pars posterior per dorsum, anterior per pectus trahebatur sub axillam dexteram, ibique connectebatur, ut commode penderet. Si pannus erat minoris formae, fere ut pallium gestabatur. Hoc panno etiam onera quaecunque involvi, et commode portari poterant, Exod. 12, 34. 2 Reg. 4, 39. Pauperes noctu se totos hoc panno involvebant, et super cingulum expansum, lapide capiti supposito, decumbebant,

uti in Asia adhucdum fieri consuevit; quare consuetudo, ne superindumentum oppignoratum, per noctem retineatur, in legem convertebatur Exod. 22, 25—26. Deut. 24, 13. Aetate Christi creditores, non superindumentum, sed tunicam, de qua nulla lex exstabat, pignus accipiebant, quo collineat Jesus, Matth. 5, 40. — Occasione violati Sabbathi, Num. 15, 32—41., mandatum fuit, ut Hebraei in quatuor angulis hujus amictus, gestarent in vittis hyacinthinis fimbrias, צִיצִית, Chald. כְּרַסְפְּדוֹן, κρασπεδον, ut in intuitu earum recordarentur legum divinarum, Matth. 9, 20. Luc. 8, 44. — Ex variis mutationibus hujus indumenti, prodiit I. מְעִיל, Meil, vestis xylina omni parte clausa, foraminibus duntaxat pro transmittendis brachiis et capite patens; pertingebat usque ultra genua; II. אֵפוֹד, Ephod, quod duabus partibus constabat, quarum altera per tergum, et altera per pectus et ventrem dependebat, et ambae partes in humeris, fibulis connexae erant; aetate autem Josephi Archaeol. III. 7, 5. habebat manicas, quae Exod. 28, 6—7. non memorantur. Ceterum Ephod et Meil erant vestes summo sacerdoti praescriptae; gestabantur autem ab aliis quoque viris illustribus, Job 29, 14. 1 Sam. 18, 4. 2 Sam. 6, 14. Ezech. 26, 16. III. קָמִישׁ, subucula, Dan. 3, 21., quae in ruderibus Persepolitanis conspicitur.

Etsi clima orientis est calidum, pellicea tamen adeo usitata sunt, ut nomen eorum in Bibliis deesse non possit, nec aliud superest, nisi אַדֶּרֶת. Erat jam vile et pilosum, אַדֶּרֶת שֵׂעָר, Gen. 25, 25., quo utebantur pauperes, et prophetae, paucis contenti, 2 Reg. 1, 8. 2, 8. 13. 14. Zach. 13, 4. Hebr. 11, 37.; jam erat pretiosum, quo utebantur divites et proceres, Jos. 7, 21. 24. 1 Reg. 19, 13. 19. Jon. 3, 6. — סָדִין et σινδων, idem quidem no-

men, nequaquam vero eandem rem significat; סָדִין, enim pretiosa erat tunica xylina, Jud. 14, 12. 13. 19. Prov. 31, 24. Jes. 3, 23.; σινδων vero erat xylinum tegumentum nocturnum. Marc. 14, 51. 52. 15, 46. Luc. 23, 53. — Χλαμυς est nomen pallii Graeci usque ad genua pertingentis, quod in pectore, vel ad dexteram pectoris partem connectebatur; ast χλαμυς κοκκινη, quae Matth. 27, 28. Marc. 15, 17., juxta plebejum usum loquendi, πορφυρα dicitur, est pallium rubrum militum Romanorum ejusdem fere cum pallio Graeco longitudinis. Cum hoc verbo χλαμυς conferendum non est Hebraicum גְלוֹם; nam Ezech. 27, 24. גְלוֹמֵי תְכֵלֶת nequaquam pallia sunt Graeca, sed panni coloris hyacinthini, ex Arabia advecti. — Φελονης vel φαινολης, poenula vel penula, 2 Timoth. 4, 13. Romanum est pallium pluviale et itinerarium, undique clausum, solo aperto foramine, per quod caput eminebat, ut ipsa vestis humeris insideret.

## Sandalia, soleae, calcei.

§. 123. Primum pedibus, ut ab acutis lapidibus, a solo frigido, vel solis ardoribus candente, munirentur, asserculi, vel frusta corii alligabantur. Utrumque hoc sandaliorum genus adhucdum in oriente cernitur; accesserunt duntaxat soleae, ocreae, et in Persia quoque calcei, qui in ruderibus Persepolitanis conspiciuntur, et a Strabone quoque memorantur. Alias olim usitata non erant nisi sandalia, נְעָלִים, σανδαλια, ὑποδηματα, quae loris seu corrigiis, שְׂרוֹךְ, ἱμαντες, ἱμας, alligabantur, Gen. 14, 23. Exod. 12, 11. Jes. 5, 27. Jud. 10, 4. Matth. 3, 11. 10, 10. Marc. 1, 17. 6, 9. Joh. 1, 27. Haec sandalia vilis erant pretii, Amos. 2, 6. 8, 6. Eccl. 46, 22., matronis autem non deerant elegantiora, Jud. 10, 3. 16, 11. Quale Ezech. 16, 10.,

pretiosum sit calceamentum חָמֵשׁ expeditum non est. Ocreae et calcei occurrunt in ruderibus Persepolitanis. Sandalia ingressuri cubile solvebant, et egredientes rursus alligabant; unde descendunt phrases: שְׁלַף vel חָלַץ, שַׁל נְעָלִים מֵעַל רַגְלַיִם, solvit sandalia, et נְעָלִים הֵשִׂים בְּרַגְלַיִם, assumsit sandalia, Exod. 3, 5. Deut. 25, 9. Jes. 20, 5. Ruth 4, 6—7. Ezech. 24, 17. Solvere et alligare sandalia, erat officium servorum infimorum, quod tamen discipuli quoque doctoribus praestabant, Rabbini autem monent, ne coram ignotis id faciant, qui ipsos servis accenserent. Servorum recenter emtorum primum munus erat, domino sandalia solvere, et aliquo viae spatio portare. Quare corrigiam sandaliorum solvere, Marc. 1, 7., et portare sandalia, Matth. 3, 11.; proverbiales sunt phrases, quae prorsus idem sonant. Quia autem tibialium non erat usus, pedes ambulantium pulveribus vel luto contaminabantur; quare domum ingressi, depositis sandaliis, pedes lavabant, quod itidem servorum erat munus; insignioribus tamen hospitibus ipse quoque pater familias id officium praestabat, Gen. 18, 4. 5. Luc. 7, 44. Pauperes quidem discalceati incedebant, alias tamen sandaliorum usus communis fuit, ut vir gravis nunquam incederet nudipes, יָחֵף, nisi forte in luctu, 2 Sam. 15, 30. Jer. 2, 25. Quia autem mos erat, ut venditor emptori, in signum contractus, traderet sandalia: convitium חֲלוּץ נְעָלִים, discalceatus, prodigum significabat, Deut. 29, 9—10. Ruth 4, 7.

## De barba.

§. 124. Barba, זָקָן, Hebraeis, ut nunc orientalibus, erat insigne viri decus, quod nullus tangere, nisi ut oscularetur, audebat, 2 Sam. 20, 9.; radi vero, vel alia ra-

tione barbam laedi, summum dedecus erat, 1 Paral. 19, 3—5. 2 Sam. 10, 4—10. Hinc barba tropice pro viris insignibus alicujus nationis, et rasura barbae pro indicio servitutis veniebat, Jes. 7, 10. Ps. 9, 21. Jer. 48, 45. Barba diversis quoque modis colebatur, 2 Sam. 19, 24. Hebraeis solum interdictum erat, radere פְּאַת הַזָּקָן, i. e., illos angulos barbae, quibus cum coma capitis concurrit, Lev. 19, 27., quia genus Arabum hac rasura angulorum barbae et capillorum cum barba concurrentium, פְּאַת הָרֹאשׁ, se numini cuipiam, quod Baccho simile erat, devovebat, Herod. III. 8. Jer. 9, 26. 25, 23. 49, 32. Ceterum פֵּאָה non est, ut J. D. Michaelis opinatus fuit, mystax, qui suo proprio nomine שָׂפָם gaudet. Sibi evellere vel scindere barbam, indicium erat summi luctus, in quo consuetum erat, omnem ornatum deponere; alteri autem barbam evellere, summa erat contumelia. Jes. 50, 6.

## De capillis.

§. 125. Capillos, שֵׂעָר, olim fere soli Aegyptii et quipiam Arabes radebant, גִּלַּח רֹאשׁ; Hebraei vero, ut ceterae gentes, eos alebant, et interdum novacula מוֹרָה, תַּעַר, succidebant, כָּסַם רֹאשׁ, quod solis interdictum erat Naziraeis, qui comam sine succisione, פֶּרַע, gestabant, שִׁלַּח פֶּרַע, Num. 6, 5. Jud. 13, 15. 16, 7. 1 Sam. 1, 11. 2 Sam. 14, 16. Jes. 7, 20. Ezech. 5, 1. Calvities facile contemtum afferebat, 2 Reg. 2, 23., et capilli, שְׂעַר רֹאשׁ, ornatui deputabantur, 2 Sam. 14, 26. Cant. 5, 11., in ordinem redigebantur, vel comabantur, Jud. 16, 11., et ungebantur, inprimis diebus festis et in conviviis, Ps. 23, 5. 92, 11. 133, 2. 2 Sam. 14, 2. 2 Ruth. 3, 3. Prov. 21, 17. 3, 3. Jes. 3, 24. etc. Unguentum erat generosissimum olivarum oleum, mixtum aromatibus, quorum praecipuum

erat nardus, ex India advecta, sed passim adulterata; hinc Marc. 14, 3. ναρδη πιστικη, nardus genuina esse videtur. Color comae sub illo climate fere niger, rufus rarus, qui, quamvis de lepra suspectus, singulari tamen decori ducebatur. — Sexus foemineus, ut alias ubique gentium, caesariem alebat, Luc. 7, 38. Jud. 11, 1. 1 Cor. 11, 6—12, eamque, ut ex Num. 5, 18. Jud. 10, 3. 1 Tim. 2, 9. 1 Petr. 3, 3., discimus, plectebat, aurum gemmasque intertexens, 2 Reg. 9, 30.

## De tegumentis capitis.

§. 126. Initio sufficiens capitis tegumentum erant capilli, qui demum, ne vento diffluerent, funiculo capiti alligabantur, prout in ruderibus Persepolitanis conspicitur, et adhucdum agasonibus orientalibus usitatum est. Tandem capiti injiciebatur linteum vel pannus, quo coma diversis modis colligabatur. Denique pannus in diversas mitras conversus fuit. Duplex autem genus mitrarum antiquarum distinguitur, nempe tiara recta, quae in Persia regibus, et illis, qui a rege ea donati erant, propria fuit, atque haec est, quae Esth. 8, 15., dicitur תַּכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן, tiara byssina et purpurea, et ornata erat diademate aureo, עֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה. Altera erat in modum trianguli acuminata, et quidem diversis modis, ut in antiquis monumentis videre est, et haec est, quae Dan. 3, 21. כַּרְבְּלָא et a Graecis κυρβασις, κυρβασια dicebatur. De linteo, quo orientales mitram circumvolvunt, ante exilium nulla occurrit diserta mentio, neque ex nominibus צָנִיף, et מִצְנֶפֶת quidquam pro eo extundi potest; neque etiam in עֲטֶרֶת vel לִוְיַת חֵן רֹאשׁ, latere videtur; e contrario mitram capiti alligatam fuisse legimus. Ast Josephus Archaeol. L. III. c. 7. §. 3 et 7, de ligatione silet, et linteum illud circumvolutum memorat.

Unde colligitur, ejus usum demum post exilium invaluisse. — Omnibus mitris, quas uterque sexus gestabat, nomen commune est צָנִיף; mitra autem sacerdotum dicitur מִגְבָּעָה, a majori altitudine; quare capiti alliganda fuit, Exod. 28, 40. 29, 9. 39, 28. Num. 8, 13. Mitra summi sacerdotis, מִצְנֶפֶת, solo diademate seu lamina aurea, צִיץ הַזָּהָב, quae ei in fronte alligata erat, distincta fuisse videtur; quare Ezech. 21, 31., etiam regi tribuitur, Exod. 28, 4. 37. 29, 6. 39, 31. Num. 8, 9. 16, 4. Mitrae nempe sacerdotum et summi sacerdotis erant, quae ab illustribus illius aevi viris gestabantur. Progressu temporis novae invaluerunt elegantiores, ut פְּאֵר, utrique sexui communis, צְפִירַת תִּפְאָרָה, et צְפִיעוֹת, ast נֵזֶר et עֲטָרָה non sunt nomina mitrae sed diadematis. — Ceterum viri non minus ac foeminae, prout et nunc in oriente consuetum est, caput nunquam aperiebant, sed semper et in ipsis quoque precibus et in templo tecto erant capite, 2 Reg. 9, 30.

## De peplo.

§. 127. Discrimen vestitus muliebris a virili, exiguum quidem, sed tamen, praesertim pretio et subtilitate atque longitudine vestium, notabile fuit; capillorum vero ratio alterius sexus, prout supra diximus, prorsus diversa erat, ad quam accedebat peplum. Hinc Deut. 22, 5. cautum est, ne vestitus alterius sexus assumatur. — Peplo omnes foeminae (exceptis ancillis et personis inferioris conditionis, Jes. 47, 2.) utebantur, nec illud, prout adhucdum in oriente mos est, deponebant, nisi domi coram servis et illis consanguineis, quibuscum nuptiae interdictae erant, Lev. 18. In itinere quidem peplum super occiput rejiciebant; ast, sicut nunc in oriente observatur, conspecto eminus viro, mox rursus demittebant, Gen. 24, 65. Do-

mi suae quoque hospiti non loquebantur, nisi velatae et praesentibus quibusdam ancillis; nec cubiculum hospitis ingrediebantur, sed ante fores stantes, servo hospitis indicabant, quid domino dictum vellent, 2 Reg. 4, 13., quod etiam in Homero observatur. Meretrices peplum parum curasse, monendum vix est; Thamar enim, quae pro meretrice haberi voluit, Gen. 38, 14., peplum sumsit, ne a socero suo Juda agnosceretur. Virgines peplo non fuisse usas, ex Gen. 20, 16. eo minus efficitur, quod modernus orientalium mos contrarius est. — Diversa autem sunt in Asia peplorum genera, quae cum iis, quae in Bibliis leguntur, conveniunt. Matronae quadruplici peplo utuntur, et olim quoque utebantur: primum, רְדִיד dictum, contegit verticem, et per tergum dependet, Cant. 5, 7. Jes. 3, 23.; secundum, צַמָּה, pectus, collum, et mentum usque ad nasum operit Cant. 4, 1. 3. 6, 7. Jes. 47, 2.; tertium, רְעָלָה, ab oculis super faciem pendulum, Jes. 3, 19.; quartum denique, pro diversitate hyemis et aestatis, מַעֲטָפָה et מִטְפַּחַת, dictum, totum corpus a vertice usque ad plantam pedis contegit, Jes. 3, 2. 22. Ruth 3, 15. Gen. 38, 14. In quibusdam regionibus unicum est matronis majus peplum, quod, vertici impositum, a tergo, et per faciem et pectus dependet, quare ut duplex respici potest, et hinc dubio procul nomine צָעִיף designatur. In aliis locis pannum tenuiorem translucidum, per faciem pendulum, gestant, qui Jes. 3, 18. dicitur שְׁבִיסִים. Quale fuerit peplum, 1 Cor. 10, 11. εξυσια επι της κεφαλης dictum, ignoratur.

## Baculus, sigillum, annuli.

§. 128. Hebraeos baculum, מַטֶּה, מַקֵּל, מִשְׁעָן, מִשְׁעֶנֶת, שֵׁבֶט, non modo viatores pro sustentaculo, Exod. 12, 11.

Jud. 6, 21. Matth. 10, 11. Marc. 6, 8. Luc. 9, 3. 10, 4. 22, 35—36., sed etiam alias ad pompam, prout Babylonii solebant, gestasse, liquet ex Gen. 38, 18. 25. Eodem more Babylonio quoque sigillum, חוֹתָם, funiculo, פָּתִיל, ex collo super pectus pendens, gestabant Gen. 38, 18. Cant. 8, 6. Hagg. 2, 24. Sigillo solum nomen possessoris, et forte nonnunquam, ut hodiedum in Asia, sententia quaepiam insculpta erat, atque atramento intinctum, loco subscriptionis, imprimebatur, quod Plinius XXXIII. 6. non intellexit. Si cista aut fores signandae erant, apponebatur ligamen et argilla aut creta, cui sigillum imprimebatur. Non raro sigillum insculptum erat annulo, cujus traditione reges, supremos regni praefectos creabant, Gen. 41, 42. Esth. 3, 10. 12. 8, 2. Jer. 22, 24. Dan. 6, 10. 13, 17. Hinc annuli, quia simul sigilla erant, a tingendo, טַבַּעַת, טְבָעָה, dicuntur, et plerumque ad ornatum in digito manus dexterae gestabantur, Jes. 22, 24. Exod. 35, 22. Luc. 15, 22. Jac. 2, 2.

## Annuli mulierum.

§. 129. Mulieres in digitis plures annulos, טַבָּעוֹת, et alios quoque non solum ex lobis aurium, sed etiam ex pariete nasi pendulos, נְזָמִים, נִזְמֵי, gestabant. Annulus nasi, נֶזֶם עַל אַף, nomine quoque חַח, seu illius annuli venit, qui naso jumentorum ferociorum trajiciebatur. Gen. 24, 22. Exod. 32, 2. 3. 35, 22. Jes. 3, 21. Ezech. 16, 12. Job 42, 12. Prov. 11, 22. 25, 12. Hi annuli erant, prout facultates ferebant, ex auro, argento vel alio metallo parati, aut constabant margaritis, נְטִיפוֹת, filo appensis, Jes. 3, 19. 8, 26., aut globulis ex auro solido, רוּמָז, Exod. 32, 2. Num. 31, 50. Ezech. 16, 11., qui etiam in auribus figurarum Persepolitanarum conspiciuntur; nam et viri alia-

*

rum gentium haec ornamenta aurium gestabant; viris autem Hebraeis perforatio auris erat servilis, Jud. 8, 24. Mulieres porro in articulis pedum gestabant periscelides seu annulos ex argento, auro, aliisque materiis paratos עֲכָסִים, qui nonnunquam catenis aureis vel argenteis, ex pede altero ad alterum transeuntibus, nexi erant; hae catenae dicuntur צְעָדוֹת; fortasse comprehenduntur quoque nomine עֲכָסִים, Jes. 3, 18. Prov. 7, 22.

## Torques, armillae, pericarpia.

§. 130. Mundus muliebris in oriente nullo non tempore sumtuosissimus fuit, Gen. 24, 22—23. 53. Exod. 25, 1—7. Num. 31, 50. Jes. 3, 16—26. Ezech. 16, 10. seqq. Gestant enim matronae, et gestabant quoque olim, praeter illos annulos pretiosos, etiam diversas torques, quae nominibus חֶלְיָה, חֲרוּזִים, רָבִיד, תּוֹרִים, צַוָּרִים, Chald. הַמְנִיכָא, insigniuntur, quibus viri quoque illustres, qui eas a rege dono accipiebant, ornabantur, ut in figuris Persepolitanis videre licet, Gen. 41, 42. Prov. 3, 4. 22. 6, 21. 14, 24. Cant. 1, 11. Dan. 5, 7. 16, 29. Ita quoque armillis, אֶצְעָדוֹת, צְמִידִים, et pericarpiis שֵׁרוֹת, condecorabant se non solae matronae sed etiam viri principes, Gen. 24, 22. 30, 47. Num. 31, 50. Jes. 3, 19. Ezech. 16, 11. 23, 42. Jud. 10, 4. Haec quoque ornamenta jam ex auro argentove, jam ex serie unionum, ex globulis auri solidi, Exod. 35, 22. Num. 31, 50., vel ex coraliis פְּנִינִים parata erant, Exod. 25, 1—7. Num. 31, 50. Matronae orientales nunc quidem tres torques gestant, et in tertia, quae usque ad zonam dependet, et plerumque aurea, et gemmis ornata est, pendent olfactoriola, musco et ambra impleta, quae Jes. 3, 20. 23., dicuntur בָּתֵּי נֶפֶשׁ. Lunulas quoque argenteas vel aureas illis olim usitatas fuis-

se, vel ipsum nomen שַׂהֲרֹנִים, comprobat: his Arabes colla quoque camelorum ornabant, Jes. 3, 18. Jud. 8, 21. 26.

## Amuleta.

§. 131. Orientales ab antiquissimo aevo vim influxus siderum, incantationum et aliarum artium, firmiter credunt, contra quam, ut se praemuniant, amuleta טוֹטָפוֹת dicta, gestant, quae olim, non raro erant pretiosi lapides, globuli auri solidi, aut gemmae auro impositae, aut schedae characteribus inscriptae, et rebus pretiosis exornatae, ut simul ad decus conferrent, Ezech. 13, 17—31. Hujus generis erant quoque effigies aureae serpentum, לְחָשִׁים, quas matronae Hebraeae gestabant, Jes. 3, 20. Moses Exod. 13, 9. 16. Deut. 6, 8. 11, 18—19., inde phrases depromsit, unde Judaei φυλακτηρια, seu תְּפִלִּים, exculpserunt, de quibus alia occasione loquemur.

## Specula.

§. 132. Specula, מַרְאוֹת, רְאִי, conflata erant ex aere polito; hinc etiam גִּלְיוֹנִים, dicebantur, et Job 37, 18., coelum fuso speculo, רְאִי מוּצָק, comparatur; hinc quoque ex speculis, quae mulieres ad sacrum tabernaculum obtulerunt, fusum fuit labrum aeneum Exod. 38, 8. Mulieres specula ad pompam in manu portabant, cubicula illis non ornabantur, recentiori autem aevo interdum fores cubiculorum, ut essent translucidae, ex lapidibus specularibus constabant, per quos tamen objecta nonnisi obscure cernebantur, 1 Cor. 13, 12.

## Marsupium, sudarium.

§. 133. Marsupii locum quidem cingulum subibat; matronae tamen marsupia aurea, instar coni formata, et su-

perius panno pretioso contecta, חֲרִיטִים, in cingulo pendula gestabant, Jes. 3, 22. 2 Reg. 5, 23. — Sudarium uterque sexus in cingulo, vel in manu, vel super brachio sinistro ferebat, quod potentibus erat pretiosum, etiam acu pictum. In sudario illa, quae custodire oportebat, asservabantur, et caput quoque cadaverum involvebatur, Luc. 19, 20. Joh. 11, 14. 20, 17. — Semicinctia, Act. Ap. 19, 12., erant genus sudariorum, quae collo pro excipiendo sudore imponebantur.

## Fucus et stigmata.

§. 134. Fucus quidem varius omnibus gentibus nullo non tempore usitatus fuit, nobis de eo duntaxat dicendum est, qui in Bibliis dicitur פּוּךְ, Arabibus كُحْلٌ, de cujus usu usurpatur כָּחַל, كَحَلَ. Stibium est, in oriente usque in Indiam, adhucdum usitatum, quod stilo argenteo oculis, ut nigrescant et dilatentur, infertur, et superciliis quoque illinitur ut ex utraque parte prolongentur, quod decori deputatur, 2 Reg. 9, 30. Jer. 4, 30. Ezech. 23, 40. 1 Paral. 29, 2. Apocal. 3, 8. De fuco, ex cineribus Alhennae parato, quo matronae orientales manibus, brachiis et pedibus colorem flavum, et unguibus rubrum inducunt, etsi antiquissimo, in Bibliis non fit mentio; allusio autem occurrit Jer. 2, 22., in נִכְתָּם. Fucus ruber matronarum Romanarum, qui idolis quoque diebus festis illiniri solebat, memoratur Sap. 13, 14. Consuetudo quoque antiqua, in oriente usque in nostrum aevum perdurat, ut, qui templum invisit, vel deo cuipiam se devovet, effigiem templi, aut nomen Dei brachio dextero, stigmate inurat, quod, etsi Lev. 19, 28., sub nomine כְּתֹבֶת קַעֲקַע, interdictum erat, pluribus tamen locis tropice occurrit, et saepe signatio vel obsignatio hominis dicitur, Jes. 44, 5. 49, 16.

Ezech. 9, 2—12. Act. Ap. 9, 5. Gal. 6, 17. Eph. 1, 13. Apoc. 7, 4. 8. 14, 1—5. 13, 17—18.

## Amictus festus et lugubris.

§. 135. Amictus festus nonnisi sumtuositate distinguebatur, et quia plerumque albus erat, lavabatur, atque aromatibus quoque, inprimis myrrha; casia et aloe infumabatur, Gen. 27, 27. Ps. 45, 9. Cant. 4, 11. Gestabatur festis familiae, civitatis et religionis, Ezech. 7, 20., dein autem rursus deponebatur, unde descendunt nomina חֲלִיפוֹת, מַחֲלָצָה, מַעֲשֵׂה תִּפְלָה, הַדְרֵי קֹדֶשׁ. Enormis in his vestibus erat luxus, 2 Reg. 5, 5. Matth. 10, 10. Jac. 5, 2. Vestis lugubris seu cilicium, שַׂק, jam Gen. 37, 34., obvium, erat reapse saccus, qui, foraminibus pro transmittendis brachiis instructus, usque ad genua descendebat, atque alias sacci usum praestabat; nomen vero traxit a laceratione, شَقّ, quae a collo usque ad pectus, aut usque ad cingulum fiebat. Materia erat rudior pannus niger, ex pilis caprarum paratus Job 5, 11. 16, 15. Jon. 3, 5. Luc. 10, 15.

Lepra vestium lintearum et lanearum, pellium et corii, indiciis quidem Lev. 13, 47—57. designata est, neque tamen liquet; nam eruditorum de ea conjecturae non satisfaciunt; verisimillimum est, fuisse insecta, oculo inermi invisibilia, quae materiam arrodebant, unde nomen צָרַעַת מַמְאֶרֶת, plaga exulcerans, descendit.

# CAPUT NONUM.

## De alimentis et conviviis.

### De alimentis generatim.

§. 136. Prima hominum alimenta erant fructus arborum, herbae, radices, semina, et si quid aliud ex regno vegetabili conducebat, atque id omne לֶחֶם sensu latissimo dicitur, Gen. 1, 29. 2, 16. Demum ars excogitata fuit, semina pinsendi, in massam subigendi, fermentatione perficiendi, et coquendi panem, qui dicitur לֶחֶם sensu stricto. Denique farinae, praeter aquam, etiam lac, pinguedo, oleum, vel mel additum fuit, et coctae inde sunt placentae, quae לֶחֶם sensu medio dicuntur. Haec jam aevo Abrahami ad aliquam perfectionem provecta erant. Caro quoque animalium jam ante diluvium in cibum conversa fuit, prout ex distinctione animalium mundorum et immundorum, Gen. 7, 2. 8. colligitur, ut regnum vegetabile, aliquo duntaxat temporis spatio, quo animalia multiplicarentur, alimenta suppeditarit. Post diluvium Gen. 9, 3—6., animalia disertis verbis accensentur alimentis. Carnes autem sub illo climate calidiori minus salubres sunt, et olim nequaquam erant cibus quotidianus, sed fere fructus, semina, panis, olera, et lac animalium, alimenta praebebant.

### Praeparatio per ignem.

§. 137. Primitus omnia alimenta cruda, sine ulla praeparatione, deglutiebantur, quia deerat ignis; et si ignis aderat, usus ejus ad praeparationem ciborum ignotus erat.

Casus, dubio procul, homines docuit, carnes assare, et demum coquere, quibus semel gustatis, perpetuus ignis solerter alebatur, donec fomes repertus esset, quo scintillae, lapidum aut lignorum affrictu excitatae, excipi, et in flammam redigi possent. Quae ratio excitandi ignem per chalybem et lapidem, vel per affrictum lignorum, in quo verbi קָדַח etymologia haeret, Jes. 50, 11. 64, 1., antiquior sit, facile definitur.

## De molis.

§. 138. Frumentum itaque primitus sine omni praeparatione manducabatur, quod etiam aetate Christi nondum prorsus in desuetudinem abierat, Matth. 12, 1. Lev. 2, 12. Deut. 23, 25. Invento usu ignis, coeperunt quipiam frumentum torrere, quod et deinceps fieri consuevit; hinc tostum frumentum et ejusdem farina nominibus singularibus, קָלִי׳ קָלוּי׳ קָלִיא, gaudet, 2 Sam. 17, 28. Lev. 2, 12. 14, 23—24. Ruth 2, 14. 18. Quum tandem quipiam, ut molestiae masticationis parcerent, grana frumenti lignis vel lapidibus contererent, inventa sunt mortaria, et denique molae. Mortarium, מְדוֹכָה׳ מַכְתֵּשׁ, aetate Mosis ad parandam farinam jam non fuit usitatum, Exod. 2, 14. Num. 11, 8., sed longo abhinc tempore mos obtinuerat, utendi molis, רֵחַיִם׳ טָחַן׳ רֵחַיִם׳ טֹחֵן. Farina quoque purior, סֹלֶת jam Gen. 18, 6., distinguitur; unde patet, jam aetate Abrahami operationem hanc non fuisse recens inventum. — Molae autem omnes erant manuariae; asinariae multo recentiori aevo inventae sunt, Matth. 18, 6. Familiaris Hebraeorum mola vix differebat ab ea, quae adhucdum in oriente et Aegypto usitata est, et duobus orbicularibus lapidibus diametri duorum pedum, et crassitudine dimidii pedis, absolvitur; inferior, תַּחְתִּי, Job 41, 15. 16.,

et פֶּלַח, dictus, Deut. 24, 6., circa medium paulisper elevatus, atque pavimento fixus est; superior vero mobilis, רֶכֶב, dictus, Jud. 9, 53. 2 Sam. 15, 21., in medio, ut inferiori ad amussim respondeat, aliquantum excavatus, et in medio perfossus est foramine, per quod frumentum molendum immittitur; farina vero ex collisione lapidum per circuitum defluit. Adaptatum est superiori lapidi manubrium, quo circumvolvitur. Cribra, quibus farina a granis non penitus contritis, ideoque molae rursus immittendis, separabatur, ex junco contexta erant; quae ex setis equinis parantur, aetate Plinii inventa sunt.

## Molere.

§. 139. Quum nec molae publicae, neque pistores אֹפִים, nisi regii, Gen. 40, 2. Hos. 7, 4—10. Jerem. 37, 21., essent; mola cuilibet necessaria erat; quare interdictum fuit, molam aut lapidem molarem in pignus accipere, Lev. 26, 26. Num. 11, 5. Deut. 24, 6. Primitus quidem molebatur hordeum, deinceps vero plerumque triticum, ut hordeo soli pauperes uterentur. Panis hordeaceus sub illo climate melior est quam sub frigidiori coelo; altera vero die asperior et insipidus, quod autem in oriente etiam pani triticeo accidit; quare panis quotidie recens coquitur, et hinc quotidie circa vesperam molitur, unde strepitus in plateis auditur, Jer. 25, 10. Mola olim plerumque a duabus, sortis infimae, ancillis circumagebatur, quae facie sibi obversae sedentes, mediam habebant molam, ut altera lapidem manubrio moveret, et altera mox apprehenso manubrio eum plene circumageret, Exod. 11, 5. Job 31, 10 — 11. Jes. 47, 2. Matth. 24, 41. Labor erat molestus, ad quem nonnunquam etiam hostes capti, ad inurendam ignominiam, damnabantur, Jud. 16, 21. Thren. 5, 13.

## Coctio panis in clibano.

§. 140. Parare et coquere panem, אָפָה, olim erat matrisfamilias, etiam principis, Gen. 18, 6. Lev. 26, 26. 2 Sam. 13, 6. 8. Jer. 7, 18—19.; ast invalescente luxu matronae hunc laborem ancillis suis, אֹפוֹת, reliquerunt, 1 Sam. 8, 13., quarum jam in Davidis aula tanta erat copia, ut ingenti hominum multitudini, cuilibet, חַלַּת לֶחֶם, distribui potuerit, 2 Sam. 6, 19. His demum pistores regii, qui in Aegypto aevo multo antiquiori fuerant, successerunt, Hos. 7, 4—7. Jer. 37, 21. — Mactra erat patina lignea, מִשְׁאֶרֶת ,מִשְׁאָרוֹת, Exod. 7, 28. 12, 34. Deut. 28, 5. 17., in qua farina cum aqua in massam, עֲרִיסָה, miscebatur, et post aliquod temporis intervallum, adjecto fermento, חָמֵץ, depsebatur, לוּשׁ. Quodsi panes festinanter parandi erant, azymi, מַצּוֹת, coquebantur, Gen. 18, 6. 19, 3. Jud. 6, 9. 1 Reg. 17, 12. Exod. 12, 15. 34. 13, 3, 7. Lev. 2, 11. Deut. 16, 3. Amos 4, 5. Forma panum, כִּכַּר לֶחֶם, Jud. 5, 13., erat rotunda, diametro 9 vel 10 pollicum; et azymus quidem non erat cultro crassior; fermentatus autem crassitiem digiti auricularis non superabat; quare panis haudquaquam cultro scindebatur, sed manu frangebatur, פָּרַס, Jes. 58, 7. Lam. 4, 4. Matth. 14, 19. 15, 36. 26, 26.

Clibanorum genus erat quadruplex: I. Arena humi, excitato igni calefacta, cui, ablato igni, massae formatae imponebantur, post aliquod tempus vertebantur, atque demum igni cineribusque calidis contegebantur; quodsi versae non fuissent, non perfecte coquebantur, Hos. 7, 8. Hac ratione parabantur עֻגוֹת, panes subcinericii, Gen. 18, 6. 19, 3. 1 Reg. 17, 3. 19, 6. — II. Rotunda fossa in terra, fere ut puteus, cujus diameter in Persia est 2½ pedum, et profunditas quidem diversa, interdum etiam

5 vel 6 pedum. Haec fossa nomine כִּירַיִם, quod Lev. 11, 35., nomini תַּנּוּר jungitur, venire videtur. Fundus sternitur lapidibus, et quum fossa excitato igni calefacta est; aufertur ignis, et panes calentibus lapidibus imponuntur, atque orificium clauditur. — III. Urceus testaceus, fere 3 pedes altus, תַּנּוּר dictus, qui intrinsecus et extrinsecus argilla illinitur, et imponitur basi mobili. In ipso excitatur ignis, et parietibus ejus agglutinantur massae farinaceae, quae mox coquuntur, et vocantur מַאֲפֵה תַנּוּר, Lev. 2, 4. — IV. Bractea ferrea, tribus lapidibus imposita, in quam, igni infra excitato calefactam, massae farinaceae imponuntur. Haec fortasse est מַחֲבַת, Lev. 2, 5. 6, 14. — In his clibanis non modo panis fermentatus et azymus, sed alia quoque genera placentarum coquebantur, quae enumerare non vacat, uti et reliquum culinae apparatum non exiguum praeterimus.

## De cibis.

§. 141. Cibos coquere, בִּשֵּׁל, erat matrisfamilias, nisi mundo muliebri intenta, id negotium ancillis relinqueret. Cibi, ut jam diximus, fere ex regno vegetabili depromebantur, inter quos in deliciis erant etiam lentes, quae orientalibus adhucdum carae sunt, Gen. 25, 30. 34., nec non placentae, melle mixtae, Ezech. 16, 13. Carnes nonnisi praesenti hospiti et in conviviis apponebantur, Gen. 18, 7 Deut. 15, 20. conf. Luc. 15, 23. Orientales hodiedum parce carnibus utuntur; longior tamen abstinentia ingentem carnis appetitum producit Num. 11, 4 — 12. Invalescente luxu, potentioribus carnes factae sunt quotidianae. Aestimabantur prae ceteris carnes ferinae, et juvenes boves saginati, בָּרִיא, עֵגֶל מַרְבֵּק, שׁוֹר אֵבוּס, מְרִיא, Gen. 18, 4. 20. 41, 2. 1 Sam. 16, 20. 28, 24. 2 Sam. 6, 13. etc. Carnes ovium et caprarum, et praesertim agnorum et ca-

pellarum, in illis regionibus lautissimae sunt; quare agni et capellae sacrificiis sacratae erant. Aevo antiquissimo animal ab ipso patre familias, etsi princeps esset, a grege aufcrebatur et mactabatur, Gen. 18, 2. 6. Jud. 6, 19., uti praeparatio erat matris familias etiam principis Gen. 13, 6. Inter partes animalis crus, שׁוֹק, ceteris praeferebatur, 1 Sam. 9, 23—24. Ars coquinaria jam Gen. 27, 3—4. 9—10., tam promta erat, ut palatum fallere posset. Carnes animalis mactati, mox omnes, quia in climate calido non facile incorruptae conservantur, ad convivium parabantur, qui mos nunc quoque, etsi ars carnes in aprico siccandi, et etiam condiendi et conservandi nota est, a nomadibus observatur. Carnes, quae coquebantur, in frusta minuta seu bolos secabantur, et ex jusculo, quo orientales non vescuntur, adjectis oleribus embamma, מָרָק, parabatur, Jud. 6, 19—20. Jes. 65, 4.

## De assa.

§. 142. Prima carnium praeparatio erat assatio, צָלָה, אָפָה, quae, ut supra diximus, primum casu innotuisse videtur, et demum deliciis deputabatur. Nomades more antiquissimo scindunt carnes assandas in minuta frusta, eaque salita, veru ligneo suffigunt; et ad ignem acclinant, atque hac parte assata, in alteram vertunt. Gallinas autem integras assant in veru, quod in furcis ligneis, terrae circa ignem impositis, rotatur. Integras autem oves et agnos assandos baculo acuto, a cauda usque ad caput, et altero transverso ad anteriores pedes trajecto, quasi crucifigunt, et in clibanum illum §. 140. Nro. II. descriptum suspendunt, qui assandi modus verbo صلب, crucifixit, exprimitur. — Assae plebejis in oriente communes, sunt locustae, אַרְבֶּה, ακριδες; evulsis enim alis, pedibus et intestinis, saliuntur,

ligno acuminato suffiguntur, igni apponuntur, et demum manducantur. Ast non est hic unicus modus locustas praeparandi; nam etiam coquuntur; in aprico siccatae moluntur, atque in panem convertuntur; denique etiam salitae, et in utre compressae asservantur, atque pro tempore, in orbiculos scissae, manducantur, Lev. 11, 22. Matth. 3, 4. Aliquae locustarum species reputantur noxiae; quare Lev. 11, 12., certae duntaxat species mundae esse statuuntur.

Usus salis, מֶלַח, antiquissimus est; nam Num. 18, 19. jam salarium ab eo denominatur, conf. Ezr. 4, 14. et 2 Paral. 13, 5., imo Exod. 30, 35., מְמֻלָּח טָהוֹר, sal purum a communi distinguitur. Ceterum sal orientalibus est symbolum inviolabilis amicitiae, atque hinc foedus salis idem valet ac foedus perpetuum et inviolabile; est autem quoque symbolum conservationis atque etiam sapientiae, Marc. 9, 49—50. Coloss. 4, 6., et, si infatuatum, i. e. acido spoliatum sit, insipientiae symbolum est, Matth. 5, 13.

## Cibi interdicti.

§. 143. Cibi Hebraeis interdicti, alii erant immundi, qui noxii vel saltem sordidi et abominabiles erant, alii autem altari consecrati erant, quibus ideo vesci nefas erat. Illis interdictis cautum erat, ne Hebraei cum gentilibus manducarent, aut epulas idololatricas frequentarent, et ita ad cultum deorum seducerentur *); his posterioribus autem reverentia erga ea, quae ad cultum divinum spectabant, inculcabatur. — Immunda erant, I. quadrupedia, quae vel non ruminant, vel ungulas non habent plene fissas; II. serpen-

*) Dr. J. A. Ernesti opuscul. theol. p. 290: „— — Nec dubitem, in legibus de discrimine ciborum fuisse de consilio divino, disciplinam aliquam cupiditatum castigandarum et refrenandarum per necessitatem abstinendi ab cibis iis, quibus alii populi delectarentur."

tes, et insecta reptantia, quae non, ut locustae, praeter alas et quatuor pedes, simul habent duo longiora crura, quibus saliunt; III. volucrium certae species, quarum nomina pleraque sunt obscura; IV. pisces, qui vel pinnulis vel squamis carent; V. omnis cibus et potus in vase, et omne semen aqua humefactum, in quod cadaver insecti immundi delapsum erat; aquae vero in cisternis, puteis et fontibus, atque semen non madefactum hujusmodi casu non contaminabantur, Lev. 11, 1—38.; VI. omnis cibus et potus in vase, quod in tentorio vel cubiculo morientis aut mortui non erat alligato operculo contectum, Num. 19, 15.; VII. omne, quod a quocunque idolis aut diis consecratum fuit, Exod. 34, 15.; id erat, quod in primitiva ecclesia quibusdam dissensionibus occasionem praebuit, quas Paulus saepius, et inprimis 1 Cor. 8—10., corrigit; VIII. hoedus in matre lactis coctus, Exod. 23, 19. 34, 26. Deut. 14, 21., probabilius hujus legis ratio est; inculcatio mansuetudinis etiam erga animalia; aliis videtur spectari peculiaris nonnullarum gentium antiquarum superstitio, qua adjunctis ritibus magicis agri, horti, arbores cocto ejusmodi lacte conspergebantur post finitam messem, quo feraciores redderentur in annum sequentem. — Cibi sacri, quibus vesci non licebat, erant; I. sanguis, Lev. 3, 9—10. 17. 7, 26—27. 17, 10—14. 19, 26. Deut. 12, 16. 23, 25. 15, 13.; II. animal, quod a feris dilaceratum fuit, quia sanguis in corpore mansit, Exod. 22, 30. Deut. 14, 21.; III. adeps tegens intestina, lobus major hepatis, renes et adhaerens eis adeps Exod. 29, 13. 22. Lev. 3, 4. 10. 15. 4, 9. 7, 4. 9, 10. 19., et cauda pinguis ovium, אַלְיָה, Exod. 19, 22. Lev. 3, 9. 7, 3. 8, 26. 9, 19., quae omnia altari consecrata et sancta erant. — Consuetudine, ex Gen. 32, 25. 33., descendente, Hebraei quoque ligamento

terete seu acetabulo abstinebant, quod nostri Judaei ad totam partem posteriorem animalium extenderunt.

## Potus.

§. 144. Potus Mohammedanis est aqua, et illustribus et divitibus dulcis quaepiam potio, scherbet dicta, quae olim in sola Aegypto locum habuit, Gen. 40, 11., ubi quoque cerevisia, ζυθος, οινος κριθινος, usitata erat, inventio fortasse aetate Mosis recentior. Orientales vino, יַיִן, חֶמֶר, utebantur, non raro usque ad ebrietatem, a qua permulti tropi depromti sunt, Jes. 5, 11—22. 28, 1—11. 49, 26. Jer. 8, 14. 9, 14. 16, 48. Deut. 32, 42. Ps. 78, 65. etc. Vina, etsi in illo climate aliunde generosa, nonnunquam tamen aromatibus, inprimis myrrha condiebantur, et haec vina myrrhata, dicebantur interdum simpliciter mixta; plerumque autem mixtum dicitur vinum aqua dilutum, quod, insciis ementibus factum, tropice pro adulteratione venit Jes. 1, 22. 2 Cor. 2, 17.; scientibus autem bibentibus adeo consuctum erat, ut Arabes, etsi nunc vino abstemii, verba de hac dilutione usitata, conservaverint, uti شطط, قطع. Erant quoque vina ex dactylis, et ex diversis seminibus et radicibus confecta, quae omnia, ut jam Hieronymus vidit, nomine שֵׁכָר, sicera, veniunt, quae est omnis arte parata potio, quae inebriare potest; hinc miscebatur aqua, ut potatores eo plus consumere possent. Ex vino naturali et artificioso parabatur, acetum, חֹמֶץ, quod non modo ad olera et cibos, Ruth. 2. 14., sed etiam ad potum adhibebatur, Num. 6, 3.; unde est posca militum Romanorum, Matth. 27, 48. Ceterum a Thalmudicis acetum quoque vinum dicitur, unde explicandus est locus Matth. 27, 34.

Vasa, ex quibus bibebatur, primum quidem erant cornua, quae vero ab Hebraeis ad sola unguenta retenta sunt, 1 Sam. 10, 1. 16, 13.; ad potum enim adhibebatur, I. patera simplex aerea, stanno obducta, צַפַּחַת, qua adhucdum viatores utuntur; erat plerumque forma lilii, non raro etiam orbiculari; utraque in ruderibus Persepolitanis exhibetur, conf. 1 Reg. 7, 26.; II. calix, etiam forma lilii vel floris; nomen ejus גְּבִיעַ, calicem quoque floris significat, Exod. 25, 33.; ast forma variasse videtur, plura enim adsunt nomina, e quibus קֻבַּעַת, כְּפֹר, כּוֹם, operculo צָמִיד, per funiculum annexo, tegebantur; ast קְשׂוֹת, קְשָׂוֹת, גְּבִיעַ, operculo caruerunt, forte nomina postrema tornatilem formam innuunt. Haec vasa divitibus, jam aetate Mosis, fuisse aurea et argentea, ex Num. 7, 12—83. apparet, cf. 1 Reg. 10, 21. Vasa majora, ex quibus vinum in pocula fundebatur, erant מְנַקִּיּוֹת, urcei, נאר, חֵמֶת, הֵמֶת, גֶּבֶל, utres, דְּלִי, minores utres, et כַּד testaceus urceus orificio angustiori.

## Tempus et adjuncta refectionis.

§. 145. Prandium non tantum orientalibus, sed Graecis quoque et Romanis, circa nostram horam 10 vel 11, erat minutum, atque fere in fructibus, lacte, caseo et similibus consistebat. Refectio praecipua erat coena, circa horam 6 vel 7.; hinc convivia quoque omnia erant coenae, calores enim meridiei in illis regionibus ciborum appetitum minuunt, et animi hilaritatem supprimunt, Eccl. 5, 16. Matth. 3, 26. Marc. 6, 21. Luc. 14, 24. 20, 46. Joh. 12, 2. Ante mensam lavabantur manus, quod ratio manducandi requirebat. Precum ante mensam primum 1 Sam. 9, 13. diserta fit mentio; ast aetate Christi, ante et post mensam a patre familias dicebatur congruens ferculis et po-

tui benedictio vel gratiarum actio, cujus formulae in Thalmude praefinitae sunt, et fere recidunt in verba: benedictus esto Domine Deus noster! rex mundi! qui hunc cibum, vel hunc potum ex terra, vel ex vite producis, Matth. 14, 9. 15. 36, 26. 27. Marc. 14, 26. 1 Cor. 10, 30. 1 Tim. 4, 4—5. Hebraeis quidem adeo accuratus ordo hospitum non erat, qualis olim in Aegypto invaluerat, Gen. 43, 32.; neglectus tamen non fuit, 1 Sam. 9, 22. Aetate Christi, Pharisaei arrogantes, qui ubique dignissimi haberi volebant, locum primum ambiebant, Luc. 14, 7.

## Mensa et sedes.

§. 146. Ad coenam pavimentum coenaculi illo corio rotundo, quod supra memoravimus, sternebatur, super quo mensa parva et humilis, שֻׁלְחָן, scabello quam mensae similior, ponebatur, et haec non portabat nisi patinam. Sedes erant ipsum pavimentum, blattis aut tapetibus vel etiam culcitis stratum, in quibus coenantes, genibus flexis, dextera mensae obversa, quasi alter in alterius sinu recubaret, per orbem corii sedebant. Cultri, fuscinae et cochlearia non aderant, pannus vero, prout nunc in oriente moris est, circa peripheriam corii sternebatur, ne tapetes contaminarentur. Locum nostrarum paterarum seu orbium, subibant rotundi et tenues panes supra memorati. — Aetate vero Christi jam dudum invaluerat mos Persicus, mensae accumbendi. Aderant in coenaculo lecti plerumque tres, aut pro numero hospitum plures, quorum quilibet capiebat tres personas; unde nomina triclinium et architriclinus descendunt. Convivae accumbebant in latere sinistro, facie ad mensam conversa, et quidem secundus occipite ad pectus primi, et tertius occipite ad pectus secundi, et ita

rursus alter in sinu alterius recumbebat, conf. Luc. 7, 36. 38. 16, 22—23. Joh. 2, 9. 13, 23. Lectus medius, et medius in eo locus erat honoratior, quem Pharisaei ambiebant Luc. 14, 7. 10. — Sexus alter olim quidem in Asia ad mensam virorum non admittebatur, sed mensam in gynaeconitide habebat, Esth. 1, 6. Luc. 7, 39, 16, 21. 17, 7. Matth. 15, 27. Babylone vero et in Persia foeminae a conviviis virorum exclusae non erant, Dan. 5, 2., et praesertim Babylone, testibus auctoribus antiquis, non raro modestiae limites excedebant.

## Ratio manducandi.

§. 147. Cibos digitis manus dexterae, ex patina in os inferebant, prout in orientalibus plagis adhucdum mos viget, Ruth. 2, 14. Prov. 26, 15. Joh. 13, 16. Cultro et fuscina opus non erat; fuscina, מַזְלֵג, quae 1 Sam. 2, 12. memoratur, nequaquam ad mensam, sed ad focum spectat ut nempe carnes ex olla efferrentur. — Antiquiori aevo cuilibet convivae portio singularis apponebatur, et ille magis honoratus censebatur, qui duas aut plures portiones recipiebat, Gen. 42, 34. 1 Sam. 1, 4—5. 9, 22—24. 2 Paral. 16, 13.; recentiori autem aevo omnes assidentes vel accumbentes ex communi patina manducabant. Potus in supra dictis pateris et calicibus, et antiquiori quidem aevo cuique praebebatur in calice singulari, qui ideo tropice pro sorte hominis venit, Ps. 11, 6. 75, 9. 116, 3. Jes. 51, 22. Jer. 25, 15. 27. 35, 5. 49, 12. Ezech. 23, 31—34. Matth. 26, 27. 30. Aegyptii, ut moderni orientales, finita demum mensa bibebant. Servi stantes, nutum domini observabant, atque mox euntes exequebantur; hinc coram domino stare, vel ambulare idem est, ac servire seu ministrare, quod etiam ad cultum Dei refertur, Gen.

5, 22. 24. 17, 1. 24, 40. 28, 15. 1 Sam. 2, 35. Ps. 25, 3. 24. 17. 114, 9. et a. l.

## Convivia.

§. 148. Res secundae socios laetitiae desiderant, et ad convivia celebranda excitant, hinc non mirum est, ea jam antiquissimo aevo occurrere, Gen. 21, 8. 28, 22. 29, 22. 31, 27. 54. 40, 20. Lex Mosaica Hebraeos ad secundas decimas, ex voto Jacobi Gen. 28, 22. descendentes, et sacrificiis conviviisque dedicatas, arctius adstrinxit, Deut. 12, 4—19. 14, 22—29. 16, 10—11. 26, 10—11.; secunda etiam primogenita animalia, et secundas primitias fructuum addidit, et praecepit, ut ad haec convivia non modo proles, sed etiam servi, ancillae, pauperes, viduae, pupilli et Levitae vocarentur, Deut. 16, 11—14. 12, 12—18., quod Jesus Judaeis, qui pro conviviis a Deo remunerationem sperabant, in memoriam revocavit, Luc. 14, 12—13. Hospites per servos invitabantur, et tempore statuto accersebantur, Matth. 22, 24. Luc. 14, 7.; pretioso oleo ungebantur, Ps. 23, 5. 45, 6. Amos 6, 6. Eccl. 9, 7. Matth. 14, 3. Luc. 7, 37—38.; atque antiquiori aevo, uti nunc in Asia, ante dimissionem, praesertim in barba, incensebantur. Hebraeos in conviviis fortasse nonnunquam, ut Graecos, in capite coronas, ex floribus textas, gestasse, ex Jes. 28, 1 Sap. 2, 7. concludi vix potest. Omnes autem in vestimentis festis, id est, albis, comparebant, Eccl. 9, 8. Pompa in epulis ostentabatur jam majori quantitate ejusdem cibi, Gen. 18, 6. 27, 9. 35, 43—44. Job 36, 16., jam etiam multitudine ferculorum, 1 Reg. 5, 2. Amos 6, 4—5. Esth. 1, 5—8. 7, 9. Neh. 5, 18—24. Caro autem, et inprimis vinum, praecipuum erat, a quo ipsum quoque conviviorum nomen מִשְׁתֶּה,

tempus potationis, descendit, Jes. 22, 13. Haec compotatio, ingruente luxu, apud omnes gentes ita exorbitavit, ut a vespera usque ad mane protraheretur, atque hujusmodi convivia dicebantur recentiori aevo κωμοι, quae Rom. 13, 13. Gal. 5, 21, 1 Petr. 4, 3. damnantur. — Quum convivia omnia essent coenae: coenaculum lampadibus illustratum erat; et quum sub illo climate, noctu semper, saltem diluculo, frigus esset; facile explicabis loca Matth. 8, 12. 22, 13. 25, 30. Ceteroquin in conviviis, quae hilaria erant conventicula, joci, aenigmata et musica non deerant; quare convivia passim imago erant felicitatis, et exclusio a convivio erat symbolum miseriae et calamitatis, Prov. 9, 2. seqq. Amos 6, 4—5. Jes. 5, 12. 24, 7—9. Matth. 26, 20—26. Luc. 7, 46—50. 12, 1—9. Hinc etiam regnum Messiae, hoc symbolo adumbratur, Luc. 7, 39. 46. 14, 12—13. 13, 29. Matth. 8, 11. 26, 29. Hic tropus notissimus erat, ut interpretes quoque antiqui voces laetari, laetitia, atque convivari, convivium, promiscue usurparint, conf. Ps. 68, 4. et Esth. 9, 18. 19. cum versione Alexandrina et Vulgata. In Novo quoque Foedere χαρα, gaudium, pro convivio venit, Matth. 25, 21. 23. Quum autem convivia Hebraeorum pleraque ex sacrificiis pararentur, convivae mundi seu sancti esse debebant, ad quod etiam in tropis et allegoriis respicitur, Ezech. 39, 16—20. Jes. 34, 4. Apoc. 19, 17—18.

## Hospitalitas.

§. 149. Antiquo illo aevo, quo publica hospitia non erant, ultronea collectio hospitis, insigne erat humanitatis officium, cui probi religiose satisfaciebant; haec laus hospitalitatis exstructis demum hospitiis publicis, haudquaquam mox desiit, et in oriente usque in hodiernam diem

perseverat. Job 22, 7. 31, 17. Gen. 18, 3—9. 19, 2—10. Exod. 2, 20. Jud. 19, 2—10. Act. Ap. 16, 15. 17, 7. 28, 7. Matth. 25, 35. Marc. 9, 41. Rom. 12, 13. 1. Timoth. 3, 2. 5, 10. Hebr. 13, 2. Hinc non tantum nomades, peregrinos adventantes perhumaniter excipiunt, sed in urbibus quoque sunt, qui vicos obeunt, et cuilibet obvio aquam gratis offerunt; quare liberalitas haec munusculo compensari solet, cf. Matth. 10, 42. Marc. 9, 41. Viget quoque adhucdum antiquissima honestatis ratio, qua quicunque, etsi ceteroquin praedo, hospitem collegit, eum tueri, et se quoque ipsum praesenti pro eo vitae periculo objicere tenetur, nisi ab omnibus infamis haberi velit, et id quidem jam obtinet, si quis cum peregrino vel crustam panis manducavit, Gen. 19, 1—9. Jos. 2, 1—6. 9, 14. Jud. 4, 17—22.; ad hunc morem non raro alluditur, Ps. 41, 10. 91, 1. 119, 19. 2 Sam. 12, 3. Jos. 9, 14. Luc. 7, 34. Joh. 13, 18. cf. Iliad. VI. 210—231. Hospitibus, ut supra diximus, pedes lavabantur; unde demum lotio pedum in symbolum hospitalitatis transiit, Gen. 18, 4. 29. Joh. 13, 15. seqq. 1 Tim. 5, 10.

# CAPUT DECIMUM.

## De societate domestica.

### Praecautiones contra fornicationem.

§. 150. Primaeva institutione ad propagandum genus humanum per individuum consortium viri et mulieris, Gen. 2, 24. coll. 28., damnata erat fornicatio, libido vaga, et communio uxorum; hinc pii patriarchae hoc institutum religiose observabant; alioquin autem jam ante aetatem Mosis, tanta erat morum corruptio, ut a pluribus gentibus, non modo fornicatio, sed etiam paederastia in cultum deorum conversa fuerit, unde קָדֵשׁ, cynaedus, et קְדֵשָׁה, meretrix, proprie personas designat, quae ad turpissima haec flagitia consecratae fuerunt, Deut. 23, 28. Gen. 38, 21. 22. Job 36, 14. — Huic malo, cui demum ipsi quoque philosophi Graeci et Romani consenserunt, ut occurreretur, lex Mosaica statuit, I. ut inter Israelitas, nec cynaedus, neque meretrix toleretur, et filia sacerdotis, si corpus suum prostitueret, lapidetur et comburatur, Lev. 21, 9.; quia haec, ut Lev. 19, 29. Deut. 23, 18. 19., dicitur, magna coram Deo flagitia sunt. — Ne autem quipiam, abjecti animi sacerdotes, avaritia inflammati, allicerentur, ut haec scelera, exemplo aliarum gentium, in cultum Dei verterent, interdixit II., ne merces meretricum et cynaedorum, etsi ex voto oblata esset, ad sanctuarium suscipiatur, Deut. 23, 19., quae lex demum 2 Reg. 23, 6—7., potentiae regum succubuit. — Ut etiam origo mali praecaveretur, decretum est III., ut seductor seductam teneretur uxorem emere, aut patri, qui filiam seductam nol-

let seductori vendere, consuetum sponsae pretium (ut videtur, 30 siclos); si vero violentia quapiam usus esset, 50 siclos solvere, Exod. 22, 15. Deut. 22, 23—29. Id videtur ex antiqua consuetudine descendisse, quae Gen. 34, 1—12., attingitur. Stuprum Moses non memorat, quia in foro probari non potest. — Denique, ut et pudicitia alterius sexus, tanquam singularis castitatis muliebris custos, corroboraretur, IV. statuitur, ut sponsa, quae, se virginem mentita, consummato matrimonio talis deprehensa non esset, ante januam domus paternae lapidaretur, Deut. 22, 20—21. — Etsi rigidae erant hae leges: meretrices tamen, זוֹנָה, זוֹנוֹת, קְדֵשָׁה, קְדֵשׁוֹת, et sub regibus idololatris etiam cynaedi, קָדֵשׁ, קְדֵשִׁים, diis consecrati, non deerant, Prov. 2, 16—19. 5, 3—6. 7, 5—27. 20, 6. 26—30. Amos 2, 7. 7, 17. Jer. 3, 2. 5, 7. 1 Reg. 14, 24. 15, 12. 23, 47., etc

## Polygynaecia.

§. 151. Eadem institutione primaeva polygynaecia quoque exclusa fuit. Lamech primus duas uxores duxit, Gen. 4, 19. conf. Matth. 19, 4—8., et multos imitatores nactus est, nec post diluvium exemplum Noachi et filiorum ejus quidquam profecit. Inter Hebraeos aetate Mosis polygynaeciam permultum invaluisse, ex numero primogenitorum 22,373, inter 603,550 viros, qui ultra 20 annos nati erant, colligere licet, Num. 3, 42. Ut hoc malum, progressu temporis minueretur, Moses I. attulit Gen. 1, 27—28. 2, 23. 24., primaevam matrimonii institutionem, primam ejus transgressionem Gen. 4, 19., atque omni occasione narravit incommoda, quae marito e pluralitate uxorum enascuntur, Gen. 16, 4—10. 30, 1—3. 15., et testibus viris gravibus, qui orientem inviserunt, sane non sunt exigua. II. Interdicitur Deut. 17, 17., regibus, quos

Hebraei aliquando electuri essent, magnus uxorum numerus, quem quidem Lex non definivit, sed ex consuetudine pro noto sumsit, fortasse non ultra quatuor, uti Rabbini et Mohammedani ex exemplo Jacobi Gen. 31, 50., interpretantur. III. Vir Exod. 21, 10—11., obligatur, ut uxori cuilibet, tempore fixo debitum reddat, conf. Gen. 30, 14—16. Excipitur solum tempus menstruorum, quo congressum sub mortis supplicio Lex prohibuit. Denique IV. immundities, per concubitum contracta, ad integrum diem extenditur Lev. 15, 18., quo incommodo vir impediebatur, ne facile ultra quatuor uxores ducere posset. His dispositionibus polygynaecia progressu temporis permultum imminuta fuit.

## Delectus sponsae.

§. 152. Sponsam כַּלָּה, filiis, et sponsum, חָתָן, filiabus, pater familias seligebat, Gen. 21, 21. 24, 31. Exod. 21, 9. Deut. 22, 16. Jud. 14, 1—4. 1 Cor. 7, 6. Si filius certam personam exoptabat uxorem, nihilominus pater sponsam a patre illius petebat, Gen. 26, 30. 34, 2—5. Jud. 14, 1—2. Hinc patet, Jes. 4, 1—2. Jer. 31, 22., enormem virorum penuriam innui. Pater vero filiam sine consensu fratrum germanorum in matrimonium elocare non poterat. Gen. 24, 50. 34, 11—27. 2 Sam. 13, 20—29. conf. Gen. 12, 11—13. 20, 2—6. 26, 7—17. Impedimenta matrimonii, quibus arbitrium patrum familias in delectu limitabatur, recensentur Lev. 8, 7—18, 20, 11—20., ex quibus locis apparet, ea secundum gradum consanguinitatis et affinitatis non excessisse. Praeterea prohibitae erant nuptiae cum Canaanaeis, ne Hebraei per haec connubia ad idololatriam pellicerentur, Exod. 34, 15—16. Deut. 7, 3. Id ab Ezra et Nehemia ad omnia

connubia cum alienigenis extensum est, quia illis ea aetate idem seductionis periculum suberat Ezr. 9, 2—12. 10, 3. Neh. 13, 23. conf. Malach. 2, 13. Sacerdotibus interdicta quoque erat persona repudiata, lapsa, et meretrix, atque summo sacerdoti etiam vidua et quaecunque alienigena, Lev. 21, 7, 13—14. Filiae, quae defectu fratrum heredes erant, alicui viro tribus suae, et quidem propinquo remotioris gradus, nubere jussae erant, ne hereditas ad aliam tribum et familiam devolveretur, Num. 27, 1—11. 36, 1—12. conf. Matth. 1, 16. Luc. 2, 1—5.

## Sponsalia.

§. 153. Sponsalia, אֵרֶשׂ, erant pactum inter patrem fratresque germanos sponsae, et patrem sponsi, praesentibus testibus, recentiori aevo etiam literis mandatum, cui interdum jusjurandum intercedebat, Prov. 2, 17. Ezech. 16, 8. Malach. 2, 14., ad quod spectare videntur sacrificia nuptialia, quorum Josephus Arch. IV. 8, 23., meminit. Per sponsalia non modo connubium, sed etiam dona, quae germanis fratribus sponsae ferenda essent, et pretium sponsae, מֹהַר, quod patri solvendum erat, definiebantur; nam sponsae olim soluto pretio emebantur; Gen. 29, 18. 27. 34, 11—12. Jos. 15, 16. 1 Sam. 18, 23—26. 2 Sam. 3, 4., quod pro varietate adjunctorum, varium fuit; aetate Mosis medium fuisse videtur 30 siclorum, et summum, 50 siclorum Exod. 21, 32. 22, 15. conf. Hos. 3, 1. 2. Deut. 22, 29. Hinc uxores emtae, a maritis fere tanquam ancillae habebantur, nihilominus non raro maritos pro arbitrio flectebant et regebant, 1 Sam. 25, 19—30. 1 Reg. 11, 2—5. 19, 1—2. 21, 7—8. Honor, qui a Christianis alteri sexui habetur, ex doctrina Christi et Apostolorum

originem ducit, Gal. 3, 8. Eph. 5, 25—33. 1 Petr. 5, 7. — Divites vero filiam nonnunquam donabant sponso, cui autem jus, hac invita alias uxores ducendi, ademtum erat, Gen. 16, 1—3. Uxor donata liberalius habebatur, et ipsa quoque, dignitatis suae sibi conscia, plura sibi arrogabat, Gen. 16, 5—6. 21, 9—11. cf. 31, 15. Aliqui in praemium fortitudinis sponsam acceperunt, Jos. 15, 15—19. Jud. 1, 15. 1 Sam. 18, 24—27. Singulare erat, si sponsa dotem a patre tulit, Jos. 15, 18—19. Jud. 1, 16—17. 1 Reg. 9, 16.

## Nuptiae.

§. 154. A sponsalibus usque ad nuptias, intervallum 10 vel 12 mensium relinquebatur, Gen. 24, 55. Jud. 14, 8.; sed matrimonium, etsi sponsum inter et sponsam nullum prorsus vel sermonis commercium intercedebat, jam ratum erat, et sponsa dicebatur uxor sponsi sui. Si dein sponsus eam ducere nollet, ei, ut uxori, libellum repudii tradere tenebatur; vel si sponsa cum alio rem habuisset, accusata, ut adultera, ad lapidationem condemnabatur, conf. Matth. 1. 18—20. Luc. 2, 5. — Ingruente die nuptiarum, sponsa se balneabat, et omni mundo muliebri exornabat, 2 Cor. 11, 2. Eph. 5, 26. Caput ejus corona cingebatur, unde nomen כַּלָּה, coronata, descendit. Sponsus vero domi suae convivium parabat, quod apud ditiores per hebdomadem continuabatur, Gen. 19, 27. Jud. 14, 17. 22. Tob. 11, 12. Circa vesperam, veste festa indutus, Jes. 61, 10., cum juvenibus sibi coaevis, υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, sub canticis et musicis instrumentis, sponsam, virginibus coaevis cinctam, ex domo paterna in domum patris sui deducebat, Jud. 14, 11—16. 1 Macc. 9, 37—47. Joh. 3, 9. Matth. 9, 18. conf. Jer. 7, 34.

25, 10. Recentiori aevo, in hac vespertina sponsae deductione, praeferebantur in scipionibus lampades supra descriptae, prout in Thalmude refertur, et Matth. 25, 1—10., innuitur. Interim convivium virorum inchoabat, quum alter sexus in gynaeconitide convivium celebraret. Denique nuptis ampla posteritas exoptabatur, et haec erat omnis benedictio nuptialis, Gen. 24, 60. Ruth 4, 11—12., quae recentiori aevo paulisper solemnior facta est, Tob. 7, 15. Sponsa denique, quae semper, a capite usque ad calcem velata erat, in thalamum, חוּפָּה, deducebatur. Haę omnes solennitates dicuntur: sponsam domum deducere, uxorem accipere, intrare in domum, et convenire, συνελθεῖν, Gen. 24, 65. 29, 23—26. Jos. 15, 18. Matth. 1, 18. 20. 24.

## Pellices.

§. 155. Hae solennitates duntaxat in nuptiis uxorum proprie dictarum, observabantur; pellices enim, פִּילֶגֶשׁ, פִּילַגְשִׁים, non modo ancillae, sed etiam liberae, absque solennitate, solo mutuo consensu assumebantur, et matrimonium erat legitimum, ut pellex, etsi mancipium esset, nec jure uxoris privari, neque vendi posset, Deut. 20, 10—12. Patres non raro filiis, ne exorbitarent, pellicem tradebant ancillam, quae mox ut filia seu nurus habenda erat, Exod. 21, 9—12. Mulieri autem bello captae, mensis, quo lugeret parentes et cognatos suos, indulgendus erat, antequam herus, vel filius eam pellicem acciperet, Deut. 20, 10—14.

## Foecunditas matrimonii.

§. 156. Foecunditas matrimonii erat valde exoptata, et major prolium numerus, singulari Dei beneficium reputa-

batur; multo tamen majoris aestimabantur filii, qui nomen patris in genealogiis propagabant. Sterilitas vero pro summo opprobrio habebatur, Gen. 25, 2. 49, 21. Deut. 18, 4. 1 Sam. 1, 6—7. Ps. 127, 3—5. 128, 4. Hos. 9, 14. Prov. 17, 6. Eccl. 6, 3.; hinc virginibus quoque tristissimum erat, innuptas et orbas mori, Gen. 16, 2—4. 19, 30—32. 30, 13. Jud. 11, 34. Jes. 4, 1. 47, 9. Quare uxores steriles varia tentabant filtra, Gen. 30, 15—16. Cant. 7, 14., vel maritis ancillas offerebant, quarum deinde proles adoptabant, Gen. 16, 1—3. 30, 3—18.

## Leviratus.

§. 157. Ne hoc desiderium prolium, incremento populi proficuum, minueretur, simulque familiarum distinctio, atque in iis avita bona conservarentur; Deus per Mosen jus leviratus, etsi molestum et nonnunquam perniciosum, Gen. 38, 8—12., non sustulit, sed ita circumscripsit, ut esset innoxium. Nam cum viduam sine liberis defuncti frater aut proximus consanguineus, גֹּאֵל, teneretur uxorem ducere, יִבֵּם, primum filium ex ea genitum nomine defuncti in genealogiam inserere, atque ei hereditatem defuncti tradere: Deut. 25, 5—10. decretum est, ut, qui fratriam ducere nollet, in foro coram judicibus renunciare posset, concessa viduae licentia, ipsi sandalia solvendi, faciem ejus inspuendi, atque eum scommate discalceati, i. e., dilapidatoris, compellandi. Contumelia a muliere, quae repulsam passa fuit, illata, non adeo magna, ut per eam, qui fratriam ducere nollet, facile deterreri posset, Ruth 4, 7—8. Matth. 22, 23—28. Cf. Janssens l. c. Vol. I. p. 100 sqq.

## De adulterio.

§. 158. In polygynaecia adulterium reputatur solus concubitus cum nupta, vel desponsata, vel vidua exspectante matrimonium leviri, ut maritus, qui cum quacunque alia persona innupta rem habet, nonnisi fornicationem, זְנוּנִים, committere censeatur. Adulteri, jam tempore patriarcharum, supplicio afficiebantur, Gen. 38, 24.; in Aegypto adulterae nasus, et in Persia nasus et aures amputabantur, Ezech. 23, 25. Lex Mosaica mortis supplicium statuit, Lev. 20, 10. Deut. 23, 22., genus vero supplicii disertis verbis non praefinivit, quia ex consuetudine notum erat; id autem non fuisse, ut Thalmudici contendunt, strangulationem, sed lapidationem, antiquiores Hebraei Joh. 8, 5., Ezechiel 16, 38—40., et ipse quoque Moses, testantur, si Exod. 31, 14. 35, 2. cum Num. 15, 35—36. conferatur. Si vero adultera esset mancipium, ambo rei vapulabant taurea בִּקֹּרֶת, neque tamen pluribus quam 40 ictibus; adulter praeterea sacrificium pro delicto offerre tenebatur, Levit. 19, 20—22.

## Uxor suspecta.

§. 159. Marito Num. 5, 11—31. facultas concessa erat, uxori, de adulterio suspectae, deferendi jusjurandum purgatorium, in sacro tabernaculo vel templo praestandum. Maritus eam ad aliquem sacerdotem ducebat simul cum ferto hordeaceo sine oleo et thure. Sacerdos postquam eam accedere jussisset ad altare victimarum, sumebat de aqua sancta, sive quae in atrii labro erat ad sacros usus adhibenda, quam testaceo vasi injiciebat, pulvere, qui in atrii solo erat, commixtam. Tum detracto de facie peplo manibus mulieris fertum imponebat, interea dum ipse aquas tene-

bat, ob acres dolores, qui inde et ex ipsa imprecationum vi expectandi essent adulterae, amaras dictas. Eandem enim solemni formula, quam ipsa confirmare debebat, adjurabat, istasque diras in schedula scribebat, quas aquis delebat a muliere mox bibendis. Denique oblationem manibus hujus eripiebat, et in altari adolebat: quo facto aquas imprecationum ei bibendas porrigebat; e quibus haec nil pateretur mali, si innocens esset, sin autem crimen, in cujus inciderat suspicionem, revera admiserat, vehementissimis torquebatur doloribus intestinis, ut ejus venter intumesceret, ipsaque si superviveret, ad liberos procreandos in posterum inepta redderetur. — Ostendit Deus hoc modo investigandi adulterium, se esse vindicem fidei conjugalis, et innocentiae protectorem. Praeterea sic cautum fuit, ne mariti uxores culpa vacuas occiderent, aut certe ne familiae litibus, conviitiis, rixisque affligerentur. Insuper ostendere voluit occulta etiam crimina sibi nuda esse, et aperta, ac tandem adulterium grave scelus esse et publica poena vindicandum.

Etsi vero uxores jusjurandum hoc formidabile horrebant, invalescente tamen licentia, adulteria erant frequentia, et frequentissima quidem ultimis temporibus, prout ipsi quoque Thalmudici fatentur, cum Sota c. 9. narrant, hoc jusjurandum quadraginta ante excidium Jerosolymae annis abrogatum fuisse, quia viri ipsi, omnes erant adulteri, et Deus imprecationem jurisjurandi opere non compleret, si maritus ejusdem criminis reus esset, conf. Joh. 8, 1—8.

## Libellus repudii.

§. 160. Quum antiqui sponsas emerent: in eas pleno jure gaudere se opinabantur, cui pro arbitrio renunciare,

et uxorem repudiare possent. Id esse iniquum, et alteri sexui injuriosum, quivis facile intelligit; quare pro adjunctis illorum temporum lex Mosaica licentiam mariti saltem eatenus restrinxit, ut repudium sine interventu quidem judicis, ast non sine libello scripto, et non antequam uxor repudiata cum libello repudii domo mariti excessisset, ratum esset; imo et porro concessit, ut maritus repudiatam recipere posset, non autem, si jam alii marito juncta esset, ut nempe fides secundo matrimonio adstrueretur, Deut. 24, 1—4. conf. Jer. 3, 1. — Quae ratio ad repudium sufficeret, Deut. 24, 1—4. docetur, pro nobis quidem obscure, pro antiquis autem Hebraeis procul dubio satis clare. Interim tamen recentiori tempore post reditum ex exilio de ea nata est acris contentio; schola enim Hillelis contendebat, quamlibet minimam caussam marito ad repudium sufficere; schola Schammai vero statuebat adulterium. Conf. Matth. 19, 1—10. — Uxores, quae maritorum erant peculium, nequaquam eodem jure, maritis porrigendi libellum repudii, gaudebant; aetate autem ultima, potentiores sibi, exemplo matronarum Romanarum, idem jus arrogabant, Joseph. Archaeol. XV. 7, 10. Marc. 6, 17—29. 10, 12. Si vero uxor se gravatam sentiebat, poterat, uti ipsa quoque ancilla pellex, per judicem libellum repudii petere, Exod. 21, 10. Cf. Janssens l. c. Vol. I. pag. 102 seqq.

## Puerperium.

§. 161. In puerperio solae primum matres, filiabus auxilio erant; alioquin puerperia in oriente non magna difficultate laborant, Exod. 1, 19.; difficiliori partu, qui rarior erat, matres peritiores et perspicaciores vocabantur, unde ortae sunt obstetrices, Gen. 35, 17. 38, 28. — Natus infans, praeciso umbilico, balneabatur, sale fricabatur

et fasciis involvebatur, הָחְתֵּל, Ezech. 16, 4. Antiquiori aevo, pater recens natum, etiam resonante musica, in sinum suum recipiebat, et hoc ritu, suum esse declarabat, Gen. 30, 31. 50, 23. Job 3, 12. Ps. 22, 11., quod uxores, quae filios ancillarum suarum adoptabant, imitabantur, Gen. 16, 2. 30, 3—5. Dies natalis, praesertim filii, erat festus, Gen. 21, 6., et quotannis convivio celebrabatur, Gen. 40, 20. Job 1, 4. Matth. 14, 6. Herodot. I. 133. Cyropaed. I. 3, 9. Nuncius patri referens nativitatem filii, erat gratissimus, et, ut nunc in Persia, dono excipiebatur, Job 3, 3. Jer. 20, 15. — Puerpera post partum filii, 7 dies erat immunda, et 33 dies sequentes domi se continebat; post partum filiae duplicabatur numerus dierum, quibus elapsis in sacrum tabernaculum vel templum veniebat, et agnum anniculum, vel, si pauper erat, duos turtures, vel duos pullos columbae in sacrificium purificationis offerebat, Lev. 12, 1—8. Luc. 2, 22.

## Circumcisio.

§. 162. Octavo post partum die filii circumcidebantur, et in carne sua consecrabantur cultui Jehovae et verae religioni Gen. 17, 10. conf. Rom. 4, 11. Gal. 5, 3. et sic a gentilibus distinguebantur *). — Hebraei antiqui circumcisionem sibi honori ducebant, Gen. 34, 14. Jos. 5, 9. Jes. 9, 24. 25.; aetate vero Maccabaeorum permulti, ad sacra Graecorum deficientes, et in gymnasiis nudi prodeun-

*) Menochius de republ. Hebr. Lib. III. c. 17. quaest. 3: „— — Deus Gen. 17 pactum iniit cum Abrahamo, pacti signum instituit circumcisionem. — — Continebat hoc pactum promissionem, qua Deus haec tria pollicebatur. Primum fore, ut Abrahami posteritatem in immensum multiplicaret, alterum, ut eis terram Chanaan possidendam daret, tertium fore, ut ex Abrahami semine Messias nasceretur. Ex parte vero Abrahami et posterorum continebat hoc pactum obligationem Deum pie, sancte, at constanter colendi."

tes, circumcisionem sibi dedecori esse reputabant, et praeputium arte rursus adducebant, quod dicebatur ἐπισπᾶσθαι; operationem describit Celsus L. VII. c. 25. 1 Macc. 1, 15. 1 Cor. 7, 18. Caeterum dolores circumcisionis tertia die vehementissimos esse, edicunt renegati Mohammedani, conf. Gen. 34, 25.

## Denominatio prolis.

§. 163. Antiquiori aevo, proli mox post partum, recentioribus autem temporibus filiis saltem, primum in circumcisione imponebatur nomen, quod orientalibus nunquam significatione vacuum est, et antiquiori aetate ab adjunctis personae, temporis vel historiae depromebatur, Gen. 16, 11. 19, 37. 21, 36. 25, 25—26. Exod. 2, 10. 18, 3—4.; saepe quoque a nominibus Dei, atque inter idololatras ab aliquo numine petebatur, adjecto quopiam epitheto vel alio nomine, uti שְׁמוּאֵל, בֵּלְשַׁאצַּר, אֶתְבַּעַל, יְהוֹצָדָק, אֲדֹנִיָּה, etc. Interdum nomen quoque erat propheticum, Gen. 17, 5. 15. Jes. 7, 3. 8, 3. Hos. 1, 4. 6. 9. Matth. 1, 21. Luc. 1, 13. 60. 63. Recentiori autem aetate nomina ex majoribus familiae seligebantur; quare in libris postremis fere antiqua nomina recurrunt, Matth. 1, 12. Luc. 1, 61. 3, 27. Orientales non raro et levi ex caussa mutant nomen suum; hinc tot occurrunt personae binomines, ut Ruth 1, 20—21. 1 Sam. 14, 49. 31, 2. 1 Paral. 10, 2. Jud. 6, 32. 7, 1. 2 Sam. 23. Reges et magnates suorum quoque ministrorum et servorum nomina immutabant, inprimis si eos recenter adquisiverunt, aut ad eminentiorem dignitatem evexerunt, Gen. 41, 45. 18, 5. 32, 28. 35, 10. 2 Reg. 23, 34—35. 24, 23. 24. 24, 17. Dan. 1, 6. Joh. 1, 42—43. Marc. 3, 17. Hinc nomen quoque pro dignitate venit Phil. 2, 9. Hebr. 1, 4.

Apoc. 2, 17. 13, 12. Mutabantur et nomina mortuorum; ut הָבֶל, Gen. 4, 2, 8., aut vertebantur in aliam linguam, ut fere omnia nomina Gen. 1 — 11., ex antiquiori lingua in Hebraicam translata sunt. — Ceterum orientales nomini suo nomen patris, imo et avi, proavi, atavi etc., addunt, ut ab aliis ejusdem nominis viris distinguantur.

## De primogenito.

§. 164. Primogenitus, בְּכוֹר, qui parentibus erat carissimus filius, dicitur quidem apertio uteri, פֶּטֶר רֶחֶם, nequaquam tamen ille erat, quem patet ex uxore virgine, sed quem primum ex uxore etiam vidua genuit. Temporibus Patriarcharum pater juniorem quoque filium poterat designare primogenitum; hoc autem jus ei Deut. 21, 15 — 17. ademtum fuit, quia arbitrariae hujusmodi dispositiones animos fratrum abalienabant, Gen. 25, 31. 32.; nam primogenitus magnis gaudebat praerogativis; I. capiebat duas portiones hereditatis, quas Jacob a primogenito Ruben, ob incestum Gen. 35, 22., in Joseph, filios ejus duos adoptando, transtulit, Gen. 48, 5—8. Deut. 21, 17.; in genealogiis vero Ruben scriptus erat primogenitus, 1 Paral. 5, 1. — II. Primogenitus erat sacerdos familiae; quod Moses, jussu Dei, a tribu Ruben in tribum Levi transtulit, Num. 3, 12 — 18. 8, 18.; hinc primogeniti a sacerdotio redimendi erant, Num. 18, 15 — 16. conf. Luc. 2, 22. — III. Primogenitus gaudebat insigni inter fratres auctoritate et quasi patria potestate, Gen. 25, 23. 27, 29. Exod. 12, 29. 2 Paral. 21, 3., quam Jacob a Rubene in Judam transtulit, Gen. 49, 8 — 10; quare haec tribus, etiam antequam reges Israelitis dabat, ubique a ceteris distinguitur. Hinc demum primogenitus erat quoque successor in regno, excepto Salomone, quem, etsi juniorem, Da-

vid singulari Dei nutu successorem designavit. Ex his patet, cur vox primogenitus interdum singularem dignitatem, atque etiam superlativum exprimat, Jes. 14, 30. Ps. 89, 28. Rom. 8, 29. Coloss. 1, 15. 18. Hebr. 12, 13, Apoc. 1, 5. 11. Job 18, 3.

## Educatio.

§. 165. Matres olim suas proles ipsae lactabant, הֵינִיק, et quidem per 30 vel 36 menses, et delactatio erat dies festus, Gen. 21, 8. Exod. 2, 7. 9. 1 Sam. 1, 22—24. 2 Paral. 31, 16. 2 Macc. 7, 27—28. Matth. 21, 16. Joseph. Archaeol. II. 9. Nutrices, מֵינִיקוֹת, quae praebebant lac infantibus, non substituebantur, nisi mater obiisset, aut lactando impar esset; recentiori vero aevo matronae saepius sibi infirmiores videbantur, et officium maternum in nutrices devolvebant; quae autem praecipuis familiae personis accensebantur; quare in historia quoque memorantur, Gen. 35, 8. 2 Reg. 11, 2. 2 Paral. 22, 11. — Filii usque ad annum aetatis quintum in gynaeconitide versabantur, tandem transibant in disciplinam patris, et discebant negotia plerumque ea, quae patris erant, et ab ipso etiam lege Mosaica et religione avita imbuebantur, Deut. 6, 20 — 25. 7, 19. 11, 19. Qui filios suos aliquid amplius doceri volebant, nisi servos ad id idoneos haberent, eos mittebant ad quempiam sacerdotem vel Levitam, qui nonnunquam etiam plures alumnos habebat; nam ex 1 Sam. 1, 24—28. liquet, ad sacrum tabernaculum scholam educandae iuventuti dedicatam fuisse, cujus generis aliae plures fuerint, quas dein Samuel restauravit, ex quo tempore discipuli, filii prophetarum dicti, inclaruerunt. — Filiae manebant in gynaeconitide, nisi simpliciori vitae genere, cum urceo, כַּד, ad apportandam aquam ex-

irent, Exod. 2, 16. Gen. 24, 16. 29, 10. 1 Sam. 9, 11—12. Discebant oeconomiam et artes muliebres, donec alicui sponso venderentur, vel, meliori sorte, donarentur, Prov. 31, 13. 2 Sam. 13, 1. Filiae divitum in suis palatiis degebant, et, ut earum matres, fere nonnisi mundo muliebri occupabantur, cantu et saltatione se oblectabant, et saepius tricas habebant, prout peregrinatores de gynaeconitide orientalium referunt, qui plura quoque scelera memorant in his mulierum palatiis patrari solita, Ezech. 23, 18. Raro, et, quo majoris sunt dignitatis, eo rarius, prodeunt, sed alias invisentes foeminas facile recipiunt. His contraria de muliere proba laudantur, Prov. 31, 10—31.

## Potestas paterna.

§. 166. Potestas patris non modo in uxores, proles et servos utriusque sexus eorumque proles, sed etiam in proles filiorum porrigebatur; nam filii nupti olim in domo patris manebant, nisi filiam, quae, defectu fratrum, heres erat, uxorem invenissent, vel per aliquod industriae genus, uti per locationem operarum suarum, aut per opificium vel artem aliquam, aut per commercium, tantum acquisivissent, ut propriam familiam alere possent. Haec patris potestas erat absoluta, et ad extremum quoque supplicium pertinebat, Gen. 21, 14. 38, 24., quod per legem Mosaicam ita restrictum fuit, ut pater, si filium mortis reum judicaret, caussam in foro ageret; sed simul statuit, ut judex sententiam mortis ferret, si filius convictus esset, maledixisse, vel verbera intulisse patri aut matri, aut si probatum esset, filium esse luxuriosum nebulonem, protervum et contumacem, et emendari non posse, Exod. 21, 15. 17. Lev. 20, 9. Deut. 21, 18—21. Ceteroquin potestas patris per leges fundamentales, Exod. 20, 12., con-

secrata fuit, nec finiebatur nisi morte patris. Qui autem antea, quacunque ratione facultates acquisiverat, parentibus, non modo animo et verbis, sed etiam honorariis seu donis gratum animum testari jussus erat, Matth. 15, 5—6. Marc. 7, 11—13. Olim potestas paterna prolibus permagnae erat auctoritatis, et ipsa quoque parentum benedictio vel maledictio magni fiebat, Gen. 9, 27, 4—41. 49, 2—28. Exod. 20, 12.

## Testamentum.

§. 167. Defuncto patre, filii propriam oeconomiam obtinebant ex hereditate, quae plerumque in aequales partes dividebatur; solus enim primogenitus duplicem portionem tulit. Pater ultimam voluntatem coram testibus, et probabilius quoque coram heredibus, exponebat, 2 Reg. 20, 1.; recentiori autem aevo testamenta scripta invaluerunt. Filii pellicum arbitrio et amori paterno relicti erant; Abrahamus non solum Ismaelem, sed etiam filios ex secunda uxore Ketura genitos, cum donis ante mortem suam expedivit; Jacobus autem filios quoque pellicum heredes instituit, Gen. 21, 8—21. 25, 1—6. 49, 1—27. Lex Mosaica arbitrium patris non restrinxit, et filii pellicum aequalem hereditatis partem tulisse videntur, quum et Jiphtach seu Jephte, filius meretricis, conqueratur, se sine hereditate domo paterna pulsum fuisse, Jud. 11, 1—7. Filiae non modo exheredes erant, sed et ipsae, si coelibes erant, ad hereditatem pertinebant, et a fratribus in matrimonium vendebantur, ut duntaxat defectu fratrum ad hereditatem vocarentur, Num. 27, 2—8. Si quis, prole orbus, ab intestato decesserat, de patrimonio ejus disposuit lex Num. 27, 8—11. Testamento vero quivis quemcunque, etiam servum, heredem instituere poterat, conf.

Gen. 15, 3.; imo et illi, qui heredes necessarios habebant, nonnunquam in favorem servorum fidelium disponebant, Prov. 27, 8—11. Viduae exheredes erant, a filiis vel consanguineis sustentandae, conf. 1 Tim. 5, 8., nisi testamento aliter dispositum fuisset; quare nonnunquam in domum paternam revertebantur; sustentatio enim, quam heredes suppeditabant, votis persaepe non respondebat, aut non sufficiebat, Gen. 38, 11. Ruth 2, 15.; hinc prophetae persaepe in neglectum viduarum invehuntur, Jes. 1, 26. 10, 2. Jer. 7, 6. 22, 3. Ezech. 22, 7. conf. Exod. 22, 22. 24. Deut. 10, 18. 24, 17.

## Servi.

§. 168. Societas domestica per servos seu mancipia magnum incrementum cepit, quo plures patriarchae, et postmodum quoque Graeci et Romani, quasi reguli etiam 20,000 subditorum fiebant. Servitus jam ante diluvium introducta et pervulgata fuit, Gen. 9, 25. Hebraei habere poterant Hebraeos et alienigenas servos, עֶבֶד, עֲבָדִים, et ancillas שִׁפְחָה שְׁפָחוֹת, אָמָה, אֲמָהוֹת; alienigenae vero circumcidendi erant, et unicum verum Deum colere tenebantur, Gen. 17, 13—17. Excepti erant soli Canaanaei, qui, si in servitutem recepti fuissent, jam ipsa sua multitudine nocuissent, atque idololatria et mala fide Hebraeos in summum discrimen adduxissent. Gibeonitae, Kephirithae, Beerothitae, et incolae Kirjathjearim, foedere per subreptionem obtento, servis sacri tabernaculi additi sunt, Lev. 27, 1—8. Jos. 9, 1—27.

## Viae ad servitutem.

§. 169. Origo servitutis conjecturis vix erui potest; quare vias, quae ad hanc vitae conditionem ducebant, sine

discrimine proponimus: I. Captivitas, quam permulti primam servitutis originem esse arbitrantur, Deut. 20. 14. 21, 10—11. Gen. 14. — II. Debita, quibus solvendis debitor par non erat, 2 Reg. 4, 1. Jer. 50, 1. Matth. 18, 25. — III. Furtum, cui resarciendo facultates furis non sufficiebant, Exod. 22, 2. Neh. 5, 4—5. IV. Plagium, quo homo liber, tempore pacis in servitutem redigebatur aut vendebatur, cui crimini Exod. 21, 16. extremum supplicium decernitur, quod Deut. 24, 7., ad eum restringitur, qui liberum Hebraeum in servitutem rapuisset, et eo tanquam servo usus fuisset, aut eum vendidisset. — V. Nativitas ex contubernio servili, cujusmodi servi dicebantur יְלִידֵי בַיִת, domi nati, בְּנֵי הָאָמָה ,בְּנֵי הַשִּׁפְחָה, filii ancillae, בְּנֵי בַיִת, filii domus, Gen. 14, 14. 15, 3. 17, 23. 21, 10, Ps. 86, 16. 116, 16. — VI. Venditio, sive homo liber, rerum angustia pressus, se ipse, sive dominus servum alteri venderet, et haec erat fere communis ratio servos acquirendi. Num. 31, 4. 14—18, 35. Hinc servi vocantur, מִקְנַת כֶּסֶף, argento emti. Pretium diversis temporibus, et pro diversa mancipiorum aetate, sanitate, dexteritate et sexu, variabat; Lex Exod. 21, 32., medium pretium, 30 siclos statuit, accuratius pretium, sed etiam medium Lev. 27, 1—8., definitur.

## Conditio servorum inter Hebraeos.

§. 170. Servi a dominis recipiebant victum et vestitum infimae plerumque sortis; quae vero ab illis acquirebantur, domini erant, unde lucrum duplo majus quam a mercenariis resultabat, Deut. 15, 18. Contubernia fere omnes, nutu domini, inibant; ast proles, quas gignebant, erant servi domini, qui, etsi dominum, non compellarent patrem, Gal. 4, 6. Rom. 8, 15., ei tamen, tanquam

patri, addicti et fideles erant; quare patriarchae illis arma credebant. Gen. 14, 14. 32, 6. 33, 1. Labores servorum erant, quoscunque dominus assignabat, plerumque autem rem rusticam et pecuariam exercebant; ancillae ad labores quoque domesticos adhibebantur. Servus perspicacior et fidelis ceteris praefectus erat, qui זְקַן בַּיִת, οικονομος, dicebatur, Gen. 24, 2. 47, 6. 1 Sam. 24, 7. 1 Paral. 28, 29 — 30. Ruth 2, 5., et ceteris negotia assignabat, et victum distribuebat, nisi hoc postremum solertior mater familias curaret, Prov. 31, 15. 1 Cor. 4, 1 — 2. 9, 17. Gal. 4, 2. Eph. 3, 2. Tit. 1, 7. 1 Petr. 4, 10. Quipiam erant instructores vel paedagogi filiorum, et quipiam domino ministrabant, uti et ancillae quaepiam obsequia uxorum obibant. Hi paulo meliori sorte utebantur; ast apud dominos, nihil humani a se alienum putantes, etiam reliquorum conditio tolerabilis erat, Job 31, 13. Lex Mosaica vero, ut eorum conditio melior redderetur, statuit:

I. Ut servi humaniter habeantur; lex Lev. 25, 39 — 53., de solis quidem servis, origine Hebraeis, diserte loquitur; quum autem alienigenae per circumcisionem Hebraeis inserti essent, aliquatenus saltem ad omnes servos pertinebat. — II. Ut dominus, qui servum cujuscunque originis, sive baculo, sive pugno occidisset, a judice pro arbitrio puniretur; si vero mors servi percussi, post unum alterumve diem sequeretur, dominus impunis erat, quia consilium occidendi praesumi non potuit, et jactura servi, poena sufficiens censebatur, Exod. 21, 20 — 21. — III. Ut servus, qui a domino, oculo vel dente, id est, quocunque membro laesus esset, ipso facto libertatem nancisceretur, Exod. 21, 26 — 27. — IV. Ut omnes servi sabbatho et aliis quoque festis diebus, ab omni labore immunes quiescerent, Exod. 20, 10, Deut. 5, 14. — V. Ut ad convi-

via vocarentur, quae ex secundis decimis instituenda erant, Deut. 12, 17—18. 16, 11. conf. Matth. 25, 21—23. — VI. Ut, juxta jus antiquum Job 24, 10—11., de iis, quibus occupabantur, libere manducare possent, Deut. 25, 4. conf. 1 Tim. 5, 18. 1 Cor. 9, 9. — VII. Ut dominus ancillarum matrimonium provideret, nisi eas ipse pellices habere, vel filio tradere mallet, Exod. 21, 8. — VIII. Ut mancipia originis Hebraeae, sex duntaxat annis servirent, et anno septimo cum dono insigni, quo oeconomiam instituere possent, et cum uxore, quam attulerant, manumitterentur Exod. 21, 2—4. Lev. 25, 1—17. conf. Gen. 39, 15. Contubernalis, seu uxor servo a domino tradita, in servitute retinebatur, donec ejus annus septimus ingrueret, Exod. 21, 4. Lev. 25, 39—41. Deut. 15, 12—17.; nam lex Exod. 21, 7. ancillis quidem hoc beneficium denegavit, sed Deut. 15, 12—17., mutata rerum facie, concessit. — Libertus dicebatur חָפְשִׁי. — Si vero servus amore domini, vel uxoris suae, vel liberorum, quos in servitute genuit, oblatam libertatem recusaret, dominus nonnisi coram judice id acceptare poterat procul dubio, ut publice constaret servum sponte se perpetuae servituti addicere. In signum vero servitutis perpetuae, aurem servi ad postem januae perforabat, quo simul perforatio aurium ad gestanda amuleta, servili facta fuit, Exod. 21, 5—6. Deut. 15, 16.; ast neque hi servi, alienigenis extra regionem Hebraeorum, vendi poterant, Exod. 21, 7—8. Si vero servus origine Hebraeus alienigenae, in regione Hebraeorum habitanti, venditus fuisset; eum consanguineus, vel alius quiscunque, vel etiam ipse servus se, si opes aderant, redimere potuit, soluto duntaxat pretio pro residuis, usque ad septimum annum servitiis, Lev. 25, 47—55. — IX. Ut anno Jobelaeo om-

nia mancipia Hebraeae originis, manumitterentur, Lev. 25, 39—41. — X. Servos Hebraeorum quaepiam habere propria potuisse, ipsa lex Levit. 25, 49. docet, conf. 2 Sam. 9, 10. —XI. Denique servus ex alia gente ad Hebraeos profugus, ut hospes, humaniter excipiendus, nec illi genti rursus reddendus fuit, Deut. 23, 16—17.

## Conditio servorum in aliis gentibus.

§. 171. Moses quidem hanc, erga mancipia humanitatem saepius inculcavit, et momentis fortissimis munivit, nihilominus nonnunquam durius in hoc hominum genus actum est, Jer. 34, 8—22. Negari tamen nequit, mancipia Hebraeorum meliori sorte, quam aliarum gentium, gavisa fuisse, ut ex illis notissimis tumultibus servorum inter Graecos et Romanos, liquet. Nec mirum; nam Hebraei ad humanitatis officia, his hominibus praestanda, momentis gravibus impellebantur, quae aliis gentibus deerant, inter quas nulla mancipiis quies, nullum legum praesidium erat, et poenae atrocissimae imminebant. Fugaces et de fuga suspecti stigmate, plerumque in fronte, signabantur, ad quod Gal. 6, 17. Apoc. 14, 9. 22, 4. alluditur. Ab omnibus festis communibus et ab ipso religionis exercitio arcebantur, quod apud Hebraeos secus erat, et in ecclesia Christiana, ex gentibus collecta, mox mutatum fuit, Gal. 3, 28. Coloss. 3, 10—11. Phil. 10. 1 Cor. 12, 13. Eph. 6, 8. Prohibebantur vesci de illis, quibus occupabantur, Pollux in voce καυσικακῃ; matrimonium seu contubernium eis non facile concedebatur; peculium eorum in arbitrio dominorum erat, et de eo dominis dona ferre tenebantur. Quibus felicioribus esse licuit, ut manumitterentur, nomen tamen haesit libertorum, νοϑων, atque etiam liberi eorum nomine libertinorum distingueban-

tur, ut taceam immanitatem dominorum. Misera ergo erat ubique conditio mancipiorum, et ingenui magna praerogativa eminebant, de qua Judaei Joh. 8, 33. gloriantur, et quam Paulus amplecti suadet, si jure obtineri possit, 1 Cor. 7, 21—23. Rom. 8, 15. Hinc patet, quid sibi velit comparatio peccatoris, aut etiam Judaei sub lege Mosaica cum statu servitutis, atque Christiani probi cum statu libertatis, Joh. 8, 32. 34. Rom. 6, 17. Jac. 1, 25. Comparatio illa peccatoris, jam philosophis usitata, Judaeis aetate Christi apprime nota fuit; quare Christum Joh. 8, 31—34., facile intelligere potuissent, nisi nodum in scirpo quaerere maluissent.

# CAPUT UNDECIMUM.

## De moribus, atque ritibus conversationis.

### Mores Hebraeorum.

§. 172. Indoles Hebraeorum exhibet communia orientalibus vitia, arrogantiam, luxum, pompam et mollitiem. Arrogantia Hebraeorum ultimis temporibus erat maxima Thalmud. Bab. metzia p. 83. 1 Joh. 8, 33. Oppressiones et extorsiones, atque dolus sub specie amicitiae, erant vitia magnatum, quae prophetae perpetuo reprehendunt; occurrunt tamen insignia quoque magnanimitatis exempla, Gen. 14, 23. 44, 34. Jud. 8, 23. 1 Sam. 12, 3—4. 18, 1. 20, 4—8. 41—44. 23, 16—18, 24. 7—12, 26, 9—12. 1 Reg. 20, 31. Singularis Hebraeorum per totam historiam est indocilitas et inflexibilitas Act. Ap. 7. Proclivitas ad idololatriam, post exilium desiit; si haec insania, aetate Maccabaeorum rursus Judaeos permultos politissimos invasit, potiori tamen gentis parti non praevaluit. — Virtutes politicae erant industria in re rustica, et fortitudo in bello, qua quibusdam temporibus, inprimis Davidis et Maccabaeorum, excelluerunt. — Virtutes morales laudantur in Bibliis prae ceteris צֶדֶק, צְדָקָה, justitia, quo nomine autem non raro omnis vitae integritas, et puritas a scelere, comprehenditur; dein אֱמוּנָה, אֱמֶת, fides, fidelitas, sinceritas, חֶסֶד, humanitas seu caritas proximi. Quam maxime etiam celebrantur mites, עֲנָוִים. Et reliqua quidem officia in Bibliis commendantur;

ast cogitandum non est, Hebraeos omnes his officiis satisfecisse, imo plerique longe ab illis aberant, et nunquam longius, quam ultimis temporibus, quibus legem Mosis, philosophicis argutiis pervertebant, et, literam tenentes, a spiritu et scopo alienissimi, et inter omnes gentes a mendaciis, imposturis et perjuriis infames erant, Tacitus Hist. V. 5, 1. Thess. 2, 5. Eph. 2, 14. Haec vitia demum in ultimo contra Romanos bello, in rabiem degenerarunt, ut ipse Josephus Judaeus candide fatetur, conf. Matth. 12, 43—45.

## Elegantia morum.

§. 173. Elegantia morum, etsi non ad nostrum modum conformata, Hebraeis nunquam defuit, et Lev. 19, 32., momento religionis firmata erat. Tot in Bibliis occurrunt ejus argumenta, ut lector, potius excessum, quam defectum arguere posset. Verum cuique terrarum plagae, et cuivis genti propria est morum et humanitatis ratio, et quidem ubique, si verba et gestus ad vivum resecentur, exorbitans; et quum orientales sensa sua fere verbis fortioribus exprimant: non mirum est, id obtinere quoque in illis verbis et gestibus, quibus civilitatis officia exhibent et non amplius dicunt, quam nostra ejusmodi verba et gestus aeque exorbitantes; ita prostratio in terram, vix plus innuebat, quam mos noster caput aperiendi et se inclinandi. Orientales fere omnes antiquissimos civilitatis ritus, qui Gen. 18, 1—30. 19, 1—3. 23, 7. 12. 41, 43. 42, 6. leguntur, et ab Herodoto aliisque antiquis referuntur, usque in nostram aetatem retinuerunt. Aetate Christi ex scholis honoris quoque compellatio רַב, רַבִּי, irrepsit; alias enim usitata non erat, nisi compellatio domine, et aetate Christi κρατιστε, Luc. 1, 3. Act. Ap. 23, 26. 24, 3. 26, 25.

## Salutatio.

§. 174. Salutatio et valedictio benedictionem quampiam complectebatur; hinc בֵּרֵךְ benedixit, etiam venit pro salutavit, valedixit, Gen. 47, 8—11. 2 Reg. 4, 49. 10, 13. 1 Paral. 18, 10. Formulae salutationis erant, benedictus a Jehova esto, מְבֹרָךְ יְהוָה, בָּרוּךְ לַיהוָה, בָּרוּךְ יְהוָה, benedictio Dei sit super te, בִּרְכַּת יְהוָה עָלֶיךָ, Deus tecum, seu tibi praesto sit, יְהוָה עִמְּךָ; communis autem formula erat: pax (omnis prosperitas) sit tibi, שָׁלוֹם לָךְ, vel שָׁלוֹם עָלֶיךָ, Ruth. 2, 4. Jud. 19, 20. 1 Sam. 25, 6. 2 Sam. 20, 9. Ps. 129, 8. Phoenices salutabant per הֱוֵה אֲדֹנִי, vive prospere mi domine! quod ab Hebraeis nonnisi regibus acclamabatur. Graeci dicebant *χαῖρε*, Romani salve vel ave (הֱוֵה vel חֲיֵה) Luc. 1, 27—28. Matth. 26, 49. 28, 9. — Corporis gestus pro diversa dignitate illius, qui salutabatur, erat diversus, prout ab orientalibus adhucdum observatur; nam pronunciando illas salutationis formulas, manum dexteram imponunt pectori sinistro, et caput graviter inclinant. Id in omni salutatione locum habet. Si vero Arabes salutant amicum, porro sibi mutuo porrigunt dexteram, et quasi osculaturi elevant, uterque autem manum suam retrahit, eamque, loco manus amici, osculatur, et mox fronti imponit; si vero alteruter sublimioris est conditionis, alteri manus osculandae copiam facit. Tum satulantes sibi invicem barbam, manum eidem supponendo, osculantur, quo unico casu licet barbam attingere, 2 Sam. 20, 9.; aliqui, loco osculi duntaxat genas sibi mutuo apponunt. Persae os, vel si alter altioris erat dignitatis, genas invicem osculabantur. 2 Sam. 20, 9. Gen. 29, 11. 13. 31. 55. 33, 4. 39, 11. 48, 10—12. Exod. 4, 27. 18, 7. — Arabes porro rogant de salute سَلَامٌ, שָׁלוֹם, Gen. 29, 6. 43, 27. 1 Sam. 16, 4. 2 Sam. 20, 8. Luc.

15, 20. Act. Ap. 20, 34.; Deo de conspectu amici gratias agunt, orant pro eo Deum, et precantur omnem prosperitatem; atque salutationem, porrectionem manuum, osculum, interrogationem de salute, gratiarum actionem et preces, usque decies repetunt. Haec amicorum salutatio longior est; hinc etiam olim festinantibus nunciis inculcabatur, ut neminem per viam salutarent, 2 Reg. 4, 29. Luc. 10, 4. Johannes 2 epist. 11. vetat quoque, ne Christiani hominem haereticum salutarent, aut in domum reciperent, nempe eo solo titulo, quod Christianus, etsi alterius sectae, est; nam hac salutationis ratione, se ejusdem sectae esse, professi fuissent. — Coram magnatibus orientales se fere usque ad terram inclinant, et genu vel fimbriam vestis ejus osculantur, eamque fronti imponunt; coram principibus et regibus vero se totos in terram prosternunt, vel genibus flexis fronte terram attingunt, et pedes illius vel terram osculantur. Haec Hebraeis quoque usitata fuisse, ipsa lingua testatur; nam קָדַד est caput inclinare; כָּרַע corpus profunde inclinare: בָּרַךְ genu flectere; et הִשְׁתַּחֲוָה, כָּרַע אַפַּיִם אַרְצָה נָפַל אַרְצָה, se inclinare in terram, procumbere in terram, se facie in terram prosternere. Prostratio Graece προσκυνεῖν, et Latine adorare dicitur. Omnes hi gestus etiam in venerationem Deo exhibebantur; Graeci autem et Latini adorationem soli numini reservabant, Act. Ap. 10, 26. Apoc. 19, 20. 22, 9. Verbum סָגַד de sola adoratione idolorum occurrit Jes. 44, 15. 17. 19. 46, 6.; Aramaeis autem et Arabibus latius patet, Dan. 2, 46. 3, 5.

## Visitatio.

§. 175. Qui alium invisebat, ante januam clamabat vel pulsabat, donec dominus egressus, illum, si ita visum es-

set, introduceret, facto antea signo, ut alter sexus se in locum suum subduceret, 2 Reg. 5, 9—12. Act. Ap. 10, 17. Magnatibus, non modo adventus prius significandus, sed etiam, prout nunc in oriente mos est, dona convenientia ferenda erant; hospes demum cum omni pompa veniebat, et honorificentissime excipiebatur, caput ejus ungebatur, et tandem aromatibus incensabatur, cujus vestigia Gen. 27, 27. Exod. 30, 37—38. Prov. 27, 9. Num. 16, 6. 17 — 18. 37 — 38., occurrunt. Incensum nostro aevo est in oriente indicium, hospiti redeundum esse.

## Dona.

§. 176. Ferre dona, מִנְחָה, בְּרָכָה, כָּבֵד, תשורה, Num. 22, 7. 16, 37. 24, 11 — 13., in oriente pervulgatum est. Origo a primis regibus derivanda esse videtur, qui non mox tributa exigebant, sed comiter suscipiebant, quod sponte offerebatur, 1 Sam. 10, 27. Id demum in consuetudinem abiit, ut, qui regem adibat, nunquam sine dono compareret, atque inde mos ad alios quoque magnates, imo et ad aequales, qui invisebantur, transivit, Prov. 18, 16. Reges vero ipsi quoque hunc morem observabant erga eos, quos honorare volebant, quale donum fere semper מַתָּן et מַתָּנָה dicitur; imo et aliis regibus dona mittebant, 1 Reg. 15, 19. Jes. 30, 2 — 6. 31, 1 — 2. 56, 9. 2 Reg. 16, 8. 18, 14 — 18. Antiquiores quoque prophetae dona sibi oblata non recusabant, nisi forte ex indignatione, 2 Reg. 5, 6. 8, 9.; quum autem pseudoprophetae vaticinia sua pro ratione donorum ederent: prophetae veri dona respuebant, Amos 7, 14. Haec dona confundenda non sunt cum dono שֹׁחַד dicto, quo judex corrumpitur; id enim omni aevo nefas reputatum fuit, Exod. 23, 8. Deut. 10, 17. 16, 19. 27, 25. Ps. 15, 5. 26, 10. Jes. 1, 23. 5, 23. 33, 15.

## Conditio et apportatio donorum.

§. 177. Dono offerebatur, quodcunque utile esse poterat, non modo argentum, aurum, vestes, arma, sed etiam alimenta, quae nonnunquam erant minutiae, Gen. 43, 11. 1 Sam. 9, 7. 16, 20. Job 42, 11. Res tamen minutiores, non ipsis magnatibus, sed in usum domesticorum offerri solebant, prout adhucdum in oriente moris est, 1 Sam. 25, 27. Reges et magnates aliis, nempe ministris, legatis, aut peregrinis, eruditis etc., fere vestes donabant, Gen. 45, 22—23. Dan. 16, 29. Esth. 8, 15. Reges habebant, מֶלְתָּחָה, seu conclave, in quo magna harum vestium copia asservabatur, 2 Paral. 9, 24. Major honor erat, si rex aut magnas vestem, qua indutus erat, de corpore detractam donabat, 1 Sam. 18, 4. Quicunque autem adhucdum in oriente a rege vestem recipit, eam mox induere, et homagium praestare tenetur, nisi iram regis excitare velit, conf. Matth. 22, 11—12. Nonnunquam rex omnibus hospitibus ante convivium vestes donabat, quibus induti accumbebant, 2 Reg. 10, 22. Gen. 45, 22. Apoc. 3, 5. Cyropaed. VIII. 3, 1. Iliad. XXIV. 226—227. — Dona in oriente adhucdum, ad reges et magnates, ab hominibus et jumentis singulari cum pompa portantur, et quodlibet, etsi pondere levissimum, a singulari viro ambabus manibus, aut etiam a jumento fertur, Jud. 3, 18. 2 Reg. 8, 9.

## Honores publici.

§. 178. Summus honor exhibetur in Asia magnatibus, legatis et regibus solenniter urbem vel aulam ingredientibus. Maximus est populi concursus, fenestrae illae paucae, in plateas respicientes, alias interclusae, recluduntur, et, uti et ipsa tecta plana, spectatoribus complentur; plateae,

ne pulveres excitentur, aquis rigantur, et floribus, frondibus arborum et tapetis sternuntur, ut non maneat, nisi semita ingredientibus. Spectatores plaudunt manibus, et undique jubila resonant, quum alias rex in silentio salutatur, 2 Sam. 16, 15. 1 Reg. 1, 40. 2 Reg. 9, 13. Jes. 62, 11. Zach. 9, 9. Matth. 21, 7—8. Primi incedunt musici, 1 Reg. 18, 46. 1 Paral. 15, 27—29.; quos sequuntur ministri et servi, denique ipse rex, omnes generosis equis vecti; olim vero reges etiam curribus, affabre factis, vehebantur, Gen. 41, 43. 2 Sam. 15, 1. 1 Reg. 1, 5.

Quidpiam simile in Asia exhibetur non modo illis, qui ad religionem Mohammedis deficiunt, sed etiam pueris, qui Koranum perdidicerunt; imponuntur enim generoso equo, et praecedentibus musicis, atque comitantibus et acclamantibus reliquis discipulis, deducuntur per urbem, unde loca Gen. 41, 43. Esth. 6, 7—9. 1 Sam. 10, 5—10. aliquam lucem capiunt.

## Conversatio. Balneum.

§. 179. Conversatio, qua antiqui orientales tempus fallebant, erat in janua urbis, ubi spatium, prout adhucdum in Mauretania cernitur, pro consessu adaptatum erat, Gen. 19, 1. 2 Sam. 19, 5. Ps. 69, 13. Considentes hoc loco otiosi spectabant introeuntes et exeuntes, nundinas et judicia, quae hic quoque agitabantur. Gen. 19, 1. 34, 20. Ps. 26, 4—5. 69, 13. 127, 5. Ruth 3, 11. Jes. 14, 31. 15, 4. Confabulationes non quidem frequentes, neque tamen adeo rarae, ut in modernis Asiae domibus Kahue, fuisse videntur; antiqui enim orientales, qui vino indulgebant, multo erant vivaciores; Hebraei saltem, ut ex Jes. 30, 29. Jer. 7, 34. 30, 19. Amos 6, 4—5. constat, musica delectabantur, confabulabantur, saltabant, et cantabant. Ast ambulare illis, sicut modernis orientali-

*

bus, sub calido climate molestum fuisse, facile credimus; quare potius in urbis janua, vel sub ficu aut vite considebant, 1 Sam. 22, 6. Mich. 4, 4. Hinc consessus persaepe memorantur, Ps. 1, 1. 107, 32. 89, 8. 111, 1. 64, 3. 50, 21. 26, 5. Balnea autem orientalibus nullo non tempore erant acceptissima, Ruth 3, 3. 2 Sam. 11, 2. 2 Reg. 5, 10. Caloris enim sunt refrigeratio, et pulveres, corpori molestos, abstergunt; hinc, ab altero praesertim sexu, adeo frequentantur, ut merito delectamentis accenseri possint. Antiquiores Aegyptii in Nilo se balneabant Exod. 2, 5. 7, 13—25. Herodot II. 37. Hebraeis balneum, munditiei caussa, lege praescriptum erat, Lev. 14, 2. 15, 1—8. 17, 15—16. 22, 6. Num. 19, 6. Hinc probabile est, in Palaestina paulo post, publica balnea, qualia nunc in oriente frequentia conspiciuntur, aedificata fuisse. — In colloquio orientales aequissimi sunt, nec facile contradicunt, etsi observant, mendacia ipsis narrari. Hebraeis, reprobationis summum indicium erat cognominatio שָׂטָן, adversarius, vel רֵקָה sputatilis, seu contemtibilis, aut etiam נָבָל, stultus, quod idem sonabat ac atheus et sceleratus Job 2, 10. Ps. 14, 1. Jes. 32, 6. Matth. 5, 22. 16, 23. Thanchuma p. 5, 2. p. 8. Si quid insanum prolatum fuit, dicebant; sufficit, רַב לָכֶם .דַּיֶּךָ ἱκανυσθω, Deut. 3, 26. Luc. 22, 38. Formula affirmandi: tu dixisti, vel recte dixisti, כֵּן דִּבַּרְתָּ, συ ειπας, adhucdum, teste Aryda, in monte Libano de eo usitata est, quod quis affirmaturus, disertis verbis exprimere non vult. — Exspuere coram alio in cubiculo, ubi pavimentum tapetis opertum est, rusticitatem olet; ast remoto tapeto in angulo exspuere, nemo vitio vertit. Quare locus Deut. 25, 7—9. וְיָרְקָה בְּפָנָיו eo magis ad literam explicandum est, quod et alias quoque vehementiores in foro indignationis

affectus occurrunt, Matth. 26, 67. Marc. 14, 65. conf. 1 Reg. 22, 24. Jes. 57, 4. Ezech. 2, 6. 25. 6. 2 Sam. 16, 6—7. — Ceterum abunde notum est, orientales amare meridianum somnum, ad quem calores climatis invitant, 2 Sam. 4, 5. 11, 2. Matth. 13, 25., quod dicit phrasis: pedes tegere, Jud. 3, 24. 1 Sam. 24, 4.

## Mores erga peregrinos.

§. 180. Humanitatem erga peregrinos, Moses gravissimis momentis inculcavit, et exemplis quoque in Genesi adductis, ad eam invitavit. Duplex quidem genus peregrinorum, גֵּרִים, Lex distinguit: alterum eorum, qui, sive alienigenae, sive Hebraei, domo carebant, תּוֹשָׁבִים; et alterum alienigenarum, qui domum in Palaestina habebant, גֵּרִים strictiori sensu; sed utrosque iisdem humanitatis officiis prosequendos, et eodem cum civibus jure habendos esse, statuit; rarissima in antiquo orbe alienigenarum praerogativa, Lev. 19, 33—34. 24, 16. 22. Num. 9, 14. 15, 14. Deut. 10, 18. 23, 8. 24, 17. 27, 19. Peregrini inter Hebraeos olim se bene habuisse videntur; a Davide et Salomone ad labores quidem dominicales adstricti fuerunt, id autem erat communis illo aevo juris 1 Paral. 22, 2. 2 Paral. 2, 1. 16, 17. Verum aetate Christi Judaei alienigenas ab officiis humanitatis excludebant, atque ipsum nomen רֵעַ, interpretatione ad solos amicos detorserunt, etsi loca supra adducta repugnabant, Lev. 19, 18.

## Pauperes et mendici.

§. 181. Pauperibus, ut supra passim vidimus, Lex Mosaica abunde providit; ast de mendicis nullam facit mentionem. Primi mendici memorantur Ps. 37, 25. 109, 10., atque deinceps nunquam defuerunt. Aetate Christi sedebant

in plateis, ad januas divitum, ad portas templi, et probabilius quoque ad januas synagogarum, Marc. 10,46. Luc. 16, 20. Act. Ap. 3, 2. Dabantur ipsis jam cibi, jam etiam nummi, Matth. 26, 9. Marc. 10, 6. Luc. 16, 21. Nondum ostiatim vagati fuisse videntur, prout nunc in oriente, etsi minus frequentes, quam in Europa, ostiatim quoque mendicant; morem autem, clangore buccinae vel cornu, petendi eleemosynam, qui a Mohammedanis monachis, Kalendar vel Karendal dictis, observatur, jam aetate Christi obtinuisse, ex Matth. 6, 2. liquet, ubi σαλπισῃς in Hiphil seu Hiktil, transitive capiendum est, ut plura alia verba in N. F. hoc sensu occurrunt, 1 Cor. 1, 20. 3, 6. 8, 3. 15, 1. etc. Ceterum stipem orientales nequaquam misericordiam seu eleemosynam, sed justitiam compellare consueverunt, Job 22, 7. 31, 16. Prov. 3, 27—28. 21, 21. Ps. 24, 5. Eccl. 4, 1. 14, 13—14. Matth. 6, 1. Koran 17, 28. 30, 37. 70, 24. Lexic. Buxtorf. Chal. Th. Rabb. p. 1821.

## Immunditiae.

§. 182. Immunditiae, quae non solum a sacris, sed etiam a consortio hominum arcebant, erant adjuncta vel contagiosa, vel de periculo contagii suspecta, vel saltem abominabilia. Plerasque in Lege recensitas Hebraei jam ante legislationem observabant, Gen. 31, 35. Lex Mosaica eas tantum accuratius definivit, ut Hebraei per eas quoque, ab aliis gentibus secernerentur, et a periculo seductionis ad idololatriam remotiores essent; addidit quoque ritus, quibus mundati, societati restituerentur. Immundi neminem tangebant, quos vero attingebant, aeque immundos reddebant; et omnes sacro tabernaculo et templo exclusi erant, Lev. 13, 3. Immundi vero erant: I. Leprosi, qui extra

urbes et pagos habitabant, veste lugubri et lacerata induti, nudo capite, operto mento incedere, et occurrentibus acclamare tenebantur: immundus immundus, Lev. 13, 45. Num. 5, 1. seqq. — II. Gonorrhaea, sive benigna, sive virulenta laborantes, Lev. 15, 3. — III. Quiquacunque ratione, etiam concubitu legitimo, semen emiserant, immundi erant usque ad vesperam, Lev. 15, 16—22. — IV. Puerperae post partum filii, 7, post partum filiae, 14 diebus immundae erant, sequentibus 33 vel 66 diebus a sacro tabernaculo vel templo et sacrificiis arcebantur, Lev. 12, 1—6. 15, 16—28. — V. Menstruatae, et etiam morbido fluxu sanguinis laborantes, erant immundae, quamdiu fluxus perdurabat, Gen. 31, 35. Lev. 15, 19—21. Matth. 9, 10. — VI. Qui attigit cadaver hominis aut animalis, ossa mortuorum, vel sepulcrum, et qui erat in tentorio, cubili vel domo morientis vel mortui, septem dies immundus erat. Sacerdotes per sola quoque signa luctus de defuncto contaminabantur, ideoque illis signa luctus nonnisi de mortuis parentibus, prolibus, fratribus, et sororibus virginibus, in domo paterna exsistentibus, permissa; summo autem sacerdoti de quocunque mortuo prorsus interdicta erant, Lev. 5, 2. 11, 8—11. 24—31. 21, 1—5, 10—11. Num. 19, 11—15.

# CAPUT DUODECIMUM.

## De morbis.

### De morbis generatim.

§. 183. Prima mundi aetate homines, simplicissima vitae ratione utentes, perpaucis morbis fuisse obnoxios, et sequentibus demum aetatibus, non modo morbos novos invaluisse, sed etiam diversis aetatibus diversos fuisse morbos epidemicos, imo et perpetuo cuilibet fere plagae et regioni proprios fuisse et esse quosdam morbos, nemo harum rerum mediocriter peritus negabit. Quinam morbi in Aegypto et aliis ejusdem climatis regionibus plerumque grassentur, paucis complexus est Prosper Alpinus de Medic. Aeg. L. I. c. 13. p. 13., sunt nempe oculorum lippitudines seu ophthalmiae, leprae, phrenitides, articulorum dolores, herniae, renum et vesicae calculi, phtyses, obstructiones hepatis lienisque, stomachi imbecillitates, febres tertianae, ardentes, becticae et pestilentes. Ex his ophthalmiae, febres pestilentes et phrenitides epidemice grassantur, alii vero morbi sparsim observantur. — Morbos in S. Scriptura commemoratos, et aliunde minus notos; paucis enarrabimus.

### Morbus Philistaeorum,

§. 184. Morbus Philistaeorum, 1 Sam. 5—6. 12, 6. 18., dicitur עֳפָלִים, quod nomen etiam Deut. 28, 27. occurrit, et ubique in k'ri, nomine Aramaeo, טְחֹרִים, explicatur, quod Syriace, טַחרא et טחורא, podicem, et nisum exonerantis ventrem, significat; igitur auctores hujus notae marginalis, cum Josepho Arch. VI. 1, 1., dysenteriam in-

tellexisse videntur. عَفَلٌ et عَفَلَةٌ est tumor in anteriori parte vulvae, herniae virorum similis, qui autem longe abest ab haemorrhoidibus, de quibus aliqui עֳפָלִים explicarunt. His quoque mures non conveniunt, qui 1 Sam. 6, 5. 12. 16, 18, et in Alexandrina et Vulgata versione etiam 1 Sam. 5, 6. 6, 5. 11, 18., memorantur. Quare Lichtenstein mures, עַכְבָּרִים, de solpugis fatalibus exposuit, quae ad genus quidem aranearum pertinent, soricibus tamen similes sunt, ut mures dici possint. Vescuntur scorpionibus, et, cum eos quaerunt, mordent homines, praesertim in podice et pudendis, unde tubercula mortifera (עֳפָלִים) oriuntur, Plinius H. N. L. XXIX. 4. Solpugae itaque fatales in regione Philistaeorum, singulari Dei providentia, illo tempore multiplicatae sunt, et multos homines laeserunt.

## Morbus regis Joram.

§. 185. Rex Joram, idololatra et parricida fratrum, duos annos, sicut ipsi propheta Elias literis, 2 Paral. 21, 12 — 15., allegatis, praedixerat, intestinis laborabat, et tandem viscera egessisse dicitur, 2 Paral. 21, 18 — 19. Hic morbus dubio procul erat dysenteria, quam tanto tempore continuare, rarum quidem, sed nequaquam inauditum est. Viscera hoc morbo exulcerantur, et ex ipsis cruor cum stercore aliquo, semper liquido et cum quibusdam quasi mucosis manat, atque nonnunquam etiam carnosa quaedam ramenta simul descendunt.

## Mola ventosa.

§. 186. Hebraei solebant post calamitates, laetiorem rerum commutationem exspectare; quare aerumnas laboribus et tremoribus parturientis, et meliorem tandem sortem laeto demum partui comparabant, Jes. 13, 8. 26, 17. 21

Reg. 19, 3. Jer. 4, 31. 13, 21. 22, 23. 30, 6. Mich. 4, 9—10. Joh. 16, 21—22. Hinc longius progressi, res adversas, quas aliae rursus adversitates sequebantur, compararunt morbo, quo mulieres correptae, gravidae esse videntur, et omnia graviditatis incommoda sentiunt, demum vero non pariunt nisi molam ventosam, Jes. 26, 18. Ps. 7, 15.

## Patria leprae.

§. 187. Lepra Aegypto, Asiae anteriori, et generatim climati calidiori proprius morbus est; hinc inter Hebraeos, Aegypto emigrantes, plures ea infectos fuisse, nihil mirum; ast omnes ea laborasse, et ideo Aegypto pulsos fuisse, Manetho somniavit, quem oscitantes secuti sunt Strabo, Tacitus, Justinus Trogi, et recentiores nonnulli. Morbus quidem est abominabilis, et hinc ab antiquis pro singulari poena Dei habebatur, atque ab Hebraeis quoque הַנֶּגַע, plaga, et נֶגַע צָרַעַת, plaga scuticae nempe divinae, dicebatur, Num. 12, 1—10. 2 Reg. 5, 25. 15, 5. 2 Paral. 26, 16. seqq. Herodot. I. 138. Ast reges Aegypti, qui, testibus omnibus antiquis, frequentiam populi rite aestimabant, longe aberant, ut ob morbum endemium, ultra ducentas myriades hominum regione sua expellerent. Et alioquin id reliquae historiae repugnat, quae nos docet, Pharaonem populum exitum postulantem, exire diu non permisisse, et egressum insectatum fuisse. Quod sane non fecisset, si ob lepram populum exire compulisset.

## Initia et progressus leprae.

§. 188. Lepra se in cute quidem exteriori exserit, sed etiam telam cellulosam, imo ossa quoque et medullam, atque articulos ossium inficit, ut extremi membrorum articuli sensim emoriantur, dissolvantur et decidant, et corpus horrendum in modum mutiletur. Hinc liquet, materiam

morbi in externas partes propelli ex internis, in quibus per plures annos, in infantibus plerumque usque ad pubertatem, in adultis 3 vel 4 annos latet, donec in cute se insinuet; abhinc progressus rursus lentus est, et post plures demum annos medium, atque post plures rursus annos extremum gradum assequitur. Qui a nativitate leprosus est, 50, et qui deinceps infectus fuit, adhuc 20 annos tristissimos vivere potest. — Eruptio morbi, non quidem semper eadem, plerumque tamen macula est exigua, instar puncturae acus, vel impetigo, vel serpigo. Macula plerumque subito, et quidem fere in facie circa nasum aut oculos, oritur, et per aliquot annos dilatatur, donec magnitudinem lentis assequatur, et tum dicitur שְׂאֵת; haec lentigo vel lenticula, si ex serpigine orta est, בַּהֶרֶת, morphea alba; si autem ex impetigine, סַפַּחַת, morphea nigra, dicitur, Lev. 13, 2. 12, 39. 14, 56. Hae omnes maculae, vel manifeste, vel occulte lepram indicant, a quibus Lev. 13, 6—8. 29., distinguitur serpigo innoxia, בֹּהַק, et impetigo innocua, מִסְפַּחַת. Moses Lev. 13., distincte explicat, quae sint maculae leprosae, quae innocuae. Maculae leprosae sensim dilatantur, donec progressu temporis totum corpus occupent. Non solum universa cutis prorsus destruitur, sed tota quoque machina corporis afficitur. Dolor quidem non vehemens, sed debilitas magna, et tristitia est anxia, imo et impetus ad autochiriam frequentes, Job 7, 15. Denique morbus transit in quatuor genera perfectae leprae, nempe in lepram elephantiam, in qua praesertim articuli membrorum solvuntur et decidunt, ac corpus horribili modo mutilatur; in elephantiam albam, צָרַעַת; in vitiliginem nigram, seu Psoram, גָּרָב, שְׁחִין, שְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת, חֶרֶס, יַלֶּפֶת, Deut. 28, 27., 35. Lev. 21, 2—22; et in lepram rubram, seu alo-

peciam. Mors denique aegrotum plerumque inopinate obrepit, sed morbum non finit; nam hic plerumque transit in posteros usque ad tertiam et quartam generationem. In generatione quarta, si non ipsa lepra, saltem dentes immundi, halitus grave olens, et color morbidus adest. Nihilominus leprosi a procreandis liberis, quos miserrimos futuros praevident, vix abstinent; vehementissimis enim stimulis carnis jactantur. Morbus inficit quoque eos, qui concubitu, vel multa contrectatione cum aegroto agunt, unde liquet, merito latas fuisse leges illas de inspectione et separatione leprosorum, in quibus tamen id solum spectabatur, ut vere leprosi dignoscerentur, et e societate hominum removerentur. Quare non omnia indicia leprae, aliunde indubia, sed ea sola, quae in contentionem venire poterant, attinguntur, et sacerdotibus, quorum curae ars medica commissa fuit, certa leprae indicia notantur, ut leprosas maculas ab innocuis discernere possent. — Ceterum non omnis lepra ejusdem est malignitatis; gravior omnem medicorum artem fallit, levior in principio sanari potest; quodsi vero malum jam latius serpsit, remedium non est, quo aeger sanari posset.

## Pestis.

§. 189. Pestis, דֶּבֶר, morbus aeque terribilis, sed nequaquam tam diuturnus est; infectos enim plerumque cito aut post paucos dies interimit. Peste, ut multis videtur, etiam a Deo percussus fuit exercitus Sancheribi, 2 Reg. 19, 35., ubi pestis primo impetu, quo vehementissima esse solet, potuit 185,000 militum perimere, si praedae Aegyptiacae, peste infectae, per castra dispersae fuerunt; hinc funera primum mane observata fuisse referuntur *).

*) Menochius commentar. ad 4 (2) Reg. 19, 35: „Quo genere mortis occubuerint, non habemus ex sacro textu. Tradunt Hebraei, et ex iis

## Morbus Sauli.

§. 190. Spiritus Domini, רוּחַ יְהוָה, qui a Saulo recessit, esse videtur coll. 1 Sam. 16, 13. *) recta et generosa animi affectio, atque Spiritus malus a Domino, רוּחַ רָעָה מֵאֵת יְהוָה, qui 1 Sam. 16, 14. 15. 18, 10, 19, 9. **). Saulum obrepsit, et exterruit, insania, qua sibi ideam fixit, se esse prophetam, et hinc se gessit prophetam 1 Sam. 18, 10. ***). Ideo aulici Sauli Davidem vocarunt, ut modulamine suae citharae Saulum recrearet ejusque insaniam abigeret, quod David et praestitit. Conf. Eman. Sa. ad 1 Reg. (Sam.) 18, 10. Janssens l. c. Vol. I. p. 317.

## Morbus Nebucadnezaris (Nabuchodonosori).

§. 191. Quod attinet fata Nebucadnezaris, de quibus sermo est, Dan. 4. certum nobis est, ea, qualiacunque, Deo immediate concurrente illi accidisse. Id enim patet ex somnio, quod solus Daniel interpretabatur vv. 4—6. 16.

---

Abulensis, et Cajetanus, Assyrios ab angelo igne, i. e. pestilentia, ut ait Josephus, fuisse percussos."

*) Calmet Comment. in 1 Reg. (Sam.) 16, 23: „Directus est Spiritus Domini in Davidem. Deus communicavit illi spiritum fortitudinis, consilii, sapientiae, prudentiae, magnanimitatis, liberalitatis, atque ut verbo me expediam, omnes animi corporisque virtutes, quae in optimo rege requiruntur."

**) Calmet l. c. ad v. 14: „Exagitabat eum Spiritus nequam a Domino. Judaei Doctores, quibus non pauci Christiani Authores (Cajet. Corn. Sanct. etc.) adhaerent, asserunt, Saulis morbum a melancholia, ac atra bile inflammata fuisse profectum; ita ut hypocondriacus et mania correptus esset; crebri morbi hujus accessus, symptomata, quae eosdem comitabantur, ac medela, quae illi solamen aliquod afferebat, sententiam hanc probe confirmant Satis liquet, quinam sint maniae effectus, et quo eos, qui hoc morbo laborant, proripiat. — — S. Joannes Chrysostomus in hom. 1 de Davide et Saule de Saulis morbo loquens, eum maniam appellat, ac arti David, qui coram rege cithara psallebat, videtur tribuere levamen, quod rex subinde percipiebat."

***) Calmet l. c. ad cap. 18, 10: „Saul hic spiritu malo torquebatur vel simpliciter atra bile succensa agitabatur."

seqq., et ex voce v. 28. seqq. de coelo facta, quae triste nuncium, cum Danielis ad resipiscentiam exhortantis monitum v. 24. non audierit, regi repetiit. Nec immediatus hic Dei concursus fine suo gravi destituitur, cum regem a superbia revocaret et ad agnitionem summi coelorum regis perduceret v. 34., sicque conferret ad cognitionem unius veri Dei inter gentiles propagandam, divinamque Danielis legationem confirmandam. Caeterum id, quod Nebucadnezari immissum erat, habemus praeeuntibus Sanctio *) et Calmeto dissert. de metamorph. Nabuchod. insaniam, qua opinabatur, se in bestiam esse immutatum, ideoque more bestiarum vivebat; hinc Dan. 4, 31. 33. ait, se rur-

*) Commentar. in Dan. IV, 34: „— — Est communis opinio antiquam regi speciem, atque figuram non esse mutatam. Ita putant omnes pene interpretes cum Hieronymo, Theodoreto, et S. Thoma tam h. l. quam libro 2. de regimine Principis cap. ult. Neque id obscure colligitur ex ipso Daniele: nam vigilum sententia non decrevit, ut regi sublata humana irrationalis succederet natura, aut in externa specie aliqua fieret mutatio; sed ut laesa, ac perturbata phantasia, sensus quoque mutaretur, et cor, ita ut quae belluarum sunt propria cogitaret, illa amaret, et quaereret; et quae belluae horrent, ipse quoque respueret, tecta videlicet, et humana consortis. Id significare videtur vigilum decretum v. 13. Cor ejus ab humano commutetur, et cor ferae detur ei. Adde quod, si qua regi data est aliena figura, non certe alia fuit quam bovis, asini, equi, aut ejus certe animalis, quod foeno vescitur, aut herbas ruminat. At horum figuram habuisse negat quod scribitur: donec capilli ejus in similitudinem aquilarum crescerent, et ungues ejus quasi avium. — — At dices v. 33 dixisse regem: Et figura mea reversa est ad me, quae verba indicant prius alienam ab humana figura habuisse. Respondeo figuram omnium gentium consensu significare multa. — — Cum ergo Nabuchodonosor regia deposuisset insignia nempe figuram regis; et promissa atque neglecta coma et excrescentibus deformiter unguibus, et toto corpore aestu ac rore deformato nihil retineret antiquae dignitatis; neque illum ullus cognosceret, qui prius in lauta atque eleganti forma, et in regio splendore cognovisset, vere dici potuit amisisse priorem figuram, et tunc resumsisse novam, quando iterum in antiquam munditiem, regnique dignitatem restitutus est. Quod ipse significasse videtur: tunc enim dixit: et figura mea reversa est ad me, cum dixisset proxime, et ad honorem regni mei, decoremque perveni."

sus usum rationis recepisse, unde liquet, ipsum quoque demum agnovisse, se insania laborasse.

## De paralyticis.

§. 192. Paralysis in N. F. memorata, non est ex usu loquendi recentiorum medicorum, explicanda; antiqui enim, ut Richter Diss. Med. Theol. p. 73 seqq., demonstravit, plures hoc nomine infirmitates complexi sunt, nempe I. apoplexiam, seu paralysim totum corpus afficientem; II. hemiplegiam, quae unius tantum lateris vires resolvit; III. paraplegiam, quae impotentiam motus parit in partibus sub cervice positis; IV. catalepsim, quae ex contractione musculorum vel totius corporis vel partis, e. g. manus, oritur, et periculo mortis minime caret; hoc morbo fit, ut, e. gr. manus non possit extendi, vel extensa non possit retrahi, et simul minuatur, et quasi arescat; quare ab Hebraeis dicitur manus arida, 1 Reg. 13, 4 —6. Zach. 11, 17. Matth. 12, 10—13. Joh. 5, 3.; denique V. tetanum, morbum terribilem, in oriente frequentiorem, qui ex nocturnis refrigerationibus oritur; artus nempe quicunque, e. gr. manus, fit immobilis, et jam introrsum, jam retrorsum flectitur, ut aegrotus homini in quaestione torto, βασανιζομένῳ, similis sit, et eosdem fere dolores, βασανυς, sentiat; mors paucis diebus sequitur, Matth. 8, 9—10. conf. Luc. 7, 2. 1 Maccab. 9, 55—58.

## De daemoniacis seu energumenis.

§. 193. Accedimus ad tractandam quaestionem, quae praesertim, inde a 50 annis multas excitavit turbas. — Sententiam de accommodatione dogmatica Jesu et Apostolorum ad erroneas suae aetatis vulgares opiniones, quam teste S.

Irenaeo *) excogitarunt Gnostici, locis quoque illis N. F., in quibus de daemoniacis agitur, applicare studuerunt Bekker in opere: Die bezauberte Welt, et Farmer in: Versuch über die Dämonischen des N. T., quos alii secuti, cum illis contendunt, omnes, qui in libris N. F. daemoniaci vocantur, fuisse aegrotos, puta epilepticos, melancholicos, insanos, vel furentes; quare expressiones de daemoniacis olim usitatas de solo modo exponunt, quo plerique priscis illis temporibus hos morbos explicabant, et denominabant. Ad stabiliendam suam sententiam provocant quoque ad experientiam medicorum. — His jure repugnant Theologi, et interpretes, imo et medici cordati antiquam Ecclesiae doctrinam sequentes ob loca in N. F. obvia, quae sine violentia et secundum sanas hermeneuticas regulas explicata indicant, daemoniacos revera a maligno spiritu fuisse agitatos. — Notatu dignissimum est, quod scribit Dr. J. Pareau in antiquit. hebr. Traj. ad Rhenum 1823 p. 465: „Negari quidem non potest, saepe a Judaeis, cum recentiori aetate magnam daemonibus vim in homines tribuere assuevissent, morborum nonnullorum caussam quaesitam fuisse extraordinariam, ubi nulla nisi ordinaria adesset. Verumtamen salva Scriptorum sacrorum, ipsiusque Jesu divina auctoritate nemo omnia loca, quae de daemoniacis agunt, ex ista opinione probabiliter exponat."

Copiosius de hac controversia egerunt: Augustin. Calmet dissert. de obsident. Daemonibus, Dan. Tobenz Opp. omn. Tom. XII., Dr. G. C. Storr dissert. de sensu histor. in opuscul. academ. Vol. I. W. Fr. Gess Briefe über einige theol. Zeit-Materien, besonders über den Accommodations-Grundsatz, W. T. Lang in Flatt et

*) Vide Roesler Bibliothek der Kirchenv. Vol. I. p. 328.

Süsskind Magazin für Dogmatik und Moral, Fasc. X., C. Fr. Eiferts Untersuchung, Fr. Leop. Comes Stolberg in historiae religionis Jesu Christi P. V. append. 3[ia] Eschenbach Script. medic. Bibl. Rostochii, Dr. H. A. Schott in programm., quo sententia recentius defensa de iis naturis, quae in libris N. F. δαιμονες audiunt, ab angelis lapsis, et Satana prorsus distinguendis, examinatur. Jenae 1821 etc.

Caeterum cum in hac controversia saepius necessario provocetur ad accommodationem, qua Jesus, et Apostoli usi sint, non incongruum putamus breviter praecipere

## De accommodatione Jesu, et Apostolorum.

§. 194. Ex lectione Evangeliorum resultat, Christum, cum populum instrueret, se in multis hominum captui, locorum ac temporum adjunctis accommodasse; atque in hoc quam maxime elucet divina Ejus sapientia, et paternus affectus in homines. Hinc sermone usus est plano, et populari, et parabolico, quo Orientales valde delectantur. Neque omnia omnibus passim, et sine discrimine tradidit, sed ad hominum captum et indolem ita doctrinam attemperavit, ut mox clarius, mox obscurius eam proponeret, et primo quidem faciliora, et notiora. Magistri exemplum secuti sunt discipuli, ut eorum acta, et scripta testantur. Si igitur sub accommodatione nihil aliud intelligitur, hoc omni errore, et periculo caret.

Ast si statuitur, Christum, et Apostolos ad erroneas suae aetatis sententias religiosas vulgares se accommodasse, easque nullo modo impugnasse, hoc falsum, imo impium est. Falsum est, Christum quidquam dixisse, aut egisse, quo erroris patrocinium suscepisse, et Judaeos in erroneis, quibus imbuti erant, doctrinis confirmasse vide-

retur; econtra tum factis, tum verbis gentis suae praejudicia impugnavit, et ubicunque se occasio offerebat, testimonium perhibuit veritati, conf. Matth. 21, 33—45. 23, 2. seqq. Joh. 2, 14—16. 8, 34. seqq. Idem de Apostolis multis locis ex eorum scriptis confirmari potest.

Insuper ab impietatis nota haec sententia haud purgari potest; nam cum Christi charactere divino conciliationem non admittit; nihil sibi in Ejus doctrina, totaque agendi ratione cohaereret, ubique contradictio, et simulatio, veritatis pollicitatio, et falsitatis confirmatio. Accedit, quod Judaeis nullum jam medium remansisset exuendi erroris, quem vidissent tanti Magistri auctoritate, atque tot signis confirmatum. Tandem hac methodo quivis sine difficultate omne positivum, et supernaturale ex Christi doctrina expungere potest, quamprimum cum suis opinionibus non cohaeret.

## Num daemoniaci tantum fuerunt aegroti?

§. 195. Daemoniacos insanos, melancholicos etc. fuisse, varii variis argumentis stabilire conantur. Praecipua sunt: I. Aevo Christi et Apostolorum Judaei aeque ac Gentiles graves morbos daemonibus adscribebant, hincque eis afflictos a daemonibus vexatos, vel obsessos credebant, illosque daemoniacos appellabant. II. *Δαιμονες*, et *δαιμονια* sunt animae defunctorum ex sententia Gentilium imo et Judaeorum, consentientibus antiquis Ecclesiae Patribus; daemoniaci igitur erant aegroti, qui ab his animabus vexari putabantur. III. Hypocrates, aliique medici antiqui daemoniacos habuerunt pro aegrotis naturalibus, praecipue insanis, epilepticis; ipsisque remedia naturalia praescripserunt. IV. Jesus et Apostoli de daemoniacis juxta usum loquendi tunc in Palaestina vigentem expressionibus vulgaribus ute-

bantur, ut a populo intelligerentur, neque prolixis disputationibus implicarentur. V. Jesus et Apostoli eradicare maluerunt perniciosos errores, quam populare et inveteratum e daemonologia Chaldaeorum adoptatum praejudicium de daemoniacis; quare se illi accommodarunt. VI. Miracula, quae Christus sanando aegrotos, daemoniacos dictos, patravit, nihil in hac hypothesi de sua magnitudine perdunt. VII. Daemoniaci in N. F. leguntur s a n a t i, et a daemone seu spiritu immundo c u r a t i; igitur non a daemone obsessi, sed naturali morbo affecti erant. VIII. Ex 2 Petri 2, 4. constat, spiritus malos ad judicium asservari; quocum eorum adventus in terram, ut homines torqueant, conciliari non potest.

## Crisis sententiae daemoniacos tantum aegrotos fuisse.

§. 196. Ad haec argumenta respondemus, et quidem ad I. Judaei, et Gentiles graviores morbos daemonibus attribuerint, inde haud sequitur, n u l l o s a daemone fuisse correptos. Verba Evangelistarum, agendi et loquendi ratio Christi et Apostolorum cum daemoniacis vere obsessos indicant. — Ad II. Defunctorum animas a Gentilibus d a e m o n u m nomine appellari, et incommoda daemoniacorum pro eorundem effectu habita fuisse facile largimur. Neque etiam inficiamur a Christianis et Judaicis scriptoribus externarum doctrinarum studiosis de animabus defunctorum cogitatum fuisse. Illud vero asserimus; de communi Judaeorum Christi coaevorum sententia, daemoniaci mali caussam in pravorum angelorum efficientia quaerendam, quumque graece locuturi, vocabulo, in simili caussa a Graecis jam recepto, uterentur, Judaicam ei notionem tributam fuisse, ut ex ipsis quoque N. F. libris liquet; nam d a e m o n i o r u m principem eundem etiam diabolum, sive malorum angelo-

rum principem existimarunt, quod ex Matth. 12, 24. coll. v. 26, Luc. 11, 15. coll. v. 18, intelligi potest. Luculenta enim res est, daemoniorum principem eum esse, quem Christus Matth. 12, 26., *τον σαταναν* appellat, quemque *τον σαταναν* ejicere posse negat. — Loca PP. e. g. Athenagorae Apol. p. 28. Clementis Alex. Strom. 6. p. 775. edit. Potter. Minutii Fel. in Octav. c. 26—28. Athanasii op. de Incarnat. Eusebi H. E. V. 16. Lactantii Divin. Instit. IV. 27. Augustini Gen. ad litt. XII. 17. Theodoreti in Ps. 90, 6. Caesarii Quaest. 112. etc. etc., quae adduci solent, longe abest, ut dicta sint classica, ex quibus pateat, eos daemonia, et daemones pro animabus defunctorum habuisse, ut cuivis inspicienti palam est. Unicus locus ex Justini apolog. I. p. 54 edit. Maur. alicujus est momenti, dicit enim: *οἱ ψυχαις αποθανοντων λαμβανομενοι και ρυπτυμενοι ανθρωποι, οὐς δαιμονολῆπτυς και μαινομενυς καλυσι παντες* (et qui ab animabus mortuorum correpti projiciuntur, quos daemoniacos et furiosos omnes appellant). — Ast Justinus h. l. suadente contexta oratione non videtur Christianorum, sed Gentilium sententiam proferre; sed esto, tamen in aliis apologiarum locis ita de daemonibus loquitur, ut in mente lectorum suspicio haud oriri possit, eum putasse daemones esse animas defunctorum; imo Tatianus, discipulus S. Justini diserte contrarium asserit orat. ad Graec. num. 16 inter opera S. Justini edit. Maur. „Daemones autem, qui hominibus imperant, non sunt hominum animae. — — Ipsi etiam interdum habitum corporis nostri concutiunt, sed verbo virtutis Dei perculsi discedunt exterriti, et aeger sanatur." — Ad III. Verum est, Hypocratem in libro *περι ιερης νοσυ* (de morbo sacro) refutare sententiam de morbis, ut plurimum insania, epilepsia a diis, praecipue ab Apolline et Diana immissis; sed

si conferuntur ea, quae de morbis sacris Gentilium scimus, cum iis, quae ex libris N. F. de daemoniacis discimus, gravissima resultat differentia, ita ut nullo modo idem phoenomenon dici possit. Praeterea ne hoc quidem exploratum est, daemoniacos, in N. F. commemoratos, insanos aut epilepticos omnes fuisse. Nulla certe talis morbi indicia apparent in daemoniacis, de quibus Matth. 9, 32. 12, 22. Luc. 13, 11. 13, 16., sermo est. Quod verum asseri potest, est, non omnes, quos vulgus daemoniacos habuit, tales fuisse; non vero omnes daemoniacos solummodo fuisse aegrotos. — Ad IV. Si daemoniaci tantum aegroti erant, e. g. insani, epileptici, an necessarium erat, ut Evangelistae referentes Jesum tales aegrotos sanasse, eos daemoniacos vocarent, ut a coaevis suis intelligerentur, neque prolixis implicarentur disputationibus? — Finis ob quem Evangelistae narrant miracula Christi, ad quae sanationes aegrotorum quoque pertinent, fuit daemonstrare, eum esse Messiam; num hunc assequi non poterant, si morbos, quos Jesus uno verbo sanavit, juxta eorum symtomata, et effectus denominarent, et omitterent notare caussam, ex qua juxta sententiam popularem — ut praetenditur — aliqui horum morborum derivandi essent? — Insuper iidem Evangelistae narrant, Jesum non tantum daemoniacos sanasse, sed ita sanasse, ut daemonia ab iis discedere juberet, Luc. 4, 34. 35. 9, 42, 43. etc., quo declaravit caussam morbi esse daemonem, sicut sanando socrum Petri Luc. 4, 39. imperans febri, ut dimittat illam, febrim morbum ejus fuisse notavit. E contra sanans lunaticos, quorum morbus lunae influxui a vulgo tribuebatur, non imperavit lunae, ut iis discederet, quia sic sententiam erroneam et superstitioni obnoxiam confirmasset. Ex his simul apparet, temere sumi, morbum ipsum δαιμονιον vocatum fuisse, ideo-

que mandatum: exi ex eo non plus valere, nisi hoc: daemonii efficientiae tributum morbum discedere jussum esse. Certe ex eo, quod δαιμονιζομενοι erant aegroti, quod solum probari potest, nequaquam sequitur, etiam morbum dici potuisse δαιμονιον, nisi etiam luna morbus est, quia lunatici Matth. 4, 24. sunt in aegrotorum numero. — Ad V. Duo in hoc argumento supponuntur 1) Judaeos plurima ex daemonologia Chaldaeorum in rem suam convertisse, et 2) sententiam de obsessionibus fuisse innocuum praejudicium, ex quo sponte sequatur Jesum, et Apostolos se ei accommodare probe potuisse. Ast primum, quod attinet, ob aliquam aut veram, aut fictam similitudinem inter sententias Chaldaeorum et Judaeorum hoc sine solido argumento historico sumitur; sed ponamus, rem sic se habere; de Jesu dici nullo modo potest, Eum aut Chaldaeorum, aut aliam quamcunque superstitionem repetiisse, ut cuivis Evangelicam historiam legenti palam est. Altera assertio, sententiam Judaeorum de obsessionibus, si falsa fuisset, innocuum praejudicium fuisse, nemini probabitur, qui non ignorat, aut ignorare vult, nexum hujus et similium sententiarum intimum cum doctrina religionis, quibus si veritate destitutae sunt, latissimus campus superstitionis seminandae, plantandae, atque multiplicandae aperitur. Tali igitur errori Christus et Apostoli non tantum non contradixerunt, ut sumitur, sed, ut Evangelia, et Actus Apostolorum produnt, positive eum confirmarunt, quod Dei Filio, et legatis divinis indignum esset. Suspicionem quoque incurrissent, quod hominum credulitate ad sua compendia uterentur. — Ad VI. Dubio procul morbum verbo pellere, dignissimum Deo miraculum est; ast ejicere daemones majoris oppido est momenti, q[uia] Jesus eo demonstravit, se non tantum miraculo sanare

firmitates corporis, sed se quoque victorem esse potestatis adversariae invisibilis. Accedit, Jesum, si in tali casu non vere daemonem ejecisset, sed tantum morbum naturalem curasset usurpando consuetas formulas, quae morbos aliquos malis angelis adscribebant, contra sinceritatem egisse, errorem superstitionem maximopere promoventem patratis etiam miraculis probasse, et sic studio animos hominum hoc errore imbutos confirmasse, quod de Jesu Deo et homine cogitare impium est, conf. supra §. 194. — Ad VII. Cur a daemone liberati, non item sicut naturali modo aegroti, sanati, curati dici possint, non facile perspicitur, cum de omnibus daemoniacis ex historia Evangelica pateat eos aliquo quoque malo corporali affectos fuisse. Hinc facile etiam explicabis, cur aliquoties inter recensitos aegrotos a Christo sanatos, daemoniaci non compareant; utique quoniam sub aegrotis jam erant comprehensi. — Ad VIII. Ex hoc non sponte, et legitime sequitur, eos hominibus nunquam nocere posse, sed tantum, id sine speciali Dei permissione non fieri.

Caeterum non praeter rem facere putamus, si iis, qui obsessiones negant, ideoque putant, Jesum et Apostolos se tantum ad erroneas opiniones coaevorum suorum accommodasse, expendendum commendamus, quod Dr. G. C. Storr in dissert. de sensu histor. §. 22. (p. 78. Vol. I. opusc. academ.) scripsit: „— — Nimis crebro falsa et ridicula numeramus, quae tamen rebus omnibus certiori judicio ponderatis, vel hoc solum nomine improbare consuevimus, quod, vera esse, nostro usu non didicimus, vel aliis de caussis negamus, quae, accuratius exploratae, pre-[illegible]iae ipsae sunt; vel denique totum facile rejicimus, quod [illegible]n tam ipsum ex toto falsum esse intelleximus, quam cum [illegible]smodi adjunctionibus vulgo credi vidimus, quas falsita-

tis arguere quidem facile possimus, sed quarum nihil in scripturis traditur. Veluti non hoc quaeritur, an multi tum a recentioribus Christianis, tum a veteribus vel Judaeis vel Gentilibus pro daemoniacis falso habiti sint, sed hoc unum quaeritur, an ii proprie, quos Christus et Apostoli daemoniacos declararunt, vere tales fuerint. Neque hoc disputatur, an mali spiritus omni tempore, et an ipsa quoque Christi, et Apostolorum aetate suo arbitratu in certorum hominum corpora agere potuerint, sed in hoc inquirendum est, quibus tandem rationibus liquido probari possit, vel omnino non existere posse alias, nisi hominum, mentes, easve, quamvis liberas, non potuisse contaminari vitiis, et hominum quoque odio; vel a mentibus, quarum natura a nostra valde differat, nobisque universe incognita sit, nihil unquam effici posse, cujus rationem modumque nos explicare nequeamus; vel valetudinis hominum, quae tot aliis ignotis, et inevitabilibus morborum caussis omni tempore patet, etiam graviter infestandae licentiam certo tempore, et consilio permitti iis potuisse a Deo, uno rerum omnium potentissimo, et sapientissimo moderatore." —

## Daemoniaci a daemonibus obsessi erant.

§. 197. Praemissis praecipuis adversariorum argumentis, iisque perpensis progredimur ad breviter proponenda argumenta, quibus evincitur daemoniacos vere a daemonibus correptos fuisse. Praecipua sunt: I. Jesus saepius ejectionem daemonum ceu argumentum potentiae suae divinae, qua inimici potentia profligata est, proponit, Matth. 12, 25. seqq. Luc. 11, 17. seqq. conf. Luc. 10, 17. 18. Eodem modo loquuntur Apostoli conf. Act. Apost. 10, 38, 16, 16. seqq.; et quidem post acceptum illum Spi tum veritatis, qui eos doceret omnem veritatem Joh. 1

13. Omnem fidem superat, Jesum, qui et praejudicia Pharisaeorum a plebe adeo aestimatorum publice impugnavit, in colloquiis cum suis discipulis idem praestans, recte sententiam Judaeis eo tempore probatam de diabolo, ejusque in homines operationibus apparenter suam fecisse, conf. Matth. 17, 18. seqq. Luc. 8, 9. seqq. 10, 17—20. Imo cum opportunissima esset occasio, tantum abest ab impugnatione Judaicae opinionis de vi Satanae in hominum ab Ipso sanatorum corpora, ut propterea potius ejusmodi aegrotos curare se posse affirmet, quod divina Ipse virtute polleat; quid enim contra turpissimam Matth. 12, 24. seqq. Marc. 3, 22. seqq. Luc. 11, 15., ipsisque auditoribus periculosissimam (Marc. 3, 29. 30.) criminationem plus valuisset, quam Judaici illius erroris aperta reprehensio. Nam si morbos efficere daemonia non poterant, nec principis eorum auctoritas liberare ab his incommodis valebat. — III. Nunquam liberatis a daemonio Christus vel levissime innuit, daemones non esse caussam mali, quod sufferebant, falso igitur a daemonibus derivari. Ex hoc recte concludimus, Christum sententiam Judaeorum probasse. IV. Jesus inquit, Matth. 12, 43—45. Luc. 11, 24—26., immundum spiritum ab homine egressum, ambulare per loca deserta, et quaerere requiem, qua non inventa, cogitare de reditu ad habitationem suam, atque reducem invenire eam mundatam, et ornatam, et assumtis septem aliis spiritibus, qui nequiores sunt ipso, ingredi, et ibi habitare. Quis haec de morbis dicat, aut intelligat? — V. Daemoniaci N. F. aliqua produnt, quae ab epilepticis, melancholicis insanis et furentibus aliena sunt, uti Matth. 8, 28. seqq. Marc. 5, 3. seqq. Luc. 8, 27. seqq. sciunt, quae a se ipsis scire non poterant, Jesum esse filium Dei, Messiam. Jesus daemones alloquitur, de nomine eorum in-

terrogat, et daemones respondent. Marc. 1, 24. 5, 8. 9, 9. 12, 25. Matth. 8, 29. 31. Luc. 4, 35. etc. Jesus daemonibus minatur, eos silere, egredi, et non rursus reverti jubet. Luc. 8, 31. 32., daemones ex illis duobus daemoniacis in regione Gadarenorum (Gerasenorum) exeunt, et in porcos ingrediuntur; furor vero, seu phrenesis non egreditur ex hominibus, et ingreditur in porcos; neque dici potest, gregem porcorum ab aggredientibus daemoniacis ipsis, in mare actum fuisse, quia porci per furentes terrefacti dispersi fuissent, nec congregati cucurrissent, multo minus omnes, fere 2000, in lacum Gennesareth se praecipitassent. Accedit secundum relationem Matthaei, Marci et Lucae daemoniacos jam fuisse liberatos, antequam mali quid grex porcorum pateretur. Nam Matth. 8,32., dicitur: *οἱ δε εξελθοντες* — quod relationem habet ad dicta v. 31. *ει εκβαλλεις ἡμας*, Marc. 5, 13. *και εξελθοντα τα πνευματα τα ακαθαρτα* etc., et Luc. 8, 33. *εξελθοντα δε τα δαιμονια απο τȣ ανθρωπȣ* — in oppositione ingressus in porcos. — Hanc horum locorum interpretationem veram esse, patet ex usu formulae, *εξηλθε το δαιμονιον*, quae constanter omnimodam liberationem notat. VI. Patres Ecclesiae antiqui et recentiores omnes eam tenent sententiam, homines, qui in libris N. F. daemoniaci dicuntur, vere a daemonibus fuisse correptos. Extat igitur inde a temporibus Apostolorum continua series testium, quomodo loca de daemoniacis fuerint explicata, et intellecta in Ecclesia. Egregie igitur se commendat, quod dicit W. J. Lang l. c. p. 202, Christianos Apostolis coaevos et succedentes, ducibus iisdem Apostolis, credidisse, daemoniacos, vere a daemonibus fuisse correptos.

# CAPUT DECIMUM TERTIUM.

## De morte, sepultura et luctu.

### De morte.

§. 198. Hebraei vitam spectabant tanquam iter vel peregrinationem per hunc mundum, et mortem tanquam exceptionem in hospitio apud parentes et majores defunctos, Gen. 25, 8. 35, 29. 37, 35. Jes. 47, 1. 9, 49. Ps. 39, 13. conf. Hebr. 11, 13—15. Eccl. 12, 7. Hospitium apud Deum Hagg. 2, 23., et Eccl. 12, 9., occurrit. Hinc de morte usitatae erant phrases: excipi apud populos suos, הֵאָסֵף אֶל עַמָּיו, Num. 20, 24. 26. Deut. 32, 50., בּוֹא אֶל אֲבוֹתָיו, venire ad patres suos Gen. 15, 15., a quo sepultura, Gen. 15, 15. 25, 8—9. 35, 29. 37, 35. 49, 29. Jer. 8, 2. 25, 33., diserte distinguitur; dicebatur porro, uti nunc ab Arabibus, ire, abire, הָלַךְ׳ יָלַךְ, πορευεσθαι, βαδιζειν, απολυεσθαι, αναλυειν, Tob. 3, 6. 13. Joh. 7, 33. 8, 21. 16, 16—17. 2 Cor. 5, 6—9. Philipp. 1, 3. 2 Tim. 4, 6. 13. Luc. 2, 29. 22, 2. conf. vers. Alex. Gen. 15, 2. 15. et Num. 20, 26. In libris recentioribus usurpantur phrases: dormire, vel cubare apud patres, seu majores suos, שָׁכַב עִם אֲבוֹתָיו, 2 Sam. 7, 12. 1 Reg. 11, 21. Alias dicitur quoque exspirare, גָּוַע, aut uti Gen. 42, 13. אֵינֶנּוּ non est Vulg. non est super. — Haudquaquam autem perpetuo mortem adeo amicam intuebantur, sed persaepe etiam terribilem inimicum exhorrescebant, quem repraesentabant venatorem, stimulo seu jaculo, κεντρον, retibus, מִמְכָּר, et queis חֶבְלֵי שְׁאוֹל׳ מוֹקְשֵׁי מָוֶת׳ חֶבְלֵי מָוֶת׳ פַּחִים, armatum,

quibus homines captos interficiat, 2 Sam. 22, 6. Ps. 18, 6—7. 116, 3. 1 Cor. 15, 55—56. Poëtae mortem, מָוֶת, finxerunt regem terribilem orci, dederuntque ei palatium subterraneum, שְׁאוֹל, in quo omnibus defunctis, regibus, heroibus et militibus dominetur. De fluviis quoque orci mentio fit Ps. 18, 5. — Recentiores Hebraei, literae justo arctius inhaerentes, et haec ad verbum interpretantes, angelum aliquem mortis, מַלְאַךְ הַמָּוֶת, commenti sunt. Hunc putabant accusatorem hominum apud Deum, a quo mortem eorum postulet, et demum aegrotis appareat, et guttam veneni instillet, qua degustata moriantur. Hinc descendunt phrases: mortem gustare, calicem mortis bibere, quae Syris quoque et Arabibus et Persis usitatae sunt. Conf. Calmet dissert. ad Isai. 37, 36.

## Compositio cadaveris.

§. 199. Mortuo oculos claudebant filii vel amici, Gen. 46, 4. Tob. 14, 14. Cadaver עֲצָמוֹת, נְבֵלָה, פֶּגֶר, מֵת, נֶפֶשׁ, lavabatur, Act. Ap. 9; 37., et porro ad sepulturam praeparabatur, atque nisi mox sepultum fuerit, in coenaculum עֲלִיָּה, *ὑπερωον*, deponebatur, 2 Reg. 4, 21. Act. Ap. 9, 37. Compositio cadaveris non omni aevo eadem fuit, et pro diversitate quoque gentium variabat. — Aegyptii cadaver, pro ratione divitiarum, triplici modo condiebant, חָנַט, quorum primus in funeribus Jacobi et Josephi obtinuit, et ultra 2000 fl. requirebat. Gen. 50, 2. 24. Herodotus II. 86—88. refert, sacerdotem quempiam medicum designasse in latere defuncti sinistro infra costas locum, qui secandus esset, atque alium secuisse, et mox summa celeritate aufugisse, atque, ut profanatorem funeris, ab omnibus praesentibus fuisse lapidibus impetitum. Demum reliqui sacerdotes medici, exemtis intestinis, corpus aqua lavabant,

no dactylorum perluebant, atque mumia seu bitumine, myrrha, casia et nitro condiebant. Cerebrum ferro adunco per nasum eximebatur, et cranium mox dictis aromatibus complebatur. Demum totum corpus pollingebatur, sindone involvebatur, quodlibet autem membrum singillatim longissimis fasciis illigabatur. Haec conditio cadaveris 30 vel 40 diebus absolvebatur, Gen. 50, 2. Alii duo condiendi modi, qui paucis perficiebantur, ad nos non pertinent. Conditum cadaver in loculum seu cistam, ex lignis sycomori paratam, quae exterius fere formam hominis referebat, imponebatur, et nonnunquam per secula supra terram, domi suae, erectum et parieti acclinatum, asservabatur, Exod. 13, 19. conf. Gen. 50, 24—25. Jos. 24, 32. — Hebraei recentiores cadaver in sindonem, et caput in sudarium involvebant, et multis fasciis ligabant, Joh. 11, 44. Haec omnia vocabantur οθονια. Imponebant quoque aromata, praesertim myrrham et aloe seu xylaloe, quod ex Arabia advehebatur. Hoc dicebatur ενταφιαζειν, et a propinquis et amicis peragebatur, Matth. 16, 1. 26, 6—14. 27, 15. 59. Joh. 19, 39—40. 20, 7. 11, 44. Marc. 14, 8. Act. Ap. 9, 37. Antiquiores Hebraei eadem quidem observasse videntur, testimoniis tamen comprobari nequit.

## De funere.

§. 200. Etsi funera diversis gentibus fuerunt diversissima, omnibus tamen ignominiosum erat, funere consueto privari, aut a canibus, avibus et feris devorari; hinc heroes adversariis in praelio hoc dedecus minabantur, et ipsi quoque prophetae clades repraesentant tanquam convivia, quae Deus avibus et feris de cadaveribus hominum occisorum praeparet, 1 Sam. 17, 44—46. 31, 8—13. 2 Sam. 12. 21, 9—10. 1 Reg. 14, 11—14. Jer. 7, 33. 8, 2.

16, 4. 34, 20. Ezech. 29, 5, 32, 4. 39, 17—20. Ps. 63, 11. 79, 2—3. Jes. 14, 19. 21, 18. etc. — Patriarchae mortuos, aliquot post mortem diebus, sepeliebant Gen. 23, 2 — 4. 25, 9. 35, 29. Posteri eorum in Aegypto, sepulturam diutius distulisse videntur. Hinc lex Mosaica immunditiem, per cadavera contractam, usque ad septem dies extendit, ut hoc incommodo ad celeriorem humationem cogeret. Ast posteriori aevo, exemplo Persarum inducti, mortuos mox post obitum humabant, Act. Ap. 5, 6. 10. Funus Tabithae, Act. Ap. 9, 37., dilatum fuit, quia Petrus accersebatur. — Funus et ipsam etiam depositionem in sepulcrum, curabant filii, propinqui et amici, aut servi, Gen. 23, 19. 25, 9. 35, 29. 48, 7. Num. 20, 28. 1 Reg. 13, 30. 2 Reg. 23, 30. 1 Macc. 2, 70. Tob. 14, 16. Marc. 6, 29. Matth. 27, 59 — 60. Loculus seu cista, אָרוֹן, excepta Aegypto et Babylone, usitata non erat, sed cadaver sindone involutum et fasciis ligatum, feretro, מִשְׁכָּב ׳ מִטָּה, Deut. 3, 11., imponebatur, et a quatuor aut sex propinquis ad sepulcrum portabatur, qui aetate Christi, ut nunc Judaei portitores funeris, properasse videntur, Luc. 7, 14. Lugentes feretrum comitabantur cum lessu, ad quem solenniorem reddendum conductae erant praeficae et musici, Gen. 50, 7 — 11. 2 Sam. 3, 31 — 32. Amos 5, 16. Matth. 9, 23. 11, 17. Magnates, qui rebus bene gestis favorem populi meruerant, quam plurimorum comitatu honorabantur, Gen. 50, 7. 14. 1 Sam. 25, 1. 2 Paral. 32, 33. 1 Reg. 14, 13.

## Situs sepulcrorum.

§. 201. Sepulcra, extra urbes, oppida et pagos sita erant, Jes. 14, 18. Eccl. 12, 5. Luc. 7, 12. Joh. 1 32. Matth. 8, 28. Id quidem lex Mosaica de immunditi

requirebat, apud alias tamen gentes non minus usitatum erat, et adhucdum in oriente observatur, ubi nonnisi regibus et aliis personis bene meritis sepulcrum in urbe conditur, conf. 1 Sam. 28, 3. 2 Reg. 21, 18. 2 Paral. 16, 14. 24, 16. Regum Hebraeorum sepulcra erant in monte Sion, 2 Paral. 21, 20. 24, 25. 28, 27. 2 Reg. 14, 20. Alioquin Hebraei sepulcra sub arboribus frondosis et in hortis adamabant, Gen. 23, 17. 35, 8. 1 Sam. 31, 13. 2 Reg. 21, 18. 26. 23, 16. Joh. 19, 41. Quum ejusmodi loca non essent communia, etiam sepulcra fere omnia familiis certis propria erant, Gen. 23, 4—20. 50, 13. Jud. 8, 30. 16, 31. 2 Sam. 2, 32. Occurrunt tamen quaepiam communia, 2 Reg. 23, 6. Jer. 26, 23., aut certo generi hominum destinata, Matth. 27, 7. Humatio in sepulcro paterno singularis honos; eo autem excludi, ignominiosum reputabatur; hinc corpora hostium jam tradebantur familiae, jam, etiam petita, denegabantur, Gen. 49, 29. 50, 13. 25. Jud. 8, 30. 13, 2. 16, 21. 31. 2 Sam. 2, 13. 22, 12. 21, 19. 37—38. 2 Reg. 9, 28. Jer. 26, 23. Hic honor quoque leprosis negabatur, 2 Paral. 26, 23. Exosi quoque reges sepultura regia privabantur, 2 Paral. 21, 20. 24, 25. 28, 27. Hinc alias annotari solet, defunctum ultimos honores et locum in sepulcro paterno obtinuisse, 1 Reg. 11, 43. 14, 31. 15, 8. etc. Summum dedecus erat, sepultura asini, i. e., sine luctu clandestina, Jer. 22, 16—19. 36, 30.

## Sepulcra.

§. 202. Plebs mortuos dubio procul in terram defodiebat, quod nunc in oriente generatim obtinet; at potentiores habebant specus seu cryptas subterraneas, quae jam untur מְעָרָה, jam שׁוּחָה, שִׁיחָה, בּוֹר, jam communi nomine sepulcrorum קְבָרִים, קֶבֶר, *ταφος*, *μνημειον*, Gen. 23.

Ps. 28, 30. Matth. 23, 27. 29, 27. 52—53. Occurrit tamen Ps. 141, 7., etiam nomen שׁאוֹל. Hae specus partim jam aderant, partim recenter effossae, aut saxis excisae erant, Gen. 23, 2. seqq. Jos. 10, 27. Jes. 22, 16. 2 Reg. 13, 21. Joh. 11, 38. 19, 41. Matth. 27, 52. 60. Talia sepulcra in Syria, Palaestina et Aegypto quam plurima supersunt, quorum pulcerrima sunt ad plagam septemtrionalem Jerosolymae, dicta regia, opus forte Helenae reginae Assyriae, aut Herodum. Joseph. de B. I. V. 4, 2. p. 843. In haec sepulcra per gradus descenditur, et pleraque constant duobus, aliqua tribus, imo et septem cubiculis. In parietibus foramina excavata sunt, in quae cadavera immittebantur, saepe autem nonnisi humi deposita fuisse videntur. Cubilia postrema saepe sunt profundiora, in quae rursus per gradus descenditur, 2 Paral. 32, 33. Ps. 88, 7. Jes. 14, 15. Janua foribus lapideis, vel grandi lapide acclinato claudebatur, Ps. 5, 10. Joh. 11, 38. 20, 5. 11. Matth. 28, 2. Marc. 16, 3—4. Hae fores, et etiam superficies sepulcrorum, nisi aliunde facile agnoscerentur, quotannis mense ultimo seu Adar dealbabantur, ne proficiscentes ad festum paschatis Jerosolymam, accederent et contaminarentur, Matth. 23, 27. Luc. 11, 44. In Aegypto supersunt rudera magnificentissimorum sepulcrorum, unde desumta sunt, quae Job 3, 14. 17, 2. leguntur.

## Mortuis in sepulcro adjecta.

§. 203. Plures antiquae gentes mortuis sepeliendis aurum, argentum, vel alias res pretiosas addebant; ast Hebraei haec, quae mortuis nihil prosunt, pro vivis, quibus utilia sunt, retinebant, et mortuis non committebant nisi forte arma, quibus in vita usi erant, Ezech. 32, 27., e regibus insignia regia, quae Herodes, aperto sepulcro Da

vidis, invenit. Si Joh. Hyrcanus, ut Josephus Arch. XVI. 1, 11. de B. I. 2. narrat, thesaurum in sepulcro Davidis reperit, profecto non erat nisi thesaurus templi, qui aetate Antiochi Epiphanis, in hunc locum reconditus fuerit.

## Monumenta sepulcralia.

§. 204. Monumenta sepulcralia, quae מַצֵּבָה, μνημεῖον, dicuntur, ab Abrahamo usque in aetatem Christi, occurrunt, Gen. 19, 26. 35, 20. 2 Reg. 23, 16—17. 1 Macc. 13, 25—30. Matth. 23, 29. Arabes antiqui congerebant super sepulcrum acervum lapidum, Job 21, 22., qui autem Hebraeis erat symbolum lapidationis et summae ignominiae, Jos. 7, 26. 8, 27. 29. 2 Sam. 18, 17. Progressu temporis seligebatur lapis unicus major, qui demum quoque exscindebatur, et inscriptione ornabatur. Hi lapides sepulcrales sunt perantiqui, et in oriente adhucdum usitati. Aegyptii vero illos lapidum cumulos demum in pyramides semper altiores, et tandem in altissimos quasi montes lapideos exstruxerunt. Alia antiqua monumenta, in formam magnarum columnarum vel minorum obeliscorum constructa, adhucdum in Syria cernuntur. Nostro aevo Mohammedani super sepulcris eorum, quos sanctos venerantur, parvas aediculas, quatuor columnis innixas, et fornice contectas, exstruunt, et magnates, qui favorem populi aucupantur, eas reparari curant, conf. Matth. 23, 19. Monumentum Maccabaeorum in Modeim, describitur 1 Macc. 13, 27., lapidibus quadris alte aedificatum; ante ipsum erant 7 pyramides, et in circuitu plures columnae, quibus transversi grandes lapides incumbebant; delineatio alicujus partis cernitur in nummis, et ex his quaepiam similitudo cum monumentis Mohammedanorum, quos sanctos putant, elucet.

## Combustio funeris.

§. 205. Combustio mortuorum, antiquis Hebraeis summa erat ignominia, quae nonnisi quibusdam, ultimo supplicio affectis, contigit, Gen. 38, 25. Num. 20, 14. 21, 9. Saulus, a Philistaeis in moenibus Betschan suspensus, ab incolis Jabesch Gilead depositus, et concrematus fuit, ne porro ignominiose tractari posset, 1 Sam. 31, 12. Annis 140 autem post Saulum, honoris caussa, cum multis aromatibus combustum fuisse memoratur cadaver regis Asae, quod tamen nequaquam ut ritus aliquis novus narratur, ut omnino paulisper antiquior esse videatur. Abhinc combustio summae amplitudini deputabatur, ut regibus dedecus esset, si non concremarentur 2 Paral. 16, 14. 21, 19. 29. Amos 6, 10. Jes. 50, 32—33. 33, 12. Jer. 31, 14. 34, 5. Post exilium autem Judaei hunc ritum abominati sunt, ideoque Thalmudici adducta scripturae loca, interpretatione pervertunt, ac si duntaxat aromata incensa fuissent.

## Luctus.

§. 206. Luctus orientalium erat vehemens, et quantum ex collatione scriptorum antiquorum cum recentioribus itinerum historiis colligere licet, nunc maxima ex parte adhucdum idem est. Quamprimum nempe aliquis moritur, sexus foemininus familiae, alta voce tristem lessum, quamdiu pectus uno halitu suffert, insonat, et singultu intimo finit; post aliquod temporis spatium eundem repetit, et ita continuat per octiduum, ut unoquoque die rarius et mitius sonet. Donec autem funus domo efferatur, sedent foeminae propinquae in cubiculo quopiam humi in orbem; uxor, aut filia, vel propinqua defuncti, centrum occupat, et quaelibet strophium manu tenet. Adsunt et aderant olim praeficae, מְקֹנְנוֹת, quae laudes defuncti carmine lugubri c

nunt; facto autem a sedente in medio, signo, subsistunt, et reliquae surgentes, et strophia convolventes, discurrunt quasi furibundae, sedens vero in medio, fixa manet, caesariem sibi evellens, et faciem, brachia et pectus unguibus dilanians, conf. Gen. 50, 3. Num. 20, 29. Deut. 34, 8. 1 Sam. 31, 13. Eccl. 22, 13. Judith 16, 29. Addebantur olim etiam musici et cantores, יוֹדְעֵי נֶהִי, Amos 5, 16. Jer. 9, 11. 19, 16. 48, 36. Matth. 9, 23. Luc. 7, 32. Hae lamentationes, quae נְהִי ,נִי קִינָה ,נִהְיָה dicebantur, inchoabant plerumque: hoi hoi frater! vel hoi hoi soror! vel, si defunctus erat rex: hoi hoi majestas! 1 Reg. 13, 29—30. 2 Paral. 35, 25. 2 Sam. 1, 17. 3, 33. Jer. 34, 5. Ezech. 5, 11. Viri quidem hodiedum plerumque moderatiores sunt, non desunt tamen, nec defuerunt olim exempla majoris vehementiae, 2 Sam. 1, 11—12. 19, 4. Ezech. 4, 1. 6. 22. Mulieres post humationem quoque sepulcrum adibant, mortuum deploraturae, Joh. 11, 31. — Signa luctus erant multiplicia, prae ceteris autem usitata erat laceratio vestis interioris, vel exterioris, vel utriusque, antrorsum a collo usque ad cingulum, prout adhuc in Persia moris est, Gen. 37, 34. Jud. 11, 35. 2 Sam. 1, 2. 3, 31. 13, 3. 2 Reg. 5, 7—8. 6, 30. 14, 1. Hinc descendit nomen vestis lugubris שַׂק, a شَقّ scidit, laceravit. Hebraei in luctu incedebant discalceati et aperto capite; mentum veste exteriori velabant, capillos et barbam sibi evellebant vel abscindebant, aut in ordinem redigere negligebant. Interdictum autem erat, Deut. 14, 1. 2., supercilia detondere. Intermittebant denique unctionem capitis, balnea et colloquia cum hominibus, et pulveres aut cineres in caput, vel versus coelum spargebant, vel cineribus incubabant, Job 1, 20. 2, 12. Levit. 10, 13, 45. 21, 10. 2 Sam. 1, 2—4. 14, 2. 13, 19. 15,

30, 19, 4. Jes. 3, 17. 15, 2—3. 20, 12. 47, 4 Jer. 6, 26. etc. Manus complodebant, vel eas versus coelum jactabant, pectus vel femur percutiebant, pede supplodebant, 2 Sam. 13, 19., Jer. 3, 19. 31, 19. Ezech. 6, 11. 21, 12. Esth. 4, 1. 3. Faciem unguibus laniabant, etsi id Lev. 19, 28. Deut. 14, 1—2. interdictum fuit, Jer. 16, 4—6. 41, 5. Jejunabant, vino abstinebant, aut epulas evitabant, 2 Sam. 1, 11—12. 3, 36—37. 12, 16. Jer. 25, 34. Ad mortuos insigniores carmina lugubria seu lessus componebantur, 2 Sam. 3, 33. 11, 18. 2 Paral. 34, 25. — Post humationem propinqui, ut lugentes exhilararent, convivium instituebant, quod dicitur לֶחֶם אוֹנִים, panis dolorum, et כּוֹס תַּנְחֻמִים, calix consolationis, 2 Sam. 3, 35. Jer. 16, 4. 7. Hos. 9, 4. Ezech. 24, 16—17. Aetate Christi vero, teste Josepho, ipse lugens convivium instituebat. — Mortuos lugebant propinqui per octiduum, reges vero et alios insigniores totus populus luctu 30 plerumque dierum prosequebatur, Gen. 50, 4. 1 Sam. 25, 1. 1 Macc. 13, 26.

Luctus Graecorum, de quo Paulus 1 Thess. 4, 13., loquitur, ut plurimum cum luctu orientalium conveniebat; erat tamen paulo vehementior, cujus stultitia ridetur a Luciano de luctu; nam inter cetera defuncto exprobabant, quod cum illis non manserit, et diis quoque imprecabantur, et alia his similia.

## Aliae caussae luctus.

§. 207. Signa luctus non modo de mortuis edebantur, sed etiam de ingruentibus quibuscunque calamitatibus, uti de sterilitate, fame, incursione hostium, cladibus et depopulationibus, in quas prophetae carmina lugubria in antecessum edebant, Ezech. 26, 1—18. 27, 1—36. 27, 30. seqq. 30, 2 seqq. 32, 2—32. Amos 5, 1. seqq. Ita David fugitivu

a rebelle filio, nudipes, יָחֵף, et velato capite incedebat, quod exemplum omnes sequaces imitabantur, 2 Sam. 15, 30. cf. 1 Sam. 4, 12. Jes. 7, 6. 1 Reg. 21, 27. 2 Reg. 19, 1. Jes. 15, 2. 16, 2—3. 22, 12. 61, 3. Joel 1, 12—13. Mich. 2, 3—5. 7, 16. Amos 5, 1—2. Nahum 2, 7. etc. Inprimis laceratio vestis, audita blasphemia, consueta erat, qua occasione ipse quoque summus sacerdos vestem lacerabat, 1 Macc. 11, 71. Matth. 26, 25.; nam lex Lev. 10, 6., ipsi duntaxat de mortuo signa luctus interdixit, quibus contaminatus fuisset. Dies quoque jejunii erant dies luctus, uti alias jejunium luctui jungebatur, 1 Reg. 21, 17. Jon. 3, 5—7. 1 Macc. 3, 47. Quaecunque autem esset luctus caussa, nunquam omnia illa signa, sed jam haec, jam illa edebantur.

# PARS SECUNDA.

## De antiquitatibus politicis.

### CAPUT PRIMUM.

### De republica Hebraeorum.

#### Imperium patriarchale.

§. 208. Quum posteri Jacobi in Aegypto augerentur, conservarunt imperium patriarchale, quale nomadibus esse solet. Quilibet paterfamilias potestatem paternam exercebat in suos domesticos, quaelibet tribus, שֵׁבֶט · מַטֶּה, parebat principi suo, נָשִׂיא, qui primitus quidem erat primogenitus auctoris tribus; progressu vero temporis electus fuisse videtur. Aucto populo plures patresfamilias quempiam ex cognatis insigniorem, primatem elegerunt, vel tacito consensu suspexerunt, ejusque monitis parebant. Hujusmodi familiarum societates dicebatur בֵּית אָבוֹת, et בֵּית אָב, etiam מִשְׁפָּחָה, Num. 3, 24. 30, 35., et אֲלָפִים · אֶלֶף, mille, 1 Sam. 10, 19. 23, 23. Jud. 6, 15., etsi numerus fuit varius, Num. 26, 5—50. Praefecti harum familiarum dicebantur רָאשֵׁי בֵית אָבוֹת, et אֲלָפִים, etiam רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל, Num. 1, 16. 10., 4., et suberant principibus tribuum, נְשִׂיאִים, etiam נְשִׂיאֵי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. Omnes hi primores populi veniunt communi nomine זְקֵנִים, senes seu senatores, et רָאשֵׁי שְׁבָטִים, capita tribuum, atque regimine paterno juxta dictamen rationis, et juxta jus consuetudine introductum gubernabant tribus et familias, bonum commune curantes

cetera enim patresfamilias sibi vendicabant. Quum vero principes tribuum primum quidem genealogias quoque scriberent, et paulo post notarios sibi adsciscerent: hi progressu temporis tantam auctoritatem nacti sunt, ut et ipsi, sub nomine שׁוֹטְרִים, in partem regiminis venirent, Exod. 5, 14—15. 19. Ab his magistratibus Hebraei in Aegypto regebantur, nec reges Aegypti hunc ordinem immutarunt, Exod. 3, 16. 5, 1. 14. 15, 19.

## Lex fundamentalis reipublicae Hebraicae.

§. 209. Quum posteri Abrahami, Isaaci et Jacobi, ad veram religionem conservandam destinati essent, Gen. 18, 16—20. conf. Gen. 17, 9—14., et 12, 3. 22, 18. 26. 28, 14., jam nunc numerosiores, inter gentes idololatriae deditas degere non potuerunt, quin et ipsi omnes hac lue inficerentur, sed singulari regione concludendi erant, quam, ut tanta copia hominum alimenta reperiret, non more nomadum pervagarentur, sed colerent, et ita ope aliarum gentium non indigerent. Hebraei quoque plures in Aegypto ad idololatriam inducti, pluribus miraculis ad agnitionem veri Dei reducendi, et omnes ad suscipienda ea, quae porro ad custodiam religionis disponerentur, permovendi erant *). Atque ad id collineant omnia, quae a lege Mosaica praecepta sunt. Lex itaque fundamentalis lata fuit, ut solus ve-

*) Neque alio spectare propius videntur, quotquot antea contigerunt, gestaque sunt a prima aetate ad ea usque tempora, quibus ab Aegyptiaca servitute Abrahami progenies, (Hebraei) erepta est, quam ut legi Mosaicae sensim veluti aperiretur aditus, et commodior aliquando via paullatim sterneretur. Nam cum illud propositum haberet Deus, ut, aberrante a pristina vitae innocentia, ac Patrum exemplis universo genere humano, ipsamque jam oblito naturae vocem, in tanta ac tam communi labe populum sibi verae religionis custodem secerneret, hujusque mores restitueret ad veterem integritatem, paranda certe lex erat ad eam rem consentanea, suoque tempore promulganda.

rus Deus creator et gubernator universi, coleretur, atque, ut id eo certius obtineretur, Deus se per Mosen Hebraeis regem obtulit, et ab universo populo acceptatus est; hinc etiam Canaan, ab Hebraeis occupanda, declarata fuit regio regis Dei, cujus Hebraei non essent nisi coloni hereditarii. — Deus, electus rex, ex nubibus in monte Sinai, sub perpetuis tonitribus et fulguribus, promulgavit fundamentales religiosae civitatis leges, Exod. 20, quae dein, territis Hebraeis, amplius expositae, et simul praemia obedientiae, et poenae transgressionis annunciatae sunt; Hebraei autem obedientiam solenni jurejurando promiserunt, Exod. 21 — 24. conf. Deut. 27 — 30. Ut id perpetuo, quasi coram oculis Hebraeorum versaretur, omnia ad Deum regem relata sunt, ut sacrum tentorium simul esset templum Dei et palatium regis; mensa cum panibus et vino, esset simul mensa regia; (conf. Menochii de republ. Hebr. L. 2. c. 9. quaest. 1.) sacerdotes et Levitae essent ministri regii, qui non modo cultum divinum curare, sed etiam munera civilia obire tenerentur, et primam decimam, quam Hebraei coloni Deo regi pendebant, salarium reciperent; atque sic de ceteris, ut etiam minutiora aliquid ad hunc finem conferrent. — Quum itaque Deus simul esset rex Hebraeorum et Palaestinae: idololatria cujuscunque incolae, etiam peregrini in hac regione, erat, praeter summam impietatem, defectio a legitimo rege, et crimen perduellionis, et ultimo supplicio plectebatur. Quicunque ad idololatriam invitabat, erat eidem poenae obnoxius. Imo etiam incantatio, necromantia, et reliquae artes idololatricae seditionis criminibus accensitae, et eidem supplicio subjectae fuerunt. In his tantus, quantus alias in crimine perduellionis, rigor jubetur, ut etiam frater, filius, filia, uxor, vel intimus amicus ad idololatriam incitans, ad judicem deferendus esset, Deut. 13, 7—12.

## Hebraeorum ratio ad alias gentes.

§. 210. Ne Hebraei, undique gentibus idololatris circumdati, ad defectionem a Deo et rege suo, seducerentur, necessarium erat, ut a familiaritate horum populorum abstraherentur. Eo respiciunt leges de singularibus ritibus, qui aliis gentibus non erant usitati; nam Hebraei his semel imbuti, gentibus commisceri vix poterant, quia difficillimum erat, ea, quibus a juventute assueti erant, deserere et damnare. Ne autem haec separatio in odium aliarum gentium degeneraret, Lex sedulo inculcat, ut proximum, רֵעַ, id est, omnem hominem, quocum agendum habent, et peregrinos quoque ament, Exod. 22, 20. 23, 9. Lev. 19, 34. Deut. 10, 18—19. 24, 17. 27, 19., quo fine docet, beneficia, quae Deus ipsis prae aliis gentibus contulit, esse immerita, Deut. 7, 6—8. 9, 4—24. Quamquam autem Hebraei singuli, per diversos ritus, ab ineunda arctiori cum idololatris amicitia arcebantur; civitas tamen Hebraeorum poterat cum civitatibus gentilium foedera pangere, excepti solummodo erant: I. Canaanaei (etiam Philistaei, etsi non erant origine Canaanaei), qui nec ad foedus admittendi, neque in servitutem recipiendi, sed internecino bello delendi, aut regione pellendi erant, non modo, quia regionem a Deo Patriarchis promissam tenebant, sed etiam, quia sublestae fidei fuissent socii vel servi, et praeterea idololatriae addicti, Hebraeos in eam, et hoc ipso, in crimen perduellionis, induxissent, Exod. 23, 32—33. 34, 12—16. Deut. 7, 1—11. 20, 1—18. Excepti tamen erant Phoenices, littora septemtrionalia tenentes, qui, suis limitibus clausi, de terra patriarchis promissa nihil occuparunt. Hanc hostilitatem componi potuisse, legimus Jos. 11, 19., si nempe Canaanaei solum vertere voluissent, quod permulti praetule-

runt, confugientes ad Phoenices; a quibus in Africam deportati sunt, Procopius de Vandal. II. 10. p. 258. — II. Amalekitae, seu Canaanaei in Arabia Petraea, aeque internecione delendi, quia in itinere per Arabiam infirmos et defessos Hebraeorum, adorti sunt, et aliunde praedones, Palaestinae ad meridiem contermini, Hebraeis perpetuo molesti fuissent, quin ulla ratione coerceri potuissent, Exod. 2, 17, 8—14. Deut. 25, 17. conf. Jud. 6, 3—5. 1 Sam. 15, 1. seqq. 27, 8—9. 30. — III. Moabitae et Ammonitae bello quidem non lacessendi, sed a foederibus, et a jure civitatis Hebraicae in perpetuum exclusi erant, Deut. 2, 9—19. 23, 7., quia Hebraeis, quibus transitum in limitibus suis concesserunt, annonam, etiam soluto pretio, denegarunt, Deut. 2, 29. 23, 5.; dein, quibusdam tribubus Midianitarum juncti, prophetam Bileam (Balaam), ut Hebraeis malediceret, vocarunt, et demum Hebraeos ad idololatriam pellexerunt, Deut. 22, 2—25. 23, 3—8. conf. Deut. 2, 9—19. 37. Hebraei quoque illis bellum non intulerunt, donec ab ipsis lacessiti fuissent, Jud. 3, 12—30. 1 Sam. 14, 47. 2 Sam. 8, 2. seqq. 12, 26. seqq. Midianitas, qui cum Moabitis conspirarant, mox bello ultorio compescuerunt, Num. 25, 16—17. 31, 1—24. — Amorrhaeis, qui olim regionem trans Jordanem, Moabitis et Ammonitis armis eripuerant, bellum decretum non fuit, neque enim quidquam de regione promissa tenebant; ast reges eorum, Sichon et Og, Hebraeis non modo transitum innoxium denegarunt, sed etiam cum exercitu occurrerunt, atque victi, et regione pulsi sunt, quae Hebraeis in praedam cessit, Num. 21, 21—35. 32, 5. Deut. 1, 4. 2, 24—37. 3, 1—18. 4, 46—49. conf. Jud. 11, 13—23. — Cum omnibus aliis populis foedera permissa erant; hinc David

cum regibus Tyri et Hamath, atque Salomo cum regibus Tyri, Aegypti atque cum regina Saba amicitiam coluit, et ipsi quoque religiosi Maccabaei cum Romanis foedera pepigerunt. Prophetae passim quidem carpunt foedera cum gentibus, sed non, quia legi Mosis contraria erant, sed quia argumentum diffidentiae in auxilium divinum, et civitati noxia erant, quod demum eventus comprobavit, Jes. 7. conf. 2 Paral. 22, 20—21. Jes. 36—37. 2 Reg. 18—19. Hos. 5, 8. 7, 11. 12, 1. seqq. Jes. 30, 2—12. 31, 1—3. cf. 2 Reg. 17, 4. seqq.

## Proceres civitatis Hebraicae.

§. 211. In hac civitatis forma manserunt pleraque, qualia prius fuerant. Principibus tribuum, praefectis familiarum, et genealogis conservata est antiqua auctoritas, Num. 11, 16. Deut. 16, 18. 20, 5. 31, 28. Moses tamen, consilio soceri sui Jethro, Exod. 18, 13—26., addidit judices, שׁוֹפְטִים, quorum alii erant 10, alii 50, alii, 100, et alii 1000 virorum; hi plerique ex aliis proceribus, a populo electi fuerunt. Inferiores judices superioribus subordinati erant, ut caussae difficiliores ad superiores, et difficillimae ad Mosen, post eum vero ad summum sacerdotem, vel ad rectorem reipublicae, si aderat, devolverentur. Judices, saltem superiores, Deut. 31, 28. conf. Jos. 8, 33. 23, 2. 14, 1., proceribus accensentur. Hi omnes proceres, demum in Palaestina per urbes dispersi, senatum loci formabant, qui totam viciniam regebat, Deut. 25, 1—8. 19, 12. 22, 13. 25, 8—9. Jud. 8, 14. 9, 3—46. 11, 5. 1 Sam. 8, 4. 16, 4. Congregati unius tribus proceres, comitia tribus, et congregati omnes, comitia generalia constituebant, et universum populum repraesentabant, Jud. 1, 1—11. 11, 5. 20, 12—24. Jos. 23, 1—2. 24,

1. — His, Dei mandato additi sunt proceres hereditarii et literati, Levitae, Exod. 32, 29. Num. 36, 13. 8, 5 — 26., qui ministeriis religionis, civitatis, et aulae Dei regis, dicati fuerunt; et quia diversissima eorum officia erant admodum gravia: magna quoque commoda percipiebant, quae quidem eis creaverunt invidiam; verum tumultus, auctoribus Korach, Dathan et Abiram ortus, singulari divino supplicio suppressus, et designatio tribus Levi, insigni miraculo confirmata fuit, Num. 16, 1 — 17.

## Nexus tribuum.

§. 212. Quaelibet tribus a suis proceribus gubernabatur; itaque singularem, a ceteris tribubus independentem civitatem constituebat, Jud. 20, 11 — 46. 2 Sam. 2, 4. Jud. 1, 21. 27 — 33. Si caussa quaepiam ad plures tribus spectabat, ab ipsis conjunctis tractabatur, Jud. 11, 1 — 11. 1 Paral. 5, 10. 18. 19. 2 Sam. 3, 17. 1 Reg. 12, 1 — 24.; aut si quaepiam tribus negotio se imparem sensit, cum alia tribu aut cum pluribus tribubus in societatem coibat, Jud. 1, 1 — 3. 22. 4., 10. 7, 23. 24. 8, 1 — 3. Quamquam autem tribus quaelibet per se subsistebat: omnes tamen inter se connexae erant; nam non tantum communes majores, Abraham, Isaac, et Jacob, et communes promissiones, quas ab his majoribus quasi hereditate acceperant, erant indissolubile vinculum, quod indigentia mutui auxilii firmabatur, sed etiam communis Deus rex, commune palatium regis et templum Dei, et commune sacerdotale et Leviticum ministerium, omnes tribus in unam civitatem et ecclesiam consociabat. Hinc tribus quaelibet in omnes alias jure quodam inspectionis gaudebat, ut lex observaretur; et, si in aliqua tribu neglecta esset, eam reliquis tribubus denunciare pote-

rat, ut, si alia ratione fieri non posset, bello castigaretur, Jos. 22, 9—34. Jud. 20, 1. seqq.

## Comitia.

§. 213. Caussae omnibus tribubus communes agitabantur in universalibus comitiis procerum, qui a rectore reipublicae seu Judice, vel eo deficiente, a summo sacerdote convocabantur, Num. 10, 2—4. Jud. 20, 1. 27—28. Jos. 23, 1—2. Locus comitiorum ad januam sacri tabernaculi fuisse videtur, Num. 10, 3. Jud. 20, 1. 27, 28. 1 Sam. 10, 17., nisi alius locus, plerumque celebritate aliqua insignis, indictus esset, Jos. 24, 1. 1 Sam. 11, 14—15. 1 Reg. 12, 1. Quamdiu Hebraei in Arabia castra incolebant, comitia per sacerdotes clangore sacrarum buccinarum convocabantur; in Palaestina vero ob locorum distantiam, per nuncios indicenda fuerunt. Ex Num. 10, 2—4. liquet, comitia alia fuisse, ad quae soli principes tribuum et capita familiarum clangore unius buccinae; alia autem, ad quae duabus buccinis omnis coetus כָּל הַקָּהָל; nempe etiam genealogi, judices, et, saltem interdum, omnis populus, vocabantur, Deut. 29, 9—10; Jud. 20. Ast soli quoque principes tribuum et capita familiarum, populum universum repraesentabant, ideoque nomine כָּל הַקָּהָל, כָּל הָעֵדָה, סוֹד, veniebant, et hinc dicuntur principes coetus, נְשִׂיאֵי הָעֵדָה; vocati ad coetum, קְרִיאֵי הָעֵדָה, קְרִיאֵי מוֹעֵד; deputati ad coetum, פְּקוּדֵי הָעֵדָה; et senes seu senatores coetus, זִקְנֵי הָעֵדָה, conf. Exod. 19, 7. 24, 3—8. 34, 31—32. Lev. 4, 13. 18, 3—5. 9, 5. Ad haec comitia Moses mandata Dei deferebat, quae dein genealogi populo annunciabant, Exod. 19, 7. 24, 3—8. 35, 1. 4. Num. 11, 25. 30. In hoc senatu bella indicebantur, pax decernebatur, foedera pangebantur, rectores et belliduces,

atque demum etiam reges eligebantur; proceres hi a regibus jusjurandum recipiebant, et eis vicissim nomine populi sacramentum dicebant, Exod. 19, 7. 24, 2—8. Jos. 9, 15—21. Jud. 20, 1, 11—14. 21, 13—20. 2 Sam. 2, 4. 3, 17—19. 5, 1—3. 1 Reg. 12. Deo vero qui seipsum regem Hebraeis dederat, sacramentum ab omnibus etiam a mulieribus et juvenibus dictum fuit, Exod. 24, 3—8. Deut. 29, 9—14. Caeterum populus quidem plerumque approbabat, quae senatus decreverat; interdum tamen senatoribus excusatione opus erat, ut, Jos. 9, 18—19.

## Forma regiminis.

§. 214. Quum Deus ab Hebraeis rex electus esset, eis leges civiles tulisset, eorum lites graviores dirimeret, Num. 17, 1—11. 27, 1—11. 36, 1—10., et ad quaestiones propositas responderet. Num. 15, 32—41. Jos. 7, 16—22. Jud. 1, 1—2. 20, 18. 27—28, 1 Sam. 14, 37. 23, 9—12. 30, 8. 2 Sam. 2, 1.; quum porro Deus poenas minaretur, et contumaces nonnunquam modo etiam insolito puniret, Num. 11, 33—35. 12, 1—15. 16, 1—50. Lev. 26, 3—46. Deut. 28—30.; cum denique prophetas, tanquam legatos suos, promisisset, et dein quoque mitteret, atque universum populum singulari providentia ita gubernaret, ut religio conservaretur: Deus profecto erat rex Israelitarum, et forma regiminis erat theocratica, ab ipso Deo instituta. Sic vero differt regimen apud Hebraeos ab illo reliquarum civitatum; quae quidem cum religione connexae erant, et deos tutelares regionum credebant; ast quod apud hos populos fictum erat, apud Hebraeos veritate nitebatur; alibi religio erat medium ad salutem civitatis, apud Hebraeos vero civitas erat medium ad conservandam religionem. Caeterum quidquid peculiare in-

de a vocatione Abrahami fecerat Deus, hoc nonnisi semina quasi continebat, e quibus justo tempore proveniret novum imperium, quod speciem habiturum esset terrestrem, sed solius religionis causa institueretur.

Optime anonymus in Dr. Freindaller Quartalschrift Tom. II. p. 51: „Liest man die alten Schriftsteller von den Götterregierungen in den Staaten der heidnischen Nationen, und vergleicht man damit die Geschichte der hebräischen Gottesregierung, welcher Abstand! Man kann die Geschichte der Götterregierungen bey Aegyptiern, Assyrern, Persern, Griechen und Römern ohne Nachtheil der wahren Geschichte dieser Nationen, von den Prodigien, Orakeln, Göttererscheinungen entblössen; aber man kann diess nicht mit den Wundern, Weissagungen, Theophanieen, die die Bibel erzählt. Die ganze Geschichte derselben würde ohne diese Erweise der leitenden und herrschenden Gottheit zur gehaltlosesten Erzählung herabsinken. Bey jenen Götterregierungen ist man sogar gezwungen, die Prodigien, Orakel, Göttererscheinungen entweder als Missgriffe des Aberglaubens und der Unwissenheit, oder als Priestertrug zu erklären. Aber wagt man ein Gleiches bey der Geschichte der hebräischen Gottesregierung, so wird diese Geschichte ganz unerklärbar, und man muss baare Unmöglichkeiten, die weit grösser als die wunderbaren Erweise der göttlichen Regierung sind, zulassen. Dass es sich so verhalte, haben die misslungenen Versuche der gelehrtesten Männer, welche so etwas auch von der Hebräerrepublik zu erweisen sich bestrebten, sattsam dargethan."

## Rector reipublicae.

§. 215. Supremus civitatis Hebraeorum rector itaque alius non erat nisi Deus, cujus praesentiam sacrum tabernaculum referebat. Moses, mediator Deum regem inter et Hebraeos, rem publicam quidem administrabat, sed proprie erat dux populi ex Aegypto et legislator, qui finito hoc negotio successorem non habuit. Hinc quoque senatus 70 vi-

rorum, qui Mosi ad onus regiminis alleviandum, concessus fuit, post obitum ejus desiit. Josua, non successor Mosis, sed bellidux ad occupandam et dividendam regionem Canaan, designatus fuit; quare et ipse, hoc negotio confecto, successore caruit. Quamquam autem ita constituta fuit civitas Hebraeorum, ut praeter Deum invisibilem regem et ejus ministrum summum sacerdotem, alius non esset totius reipublicae rector: nihilominus Num. 17, 9. pro noto sumitur, certis temporibus electum vel susceptum iri rectorem, qui nomine שׁוֹפֵט compellatur, haudquaquam quod non esset nisi judex, tenebat enim supremum imperium; sed quia שׁוֹפֵט etiam rectorem, gubernatorem vel administratorem negotiorum publicorum significat, conf. Jos. 16, 31. 1 Sam. 8, 20. Jes. 11, 4. 1 Reg. 3, 9. Hi judices bella quidem indicebant, exercitui imperabant, et pacem concludebant, neque tamen haec sola aut praecipua erant eorum negotia; plures enim judices nihil horum praestiterunt, ut Jair, Ibzan, Elon, Abdon, Heli, et Samuel. Erant ergo proprie administratores supremae potestatis, qui jura quidem majestatica exercebant, et mandata edebant, jure vero ferendi leges et exigendi tributa carebant; honore quidem conspicui, nullo tamen signo externo distincti, nullo commodo fruebantur, nec dignitatem ad posteros transmittebant; sed bonum publicum sine proprio emolumento curabant, ut civitas salva esset, et per eam vera religio conservaretur, atque Deus solus rex esset in Israel, Jud. 28, 22—25. Nequaquam tamen omnes hi rectores, toti civitati, sed plures aliquibus duntaxat tribubus praeerant.

## Regimen Dei regis.

§. 216. Deus rex per 16 secula Israelitas ad eam normam gubernavit, quam eis Exod. 29, 4—5. 23, 20—33.

Lev. 26, 3—46. Deut. 28—30., per Mosen annunciaverat, ut nempe rebus prosperis uterentur, si Deo regi fidem datam servarent; adversis vero conflictarentur, si eam fallerent. Ex hac notione fundamentali tota historia V. F. in prosperis et adversis est judicanda. A Josua nempe usque ad Samuelem, id ipsum docet liber Judicum et 1 Sam. 1—8. Quum dein monarchia institueretur: electio regis per sortem Deo commissa est, ut providentia divina regem designaret, et rex non esset nisi vicarius Dei regis, ac eadem regiminis divini norma maneret, quae ideo Hebraeis 1 Sam. 8, 7. 10, 17—23. 12, 14—15. 20—22. 24—25. rursus inculcata fuit. Quia vero rex Saulus non usquequaque se Dei vicarium gessit, ejusdem Dei regis audivit decretum, regnum in aliam familiam translatum iri, 1 Sam. 13, 5—14. 15, 1—31. David demum, per Samuelem prophetam, Dei mandato designatus fuit rex, ut rursus pateret, Dei regis esse, sibi substituere vicarium, 1 Sam. 16, 1—13. Undecim tribus se Davidi regi Judae subjiciunt, quia Deus rex eum vicarium suum designavit, 2 Sam. 5, 1—3. conf. 1 Paral. 28, 4—6. David hanc normam regiminis Dei, religiose secutus, et disertis quoque verbis professus est, 1 Paral. 28, 7—10.; atque ejus regnum prosperum erat, quia omnis populus Deo firmiter adhaerebat. Quum Salomo deficeret, tumultus orti sunt. Haec norma observatur quoque in libris regum, Paralipomenon etc. Prophetae, quos Deus tempore regum miserat, sine intermissione fidem in Deum et custodiam mandatorum divinorum urgent, atque nisi Hebraei se his conformaverint, minantur exilium, quod vere subsecutum est. Sed resipiscentibus Hebraeis quoque praedicunt reditum in patriam, constantiam in religione, tranquillitatem, et prosperitatem, ac propagationem cognitionis veri Dei ad omnes gentes etc. Sic

# CAPUT SECUNDUM.

## De regibus eorumque ministris et aliis magistratibus.

### Unctio regum.

§. 217. Inauguratio regum Hebraeorum nomine unctionis venit, quia haec erat praecipuus ejus ritus, 2 Sam. 2, 4. 5, 3.; observata autem legitur duntaxat in regibus primis, Saulo et Davide, atque deinceps in Salomone et Joascho, quorum jus ad regnum impugnari potuisset, 1 Sam. 10, 24. 25. 11, 15. 2 Sam. 2, 4. 5, 1—3. 1 Paral. 11, 1—2. 2 Reg. 11, 12—20. 2 Paral. 23, 1—21. Reliquis regibus unctio, quam auctor familiae regiae receperat, sufficere putabatur. In regno Israel reges aliis quibusdam solennitatibus inaugurabantur, 2 Reg. 9, 13. Unctiones privatae, quae a prophetis peractae fuisse leguntur, 1 Reg. 19, 10. 2 Reg. 9, 3. conf. 1 Sam. 10, 1. 16, 1—13., non erant nisi vaticinia symbolica de adipiscendo regno. 1 Reg. 11, 29—40. 12, 20. 2 Reg. 8, 11—14. Solennitates inaugurationis regiae, quae in Bibliis attinguntur, sunt: I. Rex, militibus stipatus, in locum publicum, recentiori aevo in templum ductus, a summo sacerdote ungebatur oleo sacro; quare in regno Israel, ubi oleum hoc deerat, unctio non memoratur, 1 Reg. 1, 32—34. 2 Reg. 11, 12—20. 2 Paral. 23, 1—21. Hinc rex dicebatur מָשִׁיחַ, unctus, et quia erat vicarius Jehovae et a Jehova designatus, etiam מְשִׁיחַ יְהוָֹה, a Jehova unctus seu inauguratus, nuncu-

pabatur, 1 Sam. 24, 6. 10. 26, 9. 11. 16. 23. 2 Sam. 13, 22. 23, 1. Habak. 3, 12. etc. An rex quoque gladio cinctus fuerit, ex Ps. 45, 4. non liquet. — II. Diadema capiti aut mitrae regis alligatum et sceptrum quoque ei traditum fuisse videtur, 2 Sam. 1, 10. Ezech. 21, 26. Ps. 45, 7. — III. Pactio, בְּרִית, qua, מִשְׁפַּט הַמְּלוּכָה, conditiones imperii praefiniebantur, atque etiam liber Mosis, ei proponebatur; et rex jurabat, se juxta legem Mosis et juxta pactionem gubernaturum, 1 Sam. 10, 25. 2 Sam. 5, 3. 1 Paral. 11, 3. 2 Reg. 11, 12. 2 Paral. 23, 11. conf. Deut. 17, 18. Proceres vero vicissim spondebant obedientiam, et se praestituros, quae promiserunt, et hanc sponsionem etiam osculo, fortasse genuum aut pedum, confirmasse videntur. — IV. Inauguratus magna cum pompa, et sub plausibus et acclamationibus populi: יְחִי הַמֶּלֶךְ, vivat (feliciter) rex, musica quoque resonante, urbem intrabat, et sacrificia offerebat, quae ad illud jusjurandum pertinuisse videntur, et demum ad convivium adhibebantur, 1 Reg. 1, 1. 11. 19. 24. 34. 39. 40. 2 Reg. 11, 12. 19. 2 Paral. 23, 11. conf. Matth. 21, 1—11. Ad laetum hunc urbis ingressum et acclamationes plura scripturae loca alludunt. Ps. 47, 2—9. 83, 1—2. 97, 1. 99, 1. — V. Rex denique in throno consedit, et gratulationes excepit, 1 Reg. 1, 35. 4—48. conf. 2 Reg. 9, 13. 11, 19. — In inauguratione Sauli, quum nec Sceptrum, neque diadema, neque thronus adesset, haec non fuisse observata, vix opus est monere. Pleraque quoque omissa fuerunt, si victis regem designabat victor, qui ei aliud nomen imponebat, et fidem ab eo, jurejurando firmatam recipiebat, ac convivium celebrabat, 2 Reg. 23, 24. 24, 17. 35. 2 Paral. 36, 4.

## Vestitus regius, diadema, corona.

§. 218. Vestitus regum erat splendidus, et comitatus amplus et magnificus. Ezech. 28, 13—20. 1 Reg. 4. Vestis erat pannus xylinus albus et purpureus, בּוּץ וְאַרְגָּמָן, πορφυρα και βυσσος, Luc. 16, 18. Apoc. 18, 12. 16. Reges Mediae et Persiae serico usi fuisse videntur, Esth. 6, 8. 10. 11. 9, 15. Inprimis mitra regum erat, et est quoque in Asia adhucdum pretiosissima, gemmis et unionibus ornata. Diadema, uti etiam torques et armillas pretiosas, reges perpetuo gestabant; in Persia cognati quoque regis, et alii, quibus rex concesserat, diadema quodpiam gerebant, Esth. 8, 8. 15. Erat autem diadema, נֵזֶר, taenia duos pollices lata, capiti vel mitrae circumligata, ut frontem et tempora cingeret, et in occipite connecteretur. Ortum est ex illo fune, quo antiquissimo aevo capilli, et demum mitrae capiti alligabantur. Color videtur fuisse diversus; regibus Persiae, teste Curtio VI. 11., diadema erat purpureum albo distinctum. Ps. 89, 40. 2 Sam. 1, 10. 2 Reg. 11, 12. 2 Paral. 23, 11. — Coronae, עֲטָרָה, עֲטָרוֹת, quoque usitatae erant, 2 Sam. 12, 30. 1 Paral. 10, 2. Zach. 6, 11. 14. Ps. 21, 4. Nomen autem hoc nonnunquam diadema designare videtur, et etiam ornatum capitis mulierum significat. An coronae regiae antiquiores ejusdem formae fuerint, non constat.

## Thronus.

§. 219. Thronus, כִּסֵּא, erat sella, crepidine a tergo, et cubitalibus instructa, tantae altitudinis, ut pedibus scabello, הֲדוֹם, opus esset, Curtius V. 7. Gen. 41, 40. Ps. 110, 1. Hac ratione quoque thronus Salomonis, deauratus et ebore exornatus, 1 Reg. 10, 18—20. 2 Paral. 9, 17., conformatus fuit, nisi quod crepido esset in aliquam

rotunditatem flexa, et penes utrumque cubitale leonis effigies, symbolum regis, posita esset; locatus erat in pavimento sex gradibus elevato, in quorum quolibet ex utraque parte leonis consistebat effigies. — Ante monarchiam summus quoque sacerdos sellae altiori insedisse videtur, 1 Sam. 1, 9. 4, 18. — Ceterum thronus, et ipsa quoque sessio in throno, יָשַׁב, tropice pro gubernatione et regimine venit, 2 Sam. 3, 10. Ps. 9, 7. 61, 8. 89, 45. 102, 13. Jes. 47, 1. etc. Thronus regum Hebraeorum etiam thronus Jehovae appellatur, quia reges Hebraei vicarii erant Dei regis, 1 Paral. 9, 8.; alias tribuitur Deo, non modo ut regi Hebraeorum, sed ut rectori quoque universorum thronus, Job 23, 3. Exod. 17, 16. Jes. 6, 2, 1 Reg. 22, 19., qui junctus כְּרוּבִים, sistitur, Ezech, 1, 3. seqq. 2 Reg. 19, 15. 1 Paral. 13, 6. Ps. 18, 11. Figurae כְּרוּבִים, operculo arcae foederis impositae, thronum Dei repraesentabant, uti arca, scabellum throni erat, Ps. 99, 35. 132, 7. 1 Paral. 28, 2. Hae imagines amplificantur, cum coelum dicitur thronus Dei, et terra scabellum pedum ejus, Jes. 66, 1. Matth. 5, 34.

## Sceptrum.

§. 220. Sceptrum regis Sauli erat jaculum, חֲנִית, 1 Sam. 18, 10. 22, 6., prout et Justinus L. 43. C. 3. de antiquiori aevo refert, reges loco sceptri hastam gestasse. Alias vero, ut vel ex Iliade patet, sceptrum שֵׁבֶט, erat baculus ligneus, (Ezech, 19, 11.) longitudine viri vix brevior, et in superiori extremitate globo ornatus, prout in ruderibus Persepolitanis cernitur. Hoc sceptrum deauratum, vel ut Homerus canit, annulis et clavis aureis condecoratum, ortum est ex baculo pastorali, vel ex baculis, qui ab aliis quoque potentioribus ad pompam gestabantur; Gen. 38, 18. Num. 17, 17. Ps. 23, 4. Sceptrum tropice pro dignitate regia

et pro regimine, atque sceptrum rectum pro justa gubernatione venit, Gen. 49, 10. Num. 24, 17. Amos 1, 5. 8. Jer. 48, 17. Ps. 45, 7.

## Mensa regia.

§. 221. Mensa regia in Asia luxu exorbitat. Permulti ministri ex coquinaria regis aluntur; hinc venit illa alimentorum multitudo, quae 1 Reg. 4, 22—23. quotidie consumta fuisse refertur. Vasa pleraque sunt, et erant etiam olim aurea, 1 Reg. 10, 21., praesertim in conviviis, quae frequentia sunt. In his adsunt musici, et saltatrices, quae 2 Sam. 19, 35. non memorantur. De his omnibus, vel pluribus paucioribusve pro ratione adjunctorum, cogitandum est, ubi leguntur convivia regia, Gen. 40, 20. Dan. 5, 1. Matth. 22, 1. seqq. Marc. 6, 21. Mulieres nonnisi Babylone conviviis regiis intererant, et in Persia aderat regina, donec viri vino incalescerent, Curtius V. 5. Herodot. I. 199. Dan. 5, 2. 3. 23. Esth. 1, 9. 5, 4. 8. 7, 1. Ceterum Hebraei, quorum rex erat Deus, majoribus festis, ex sacrificiis eucharisticis ad tabernaculum vel Jerosolymae convivia instituentes, a Deo rege suo de allatis donis quasi convivio excipiebantur; quare sanguis ad pedem altaris effundebatur, et praecipuae quaepiam partes in altari concremabantur.

## Regum ratio agendi.

§. 222. Reges in oriente raro conspiciuntur, neque facilis est ad eos accessus, qui apud Persas illis, qui vocati non erant, sub poena capitis interdictus erat, Esth. 4, 11. Herodot. III. 48. Antiquiores autem reges, qui multa ipsimet tractabant, non adeo semoti vivebant, et ad reges Hebraeorum aditus patebat, 2 Sam. 18, 4. 19, 7. 2 Reg. 22, 10. Jer. 38, 7.; bene tamen et prospere verti putaba-

tur, si quis faciem regis videret, Prov. 29, 26. Jes. 33, 17.; unde dictio: Deum videre, de magna felicitate explicatur. — Prodeuntes autem reges Asiae, magno et splendido comitatu stipati sunt. Si itinera in provincias suscipiunt, praecedit, qui adventum summi hospitis, ut viae, et quae alia necessaria sunt, parentur, annunciat, et in Persia laetus nuncius dicitur, cf. מְבַשֵּׂר, ευαγγελιστης, et מַלְאָךְ, Malach. 3, 1. Jes. 62, 10—12. Thalmudici Deo quoque tribuunt hujusmodi praecursorem, quem מְטַטְרוֹן, מִשְׁטְרוֹן, metatorem nuncupant, et ex Malach. 3, 1. desumserunt. Ex Zach. 2, 12—15. 3, 1. 4, 9—10. Gen. 16, 10—14. 22, 16. Exod. 3, 4—20. 20, 2—3. 23, 20—23. Jes. 48, 16. 43, 14. male collegerunt, hunc metatorem esse supremum et increatum, Deo proximum angelum, qui patriarchis apparuit, et nomine Dei locutus est, conf. Buxtorfii Lexic. Chald. Thalm. Rabbin. col. 1192. — Sic vero quasi inviti testimonium ferunt Filio Dei, qui juxta plures Patres jam temporibus V. F. circa hominum salutem occupatus, hominibus apparuit, omniaque pro praeparatione in suum adventum disposuit conf. J. D. Michaelis not. ad Exod. 3, 2. in ejus versione german. V. F. — Reges Hebraeorum prodeuntes asinis et mulis, 2 Sam. 13, 29. 17, 20. 1 Reg. 1, 33. 38., aut curribus vehebantur, ante quos milites praetoriani praecurrebant, 1 Sam. 13, 11. 17. 2 Sam. 25, 1. 1 Reg. 1, 5. 2 Reg. 8, 4. 44. 9, 21. 10, 15.

## Palatia et horti regii.

§. 223. Famam aucupabantur reges ex magnificis palatiis et templis, quae aedificabant; ex sepulcris saxo excisis; ex hortis, quos plantabant; ex munimentis urbium, quae exstruebant; et ex aliis, quibus ornabant urbes et in-

primis urbem regiam, cui tanta dignitas tribuebatur, ut diceretur, in eam ascendere, ex ea descendere, etsi, ut Babylon, in planitie sita esset; 1 Reg. 12, 27—28. 22, 2. Ezr. 7, 6—7. Act. Apost. 8, 5. 15. 4, 27. 15, 2. 18, 22. 24, 1. etc. Inprimis magnificum erat palatium regium, quod jam antiquissimo aevo, uti hodiedum, nomine portae veniebat, 2 Sam. 15, 2. Dan. 2, 49. Esth. 2, 19. 21. 3, 2. 3. 6, 6—7.

## Veneratio et nomina regum.

§. 224. Exod. 22, 27. interdicitur, magistratui etiam clam maledicere, et quamvis lex, nulla poena sancita erat, religiose tamen observabatur, et reges permagna veneratione colebantur, 1 Sam. 24, 4—15. 26, 6—20. Laesae vero majestatis rei, morte plectebantur, 2 Sam. 29, 22. 24, 5—8. 2 Reg. 21, 10. Non defuerunt tamen, qui reges interimerent, inprimis in regno Israel, in quo mores magis corrupti erant. Magistratus quidem, non solum in poësi, sed nonnunquam etiam in prosa, Exod. 4, 16. 7, 1. 21, 6., אֱלֹהִים compellabantur, quod ex etymologia est venerandus; regibus vero hoc nomen non fuit tributum. Alias usitata erat compellatio אָדוֹן, dominus, מֶלֶךְ rex, מְשִׁיחַ יְהוָֹה a Jehova inauguratus, 1 Sam. 12, 3—5. 24, 7—11. 26, 9—11. 16. 23. 2 Sam. 19, 22. 23, 1 Ps. 131, 17. מְשִׁיחַ erat nomini מֶלֶךְ synonymum; quare Jes. 45, 1. Cyrus quoque hoc nomine compellatur. — Reges a plerisque gentibus communi quopiam nomine compellabantur; a Romanis dicebantur Caesares, ab Aegyptiis recentioribus Ptolemaei, ab Amalekitis Agag, 1 Sam. 15, 19. conf. Num. 24, 7., a Philistaeis Abimelech, 1 Sam. 21, 20. Ps. 34, 1. Gen. 20, 2. 26, 10., a Syris Adad, vel Hadad, vel Ben Hadad, 1

Reg. 21, 1—29., a Meroënsibus reginae, quas habebant, dicebantur Candace, Strabo p. 281. Dio Cassius LIV. p. 525. conf. Act. Ap. 8, 27. Huc autem non pertinet nomen Pharao, quod non est aliud nisi rex (der König); nec nomen Darius, Zendice Eanterafesch vel Darafesch דָּרְיָוֶשׁ, idem ac in Parsi דארא rex, ab Herodoto vero VI. 98. exponitur ἐρξείης. In poësi jam pastores, jam mariti civitatis, dicuntur, et e contrario civitas jam uxor regis, jam virgo, jam mater civium, etiam vidua, et orba sistitur; hinc Deus quoque, qui Hebraeorum erat rex, maritus civitatis, et civitas Hebraea uxor Ejus, ad idola vero deficiens, adultera et meretrix nuncupatur.

## Officia regis Hebraeorum.

§. 225. Reges olim proprie erant belliduces, judices, et summi sacerdotes, Gen. 14, 18—19.; hinc vox כֹּהֵן, sacerdotem et simul supremum magistratum civilem significat, Exod. 2, 16. 3, 1., de quo etiam aetate Davidis usurpatur, 2 Sam. 8, 18. conf. 1 Paral. 18, 19. Rex autem Hebraeorum ministerium sacrum, tribui Levi et familiae Aharonis delatum, sibi arrogare non potuit, 2 Reg. 15, 1. seqq. 2 Paral. 26, 16, seqq. Qua vicarius Dei regis vero, obstrictus erat curare, ut omnia rite secundum Legem peragerentur, quod David, Josaphat, Hizkias et Josias egregie praestiterunt. Judicis et belliducis munus Hebraei a rege, quem petebant 1 Sam. 8, 5. 12, 12., exspectabant, conf. 2 Paral. 26, 21. Jes. 16, 5., quod utrumque vel reges ipsi vel per alios, quos eligebant, praestiterunt. Belliduces jam Gen. 21, 22. erant regibus; hinc quoque David, etsi ipse bellidux, non semper bello intererat. Judices inferiores jam ex institutione Mosaica aderant, ut rex non haberet, nisi eos seligere, et ipsis invigilare,

1 Paral. 23, 4. 26, 29. seqq. 2 Paral. 19, 5—11., atque appellationes ab eorum tribunalibus, suscipere.

## Jura regis.

§. 226. Reges in Asia arbitrarium et illimitatum exercent imperium; olim vero potestas aliquorum, ut regum Phoenicum et Philistaeorum, restricta erat. Ita quoque, Deut. 17, 14—20., regibus leges feruntur; et demum proceres mox Saulo, et dein Davidi conditiones imperii scripto posuerunt, quas uterque jurejurando in se et successores suos recepit, 1 Sam. 10, 25. 2 Sam. 5, 3. conf. 1 Reg. 12, 1—18. Accedit, quod proceres quoque sub regibus magna auctoritate pollerent, et prophetae, utpote legati Dei regis, devios reges reprehenderent et arguerent. Nihilominus plures regia potestate abusi sunt. Ex lege Mosaica rex erat vicarius Jehovae, et jure gaudebat, omnia, quae legi contraria erant, impediendi, atque illa, quae ad custodiam legis Mosaicae conducebant, mandandi et exsequendi. Hinc non modo, ut olim judices, mandata dabant, sed etiam leges ferebant, 2 Paral. 19, 11. Jes. 10, 1., quae vero nequaquam, ut in Persia, erant immutabiles, Esth. 1, 19. Dan. 6, 16. A poenis, lege Mosaica statutis, interdum dispensasse, ex 2 Sam. 14. colligi potest; id tamen, qui erant religiosi, rarissime sibi sumebant; quare David, 2 Sam. 21, 1—14. homicidas vindicibus sanguinis tradidit, et, 1 Reg. 2, 1—9, alios reos, quos punire ipse non poterat, successori commendavit.

## Promulgatio mandatorum et legum.

§. 227. Leges Mosaicae, uti mandata Josuae c. 1, 11—12. 3, 2. seqq., per genealogos populo promulgabantur, mandata vero et leges regum per praecones proclamaban-

tur, Jer. 34, 8—9. Jon. 3, 5—7., qui Dan. 2, 4. 5, 29. nomine כָּרוֹזָא veniunt. In provincias, urbes et pagos, per cursores mittebantur, 1 Sam. 11, 7. Amos 4, 5. 2 Paral. 36, 22. Ezr. 1, 1. Proclamationes hae fiebant in portis et foro urbium, Jerosolymae quoque in templo, ubi copia hominum non deerat; quare et prophetae saepe in templo vaticinia sua, ut edicta supremi regis, promulgabant, et aevo recentiori eruditi et ipse quoque Jesus atque Apostoli ibidem docebant, Jer. 7, 2—3. 11, 6. 17, 19—20. 36, 9—19. Joh. 10, 3. Luc. 2, 46. Matth. 26, 55. Marc. 12, 35. Act. Ap. 3, 11. 5, 12.

## Proventus regis.

§. 228. A populis, qui armis subacti fuerunt, victores exigebant labores dominicales et tributa, quae utraque nomine מַס comprehenduntur, etsi interdum tributa etiam vocantur dona, מִנְחָה, Exod. 1, 11. Jos. 16, 10. Jes. 31, 8. A proprio vero populo reges labores non postulabant, et reliqua quoque onera non poterant pro arbitrio exigere, Gen. 47, 19—27. Herodot. III. 97. In civitate Hebraeorum quid regi praestandum esset, singulari pactione definitum fuit, 1 Sam. 10, 25. 2 Sam. 5, 3., quae nobis tamen ignota est. Proventus regum Hebraeorum itaque nonnisi ex iis, quae alias in oriente consueta erant, et ex quibusdam occurrentibus indiciis colligi possunt. I. Dona spontanea, 1 Sam. 10, 27. 16, 20. II. Greges regum, 1 Sam. 21, 7—8. 2 Sam. 13, 23. 1 Paral. 26, 10. 32, 28—29. conf. Gen. 47, 6. III. Agri, vineae, et horti olivarum regii, qui ex regionibus incultis parabantur, vel ex bonis perduellium fisco cedebant, et a mancipiis, forte etiam a populis subactis colebantur, 1 Reg. 21, 9—16. Ezech. 46, 16—18. 1 Paral. 27, 28. 2 Paral. 26, 10. 2 Sam. 16, 4. IV. Hebraeos

regibus suis quaepiam tributa promisisse, apparet ex 1 Sam. 17, 25., fortasse decimas, quas alij quoque populi regibus pendebant, 1 Sam. 8, 15 Has curasse videntur praefecti, qui 1 Reg. 4, 6—9. 1 Paral. 27, 25. memorantur. Salomo aliquid amplius exegisse videtur, quod, post mortem ejus, Hebraei minui volebant, 1 Reg. 12, 18. 2 Paral. 17, 5. Aliquid in pecunia quoque parata, regi tributum fuisse videtur, quod nomine מִנְחָה veniebat, 2 Paral. 17, 5. conf. Ezech. 45, 13—18. V. A devictis populis non modo pretiosissima praeda regi cedebat, ex qua David thesauros suos collegit, sed tributa quoque pendebantur, quae etiam dona מִנְחָה, dicebantur, et partim in parata pecunia, partim vero in proventibus rei pecuariae et rusticae exigebantur, 1 Reg. 5, 1. Ps. 72, 10. Paral. 27, 5. VI. Denique vectigal mercatorum, qui per regionem Hebraeorum transibant, 1 Reg. 10, 15. — In Persia non, ut Strabo p. 735. ex Polycrito refert, Darius Hystaspis fuit auctor tributorum, sed jam Darius Medus, seu Kyaxares II., tributa; מִנְדָּא ,מִדָּא, exegit, Dan. 6, 2—3., quae dein post pseudo-Smerdem, qui tributis ad tres annos renunciaverat, per Darium Hystaspis restaurata, et demum per Xerxem aucta sunt. Esth. 10, 1. His accedebant, quae ex rebus naturalibus pendebantur, בְּלוֹ, et telonium הֲלָךְ Ezr. 4, 13. 19—20.

## Magistratus regii.

§. 229. Introducta monarchia principes tribuum, capita familiarum, genealogi et judices auctoritatem suam retinuerunt, atque senatum urbium constituebant, 1 Reg. 12, 1—24. 1 Paral. 23, 4. 26, 29. seqq. 28, 1—29, 5. Attamen Genealogi et judices designabantur a regibus, uti diversi alii regii praefecti, quorum praecipui sunt; I. Consiliarii regis, 1 Reg. 12, 6—12. 1 Paral. 27, 32. Jes.

3, 2. 19, 11 — 13. Jer. 26, 11. 36. 13. 27. II. Ad hos pertinent quoque prophetae, a piis regibus consulti, 2 Sam. 7, 2. 1 Reg. 22, 7 — 8. 2 Reg. 19. 2 — 20. 22, 14 — 20. Alii, ut reges ethnici, in consilium vocabant hariolatores et pseudoprophetas, 1 Reg. 18, 22. 22, 6. conf. Exod. 7, 12. 8, 14 — 15. Dan. 1, 20. 2, 2. 4, 48. Jer. 27, 9. III. הַמַּזְכִּיר, cancellarius, qui omnia, quae in regno contingebant, ad regem referebat, et haec, prout quoque illa, quae rex gerebat, dicebat, aut jubebat, literis mandabat, 2 Sam. 8, 16. 20, 24. 1 Reg. 4, 3. 2 Reg. 18, 18. 37. 1 Paral. 19, 15. 2 Paral. 32, 8. Jes. 36, 3. Esth. 3, 12. 6, 1. 10, 2. conf. Herodot VI. 100. VII. 9. VIII. 90. IV. Summus quoque sacerdos magistratibus seu consiliariis regiis accensetur 2 Sam. 8, 17. 1 Paral. 18, 17., quod theocratiae consentiébat.

## Ministri aulici.

§. 230. Ministri aulici in oriente magno numero esse solent, quorum praecipui sunt: I. שָׂרֵי הָרְכוּשׁ, 1 Paral. 27, 25 — 31., qui 1 Reg. 4, 5. 7 — 19. נִצָּבִים, et 1 Reg. 20, 15. שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת, dicuntur, et proventus ad mensam regis spectantes, curabant, non confundendi cum illis, qui tributa, מַס, exigebant, 1 Reg. 4, 6. II. נָגִיד עַל הַבַּיִת, aut אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת, gubernator aulae, qualis ditioribus quoque erat servus senior seu oeconomus; hic ministris aulicis imperabat, et curabat, quae ad aulam spectabant, 1 Reg. 4, 6. 18, 3. 2 Reg. 18, 18. 2 Paral. 28, 7. Jes. 36, 3. 37, 2. 22, 15. seqq. In signum sui muneris singularem vestitum, cingulum pretiosum, אַבְנֵט, et elegantem clavem super humerum gestabat, Jes. 22, 22. III. אֲשֶׁר עַל הַמֶּלְתָּחָה, praefectus cubiculo vestium, quas rex donabat

illis, quos honorare volebat, 1 Reg. 10, 22. IV. רֵעֶה הַמֶּלֶךְ, amicus regis, seu quocum rex familiariter conversabatur, qui interdum simul magistratum regni, vel officium aulicum administrabat, 1 Reg. 4, 5. 1 Paral. 27, 33. — Ast 1 Maccab. 10, 65. 11, 26 — 27. amicus regis dicitur, qui praestabat, quod rex volebat, et ei proximus erat. V. Milites praetoriani, in Aegypto et Babylone טַבָּחִים; i. e. mactatores, et sub Davide כְּרֵיתִי exstirpatores dicti, Gen. 37, 36. 39, 1. 2 Reg. 25, 8. 10, 11 — 20. 2 Sam. 20, 23. 22, 17. 1 Reg. 1, 38. 2, 25. 34. 36. Parebant praefecto, qui שַׂר הַטַּבָּחִים et רַב הַטַּבָּחִים dicebatur, Gen. 40, 3 — 4. 4, 10. 12. Jer. 39, 9 — 11. 40, 1 — 5. 41, 10. 43, 6. 52, 12 — 20. Dan. 2, 14 — 15. Nomen inde ducebant, quod sententias mortis, ab ipso rege pronunciatas, exsequebantur. Sub Davide etiam פְּלֵיתִי, celeres, atque sub Saulo et demum post Davidem רָצִים, cursores, nuncupabantur; nam etsi milites erant, qui vigilias aulae agebant, simul tamen mandata et leges regias in loca dissita ferebant, et ad pompam quoque ante rhedam regis currebant, dubio procul etiam, quando rex cum uxoribus prodibat, viros de via pellebant, prout nunc in oriente mos est, 2 Sam. 15, 1. 1 Reg. 14, 27. 2 Reg. 10, 15. Sub monarchia Persica cursores regii singularem ordinem constituebant, et, ut ab omnibus noscerentur, pugionem, خَنْجَر, Changjar, dictum gestabant; jure enim gaudebant, quemlibet obvium cogendi, ut ipsis jumentum cederet, aut se ducem viae praeberet, quod dicebatur αγγαρευειν, angariare, Matth. 5, 41. 27, 32. Marc. 15, 21. Reges Hasmonaei, et demum Herodes ejusque filii, milites praetorianos alebant peregrinos, qui spiculum gestabant, et hinc σπικυλατωρες nuncupabantur, Marc. 6, 27.

## Gynaeconitis regum.

§. 231. Comitatui regio accensenda quoque est gynaeconitis; nam magna ex parte solum ad pompam spectat. Lex Mosaica quidem Deut. 17, 17. hanc licentiam coercuit, sed reges, et inprimis Salomo, periculum a multitudine uxorum impendens, minime curabant, 1 Reg. 11, 1—3. 2 Paral. 11, 21. 13, 21., nec sumtibus parcebant, quos mundus muliebris, et eunuchi, praesertim nigri ad custodiam foeminarum necessarii, requirebant; hi enim omnes, quum Hebraeis castratio Lev. 22, 24. Deut. 23, 1. interdicta esset, ex aliis gentibus magno pretio emendi erant, 1 Reg. 22, 9. 24, 12. 15. 2 Reg. 8, 6. 9, 32—33. 20, 18. 23, 11. Jer. 23, 23. 19, 2. 38, 4—7. 39, 16. 41, 16. Quae in gynaeconitide adsunt ancillae, rege id volente, pellices fiunt. Successor regis est quoque haeres gynaeconitidis, ea tamen non utitur. Hinc Adonias, qui Abisag, Davidis pellicem, etsi intactam, uxorem postulavit, tanquam seditiosus, supplicio affectus est, 1 Reg. 2, 13—15. Etsi autem rex illimitata et herili in gynaeconitidem potestate utitur, uxor tamen, quae regi prae ceteris in amore est, et quam maxime mater regis, permulta et quidem politica quoque negotia evincit 1 Reg. 11, 3. 2 Paral. 21. 6. 22, 3. Hinc in Libris Regum et Paralipomenon ubique mater regis nominatur, et a Jeremia c. 29, 2. consiliariis regiis accensetur.

## Ministrorum ratio agendi cum rege.

§. 232. Quum rex in oriente fere inaccessibilis sit: illi, qui quidpiam petunt, vel accusationem, aut appellationem deferunt, libellum exhibent alicui ministro, qui regi tradat, 2 Reg. 4, 13., vel, nullo suscipiente, regi in publicum prodeunti porrigunt. Si vero incolae alicujus provinciae prae-

sidem suum accusant, plures centeni, ad gynaeconitidem congregati conclamant, vestes suas lacerant, et pulveres in aërem spargunt, donec rex misso nuncio caussam quaerat, Exod. 5, 15—19. Ad reges Hebraeorum, uti jam monuimus, facilior erat accessus, 2 Sam. 14, 2—3. 15, 2—3. — Qui autem regem adibant, etiam ministri, praemissa adoratione, sicut servi coram domino suo, stabant; hinc stare coram rege, idem est ac munere regio fungi, Gen. 41, 46. 1 Sam. 22, 6—7. 1 Reg. 10, 8. 12, 6—8. Dan. 1, 18., quae expressio etiam de sacerdotibus et Levitis, ministris Dei regis, et de cultu divino usurpatur, Deut. 10, 8. 17, 12. 1 Reg. 8, 4. Jer. 15, 1. 18, 20. 28, 5. Ps. 24, 3. Marc. 11, 15. Luc. 18, 11. 13. Ministri et magistratus regii, penitus ab arbitrio regis pendebant; sed ipsi vicissim subditos pro arbitrio tractabant; hinc illae querelae prophetarum de oppressionibus et violentiis. Omnes ministri nomine servorum regis veniebant, et ipsi se quoque hoc nomine nuncupare amabant, prout in oriente adhuc usitatum est, atque huic denominationi annecti solet gloria promtae obedientiae, quae promta omnino est, etsi mandata regis injusta sunt. — Qui in oriente regios proventus curant, rationibus reddendis vix subsunt; si autem hae petuntur, jam argumenta fraudis in promtu sunt, et exitium fere certum est, Luc. 16, 2. — In Persia regii magistratus provinciarum, quotannis visitabantur a legato regio, qui, exercitu instructus, examinabat conditionem provinciae, et praefectorum rationem agendi.

## Magistratus in exilio et post exilium.

§. 233. Hebraei in exilio et post exilium retinebant capita familiarum, et principes tribuum, qui sub imperio praefectorum regiorum gubernabant suas tribus aut fami-

lias, Ezech. 14, 1. 20, 1—8. Ezr. 1, 5. 2, 6. 4, 3. 5, 5. 6, 8. Neh. 2, 16. 4, 13. 6, 17—18. Jojachinum, et demum Schealtielem (Salathielem) et Zerubabelem a Judaeis habitos fuisse principes exsulantium, vero simillimum est. Post reditum in patriam Hebraei parebant suo פֶּחָה, seu praesidi provinciae, ampla potestate instructo, ut Zerubabeli, Ezrae, et Nehemiae, Ezr. 7, 25—26. Alias fere summus sacerdos hoc munere fungebatur. Id sub imperio Graecorum usque ad Antiochum Epiphanem perduravit, sub quo Judaei, arreptis armis, jugum ditionis alienae excusserunt; et vindicata demum libertate rursus principes, et denique etiam reges pontifices obtinuerunt. In aliis regionibus proprios habebant magistratus, et supremus in Aegypto Alabarchus, in Syria vero Archon dicebatur. In imperio Romano praerogativa quoque gaudebant, lites civiles deferendi arbitris, quorum sententiam praetor exsequi tenebatur; Cod. L. I. T. 9. l. 8. de Judaeis. Hinc Paulus 1 Cor. 6, 1—7. Christianis, qui tum Judaeis accensebantur, Act. Ap. 23, 24., vitio vertit, quod caussas suas coram praetore disceptabant, et non potius arbitris deferebant.

## Tetrarchae.

§. 234. Regno Judaeorum demum rursus collabente, quaepiam provinciae acceperunt tetrarchas. Origo hujus dignitatis a Gallis descendit, qui, facta irruptione in Asiam minorem, a rege Bithyniae obtinuerunt eam regionem, quae posthac ab ipsis Galatia nuncupata fuit; tres tribus constituebant, quarum quaelibet divisa erat in quatuor partes seu tetrarchias, quae suis tetrarchis parebant, ipsi vero tetrarchae regi subjecti erant. Haec nuncupatio, quae proprie dicit magistratum summum quartae partis alicujus tribus sub summo imperio regis, dein extensa fuit ad alios supremos praefectos, alicui

regi, vel Caesari subjectos, etsi non imperarent quartae parti tribus aut populi. Tales tetrarchae fuerunt Herodes Antipas et Philippus, Matth. 14, 1. Luc. 9, 7. Act. 13, 1. Etsi autem a rege vel Caesare dependebant, potestate tamen regia gubernabant suos, dignitate vero cedebant ethnarchis, qui quidem regis nomine non utebantur, a subditis tamen hac honoris compellatione colebantur, uti Archelaus Matth. 2, 22. Joseph. Archaeol. XVII. 11, 4.

## Procuratores Romani.

§. 235. Quum Judaea post Archelaum ethnarcham, et rursus post Herodem Agrippam regem, in formam provinciae Romanae redacta esset, gubernabatur a procuratore, qui in N. F. ἡγεμων, a Josepho Fl. vero επιτροπος nuncupatur. Procuratores hi erant jam equites Romani, jam liberti Caesaris, uti Felix Act. Ap. 23, 24—26. 24, 3. 22—27., qui, teste Suetonio in Claudio 28., Caesari in paucis carus erat, sed provinciam pessime administrabat, quod Tacitus Hist. V. 9. confirmat. Libertus quoque, teste Herodiano IV. 8, 11., fuit Festus, Act. Ap. 24, 27. 25, 12. 26, 24—25. Hi praefecti non a senatu, sed a Caesare in eas provincias, quae in limitibus imperii sitae et Caesari reservatae erant, mittebantur, ut tributa exigerent, justitiam administrarent, et tumultus compescerent. Quipiam a proximo quidem proconsule aut praeside dependebant, ut procuratores Judaeae a praeside Syriae; magna tamen auctoritate, et jure quoque vitae et necis gaudebant. Procuratores Judaeae, tributa quidem per magistratus Judaicos colligi curabant, cetera vero ipsi administrabant, non raro tamen alios quoque in consilium adhibebant, Act. Ap. 23, 24—36. 24, 1—10. 25, 23. Praesidium eorum erant sex militum cohortes, σπειραι, quarum quinque erant Caesareae,

ubi procurator residebat; et una Jerosolymae in palatio Herodis et in arce Antonia excubabat, ex qua dominabatur templo, Act. Ap. 10, 1. 21, 32. Hi milites sententias procuratoris exsequebantur, et tumultus compescebant, Matth. 8, 5. 27, 27. 28, 12. Joh. 19, 2. 23. Marc. 15, 16. Majoribus festis, quibus ingens Jerosolymae erat confluxus hominum, procurator ipse Jerosolymam veniebat, ut orto forte tumultu, mox praesens, mediis convenientibus uti posset, Matth. 27, 2—65. Joh. 18, 29—19, 38.

## De vectigalibus et semisiclo templi.

§. 236. Vectigalia provinciarum conducebantur ab equitibus Romanis, qui inde publicani, αρχιτελωναι, aut τελωναρχαι, dicebantur, et in provinciis conductis suos habebant portitores, seu exactores vectigalium, qui τελωναι dicebantur. In Judaea vectigalia etiam Judaeis locabantur, qui demum praerogativa equitum Romanorum gaudebant, Luc. 19, 2. Josephus de Bello II. 14, 9. Portitores eorum, τελωναι, qui in Vulgata minus recte dicuntur publicani, commorabantur in portubus et in viis publicis, ubi telonium, τελωνιον, erat, et perquirebant, quae adducebantur, Matth. 9, 9. Marc. 2, 14. Luc. 5, 27. 29. Hi portitores, teste Cicerone, procliviores erant ad amplius exigendum, quam ad fallendam fidem, dominis suis promissam; hinc ubique, praesertim autem in Judaea exosi erant, et peccatoribus publicis accensebantur Luc. 3, 13. Marc. 2, 15—16. conf. Thalmud. Baba kama c. 10, 113. Col. 1. Nedarim c. 3.; quare Pharisaei illis non communicabant, et Jesu vitio vertebant, quod cum eis mensae accumbebat, Matth. 5, 46—47. 9, 10—11. 11, 19. 18, 7. 21, 31—32. — A vectigali et tributo regibus, tetrarchis et ethnarchae praestando, atque a censu Romano

distinguendus est semisiclus, qui post exsilium, ex loco Lev. 30, 11. seqq. prave explicato, introductus fuit, ut a quolibet Judaeo adulto quotannis templo solveretur. Pendendum autem erat numisma Judaicum, ad quod Jesus Matth. 22, 17—19. Marc. 12, 14—15. collineat; hinc, ut Thalmudici Schekalim I. 1. 3. dicunt, a 15 Adar sedebant in templo nummularii, κολλυβισται, qui monetas Romanas et Graecas semisiclis Judaicis permutabant; quum autem lucrum, quod inde petebant, usura esset, quae Deut. 23, 20—21. inter Judaeos vetita fuit, a Jesu templo expulsi sunt, Matth. 21, 12. Marc. 11, 15. Joh. 2, 15. In alias urbes mittebantur legati, qui semisiclum exigebant, Matth. 17, 25., et quidem mense Adar, si Thalmudicis, Schekalim I. 1. 3., fides est, ubi addunt, die 25 Adar pignus acceptum fuisse ab illis, qui semisiclum nondum solverant. Judaei in regionibus exteris hanc pecuniam, quotannis collectam, mittebant Jerosolymam. Hinc confluebant enormes illae templi divitiae, Joseph. Archaeol. XIV. 7, 2. Cicero pro Flacco 28.

# CAPUT TERTIUM.

## De judiciis et poenis.

### Judices.

§. 237. Ex lege Mosaica per omnes urbes erant judices, qui etiam pagis adjacentibus jus dicebant; appellationes vero et caussae graviores ad summum judicem seu rectorem reipublicae, et, ejus defectu, ad summum sacerdotem, Deut. 17, 8—9., et demum ad regem spectabant, qui in casibus difficilioribus sententiam summi sacerdotis rogasse videtur. Post exsilium rursus judices inferiores et superiores designati sunt, Ezr. 7, 25., caussae vero graviores et appellationes deferebantur ad praefectum provinciae, פֶּחָה, vel ad summum sacerdotem, donec aetate Maccabaeorum supremum tribunal institueretur, quod primum sub Hyrcano II. memoratur, Joseph. Archaeol. XIV. 9. 3., et non est confundendum cum consiliariis, qui Mosi ad gubernationem rerum publicarum praesto erant, et nequaquam judicum officio fungebantur.

### Synedrium.

§. 238. Hoc, aetate Maccabaeorum institutum tribunal, seu Synedrium, Thalmudicis Sanhedrin dictum, compositum erat 72 judicibus. Praeses, ראשׁ vel הַנָּשִׂיא, fere semper erat summus sacerdos, secundus אֲבִי בֵית דִין et tertius הֶחָכָם, quorum ille ad dexteram, hic ad sinistram praesidis consedisse dicitur. Conf. Matth. 20, 22. Assessores erant triplicis generis. I. Ἀρχιερεις, summi sacerdotes, qui in N. F. et a Josepho Fl. saepius plures commemorantur, et partim sacerdotes erant, qui summo sacer-

dotio functi fuerant; partim vero principes 24 classium sacerdotum, qui hac honoris compellatione gaudebant. II. Πρεσβυτεροι, seniores, nempe principes tribuum vel capita familiarum. III. Γραμματεις, scribae seu eruditi. Nequaquam autem omnes eruditi aut omnes seniores erant assessores Synedrii, sed soli illi, qui hoc munus, vel electione, vel nominatione regia, obtinuerant, quare perpetuo junguntur: πρεσβυτεροι και γραμματεις, seniores et scribae, Matth. 26, 57. 59. 27, 3. 12. 20. 41. Act. Ap. 4, 5. 6, 12. — Huic tribunali fuisse notarios et apparitores, Thalmudicis facile credimus; de loco autem consessus, quem in templo fuisse statuunt, litem eis movet Josephus, qui de Bell. V. 4, 2. VI. 6, 3., βυλην et βυλευτηριον cum archivo, in castello Sion versus templum, memorat. Ast in judicio de Jesu, assessores praepropere in palatio summi sacerdotis congregati fuerunt, Matth. 26, 3. 57. Joh. 18, 24. A Thalmudicis dicuntur consedisse in orbem semicirculi, ut praeses cum duobus propraesidibus suis medium locum occupaverit. In pavimento, tapete strato, vel in subjectis culcitis, cruribus plexis, prout in oriente moris est, consedisse, aliunde intelligitur. — Ad hoc tribunal pertinebant appellationes et aliae caussae gravissimae, ad quas Thalmudici, Sanhedrin I. 5. X. 89., referunt quoque quaestionem, an quispiam sit pseudopropheta, cf. Luc. 13, 33. Aetate Jesu limitata quidem per Romanos erat potestas; mittebat tamen legatos ad synagogas exteras, Act. Ap. 9, 2., et jure gaudebat, supplicium decernendi, exsequendi vero potestas ei adempta erat, et ad procuratorem Romanum spectabat, Joh. 18, 31. Sanhedrin p. 24, col. 2.; Pilatus enim Joh. 18, 31. 19, 6., solum hoc unico casu, jus exsecutionis illi obtulit. Lapidatio vero Stephani, Act. Ap. 7., non a synedrio exsecutioni mandata, sed in tumultu peracta fuit. Jacobus, frater

Johannis, Act. Ap. 12, 2., sententia regis Herodis Agrippae interfectus est. Summus Sacerdos Ananus quidem Jacobum fratrem seu cognatum Jesu, aliosque ad lapidationem condemnavit, verum id absente procuratore factum, et ab ipsis Judaeis improbatum fuit.

## Alia tribunalia aetate Christi.

§. 239. Josephus Fl. Arch. IV. 8, 14. refert, in qualibet urbe fuisse tribunal septem judicum cum duobus, ap paritoribus Levitis, et id pro institutione Mosaica vendidit: ast, quod suo aevo usitatum vidit, incaute in antiquum aevum transtulit. Haec tribunalia, quae minoris momenti caussas decidebant, κρισις, judicium, dicebantur. Quod Thalmudici de synedrio 23 judicum, et de alio trium judicum referunt, Josephus ignorat. Illa synedria 23 judicum, non sunt nisi tribunalia synagogarum, quae Joh. 16, 2. 2 Cor. 11, 24. memorantur, et solas caussas religionis tractabant, nec alias poenas quam 40 ictus minus uno, infligebant. Synedria autem trium judicum sunt arbitri, quos leges Romanae Judaeis in caussis civilibus concedebant, quod ipsi Thalmudici produnt, scribentes, alterum judicem ab accusatore, alterum a reo, et tertium ab utroque eligi, Sanhedrin 3.; id enim erat arbitrii.

## Tempus judiciorum.

§. 240. Tempus, quo caussae in foro agebantur, erat matutinum, בֹּקֶר, Jer. 21, 12. Ps. 101, 8. Thalmudici Sanhedrin IV. interdicunt, ne judicia capitis noctu agantur, et ne una eademque die examen instituatur, sententia feratur, et exsecutioni mandetur, et jubent, ut exsecutio saltem in sequentem diem differatur, quae omnia in tumultuario de Jesu judicio neglecta fuerunt, Matth. 26, 57.

Joh. 18, 13 — 18. Quod enim recentiores Judaei fabulantur, Jesu 40 dies relictos fuisse, antiquiores eorum contribules ignorant. Diebus festis judicia agi, pluribus locis Thalmudis prohibetur; est id fini poenarum capitalium, Deut. 17, 13. expresso, ut omnis populus Israel audiat et timeat, non congruit; nec verendum est, ne per judicia, quae in theocratia erant Dei, profanaretur festum. Judaei Matth. 26, 5. diem festum declinare student, ne tumultus oriatur in populo; occurrente autem demum traditore, hanc quoque sollicitudinem dimiserunt.

## De foro seu loco judiciorum.

§. 241. Judicia antiquiori aevo agebantur in januis urbium, quae ad id adaptatae erant. Publica igitur erant; nam non tantum ingredientibus et egredientibus, sed etiam ad nundinas et ad tempus fallendum congregatis patebant, Gen. 23, 10. seqq. Deut. 21, 19. 25, 6 — 7. Ruth. 4, 1. seqq. Ps. 127, 5. Prov. 22, 22. 24, 7. Id quoque post exilium observabatur, Zach. 8, 16. Graecis forum, *αγορα*, erat quoque locus nundinarum, et ipse etiam areopagus, *αρειος παγος*, collis Martius, primum non erat nisi collis, in quo quondam Marti jus dictum fuisse ferebatur, Act. Ap. 17, 19. In hoc foro Graeci quoque conveniebant, ut candidatos et magistratus examinarent seu probarent, quod dicebatur *δοκιμαζειν*, conf. 1 Cor. 11, 28., ubi congregatio civium, *εκκλησια*, erat vel *συγκλητος*, quae extra ordinem convocabatur, vel *κυρια*, quae statutis diebus, *ἡμεραις κυριαις*, nempe intra 35 dies quater, conveniebat.

## Forma judicii.

§. 242. Judicia olim erant ubique summaria, excepta Aegypto, ubi actor litem scripto intentabat, reus scripto

respondebat; actor replicabat, et reus responsum suum duplicabat. Diod. Sic. I. p. 75 conf. Job 14, 17. 31, 25. In Aegypto judex quoque codicem legum coram se habebat, quod adhuc in oriente consuetum est, conf. Dan. 7, 10. Lex Mosaica tamen formam judicii summariam, quae apud populum nomadem obtinebat, non immutavit; frequenter autem inculcatur, judicium esse forum Dei, ideoque studium partium vitandum esse; et severe interdicuntur dona, שֹׁחַד, quae judices pervertunt, Exod. 22, 20—21. 23, 1—9. Lev. 19, 15. Deut. 24, 14—15. Cantum quoque fuit, ne poenae corporales et capitales, uti in aliis gentibus, ultra reum, in parentes aut filios, extendantur, Exod. 23, 7. Deut. 24, 16. conf. Dan. 6, 25. Lex haec saluberrima demum a regibus neglecta fuisse videtur, 2 Reg. 9, 26., etsi alias forma judicii, etiam contra innoxios, quos regia potestas sublatos volebat, observaretur, 1 Reg. 21, 7—16. Talibus regum exemplis facile inducebantur judices ad imitationem; hinc illae prophetarum de injustitiis querelae. Quae de forma judicii nota sunt, ad sequentia redeunt. I. Actor et reus se sistebant judici vel judicibus, Deut. 25, 1., qui pavimento, tapete culcitis strato, plexis cruribus insidebant; aderat, recentiori saltem aevo, notarius, qui, prout adhucdum in oriente consuetum est, sententiam et alia acta, uti contractus, scribebat, Jes. 10, 1—2. Jer. 32, 1—14. Judaei asserunt, praesidi Synedrii adfuisse duos notarios, alterum ad dexteram, qui sententiam absolutionis: et alterum ad sinistram, qui sententiam condemnationis scribebat, cf. Matth. 25, 33—46. Apparitorem adfuisse, aliunde intelligitur. II. Actor et reus stabat, et quidem actor ad dexteram rei, qui saltem post exilium, in caussis gravioribus veste lugubri indutus, et coma inculta comparebat. Actor dicebatur satan, שָׂטָן, i. e., adversarius, Ps.

106, 6—7. Zach. 3, 1—3. III. Caussa plerumque testibus juratis agebatur, vel etiam actor, aut reus in ipsis quoque judiciis capitis, a judice ad jusjurandum adstringebatur, Jos. 3, 19. 1 Sam. 14, 37—40. Matth. 26, 63. Testes saltem duo, et numerato actore, tres requirebantur, qui separati, in praesentia tamen rei, audiebantur, Num. 35, 30. Deut. 17, 1—15. Matth. 26, 59. Argumenta ex documentis quoque aliis ducebantur, quo pertinebant scripti contractus emtionis et venditionis, quorum duo exemplaria, alterum obsignatum, alterum apertum, exarabantur, prout adhuc aetate Hieronymi usitatum fuit, Jer. 32, 10—13. IV. Sortem in judicio quoque locum habuisse, liquet ex Prov. 18, 18.; sed dubio procul nonnisi consentiente actore et reo. Sors sacra, Urim et Thummim, olim ad detegendos quoque reos adhibita fuit, Jos. 7, 14—24. 1 Sam. 14. V. Sententia mox post examen pronunciabatur, et sine dilatione, etsi de capite agebatur, exsecutioni mandabatur. Jos. 7, 22. seqq. 1 Sam. 22, 18. 1 Reg. 2, 23.

## Carceres et quaestio seu tormenta.

§. 243. Celerrima itaque erat administratio justitiae, quare carceres necessarii non erant, uti adhucdum in Persia, apparitores reum duntaxat in quodam cubili judicis custodiunt, conf. Gen. 40, 3—4. Cippus, סַד, qui Job 13, 27. 33, 11. occurrit, ex Aegypto depromtus est. Apud Hebraeos rei primitus custodiebantur, Lev. 24, 12., et quidem non raro in cisternis aqua vacuis; unde carceres nomen בּוֹר, בְּאֵר, fovea, traxerunt, Gen. 40, 15. Exod. 12, 19., qui Gen. 39, 20. nomine, ut videtur, Aegyptio בֵּית הַסֹּהַר, veniunt, alias autem dicuntur בֵּית הָסוּרִים, Eccles. 4, 14., בֵּית הָאֵסוּר, Jer. 37, 15., בֵּית הַכֶּלֶא, 1 Reg. 22, 27. 2 Reg. 25, 29. כְּלִיא, כְּלוּא, Jer. 37, 4.

52, 31., בֵּית הַמַּהְפֶּכֶת, 1 Paral. 16, 11.; et מַסְגֵּר, Jes. 42, 7. 24, 20. Ps. 142, 8. Multa haec nomina argumento sunt, carceres Hebraeis recentioribus fuisse frequentes, et non modo ad asservationem reorum, sed etiam ad poenam adhibitos, Jer. 37, 15—20. Qui carceribus mandabantur, catenis, בַּרְזֶל·כֶּבֶל·זִקִּים, etiam aereis, נְחֻשְׁתַּיִם, vinciebantur, Jer. 40, 4. 52, 11. Ps. 105, 18. 107, 10. Judaei post exilium, exemplo aliarum gentium, etiam debitores carceribus includebant, et, prout nunc in oriente mos est, per apparitores, *βασανιτας*, verberibus castigabant, Matth. 5, 26. 18, 28—34. Ita quoque tormenta, *βασανοι*, quibus veritas a reis exigebatur, recentiori aetate a Graecis mutuati sunt, Sap. 2, 19. Diversa horum tormentorum genera in tractatu de Maccabaeis, qui Josephi operibus adjectus est, recensentur. — Romani quospiam captivos catenis utraque vel una saltem manu militi connectebant, atque hi in proprio domicilio permanebant, Act. Ap. 28, 16. Seneca Epist. 5. et de Tranquill. c. 20. Custodibus carcerum non raro poena reo, qui elapsus fuit, imminens, irrogabatur.

## Caussae debitorum.

§. 244. Creditores sibi securitatem debiti pignore, hypotheca, vel etiam sponsore procurabant; cautum autem erat, I. ne creditor, pignus petens, domum debitoris ingrederetur, ut, quidquid arrideret, sumeret, sed ante ostium exspectaret, donec debitor illud, quo carere facile posset, pignus traderet, Deut. 24, 10—11. conf. Job 22, 6. 24, 3. 7—9.; II. ne mola aut lapis molaris, vel superindumentum in pignus traditum, per noctem retineatur; haec vero pro omnibus rebus aliis, quibus debitor non facile carere poterat, in exemplum nominantur Exod. 22, 25—26. Deut. 24, 6. 12.; III. ne debita anno Sabbathico

ab Hebraeo, qui vervactum agens, reditus non habebat, exigantur; quare hic annus quoque שְׁמִטָּה dilatio, remissio, dictus fuit, Deut. 15, 1—11. Alias debitore non solvente, ager aut domus ejus vendebatur; plerumque autem agri creditoribus usque ad annum Jobelaeum venditi fuisse videntur, Prov. 31, 16. Si haec non aderant, vel non sufficiebant: debitor cum uxore et liberis, in servitutem vendebatur, Prov. 22, 27. Mich. 2, 9. Si vero sponsor intercesserat, hic ad solutionem iisdem mediis urgebatur; unde monetur Prov. 6, 1—4. 11, 15. 17, 18. 22. 26., ne quis facile debitori coram creditore manum porrigat, id est, pro eo spondeat. Lex Mosaica autem non statuit, anno sabbathico vel Jobelaeo, debita exstingui, seu novas tabulas fieri; si Josephus Arch. III. 12, 1. de anno Jobelaeo id asserit, testatur duntaxat de sua aetate. Nehemias vero c. 5, 1—12., ad sublevandos pauperes, novas tabulas extra ordinem evicit.

## Usura.

§. 245. Exod. 22, 24. Lev. 25, 35—37. cavetur, ne a pauperibus accipiatur usura pro mutua pecunia, נֶשֶׁךְ, vel pro frumento, מַרְבִּית ,תַּרְבִּית; quia vero lites oriebantur, quisnam pauper habendus esset: lex demum Deut. 23, 20—21. ad omnes Hebraeos extendebatur, et usura tantum a peregrinis permissa fuit; quare ad mutuum Hebraeis dandum, tanquam ad singulare opus caritatis, hortatur Moses Deut. 15, 7—11. 24, 13. Hinc passim celebratur, qui mutuum dat, nec recipit usuram, Ps. 15, 5. 37, 21. 26. 112, 5. Prov. 19, 17. Ezech. 18, 8.

## Poena levissima.

§. 246. Deliberatae transgressioni legum ceremonialium, excisio e populo, de qua paulo post dicemus, constituta

erat; qui autem errore, praecipitantia, vel indeliberate legem ceremonialem vel etiam certas leges naturales civili poena sancitas, transgressus fuit, sacrificio se ab excisione redimere poterat, si sua sponte ad se rediit, et se timore excisionis liberare voluit, Num. 15, 27—31. Ita peccatores invitabantur, ut in se redirent, laeso satisfacerent, et emendarentur. Id vero valebat de aliquibus duntaxat peccatis, quae dividuntur in חֲטָאוֹת, חַטָּאת, חַטָּאוֹת, peccata, et in אֲשָׁמוֹת, אָשָׁם delicta; pro peccatis sacrificium pro peccato, quod aeque חַטָּאת, חֲטָאָה, חַטָּאת, dicitur, et pro delictis sacrificium pro delicto, אָשָׁם dictum, statutum erat. Discrimen paulo obscurius est; ex Lev. 4—5. id modo elucet; peccata hoc sensu strictissimo, esse transgressiones legum negativarum, non sine testibus admissas; delicta autem esse transgressiones legum affirmativarum sine omni teste commissas; in adulterio enim cum ancilla, Lev. 19, 20—22., spectatur intermissio redemtionis ex servitute. Poena erat, quod reus jacturam victimae faciebat, et, non quidem peccatum, sed delictum super caput animalis ad suam confusionem confitebatur, et, si neglexerat restitutionem injuste partorum, non modo aliena restituebat, sed etiam quintam partem pro indemnitate addebat, Lev. 6, 1—5. Num. 5, 5. 10.; restitutio enim domino, vel ejus heredibus, vel horum defectu sacerdoti, tanquam ministro Jehovae, praestanda, semper ad amussim exigebatur; quare, ut res notissima, in N. F. non commemoratur, Eph. 4, 28.

## Mulcta.

§. 247. Mulcta, עֹנֶשׁ, alia ad arbitrium laesi, alia ad aestimationem arbitri, et alia ex lege, praestanda erat. Ita כֹּפֶר נֶפֶשׁ, פִּדְיוֹן נֶפֶשׁ, seu lytrum pro illis poenis corporali-

bus, quae jure talionis infligendae venirent, arbitrio laesi, Exod. 21, 30.; et lytrum, quod dominus, monitus de tauro cornupeta, qui dein hominem liberum interemit, arbitrio vindicis sanguinis relictum erat; hoc solo casu lytrum pro poena capitis permissum fuit, Exod. 21, 28—31. Si vero viri rixantes gravidam laesissent, ut citius pareret: mulcta ad aestimationem mariti et arbitri solvenda fuit. Pro servo denique, qui a bove cornupeta interemtus fuit, a domino, qui scivit, bovem esse ferocem, ex lege Exod. 21, 32. pendendi erant 30 sicli, conf. Deut. 22, 19. Mulctae omnes laeso solvebantur.

## Poena furti.

§. 248. Furtum, et fraus quaelibet, duplo resarcienda erat, Exod. 22, 3. 6. 8.; si vero ovis, furto ablata, jam mactata vel vendita erat, ut, furem de restitutione non cogitasse, pateret: quadruplo, et bos eodem casu quintuplo resarciri debuit, quia oves in desertis furto magis expositae, et boves ad agriculturam necessarii erant, Exod. 21, 37. Si fur, גַּנָּב, solvendo impar erat: cum uxore et liberis in servitutem vendebatur, Exod. 22, 2. 2 Reg. 4, 1. conf. Gen. 43, 19. 44, 7. Capitis vero poëna duntaxat in furem, qui de חֵרֶם, seu anathemate, quidquam surripuerat, statuta fuit, Jos. 7, 25.; nam quod David 2 Sar. 12, 5. de raptore ovis dicit: filius est mortis, nihil aliud est, nisi reus, poena dignus est; addit enim, ut raptor ovem raptam et mactatam, quadruplo resarciat; hinc simul apparet, furtum et raptum eodem jure venisse. Qui vero furem noctu, ante solis ortum, parietes perfodientem, in conflictu occidit, impunis erat, quia non poterat scire, an non venerit consilio occidendi, neque eum agnoscere, ut illum in jus vocaret, Exod. 22, 1.

## Poenae corporales.

§. 249. Poenae corporales erant ictus baculi, Lev. 19, 20. Deut. 22, 18. 25, 2—3., nec dignitas personae exceptionem admittebat; hinc verbera generatim pro poena veniunt, Prov. 10, 13. 17, 26. Jer. 37, 15—20. Ps. 89, 33. Id nunc, ut olim, est in oriente jus commune, hoc solo discrimine, quod nunc ictus plantis pedum, olim autem tergo infligebantur. Instrumentum erat baculus. Crudeles scorpionibus, עַקְרַבִּים, i. e. flagellis, quae cuspidibus ferreis munita erant, et a Romanis horribilia dicta sunt, utebantur; haec vero non erant ex lege Mosaica, sed immanibus heris in servos usitata, 1 Reg. 12, 11. Ad ictus condemnatus, pronus in terram sternebatur, et praesente judice ad summum 40 ictibus caedebatur, Deut. 25, 2—3. Judaei recentiores, justo scrupulosiores, ne errore numerum excederent, ictus 40 uno demto, seu 39, et quidem in synagogis infligebant, Matth. 10, 7. 17, 26., atque juxta Thalmudicos, Maccoth, 3. 10., flagello utebantur, quod tribus loris constabat, ut quolibet ictu triplicem plagam infligerent; quare nonnisi 13 ictibus percutiebant, qui conficiebant 39. 2 Cor. 11, 24. Cum his nequaquam confundenda est crudelis Romanorum flagellatio, nullo ictuum numero adstricta, a qua tamen lege Porcia, cives Romani exemti erant, Cicero pro Rabirio, ad famil. X. 32., in Verrem V. 53. conf. Act. Apost. 16, 22. 25—30. 37.

Excoecatio, עִוֵּר, Hebraeis consueta non erat, nec in aliis gentibus ad poenam decernebatur, sed ne excoecatus moliri quidquam posset. Ex hac caussa excoecabantur reges rebelles, et in Persia sec. XVII. filii regis, nempe stilus argenteus, quo oculi stibio fucari solent, candens admovebatur oculis, ut acies destrueretur, et nonnisi debile lumen remaneret, quo objecta discerni non poterant.

## Jus talionis.

§. 250. Qui alterum in rixa ita percussit, ut lecto affigeretur, eum indemnem praestare tenebatur, Exod. 21, 18—19. Qui vero mox initio rixae, deliberate vel ex insidiis, membrum aliquod alterius laesit, jure talionis eodem membro laedendus erat, ut non modo vita pro vita, sed etiam oculus pro oculo, dens pro dente, pes pro pede, manus pro manu, adustio pro adustione, vnlnus pro vulnere, livor pro livore redderetur, Exod. 21, 23—25. Lev. 24, 19—22. Testis quoque mendax eodem talionis jure, illa poena afficiendus erat, quae crimini, pro quo mendaciter deposuerat, decreta erat. Deut. 19, 16—21. Aetate Christi, Matth. 5, 38—40. cum disciplina morum confundebatur hoc jus criminale, ex quo solum a judice, ad actionem laesi, sententia ferenda erat, et ex quo laesus satisfactionem majorem petere non poterat, et neque hanc petere tenebatur, sed licebat, ante vel post sententiam judicis, de alia satisfactione transigere cum reo, qui profecto per se ipsum et per amicos, omnem lapidem moverit, ut laesus data pecunia, פִּדְיוֹן, כֹּפֶר placaretur. Jus hoc omnibus antiquis gentibus commune erat, et medium profecto est efficacissimum, a laesionibus absterrendi; progressu autem temporis, quum mores mansuescebant, transactiones in jus ordinarium abierunt, ut demum satisfactio arbitrio praetoris relicta fuerit. Argumentà, quibus hoc jus impugnatum fuit, ad rem non faciunt; uti si dicunt, hoc jure cives mutilatos multiplicari; nam potius minuuntur, quia poena haec a laesionibus efficaciter deterret; vel si dicunt, difficile esse, aut prorsus fieri non posse, ut alteri vulnus non majus infligatur, quam auctor injuriae, intulit; id enim ipse sibi imputet.

## Supplicia Mosaica.

§. 251. Poena mortis Gen. 9, 6. in homicidas statuitur, genus autem supplicii non definitur. Decollatio in Aegypto usitata fuit, Gen. 40, 17—19., Hebraeis itaque nota erat, et sub regibus non quidem ipsa, aliquid tamen simile occurrit, 2 Sam. 4, 8. 20, 14. 2 Reg. 10, 6—8. Postremis temporibus reges, praesertim Herodes et ejus posteri, decollationis sententiam non raro tulerunt, Matth. 14, 8—12. Act. Ap. 12, 2. Lex Mosaica vero nequaquam eam statuit, sed gladium, quo reus quacunque ratione interimebatur, ut vel ex phrasibus liquet: irrue in eum, ... et irruit in illum, פְּגַע בּוֹ—וַיִּפְגַּע בּוֹ, Jud. 8, 21. 1 Sam. 22, 18. 2 Sam. 1, 15. 1 Reg. 2, 15. 29, 31—34. Probabilius exsecutor sententiae, gladio in ventrem rei irruebat. — Alterum supplicium ex lege Mosaica est lapidatio, pluribus antiquioribus gentibus usitata. Ut videtur, ex antiqua consuetudine, statuit lex Mosaica ut testes conjicerent primos lapides in reum, et demum universus populus lapidaret, Deut. 13, 10. 17, 7. Jos. 7, 25. Joh. 8, 7. Quod Thalmudici Sanhedrin 6, 1—4. decernunt, ut reus primum ex contabulato quopiam dejiciatur, et dein lapidetur, commentum est. Hoc supplicium intelligendum est, ubicunque genus mortis non definitur, adeoque etiam Lev. 20, 10. Deut. 23, 22. de adulteris, prout Ezech. 16, 38. 40. Joh. 8, 5. exponitur, conf. quoque Exod. 31, 14. et 35, 2. cum Num. 15, 35—36., ut adeo auctoritas Thalmudicorum, qui strangulationem intelligunt, prorsus nulla sit.

## Excisio ex populo; excommunicationes.

§. 252. Si Deus dicit: exscindam, הִכְרַתִּי, illum de populo, de providentia divina intelligendum est, qua

futurum sit, ut familia ejus emoriatur, conf. 1 Reg. 14, 10. 2, 21. 2 Reg. 9, 8. Si autem dicitur de populo suo exscindatur נִכְרַת, יִכָּרֵת, supplicium lapidationis intelligendum est, Lev. 17, 4. 20, 10—18. conf. Exod. 31, 14. 35, 2. Hebr. 10, 28. Judaei vero recentiores excisionem de excommunicatione interpretati sunt, et tres ejusdem species introduxerunt. Levissima, נִדּוּי, est separatio a synagoga et a consortio Judaeorum, ipsius quoque uxoris et domesticorum ad quatuor cubitos, per 30 dies, qui, nisi excommunicatus resipiscat, duplicantur et triplicantur, etsi peccata, ob quae infligitur, adeo grandia non sint, Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabbin col. 1304. seqq. — Gravius est anathema, חֵרֶם, quod cum imprecationibus, in coetu 10 virorum pronunciatur, et reum ab omni communione Judaeorum excludit, solum victualia ab eis emere potest; Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 827. conf. Joh. 16, 1—2. 1 Cor. 5, 2—9. — Excommunicatio tertia est gravissima, שַׁמַּתָא, solennis exclusio ab omni prorsus communione Judaeorum, ut reus judicio Dei relinquatur, Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 2463—2470. An nomen שַׁמַּתָא idem sit cum שֵׁם אָתָא, Nomen, i. e., Deus venit, et cum μαραν αθα, מָרָן אָתָא, Dominus noster venit, disputatur; multo verisimilius est, illa aetate secundam excommunicationem a tertia non fuisse distinctam, et 1 Cor. 5, 5. 1 Tim. 1, 20. exprimi verbis: Satanae tradere ad perditionem carnis.

## De infamia post supplicium.

§. 253. Infamia vivorum in lege Mosaica non occurrit, in quospiam autem, supplicio affectos, triplex infamiae genus decernitur. I. Combustio rei lapidati, ex con-

suetudine retenta, Gen. 38, 24. Lev. 20, 14. 21, 9. Jos. 7, 15. 25.; praeceptores Judaeorum somniant, in os rei vivi plumbum liquefactum infusum fuisse. II. Suspensio cadaveris in arbore vel stipite, in Aegypto usitata, Gen. 40, 17—19. Num. 25, 4—5. Deut. 21, 22—23. Suspensus respiciebatur tanquam a Deo maledictus, i. e., a Deo punitus, abominationi expositus, quare eadem die deponendus et sepeliendus erat. Quod 2 Sam. 21, 6. narratur, Gibeonitarum, non Israelitarum est. Haec suspensio a crucifixione Romanorum quidem longissime distabat; ast Judaei legem Deut. 21, 22—23., ad hanc quoque extendebant, Joh. 19, 31. seqq. Gal. 3, 13. III. Lapidatio cadaveris, vel loci, in quo affectus supplicio sepultus fuit, Jos. 7, 25—26. 2 Sam. 18, 17. Hinc exsurgebat acervus lapidum, cui posthac quilibet transiens, ut aversationem criminis testaretur, lapidem adjiciebat. Cf. supra §. 204.

## Supplicia exotica.

§. 254. Alia supplicia, quae in Bibliis occurrunt, sunt exotica, quae recentiori aetate inter Hebraeos quoque invaluerunt. I. Decollatio, Persis, Graecis, Romanis et multis aliis gentibus usitata. II. Strangulatio, ad quam 1 Reg. 20, 31. alluditur. Judaei recentiori aevo eam Mosi obtruserunt; phrasim enim, morte moriatur, interpretantur de strangulatione, tanquam levissimo supplicio, quod vero ab ipsis nequaquam levissimum describitur, nam praecipiunt Sanhedr. 10, 3., ut reus strangulandus usque ad medium corporis in fimum defodiatur, et sudario, colle injecto, a duobus lictoribus ex utraque parte attracto juguletur, et ori simul plumbum igni liquefactum infundatur. III. Combustio vivorum in clibano, qui, ut diximus, puteo similis erat, Dan. 3. Conf. Chardin Voyage T. IV. p. 276.

Supplicium Chaldaeis usitatum, Jer. 29, 22. IV. Fossa leonum, adhucdum in regno Fess et Marocco usitata, Dan. 6. V. Dichotomia Chaldaica et Persica, qua reo manus sinistra et pes dexter, vel manus dextera et pes sinister, vel manus et pedes articulatim abscindebantur. Dan. 2, 5. Ezech. 16, 40. 22, 46—47. Luc. 12, 46. Matth. 24, 51. Mutilatio supplicio affectorum occurrit 2 Sam. 4, 12. VI. Τυμπανισμος, supplicium Graecum, servis praefinitum, quo reus in stipite suspensus, scipionibus ligneis verberabatur, donec moreretur, 2 Macc. 6, 10. 19. 28, 30. Hebr. 11, 35. VII. Reus nonnunquam, inprimis in Persia, serra per longum dissecabatur, quo supplicio Jesaiam a rege Manasse affectum fuisse, tradunt Thalmudici, Sanhedrin. p. 103. c. 2. cf. Justinus dial. cum Tryphone. David eo usus est in devictos incolas Rabbath Ammon, cf. 1 Paral. 20, 3. VIII. Romani cogebant reos, et captos quoque hostes, ad oblectamentum populi, in theatris cum bestiis, vel etiam more gladiatorum contra se invicem, usque ad mortem decertare, Timoth. 4, 17. cf. 1 Cor. 15, 32. IX. Persis erat septus altis parietibus locus, cinere completus, supposito tigno prominente, in quem magnates collocabantur, et benigne cibo et potu nutriebantur, donec somno sopiti in illam insidiosam congeriem deciderent, et lenta morte perirent. Hoc supplicium Macedones in Syria imitati sunt, 2 Maccab. 13, 4. X. Graeci et Romani nonnullos, praesertim sacrilegos, suspenso lapide in collo, et sacco impositos, in mare vel fluvium praecipitabant, conf. Matth. 18, 6. Marc. 9, 4. XI. Crucifixio Persis, Carthaginensibus et Romanis usitata erat; Romanam reges quoque Hasmonaei receperunt; Jesus vero Salvator, agentibus tumultuose Judaeis, a Romanis crucifixus fuit; quare de hoc supplicio plura dicenda veniunt.

## Crucifixio Romana.

§. 255. Crux a Romanis decreta erat facinorosis servis, latronibus, sicariis, et seditiosis, quibus Judaei Jesum accensebant, quia se regem dicebat, Luc. 23, 1—5. 13—15. — Lata sententia: ibis ad crucem, cruciarius, omnibus vestibus spoliabatur, et stipiti humili, usque ad lumbos pertingenti, alligatus, interdum virgis, plerumque vero flagellis adeo dilaniabatur, ut ministrorum immanitate non pauci interierint. Jesus etiam spinis coronatus et illusus fuit; stricte id petulantiae militum Romanorum debetur, ad supplicium crucis non pertinebat, Matth. 27, 29. Marc. 15, 17. Joh. 19, 2—5. Nam alias cruciarius flagellatus mox crucem ipse trahebat ad locum supplicii, qui erat extra urbem in aliquo colle penes viam publicam, et Jerosolymae quidem in plaga occidentali versus septemtrionem. — Crux, quae infame lignum, infelix lignum, *ταυρος*, i. e., stipes, dicebatur, constabat stipite perpendiculari, et altero transverso, in formam literae T, eminente tamen supra stipite perpendiculari, cui scripta caussa supplicii affigebatur. De suppedaneo silent veteres, qui hoc supplicium et cruces quam plurimas viderunt, sed testantur, in medio fere stipitis perpendicularis, eminuisse clavum instar cornu, cui cruciarius, ne corporis pondus fixuram manuum rumperet, inequitabat; hinc illae phrases: cruci inequitare, cruce invehi, acuta cruce sedere, acuta cruce requiescere, conf. Irenaeus contra Haeres. II. 42. Justinus dial. cum Tryph. Tertullianus adv. Nation. L. II. et adv. Marcion. L. III. c. 18. — In loco supplicii, crux primum erecta, terraeque infixa, firmabatur; altitudo vix 10 pedes superabat. Cruciarius prorsus nudus ad clavum, in medio stipitis eminentem, elevabatur vel funibus attrahebatur, ut eidem in-

equitanti mox manus ex utraque parte trabi transversae funibus alligabantur, et dein clavis per palmas transactis affigebantur. Hinc illae phrases: tollere in crucem, ferre in crucem, agere in crucem, ascendere in crucem, salire in crucem, excurrere in crucem, cf. Cicero in Verrem. V. 66. et Josephus de Bell. VII. 6, 4. Quospiam cruciarios non fuisse clavis affixos, sed duntaxat funibus alligatos, nullo antiquorum testimonio probari potest. Pedes vero fuisse quoque clavis affixos, diserte legitur in Plauti Mostellaria Act. II. sc. I. 12. cf. Tertullianus adv. Judaeos c. 1. adv. Marcion. L. III. c. 19. Non ambos pedes unico clavo, sed singulos singulis clavis affixos fuisse, verisimilius est; nam Cyprianus, qui cruciarios vidit; de passione dicit, singulos clavos singulis pedibus adhibitos fuisse. — Ita cruciarius affixus haerebat, donec moreretur, et cadaver putresceret. Quamdiu vivebat, vigiliae aderant, quae eo mortuo discedebant, sed, ut cadaver humaretur, concessum non fuit, nisi ex singulari indulto, quod Caesar nonnunquam die suo natali, uni alterive largiebatur. In Judaea autem Romani, ob Deut. 21, 22—23., concedebant, ut cruciarii eadem die humarentur; quare eos fumo, ex igne sub cruce excitato, suffocabant, vel bestias eis immittebant, vel malleo ossa ad crucem, tanquam ad incudem, contundebant, vel lancea latus perforabant, ut morerentur, et humari possent.

Judaei his ultimis temporibus ex Prov. 31, 6., reo ante supplicium, vinum myrrhatum praebebant, ut mente turbaretur, et dolores minus sentiret, Sanhedrin I. p. 250. Hunc potum Jesus, ut serena mente pateretur, recusavit, Matth. 27, 34. Marc. 15, 23. Ab hoc potu distinguendum est acetum, seu posca, quam miles Romanus Ei in cruce porrexit, Matth. 27, 48. Marc. 15, 36. Luc. 23, 36. Joh. 19, 29.

## Immanitas crucifixionis.

§. 256. Quemadmodum ignominiosissimum, ita quoque crudelissimum et teterrimum fuit crucis supplicium, quod Cicero in Verrem V. 64 et 66. dicit, ab oculis auribusque et omni cogitatione hominum removendum esse. Atrocitas sistitur a medico Georg. Gottl. Richter Diss. de Morte Servatoris in cruce p. 36. seqq. I. Situs corporis violentus, brachiis sursum extensis, per tantum tempus immobilis, ubi vel minima motitatio dolores manuum et pedum clavis perfossorum et tergi flagellatione laniati, exacerbabat. II. Clavi per loca palmarum et pedum, nervis et tendinibus plena, trajecta, dolores ineffabiles creabant. III. Tot vulnera sub aëris liberrimi circumfusi attactu, inflammabantur, unde dolor omni momento magis increscebat. IV. In loca tensa et pressa plus sanguinis per arterias influebat, quam revehi per venas potuit, et aorta, inter illa in extremis obstacula, fluxum sanguinis magis ad caput et ventrem determinans, ibi pressis carotidibus rubores faciei doloresque capitis pariebat, hic opportuniora ad stasin et corruptelam loca occupabat. Illud autem longe atrocius erat, aortam, quae jam non, ut olim, aequali et placidiori rivo per patentia vasa se liberabat, omnem, quem sinister cordis sinus suggerit, sanguinem minime suscepisse, neque pulmonali sanguini liberum huc aditum fuisse, adeoque et dextri cordis sinum, sub nixu expulsionis suae in oppletum pulmonem, horrenda anxietate, quae omni dolore et ipsa morte intolerabilior erat, laborasse. Arteriae et venae pulmonales, coronoriae, intercostales, omniaque majora vasa circa cor, ob copiam huc redundantis et accumulati sanguinis, angores vehementissime intendebant. V. In his, perpetuo crescentibus tormentis cruciarius plerumque usque ad tertium, nonnunquam quoque usque ad septi-

mum diem vivebat; hinc Pilatus audiens, Jesum obiisse, rei veritatem a centurione militum exquisivit, Marc. 15, 44.; hinc quoque latronibus, cum Jesu crucifixis, ossa frangebantur, ut morerentur, et hac adhuc die sepeliri possent, Joh. 19, 31—37.; hinc Jesu quoque latus sinistrum miles lancea perforavit, ut videret, an duntaxat deliquium passus, vel reapse mortuus esset, ast nullum vitae signum observatum fuit, Joh. 19, 31—37.; quodsi mortuus non fuisset, ipsa haec lateris perforatio ei vitam ademisset, prout medici Eschenbach opuscul. med. de Servatore non apparenter sed vere mortuo, et Frid. Gruner Diss. inaug. med. de Jesu Christi morte vera non synoptica 1805., ostenderunt; pertusum enim fuit pericardium, hinc lympha et sanguis effluxit.

## Exsecutor supplicii.

§. 257. Sententias mortis a rege latas, milites praetoriani exsequebantur, sed etiam alius quiscunque hoc officium sibi honori ducebat, 2 Sam. 1, 15, 4, 12. Reges Persiae olim, ut hodiedum, latam mortis sententiam revocare non poterant, Dan. 6, 15—25. Rei quoque passim proprio cingulo vinciebantur, et ad supplicium rapiebantur, conf. Act. Ap. 21, 10—14. Joh. 21, 18. — Homicidae a vindice sanguinis, גֹּאֵל, i. e., a proximo cognato interficiebantur, de quo mox plura dicemus. Lapidationem autem testes inchoabant, et omnis populus prosequebatur et consummabat, Deut. 17, 7. — Magistratus Romani suos quidem habebant lictores; ast sententiam crucis aetate Caesarum exsequebantur milites, ad quos vestes cruciarii, quasi praeda, pertinebant, Matth. 27, 35. Marc. 15, 25. Luc. 23, 24. Joh. 19, 23—24.

## De vindice sanguinis, et de urbibus asyli.

§. 258. Exsecutio supplicii, ex antiquissimo decreto divino, Gen. 9, 6. in homicidam statuti, devoluta est in fratrem aut proximum cognatum, qui, nisi reum occideret, infamis erat, unde Hebraeis dicitur גֹּאֵל, quasi maculatus, donec homicidium vindicaverit. Jus hujus generis, ubi non habetur tribunal, necessarium est; mutandum autem foret, quamprimum judices constituuntur. Lex Mosaica vero ob adjuncta temporum jus quidem reliquit, sed abusus praecavit, decernendo asyla, עָרֵי הַמִּקְלָט, urbes refugii, tres trans, et tres cis Jordanem, ad quas viae ex omni parte, linea recta sternendae et signandae erant, ut qui quempiam inopinate praeter intentionem, vel iniquum vitae aggressorem, vel furem ante solis ortum occidisset, eo fugeret; sed ex urbe demum non egrederetur usque ad mortem summi sacerdotis, post quam jus vindicis extinctum esset. Ingratum hoc, et incommodum quasi exilium, et imprudentiae metum, et prudentiae studium injiciebat: atque ostendebat, maximum esse humanae vitae pretium, quam nemo, ne casu quidem aut per imprudentiam, alteri eriperet, nisi et ipse aliquid inde pateretur. — Caeterum in urbibus asyli, quae Sacerdotum et Levitarum erant, et Deut. 19, 1—13. 4, 41—43. Num. 35, 9—29. Jos. 20, 1—9. 21, 11—13. 21. 27, 32. 36. 38., nominantur, omnes quidem recipiebantur, sed demum examinabantur, et si rei deprehenderentur, vindici sanguinis tradebantur; nam homicidiae strictissimo jure talionis tenebantur, ut nec altare asylum praeberet, neque lytrum suscipiendum esset, Exod. 21, 12. Num. 35, 9—35. Deut. 19, 5—13. 1 Reg. 2, 28—34. Ceterum antiquissima est orientalium opinio, locum in quo sanguis ho-

minis effusus est, nec rore, neque pluvia irrigari, donec homicida poenas dedisset, cf. 2 Sam. 1, 21.

Ad mortem sibi ipsis inferendam nequaquam propensi videntur fuisse Hebraei, quare de suicidio, nihil in Lege diserte occurrit. Sed leges, quae summum vitae humanae et decus et pretium declarabant, divinitus, eaedem ad naturalem unicuique propriae vitae amorem corroborandum efficacissimae erant.

## Homicida ignotus.

§. 259. Si occisus in campo inventus erat, nec homicida detegi poterat, exibant seniores et judices proximarum urbium, et examinabant, quae urbs cadaveri sit proxima, atque hujus urbis seniores demum vaccam, quae nunquam jugum portavit, ad fluvium perennem adductam, ita mactabant, ut sanguis in fluvium descenderet, ac sic aquis ejus quasi auferretur, et praesentibus sacerdotibus, manus in flumine lavantes, dicebant: manus nostrae non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi (nostri effundi) viderunt; propitius esto Domine populo tuo Israel, quem redemisti, et ne reputes sanguinem innocentem (culpam homicidii) in medio populi tui Israel (populo tuo Israel)! Deut. 21, 1—9. Hic ritus non modo innocentiam judicum et seniorum, et abominationem caedis, sed etiam poenam, quam homicida meruit, testabatur.

# CAPUT QUARTUM.

## De re militari.

### Conspectus rei militaris.

§. 260. Ex rixis singulorum natae sunt progressu temporis pugnae familiarum, praelia tribuum, et demum bella gentium et populorum. Praeda, qua ditabantur victores, alliciebat potentiores ad capessenda arma, et viam sternebat ad feritatem, quam, ut patriarchae post diluvium evitarent, servos armis instruebant, ut ad vim vi repellendam semper parati essent; erga alios autem aequitatem observabant, atque foedera cum vicinis pangebant, quibus sibi securitatem procurarent, et aliis verecundiam incuterent. Quum familiae in tribus excrevissent, servis armatis opus non erat, sed quilibet ingenuus armis assuefiebat, et contra hostes in arenam descendebat. Arma pleraque jam in Pentateucho occurrunt. Hebraei posthac bello vicinis jam superiores, jam inferiores, generatim utcunque pares erant, donec sub Davide multo superiores fierent. David militem perpetuum, quem Saulus induxerat, auxit, et Salomo etiam equitatum et currus bellicos invexit, qui sequenti aevo quidem retenti, et ingentes quoque exercitus coacti sunt, atque munitiones et arma perficiebantur; ast ars militaris parum profecit. Post exilium, rei militaris auctores fuerunt Maccabaei; verum eorum posteri praepotentibus Romanis succubuerunt.

### Conscriptio populi.

§. 261. Secundo anno post egressum ex Aegypto, conscripti sunt, qui ad tractanda arma erant idonei, כָּל יֹצֵא

בַּצָּבָא, nempe qui aetatem 20 annorum attigerant, et qui 50 annos nondum excesserant. Levitae, qui vigilias sacri tabernaculi, agebant, singillatim conscripti sunt, Num. 1, 1—54. Conscriptio anno quadragesimo post egressum ex Aegypto, repetita fuit, Num. 25, 19. seqq. Principes tribuum, dubio procul per genealogos, conscriptiones curabant, ex quibus demum, instante bello, milites legebantur; totus enim populus nonnisi singulari casu ad arma vocabatur, Jud. 20. 1 Sam. 11, 7. conf. Exod. 17. Num. 31. Jos. 7, 7. 11. 12. Conscriptio sub Davide, 2 Sam. 24., quae ipsi Joabo displicuit, eo spectasse videtur, ut totus populus militiae perpetuae manciparetur; quare non per genealogos שׁוֹטְרִים, sed per praefectos militares שָׂרֵי הֶחָיִל, peracta fuit, nec de ea usitatum alias verbum מָנָה, sed סָפַר usurpatur. Haec universalis conscriptio populi interrupta quidem fuit; at sub regibus sequentibus invaluisse videtur, alioquin ingentes illi exercitus, qui in libris regum memorantur, demtis etiam locis de mendo librariorum suspectis, cogi non potuissent.

## Delectus militum.

§. 262. Delectum militum instante bello, genealogi curabant, Deut. 20, 5—9. Sub regibus erat quoque supremus genealogorum praefectus, הַשּׁוֹטֵר, qui numerum militum tenebat, et a summo praefecto militari, הַסּוֹפֵר, distinguitur 2 Paral. 26, 11. conf. 2 Sam. 8, 17. 20, 25. 1 Paral. 18, 16. Lectis militibus a genealogis annunciandum fuit, quinam vacatione a militia gaudeant, Deut. 20, 5—8., nempe. I. Qui domum aedificarant, et nondum incoluerant. II. Qui כֶּרֶם, vineam aut hortum olearum plantarant, et fructus nondum perceperant, adeoque primis quinque annis. III. Qui sponsam emerant, nuptias vero non ce-

lebrarant, aut anno cum ea nondum vixerant. IV. Timidi, qui alioquin nonnisi aliorum animos dejecissent, et, quia fere omnia ad magnum animum et fortitudinem redibant, periissent.

## Divisio militum.

§. 163. Divisio exercitus in tria agmina, quae Gen. 14, 14—15. Job 1, 17. Jud. 7, 16. 20. 1 Sam. 11, 11. 2 Sam. 18, 2. memoratur, probabilius erat cornu dexterum, et sinistrum, atque centrum. Praefecti harum divisionum, שָׁלִשִׁים dicti fuisse videntur, Exod. 14, 7. 15, 4. 2 Reg 7, 2. 17. 19. 9, 25. 15, 25. Ezech. 23, 13. 23. — Hebraei egredientes ex Aegypto, more militari divisi, progrediebantur עַל צִבְאֹתָם, Exod. 12, 51., quae dictio Exod. 13. 18. permutatur cum חֲמֻשִׁים, fortasse melius חֲמִשִׁים, ut divisio ad quinquaginta exacta fuerit, et 50 viri in longitudinem sese sequerentur; hinc occurrunt praefecti 50 militum, qui in capite lineae consistebant, 1 Sam. 8, 12. 2 Reg. 1, 9—14. 19. conf. Jos. 1, 14. 3, 12. Jud. 7, 11. — Aliae divisiones erant 100, 1000 et 10,000 virorum, quarum cuilibet praeerat praefectus, Num. 31, 48. Deut. 1, 15. Jud. 20, 10. 1 Sam. 8, 12. 18, 13. 29, 1. 1 Macc. 3, 55. Hae divisiones juxta familias dispositae erant, et parebant capitibus familiarum, 2 Paral. 25, 5. 26, 12—13. Centuriones et chiliarchae consiliis bellicis participabant, 1 Paral. 13, 1—3. 1 Sam. 18, 13., et videntur Jos. 10, 24. Jud. 11, 6. 11. vocari קְצִינִים. Dux totius exercitus dicebatur שַׂר עַל הַצָּבָא, et qui conscriptionem ejus curabat, הַסּוֹפֵר, qui non est confundendus cum סֹפֵר אֶת הַמִּגְדָּלִים, Jes. 33, 18. 1 Paral. 18, 15—16. 27, 33. 1 Reg. 4, 4. 2 Paral. 17, 14. 26, 11. — Sub Davide ducenta octoginta millia virorum erant, quorum 24,000 cum suo duce, alternis per mensem militiam obibant, 1 Paral. 27, 1—15.

— Sub rege Josaphat exercitus in quinque inaequales partes divisus erat, quarum quaelibet suo duci parebat, 2 Paral. 17, 14—17. — Ex lege Deut. 20, 9., genealogi praefectos militum designabant, et dubio procul capita familiarum seligebant, quod sub regibus desiit; praefecti enim tum erant perpetui, partim principes familiarum, partim alii a rege selecti. — Duces et reges habebant armigerum נֹשֵׂא כֵלִים, qui ex fortissimis viris selectus erat, et non modo arma domini sui portabat, sed etiam mandata ad alios praefectos deferebat, et domino suo in omnibus periculis praesto erat, 1 Sam. 14, 6. 17, 7. cf. Polybius X. 1.

Equitatus, currus bellici, et exercitus pedestris, diversa erant agmina, Exod. 14, 6. 7.; exercitus quoque pedestris, juxta diversitatem armorum, divisus erat in velites, גְּדוּד, גְּדוּדִים, et in hastatos, Gen. 49, 19. 1 Sam. 30, 8. 15, 23. 2 Sam. 3, 22. 4, 2. 22, 30. Ps. 18, 30. 2 Reg. 5, 2. Hos. 7, 1. 10. Velites funda, jaculis, arcu, sagittis, pharetra, gladio, et recentiori saltem aevo etiam parma armati, hostem eminus impetebant; hastati autem, gladiis, hastis et clypeis armati, cominus pugnabant, 1 Paral. 12, 24. 34. 2 Paral. 14, 7. 17, 17. Velites inprimis ex tribu Benjamin et Ephraim legebantur, 2 Paral. 14, 7. 17, 7. cf. Jos. 20, 16. et Gen. 49, 27. Ps. 78, 9. — Milites Romani in legiones, legiones rursus in 10 cohortes, σπείρας, cohortes in tres manipulos, et manipuli denique in duas centurias dividebantur, ut legio 30 manipulis seu sex millibus virorum, et cohors sexcentis viris constaret, quamquam numerus non fuit semper aequalis. In Palaestina aetate Josephi Fl. de Bell. III. 4, 2., quaepiam cohortes erant 1000 peditum, aliae 600 et 120 equitum, cf. Matth. 27, 27—28. Marc. 15, 16. Act. Ap. 10, 1. 21, 31. 27, 1. Cohortibus Palaestinensibus erant quoque velites δεξιολάβοι,

hastis et jaculis armati, Act. Ap. 23, 23. — A militibus Romanis in N. F. distinguendi sunt, non modo milites Herodis Agrippae, Act. Ap. 12, 4., quorum quaterni more Romanorum, vigilias agebant; sed etiam Levitae, vigiles templi, quorum praefectus erat spectabilis sacerdos, Luc. 22, 4. 52. Act. Ap. 4, 1. 5, 24., nec obstat, de his quoque Joh. 18, 3. 12., nomen cohors, σπεῖρα, usurpari. Cf. Menochii de republ. Hebr. libr. 6. c. 12. quaest. 5.

## Lustratio militum; divisio armorum.

§. 264. Quando milites lustrabantur: juxta armorum diversitatem in agmina divisi, inspiciebantur, quod verbum פָּקַד, de lustratione militum usitatum, proprie dicit. Arma autem, quibus instructi se lustrationi sistebant, alia erant defensoria מַדִּים, 1 Sam. 17, 38., ut scutum, galea, thorax, ocreae et armillae; alia erant aggressoria, vel cominus, ut gladius et hasta, vel eminus, ut funda, sagittae, jacula, catapultae et ballistae. De his jam singillatim agendum est, addenda etiam quaepiam de munitionibus, de vallo seu aggere, de circumvallatione, de machinis, de equitatu et de curribus bellicis.

## Clypei.

§. 265. Clypeus, מָגֵן, jam Gen. 15, 1., et deinceps saepius tropicè pro tutela usurpatur, 2 Sam. 22, 31. 36. Prov. 30, 5. Ps. 47, 10. 144, 2. Alius clypeus, צִנָּה, et tertius, סֹחֵרָה, primitus Ps. 91, 4. cum מָגֵן occurrit. Discrimen horum clypeorum ex 1 Reg. 10, 16. 17. coll. 2 Paral. 9, 16. colligitur, מָגֵן nempe fuisse clypeum minorem, צִנָּה vero majorem, qui totum corpus tegebat; hinc צִנָּה semper hastae, מָגֵן autem gladio et sagittis jungitur 1 Paral. 12, 8. 24. 34. 5, 18. 2 Paral. 14, 7. 26, 14. No-

men סְחֵרָה, ex etymologia, clypeum rotundum seu parmam significat. Quale genus clypei fuerint שְׁלָטִים, שֶׁלֶט, non liquet; clypeos autem fuisse, constat ex collatione 2 Reg. 11, 10. cum 2 Paral. 23, 9. 2 Sam. 8, 7. 1 Paral. 18, 7—8. Clypei erant ex levi ligno parati, vel ex salicibus plexi, et pellibus taurorum cooperti, vel etiam ex pelle taurina duplicata vel triplicata concinnati. Pellis ungebatur, ut glabra esset, et ab humoribus praemuniretur, 2 Sam. 1, 21—22. Jes. 21, 5. Clypei aerei erant rari, 1 Sam. 17, 6., interdum tamen lamina aerea, etiam argentea vel aurea obducebantur, 1 Reg. 10, 16—17. 14, 25—28. 2 Paral. 13, 13—16. — Meditullium clypei habebat umbonem; margo autem, ne clypeus terrae impositus, humoribus inficeretur, lamina ferrea cinctus erat. Ansa, qua clypeus tenebatur, varia fuit. Tempore pacis clypei in armamentariis asservabantur, 2 Paral. 26, 14. 31, 27., atque etiam ad ornatum parietibus turrium affigebantur, 1 Reg. 10, 16—17. Cant. 4, 4. Ezech. 27, 2—3. Tempore belli vero milites clypeos loro, collum et brachium sinistrum ambiente, alligatos portabant, 1 Paral. 5, 18. 12, 8. 24. 2 Paral. 9, 15. 14, 7. Aggressuri hostem, clypeos manu sinistra in ansa tenebant, et invicem complicatos, quasi murum, armis hostium objiciebant. Moenia urbium adorturi, clypeos super capita mutuo compactos tenentes, testudinem, seu tectum omnibus missilibus impenetrabile, formabant, Job 41, 7. Hinc descendunt phrases: arripere clypeum, implere (corpore) clypeum, pro: se parare ad praelium 2 Paral. 25, 5. Ezech. 38, 4—5. Jer. 46, 9. 51, 11. Clypeum in praelio amisisse, erat ignominiosum; praeda autem clypeorum gloriosa, 2 Reg. 14, 26. 2 Paral. 12, 29. 2 Sam. 1, 21. cf. Caryophilus de veterum clypeis.

## Galea. Lorica.

§. 266. Galea, קוֹבַע ,כּוֹבַע, περικεφαλαιον, erat mitra, frontem, verticem et occiput contegens, et superius setis equinis et crista ornata. Antiquiori aevo soli hastati galea usi fuisse videntur; ast Chaldaei jam omnes galea muniti comparent, Ezech. 22, 24. Jer. 46, 4. Rex Uzzias pro militibus galeas in armamentario asservabat, 2 Paral. 26, 14. Materia erat pellis bovina, plerumque tamen, recentiori praesertim aevo, aere obducta. Quia caput militis bene muniebat, tropice pro tutela et praesidio venit, Eph. 6, 17. — Lorica, שִׁרְיָה ,שִׁרְיָן ,שִׁרְיוֹן ,סִרְיוֹן, θωραξ, plerumque duabus partibus constabat, quarum altera pectus et ventrem, altera vero tergum tegebat, et ambae fibulis, in utroque latere jungebantur. Lorica squammata Goliathi, 1 Sam. 17, 5. 38., aerea fuit, quae et alias ducibus non erat insolita. Lorica ab aevo Davidis apud Hebraeos invaluisse videtur, et Uzzias inter alia arma quoque loricas in armamentariis deposuit, 2 Paral. 26, 14. Quum loricae corpus bene munirent, tropice pro tutela veniunt, Jes. 59, 17. Eph. 6, 14. 1 Thes. 5, 8. Apoc. 9, 17.

## Ocreae et vestitus militum.

§. 267. De munimento brachii dexteri, seu armilla militari, nulla in Bibliis occurrit mentio, sed pes dexter Goliathi munitus erat tibiali aereo, מִצְחָה, 1 Sam. 17, 6.; alias quoque usitata fuit ocrea, סְאוֹן, Jes. 9, 4. Hebraeis haec ratio pedes muniendi non videtur fuisse usitata. — Milites tunicis longis, quae impedimento fuissent, abstinebant, et sago utebantur. Inter vestes militares saepius occurrit cingulum, אֵזוֹר, quo gladius gestabatur, Jes. 5, 27. 1 Reg. 17, 39. Eph. 6, 14.

## Munitiones.

§. 268. Munitiones primae probabilius non erant nisi fossa circa aliquot tuguria, in colle vel monte exstructa, accedebat vallum, quod ex effossa terra exsurgebat, septum, et fortasse contabulatum quodpiam, ex quo lapides in hostes majori vi conjici possent. Talem urbem aedificaverit Cain; nam aedificare urbem, orientalibus est munire. Aetate Mosis et Josuae moenia quidem erant alta, et turribus instructa; sed reges Hebraeorum muniendi artem magis excolebant, et Jerusalem omni tempore erat bene munita, praesertim castellum Sion; ultimis temporibus templnm quoque vicem castelli subibat. — Munitiones jam nomine urbis, עִיר, עָר, עָרִים, veniebant, jam proprio nomine dicebantur מָצוֹר, מְצוּרָה, עָרוֹת בְּצוּרוֹת, et עָרֵי מִבְצָר. Sub regibus non carebant praesidiis militum et armamentariis, בֵּית הַכֵּלִים, 2 Paral. 17, 2. 19. 26, 14. 15. 32, 5. 33, 14. Partes autem munitionum erant: I. Moenia, חוֹמָה, quae quibusdam urbibus erant duplicia et triplicia, 2 Paral. 32, 5. Solebant exstrui alta et lata, ne facile transcendi vel perforari possent, Jer. 51, 28. Superius latitudo paulisper deficiebat, ut spatium, in quo milites consisterent, superesset; et murus eminens erat denticulatus, ut per incisuras missilibus pugnari posset. II. Turres, מִגְדָּל, מִגְדָּלוֹת, מִגְדָּלִים muris in certis distantiis alte eminebant, opertae tecto plano, quod lorica denticulata cinctum erat. Hujusmodi turres quoque supra portas exstructae erant. Tempore saltem regum erant perpetui in illis vigiles, qui omnia, quae eminus conspiciebant, indicabant, et irruptione hostium conspecta, cornu classicum insonabant, 2 Sam. 13. 34. 18, 26 — 27. 2 Reg. 9, 17 — 19. 1 Paral. 17, 2. Nahum 2, 2. In aliis quoque per regionem locis, praesertim celsioribus, turres pau-

lo majores exstructae erant, in quibus praesidia excubabant, Jud. 8, 9. 17. 9, 46. 49. 51. Jes. 21, 6. Hab. 2, 1. Hos. 5, 8. Jer. 31, 6. Hujusmodi turres solitariae rotundae, ab Arabibus adhucdum arces vel castella vocantur, Hebraeis nomine צְרִיחַ veniebant, Jud. 9, 46—49. 1 Sam. 13, 6. His excubiis comparantur prophetae Ezech. 3, 16. 27, 11. 33, 1—9. Hos. 12, 13. Ab his turribus distinguendae sunt speculae pastorum, מִצְפָּה, טִירוֹת, טִירָה, 2 Paral. 26. 11. 27, 4. quae, progressu temporis non raro in turres, et demum in urbes munitas conversae sunt; hinc plures urbes nomine מִגְדָּל et מִצְפָּה occurrunt. Ex his explicanda est phrasis: a specula pastorum usque ad urbem munitam. — III. Muri introrsus sinuati, ut latera oppugnantium ad ictus paterent, erant ultimo aevo Jerosolymae, Tacitus Hist. V. 11. Orti hinc in moenibus anguli, פִּנּוֹת, 2 Paral. 26, 15., ab Uzzia rege, 810 ante Christ., inducti sunt, et a Zephania c. 1, 16. quoque memorantur. IV. Fossa, חֵיל, חֵל augebat altitudinem moenium, et difficiliorem reddebat accessum hostium, 2 Sam. 20, 15. Jes. 26, 1. Neh. 3, 8. Ps. 48, 14. Si situs loci, uti Babylone, admittebat, aqua complebatur. V. Portae, שְׁעָרִים, שַׁעַר, primum quidem ligneae et parvae erant, et fores, דְּלָתַיִם, vectibus ligneis claudebantur; demum vero majores et validiores factae, et, ne incendi possent, laminis aereis vel ferreis obducebantur, דַּלְתֵי נְחשֶׁת, quod idem etiam in vectibus, ne clam incidi possent, observabatur, vel vectes ex ferro parabantur, בְּרִיחֵי בַרְזֶל, et addita fuit sera Ps. 107, 16. Jes. 45, 2.

## Arma, quibus cominus pugnabatur.

§. 269. Arma, quibus cominus pugnabatur, erant primum quidem malleus et clava; sed ab Hebraeis vix usurpata. Alia vero hujus generis arma erant: I. Gladius, חֶרֶב,

qui ab Hebraeis singulari cingulo gestabatur, 2 Sam. 20, 8, 1 Sam. 17, 39.; hinc phrases: accingere se gladio, חָגַר חֶרֶב, i. e., bellum inchoare; et gladium solvere, פָּתַח חֶרֶב, i. e bellum finire, 1 Reg. 20, 11. 2 Reg. 20, 8. Gladii Hebraeorum videntur fuisse breves; erant tamen etiam longiores, Jud. 3, 16., et alii gemina acie instructi, פִּיפִיּוֹת, פִּיּוֹת, Ps. 149, 6. Jes. 41, 15. Jud. 3, 16. Gladius conservabatur in vagina; unde phrasis: הֵרִיק חֶרֶב, extraxit gladium, Ps. 35, 3. Politura splendebat; quare tropice pro fulmine venit, Ps. 7, 13.; hinc Deo quoque tribuebatur gladius, qui a poëtis, sanguine ebrius fingitur; imo quaelibet poena aut calamitas, et ipse quoque sceleratus, tanquam gladius Dei ad puniendos alios repraesentatur, Ps. 17, 13. Jer. 12, 12. 47, 6. Ceterum חֶרֶב, non ubique gladium, sed saepe, ut Arabibus, bellum significat, Deut. 5, 3. Lev. 26, 6. Jer. 14, 12—16. cf. μαχαιρα, Matth. 10, 34. — II. Hasta, רֹמַח, Num. 25, 7., erat pertica lignea, cuspide ferrea munita; longitudo pro diversitate temporum et populorum variabat, sed nec 11 cubitis brevior, neque 24 cubitis longiór erat.

## Arma missilia seu jacula.

§. 270. Jacula videntur fuisse duplicis generis; nam I. חֲנִית fere semper jungitur armis velitum, Ps. 57, 5. 1 Sam. 13, 21. 22. 18, 10. 21, 9. 22, 6. 2 Sam. 23, 18.; in solis locis 1 Paral. 11, 11. 13, 34. majori scuto צִנָּה junctum legitur; quidquid sit, jaculum fuisse, liquet ex 1 Sam. 18, 11. 19, 10. 20, 33. quod fortasse nonnunquam pro hasta usurpabatur; hinc 1 Reg. 11, 10. distinguitur per epitheton חֲנִית מַסָּע. Haec jacula, חֲנִיתִים, חֲנִיתוֹת, erant lignea, et cuspide ferrea munita. II. כִּידוֹן jaculum significare, colligitur ex Job. 39, 23., ubi cum חֲנִית jungitur, cf. Job. 41,

20. Jos. 8, 18. 26. 1 Sam. 17, 6. Discrimen horum jaculorum ignotum quidem est, id modo ex Jos. 8, 18, 26. et 1 Sam. 17, 6. colligere licet, כִּידוֹן majus fuisse jaculum.

## Arcus, sagittae et pharetra.

§. 271. Arcus, קֶשֶׁת, קְשָׁתוֹת, et sagittae, חֵץ, חִצִּים sunt arma antiquissima, Gen. 21, 17. 20, 3. 48, 22. 49, 22. cf. Gen. 9, 14—15. Sagittarii, רֹמֵי קֶשֶׁת קַשָּׁתִים קַשָּׁת בַּעֲלֵי קֶשֶׁת, Hebraeis erant permulti, 1 Paral. 8, 18., inprimis ex tribu Benjamin, et Ephraim Ps. 78, 13. 1 Paral. 8, 39. 21, 2. 2 Paral. 14, 7. 17, 17. Ad velites pertinebant, qui gladio, scuto et arcu armati dicuntur, 2 Paral. 11, 17. Alias, non tantum a sacris scriptoribus, sed etiam a profanis, sagittarii Persarum laudantur, Jes. 13, 18. Jer. 49, 35. 50, 10. 14. 29. 42. — Arcus erant lignei, rariores aerei Ps. 18, 35. Job 20, 24. Verum lignei quoque passim adeo validi erant, ut milites se mutuo ad eos tendendos provocarent. Ut arcus tenderetur, altera extremitas pede in humum imprimebatur, manu sinistra flectebatur altera extremitas, et manu dextra chorda seu nervus adstringebatur; hinc de tensione arcus usurpatur verbum calcare, דָּרַךְ, 1 Paral. 5, 18. 8, 40. 2 Paral. 14, 8. Jes. 5, 28. 21, 15. Jer. 46, 9. Si arcus laxior erat, dirigentem percutiebat, unde קֶשֶׁת רְמִיָּה arcus dolosus, dicebatur, Ps. 78, 57. Hos. 7, 16. Ne itaque vitiaretur, in capsam recondebatur. Nervus ex loris, setis equinis, et ex tendinibus boum plexus erat, Iliad. IV. 116. 124. Milites arcum in brachio seu humero sinistro portabant. — Sagittae, חֵץ, חִצִּים primum ex arundine, demum vero, ex levioribus lignis, parabantur, et cuspide ferrea muniebantur. Veneno quoque nonnunquam infectas fuisse, ex Job 6, 4. Deut. 32, 24. vix concludi potest; frequentius per genistam, רֹתֶם,

ignitae ejiciebantur, Ps. 120, 4. Job 30, 4. Hinc tropice pro fulguribus usurpantur, Deut. 32, 23. 42. Ps. 7, 14. 28, 3. Zach. 9, 14. — Forma pharetrae, תְּלִי, Gen. 27, 3., erat pyramidalis, et in tergo, parte angustiori deorsum versa, gestabatur, ut miles, manu dextera super humerum protensa, sagittas expromeret.

## Funda.

§. 272. Funda, קֶלַע, armis antiquissimis accensenda est Job 14, 19—20. Funditores, קֹלְעִים ,קַלָּע ,קוֹלֵעַ, ad velites pertinebant, et qui, ut Benjaminitae, manu sinistra aeque ac dextera utebantur, prae ceteris laudantur, Jud. 20, 16. 1 Paral. 12, 2. Diuturno exercitio opus erat, ut scopus lapide tangeretur, 1 Sam. 17, 49. Funditores exercitui magna commoda praestabant, Diod. Sic. L. XV. 85.

## Tormenta. Arietes.

§. 273. Tormenta, חִשְּׁבֹנוֹת מַחֲשֶׁבֶת חוֹשֵׁב, arte fabricatae machinae, artificia artificis, a rege Josaphat super turres et angulos moenium disposita sunt, 2 Paral. 26, 15.; quare antiquiora esse videntur. Erant duplicis generis, catapultae et ballistae. Illae erant, arcus majores, qui per machinam tendebantur, et non modo maximas sagittas et jacula, sed etiam grandiores trabes, summa vi projiciebant. Ballistae vero dici possunt majores fundae, quae aeque per machinam tendebantur, et magnos lapides et globos plumbeos jaciebant. — Arietes, כָּרִים, קֹבֶל, מְחִי קָבָלּוֹ, primum ab Ezechiele c. 4, 1—2. c. 21, 22. c. 26, 9., Chaldaeis tribuuntur; ab his autem profecto excogitati non sunt, antiquior itaque est eorum aetas. Erant trabes longae et robustae, inprimis querceae, quarum extremitas aerea in caput arietis conformata erat. Trabs haec, a militibus brachiis portata,

muro impellebatur; progressu temporis vero catenis in aequilibrio suspensa, a militibus contra moenia, ut perforarentur, agitabatur. Milites hi sub tecto, pellibus recentibus cooperto, a jaculis hostium tuti erant.

## Equitatus.

§. 274. De re equestri jam alibi plura diximus, quibus id unicum addimus, Maccabaeos quoque perspexisse, equitatum in montosa regione parum prodesse, et hinc pedites eo magis curasse, atque per hos vicisse. — Caramani in bello asinis utebantur, qui in exercitu Cyri equos hostium terrebant, et equites invitos in fugam conjiciebant, Jes. 21, 7. conf. Xenophon Cyropaed. VII. 1, 22. — Elephantes primum in expeditionibus Alexandri occurrunt, et demum celebres facti sunt. His jumentis machinae instar turrium constructae, imponebantur, ex quibus interdum 32 milites pugnabant; elephantem vero pedites cingebant et tuebantur; qui jumentum regebat, dicebatur, ut hodiedum, Indianus, 1 Macc. 6, 37. Ipsi quoque elephantes proboscide simul contra hostes pugnabant, quare, ut ad id excitarentur, ante praelium vino myrrhato potabantur, 1 Macc. 6, 34. et 2 Macc. 5, 2. Cf. Serarii not. ad 1 Macc. 6.

## Currus bellici.

§. 275. Arma, Hebraeis quam maxime terribilia, erant currus bellici, equitatui coaevi, Exod. 14, 6. 9, 23—28. 16, 18.; sed nonnisi in planitie pugnare poterant, Deut. 20, 1. Jos. 17, 16—18. Jud. 1, 19. 2, 4—5. 4, 3. 7. Ab aetate Salomonis Hebraei quoque perpetuo hujusmodi currus habebant, et in illis magnam vim reponebant, 2 Paral. 1, 14. 1 Reg. 10, 26. 22, 32. 35. 2 Reg. 2, 12.; hinc currus tropice pro singulari praesidio venit, 2 Reg.

2, 12. 13, 4. His curribus, מֶרְכָּבָה ׳ רֶכֶב, qui, ut alii omnes, duabus rotis volvebantur, jam equi duo, addito tertio collaterali, jam etiam duae bigae equorum junctae erant. Heros pugnator currui insistebat. Currus in formam turrium constructos Xenophon, Cyropaed. VI. 1, 16—17., refert, a Cyro excogitatos fuisse, et ex his singulis 20 milites pugnasse. Currus erant in temone, in extremitatibus axium et etiam subtus axes, falcibus ferreis longe procurrentibus muniti, quibus, summa vi in hostes invecti, ingentes strages edebant.

## Lusus armorum.

§. 276. Antiquissimo aevo milites usum armorum singillatim discebant, ad quod venatio opportunam occasionem praebebat. Quum vero ipsa quoque venatio usum armorum requireret, exercitium praecedere debuit, cf. Gen. 14, 14. 32, 6. Job 16, 12. 14. Jud. 20, 16. 1 Paral. 12, 1. 1 Sam. 17, 52. 2 Sam. 18, 23. Hujusmodi lusum armorum apud Hebraeos obtinuisse, ex locis innumeris liquet, et id est, quod dicitur discere bellum, לָמַד מִלְחָמָה, et hoc lusu exacti audiunt bellum edocti, לִמּוּדֵי מִלְחָמָה, Jud. 3, 20. 1 Sam. 3, 3—4. 20, 20. 35—40. 2 Sam. 1, 22. 22, 35. Jes. 2, 4. Mich. 4, 3.

## De ludis gymnasticis.

§. 277. Ludi gymnastici non erant quidem lusus armorum, quum tamen initio militares essent, et juventutem ad tractanda arma et ad bellum praepararent, hoc loco de illis agendum est. Graecorum erant, deinceps ab aliis gentibus adoptati, et sub Antiocho Epiphane a multis quoque Judaeis adamati, 1 Macc. 1, 14—15. 2 Macc. 4, 12—14., et demum ab Herode introducti sunt. Ampla erant

illis dedicata aedificia, γυμνασια, in quadro oblongo exstructa, et exterius porticu circumdata. Pars orientalis, muro separata, ultra dimidium totius spatii occupabat, et tria hujus partis latera interna porticus occupabat, in quarto autem latere erant cubicula pro balneis, pro unctione corporis et ad depositionem vestium; cubile medium dicebatur εφηβειον, unde nonnunquam totum aedificium ephebium denominatur. Area subdivalis una cum porticu, quae in latere septemtrionali duplex erat, dicebatur παλαιςρα, ubi concertabatur s a l t u, l u c t a, j a c t u d i s c i, e t c o e s t u; hinc totum aedificium interdum palaestra dicitur. Pars occidentalis erat area oblonga, porticu cincta, in qua athletae, coelo non tractabili exercebantur; hae porticus dicebantur ξυςοι, a quibus aliae ejusdem aedificii partes dictae ξυςα, eo solo differebant, quod porticus serie arborum cinctae, superius nullo tecto opertae, et deambulationi dedicatae erant. Extrema pars occidentalis erat stadium, in formam majoris semicirculi dispositum, 125 passus geometricos longum, et per circuitum sedilibus gradatim altioribus instructum, in quibus spectatores considebant. In stadio concertabatur inprimis cursu pedestri et equestri, et curribus.

Athletae, a quarto ante Christum seculo, penitus nudi erant, ne vestibus impedirentur; soli qui discum jaciebant, et qui curribus vehebantur, levem quampiam vestem retinebant, 1 M a c c. 1, 16. H e b r. 12, 1. Caestus, ad quem 1 C o r. 9, 26. alluditur, erat lorum, quod athleta dexterae manui et digitis alligabat, atque etiam involuto plumbo aut ferro aggravabat, et demum omnibus intensis viribus adversarium iciebat, πυγμευειν, ille vero ictum devitare studebat. Cursus in stadio, a quo Paulus 1 C o r. 9, 24—27. 2 T i m. 4, 7—8. P h i l. 3, 11—14. phrases mutuatur, ea ratione fiebat, ut quatuor simul ad scopum curre-

rent, qui in altera extremitate stadii erat. Qui primus illum apprehendebat, victor erat; sed ipsi porro cum aliis tribus, et demum rursus cum aliis currendum erat, donec omnes cursu vicisset. Victor omnium in quocunque genere ludi, leve quidem referebat praemium, βραβειον, nempe coronam ex ramis certarum arborum textam, sed honorificentissimam, 1 Cor. 9, 24. Phil. 3, 14. Coloss. 3, 15. 2 Tim. 4, 8. Ubique locorum victor accipiebat quoque frondem palmae, Apoc. 9, 9., et splendide indutus cum summis honoribus in urbem et domum suam deducebatur. — Res athletarum autem minime levis erat. Multum quidem vorabant, ut vires acquirerent, id vero duntaxat vespere; prandium ex rudi pane erat parcum, nec omnibus quibuscunque cibis vescebantur. Victus plerumque 10 ficus arefactae, nuces, mollior caseus, olera et panis, progressu temporis usus carnis optimae et assae cum rudi pane azymo permissus; vino autem et altero sexu prorsus abstinebant, nec eis licebat, mulierem intueri, 1 Cor. 11, 25. — Certae quoque ab eis leges pugnae observandae erant, et qui eas transgressus fuit, praemio, etsi victor esset, privabatur. Hinc erant ludorum judices, qui non modo victorem designabant, sed etiam custodiae legum invigilabant, 2 Tim. 2, 5. 4, 8. — Hos ludos jam olim plures Graeci et Latini carpebant; hinc nihil mirum, potiori parti Judaeorum invisos fuisse. Erat vero Judaeis aliud ludi genus, quod in Palaestina adhuc tempore Hieronymi vigebat. Juvenes nempe levatione gravioris lapidis exercebantur, et qui lapidem omnibus reliquis altius levabat, victor erat, Zachar. 12, 3.

Theatrum, quod ab Herode et ejus filiis in Palaestina introductum fuit, erat aedificium forma majoris semicirculi constructum, ut scena esset in diametro, seu in illa linea, qua dimidium circuli

claudebatur. Si duo sibi obversa erant theatra, dicebantur amphitheatrum, quod forma ovali exstructum erat, ut scena esset in meditullio. Sedes vero spectatorum erant aedificatae in orbem, gradatim altiores. Tectum non erat, nisi posteriori aevo Romae; alias calores vel pluviae linteis vel pannis extensis arcebantur. In theatro hoc, non modo comoediae et tragoediae agebantur, sed etiam congregationes populi habebantur, et legati quoque excipiebantur, Act. Ap. 12, 20. 19, 29., Romani etiam ludos gymnasticos et quidem sanguinolentos, in theatris agebant; nam damnatos et hostes quoque captos cogebant, ut in theatro cum bestiis, vel inter se mutuo usque ad mortem pugnarent, aut etiam praelia repraesentarent, conf. 1 Cor. 4, 9. Hebr. 10, 33.

## Castra.

§. 278. Antiquissimo jam aevo procul dubio, ars quaedam castra metandi viguit. Quae apud Hebraeos usu veniebant, sequentia sunt. Meditullium occupabat sacrum tabernaculum, tanquam palatium regis, prout alias in oriente tentorium ducis medium locum tenere solebat. Proxima tentoria erant Levitarum, qui, ut milites praetoriani, vigilias ad sacrum tabernaculum obibant. Familia Gerschon ad occidentem, Kehat ad meridiem, Merari ad septemtrionem, et sacerdotes ad orientem ante introitum sacri tabernaculi, considebant, Num. 1, 53. 3, 21—38. In aliqua distantia ad orientem erant Juda, Issachar et Zebulon; ad meridiem Ruben, Simeon et Gad; ad occidentem Ephraim, Manasse et Benjamin; et ad septemtrionem Dan, Ascher, et Naphtali. Ita populus in quatuor agmina divisus fuit, et quodlibet agmen trium tribuum, suum habebat signum, דֶּגֶל. Familiae tribuum habebant quaelibet proprium signum, אוֹת, et quilibet Israelita se ad suum agmen et suum signum locare tenebatur. Haec castra rotunda fuisse videntur, qualia nomades metari solent. Hanc castrorum conformationem

subsequentibus temporibus in exemplum imitationis tractam fuisse, nulla occurrunt vestigia. In castris Sauli 1 Sam. 16, 5—16. neque nocturnas excubias deprehendimus, quae tamen alias, si periculum imminebat, agebantur, et statuto tempore mutabantur, Jud. 7, 19. 1 Sam. 14, 16. 26, 14—17. Quum autem dein sub regibus perpetui essent in turribus moenium vigiles, profecto in castris quoque nunquam deerant. Ignes quidem nocturni ante castra alebantur; illam vero Hebraeorum in Arabia Petraea nubem, noctu splendentem, non fuisse, ut quipiam contendunt, hujusmodi castrorum ignem, ex Num. 9, 15—23. evincitur. — Moses Num. 5, 1—4. Deut. 23, 10—15. praecepit: I. ut immundi extra castra degerent; II. ut quilibet praeter arma, paxillo, יָתֵד, instructus esset, quo corpus deoneraturus, terram effoderet, et excrementa rursus terra contegeret, quod nunc quoque Othmani observant, Busbeque epist. III. p. 250.

## Itinera militaria.

§. 279. Similis ordo ab Hebraeis observabatur in itinere. Quando nubes super sacro tabernaculo ascendebat, Num. 9, 15—23.; sacerdotes buccinis argenteis: חֲצֹצְרוֹת, classicum, תְּרוּעָה, canebant, הֵרִיעַ ,תָּקַע תְּרוּעָה, et mox a plaga orientali Juda, Issachar et Zebulon, motis castris, iter ingrediebantur. Clangore buccinarum secundo, ex plaga meridionali Ruben, Simeon et Gad sequebantur. Nunc Levitae, partes sacri tabernaculi et arcam foederis portantes, procedebant, quos ad tertium clangorem, ex plaga occidentali sequebatur Ephraim cum Manasse et Benjamin, et ad quartum Dan, Ascher et Naphtali, ex plaga septemtrionali exsurgentes, tanquam agmen ultimum, נֶגֶב, exercitum claudebant. Quilibet vexillum et signum suum se-

quebatur. Nube rursus descendente eodem ordine castra metabantur, Num. 2, 1. 3. 10. 17—18. 25. 31. 10, 5—8. 23—28. Hunc ordinem in Palaestina demum non potuisse observari, vix opus est monere.

## Signa militaria.

§. 280. Signa erant: I. דֶּגֶל, cuilibet quatuor agminum proprium. Haec quatuor signa videntur fuisse majora vexilla, solis quatuor coloribus praecipuis, albo, purpureo, coccineo et hyacinthino, distincta; Judaei addunt in primo vexillo Judae, leonem; in secundo Rubenis, hominem; in tertio Ephraimi, taurum; et in quarto Dani, Cherubim fuisse acu pictos, quod ex Gen. 49, 3. 9. 17. 22. depromtum, sed incertum est. Cf. Bonfrer. ad Num. 2. II. אוֹת cuilibet majori familiae singulare, fortasse pertica vel hasta, in cujus extremitate frondes vel aliae similes quaepiam res alligatae erant, progressu temporis fortasse clypeus adstrictus fuit. III. נֵס non erat signum portatile, sed stipes vel pertica terrae infixa, ut ex Num. 21, 8—9. liquet. Erigebatur in altis montibus, quo eminus conspecto milites congregarentur; quare ad erectam hanc perticam cornu quoque bellico clangebatur, et barritus ciebatur, Jes. 5, 26. 13, 2. 18, 3. 30, 17. 49, 22. 62, 10—13. Hinc colligitur, in summitate vexillum affixum fuisse, quod vento agitatum, eminus conspiciebatur, Jes. 33, 22. Jer. 4, 6. 21. 51, 2. 12. 27. Ezech. 27, 7.

## Bellum.

§. 281. Ante bellum ethnici interrogabant oracula, praestigiatores, astrologos, necromantas, 1 Sam. 28, 1—10., divinos, et etiam sortem, quae sagittis diversorum colorum

jaciebatur, Jes. 41, 21—24. Ezech. 21, 21. Hebraei, quibus haec omnia interdicta erant, olim consulebant Urim et Thummim, seu sortem sacram, Jud. 1, 1. 20, 27—28. 1 Sam. 24, 37. 22, 5. 23, 2. 28, 6. 30, 8. Post Davidem autem reges, prout animo affecti erant, jam prophetas, jam pseudoprophetas de exitu belli in consilium vocabant, 1 Reg. 22, 6—13. 2 Reg. 19, 2. seqq. 20. seqq. Numini quoque sacrificia offerebantur, quod dicebatur: se ad bellum consecrare, Jes. 13, 3. Jer. 6, 4. 51, 27. Joel 4, 9. Obad. 1. — Bellum, מִלְחָמָה, indicebatur quidem, et nonnunquam etiam de compositione tractabatur, 2 Reg. 14, 8. 2 Paral. 25, 27. Jud. 11, 12—28.; ast id haudquaquam semper observatum fuit, 2 Sam. 10, 1 — 12. Hoste inopinate irruente, vel bello repente exorto, populus missis nunciis, clangore cornu bellici, clamoribus in montibus, donec ex aliis montibus responderetur, et signis illis נֵס ad arma vocabatur, Jud. 3, 27. 6, 24. 7, 22. 8, 23. 11, 10. 19, 29—30. 1 Sam. 11, 7—8. Jes. 5, 26. 13, 2. 18, 3. 30, 17. 49, 2. 62, 10. Expeditio plerumque inchoabat vere, 2 Sam. 11, 1., nec caloribus aestatis interrumpebatur; hyemalia autem agebantur. Compositio belli per duellum, in Bibliis non occurrit; nam 1 Sam. 17, 3—11. provocatio est, qualis in Homero frequens offenditur, quin ab ea compositio belli penderet. — Bellum ab orientalibus, ut divinum judicium respicitur, in quo Deus ipse gentibus jus dicit, et victricem absolvit, victam autem condemnat, 2 Paral. 20, 12. Jes. 66, 15—16. Hinc in lingua Hebraica, Aramaea et Arabica, verba, quae puritatem, innocentiam, justitiam significant, ad victoriam, et verba improbitatis et injustitiae ad cladem transferuntur, Ps. 7, 9. 9, 9. 26, 1. 35, 24. 43, 1. 75, 3. 76, 13. 78, 9. 82, 8. etc. Eadem quoque translatio obser-

vatur in vocibus auxilium significantibus, quia Deus gentem victricem adjuvat.

## Acies.

§. 282. Ante praelium arma parabantur, clypei ungebantur, atque cibus sumebatur, ne vires instantibus laboribus deessent, Jer. 46, 3—4. Jes. 21, 5. Milites, et inprimis duces et reges, nisi forte nosci nollent, 1 Reg. 22, 30—34., splendidissimum apparatum assumebant. — Exercitus in aciem, נֶשֶׁק ׳ מַעֲרָכֶת ׳ מַעֲרָכָה ׳ מַעֲרָךְ, ordinabatur, quod dicitur הֶעֱרִיךְ מִלְחָמָה, et jam Gen. 14, 8., atque deinceps persaepe occurrit, nihil tamen attingitur, ex quo colligi posset, qualis fuerit acies; triplex modo agmen, ut videtur, cornu dexterum et sinistrum, atque centrum, uti et praefecti tertiae partis, שָׁלִישִׁים, saepius memorantur, Gen. 14, 14—15. Jud. 7, 16—19. Exod. 14, 7. 15, 4. 2 Reg. 7, 2. 17, 19. 9, 22. 25. 10, 25. Ezech. 15, 23. Genus quoddam phalangis fuisse, dubitari vix potest. Acies disposita nonnunquam, inprimis si periculum instabat, longa itinera conficiebat, uti quoque Hebraei in acie, ex Aegypto egressi sunt, Exod. 13, 18. conf. Jos. 1, 14. 4, 12. Jud. 7, 11. De exercitu appropinquante eminus non cernebatur nisi nubes pulverum, in minori distantia apparebat fulgor armorum, donec tandem ipsi ordines conspicui fierent, Ezech. 26, 10. Jes. 14, 31. Xenophon in Exped. Cyri I. 8, 5. — Ante praelium milites Hebraei a sacerdotibus, sermone ad fortitudinem animandi erant, Deut. 20, 2., quod recentiori aevo duces et reges praestabant, 2 Paral. 13, 4. 20, 20. Nonnunquam a propheta, vel eo praesente sacrificium offerebatur, 1 Sam. 13, 8—13. Denique sacerdotes buccinis sacris

classicum canebant, הֵרִיעַ, Num. 10, 9—10. 2 Paral. 13, 12—14. 1 Macc. 3, 54.

## Praelium.

§. 283. Graeci, ab acie hostili 4 vel 3 stadiis distantes, canebant Paeana, cui simile quidpiam occurrit 2 Paral. 20, 21. Dein conclamabant, ἀλαλάζειν, quod Hebraeis quoque usitatum fuit, et dicebatur תְּרוּעַ מִלְחָמָה · הֵרִיעַ · צָרַח, Jos. 5, 20. 1 Sam. 17, 52. Jes. 5, 29—30. 6, 5. 16. 20. Jer. 4, 19. 25, 30. 42, 13. Clamor hic Jud. 7, 20. erat חֶרֶב לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן; gladius Jehovae et Gideonis; alias fortasse, saltem nonnunquam, erat clamor inconditus sine certis verbis. Ipsa quoque processio exercitus cum armis, curribus et equitibus, ingentem strepitum excitabat, qui fremitibus maris aut exundantium aquarum, comparatur, Jes. 17, 17—20. Jer. 28, 2. — Praelia in Bibliis non describuntur, sed paucissimis attinguntur. Velites procul dubio, ut apud alias gentes, praelium, מִלְחָמָה, inchoabant; tandem phalanx protensis hastis citissimo cursu in hostem irruebat; hinc velocitas cursus in Bibliis magna laus militis, 2 Sam. 2, 19—24. 1 Paral. 12, 8. 18. Ps. 18, 34—35. Persaepe singuli milites cum singulis manus contulisse videntur, ut fortitudine fere omnia agerentur; hinc milites exacerbati, magnas strages edebant, et clades erant ingentes, 2 Paral. 13, 17. Stratagema, saepe recurrens, erat, diviso exercitu ex insidiis adoriri, Gen. 14, 14—16. Jos. 8, 12. Jud. 20, 39. Dolus quoque malus in hostes licitus habebatur, in Bibliis vero non occurrit, nisi Gen. 34, 25—34., ubi autem reprobatur; nam factum Jahel Jud. 4, 17—22., erat potius minus recta exceptio in collisione officiorum, quam dolus malus. Orien-

talium aggressio semper est, et erat quoque olim, vehemens; si vero in fortes irruunt adversarios, terga vertunt, mox rursus majori impetu adorturi; Romanorum vero militum erat in acie stare, et impetum hostium sustinere, ad quod alluditur 1 Cor. 16, 3. Gal. 5, 1. Eph. 6, 14. Phil. 1, 17. 1 Thess. 3, 8. 2 Thess. 2, 15.

## Obsidiones.

§. 284. Si hostis imminebat urbi, excubiae in turribus sedulo vigilabant, et etiam in verticibus montium constituebantur, qui, quae observabant, per signa vel per nuncios significabant; Jerosolymae fontes quoque extra urbem obstruebantur, Jes. 22, 9—11. — Hostes urbem, vel inopinate opprimebant, vel ex insidiis, aut ex proditione, capiebant, vel assultu occupabant, vel fame et siti ad deditionem cogebant. Obsidiones, defectu machinarum, quibus moenia perrumperentur, diuturniores erant, et hinc non suscipiebantur, nisi alia media fefellissent. Ante obsidionem urbs ad deditionem invitabatur, קְרָא אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם, Deut. 20, 10. Jes. 36, 1—20. 36, 8—20. Si obsessi pactionibus se dedere cogitabant, proceres ex urbe in castra hostium egrediebantur; hinc egredi vel exire, idem est ac, pactionibus urbem dedere, 1 Sam. 11, 3. 10. 11. 2. Reg. 18, 21. 24, 12. Jer. 21, 9. 38, 17—18. 1 Maccab. 6, 49. Antiquissimo aevo hostis urbem corona simplici, duplici, aut etiam triplici cingebat, et assultu urbem capiebat, quod et recentiori aevo fieri consuevit, si spes successus affulgebat; hinc descendunt tritae de obsidione phrases: castra contra urbem metari, et צור angustiare, quia obsessis jam fuga interclusa erat, Jos. 10, 5. Jud. 9, 50. 1 Sam. 11, 1. 1 Reg. 19, 17. 2 Reg. 25, 1. Jes. 29, 3. Nota autem jam aetate Mosis erat quo-

que circumvallatio, et vallum seu agger, Deut. 20, 19—20., etsi dein primum 2 Sam. 20, 15. memoratur.

## Circumvallatio.

§. 285. Circumvallatio, περιτείχος, χαράκωμα, דָּיֵק, ex corona militum circa urbem, orta est; quum enim exercitus saepe longiori tempore urbem corona cingeret: castra per fossam contra eruptiones obsessorum muniebat, et, ne a tergo facile impeti posset, aliam fossam extrinsecus, priori parallelam, parabat. Hae fossae diuturniori obsidione dilatabantur, et ex terra effossa utrinque murus et turres exstruebantur; ita novum contra urbem munitam munimentum exsurrexit, in quo exercitus tuto degebat. Haec circumvallatio, de qua dicitur: בָּנָה דָּיֵק · בָּנָה מָצוֹר עַל הָעִיר, 2 Reg. 25, 1. Jer. 52, 4. Ezech. 4, 2. 17, 17. 21, 17. 27, 8., ita conclusit incolas urbis, ut fame, morbis, et hostium missilibus, lente conficerentur, 2 Reg. 6, 28—31. Ezech. 4, 10—15. 5, 10—15. 16, 17. Jer. 32, 24. 34, 17.

## Vallum seu agger.

§. 286. Vallum seu agger, סֹלְלָה, primum medium fuit, quo alta et valida moenia superabantur, nempe declivis mons, ex aggesta terra paratus, trabibus ex utraque parte, ne dirueret, munitus, versus moenia semper altior, ut tandem illa aequaret. Hic agger a circumvallatione oblique versus debiliorem munitionis partem exaggerabatur, et id dicitur: שָׁפַךְ סֹלְלָה עַל הָעִיר, 2 Sam. 20, 15. 2 Reg. 19, 32. Jer. 6, 6. 32, 24. 33, 4. Ezech. 4, 2. 17, 17—23. 26, 8. In aggerem missilibus pugnabant obsessi, et hostes ex aggere in moenia arma emittebant, donec arietem admovere possent, ut moenia perforarent vel perrumperent, ubi obsessi non raro intrinsecus secundum murum exstruebant, et

proximas domus, ut materiam acquirerent, diruebant, Jes. 22, 10. Interdum captos hostes insigniores in moenibus flagellabant, vel interficiebant, aut sacrificabant, ut hostes ad discessum permoverent, 2 Reg. 3, 27. Muro autem perrupto, פָּה בְּרְצָה, Ezech. 21, 27., hostes mox irrumpentes, majorem partem moenium diruebant, quod et alias fieri consuevit, si urbs pactionibus dedita fuit, 2 Reg. 14, 13. 2 Paral. 25, 23—24. Ceterum funibus trahere urbem in vallem, 2 Sam. 17, 13., est vana jactatio proverbialis.

## Consectaria victoriae.

§. 287. Victor olim arbitrario quidem jure in victos utebatur, humanitas tamen laudabatur. Victores omnia, non modo pecora, segetes, fructus ipsosque agros, hortos, domus et deos seu idola, sed etiam uxores et proles sibi attribuebant, et in servitutem vendebant, imo crebro quoque urbes ipsas evertebant, 2 Sam. 5, 21. 2 Paral. 25, 14. Hos. 10, 5—6. Jer. 46, 25. 48, 7. 13, 46. Virgines et uxores violabantur, Lam. 2, 11. Jes. 15, 16. Proceres, et quicunque insigniores, milites, et opifices, qui arma parare et munitiones exstruere possent, in dissitas regiones deportabantur. Victores tamen nequaquam omni suo jure utebantur, sed plerumque reges ipsos populis permittebant, et solummodo fidei suae adstringebant, ac tributa exigebant, ut nonnisi defectionibus et rebellionibus iteratis coacti, ad illa extrema descenderint, Gen. 14, 4. 2 Reg. 23, 34. 24, 1. 14. Jes. 24, 2. Jer. 20, 5—6. etc. Capti autem omnibus spoliabantur, et nudi in servitutem ducebantur. Si urbs vi capta fuit, omnes viri interficiebantur, mulieres et proles in servitutem redigebantur, et levissimo quoque pretio vendebantur, Mich. 1, 11. Joel 4, 3. Jes. 47, 3. 20, 34. 2 Paral. 28, 9—15. Ps. 44, 13. — Hinc tan-

tus planctus eorum, qui victi erant. Fugiebant, qui poterant, Jes. 5, 6. 16, 1—6. Jer. 4, 10. 13. 41, 5. 43, 6. Qui manebant, aurum et argentum abjiciebant, ut ab immanitate militum tutiores essent, Ezech. 17, 19.; confugiebant in specus, in vertices montium, et in rupes, quae ideo tropice pro refugio et asylo veniunt, ut ipse quoque Deus saepe rupes, צוּר, dicatur, Jud. 20, 47—48. Jer. 4, 29. 16, 16. 22, 20. Ezech. 7, 7. 17. Jes. 26, 4. Hanc calamitatem prophetae nonnunquam repraesentant tanquam gravem ebrietatem, cujus incommoda a generosis illarum regionum vinis multo majora sunt; et quemadmodum sors hominis dicitur calix, ita quoque haec sors tristissima dicitur calix titubationis, כּוֹס תַּרְעֵלָה, Jer. 25, 15—31. Nah. 3, 11. Zach. 12, 2. Ps. 75, 9.

Victor, si erat ultor injuriarum, non raro arbores succidebat, fontes obstruebat, agros lapidibus opplebat, et solum in multos annos reddebat sterile. Id Hebraeis quidem Deut. 10, 19—20. interdictum erat: ast praetermissum non fuit, 1 Paral. 20, 1. 2 Reg. 3, 18—25. Capti reges et proceres vinciebantur, excoecabantur, vel mutilabantur, humi prostrati pedibus calcabantur, et interficiebantur. Capti nonnunquam quoque super spinas prostrati, serra dissecabantur, vel machinis triturationis conterebantur, 2 Sam. 12, 31. 1 Paral. 20, 3. Jud. 8, 5. Non raro senes et proles et mulieres interficiebantur, et cadavera prolium in acervos accumulabantur, רטשׁ, 2 Reg. 8, 12. Hos. 10, 14. 14, 1. Jes. 13, 17—18.; imo uterus quoque gravidarum dissecabatur, Jes. 13, 16—18. 2 Reg. 8, 12. Amos 1, 13. — Lex Mosaica similia non praecepit; nam nec excisio Canaanaeorum, de qua posthac loquemur, huc pertinet, neque etiam huc trahi potest anathema, חֵרֶם, seu votum irrevocabile, quo omnia viva internecioni, reliqua

vel igni vel sacrario addicebantur, urbs solo aequabatur, et locus sale conspergebatur, maledicto addito in illum, qui rursus urbem aedificaret, i. e., munitionem restitueret, Lev. 27, 21. 28—29. Num. 18, 14. Deut. 13, 17.; id enim in exemplum justitiae vindicativae, in urbes idololatras, ad deterrendos alios statutum erat. Alioquin populi victi solum tributarii fiebant, 2 Sam. 8, 6. 14, 2. 2 Reg. 14, 14.; sed hoc ipsum olim erat magnae ignominiae, quae in deos quoque, tanquam imbecilles, redundabat, 2 Sam. 8, 6. 14, 2. 2 Reg. 19, 8—13. Jes. 7, 20. Ps. 9, 21.

Victores gaudio et laetitia diffluebant. Victoria undique ex montibus proclamabatur, Jes. 42, 11. 45, 9. 52, 7—8. Jer. 50, 2. 25. Ezech. 7, 7. 17. Nah. 2; 1. Militibus victoribus omnes, et ipsaè quoque mulieres cantantes et saltantes, occurrebant, Jud. 11, 34—37. 1 Sam. 18, 6—7. Epinicia exarabantur: et heroum quoque, qui ceciderant, laus canebatur, 2 Sam. 1, 17—18. 2 Paral. 35, 25. Jud. 5, 1—31. Deut. 15, 1—21. Erigebantur victoriae monumenta, 2 Sam. 8, 13. Ps. 6, 1., et arma hostium templis consecrabantur, 1 Sam. 31, 10. 2 Reg. 8, 7. 11, 10. 1 Paral. 11, 10. Bene meritis dona et matrimonia honorifica offerebantur, Jos. 13, 7. 1 Sam. 17, 25. 28, 17. 2 Sam. 18, 11. Sub Davide ordo quoque heroum honorificentissimus institutus erat, 2 Sam. 23, 8—39. 1 Paral. 11, 10—50. — Cadavera hostium a pluribus gentibus, avibus et feris discerpenda relinquebantur. Id prophetae, ut convivium sistunt, quod Deus, Judex populorum, feris praeparet, 1 Sam. 17, 44. Jer. 25, 33. Zeph. 1, 7. Non raro quidem cadavera insigniorum consanguineis reddebantur, 2 Sam. 2, 32. 21, 14. Ezech. 39, 11—14. 2 Macc. 12, 13.; interdum vero contumeliis afficiebantur, Jud. 7, 27. 1 Sam. 31, 8.

Hebraei ob leges de immunditie, cadavera sepelire, et milites se ab immunditie, tactu cadaverum contracta, purificare tenebantur, Num. 31, 19—24.

## Rigor antiqui juris bellici.

§. 288. Jus belli olim ubique terrarum erat rigorosum et immane; quare Hebraeis condonandum, si nonnunquam eodem rigore usi sunt, ut per hujusmodi exempla aliis gentibus terrorem incuterent, eas ab offensionibus deterrerent, et suae tranquillitati consulerent. Nec omnia, quae egerunt Hebraei, probanda aut excusanda sunt, 2 Reg. 15, 16. 2 Paral. 25, 12. Jud. 8, 4—21. 20, 1—30.; neque etiam omnis rigor, quo usi sunt, damnandus est; nam jure gentium naturali licet hosti tot tantaque mala inferre, quot et quanta, ad alias gentes a laesionibus deterrendas, necessaria sunt. A mansuetudine autem et immanitate gentium dependet, quae mala ad hunc finem sufficiant. Si mutata rerum facie nunc in Europa jus belli, tacito consensu populorum, humanius est: hoc jure antiqui uti non poterant, nisi vellent omnibus aliorum laesionibus patere. Num. 31, 14. 15. 2 Sam. 12, 31. coll. 2 Sam. 10, 1—5. 11, 1. Amos 1, 13. et 2 Sam. 8, 2. coll. 2 Reg. 3, 27. Amos 2, 1. Hebraei tamen plerumque erant aliquantum mitiores, 2 Sam. 8, 2. 1 Reg. 20, 30—43. 2 Reg. 6, 21—23. 2 Paral. 28, 8.

## Hebraeorum jus belli in Canaanaeos.

§. 289. Caussa expulsionis Canaanaeorum, Gen. 15, 16. dicitur fuisse morum corruptio, quos descriptos invenies Sapient. c. 12. Moses quidem singula Canaanaeorum flagitia non enumerat: neque enim erat opus, quum satis comperta ea essent Hebraeis. Inquit tamen Deut. 12, 31.

Omnes abominationes, quas aversatur Dominus, fecerunt, diis suis offerrentes filios, et filias, et comburentes igni. Tale igitur ac tam detestabile hominum genus delere volens Deus usus est opera Hebraeorum, quibus regionem Canaan concessit, ut, adversus alteros justitiam suam exercens, sua erga alteros beneficentia uteretur, atque ut hi alieno exemplo edocti divinis praeceptis obtemperare, foedosque, ac barbaros mores aversari discerent. His positis, quibus satis superque vindicatur occupatio regionis Palaestinensis per Hebraeos, non erit tamen supervacaneum cetera persequi, quae, quamvis non diserte in S. Scriptura dicuntur, tamen ex historia Patriarcharum legitime concluduntur *). Abraham cui Deus regionem Canaan promisit, cum servis et gregibus suis, pascua hujus regionis occupaverat, atque puteis, quos fodit, et altaribus, quae aedificavit, voluntatem, sibi hanc regionem propriam habendi, declaraverat, Gen. 12, 5—6. 8—9. 21, 25—30. conf. 13, 4. 14, 18. 15, 7. 13. 21. 17, 8. Conf. supra §. 45. Hic patriarcha eam dein non Ismaëli, sed Isaaco reliquit, qui rursus eam non Esauo, sed Jacobo assignavit. Canaanaei quidem jam erant in regione, Gen.

*) Menochius de republ. Hebr. L. 1. c. 2. quaest. 9: „— — Nec desunt graves auctores, qui non tam primo occupatam, quam repetitam ab Hebraeis fuisse Chananitidem dicunt. — — Porro S. Augustinus etiam causam affert propter quam Chananaeos solo, quod insederant, exturbare placuit, ita enim scribit; Quia Chananaei excepto illo peccato, quod possessionem alienam invaserant, multa nefanda et inaudita crimina committebant, in tantum, ut quando Dominus Sodomam et Gomorrham subvertebat, dixisse legatur: Necdum enim completae sunt iniquitates Amorrhaeorum, et expectabat Dominus, ut aut converterentur, et agerent poenitentiam; aut certe si converti nollent, crimina criminibus cumulantes, et peccandi mensuram implentes, justissimam Dei sententiam sustinerent. Quia ergo eos dupliciter invenit reos divina censura, pro eo, quod et terras alienas invaserant, et postea scelera et crimina inaudita commiserant, justo judicio puniuntur, et Israelitico populo antiquorum possessio reformatur. Haec Augustinus." —

12, 6., sed pauci, qui aliquos duntaxat districtus tenebant. Patriarchae itaque haec pascua sibi propria reddiderunt, et 215 annos possederunt, neque Jacob et filii ejus, in Aegyptum migrantes, regionem abdicarunt; animo enim revertendi discesserunt. Gen. 38, 21—22. 48, 4. 21. 22. 49, 1—26. conf. 1 Paral. 7, 21. 24. Morantibus autem illis in Aegypto, Canaanaei aucti, illa pascua occuparunt, atque Hebraeos regione excluserunt, qui proinde jure suo regionem repetebant, et quum spes cessionis spontaneae, nulla affulgeret, jure armis utebantur. Transactionem pacificam offerre, Canaanaeorum fuisset, quibus jus Hebraeorum apprime notum fuit; quod si rem armis experiri maluerunt, omnia consectaria sibi imputare debebant. Jos. 11, 19. 9, 3—26. Cf. Janssens Hermen. Sacra Vol. I. p. 90 seqq.

## Praeda, stipendium.

§. 290. Ad consectaria victoriae spectat inprimis praeda, שָׁלָל, בַּז, quae militum labores remunerabatur, et hinc eis singularem laetitiam creabat, Gen. 49, 27. Exod. 15, 9. Jud. 5, 30. Jes. 9, 2—3. Joel 4, 11. Ezech. 29, 18—20. Ps. 119, 162. Milites enim antiquiori aevo, etiam sub regibus, exceptis praefectis et praetorianis, stipendio carebant, sed ex suis facultatibus, et ex illis, quae a parentibus submittebantur, victitabant, Jud. 20, 10. 2 Sam. 17, 17—20. Recentiori demum aevo reges annonam in urbibus, עָרֵי מִסְכְּנוֹת, deponebant, 2 Paral. 17, 12. 32, 28. Milites conducti, fortasse exemplo Phoenicum Ezech. 28, 11., occurrunt quidem 2 Sam. 10. et 2 Paral. 25, 6—9.; sed de praeda nihilominus participabant, ut merces non militibus, sed regi, eos elocanti, soluta fuisse videatur. Sub monarchia Persica stipendium militare invaluit; ast praeda praemium militare mansit. Maccabaei, exemplo Graecorum,

stipendia solvebant, 1 Macc. 14, 32. Hinc stipendium in N. F. saepe occurrit, et etiam tropice usurpatur, Luc. 3, 14, Rom. 6, 23. 1 Cor. 9, 7. 2 Cor. 11, 18. 2 Tim. 2, 4. — Praedae autem deputabantur non modo bona quaecunque, sed etiam captivi viri et mulieres, puellae et pueri, inprimis in urbibus vi captis, in quibus omnes in servitutem redigebantur. Gen. 14, 11—12. Jud. 5, 30. Milites Hebraei, Num. 31, 48—54., sibi attribuebant, quidquid arripuerant, exceptis solis pecudibus et hominibus. Res magni pretii interdum bellidux sibi vindicabat, Jud. 8, 24—25., quod David imitatus, thesauros pro exstructione templi collegit, 2 Sam. 8, 11—12. 12, 30. 2 Paral. 28, 14—19. 19, 2—5. Pecudes autem et homines congregabantur, et numerati, in duas partes dividebantur, quarum altera cedebat illis, qui domi remanserant, sed hi quinquagesimam partem Levitis tradere tenebantur; altera vero ad milites pertinebat, qui 500^mam duntaxat partem sacerdotibus tradebant, conf. Gen. 14, 20. Inter milites partitio erat aequalis, sive praelio interfuissent, sive interim castra custodiissent, 1 Sam. 30, 20—25. Hinc, ut portiones fieri possent aequales, pecudes et homines capti, venditi, et pecuniae distributae fuisse videntur. Ast si urbs anathemati, חֵרֶם, subjecta fuit, praeda omnis interdicta erat, raro exceptio locum habuit, Deut. 2, 34. 3, 7. Num. 21, 3. Lev. 27, 28. Jos. 6, 24—26. 8, 26—28. 10, 28—30. 11, 11.

Praeda, quam retulerunt Hebraei ab Aegyptiis Exod. 3, 22. 11, 2. „cedebat monente Bonfrerio ad Exod. 3, 22. in compensationem servitutis, et laborum, quos tot annis pertulerant Hebraei in Aegypto." Adde omnia, quae Hebraei secum sumere non poterant, Aegyptiis relicta fuisse.

# PARS TERTIA.

## De antiquitatibus sacris.

### CAPUT PRIMUM.

### Conspectus historiae religionis Biblicae.

#### Religio usque ad diluvium.

§. 291. Protoparentes nostri, omni experientia destituti, ab ipso Deo educabantur, et ad agnitionem creatoris et gubernatoris universorum, atque ad morum disciplinam ducebantur, (Conf. Schlegel über die Weisheit der Indier pag. 89 seqq. p. 105) inprimis per illud interdictum de arbore cognitionis boni et mali, id est, in cujus interdicto ratio hominis cognitione boni et mali moralis excolenda erat, id enim phrasis, דַּעַת טוֹב וָרָע, ex usu loquendi Hebraico, significat, Gen. 2, 8—20. Hinc nempe primi homines observabant, non solum, esse ens aliquod intelligens supremum, a quo ipsi et omnia alia dependerent, sed etiam, non pro lubitu quaecunque esse agenda, sed discernenda, quae huic supremo rerum omnium Domino placerent et quae displicerent. Ex castigatione quae violationem interdicti subsecuta est, discebant protoparentes justitiam Dei, ast simul etiam specimen misericordiae Ejus accipiebant. Deus enim, postquam poenam serpenti inflictam exhibuerat, malorum, quae iis, eorumque posteris annuntiare volebat, gravitatem temperavit, promisso iis Aliquo, qui olim ex foemina nasciturus, et serpentem, invi-

sum istum ac perennem inimicum, omniumque malorum auctorem, tandem conculcaturus esset. — Accessit redargutio Caini in fratrem exacerbati, et ejusdem deinceps fratricidae relegatio permolesta, quae, coaevis et posteris ob oculos versans, perpetuo inclamabat, malum esse Deo exosum, et poena dignum. — At progressu temporis, quum plura delicta manerent impunita, plurimi, sensualitate et levitate abrepti, negligebant illa monita divina in factis posita, atque potentiores opprimebant infirmos et debiles, omniaque caedibus et sanguine complebant. Res jam circa annum 235 post hominis creationem (Gen. 4, 26. 6, 1.), eo delapsae erant, ut Dei cultores necessarium esse duxerint, sese nomine **filiorum** seu **cultorum Dei**, distinguere a reliquis tanquam **filiis hominum**, qui, Dei obliti, **humano impetu** ad quaecunque audenda abripiebantur. Hoc malum per connubia cultorum Dei cum filiabus hominum, i. e., irreligiosorum, latius serpsit; hae enim uxores, familias quoque piorum corrumpebant, quum informationem prolium, ad quam matres plus, quam patres contribuunt, negligerent, atque ita progeniem nequiorem relinquerent. Hinc corruptio paulo post omne genus hominum ita pervasit, ut repetita Dei monita per spiritum propheticum, Gen. 6, 3., nihil proficerent; quare diluvium subsecutum est. Cf. infra §. 294.

## A diluvio usque ad Abrahamum.

§. 292. Haec terribilis omnium viventium strages, 120 annis antea, Gen. 6, 3. annunciata fuit, ut Noachi familia agnosceret, eam esse a Deo immissam, ut insigni hoc facto, cujus memoria facile per omnes generationes conservaretur, patefieret, esse summum universorum gubernatorem, cui vitia hominum displicent, et qui, etsi longanimis,

nihilominus in sceleratos demum animadvertit. Accessit post diluvium monitio divina, omnem homicidam morte plectendum esse, et nullum porro diluvium fore; atque haec securitatis spes signo visibili, arcui in nubibus, annexa fuit. Posteri Noachi has doctrinas alta mente reposuerunt, et, consilio aedificandi turrim, ne dispergerentur, divinitus dissipato, facile observabant, id Deo displicuisse. Ita quoque illud, quod Nimrod aggressus est, vi regnum sibi condens, reprobabant, quod ipsum nomen Nimrod, נִמְרֹד, rebellis, et proverbium: sicut Nimrod venator potens coram Jehova, innuit. Ast progressu temporis homines rudes, sibi consulere non valentes, et imaginatione ducti, coeperunt, diversis objectis vim sublimiorem et divinam tribuere, et ab iis opem exspectare. Ita in numina transformata sunt saxa, arbores, animalia, venti, fluvii, sol, luna, astra, defuncti homines, etc. Accesserunt demum imagines sculptae, altaria, templa etc. Primum quidem, Deum creatorem et gubernatorem universorum, et has creaturas, simul venerabantur, paulo autem post, Dei obliti, has solas adorabant, et cum haec ficta numina morum probitatem non curarent, disciplina quoque morum magis magisque negligebatur, ut tandem plurima gravissima scelera nihili fierent, imo et in cultum deorum verterentur.

## Abraham, Isaac et Jacob.

§. 293. Corruptione hac nova se latius diffundente, Deus vocavit Abrahamum, cujus majores inde a primo homine religionem et morum probitatem custodiverant, Gen. 5, 1—32. 11, 10—32.; ast demum quoque in idololatriam prolabebantur, Jos. 24, 2. Hunc Chaldaeum et posteritatem ejus, Deus decrevit custodem religionis usque in illud aevum, quo ad reliquas gentes propaganda esset. Hoc fine Deus promisit

huic Semi generationis decimae postero protectionem, amplissimam progeniem, possessionem regionis Canaan, atque omnes gentes quondam per ipsius semen beandas fore, Gen. 12, 13. 18, 18. 22, 18. Has promissiones Deus nomini Abraham et Sarra copulavit, atque obligationem, religionem custodiendi, Gen. 18, 19., circumcisioni annexuit, ut haec ipsa nomina et signa essent perpetua documenta et promissionum et custodiae religionis. Has easdem promissiones Deus repetivit deinceps Isaaco et Jacobo Gen. 26, 4. 28, 14., qui quod suarum erat partium, sedulo praestabant, et cultum veri Dei domesticis suis praecipiebant et ad posteros suos propagabant, Gen. 28; 20 — 22. 35, 2 — 7. 9 — 13. 39, 9. 50, 17 — 20. Hae promissiones atque haec officia Abrahami et posterorum ejus per Isaacum et Jacobum, sunt cardo totius antiqui foederis; quare omnia, quae deinceps consecuta sunt, ad illa referenda sunt, atque ipsum quoque novum foedus cum illis arctissimo nexu cohaeret.

„Qui promissa Abrahamo, posterisque ejus bona rerum caducarum possessione cohibent, immortalitatis illius beatae et scientia, et spe exclusa, omninoque veteri testamento nihil, nisi mortalium bonorum spem relinquunt, ii profecto nimis humiliter de religione divinitus tradita sentiunt, nec vim promissorum divinorum ullo modo adsequuntur. Paullus quidem (Tit. I. 2.) spem vitae aeternae cum ipsis rerum humanarum initiis adaequat. Eam enim Deum fallere nescium, ait, επαγγειλασθαι προ χρονων αιωνιων promisisse ante antiquissima tempora, i. e. initio rerum humanarum. — — — Χρονοι αἰωνιοι, si non de infinita illa aeternitate capiuntur, quid aliud, quam initia rerum humanarum, longe antiquissima tempora significare possunt? — de quibus capiebat Aquinas, aeterna interpretans antiqua. In quo clarum est, Apostolum in animo habuisse promissiones, quas Adamo, Abrahamo Deus ipse, aliis

deinde per prophetas fecerat, de vita aeterna per Christum speranda. Rom. I. 2." Dr. J. A. Ernesti in vindiciis arbitrii divini in religione constituenda p. 189. opusc. theol. Lipsiae 1792.

## Patriarcharum religio.

§. 294. Optime Verschuir opusc. p. 17 seqq. (ex edit. Lotze Traj. ad Rh. 1810) proposuit capita religionis Patriarcharum: „Omnium piorum patriarcharum religio ex revelatione divina hausta, atque per traditionem a Noacho accepta, cum omni ejus posteritate, atque toto humano genere communicata est; sed alibi citius alibi tardius deperdita. Omnes illi prisci mortales, genuino Numinis cultui adhaerentes, firma fide credebant, unum verum esse Deum, spiritum perfectissimum, ac omnipotentem; eum totum hunc mundum, tam materiae, quam formae respectu solo omnipotente jussu fecisse, creasse, ut splendidum suarum virtutum et beneficiorum esset theatrum; homines in hoc terrarum orbe collocasse rationales, qui haec spectarent, admirarentur, mundique auctorem et dominum venerarentur, adorarent, et colerent; eundem omnia a se facta provida cura curare, conservare, gubernare; speciatim hominibus consulere, eorumque vitae casus dirigere; hominum esse, Dei imaginem exhibere in hac terra, ejus justitiam, aequitatem, bonitatem, clementiam, misericordiam erga creaturas omnes, praecipue naturae consortes, imitari. Sed non minus convicti erant de corruptione et peccatis humani generis a creationis scopo magis, magisque aberrantis; hunc esse malorum omnium fontem, omnis miseriae, et lacrymarum scaturiginem; omnia bona a coelesti origine derivanda, cum Deus optimus terram jucundum hominum, et animantium habitaculum innumeris bonis et oblectamentis refertum, ornatumque ad ejus incolas recreandos, et oble-

ctandos, fecerit. Qui si in mutuo amore, concordia, et virtute persisterent, hic tanquam in deliciarum paradiso viverent. Hominum culpae mala, calamitates, miseriam omnem tribuendam esse, probe erant persuasi, et convicti. Probe noverant imaginum, et falsorum deorum cultum, nec non scelera et peccata in Deum, et homines omnia fugienda, pietati et virtuti operam esse dandam. Non latebat Abrahamum (— conf. Joh. 8, 56. —), aliosque Israelitarum majores humani generis Servator, qui suo tempore peccata expiaret, cunctaque ad primaevam revocaret integritatem, et felicitatem, quippe statim post tristem lapsum primis hominum parentibus promissus (— cf. supra §. 291. —) quique crebro tanquam Jehovae angelus, hominumque patronus et servator iis apparuit (— conf. supra §. 222. —). Non omnis eorum spes intra angustos vitae hujus limites conclusa tenebatur, sed ulterius ad veram atque perennem alterius vitae felicitatem se extendebat (— conf. not. ad §. 293. —). Nemo probaverit, eos vitae alterius ignaros, hac parte gentilibus fuisse minores, quorum poëtae passim praemia, et poenas apud inferos canunt, quae licet fabulis involuta sapientiores viderent, tamen illi probabilem vitae futurae conceperant spem. Prisci autem hujus aevi homines pii noverant, Enochum ob probitatem et virtutem Deo prae caeteris adamatum, multo citius ex hac vita raptum fuisse, quod utique factum non fuisset, si prorsus in morte periisset. Moribundi in Deo adhuc spem et fiduciam collocabant. Bileamus, etsi homo nequam, tamen hujus verae religionis principiis imbutus, optat mortem suam fore instar mortis hominum proborum (— Num. 23, 10. —), si autem nihil ex ejus opinione post mortem sperandum, aut metuendum, voti hujus probabilis ratio reddi nequit *)."

*) Vide libr. Job, et historiam Patriarch. in libr. Genes. contentam.

Haec jam fuit religio piorum patriarcharum, quam Moses praesumit Hebraeis probe notam fuisse; quare in libro Gen. non omnia ejus capita diserte attinguntur, et tantum ea copiosius exponuntur, quae prae reliquis ad legislationem Sinaiticam praeparabant.

Cultus Dei fere orationibus, altaribus, sacrificiis, decimis, jurejurando, et votis absolvebatur, Gen. 4, 3—4. 8, 20. 12, 7. 8. 13, 4. 18. 14, 20. 15, 8—20. etc. De celebratione Sabbathi hoc solum est vestigium, quod periodus septem dierum Gen. 7, 4. 10. 8, 10. 12., et ipsum quoque hebdomadis nomen שָׁבוּעַ, Gen. 29, 27. occurrit; unde colligitur, diem septimam, juxta Gen. 2, 2., saltem singulari quopiam modo fuisse discretum.

## Moses.

§. 295. Hebraei multi in Aegypto jam deos Aegyptiorum colebant, quum Moses divinitus mitteretur, ut eos e servitute liberaret, Exod. 3, 13. Ut igitur verae religionis custodes, non solum ex Aegypto, ubi ulteriori temporis progressu, cultum Dei dimisissent, educerentur, sed etiam ut ii, qui a Deo defecerant, ad agnitionem veri Dei reducerentur, necessaria erant miracula, quae ita simul et praedicerentur et patrarentur, ut Dei omniscii et omnipotentis argumenta essent manifesta, et non modo Pharaonem ad dimissionem Hebraeorum cogerent, et exercitum ejus, ne Hebraeos persequi posset, perderent, sed etiam Hebraeos convincerent, opera haec esse Dei gubernatoris universorum, et Mosen, per quem haec praedicta et patrata sunt, esse ejusdem Dei legatum, Exod. 6, 7. 7, 5. 9, 14—16. 29. 10, 2. 11, 9—10. 12, 9. 14, 4. 17—18. 31. 16, 12. 19, 4. 9. Deut. 4, 35. 39. His operibus simul ostendendum fuit, alia numina, quae suos cultores

Aegyptios a plagis immissis liberare non poterant, esse inania, et viribus carere, Exod. 12, 12. Nisi autem Hebraei deinceps in Arabia, porro similibus omniscientiae et omnipotentiae testimoniis confirmati, et divinis hujus generis auxiliis adjuti fuissent: nec in cultu veri Dei perseverassent, neque eas dispositiones et leges suscepissent, sine quibus inter gentes, quae idololatriam et multitudinem deorum sanae rationi deputabant, veram unius Dei invisibilis religionem non conservassent, ut vel ex eo liquet, quod sub providis licet his cautionibus constituti, nihilominus toties ad diversas superstitiones abrepti fuerunt.

Qui Mosis miracula praestigiis, vel imposturis, vel mythis deputant, aut conficta esse contendunt, assertum suum, nec cum egressu Hebraeorum ex Aegypto, neque cum subsequente certa historia conciliare, neque etiam originem hujus ideae Dei, quae in his scriptis exhibetur, explicare possunt, ut adeo ipse hic egressus, et subsequens historia, atque haec Dei idea testetur, illa miracula vere patrata fuisse.

## An Moses docuit Deum mere nationalem?

§. 296. Mosen non docuisse, nisi Jehovam Deum tutelarem Hebraeorum, seu nationalem, tot loca reclamant, ut mirum sit, quospiam in hanc delapsos esse sententiam. Nam nomine Jehovae compellat illum, qui creavit coelum et terram, Gen. 1. Exod. 20, 8—12. 31, 17. Deut. 4, 23.; qui diluvium immisit, Gen. 6, 9.; qui ab Abrahamo et Melchisedeko dicitur celsissimus, dominus coeli et terrae, et judex universae terrae, Gen. 14, 18—20. 17, 1. 18, 16—25.; a Josepho agnoscitur omniscius gubernator universorum, Gen. 39, 10. 45, 5. 8. 50, 20.; qui se Jehovam semper eundem esse dicit, Exod. 6, 3.; qui illa miracula in Aegypto et in Arabia et praedixit et patravit, quibus,

se omniscium et omnipotentem esse manifestavit, Deut. 4, 32—36. 10, 21. Exod. 6, 7. 7, 5. 10, 1—2, 14, 18. 31.; qui est auctor vitae omnium viventium, Num. 16, 22. 27, 16.; invisibilis (apparitiones enim factae erant in symbolis) Exod. 33, 18—23. Deut. 4, 12—20. 39.; cujus est coelum et terra et omne, quod in eis est; et qui etiam peregrinos amat, Deut. 10, 14—18.; praeter quem denique nullus est Deus, Deut. 4, 39. 6, 4. 32, 39. Moses Jehovam ubiqne proponit omnipotentem omnium hominum et populorum gubernatorem, qui nec donis, neque sacrificiis corrumpi potest, resipiscentibus vero se misericordem et clementem exhibet. Hunc verum Deum docet esse illum, qui ab Hebraeis colendus sit, non tantum, quia unicus est Deus, sed etiam, quia Patriarchis, eorumque posteris permagna beneficia promisit, et partim jam praestitit, eos ex Aegypto eduxit, legibus instruxit, et jamjam in Canaan introducturus est, atque futuro quoque aevo proteget; denique quia Deum hunc elegerunt regem. Cf. Janssens l. c. Vol. I, p. 74.

## An Moses non sistit Deum nisi formidabilem?

§. 297. Deum a Mose saepius sisti judicem justum, qui in sceleratos severe animadvertit, mirandum non est, non solum, quia populus levis, juveniliter exsultans, indocilis et inflexibilis, non alia ratione coërceri, et ad custodiam legis permoveri poterat; sed etiam, quia Deus simul erat rex Hebraeorum, cujus est, delinquentibus poenas indicere et irrogare, ut bonos cives a laesionibus malorum communiat; alioquin omnes leges irritae fuissent, si mox transgressionis venia annexa fuisset. Ast Deum a Mose non sisti nisi judicem inexorabilem, prout plures contendunt, oppido fal-

sum est; nam illae promissiones divinae, patriarchis et Hebraeis toties repetitae, et ipsa quoque liberatio ex Aegypto, legislatio, et deductio in regionem Canaan, beneficia sunt divina, quae Deum sistebant beneficentissimum, Deut. 7, 6—9. 8, 2—20. 9, 4—8. 10, 1—11. Hinc Hebraeis saepius inculcatur, ut per custodiam legis gratum erga Deum animum testentur, imo disertis quoque verbis amor Dei praecipitur, quod utique ponit, Deum esse beneficum et clementem, Deut. 6, 4—5. 11, 12. 15. 22. Moses Deum compellat, Deut. 8, 5. 32, 6., patrem populi atque Exod. 34, 6—7. Num. 14—18. Deut. 7, 9—10. 32, 6. Jehovam dicit misericordem, clementem, benignum et fidelem, qui amorem paternum, probis et piis cultoribus suis, in mille generationes conservat, praevaricationem et iniquitatem condonat, neque tamen perpetuo ignoscit, sed castigat iniquitatem patrum in filiis ac nepotibus in tertiam et quartam generationem. Haec quidem castigatio usque in quartam generationem, nempe per calamitates publicas, quarum consectaria etiam posteri sentiunt, legibus quoque fundamentalibus Exod. 20, 5—6. inserta, multis offendiculo est, qui non advertunt vel advertere nolunt, eam patribus, qui illis temporibus de sorte posterorum suorum perquam solliciti erant, magnam fuisse poenam, quum prospicerent, dilectissimos filios, nepotes, pronepotes et abnepotes, fore miseros; aliunde autem intelligitur, haec mala posteris non fuisse poenas, sed monitiones, ut resipiscerent, et a peccatis caverent, uti etiam reapse contigit, prout magnum exemplum Hebraeorum, in Assyria et Babylonia exulum, docet, qui monente hac diuturniori castigatione resipuerunt, ut constantes demum cultores Dei essent, quod et Moses praedixit. Deut. 4, 28—31. 30, 1—10. Cf. Janssens l. c. Vol. I. p. 78.

## Dispositiones ad conservandam religionem.

§. 298. Ut Hebraei, quorum multi in Aegypto idola coluerant, nunc per extraordinarias divinas operationes, vix ad cultum Dei reducti, in religione constantes essent, nec facile exemplo aliarum gentium, inter quas versaturi erant, ad idololatriam inducerentur: Deus se illis, ut §. 209 diximus, regem obtulit, et ab ipsis acceptatus fuit, atque hinc omnis Dei cultus simul fuit obsequium erga regem. Haec theocratica reipublicae forma, in qua omnes leges regis, erant leges Dei, perpetuo verum Deum in mentem revocabat. Ita etiam rigida observatio sabbathi, festi pentecostis post septem hebdomades messis, anni septimi seu sabbathici, anni Jobelei post septem annos sabbathicos, erat symbolica confessio Dei creatoris et gubernatoris omnium. Pascha quoque et festum tabernaculorum in memoriam revocabat, eundem Deum creatorem fuisse liberatorem ex Aegypto, et ductorem per Arabiam; et quum festis pentecostis et tabernaculorum, grates rependerentur pro collectis fructibus, docebantur Hebraei, hos quoque eidem Deo creatori in acceptis referendos esse. — Ut autem assuescerent Deum credere invisibilem, omnes effigies Jehovae interdictae fuerunt, ne ipsis quaepiam vis tribueretur, aut multiplicatione earum etiam plures Jehovae introducerentur. Sacrum duntaxat tabernaculum consessum, quod apotheosim non admittebat. Ne autem et in hoc sacro loco superstitio irreperet, omnes minutiores quoque ritus legibus definiti fuerunt, atque praeceptum fuit, ut omnia sacrificia in uno hujus sacri loci altari offerentur, ubi mutua sacerdotum et Levitarum observatio accederet, ne quisquam superstitione viam ad idololatriam sterneret. — Parentibus quoque sedulo inculcatum fuit, ut omni occasione, praesertim vero celebrantes festa, et observantes ritualia praescripta, proles suas religionem et hi-

storiam gentis edocerent; et ne haec instructio fallente memoria, vel ignorantia degeneraret, cautum fuit, ut liber legis omni septennio in sacro tabernaculo praelegeretur, ubi non modo parentes errores, quos fortasse fovebant, corrigere, sed etiam adolescentes audire possent, an doctrina, quam perceperunt, libris sacris consentiret. — Denique ipsa Dei nomina: Jehova, Deus Abrahami, Isaaci et Jacobi, atque possessio regionis Canaan, unicum sacrum tabernaculum, unicus summus sacerdos, unica familia sacerdotum, unica tribus Levitarum, imo et ipsae decimae, sacrificia, redemtio primogenitorum, primitiae, immunditiae, purificationes immundorum, et reliqua, quae praescripta fuerunt, perpetuo monebant Hebraeos, Deum esse unicum omnium gubernatorem, qui eos ex Aegypto in hanc regionem deduxit, atque haec omnia observanda praecepit. Conf. inprimis Deut. 26, 1—11. Exod. 12, 25—28. 13, 4—16. Canticum quoque Deut. 32. Hebraei memoriae mandare jussi erant, ut esset perpetuus monitor officii et futurae sortis suae, si officio suo deessent.

## An religio Mosaica ad morum disciplinam spectat?

§. 299. Quum Moses praeparationem ad legislationem, librum Geneseos, in quo religio est moralis, praemiserit: exspectandum est, religionem quoque illam, quam ipse inculcat, ad moralem disciplinam spectare. Atque id in Lege, quam ex mandato divino promulgavit, ubique deprehenditur; omnia enim ad Deum creatorem et gubernatorem universorum referuntur, cui omnes homines gratum animum et obedientiam debent. Cum autem Hebraei a Deo singularia recepissent beneficia, et alia, porro promissa, jure exspectarent: eo pluribus quoque et gravioribus rationum momentis Deo devincti erant, Exod. 20, 2. Lev.

11, 45. 25, 38. Deut. 4, 32—40. 5, 24—28. 16, 12—13. 20—25. 7, 6—11. 8, 1—6. 10—18. 9, 4—5. 10, 12. 11, 1. 26. 1—10. 32, 6. Quare Deum, non modo creatorem et rectorem universorum, qui omnes homines innumeris beneficiis ornat, sed etiam peculiariter liberatorem et benefactorem suum, qui ipsos tot tantisque beneficiis cumulavit, et futuris quoque temporibus fovere promisit, ex toto corde, ex tota anima et ex omnibus viribus amare, et ex hoc amore atque ex grato erga Deum animo, mandata observare jubentur, quia nonnisi per hanc custodiam legum, Dei benevolentiam promereri, atque ulteriorum beneficiorum divinorum capaces se praestare possent, Deut. 6, 4—5. 11, 1. 13—14. 13, 4—5. Non modo per abstinentiam a cibis immundis, Lev. 11, 45. 20, 26. Deut. 14, 1—2. 21., sed etiam morum probitate sancti esse monentur, sicut Deus sanctus est, Lev. 19, 2. 20, 7—8. Praecipitur, ut, sicut ipsi se, ita etiam proximum, רֵעַ, ament, Lev. 19, 18., non modo Hebraeum, sed etiam peregrinum, Lev. 19, 33—34. Exod. 22, 20—21. 23, 9. 12. Num. 15, 14. Deut. 10, 18—19. 24, 17. 27, 19. Interdicitur inimicitia et vindicta, Exod. 23, 4—5. Lev. 19, 16—18. Deut. 23, 7—8. conf. Job 31, 29—31. Cavetur, ne in servos quidem immites aut inhumani sint, Exod. 20, 10—11. 21, 2—11. 20—26. Lev. 25, 39—53. Deut. 5, 14—15. 12, 17. 15, 12—15. 16, 11—14. 23, 16—17. 24, 1—4. 25, 4. conf. Job 31, 14—15., et beneficentia in pauperes, viduas et pupillos inculcatur, Exod. 22, 24—26. Lev. 19, 9—13. 23, 22. 25, 5—6. Deut. 12, 5—7. 14, 22—24. 15, 7—15. 16, 10—12. 24, 10—22. 26, 11—15. 27, 19. His incitamentum additur ex eo, quod et ipsi in Aegypto peregrini et servi fuerunt, atque adeo pro notissimo poni-

tur, alteri esse praestandum, quod nobis ab aliis praestari optamus; et alteri non esse faciendum, quod nobis fieri nolumus. Imo et crudelitas in pecudes prohibetur, Exod. 20, 10—11. 23, 11. 18. 34, 26. Lev. 22, 28. 25, 7. Deut. 14, 21. 22, 6—7. 10. 25, 4. Monentur, ne surdo maledicant, aut coeco obstaculum ponant, Lev. 19, 14. Deut. 27, 18.; ne mentiantur, Exod. 23, 1. 7.; ne tanquam delatores regionem obambulent, Lev. 19, 18—19. Vetatur, ne magistratibus, quos forte sibi non favere opinantur, maledicant, Exod. 22, 27—28. Jubentur, omnem fraudem, tanquam abominationem coram Deo, fugere, Deut. 25, 13—16., res inventas restituere, et dominum earum sedulo indagare, Deut. 22, 1—3., a fornicatione et paederastia, atque ab incestu et bestialitate, imo etiam a concupiscentia impudica abhorrere; quia haec enormia et abominalia sunt coram Deo crimina Lev. 18, 1—30. Deut. 23, 18—19. 22, 5. Exod. 20, 17. — Leges quoque civiles eo incitamento observandae erant, quod leges erant Dei creatoris, gubernatoris et benefactoris sanctissimi, Lev. 11, 41—45. 18, 3—5. 11. 30. 19, 10. 12. 14. 18. 25. 28. 30—32. 34. 37. 22, 3. 8. 30—33. 23, 22. 43. 25, 17. etc. Moses custodiam legum ubique memoratis modo momentis urget, et perpetuo inculcat, alia omnia, sine hac religiosa observatione legum, nullius esse momenti, inprimis Deut. 4, 1—40. 5, 1—6. 25. 8, 1—19. 10, 12. 11, 1. 29, 1. 30, 20., quae loca lege et relege. — Sacrificia, quae permulta mandantur, exercitium erant grati in Deum animi, vel poenam peccatori debitam, quasi in effigie, repraesentabant, et graviter monebant, peccata esse cavenda, simulque promissiones a Deo factas in memoriam revocabant, et magnum N. F. sacrificium praefigurabant. conf. infra §. 370. — Promissiones bonorum temporalium, et minae

malorum quae indoli adeo sensuali Hebraeorum accommodatae erant, morum probitatem non amplius impediebant, quam hujusmodi promissiones et minae nostram moralem prolium educationem impediunt, conf. supra §§. 294 et 297. Religio igitur Mosaica morum probitatem promovebat; hinc conspicimus in Bibliis plures viros, quorum integerrimos mores admiramur, conf. Janssens l. c. Vol. I. p. 168 seqq.

Caeterum multis offendiculo est, in Lege nullam disertam fieri mentionem conditionis hominis post mortem, indeque recte concludere putant, antiquos Hebraeos nullam futurae vitae notitiam habuisse. — Ast contrarium apparet I. ex libro Jobi, in quo spes futurae vitae apparet c. 19, 25. seqq., 14, 12. 19, 25. seqq., 26, 5. etc. conf. Rosenmülleri schol. in libr. Job. Lips. 1824. edit. 2. II. Ex Gen. 5, 24. 15, 15. Accedit Hebraeos distinxisse orcum, שְׁאוֹל, בּוֹר, a sepulcro, קֶבֶר, Gen. 25, 8. 37, 38. 49, 33. 50, 2—10. Num. 20, 24—26. Deut. 34, 7. 1 Reg. 2, 20. 11, 43. 2 Paral. 13, 23. III. ex necromantia, qua animi defunctorum, אוֹב, אוֹבוֹת, יִדְּעֹנִי, excitari posse credebantur Lev. 19, 31. 20, 6—7. Deut. 18, 11. 1 Sam. 28, 3—10. etc. Quod enim quipiam opponunt, superstitiosos sibi minime constare, eo certe non valet, ut superstitiosus animos defunctos, quos non esse credit, suscitari, et de arcanis et futuris interrogari posse credat, conf. supra §. 294. Successu temporis a Davide, et prophetis haec doctrina magis diserte proposita fuit. Vitam autem felicem probis tantum expectandam testantur, non improbis Ps. 16, 8—11. 17, 14. 15. 49, 15. 16. 73, 23—28. Quamquam vero saepissime rationum momenta ad bene agendum ex hac vita desumebant, satis tamen caverunt, ne pii ad desperationem redigerentur, cum se calamitatibus obrui, impiis autem res bene cedere viderent: tandem enim aliquando virtutis prae-

mia, impietatisque poenas instare annunciabant, conf. Eccles. 11, 9. 12, 7. 14. — Vide quoque Casti Innoc. Ansaldi de futuro seculo ab Hebraeis ante captivitatem cognito.

## An typi in lege Mosaica?

§. 300. Typos non tantum historicos, et morales, sed et propheticos esse in lege Mosaica testem habemus luculentissimum apostolum Paulum ep. ad Hebr. 9, 8. coll. 8, 5. seqq. 9, 24. 10, 1. etc., docentem legibus, ceremoniis et sacrificiis lege Mosaica institutis, spem fuisse factam legum, et rerum sacrarum longe meliorum, imprimis sacrificii illius, quo Jesus Christus hominum peccata esset expiaturus. Huc peculiariter pertinent ritus lustrales, quorum haec omnino erat indoles symbolica, ut peccati foeditatem, quae tollenda esset, oculis quasi subjicerent; atque universe piacularium sacrificiorum, ut et plerorumque, quae a summo pontifice peragenda erant, expiationis die ea erat ratio, ut in iis animadverteretur, homini reo opus esse morum emendatione, et peccatorum venia, licet non nisi umbra conspiceretur harum ipsarum rerum, quae demum per Christi doctrinam, instituta, et acta in plenam lucem evocatae fuerunt. Caeterum prophetae id omni aevo perspexerunt, atque persaepe disertis verbis praedixerunt. — Si non omnes Hebraei aeque clare perspexerunt hunc finem typorum in lege Mosaica, veritati typorum non obstat, sicut veritati religionis christianae, ejusque dogmatum non adversatur, quod non omnes eam clare intelligant. Vide Luc. 18, 31. — 33. 24, 25 — 27. 44—47. Conf. Act. 3, 18. 26, 22 — 23. Joh. 20, 9. cum Act. 2, 27. 31. 35. 13, 34—37. et §. 370. — Dr. Fr. Freindaller: Quartalschrift I. Jahrgang 2. Band p. 266 — 291. Olshausen: Ein Wort über tieferen Schriftsinn. Königs-

berg 1824. **Ejusdem:** Noch ein Wort über tieferen Schriftsinn. Hamburg 1825. Dr. **Tholuck:** Einige apologetische Winke für das Studium des A. T. Berlin 1821.

„Was nun im Gesetz Mosis gegründet, und im Keime beschlossen worden, was durch die Propheten und heiligen Seher geschützt, erhellt, hergestellt, ausgeführt, und in manchen Puncten enthüllt war, das trat in seiner geistigen Vollendung, Erfüllung, Enthüllung und Ausbildung auf in Christus, und dem durch ihn gestifteten neuen geistigen Bunde. Als nähmlich die Zeit erfüllet war, redete Gott zuletzt, nachdem er vor Zeiten manchemahl, und auf mancherley Weise zu den Vätern durch die Propheten gesprochen hatte, durch seinen Sohn, der das Gesetz erfüllte, und den geistigen Tempel baute zur Behausung Gottes im Geiste, den geistigen Bund, und Dienst aufrichtete, und ein geistliches und königliches Volk von Anbethern im Geiste und in der Wahrheit sich erschuf. Er selbst, der Heilige Gottes, und alle seine erleuchteten Diener, nehmen nun die Mahnungen, Warnungen, Hindeutungen, Eröffnungen und Erfüllungen der Propheten und Seher des alten Bundes wieder auf, und zeigen, wie nun in dem Heiland und Versöhner der Welt, alles im Gesetz, in den Propheten und Psalmen Gesagte seine Erfüllung findet. Von Ihm aber war Alles gesagt — denn Er war der Jehovah, der Engel des Bundes, von dem Alles, und durch den, und für den Alles im alten Bunde angedeutet, vorgebildet, in Hüllen gezeigt war, und im neuen Testamente, das sinnlich in Bildern Gezeichnete, im Wesen des Geistes vollendet hervor trat. Gesetz und Propheten und Psalmen erfülleten sich also vollständig in Ihm." Dr. Herm. Olshausen: Ein Wort über tieferen Schriftsinn, p. 86 et 87.

## Religio a Mose usque post exilium Babylonicum.

§. 301. Haec Mosaica institutio per omnes sequentes aetates efficaciam suam exseruit. Deus aeterno decreto pro illis temporibus, quibus religio periclitabatur, mala et calamitates disposuerat, quae gentem monebant, ut judices

seu rectores reipublicae acceptaret vel eligeret, qui patriam et religionem restituebant; vel legatos prophetas mittebat, qui reges et proceres graviter monebant, et ausibus nefariis, quibus idololatriam introducere nitebantur, grandia impedimenta objiciebant, ne perficere possent, quae moliebantur, inprimis quum divina providentia, pios regum impiorum successores disposuisset, qui prophetas audiebant, quae sub antecessoribus male acta erant, rescindebant, idololatriam tollebant, et cultum Dei rursus restituebant. Quum vero monitiones demum vix quidquam proficerent, et omnia perpetuo in pejus ruerent: respublica Israelitica anno 253 post schism. (722 ante Chr.) eversa est, et cives ab Assyriis in Gozan, Calachenem, Assyriam et urbes Mediae deportati sunt; regnum vero Juda 387 post schism. (588 ante Chr.) per Chaldaeos eversum est, et cives ad ripas fluvii Cabor et in Babyloniam abducti sunt. Haec contigerunt, prout jam Moses, et dein prophetae praedixerant. — Discrimen, quod inter conditionem Hebraeorum sub judicibus, et dein sub regibus, intercessit, in eo versatur, quod aevo judicum, per 450 annos, non erat qui idololatriam juberet, aut auctoritate sua promoveret, sed gens sponte in hoc vitium ruebat; quare haec lues nunquam tam late grassabatur, ut ipsum sacrum tabernaculum hac foeditate contaminaretur. Reges vero impii idololatriam jubebant, aut auctoritate sua promovebant; quare et in templum usque penetravit. Pessimi erant in regno Juda, Achaz et Manasses, qui filios suos Molocho immolaverunt, et Achaz denique ipsum quoque templum clausit. In regno Israel Achab cum Sidonia uxore Jezabel, reliquos omnes superavit. Ultimis annis in utroque regno, praesertim vero in regno Juda, omnis generis superstitio, et morum corruptio invaluit. Nullum itaque aliud restabat medium, quam extrema severi-

tas, qua gens universa e patria in longinquas regiones dispersa, humiliata et afflicta disceret, se sine Deo nihil posse, nec deos ullam opem ferre. — Quum demum, qui a Mose et prophetis praedictus fuit reditus, per Cyrum inopinate contingeret, atque templum et urbs Jerusalem restauraretur: gens, per tot insignia et latissime patentia vaticinia opere completa, convicta fuit, Jehovam omnipotentem et omniscium esse gubernatorem universorum, et inanes esse omnes alios deos; quare adhinc Deo adeo constanter adhaesit, ut demum nec Antiochi Epiphanis mandatis, neque ejusdem suppliciis cederet, sed omnis generis tormenta subiret, arma pro religione arriperet, libertatem vindicaret, et alias quoque gentes ad suam religionem pertraheret. Judaei reliqui, in oriente et occidente latissime dispersi, ubique locorum proselytos acquirebant, et reliquis ethnicis innotuit, esse gentem, quae unicum Deum invisibilem creatorem et gubernatorem universorum coleret. — Judaei id temporis sperabant, jam appropinquare illud aevum, quo promissus Messias veniret, et vera religio ad omnes gentes propaganda esset, sicut patriarchis promissum, et a prophetis praedictum fuerat; res quidem eorum, discordia principum, rursus magis magisque collabebantur, et ruinam minabantur, nihilominus illud ipsum, quod antiquissimis temporibus promissum fuerat, per Jesum, qui finis est omnis legis Rom. 10, 4. praestitum fuit.

## Hebraeorum post exilium perseverantia in religione.

§. 302. Hebraeorum post exilium in religione perseverantia, cujus meminimus, inprimis complemento vaticiniorum de eversione regnorum Israel, Juda, Assyriorum et Chaldaeorum, atque de reditu Hebraeorum ex captivitate, nitebatur, uti ex Zach. 1, 2—6. Ezr. 9, 7—15. Neh.

9, 32—37. 13, 17—18. liquet. Nam illa Hebraeorum, per diuturnum exsilium castigatio, quam dii alii, quos coluerant, avertere non poterant; et reditus, qui sola providentia illius Dei, qui haec omnia annunciaverat, sine ulla gentis cooperatione demum contigit, animos, tot, casibus afflictos, excitabat, ut haec et omnia reliqua, quae, prout praedicta fuerant, acciderant, et antiquiora quoque singularia Dei beneficia, tranquillo animo perpenderent, quod, ut saepius fieret, institutae sunt synagogae, in quibus omni sabbatho Lex Mosis, et non multo post etiam alii sacri quipiam libri, inprimis prophetae praelegebantur, preces fundebantur, hymni sacri decantabantur, et populus exhortationibus quoque ad religionem et morum probitatem excitabatur. His accesserunt scholae, in quibus juventus accuratius de religione edocebatur, quam a parentibus instrui potuit. — Similitudo, quae Mosaicam religionem inter et Zoroastricam Medorum et Persarum, intercedebat, fere ad id unicum redibat, quod utraque ab idolis abhorrebat. Nam I. illud, quod Zoroaster docuit, omnium entium primum principium, tempus nempe aeternum, Hazaruam, nec creator, neque gubernator mundi erat, sed ens supremum, quod genuit Ormuzdem, et Ahrimanium. Ormuzde vero mundum creante, Ahrimanius invidus defecit, et mundo creaturas malas immiscuit. A Mehestanis praeterea non Ormuzdes solus, sed sex quoque Amschaspandi, et innumerabiles spiritus ubique dispersi, atque etiam sol, luna, astra, aliaeque creaturae terrestres quam plurimae sine discrimine colebantur. II. Si exemplum Persarum Medorumque, qui Ormuzdem creatorem et rectorem universorum colebant, Hebraeos in cultu Jehovae confirmasset, inducere etiam potuisset, ut astra et spiritus illos, a Persis Medisque cultos, adorarent, aut equos et currum solis, quos olim majores regis Josiae,

exemplo Mehestanorum, Jerosolymae introduxerant, adoptarent, aut cultum illum Mehestanicum, quem Ezechiel in templo Jerosolymae vidit, imitarentur. III. Neque etiam Judaei, si solo gentis dominantis exemplo ad perseverantiam in sua religione permoti fuissent, post eversam monarchiam Persarum, sub dominantibus idololatris Graecis, in cultu unius veri Dei perseverassent, ex quo tamen aevo historia nobis illustrissima constantiae documenta sub Antiocho Epiphane exhibet. — Judaeos his temporibus, Deum ex principiis philosophicis cognovisse, atque hinc eorum in religione avita perseverantiam descendere, repugnat I. argumento librorum, qui ex his temporibus supersunt; nam ex Haggaeo, Zacharia, Ezra, Nehemia et Malachia, ex libro Ecclesiastici et Sapientiae apparet, religionem historiae antiquiori, et praesertim antiquis miraculis et complemento vaticiniorum superstructam fuisse. Imo II. ex philosophica Dei cognitione haec persuasionis firmitas nequaquam orta fuisset, siquidem antiquiori aevo nequaquam deprehenditur, etsi in Psalmis et scriptis antiquorum prophetarum, plura adfuerunt argumenta, quae ex rerum natura ad confirmandam doctrinam de vero Deo, et ad ostendendam deorum inanitatem, deprompta sunt. Accedit, doctrinam philosophorum de Deo subtilioribus rationibus superstructam fuisse, quas plebs Hebraeorum dijudicare, et ad confirmandum in religione animum adhibere non poterat.

## Propagatio Judaismi.

§. 303. Judaei ultimis quatuor ante eversionem Jerosolymae seculis, latissime dispergebantur, et ubique locorum nanciscebantur proselytos. Id non parum promovit persecutio Antiochi Epiphanis, qua Deus ille, qui Judaeis tantas victorias per Maccabaeos conferebat, attentionem genti-

lium excitabat; quare demum integrae gentes, ut Idumaei, Ituraei et Moabitae, per circumcisionem ad Judaismum transierunt. In Jaman seu Jemen, regione Arabiae felicis, centum et aliquot annis ante Christum, rex erat Judaeus, et religionem Judaicam tuebatur et propagabat. Judaei in Asia minori, Graecia, et demum Romae plures ad religionem suam alliciebant. Romae praesertim multitudine proselytorum, non raro in comitiis praevalebant, et, quia inquieti erant, demum a Tiberio Italia, atque a Claudio Roma discedere jussi sunt, quin tamen jussa effectui mandarentur, Tacitus Annal. II. 85. Suetonius in Tiberio §. 36. et in Claudio §. 25. Dio Cassius L. 60. p. 669. Praerogativae, quae ipsis sat amplae a Romanis concessae erant, removebant impedimenta, quae ethnicos a transitu ad Judaeos retinere potuissent. Hinc proselyti et inprimis proselytae, a doloribus circumcisionis exemtae, perpetuo augebantur, et in N. F. saepe commemorantur Act. Ap. 2, 11. 6, 5. 13, 43. 16, 14. 17. 18, 7. 13. 19, 29. 13, 50. 16, 13—15. 17, 4. Joseph. de B. J. II. 20, 2. Archaeol. Jud. XVIII. 3, 5. Circa tempora Christi Izates, rex Adiabenis, per foeminas edoctus, circumcisus est, et religionem Judaicam in regno suo propagabat, Joseph. Arch. XX. 2, 1—5. Hac ratione providentia sternebat viam, qua religio Christiana in totum orbem deferri posset; ubique enim erant Judaei et synagogae, in quibus Apostoli Jesum praedicabant, et ethnicis quoque praesertim per proselytos, annunciabant, Act. Ap. 2, 5—11. 11, 19. 13, 4—6. 13—52. 14, 1—28. 16, 1—40. 17, 1—17. etc.

## Rerum Judaicarum conditio.

§. 304. Judaei, ubique locorum concordes, peculiarem quampiam societatem constituebant, et, etsi magnis

terrarum tractibus dissiti, inter se tamen juncti erant per templum Jerosolymitanum, quo omnes quotannis undique semisiclum mittebant, et, qui poterant, etiam ad festa proficiscebantur, qui vero non poterant, dona, templo aut sacrificiis dicata, aliis transferenda tradebant. Judaeis Aegyptiis, Leontopoli in nomo Heliopolitano, ab anno 149, ante Chr. usque ad 73 post Chr., templum quidem erat peculiare, nihilominus nexus cum Jerosolymitanis constabat. Concordia haec, minime turbabatur per tres sectas scholasticas, usu philosophiae in interpretatione Bibliorum, ortas; nam, ut ipse Josephus Archaeol. XV. 10, 4. observat, Pharisaei Stoicis, Sadducaei Epicureis, et Essaei vel Esseni Pythagoraeis simillimi erant. — P h a r i s a e i familiarem inter se amicitiam colebant, et, quia illis plebs et nobiles foeminae adhaerebant, potentissimi, hincque audaces in tumultus proni, et ipsis regibus summisque sacerdotibus formidabiles erant, J o s e p h. A r c h a e o l. XIII. 10, 5—6. XVII. 2, 4. XVIII. 1, 3. Scissiones quaepiam inter ipsos, uti asseclae Schammaei, Hillelis, et demum Judae Gallilaei, concordiam non turbabant. S a d d u c a e i non erant nisi divites et magnates, qui, si muneribus publicis fungebantur, sententiis Pharisaeorum se accommodare coacti erant, ut a plebe tolerarentur. J o s. A r c h. XIII. 10, 6. XVIII. 1, 3. 4. — E s s e n i, arctissimo nexu conjuncti, quasi ordinem quempiam monachorum constituebant, et non modo in Aegypto, sed in aliis quoque regionibus, et fere 4000 in ipsa etiam Palaestina, praesertim ad occidentalia maris mortui litora degebant, J o s. A r c h. XVIII. 1, 5. Plin. H. N. L. V. c. 17.

## Aetas harum sectarum.

§. 305. Ex narratione Josephi A r c h a e o l. XIII. 10, 5—6., Johannem Hyrcanum, per suam a Pharisaeis ad

Sadducaeos defectionem, familiae suae multa incommoda creasse, liquet hunc principem jam olim juvenem, i. e., circa annum 150 ante Chr., fuisse Pharisaeum, et has duas sectas jam illa aetate fuisse celebres. Josephus Arch. XIII. 5, 9. quoque diserte dicit, jam sub principe Jonathane, i. e. ann. 159—144 ante Chr., omnes tres sectas inclaruisse, et addit, eas esse εκ τȣ πανυ αρχαιυ. In libris quidem Maccabaeorum non memorantur; ast ex allegato mox Josephi loco liquet, eas illa aetate certo adſuisse. Sunt tamen, qui arbitrantur, Pharisaeos sub ασιδαιοις, חֲסִידִים, i. e., piis, 1 Macc. 2, 42. 7, 13. 2 Macc. 14, 6., latere, eosque ideo nomine piorum venisse, quod amplius, quam lege praescriptum erat, praestare voluerunt, quum e contrario alii, qui literae legis inhaerebant, צַדִּיקִים, justi, compellati fuerint, et hos esse Sadducaeos. Similis quidem origo harum sectarum, negari vix poteſt; verum haec antiquior est Maccabaeis. Accedit, ασιδαιȣς, 1 Macc. 2, 42., esse παντας ἑκȣσιαζωμενȣς τῳ νομῳ, כָּל מִתְנַדֵּב לַתּוֹרָה, qui sponte pro religione militabant; et 2 Macc. 14, 6. omnes milites Judae, dici ασιδαιȣς, conf. 1 Macc. 7, 13. Josephus quoque Arch. XII. 10, 3. ασιδαιȣς non compellat Pharisaeos, sed αγαϑȣς και ὁσιȣς τȣ εϑνȣς. — Quod in Pirke Aboth de Zaddok et Baithos, discipulis Antigoni Sochaei, auctoribus Sadducaeorum, refertur, eos nempe omnem et virtutis remunerationem, et vitii poenam futuram negasse, eo minus probari potest, quod Josepho Flavio ignotum est; id modo verum subesse videtur, aetate Antigoni Sochaei discipuli Simeonis justi, vel paulo post, i. e., circa initium vel medium seculi III. ante Chr., has sectas natas fuisse. — Esseni orti sunt in Aegypto, quam ingens eorum in hac regione multitudo et Philonis quoque testimonium de vit. contempl., comprobat, qui Essenos seu

Essaeos אָסְיָא, et Therapeutas, *θεραπευτας*, quidem distinguit, sed distinctio in minutiis quibusdam versatur. Utrumque nomen significat m e d i c o s, quia medicinam non solum corporis, sed etiam animi profitebantur.

## Doctrina theoretica Pharisaeorum.

§. 306. Pharisaei se, ob accuratam legis et religionis cognitionem, Deo acceptissimos esse gloriabantur, J o s e p h. Archaeol. XVII. 2. 4. de B. J. II. 8, 14. Luc. 11, 52. 18, 11. Sententias autem eorum duntaxat eas, quae in N. F. attinguntur, exponemus: I. docebant Dei decreto, regimini ac providentiae subjectas esse actiones humanas, etsi in se liberrimas. Act. Ap. 5, 38—39. — Docebant II. animos hominum esse immortales, et in receptaculo quopiam subterraneo (שְׁאוֹל) asservari; animos improborum poenis aeternis excruciari, proborum vero animos praemiis frui, et demum si vellent, in alia corpora humana transire, Joseph. Archaeol. XVIII. 1, 3. de B. J. II. 8, 14. III. 8. 5. Matth. 14, 2. 16, 14. Joh. 9, 2. 34. Resurrectionem corporum, Josephus non memorat, ast ab ipsis creditam fuisse, ex N. F. liquet, Matth. 22, 24—34. Marc. 2, 18—23. Luc. 20, 27—36. Joh. 11, 24. 2 Macc. 7, 9—11. 14. 23. 29. 36. 12, 40—45. — Docebant III. existere angelos, seu eminentiores spiritus bonos et malos, qui in homines vim, haud levem subinde, habeant. Denique IV. contendebant, Deum jure stricto t e n e r i Judaeis benefacere, et eos omnes regni Messiae participes reddere, justificare, et aeternum beatos reddere, neo ullum posse damnare. Caussam justificationis vero ex meritis Abrahami, ex cognitione Dei, ex circumcisione, et ex oblatis sacrificiis repetebant, Jos. Flav. Arch. XVII. 2, 4. de B. J. II. 8, 4. Justinus Dialog. cum Trypho-

ne. Pirke Aboth. Rom. 1—11. Hebr. 10, 1—18. Cf. Menochii de republ. Hebr. L. III. c. 15. quaest. 5.

## Pharisaeorum disciplina morum.

§. 307. Pharisaei morum quidem probitati studebant juxta sectae suae disciplinam, quae autem magna ex parte perversa et laxa erat; nam I. plura, quae a lege Mosaica, civiliter permissa fuerant, etiam moraliter recta esse statuebant, ut repudium uxoris ex quacunque caussa, et jus talionis, Matth. 5, 31. seqq. 19, 3. seqq. — II. Leges quaspiam Mosaicas ad literam premebant, et ad suam philosophiam contorquebant; ita legem de amore proximi, de solo amore amici exponebant, et odium inimici licitum esse docebant, Matth. 5, 43. conf. Luc. 10, 33.; jusjurandum in quo nominatum non esset nomen Dei, non obligare pronunciabant, aut saltem minutiis deputabant, Matth. 5, 23.; prohibebant sabbatho evellere paucas spicas, sanare aegrotum etc. Matth. 12, 1. seqq. Luc. 6, 6. seqq. 14, 1. seqq. III. Leges naturales, quae in lege Mosaica nulla poena sancitae erant, mandatis parvis seu minutiis accensebant, quibus leges ceremoniales, tanquam mandata magna, longe praeferebant, Matth. 5, 19. 22, 34. 15, 4; atque alia, quae nequaquam erant mandata, commendabant; hinc iram absque caussa, et impudica desideria parvi faciebant, Matth. 5, 21—22. 27—30.; proselytos facere studebant, parum curantes, ut mores eorundem emendarent, Matth. 23, 15.; felicitatem in hac vita, et divitias maximi pendentes, opes per fas et nefas corradebant, Matth. 5, 1—12. 23, 4. Jacob. 2, 1—8. Luc. 16, 14. Joseph. Arch. XIII. 3, 4—5.; vanae gloriae cupidi, preces in omnium oculis, non sine sensu sanctitatis suae, peragebant, Matth.

6, 2. 5. 18, 11. Luc. 18, 11., et sepulcra prophetarum ornare amabant, Matth. 23, 29. Cf. Menochius l. c.

## De traditionibus Pharisaeorum.

§. 308. Quam plurimas observabant traditiones seu decreta majorum, quae ex parte ab ipso Mose repetebant, et legibus Divinis non modo aequiparabant, sed etiam praeferebant, Matth. 15, 2. 3, 6. Marc. 7, 3—13. Thalmud Rosch haschana p. 19, 1. Zebachim p. 101, 1. Joseph. Arch. XIII. 10, 6. Haec decreta demum collecta et aucta sunt in Thalmude, ex quo aliqua, in N. F. obvia, exponemus. Lotionem manuum ante mensam, quam mos, cibos digitis ex patina in os inferendi, postulabat, in officium religionis vertebant, quia si quis inscius immundum quidpiam tetigisset, illotus cibos quoque contaminaret. Omissionem hujus lotionis, statuebant esse crimen fornicationi aequale, et exterminatione dignum, Thalmud. Babyl. Aboda Zara p. 11, 1. Sota p. 4, 2. Berachoth pag. 46, 2. Thaanith pag. 20, 2. conf. Matth. 15, 1. Si quis domum non fuerat egressus, praecipiebant, ut manus sine distensione digitorum, aqua perfundantur, et demum eleventur, quo aqua ad cubitos defluat; dein, rursus affusa aqua, demittantur, ut aqua ad digitos defluat. Hoc innuitur Marc. 7, 3. εαν μη πυγμη νιψωνται, et a Rabbinis dicitur נטל. Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. coll. 1335. Qui vero domo egressi erant, se balneo abluebant, aut saltem manus distensis digitis in aquam immergebant. Id Marc. 7, 4. dicitur εαν μη βαπτιζωνται, et a Rabbinis nuncupatur טבל. Haec mundatio vasis quoque ante Sabbathum contingebat, Marc. 7, 4. Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 849. Ad purificationes hujusmodi spectarunt illae hydriae, quae Joh.

2, 6. memorantur. Ab his distinguenda est symbolica lotio manuum Deut. 21, 6. Ps. 26, 6. Matth. 27, 24. — Ita etiam potum percolabant, ne inscii animalculum immundum deglutirent, Matth. 23, 24. De immunditie adeo anxii erant, ut non tantum ethnicis, sed etiam illis Judaeis, qui negotium invisum tractabant, uti portitoribus et publicanis, nequaquam convescerentur, et omnes, qui non essent Pharisaei, spernerent, et peccatoribus accenserent, quibus, ne contaminarentur, non communicabant, Thalmud Chagiga 2, 7. Luc. 7, 39. Matth. 9, 11. — Per hebdomadem bis jejunabant, nempe die jovis, quo Mosen ascendisse montem Sinai arbitrabantur, et die lunae, quo eum descendisse credebant, Thaanith II. 9. p. Schabb. I. 24. conf. Luc. 18, 11. Fimbrias superindumenti, et phylacteria gestabant majora, Matth. 23, 5. Fimbrias illas supra §. 122. descripsimus; phylacteria vero, quae ex Exod. 13, 16. Deut. 6, 8. 11, 18. exsculpserunt, erant membranae, quibus quatuor loca, Exod. 13, 1—10. 11—16. Deut. 5, 4—9. 11, 13—21. inscripta erant, dein in formam literarum vocis שַׁדַּי, convoluta, capsulis coriaceis imponebantur, et loris exteriori parti manus sinistrae supra carpum, אוֹת עַל יָדְךָ, et fronti inter oculos, טֹטָפוֹת בֵּין עֵינֶיךָ, alligabantur. Cf. Menochius l. c.

Pharisaei itaque erant corruptum genus hominum; ast id non de omnibus et singulis valet; occurrunt inter illos viri morum probitate conspicui, Matth. 27, 21. Marc. 15, 43. Luc. 2, 25. 23, 51. Joh. 19, 38. Act. Ap. 5, 34. Hoc ipsum colligitur etiam ex utroque Thalmude; nam Thalmud Jerosolymitanum refert Berachoth p. 13, 2. Sota p. 20, 3., et Babylonicum Sota p. 22, 2., septem Pharisaeorum genera valde dissimilia, quorum duo duntaxat referemus, nempe Pharisaeos, qui dicebantur Sichemitae, פָּרוּשׁ שְׁכֶם, qui Pharisaismum ob commoda temporalia profitebantur, Matth. 23, 5. 14.; et eos, qui disci-

plinae moralis studiosi, et ad exequenda officia promti erant, unde nomen eis inditum: פָּרוּשׁ אֵדַע מָה חוֹבָתִי וְאֶעֱשֶׂה, Pharisaeus (qui dicit): scire volo, quod sit officium meum, ut illud praestem, conf. Luc. 18, 18.

## Galilaei et Zelotae.

§. 309. Anno Christi 12mo, quo Archelaus relegatus fuit, nova ex Pharisaeis prodiit secta Galilaeorum; nam quum sub Quirino praeside Syriae, cui Judaea, nunc provincia Romana, attributa fuit, census ageretur: Judas Galilaeus, etiam Gaulonites dictus, Zaduko Sadducaeo junctus, publice docuit, id genus tributi repugnare legi Mosis, ex qua Judaei non nisi Deo regi subsint. Tumultus, quos cievit, suppressi quidem sunt, Act. Ap. 5, 37.; ast discipuli ejus qui Galilaei dicebantur, doctrinam hanc propagabant, et praeterea etiam a proselytis omnibus exigebant, ut circumcidantur. Conf. Joseph. Arch. XVIII. 1, 6. de B. J. II. 17, 7—9. VII. 8, 1—6. 9, 1—2. Hinc Matth. 22, 17. seqq. Jesu proponitur captiosa quaestio, an liceat dare censum Caesari. Galilaei, quos Pilatus Luc. 13, 1—2., in templo occidit, hujus sectae fuisse videntur. — Inter Apostolos Jesu Luc. 6, 15. Simon dicitur *καναvιτης*, seu *ζηλωτης*, et Act. Ap. 21, 20. 22, 3. sunt etiam inter Christianos Jerosolymae Zelotae; ast hi solummodo observationem legis Mosaicae urgebant, et nequaquam ita exorbitabant, ut illi Zelotae, quos in historia belli Judaici deprehendimus.

## Sadducaei.

§. 310. Sadducaeorum sententiae singulares erant, I. praeter Deum nullum existere spiritum bonum vel malum, et animos quoque hominum cum corporibus emori, nec resurrectionem exspectandam esse, et nequidem fieri

posse Matth. 22, 23. Act. Ap. 23, 8., II. non esse providentiam, sed omnia a liberis hominum actionibus pendere; III. traditiones Pharisaeorum, seu decreta majorum non obligare, Josephus Arch. XIII. 5, 9. 10, 6. XVIII. 1, 4, et de B. Jud. II. 8, 14. Alias quidem quaspiam opiniones fovebant, sed non fervide propugnabant, neque arctam societatem inter se colebant. Caeterum in judiciis, et in vita communi aliis se ostendebant severiores erga eos, qui deliquerunt, et universe duriores, et austeriores. Solum autem Pentateuchum suscepisse et reliquos libros rejecisse, Josephus Arch. XIII. 10, 6. non dicit; nam Legem hoc loco non opponit reliquis libris, sed traditionibus non scriptis, quas Sadducaei repudiabant; hinc in Thalmude ex aliis libris non solum oppugnantur, sed etiam ipsi pro suis sententiis argumenta depromunt, Sanhedrin p. 90, 2. Cholin. p. 87, 1.

## Esseni et Therapeutae.

§. 311. Discrimen praecipuum Essenos seu Essaeos inter et Therapeutas, erat, quod illi fuerunt Judaei Hebraei, seu Aramaeam loquentes, hi autem Judaei Graeci, prout innunt ipsa nomina אָסְיָא et θεραπευται. Esseni praesertim in Palaestina, Therapeutae vero inprimis in Aegypto morabantur, et rigidiores erant quam Esseni, qui majores duntaxat urbes fugiebant, pagos vero et oppida inhabitabant, et agriculturam, artes et opificia (solis, quae arma parabant, exceptis) exercebant; Therapeutae autem omnia loca habitata fugiebant, in desertis, campis aut hortis commorabantur, et contemplationi vacabant. Esseni et Therapeutae quidem omnia habebant communia, et ex gazophylacio communi vitae necessaria recipiebant; sed candidati Essenorum sua societati offerebant, Therapeutarum autem ea

propinquis relinquebant, et utrique post annos probationis professionem integerrimae probitatis emittebant.

Esseni ante solis ortum fundebant preces, post quas quilibet a praeposito ad agriculturam vel artem suam mittebatur. Hora undecima ad panem et pulmentum conveniebant, et ad operationem suam remittebantur. Vespere similis erat coena communis. Ante et post mensam sacerdos preces voce praeibat. Die Sabbathi in synagoga Legis praelectionem et allegoricam explicationem audiebant, atque etiam singuli privatim libros legebant. — Arcana nomina angelorum habebant, quae profanis evulgare, nefas erat. Integri vitae, inprimis veracitatem colebant, quare jusjurandum reprobabant, nec jurabant nisi emittendo professionem ordinis sui. Servitutem repugnare naturae, asserebant. Quipiam donum prophetiae sibi arrogabant. Matrimonium non inibant, nisi Esseni alicujus classis singularis, neque tamen hi cum uxore congrediebantur, quamprimum gravidam esse animadvertebant. Reliqui erant coelibes, non quod matrimonium damnabant, sed quod foeminas omnes censebant esse adulteras. Qui de quopiam crimine convictus erat, e societate excludebatur. — Doctrina eorum fere eadem erat, quae Pharisaeorum. I. Deum dicebant auctorem omnis boni, non autem mali, seu cooperari ad bona, non autem ad mala; II. animos statuebant esse immortales, et post mortem, probos in insulis beatorum trans mare praemia recipere, improbos vero sub terra poenas subire aeternas; III. sacrificia cruenta reprobabant; quare templum non frequentabant, Joseph. Archaeol. XV. 10, 5. XVII. 13, 3. XVIII. 1, 5. 10, 5. de B. J. II. 8, 2—12, Philo quod omnis probus liber p. 867. seqq.

Therapeutae in plerisque cum Essenis faciebant; ast omnes erant coelibus; suscipiebant quidem in ordinem suum

puellas, sed hae manebant virgines, et eandem vitae rationem tenebant. Solo die sabbathi communem habebant mensam, ubi viri a dexteris, virgines autem separatae, a sinistris sedentes, solo pane et sale, atque interdum hyssopo vescebantur. Nocte sabbathi vigilias agebant, et, ut olim Israelitae post transitum sinus Arabici, hymnos cantabant, et sacras choreas ducebant, Philo de vit. contempl.

## Hellenistae.

§. 312. Hellenistae, qui Act. Ap. 6, 1. 9, 29. 11, 20. occurrunt, dicebantur illi Judaei, qui non solum in Aegypto, Asia minori, Graecia, sed ubicunque locorum vernacula utebantur Graeca, ideoque non sunt prorsus iidem, qui Joh. 7, 35. Jac. 1, 1. 1 Petr. 1, 1. διασπορα των ἑλληνων compellantur; nam Hellenistae etiam Jerosolymae erant, Act. Ap. 6, 1.; atque inter Graecos dispersi quoque erant Judaei Hebraei, qui Aramaea dialecto utebantur, uti ipse Paulus, Tarso oriundus, 2 Cor. 11, 12. Philipp. 3, 5. Nempe Aramaeam loquentes se hoc aevo Judaeis Graecis longe praestare arbitrabantur, ideoque contendebant in aliis quoque locis, vernaculam suam Aramaeam ad posteros propagare. — Hellenistis Onias filius Oniae III., ut supra diximus, in Aegypto Leontopoli, circa annum 149 ante Chr., templum exstruxit, in quo sacerdotes de genere Aaronis, et Levitae ministrabant, et omnia erant eadem, quae Jerosolymae cernebantur, nisi quod candelabrum aureum non insistebat basi, sed catena aurea in aëre pendebat, Joseph. Arch. XIII. 3, 1—3. Onias hoc ausu suo innitebatur quidem loco Jes. 19, 18. seqq., qui vero nequaquam ita ad literam capiendus est. Templum itaque hoc erat illegitimum, nec ab aliis Hellenistis, nisi Aegyptiis et Cirenensibus frequentabatur, qui tamen non

raro quoque templum Jerosolymitanum invisebant, Act. Ap. 6, 9. Thalm. Jerus. Megilla p. 73, 4. Propter tumultus Judaeorum templum hoc, anno 73 post Chr., mandato Caesaris Vespasiani, clausum fuit, Joseph. de B. J. VII. 10, 4. Archaeol. XX. 10, 1.

## Proselyti.

§. 313. Proselyti, προσηλυθοι, advenae, απο τυ προσεληλυθεναι dicti, olim memorantur fere duntaxat in itinere per Arabiam, et demum in Palaestina sub Davide et Salomone; a Mose dicuntur גֵּרִים, si domo carerent; תּוֹשָׁבִים vero, si domum haberent. Aetate autem Christi et Apostolorum ubique terrarum erant frequentes, et quidem vel circumcisi, גֵּרֵי הַצֶּדֶק, proselyti justitiae, vel incircumcisi גֵּרֵי הַשַּׁעַר, proselyti portae, in N. F. ευλαβεις, ευσεβεις, σεβομενοι τον θεον, colentes Deum, et φοβυμενοι τον θεον, timentes Deum, nuncupantur Act. Ap. 2, 5. 10, 2. 22. 13, 16. 18, 7. conf. 2 Reg. 5, 17—19. His antiqui illi Kenitae et Rechabitae (posteri Chobab, leviri Mosis) accensendi sunt; nam unum quidem verum Deum coluisse, sed legem Mosaicam minime observasse videntur, Num. 10, 29. Jud. 1, 16. 4, 11. 1 Sam. 15, 16. Jer. 35. Judaei ajunt, his proselytis observanda fuisse praecepta, quae dicunt Noachica, nempe, I. ab idololatria abstinere; II. solum verum Deum colere; III. ab incestu abhorrere; IV. homicidium non committere; V. non furari aut praedari; VI. homicidam morte punire; VII. sanguinem, et omne, in quo sanguis est, ut suffocatum, non manducare. Ceterum cum Judaeis synagogas frequentabant, et quamvis ubique Deo sacrificare potuerint, templum tamen Jerosolymitanum invisebant, et per sacerdotes sacrificia offerebant. — Proselyti justitiae autem non solum cir-

cumcisione genti Judaicae inserebantur, sed etiam, sanato circumcisionis vulnere, praesentibus tribus testibus seu patrinis, baptizabantur, seu aquis immergebantur, in symbolum, eos non modo a sordibus idololatriae esse purgatos, sed etiam quasi in aquis sepultos, novos homines resurgere, seu regenerari tanquam filios Abrahami, Joh. 3, 3. seqq. Judaei hunc proselytorum baptismum jam Exod. 14, 24. 19, 10. et Gen. 35, 2. commemorari, et necessarium esse, atque per eum proselytos fieri omnino novos homines asserunt, ut omnis cognatio cum carnalibus propinquis pereat, et proselytus propriam matrem ducere possit uxorem, conf. 1 Cor. 5, 1. seqq. — Post baptismum proselytus sacrificium duorum turturum vel pullorum columbae offerebat. Ad hanc oblationem et ad baptismum, etiam foeminae, quae legem Mosaicam suscipiebant, tenebantur. Seldenus de Jure Nat. et Gent. II. 25. c. 4. p. 158. seqq.

## Samaritani.

§. 314. Coloni, a Salmanassare et Assarrhadone ex Cutha, Avva, Hamath et Sepharvaim in regionem tribus Ephraim et Manasse missi, 2 Reg. 17, 24. Ezr. 4, 2—11., cum relictis Israelitis in unum populum coaluerunt, atque a metropoli Samaria, dicti sunt Samaritani. Primum quidem deos patrios colebant; quum autem in regione desolata a leonibus lacessiti essent: petierunt et receperunt a rege Assyriae exulem sacerdotem Israeliticum, qui, fixa in Bethele, antiquo vituli aurei sacrario, sede, eos ex libris Mosis cultum Jehovae, dubio procul sub effigie vituli, edocuit, ut nunc quidem Jehovam et idola simul colerent, 2 Reg. 17, 26—34. conf. 2 Paral. 30, 1—10. Hebraeis, post reditum ex captivitate, templum aedificantibus, se socios obstruserunt; quia vero magis beneficiorum a Cy-

ro concessorum, quam templi et religionis communionem quaerebant, neque diis patriis valedixerant, repulsam passi sunt, ideoque implacabili in Judaeos odio concepto, templi restaurationem, quantum in ipsis erat, impediebant, atque per obreptionem a pseudo-Smerde interdictum aedificii impetrarunt. Judaei vicissim exacerbati, et simul timidiores facti sunt, Ezr. 4, 4—24.; quare demum, sub Dario Hystaspis templum aedificantes, ab Haggaeo et Zacharia saepius, magno animo esse, jubentur. Nehemia moenia Jerosolymae restituente, Samaritani, ut opus impedirent, irrito conatu omnem lapidem movebant, unde aversio Judaeorum aucta fuit, Neh. 6, 1—14. — Quum autem Nehemias, circa annum 408 ante Chr., uxores alienigenas, ob periculum seductionis, e populo submoveret: Manasses, filius summi sacerdotis Jojadae, uxorem suam, filiam Sanballati praefecti Samaritanorum, dimittere nolens, ad Samaritanos transivit, Neh. 13, 28., et Sanballat, impetrata a Dario Notho facultate, Samaritanis templum in monte Garizim aedificavit, ac illum transfugam Judaeum, generum suum, sacris praefecit. Hoc summo sacerdote agente, Samaritani idololatriam dimisisse videntur; quare deinceps plures Judaei, legis transgressores, ut poenas effugerent, ad illos transibant, unde odium utrinque augebatur. — Sub Antiocho Epiphane, 167 ante Chr., Samaritani templum suum Jovi consecrarunt, 1 Macc. 3, 10. Joseph. Arch. XII. 5, 5.; ast demum rursus ad religionem Mosaicam redierunt. Anno autem 129 ante Chr. Johannes Hyrcanus templum eorum evertit, Joseph. XIII. 9, 1. Ceterum ubi poterant, Judaeos vexabant et laedebant, Josephus Arch. XII. 4, 1. XVIII. 2, 2. Unde odium mutuum perpetuo alebatur; quare aetate Christi nullum erat horum populorum commercium, Luc. 17, 16.

Joh. 4, 9. seqq., ut Judaei, ex Galilaea Jerosolymam proficiscentes, non facile per Samariam transirent, sed trajecto Jordane iter per Gilead conficerent, et ad Jericho rursus Jordanem trajicerent. Judaei hoc ódio impulsi, nomen urbis Sichem, שְׁכֶם, cum nomine Sichar, שֵׁכָר, ebrius, commutarunt, Joh. 4, 5. Controversiae autem erant, quod I. Samaritani solum Pentateuchum, quem ab illo, ex Assyria misso sacerdote receperant, venerabantur, Messiam tamen prophetam exspectabant, Joh. 4, 25. seqq., probabilius Gen. 12, 13. 18, 18. 22, 18. 26, 4. 28, 24. et aliis quibusdam locis nixi; II. quod contendebant, locum adorationis, nequaquam Jerusalem, sed montem esse Garizim, Joh. 4, 20. Joseph. XIII. 3, 4.

# CAPUT SECUNDUM.

## De locis sacris.

### De locis sacris generatim.

§. 315. Aevo antiquissimo Deus sine discrimine locorum colebatur, ubicunque homines interno religionis sensu movebantur, praesertim vero in locis, in quibus prosperum successum, aut favorem Dei experti, aut periculo erepti fuerant, et alias sub umbra frondosarum arborum, et in collibus et montibus. — Primum altare, quod occurrit, est Noachi, Gen. 8, 20.; Abraham, Isaac et Jacob plura in Canaan exstruxeruut, praesertim in locis, in quibus eis revelationes divinae obtigerant, Gen. 12, 7. 13, 4. 18. 26, 25. 33, 20. 35, 1. 3. 7. — Moses et auctor libri Josuae commemorant idola, altaria, et lucos; de templis vero silent; primum Sichemi, deo Baal-Berith dedicatum, sed jam turri munitum, legitur; quare omnium primum putandum non est. Jud. 9, 4.

### Sacrum tabernaculum.

§. 316. Locus publicus divini cultus, a Mose usque ad Salomonem, erat sacrum tabernaculum, quod אֹהֶל, tentorium, מִשְׁכָּן, habitaculum, מִקְדָּשׁ, sanctuarium, הַבַּיִת, domus, מִשְׁכַּן כְּבוֹד יְהוָֹה, habitaculum gloriae Jehovae, אֹהֶל יְהוָֹה, tentorium Jehovae et אֹהֶל מוֹעֵד vel אֹהֶל הָעֵדוּת, tentorium congregationis, et nonnunquam etiam הֵיכָל, palatium, dicitur. Tripartitum erat: prima pars erat vestibulum, הֶחָצֵר, area quadrata, 100 cubitos longa, et 50 lata, undique sipariis byssinis, altitu-

dine quinque cubitorum, cincta. Siparia, קְלָעִים, pendebant ex perticis argenteis, quae columnis, עַמּוּדִים, innitebantur, et hae in plaga australi et aquilonari erant, ubique 20, in plaga occidentali et orientali 10, dubio procul ex lignis acaciarum concinnatae; ne vero ab humoribus terrae facile laederentur, aeneis basibus. אֲדָנִים, insistebant. In capite autem argentei uncini, וָוִים, adaptati erant, quibus perticae argenteae, siparia sustinentes, infigebantur. Ostium erat ex plaga orientali, 20 cubitis patens, ubi siparia, מָסָךְ, quatuor columnis innixa opere Phrygionico ornata seu acupicta erant, et quidem colore hyacinthino, purpureo, coccineo et albo; ut ingressus pateret, attollebantur, Exod. 27, 9 — 19. 38, 9 — 20.

In medio lateris occidentalis hujus areae erat sanctuarium, seu tabernaculum, quadratum oblongum, undique coopertum, ab occidente in orientem 30 cubitos longum, ab aquilone in austrum 10 cubitos latum. Parietes compositi erant 48 asseribus, קְרָשִׁים, qui ex lignis acaciarum, longitudine 10 cubitorum, et latitudine cubiti et dimidii, parati, et laminis aureis obducti, basibus argenteis innitebantur, vectibus deauratis jungebantur, et ita dispositi erant, ut in latere occidentali 6, in latere aquilonari et australi utrinque 20 asseres, et duo quidem in duobus angulis duplicati essent, latus vero orientale pateret, Exod. 26, 15 — 30. — Hoc oblongum quadratum, asseribus constructum, quatuor operimentis contectum erat, quorum primum seu intimum strictissime dicitur מִשְׁכָּן; erat byssinum, et cherubinos colore purpureo, hyacinthino, coccineo et albo acupictos exhibebat; in lateribus fere cubito a terra distabat, Exod. 26, 1 — 6. Secundum operimentum, strictissime אֹהֶל dictum, ex pilis caprinis contextum, undique fere usque ad terram pertingebat, Exod. 26, 7 — 13. Tertium

operimentum ex rubris pellibus arietum, et quartum ex pellibus תַּחַשׁ, caeruleis, vel juxta alios phocarum compositum erat, et utrumque מִכְסֶה, appellatur. Latus orientale apertum, sipario seu velo gossipino acupicto claudebatur, quod ex perticis argenteis, per quinque columnas deauratas sustentatis, pendebat. — Interius spatium bifariam divisum erat; primum 20 cubitos longum, et 10 latum et altum, ab intimo, quod cubus 10 cubitorum erat, separabatur per siparium acu pictum, quod ex quatuor columnis aureis pendebat, et δευτερον καταπετασμα dicebatur, Exod. 26, 36—37. Primum conclave est קֹדֶשׁ, sanctum, σκηνη πρωτη, Hebr. 9, 2.; intimum vero seu adytum nuncupabatur קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים, ἁγια ἁγιων, sanctum sanctorum, seu sanctissimum, σκηνη δευτερα.

## Altare et labrum aeneum.

§. 317. In media fere area exteriori erat altare, מִזְבֵּחַ, מִזְבַּח הָעֹלָה, Exod. 40, 29., tres cubitos altum, et 5 longum et latum, ex lignis acaciarum in formam cistae ita constructum, ut inferior pars quatuor tantum columnis ceu pedibus insisteret, et latera aeneo opere reticulato clausa essent, ubi sanguis victimarum effundebatur. Superior pars, parietibus ligneis aere obductis conclusa, replebatur terra, super qua ignis ardebat. Quatuor anguli eminebant superius instar cornuum; in medio autem altitudinis columnis quatuor annuli aenei, טַבָּעֹת, aequali intervallo inserti erant, per quos perticae, בַּדִּים, trajiciebantur, ut altare commode portari posset. Ascensus ex parte meridionali erat clivus ex terra aggestus. Exod. 20, 23. 24, 4. 27, 1—8. 38, 1—7. Lev. 9, 22. Ad hoc altare pertinebant סִירוֹת לְדַשְּׁנוֹ, urnae ad deportandos cineres; יָעִים, palae ad cineres colligendos; מִזְרָקוֹת, pelves ad exci-

piendum et spargendum sanguinem victimarum; מִזְלָגוֹת, fuscinae ad vertendas in igne partes victimarum; מַחְתּוֹת, thuribula seu vasa ad recipiendas prunas, et alia instrumenta aenea, Exod. 27, 3. 38, 3. — Inter altare et Sanctum, aliquantum versus meridiem, erat labrum, כִּיּוֹר, quod una cum basi sua, כֵּן, כַּנּוֹ, ex speculis aeneis, quae matronae obtulerant, forma rotunda fusum erat, unde כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת dicitur, Exod. 30, 18. 40, 8. Ex hoc labro sacerdotes, obituri functiones, manus pedesque lavabant.

## Candelabrum aureum.

§. 318. Lychnuchus seu candelabrum aureum, מְנוֹרָה, in primo conclavi sanctuarii, ad latus australe positum, insistebat basi, יָרֵךְ, ex qua stipes, קָנֶה, linea recta in altum surgebat; utrinque aequalibus distantiis tres rami, קָנִים, linea incurva procurrebant in eandem cum stipite altitudinem, ut Judaei dicunt, 18 palmarum, cum latitudo esset 12 palmarum. Stipes et rami globis, floribus, aliisque ornamentis aureis condecorati erant. Septem extremitates, totidem portabant lampades aureas, quae noctu omnes, interdiu autem tantum tres ardebant, Exod. 30, 8. Num. 34, 3. Jos. Arch. III. 8, 3. Sacerdos mane et vespere lampades forcipibus aureis, מֶלְקָחַיִם, disponebat, et sordes in vasis aureis, מַחְתּוֹת, efferebat. Aurum totius lychnuchi appendebat talentum, seu 4477 solidos aureos nostros, Exod. 25, 31—40. 27, 20. 37, 17—24. Lev. 24, 1—4. Num. 4, 9.

## Mensa panum propositionis.

§. 319. In eodem primo sanctuarii cubiculo, ad latus septemtrionale erat mensa, שֻׁלְחָן, ex lignis acaciarum constructa, duos cubitos longa, cubitum lata, atque cubitum et dimidium alta, tota laminis aureis obducta. Ambitus ta-

bulae cinctus erat limbo seu corona, זֵר, et mox infra tabulam erat cingulum palmare, מִסְגֶּרֶת, itidem limbo, זֵר, cinctum. Penes hoc cingulum palmare in quatuor pedibus, aequali distantia, affixi erant quatuor annuli aurei, טַבְּעוֹת זָהָב, quibus immittebantur deaurati vectes, quibus mensa portabatur, Exod. 25, 23 — 28. 37, 10 — 16. Annuli, excepta arca foederis, deinceps in templo omissi sunt. In hac mensa duodecim panes azymi, thure, et, ut Alexandrina versio Lev. 24, 7. addit, sale conspersi, duplici ordine dispertiti erant, qui omni sabbatho a sacerdotibus permutabantur, atque לֶחֶם פָּנִים, panis propositionis, faciei (quia coram facie, seu throno Jehovae jacebant), לֶחֶם הַמַּעֲרָכָה, panis dispositus, לֶחֶם תָּמִיד, panis perpetuus, dicebantur, Lev. 24, 6 — 7. 1 Paral. 23, 29. Appositum quoque erat vinum in scutellis profundis, קְעָרוֹת, et minoribus, כַּפּוֹת, in calicibus operculo tectis, קְשָׂוֹת, atque in מְנַקִּיּוֹת seu urceis, ex quibus vinum in scutellas et calices infundebatur, et in quos rursus effundebatur, Exod. 25, 29 — 30. 37, 10 — 16. 40, 4. 24. Lev. 24, 5 — 9. Num. 4, 7.

## Altare suffitus.

§. 320. Inter mensam et candelabrum aureum, versus siparium Sanctissimi, erat altare thymiamatis, מִזְבַּח מִקְטַר, ex lignis acaciarum constructum, cubitum longum et latum, et duos cubitos altum, in 4 angulis cornibus ornatum, et totum laminis aureis obductum; quare מִזְבַּח זָהָב, altare aureum, et altari victimarum oppositum, מִזְבַּח הַפְּנִימִי, altare interius, dicitur. Superficies, גַּג, erat limbo, זֵר, cincta, et ad duo latera, aequali distantia, gemini annuli aurei affixi erant, per quos perticae auro obductae, quibus portabatur, transmittebantur. In hoc altari

quotidie, mane et vespere, incensum offerebatur, quod Exod. 30, 34—37. describitur, cf. Exod. 30, 1—10. 37, 25—29. 40, 5. 26. Jos. Arch. III. 6, 8. et de B. J. V. 3, 5.

## Arca foederis in Sanctissimo.

§. 321. In Sanctissimo seu adyto, in quod nullus lucis radius penetrabat, erat arca foederis, אֲרוֹן הַבְּרִית אֲרוֹן הָעֵדוּת, ἡ κιβωτος της διαθηκης, cista oblonga ex lignis acaciarum parata, cubitum et dimidium lata et alta, duos cubitos et dimidium longa, auro purissimo undique obducta, superius limbo aureo ornata, et in binis lateribus longitudinis, aequali distantia, quatuor aureis annulis instructa, in quibus vectes deaurati, quibus portabatur, perpetuo, etiam dein in templo, immissi erant. Situs ejus in adyto talis erat, ut extremitates vectium, siparium attingerent, Exod. 25, 10—15. 37, 1—9. 1 Reg. 8, 8. 2 Paral. 5, 8—9. Operculum, כַּפֹּרֶת, ἱλαστηριον, nempe επιθημα, ejusdem longitudinis et latitudinis, erat ex auro purissimo elaboratum, super quod in duabus obversis extremitatibus duo Cherubim, vultu sibi obverso et paululum ad operculum inclinato, insidebant. Alae eorum super operculum expansae erant, et formabant thronum Dei Regis ut arca esset ejusdem scabellum. In arca non erant nisi duae tabulae lapideae, quibus 10 leges fundamentales religionis et reipublicae inscriptae erant. Penes arcam asservabatur manna in vase aureo, צִנְצֶנֶת, Exod. 16, 32—36., baculus Aaronis, Num. 31, 26., et autographum librorum Mosis, Deut. 31, 26.

## Regio sancta.

§. 322. Castra Hebraeorum, per sacrum tabernaculum et thronum Dei regis, quampiam externam participabant sanctitatem, Deut. 23, 13—15. Lev. 13, 46. 15, 21.

Haec idea deinceps regioni Hebraeorum adhaesit, quae jam a patriarchis per altaria Deo consecrata fuerat, et nunc sedes verae religionis erat, Exod. 15, 17. 2 Macc. 1, 7. Recentiores Judaei alias quoque praerogativas adjecerunt, et diversos sanctitatis gradus statuerunt, quorum summum provinciis, sub Mose et Josua occupatis, minorem vero regionibus, per Davidem subactis, tribuebant, reliquas omnes regiones profanas esse dicebant, quarum vel pulveres contaminent Judaeum. Sacerrimus autem regionis locus habebatur, in quo fixum erat sacrum tabernaculum, et arca foederis asservabatur, nempe primum Gilgal, et dein Silo, quae urbs in tribu Ephraim, fere 5 milliaribus Germ. distabat a Jerusalem versus septemtrionem, et in monte peramoeno sita erat, Jos. 18, 19. 50—51. 22, 9. Jud. 20, 1. 1 Sam. 1, 3—24. 2, 14. 3, 3—21. 4, 3—4. 13—18. 7, 5. 10, 17. Sub rege Saulo, tabernaculum Nobam, inter Arimathiam et Joppen, 1 Sam. 21, 1—9. 22, 19., et denique Gibeonem, 50 stadiis a Jerosolyma versus septemtrionem dissitam, translatum fuit, 1 Paral. 16, 39—43. 1, 29—30. 2 Paral. 1, 2—6. 13. 1 Reg. 3, 5—9. Arca foederis vero, sub Heli ex tabernaculo in castra deportata, a Philistaeis capta, et demum remissa, in urbe Kirjathjearim, in limitibus Judae et Benjamini, 2 milliaribus Germ. a Jerosolyma versus occidentem, reposita fuit, 1 Sam. 6, 20—7, 2., donec post 70 fere annos per Davidem in arcem Sion deportaretur, 2 Sam. 6, 1—20. 1 Paral. 13, 1—14. 15, 1—16. Denique per Salomonem in templum translata fuit, 1 Reg. 8, 1—9. 2 Paral. 5, 2—20.

## Civitas sancta Jerusalem.

§. 323. Ex hoc tempore Jerusalem, dicta est urbs Dei, עִיר הָאֱלֹהִים, sanctissimum habitaculorum

Altissimi, קְדוֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן, et urbs sancta, עִיר קֹדֶשׁ, Ps. 46, 5. Jes. 48, 2. Dan. 9, 24., quo titulo etiam in monetis Hasmonaeorum, et hodiedum in oriente, etiam a Mohammedanis insignitur. Sita erat in meridionali limite tribus Benjamin, sub 31° 50′ lat., Jos. 15, 7. 18, 26—27. Jud. 1, 21., a litoribus maris fere 8, a Jordane vero 5 vel 6 milliaribus Germ., Relandi Palaest. P. I. L. II. p. 423. Tribus montibus vel collibus insidebat, quibus ab ortu, meridie et occasu contiguae erant vales; a septemtrione autem declive erat solum. Collium altissimus est Sion, seu urbs Davidis. Collis Moria, a Sione versus orientem, profunda valle disjunctus, templum portabat. Collis tertius humilior ad septemtrionem, valle a Sione et Moria separatus, recentiori aevo Acra dictus fuit. Aetate Christi erat versus septemtrionem suburbium, Βεζεθα, καινοπολις, demum a rege Agrippa moenibus circumdatum, uti et Sion et Acra propria habebat moenia, atque mons Moria quoque muro templi peculiari cinctus erat. Ambitus urbis aetate Josephi de B. J. V. 4, 3., erat 33 stadiorum. — In meridionali radice montis Moria paulo versus orientem scaturit fons Siloam vel Siloe, שִׁלֹחַ, Jes. 8, 6. Neh. 3, 15. Joh. 9, 7. 11. Luc. 13, 4., quo unico urbs gaudebat. Hic erant horti regii, et adhuc aetate Hieronymi Comm. in Matth. 10. vallis erat nemorosa. Collis Ophel non procul hinc distitisse videtur. Joseph. de B. J. V. 4, 1. — Vallis, quae urbem ab ortu, a longe altiori monte olivarum dirimit, et torrens hyemalis, qui eam irrigat, dicebatur Kidron, קִדְרוֹן Κεδρον, Joseph. de B. J. V. 6, 1. — A meridie est vallis Ben Hinnom, גֵּי בֶן הִנֹּם, ubi locus Thopheth, תֹּפֶת, ab immolatione prolium infamis. Ab occasu est Gihon, גִּיחוֹן, vallis minus profunda, 1 Reg. 1, 33. 38. 2 Paral. 33, 14. 32, 30. 2 Reg. 20,

20. Quum ex his tribus vallibus urbs non facile oppugnari posset, hostes eam a septemtrione aggrediebantur — Golgotha seu calvariae locus, extra urbem erat, Matth. 27, 33. Marc. 15, 22. Joh. 19, 17. — Portae urbis quidem plures commemorantur, sed situs fere omnium obscurus est.

De Situ Golgathae et sepulcri Christi vide Dr. Joan. Mart. Aug. Scholz eruditam commentationem de Golgathae, et sanctissimi D. N. J. C. sepulcri situ, Bonnae 1825.

## Mons Moria.

§. 324. Moria mons, in quo, juxta ultimam voluntatem Davidis, circa annum 592 post egressum ex Aegypto, templum aedificatum fuit, erat collis praeceps, cujus vertex capiendis templi atriis et aedificiis non sufficiebat, Joseph. de B. J. V. 5, 1. Quare Salomo, ut spatium ampliaret, montem muro solido lapidibus quadris, ex vallibus erecto, cinxit, et intervalla vacua humo complevit, Joseph. Archaeol. XV. 11, 2. conf. 2 Paral. 4, 9. Post exilium Hebraei per plura secula, latera collis magis magisque exaggerabant, murum aquilonarem removerunt, versus meridiem quoque et occasum ex ima valle muros ingentibus lapidibus quadris exstruebant, et ita verticem montis in quadratum unius stadii dilataverunt. Murorum horum altitudo minima fuit 300, maxima 400 cubitorum, inprimis versus meridiem.

## Templum Salomonis.

§. 325. Ambitus montis, muro cinctus, in latere orientali, vel probabilius in omnibus quatuor lateribus, porticibus ornatus, dividebatur in atrium magnum seu exterius, הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה ,הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה, et in atrium interius הֶחָצֵר הַפְּנִימִית, quod etiam atrium ante domum, seu ante proprie sic dictum templum, הֶחָצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי הַבַּיִת, et atrium

sacerdotum, חֲצַר הַכֹּהֲנִים, dicebatur, 1 Reg. 6, 36. 7, 12. 2 Reg. 23, 12. 2 Paral. 4, 9. 20, 5. Ezech. 40, 28. An duo haec atria per murum vel cancellos separata fuerint, non liquet; descriptio enim templi Salomonis, 1 Reg. 6, 1—38. 7, 13—51. 2 Paral. 3, 1—4. 22., nimis succincta est; id tamen constat, atrium novum הֶחָצֵר הַחֲדָשָׁה, 2 Paral. 20, 5., non fuisse atrium tertium, sed atrium interius restauratum. In his atriis plura erant aedificia et conclavia לְשָׁכוֹת, in quibus annona, utensilia et vasa templi asservabantur, vel etiam sacerdotes et Levitae tempore functionis suae habitabant, 1 Paral. 9, 26. 33. 23, 28. 28, 12. 2 Paral. 31, 12. Jer. 35, 2. 4. 36, 10. — Altare in atrio sacerdotum erat quidem, sicut in tabernaculo, aere obductum, sed ex lapidibus non sectis, et 20 cubitos longum et latum, et 10 cubitos altum, 2 Paral. 4, 1. 10. Vasa et instrumenta, ad altare pertinentia, multo majori numero, quam in tabernaculo, aderant 1 Reg. 7, 40—47. — Labrum aeneum permagnum, et hinc mare aere fusum, יָם מוּצָק, dictum, erat hemisphaerium, cujus diameter 10, altitudo 5 cubitorum, crassitudo aeris unius palmae, peripheria, quae formam lilii referebat, 30 cubitorum, et capacitas ter mille bathorum erat; replebatur vero duntaxat bis mille bathis, 2 Paral. 4, 3—5. 1 Reg. 7, 26. Variis ornamentis, et epistomiis quoque instructum, quiescebat in dorsis 12 boum aeneorum, quorum terni identidem in aliam orbis plagam respiciebant. Praeterea aderant decem minora labra aenea, כִּירוֹת נְחֹשֶׁת, variis figuris ornata, quinque in aquilonari, et quinque in australi latere, basibus et rotis aeneis insistentia; ambitus cujuslibet erat 4 cubitorum, et capacitas 40 bathorum; in his lavabantur carnes victimarum, 1 Reg. 7, 27—39. 2 Paral. 4, 6.

## Sanctuarium Salomonis.

§. 326. Sanctuarium, בַּיִת, הֵיכָל, הֵיכַל בַּיִת, ὁ ναος, 60 cubitos longum, 20 latum, et 30 altum erat, excepto sanctissimo, cujus interior altitudo erat 20 cubitorum, ut superius maneret cubiculum altitudine 10 cubitorum. Fenestrae erant decussatae, et clathris clausae, חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים, 1 Reg. 6, 2—4. Ante sanctuarium erat אוּלָם, προναος, seu vestibulum instar turris prominens, 120 cubitos altum, 20 cubitos ab aquilone in austrum latum, et 10 cubitos ab ortu in occasum longum, 1 Reg. 6, 3. 2 Paral. 3, 4. Ante januam ejus utrinque erecta erat columna aenea peripheriae 12 cubitorum; illa ad aquilonarem plagam, יָכִין, (stabiliet) et haec ad australem posita, בֹּעַז (quasi בּוֹ עֹז in illo robur) dicta. His nominibus Salomo videtur significare voluisse spem, quam fovebat; fore ut Deus aedem, ad cujus introitum positae erant, stabilem, firmam, diuturnam redderet. Altitudo uniuscujusque columnae erat 18 cubitorum, coronamenta, כֹּתָרוֹת, 5 cubitorum, et basis 13 cubitorum, ut integra altitudo esset 36 cubitorum. Coronamenta 2 Reg. 25, 17. dicuntur 3 cubitorum, quia in reparationibus templi imminuta fuerant. Hae columnae diversis figuris frondium et malorum Punicorum gloriabantur. Ceterum cavae erant, ut crassitudo aeris esset unius palmae, 1 Reg. 7, 15—20. 2 Paral. 3, 15—17. — Ad latera Sanctuarii, ad ipsos muros, excepto latere orientali, ex trabibus et asseribus constructa erant conclavia trium contignationum, in quas ex parte australi per cochleas, לוּלִים ascendebatur, 1 Reg. 6, 5—6. 8. — Sanctuarium, lapidibus quadris constructum, totum, intrinsecus et extrinsecus, asseribus cedrinis, quibus diversae figurae insculptae erant, contectum, et laminis aureis obductum erat, 1 Reg. 6, 14—22. 2 Paral. 3, 5—9. — Janua προναυ, praealta et lata, val-

vis carebat. Valvae autem Sancti ex lignis oleastri constructae erant binae, quae insculptis Cherubinis, palmis et floribus exornatae, atque laminis aureis obductae erant, et cardinibus aureis vertebantur, 1 Reg. 6, 33—35. Eodem modo exornata erat porta in sanctissimo, forma pentagoni constructa, 1 Reg. 6, 31—32. 50. Utraque janua simul sipario byssino acu picto velata erat, 2 Paral. 3, 14. — In sancto altare thymiamatis deauratum, decem candelabra aurea, et decem mensae deauratae, de utrisque quinque in aquilonari, et quinque in australi latere, positae erant. In his mensis 12 panes, 100 scutellae aureae, vino plenae, apponebantur, uti et cetera vasa aurea longe plura erant, quam in sacro tabernaculo fuerant, 1 Reg. 7, 48—50. 2 Paral. 4, 19—22. Quodsi 2 Paral. 4, 7—8. commemorantur 20 candelabra aurea, id mendis librariorum debetur. — In Sanctissimo arca foederis quiescebat, ita quidem, ut perticae, quae longiores factae fuerunt, siparium attingerent; unde apparet, fores non fuisse clausas, 1 Reg. 8, 8. 2 Paral. 5, 9. Penes arcam duo cherubini, ex lignis oleastri sculpti, et auro obducti, assistebant, quorum quilibet 10 cubitos altus, alam alteram super arcam protendit, ut in medio se contingerent, alteram vero alam usque ad parietem extendebat, 1 Reg. 6, 23—28. 2 Paral. 3, 10—13.

1. Descriptio templi Salomonis in libris Regum et Paralipomenon plurima, illo aevo aliunde nota, reticet, et hinc inde mendis quoque librariorum laborare videtur; quare 1 Reg. 6—7. cum 2 Paral. 3—4. non ubique concordat. Hinc multum abest, ut perfecta hujus templi descriptio fieri possit.

2. Cherubim, כְּרוּבִים, figurae monstrosae, Ezech. 1, currum tonitruum seu thronum Dei sustentantes, quatuor faciebus, alis, et manibus, duobus pedibus rectis, et ungulis bovinis praeditae, sistuntur, quae quidem omnia in figuris acupictis sisti non poterant, neque tamen in descriptione cherubinorum aureorum

super arca foederis memorantur, fortasse forma non semper erat eadem.

## Templum Zerubabelis.

§. 327. Templum quod Zerubabel post reditum ex Babylonia, 535 ante Chr., aedificare coepit, dein 15 annos impeditus, demum ab a. 520 usque ad annum 515 ante Chr. perfecit, Ezr. 3, 8—9. 4, 4—24. 5, 1—6. 21., mandato Cyri Ezr. 6, 3—4., construendum fuisset altitudine et latitudine 60 cubitorum, juxta quam proportionem longitudo, quae siletur, vel e textu excidit, 120 vel 180 cubitorum fuisset; ast seniores Ezr. 3, 12. Hagg. 2, 1—9., conspectis mox fundamentis, observabant, templum fore minus, quam illud Salomonis fuerat. — Quale vero fuerit, non refertur; id modo constat, progressu temporis ex dimidio siclo, quem Judaei ubique terrarum, quotannis pendebant, et ex donis, quae Judaei, proselyti, et ethnici consecrabant, ingentes thesauros confluxisse, Joseph. Arch. XIV. 12, 1. XX. 9, 7. de B. J. I. 6, 8., ex quibus illi ingentes, a radice montis exstructi sunt muri, quos supra memoravimus, Joseph. de B. J. V. 5, 1. Ceterum in hoc templo nonnisi unicus lychnuchus et una mensa aurea erat; defuit autem arca foederis, oleum sacrum, Urim et Thummim, ignis sacer, 2 Paral. 7, 1—3., atque illa singularis nubes, seu, שְׁכִינָה, quae olim supra sacrum tabernaculum visa fuit, et dein templum Salomonis complevit, 1 Reg. 8, 10—12. 2 Paral. 5, 13—14. 6, 1. — Hasmonaei ad plagam templi aquilonarem, aedificarunt arcem Baris, quam magnificentius restauratam Herodes vocavit Antoniam. Joseph. Arch. XV. 11, 4. Alexander Jannaeus autem, atrium sacerdotum per cancellos ligneos ab atrio Israelitarum separavit, Jos. Arch. XIII. 13, 5.

## Templum Herodis.

§. 328. Herodes templum, per partes successive novum quam magnificentissimum aedificavit. Opus coepit anno 16to ante Chr., et potissimum anno 8vo ante Chr. perfecit, alia vero aedificia usque ad annum 64 post Chr. aedificabantur, Joh. 2, 20. Joseph. Arch. XV. 11, 1. 5. 6. XX. 9, 7. de B. J. I. 21, 1. Hoc templum tria habebat atria, quorum alterum altero altius situm erat. Primum externo illo unius stadii muro a radicibus montis exstructo, cinctum erat, et in medio areae, quatuor gradibus ascendebatur, ubi septum erat lapideum, tres cubitos altum, januis hinc inde patentibus, et columnis adstantibus, quarum inscriptiones literis Hebraicis, Latinis et Graecis, immundis et ethnicis ingressum sub poena capitis interdicebant; hinc area extra hoc septum, dicebatur, atrium gentium. — Abhinc 14 gradibus ascendebatur in aream planam, 10 cubitos latam, unde 5 gradus ducebant ad portas muri secundi, qui exterius 40, interius vero 25 cubitos altus erat, et concludebat atrium Israelitarum, ubi atrium mulierum erat ex latere orientali inter atrium gentium et atrium Israelitarum, a quo muro humili separatum erat, ut mulieres quidem viros, hi autem illas non viderent. Introitus in hoc mulierum atrium erat ex parte orientali, per duas portas, alteram versus septemtrionalem, et alteram versus meridionalem plagam. In atrio Israelitarum, spatium quadratum circa altare et sanctuarium, dicebatur atrium sacerdotum, eleganti sed humili septo cinctum, ut Israelitae in atrium sacerdotum prospicerent, neque tamen intrarent, Joseph. Arch. XV. 11, 5. de B. J. V. 5, 2—6. Caeterum quantumvis ita mutatum esset templum, ut inde a fundamentis denuo aedificaretur; tamen non habendum est tertium, cultu divino nunquam ibi interrupto, ut adeo mo-

rito Christus dicatur secundum templum sua praesentia illustrasse. Agg. 2, 7—9.

## Portae templi Herodiani.

§. 329. Porta maxima erat in exteriori muro orientali, et dicebatur speciosa, θυρα ὡραια, Act. Ap. 3, 2., tota fulgens aere Corinthiaco, quod argento et auro praeferebatur, Plinius H. N. XXXIV. 1. 3. 7. Altitudine sanctuarium, quod in altissimo loco 400 cubitis eminebat, aequabat; valvae 50 cubitos altae et 40 latae, laminis aureis et argenteis opertae erant. Ex valle Kidron per multos gradus ascendebatur. Joseph. de B. J. V. 5, 3. — Ab austro erat quidem profunda vallis 100 cubitorum, murus nihilominus habebat portam in civitatem inferiorem, quae in valle versus orientem procurrebat, ut moenia orientali muro templi jungerentur. Joseph. Arch. XV. 11, 5. — Ab occasu, portae duae multis gradibus ducebant in subjectam vallem, quae versus meridiem excurrebat, et domibus consita erat; tertia per pontem, valli imminentem, templum cum monte Sion jungebat, et per quartam descendebatur in urbem inferiorem, Joseph. Arch. de B. J. V. 5, 3. — Ad aquilonem porta quidem nulla erat; ast arx Antonia meatu operto cohaerebat cum templo, cui dominabatur; quare hic demum cohors militum Romanorum excubabat, conf. Act. Ap. 21, 31—34. Joseph. XV. 11, 4. de B. J. V. 5, 3. — In interiori muro aquilonari et australi, aequalibus intervallis, tres portae erant, quae sese mutuo respiciebant; in orientali muro erat porta, quae portae muri primi respondebat; et duae portae in atrium mulierum, jam supra memoratae. Murus occidentalis, cui sanctuarium adhaerebat, portis carebat, Joseph. Arch. XV. 11, 5. de B. J. V. 5, 3. —

Omnes hae januae erant bifores, altitudine 30, et latitudine 15 cubitorum, atque ipsae, et limina, et postes auro et argento obducti erant. Structura omnium, instar turrium, ad 40 cubitos assurgebat; in januis autem erat spatium 30 cubitorum, ubi populus conveniebat, Joseph. de B. J. V. 5, 3.

## Porticus templi Herodiani.

§. 330. In atrio gentium murus australis triplici, reliqui autem omnes muri atrii gentium et atrii Israelitarum, duplici porticu superbiebant. Quaelibet porticus duplex triplici, et triplex illa quadruplici seriei columnarum innitebatur, quarum extremae muro contiguae erant. Columnae erant Corinthiacae, ex albo marmore excisae, 25 cubitos altae, et cum basi, capitellis, coronamento et tecto porticus, in altitudinem 50 cubitorum assurgebant. Peripheriam columnarum ulnae trium virorum, se se contingentes, vix complectebantur. Tectum planum erat, ex lignis cedrinis affabre constructum. Quaelibet porticus 30 cubitos lata et 50 cubitos alta, media autem in latere australi 45 cubitos lata et 100 cubitos alta erat, ex cujus plano tecto in subjectam profundissimam vallem 500 cubitorum sine vertigine vix prospici poterat, conf. Matth. 4, 5. cum Strabone p. 805, Joseph. Arch. XV. 11, 5. de B. J. V. 5, 2. Porticus orientalis atrii gentium, a Salomone denominabatur, Joh. 10, 23. Act. Ap. 5, 12. Joseph. de B. J. V. 5, 1. Pavimentum in omnibus atriis marmore versicolori stratum erat, Joseph. de B. J. V. 5, 2. — In porticibus atrii gentium sedebant numularii, et mercatores victimarum, Matth. 21, 12—16. 23—27. Joh. 2, 12—22. Thalmud. Jerosol. Gemara Jom. tob. p. 61. et Chagiga p. 78, 1. In hoc atrio pleraque quoque gazophylacia, a Josepho de B. J. VI. 5, 2. commemo-

rata, fuisse videntur, in quibus thesauri, res pretiosae, supellectilia templi, annona, et alia necessaria asservabantur; distinguenda autem sunt a gazophylacio Marc. 12, 41. commemorato, in quod dona, templo facta, immittebantur; Thalmudici pro diversitate donorum tredecim faciunt, atque ea in atrium mulierum collocant; cistas fuisse ajunt, orificio in formam cornu desinente, in quod dona immittebantur. Plura in his atriis alia conclavia adfuisse, dubium non est, a Josepho vero non commemorantur, qui tamen data occasione mentionem camerarum subterranearum injicit. — Altare victimarum rudibus lapidibus, in altitudinem 15, et in longitudinem et latitudinem 50 cubitorum, exstructum erat, et anguli superius instar cornuum prominebant. Ascensus erat ex plaga australi declivis, Joseph. de B. J. V. 5, 6.

## Sanctuarium.

§. 331. Sanctuarium, seu templum stricto sensu, ὁ ναος, ex albo marmore exstructum, 12 gradibus altius situm erat. Pronaos erat 100 cubitos altus et latus, cujus porta patebat altitudine 70, et latitudine 25 cubitorum, valvis carens, quia, arbitro Josepho, erat symbolum coeli visibilis. Spatium internum in altitudinem 90 cubitorum assurgebat, atque 50 cubitos ab aquilone in austrum, et 20 cubitos ab ortu in occasum extendebatur, ita ut ex parte aquilonis et austri maneret cubiculum 20 fere cubitorum. In medio erat janua in Sanctum, 55 cubitos alta, et 16 cubitos lata, super qua vitis aurea, magnitudine viri, affixa erat. Ipsa janua sipario acu picto clausa erat. Joseph. de B. J. V. 5, 4. Archaeol. XV. 11, 3. In hunc pronaon Judas Iscariotes 30 siclos conjecit, Matth. 27, 5. — Sanctuarium ipsum, 20 cubitos latum, et 60 longum et altum, ex tribus lateribus circumdatum erat aedificio trium contignationum,

altitudine 40 cubitorum, latitudine vero aequali vestibulo, in cujus duobus cubiculis collateralibus erat introitus. Tectum planum totius sanctuarii, longis verubus, auro obductis, horrebat, Joseph. de B. J. V. 5, 5—6. — Sanctum erat 20 cubitos latum, 40 longum, et 60 altum; Sanctissimum vero erat cubus 20 cubitorum, ut superius duae manerent contignationes, quaelibet altitudinis 20 cubitorum. In Sancto erat candelabrum aureum, mensa deaurata, et altare suffitus; Sanctissimum autem, cujus janua, uti et janua Sancti, sipario acu picto clausum erat, vacuum fuit. Omnes parietes exterius et interius laqueari et auro obductos fuisse, aliunde intelligitur. Joseph. de B. J. V. 5, 5.

## Origo synagogarum.

§. 332. Sacrificia quidem offerri non poterant, nisi in sacro tabernaculo vel templo, omnia autem alia religionis exercitia nulli loco adstricta erant. Hinc olim in scholis prophetarum laudes Dei decantabantur, et apud prophetas sabbathis et neomeniis pientiores ad preces et instructionem conveniebant, 1 Sam. 10, 5—11. 19, 18—24. 2 Reg. 4, 23. In exilio Babylonio Judaei, omni solenni religionis exercitio destituti, apud prophetam vel alium virum pium, qui domesticos suos religionem edocebat, et ad probitatem adhortabatur, aut etiam libros sacros legebat, conveniebant, Ezech. 14, 1. 20., 1 Dan. 6, 11. cf. Neh. 8, 1—18. Hae congregationes domesticae pedetentim in quibusdam locis fixae sunt, et certus quoque in eis ordo invaluit, id est, ortae sunt synagogae.

## Constitutio synagogarum.

§. 333. In Palaestina synagogae sub Antiocho Epiphane nondum commemorantur, adeoque demum sub regibus

Hasmonaeis exstructae, et paulo post multiplicatae sunt; in regionibus vero exteris multo antiquiores fuerunt, Jos. de B. I. VII. 3, 3. Quidquid sit, aevo Apostolorum ubique locorum, in quibus plures Judaei vivebant, aderant nagogae, ad formam templi Jerosolymitani dispositae, ut rium cum porticibus haberent, sicut synagogae in oriente adhucdum conformatae sunt. In medio atrii sacrarium est quatuor columnis innixum, ubi, loco nonnihil elevato, liber legis involutus quiescit, et statutis diebus praelegitur; adest etiam majus quoddam cubiculum. in quo, aura asperiori, et quidem, uti in atrio, juxta familias determinatis locis et sedibus congregantur Della Valle Reiseb. IV. Th. Sendschr. 5. 195. S. conf. Thalm. Succoth. 51, 2. Loca sacrario, in quo sacri libri asservantur, propiora, majoris aestimantur, Matth. 23, 6. Jac. 2, 3. — Προσευχαι, a quibusdam pro synagogis minoribus, ab aliis vero pro locis sub dio, habentur, in quibus Judaei ad religionis exercitium conveniebant; ast Josephus, de vita sua §. 54., proseucham Tiberiadis nuncupat magnam domum, quae permultos homines capiebat, ut adeo προσευχη dicatur pro τοπος vel οικος της προσευχης, in dialecto Aramaica בֵּית תְּפִלִּים, quod est nomen synagogae. Quare proseuchae a synagogis eo solo distinctae erant, quod non erant singularia aedificia, cultui divino dicata, Act. 16, 13. 16. Philo de leg. ad Caj. p. 1011. Juvenalis Satyr. III. 14. In synagogis et proseuchis Apostoli Evangelium annunciabant, et cum suis ad liturgiam conveniebant. Demum autem exclusi imitabantur Judaeos eorum locorum, in quibus ob paucitatem synagoga deerat; nempe in domo cujuspiam Christiani ad celebrandam liturgiam conveniebant; hinc, uti in Thalmude synagogae domesticae, sic in N. F. ecclesiae domesticae occurrunt, Rom. 16, 5.

1 Cor. 16, 19. Coloss. 4, 15. Philem. 2. Act. Ap. 2, 46. 5, 42. Interdum Apostoli etiam domum conducebant, in qua non solum liturgiam peragebant, sed etiam quotidie docebant, Act. Ap. 19, 9. 20, 9.

Συναγωγη est proprie conventus vel coetus, et demum locus conventus, sicut εκκλησια proprie convocatio, congregatio, et demum locus congregationis. Synagogae a Judaeis quoque scholae nuncupantur; ast a scholis, proprie sic dictis, accurate distinguuntur, et minoris aestimantur, quam scholae sublimiores, מִדְרָשִׁים, quia in his Thalmud, in synagogis autem lex docetur, quam Thalmudi postponunt.

# CAPUT TERTIUM.

## De temporibus sacris.

### Antiquitas Sabbathi.

§. 334. Cum Hebraei essent gens uni vero Deo peculiariter dicata, singulas dies quodammodo Ei sacras habere debebant: quare in quotidianum publicae reverentiae indicium, mane et vespere offerendus erat totius gentis nomine agnus anniculus in holocaustum addito ferto, et libamine, quod sacrificium dicebatur עֹלַת תָּמִיד, holocaustum perpetuum, Exod. 29, 38—42. Num. 28, 3—8. Prae caeteris tamen diebus sancta erat septima שַׁבָּת׳ שַׁבָּתוֹן, σαββατον, σαββατα, Sabbathum; quae nomina quidem de aliis quoque diebus festis, inprimis tamen de die septima hebdomadis usurpantur. An sabbathum ex Gen. 2, 1—3. derivandum sit, disceptatur, quia ante Mosen de eo nulla fit diserta mentio. Verum I. quum in lege Mosaica multa ex antiquiori consuetudine retenta fuerint, idem de hoc die festo exspectandum est, inprimis cum II. Exod. 20, 8—11. praeceptum his terminis conceptum sit: memento, ut diem sabbathi sanctifices. Id confirmatur III. ex eo, quod nullibi dicitur, quae hac die omittenda, et quae agenda sint, quod arguit, haec ex consuetudine nota fuisse. IV. Sabbathi sanctificatio ante latam de eo legem, Exod. 16, 22—30. commemoratur. V. Hebdomas jam Gen. 29, 27. proprio suo nomine שָׁבוּעַ, et Gen. 7, 4. 10. 8, 10. 12. periodus septem dierum occurrit, quae aliqua saltem distinctione cujuspiam diei insignis fuerit oportet. Accedit VI., doctrinam de creatore et creatione, illo

antiquissimo aevo non posse non ex revelatione divina descendere, quam non esse illam Gen. 1, 1. 2, 2. 3., nulla est ratio affirmandi. Denique VII. id ipsum Exod. 20, 8 — 11. innuitur; unde gentes quam plurimae, quae legem Mosaicam profecto imitatae non sunt, hanc diem aliqua ratione distinxerunt, Jos. contra Apion. II. 39.

## Scopus Sabbathi.

§. 335. Scopus sabbathi Exod. 20, 8—11. 31, 12—17. repetitur ex Gen. 1, 1—2. 3., ut solennis haec quies esset symbolica confessio, Deum creasse universa, eumque solum, pietate et probitate colendum esse. Hinc profanationi hujus diei, ut publicae abnegationi conjunctionis Hebraeorum sanctae cum rerum omnium creatore, ultimum supplicium decretum erat, Exod. 35, 2. Num. 15, 32—36. Huic scopo alter subordinatus est, nempe ut homines, praesertim mancipia, per quietem vires recuperarent, et de Deo clementissimo Domino, qui hanc quietem concessit, gauderent, Exod. 23, 12. Hac quiete liberationem quoque ex Aegypto repraesentari, Deut. 5, 14—15. nequaquam dicitur, sed id solummodo monetur, ut Hebraei, qui, in Aegypto oppressi, molestiam perpetui laboris senserant, eo lubentius mancipiis et jumentis hanc quietem indulgeant. Quodsi Exod. 31, 13—17. et Ezech. 20, 20—21., sabbathum dicitur signum foederis Deum inter et Israelitas, id sibi nihil aliud vult, nisi Deum creatorem ab Hebraeis esse colendum, atque Deum id ab Hebraeis exigere, et Hebraeos idem promisisse.

Judaei recentiores quaepiam sabbatha peculiaribus nominibus distinguebant; ita ultimum sabbathum ante Pascha nuncupabant sabbathum magnum, Joh. 19, 31. cf. Orach. chajjim p. 430. et Schulchan Aruch. p. 33, 2., quia Israelitae

olim in Aegypto hac die magnum miraculum viderint; nihilominus aliud quoque quodcunque sabbathum, quod majus festum immediate sequitur, magnum compellant. Aliud hujus generis cognomen est σαββατον δευτεροπρωτον, Luc. 6, 1., quod Matth. 12, 1. Marc. 2, 23. simpliciter sabbathum dicitur. Quodnam autem sit sabbathum secundo primum, difficulter expeditur; plerique censent, esse illud, quod proxime sequitur secundum diem paschatis; nam quum Judaei a Paschate usque ad Pentecosten, dies numerarent, Deut. 16, 9.; sabbathum primum a secunda die post Pascha, nomen secundo-primum jure optimo meruisse videtur. Illud vero μεταξυ σαββατον, Act. Ap. 13, 42., non est nisi ipsa hebdomas, quae alias etiam simpliciter nomine sabbathi insignitur, prout alibi monuimus.

## Die sabbathi omittenda.

§. 336. Nomen שַׁבָּת, quies, quidem innuit, hac die labores esse intermittendos, quod ipsum saepius disertis quoque verbis repetitur, Exod. 20; 10. 31, 14—17. 35, 1—3. Deut. 5, 12—14. Omittendis, jam ante legem latam, accensetur collectio mannae, et postea quoque accensio ignis, Exod. 16, 22—30. 35, 3. Num. 15, 32—36. Verum quaenam alia negotia intermittenda sint, non exponitur. Ast I. accensendus illis profecto non est usus armorum in bello, ut Judaei recentiores opinati sunt. — II. Ita quoque interdicta censeri nequit sanatio aegroti, aut sumtio medicamentorum, ut quidam praeceptores Judaeorum aetate Christi et in Thalmude, somniarunt; vel etiam ambulatio aut iter ultra 1000 passus geometricos, vellicatio aliquarum spicarum ad latrantem stomachum compescendum, et omnia opera necessitatis, ut pecudibus pabulum praebere, aut eas in foveam delapsas extrahere, Matth. 12, 1—15. Luc. 6, 1—5. 13, 10—17. Marc. 3, 2. Joh. 5, 1. 9, 1—34. Thalmudici, Schabbath VII. 2., operibus

36, quae sabbatho interdicta esse statuunt, accensent quoque, massam farinae subigere; unde patet, cur Jesu vitio versum fuerit, pulveres saliva miscuisse, et oculis coeci illevisse, Joh. 9, 1—34. — Ita quoque III. prohibita non erant opera sacra, et quae in sacro tabernaculo aut templo peragenda erant, ut circumcisio puerorum octava die, mactatio et concrematio victimarum, Lev. 6, 8. seqq. Num. 28, 3. seqq. Matth. 12, 2. Joh. 7, 23. Quia autem accensio ignis interdicta erat: ante vesperam diei veneris omnia ad coenam necessaria paranda erant; quare dies veneris nomen ἡ παρασκευη, praeparatio, obtinuit. Meridie ipsius sabbathi, uti alias, exile erat prandium, et coena demum post occasum parabatur. — Denique IV. lex non praecipit prosabbathum, quod Judaei post exilium, quibusdam horis ante solis occasum inchoabant; ast quia hoc diei tempore omnia ad sabbathum praeparanda erant, quasi necessarium erat legis consectarium.

## Die sabbathi agenda.

§. 337. Quae ab Hebraeis die sabbathi agenda essent, ex consuetudine nota fuisse videntur; hinc non praecipitur, nisi, ut sacerdotes praeter victimas quotidianas, alios duos agnos anniculos cum ferto, oleo et libamine offerrent, et panes propositionis permutarent, Lev. 24, 8. Num. 28, 9—10. Ex scopo sabbathi, et ex Gen. 2, 3., ubi Deus diei septimae benedixisse, i. e., eam faustam et laetam pronunciasse refertur, patet, hanc diem hilariter agendam, et de Deo, creatore et rectore universorum, laetandum fuisse, quod etiam Jes. 58, 13. innuitur; hinc tristitia die sabbathi symbolum magnae calamitatis est, Hos. 2, 11. Lam. 2, 6. 1 Macc. 1, 41. Hebraei itaque sabbathum jucunda quiete, conviviis, canticis, musica et

choreis transegerint, Exod. 15, 20—21. 32, 6—7. 2 Sam. 6, 24. Ps. 68, 26—28. 149, 3. 150, 4. Solebant quoque, apud prophetas convenire, et ab ipsis edoceri, 2 Reg. 4, 23. Parentes religiosi his praesertim diebus, proles suas religionem Dei, creatoris et rectoris universorum, docuerint, et ipsis antiqua admiranda beneficia et castigationes divinas narraverint, ac non longe remoti sacrum tabernaculum vel templum frequentaverint, conf. Menochii de republ. Hebr. L. 3 c. 1. quaest. 3.

## Annus sabbathicus.

§. 338. Quemadmodum periodus 7 dierum sabbatho, ita etiam periodus 7 annorum anno sabbathico, שְׁנַת שְׁמִטָּה, שְׁנַת שַׁבָּתוֹן, concludenda erat, ut longiori quoque temporis spatio memoriae imprimeretur, Deum creatorem esse solum colendum. Initium hujus anni erat prima dies mensis septimi seu Tischri (Octobris). De vervacto, quod hoc anno erat, alibi diximus, cf. Exod. 23, 10—11. Lev. 25, 1—7. 36, 33—35. Festo tabernaculorum hujus anni, per octiduum lex in sacro tabernaculo vel templo praelegenda erat, Deut. 31, 10—13. Debita quidem, quia proventus non fuit, exigenda non erant, Deut. 15, 1—2., nequaquam autem, ut Thalmudici censent, abolebantur; nam Deut. 15, 9. Hebraei duntaxat monentur, ne pauperibus mutuum ob propinquitatem anni sabbathici, quo exigere debitum non licebit, denegent. Neque servi hoc, sed septimo suae servitutis anno, manumittendi erant, Exod. 21, 2. Deut. 15, 12. Jer. 34, 14.

## Annus Jobelaeus.

§. 339. Ita quoque septem annos sabbathicos sequebatur annus Jobelaeus, יוֹבֵל, nempe 50mus, prout Levit. 25,

8—11. legitur, atque Josephus Fl. Archaeol. III. 12, 3., Philo L. de caritate p. 404. et de septenario p. 1178. 1188., et Judaei, Rabbanitae non minus quam Karaei, asseverant, ut adeo nihil proficiant, qui contendunt, 49$^{um}$ esse annum, hac unica ratione nixi, quod vervactum ultimi anni sabbathici, nempe 49$^{i}$, et sequentis anni Jobelaei, nempe 50$^{mi}$, penuriam annonae aut famem attulisset; nam longius hoc vervactum diu ante cognitum, monebat, frumentum reponere; atque fructus arborum sponte nati, permultis alimenta praebebant, inprimis quum quipiam, ut ficus et sycomori, fere dimidio anno haberi, et porro ad aliquos menses reponi possint. Cf. §. 79. Observata autem non fuisse haec vervacta, jam monuimus. — Hic annus, 10 die mensis 7$^{mi}$ seu Tischri (Octobris), die propitiationis, a sacerdotibus indicebatur clangore cornuum, קֶרֶן יוֹבֵל ,שׁוֹפָרוֹת, Lev. 25, 8—13. 27, 24. Num. 36, 4. Jes. 61, 1—2. Praeter ea, quae anno sabbathico obtinebant, etiam I. omnia mancipia originis Hebraeae, libertatem nanciscebantur, Lev. 25, 39—46. conf. Jer. 34, 7. seqq.; II. omnes agri, et domus pagorum et urbium Levitarum et sacerdotum, prioribus annis venditae, venditoribus reddebantur, exceptis illis, quae Deo sacratae, nec ante annum Jobelaeum redemtae fuerant Lev. 25, 10. 13—17. 24—28. 27, 16—21. III. Quum debitores plerumque agrum creditori in hypothecam et usum traderent, ut ita ager creditori venderetur, adeoque anno Jobelaeo debitori redderetur: debita quoque haec remissa erant, uti etiam debita eorum, qui, quum non essent solvendo, in servitutem venditi fuerant, et nunc libertatem nanciscebantur. Hinc recentiori aevo generatim valebat, anno Jobelaeo fieri novas tabulas, Joseph. Arch. III. 12, 3.

## Neomeniae, et festum novi anni.

§. 340. Ut superstitio gentium, quae lunae sacrificabant, excluderetur, praecipitur Num. 10, 10. 28, 11—14., ut in neomeniis, חֹדֶשׁ, רָאשֵׁי חֳדָשִׁים, praeter sacrificia quotidiana, offerantur Deo duo juvenci, aries, septem oves anniculae cum ferto et libamine, in holocaustum, et hircus pro peccato atque sacerdotes hos dies argenteis tubis sacris, חֲצֹצְרוֹת, annuncient, Num. 10, 10. Ps. 81, 4., et ita chronologiae quoque mensium provisum erat. Reges demum his diebus sacrificabant, 1 Sam. 20, 5. 24—27., et pientiores Hebraei prophetas frequentabant, 2 Reg. 4, 23. Labores in neomeniis non erant interdicti; sola neomenia mensis septimi, seu Thischri (Octobris), initium anni oeconomici et civilis, dies erat feria, et clangore cornuum annunciabatur; hinc יוֹם תְּרוּעָה dies clangoris, זִכְרוֹן תְּרוּעָה, memoriale clangoris, dicebatur Levit. 23, 24. 25, 10. Num. 29, 1—6. Praeter sacrificia aliis neomeniis communia, juvencus, aries, septem oves anniculae, cum farina oleo perfusa et libamine vini, in holocaustum, et hircus pro peccato offerebantur, Num. 29, 2—9.

Neomenias non astronomice definitas, prout Judaei Rabbanitae contendunt, sed eas, quibus nova luna conspicitur, prout Karaei asserunt, intelligendas esse, ex eo patet, quod Lex Mosaica omnem chronologiam, non ex astronomia, sed ex eo, quod in terra conspicitur, ordinavit. Accedit, quod et ipsi Mischnici de testibus novae apparitionis lunae loquuntur, et nec Josephus, neque Philo de duplici praefinitione neomeniarum, altera astronomica, et altera secundum phasim lunae, quidpiam novit. Ast auctorem librorum Regum in Babylonia, astronomico calculo usum fuisse, negari vix potest; nam 2 Reg. 25, 27. diem 27mum decimi mensis dicit, quem Jeremias in Palaestinae, c. 52, 31. dicit diem 25tum. Ceterum nostri Judaei neomenias ob 1 Sam. 20, 27. duobus diebus agunt.

## De festis majoribus generatim.

§. 341. Ad recolenda majora beneficia divina, instituta erant festa paschatis, pentecostis et tabernaculorum. Pascha et festum tabernaculorum cum octava celebrabantur, ita quidem, ut sola prima et ultima dies esset feria, qua tamen negotia, ad cibos parandos necessaria, permissa erant, Exod. 12, 16. Lev. 23, 7. 21, 35. Pentecostis festum octava carebat, Lev. 23, 15—22. His tribus festis, quibus a Deo Exod. 34, 24. securitas promissa fuit, omnes adulti Hebraei cum muneribus, quae ex secundis decimis, secundis primogenitis pecudum, et secundis primitiis depromenda erant, ad tabernaculum vel templum conveniebant, sacrificia offerebant, convivia celebrabant, atque ita sub canticis, musica et choreis de Deo Domino suo clementissimo laetabantur; choreas ipsum festorum nomen חַג innuit. Exod. 23, 17. Lev. 23, 38. Num. 29, 39. Deut. 12, 18. 14, 26. 16, 11—17. 26, 11.

## Festum paschatis.

§. 342. Paschatis festum ad recolendam memoriam liberationis ex Aegypto, et salutis primogenitorum, institutum fuit. Exod. 12. Celebrabatur per septem dies, a 15 usque ad 21 mensis Abib seu Nisan (Aprilis), Exod. 12, 1—28. 23, 15. Levit. 23, 4—8. Num. 28, 16—25. Deut. 16, 1—8. — Hac tota hebdomade azymi manducabantur; hinc חַג הַמַּצּוֹת, ἑορτη των αζυμων, festum azymorum, dicebatur, Exod. 12, 18. 13, 6. 7. 23, 15. Lev. 23, 6. Num. 28, 17. — Si Deut. 16, 8. sex tantum dies azymorum memorantur: prima dies, ut festum singulare, non computatur. Vespera diei 14$^{ae}$, fermentum sublatum fuit, ut per totam hebdomadem nequidquam de eo conspiceretur. Itaque dies prima azymorum, non modo 15$^{a}$,

sed etiam 14ᵘˢ Abib Lev. 13, 6. recte dicitur, quia nempe jam 14ᵘ ante vesperam omne fermentum semovebatur; hinc Josephus festo paschatis Arch. II. 15, 1. octo, et III. 10, 5. IX. 13, 3. septem dies tribuit, reapse tamen septem erant. — Decima autem jam die Abib, paterfamilias arietem vel hircum anniculum separabat, Exod. 12, 1—6., quem 14ᵘ hujus mensis inter duas vesperas בֵּין עַרְבַּיִם, ante altare mactabat, Deut. 16, 2. 5, 6., et sacerdos sanguinem ad pedem altaris spargebat; prima autem vice in Aegypto sanguis per ipsos patresfamilias limini januae illitus fuit, Exod. 12, 7. Hic aries vel hircus, qui proprie פֶּסַח, פַּסְחָא, πασχα, protectio, aliis transitus, dicitur, integer, baculis duobus, altero per longum, et altero ad anteriores pedes transversim perfossus, et sic quasi crucifixus, in profundo illo, superius §. 140. II. descripto clibano assabatur, Pesachim c. 5. Joh. 19, 36. cf. §. 142. Huic assae addebantur herbae amarae seu lactucae agrestes, מְרֹרִים, ad perennem durae servitutis Aegyptiacae memoriam, atque carnes ex sacrificiis aliis, quae Deut. 16, 2 — 6. quoque nomine פֶּסַח veniunt. Ad has epulas non pauciores 10, nec plures 20 personis admittebantur, quae prima vice in Aegypto succinctae et calceatae, i. e., ad iter paratae celeriter manducabant, posthac haec adjuncta quidem omissa sunt; quod autem Hebraei jussi erant, ne os frangerent, etsi ad properationem pertinebat, perpetuo observatum fuit, conf. Joh. 19, 36. Ex quo loco, et multis aliis in epistolis Paulinis obviis patet, agnum paschalem typum fuisse sacrificii a Christo oblati. Conf. Becani analogia V. et N. F. c. 13. num. 23. et supra §. 300. et infra §. 370.

Secunda die paschatis, seu 16 Abib, offerebatur primus manipulus hordeaceus, et agnus anniculus cum ferto et libamine in holocaustum. Atque hoc ritu messis initiabatur. Lev. 23, 1 — 14. Qualibet etiam die per totam heb-

domadem singularia quaepiam holocausta, et victimae pro peccato, immolabantur, quae Num. 28, 16—25. referuntur.

In ecclesia Latina communis viget sententia, Jesum in ultima coena pascha manducasse; quipiam tamen contendunt, eum idipsum una die praeoccupasse, nempe opinantur, Sadducaeos neomenias juxta calculum astronomicum computasse, et pascha una die citius manducasse, quod jam supra refutavimus; id modo addimus, in templo omnia ex sententia Pharisaeorum acta fuisse; accedit, Matth. 26, 1—19. Marc. 14, 12—18. Luc. 22, 7—14. de consueto die paschatis sermonem esse. — Graeca vero ecclesia propugnat, coenam ultimam Jesu non fuisse paschalem, et Jesum eucharistiam in pane fermentato instituisse. Quipiam Latinorum Graecis quidem consentiunt, sed contendunt, fermentatum jam 13' Abib ad vesperam, exterminatum fuisse, Jesum itaque etiam hac die, SS. Eucharistiam in azymo instituisse.

## Festum Pentecostis.

§. 343. A 16 Abib, seu a secundo die paschatis, numerandi erant 50 dies, et 50ᵐᵃ erat πεντεκοστη, quae a septem his hebdomadibus. חַג הַשָּׁבוּעֹת, festum hebdomadum dicitur, Exod. 3, 22. Lev. 25, 15—16. Num. 28, 26. Deut. 16, 10. Act. Ap. 2, 1. In gratiarum actionem prò messè celebrabatur; unde et festum messis, חַג הַקָּצִיר, dicebatur, Exod. 23, 16. Hinc duo panes de farina novarum frugum, et decima pars Ephae de eadem farina, tanquam primítiae, offerebantur, Exod. 27, 16. Lev. 23, 17. Num. 28, 26., unde nomen hujus festi, dies primitiarum, הַבִּכּוּרִים, descendit, Num. 28, 26. Ast uti primum festum annuum institutum erat in memoriam liberati populi, ita alterum pertinuisse videtur ad recordandam legislationem Sinaiticam, sive constitutam rempublicam Israeliticam. Accedit festum Pentecostes celebratum fuisse die

50$^{mo}$ post Pascha, i. e. ea ipsa die nobilissimae legislationis, hinc haud frustra inde conficitur, hujus diei memoriam, ad quam sponte adducerentur Israelitae eo festo ipsaque denominatione, spectatam fuisse, etsi id disertis verbis non monetur in S. Scriptura. — Holocausta quoque plura, et sacrificium pro peccato immolabantur, Lev. 23, 18—20. Num. 28, 27—31. Ad festum hoc laetum, aetate Apostolorum, permulti Judaeorum exterorum Jerosolymae conveniebant, prout Josephus de B. J. II, 3, 1. disertis verbis annotavit, conf. Act. Ap. 2, 5—13.

## Festum tabernaculorum.

§. 344. Festum tabernaculorum, חַג הַסֻּכּוֹת, ἑορτὴ σκηνῶν, σκηνοπηγία, a 15$^{to}$ usque ad 23$^{tium}$ mensis septimi seu Thischri (Octobris), plenis octo diebus celebrabatur, et dies octava erat festum singulare, Lev. 23, 34—42. Num. 29, 12.35. Deut. 16, 13—15. Neh. 8, 18. 2 Macc. 10, 6. Joh. 7, 2. 37. In memoriam illius per Arabiam itineris, institutum erat; quare Hebraei hoc octiduo, ut in illo itinere, tabernacula inhabitare tenebantur, Lev. 23, 42—43. Quia autem simul in gratiarum actionem pro collectione fructuum et vindemia agebatur, חַג הָאָסִף, festum collectionis fructuum, dicitur, Exod. 23, 16. 34, 22., et Hebraei his diebus fructus generosissimarum arborum, vel, prout recentiores Judaei פְּרִי עֵץ הָדָר, interpretantur, citria, et praeterea ramos palmarum, salicum, aliarumque frondosarum arborum in manibus gestabant; vel, ut Keraei volunt, ex his frondibus tabernacula construere tenebantur, Lev. 23, 40., quibus etiam frondes olearum, oleastrorum, myrtorum et aliarum arborum addebant Neh. 8, 15. 2 Macc. 10, 7. Joseph. Arch. XIII. 13, 5. Festum erat laetis-

simum; hinc a Joseph. Arch. VIII. 4, 1. XI. 5, 5., et a Philone de septenario p. 1195., maximum, μεγιστη, et a Thalmudicis הֶחָג, festum κατ' εξοχην (das Fest), appellatur, atque etiam Plutarcho Sympos. L. IV. c. 5. innotuit. Sacrificia publica plura, quam aliis festis, praescripta erant, Num. 29, 12—39.; atque Hebraei plures quoque victimas de secundis decimis et primogenitis immolabant, Deut. 16, 14—15. Lev. 23, 38—40. Num. 29, 39. His recentiores Judaei alia addiderunt; nam I. ex Jes. 12, 3. desumserunt ritum, quo sacerdos per totum octiduum, quotidie mane, vase aureo tria Log aquae ex fonte Siloe hauriebat, magna et laetissima solennitate per portam aquarum in templum portabat, et in cornu altaris australe versus occasum effundebat, quum interim Levitae Hallel (Ps. 113—118.) decantarent, et tibiis accinerent. Thalmudici jam dicunt fuisse symbolum pluviae, jam gaudii, jam effusionis spiritus sancti. Conf. Joh. 7, 37. — II. Quotidie vespere in atrio mulierum, in quatuor lychnuchis aureis, qui 50 cubitos alti fuisse dicuntur, magnae lampades accendebantur; sacerdotes et Levitae in 15 gradibus atrii interioris, Psalmos graduum (Ps. 120—134.) decantabant, et instrumentis musicis accinebant, atque proceres, ardentes faces manibus tenentes, in atrio mulierum saltabant, quos mulieres ex loco clathris clauso spectabant. III. Judaei quotidie, sinistra citrium, et dextera לוּלָב seu ramum palmarum, duos ramos salicum et mirtorum colligatos tenentes, solenniter altare cum conclamatione הוֹשִׁיעָה נָּא, Hosianna, circuibant, et id die septima septies repetebant, in memoriam expugnatae olim urbis Jericho; quare hoc festum quoque magnum Hosianna vocant. Conf. 2 Macc. 10, 17.

## Dies propitiationis.

§. 345. Quinta ante festum tabernaculorum dies, nempe $10^{mo}$ mensis $7^{mi}$ seu Thischri, erat dies propitiationis, יוֹם הַכִּפּוּרִים, quae feria erat, Lev. 16, 1—34. Exod. 23, 26—30. Num. 29, 1—11. Singulis annis hoc instituto Hebraeis singulari modo inculcabatur id, quod in omnibus omnino sacrificiis, et lustrationibus perpetuo quasi ob oculos demonstrabatur, eos in culpa esse apud Deum, hunc ab omni vitio, atque impuritate morali abhorrere, sanctissimam esse, ac inviolabilem legum divinorum majestatem, et peccatorem certissime manere poenas, nisi justo peccatorum suorum sensu commotus veniam eorum impetraret, seque corrigere studeret. Unicum hoc erat per totum annum jejunium, quo a vespera usque ad vesperam omnis cibus interdictus erat, Lev. 23, 27—29. 25, 9. Hac die summus sacerdos omnem liturgiam agebat, et quae erant singularia, ipsi soli reservata erant, quae jam referenda veniunt. Nempe loto corpore, et indutus femoralibus tunicaque alba byssina, zona cinctus, et imposita capiti consueta mitra sacerdotali, ad altare adducebat juvencum pro peccatis suis et familiae suae, et duos hircos pro peccatis populi, quorum alterum Jehovae, לַיהוָה, et alterum ad liberum discessum, לַעֲזָאזֵל, sorte praefiniebat, Lev. 16, 6—10. — Mactabat mox juvencum pro peccatis suis, et hircum לַיהוָה pro peccatis populi; dein prunas ex altari depromtas in thuribulo, et duos pugillos sacri thymiamatis in vase aliquo, inferebat in adytum seu Sanctissimum, atque injecto in prunas thymiamate, reversus, rursus cum sanguine juvenci et hirci intrabat, et digito suo primum de sanguine juvenci, et demum de sanguine hirci versus operculum arcae foederis, et septies versus pavimen-

tum ante arcam, spargebat. Egressus in Sanctum, sanguine juvenci et hirci cornua altaris aurei illiniebat, atque septies in superficiem ejusdem spargebat; id dicebatur expiare ab immunditiis et praevaricationibus Israelitarum, Lev. 16, 11—19. — Egressus in atrium, ante altare ambas manus capiti hirci לַעֲזָאזֵל graviter imponebat, quo symbolo eum omnibus peccatis, delictis et praevaricationibus Israelitarum onerabat, et demum viro tradidit, qui eum in loca deserta deductum, liberum dimitteret, quo significabatur, Israelitas poena omnium peccatorum liberatos esse. Hircus autem, qui pro peccatis populi, et juvencus, qui pro peccatis summi sacerdotis immolatus fuit, symbolum erat promeritae poenae, et extra castra vel urbem integer concremabatur, Lev. 16, 20—22. 26—28. — Denique depositis vestibus albis, et indutus pretiosis muneris sui vestibus, holocausta pro se et populo, et sacrificium aliud pro peccato immolabat, Lev. 16, 23—25. Num. 29, 7—11. Judaei addunt, eum rursum in Sanctissimum ingressum esse, ut thuribulum efferret, quod quidem necessarium non erat, potuit enim thuribulum, secunda vice cum sanguine egrediens, una auferre; nam bis tantum ingressum fuisse, Philo de Leg. ad Caj. disertis verbis testatur; unicus enim ingressus, qui Lev. 16, 34. Exod. 30, 10. sancitur, de unica die per annum intelligitur; unico enim ingressu hac ipsa die, omnia illa nullatenus peragi potuissent. Conf. §. 300.

## Alia jejunia.

§. 346. Hebraei antiquiori aevo in rebus adversis jejunare quidem solebant, Jud. 20, 26. 1 Sam. 7, 6. 31, 13. 2 Sam. 3, 35. Jes. 58, 3—12.; ast novos anniversarios jejunii dies, demum in exilio ad perennem malorum quo-

rundam insigniorum recordationem introduxerunt: I. Die 17ᵐᵃ mensis 4ᵗⁱ seu Thammuz (Julii) in memoriam expugnationis Jerosolymae, Jer. 52, 6—7. Zach. 8, 19. II. Die 9ⁿᵃ mensis 5ᵗⁱ seu Ab (Augusti) in memoriam incensi templi, Zach. 7, 3. 8, 19. III. Die 3ᵗⁱᵃ mensis 7ᵐⁱ seu Thischri (Octobris) in memoriam interfecti Gedaliae, Jer. 40, 4. Zach. 7, 5. 8, 19. IV. Die 10ᵐᵃ mensis 10ᵐⁱ seu Tebeth (Januarii) in memoriam initii oppugnationis Jerosolymae, Zach. 8, 19. —

Quid effusio aquarum in jejunio 1 Sam. 7, 9—7., sibi velit, obscurum est; fortasse, juxta consuetum orientalibus tropum, liberalitatem, qua Hebraei nunc se totos Deo tradere vellent, indicat.

## Festum Phurim.

§. 347. Mordechaeus, vel Mardochaeus, sub rege Asuero, in memoriam liberationis Judaeorum ab immanitate Hamanis, instituit 14ᵘᵐ et 15ᵘᵐ mensis ultimi seu Adar (Martii) celebrandum festum Phurim i. e. sortium, quia Haman jactis sortibus diem explorare voluerat exitioso suo proposito aptissimam Esth. 3, 7. 9, 20—32.; unde etiam dies Mardochaica, ἡ Μαρδοχαϊκὴ ἡμέρα, dicitur, 2 Macc. 15, 36. Huic festo quosdam Judaeos, ut referunt Thalmudici, repugnasse, facile credimus; est enim festo Bacchi simile. In synagoga praelegitur liber Esther, et occurrente nomine Haman, omnes manibus plaudunt, atque pugnis et malleis scamna percutiunt, conclamantes: pereat nomen ejus. Olim in memoriam crucifixi Hamanis, cruces in tectis domuum suarum erigebant; his autem Cod. Theodos. Tit. 12. c. 2. interdictis, signum aliud substituunt. Ceterum convivia celebrant, sibi invicem fercula mittunt, et nugas alias tractant.

## Festum encaeniorum.

§. 348. Quum templum, ab Antiocho Epiphane 167. ante Chr. profanatum, anno 164 ante Chr. rursus mundatum fuisset: multis sacrificiis, 25 mensis Kislev (Decembris), per octiduum dedicatum fuit, atque haec dedicatio conversa est in festum anniversarium, quod encaenia, *εγκαινια*, dies dedicationis altaris, *αἱ ἡμεραι εγκαινισμȣ τȣ θυσιαςηριȣ*, mundatio templi, *ὁ καθαρισμος τȣ ἱερȣ*, dicebatur, 1 Macc. 4, 52—59. 2 Macc. 10, 1—8. Joh. 10, 22.; a Josepho Arch. XII. 7, 6—7. quoque nomine luminum, *τα φωτα*, insignitur, quia Judaei his diebus multa luminaria accendebant, quibus felicem rerum conversionem et laetitiam indicabant, conf. Joseph. contr. Ap. II. 39.

# CAPUT QUARTUM.

## De personis sacris.

### Populus sanctus.

§. 349. Posteri Abrahami, Isaaci, et Jacobi, ad conservationem verae religionis electi, Deo itaque consecrati, et hac ratione sacri seu sancti קְדוֹשִׁים, atque quasi sacerdotes Dei, seu regnum sacerdotale erant, Exod. 19, 6. 22, 3. Lev. 11, 44—45. 19, 2. 20, 26. Deut. 7, 6. 14, 2. 21. 26, 19. 28, 9. Monitio erat, ut et moribus sancti esse studerent, Lev. 19, 2. 20, 7—8. 26. 11, 45. Exod. 22, 20—21. etc. Ast recentiores Judaei, hoc titulo inflati, omnes alias gentes, tanquam profanas et peccatrices, odio prosequebantur, Eph. 2, 14—15. 1 Thess. 2, 15—16. conf. Tacit. Hist. V. 5. Matth. 9, 10—11. 19. 26, 45. Marc. 8, 28. Luc. 5, 8. Gal. 2, 15—17. Illa autem sanctitas, seu separatio et consecratio ad cultum veri Dei, perpetua erat, licet non raro magna fuit morum corruptio; quare aliqui Rabbini scelestissimos quoque reges hoc sensu sanctos nuncupant, ut sanctus et Israelita idem significet, conf. Sap. 10, 15. 17. 20. 8, 1. 7. 9. 20. Haec denominatio demum ad Christianos transiit, qui ab Apostolis non modo μαθηται, discipuli, αδελφοι, fratres, i. e., amici, et qui sunt de via seu de religione, sed frequenter etiam sancti, ἁγιοι, vocantur Act. Ap. 9, 41. 26, 10. Rom. 1, 7. 8, 17. 12, 13. 25, 25. 26. 16, 2. etc.

### De ministris sacris.

§. 350. De Levitis, ministris Dei regis, alibi diximus; hoc loco de iisdem, tanquam ministris reli-

gionis, dicendum venit. Substituti fuerunt primogenitis, qui olim nati erant sacerdotes, aetate autem Mosis cum Levitis permutati sunt, et sequentibus quoque aetatibus a ministerio altaris redimendi erant, Num. 3, 5—13. 40—51. 8, 16—19. Ex hac tribu Aaron et posteri ejus, sacerdotio consecrati fuerunt, quibus propior ad thronum Dei in sanctissimo, accessus concedebatur, quod etiam nomen כֹּהֵן innuit, Exod. 19, 22. Reliqui Levitae obibant inferiores functiones sacras; sed pro negotiis vilioribus habebant servos, sanctuario adscriptos, qui ligna findebant, aquam apportabant, et alia similia praestabant. His omnibus praeerat summus sacerdos, הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל. Cuilibet ordini horum ministrorum assignatae erant functiones, quae inferiori interdictae erant.

## Servi sanctuario adscripti.

§. 351. Servi sacri, qui ab aevo Mosis aderant, orti sunt ex religiositate Hebraeorum, qui vel se, vel filium, aut servum, voto addixerunt sanctuario; quare Lev. 27, 1—8. pretium constituitur, quo sacrati redimi possent. Aetate Josuae illis additi sunt Gibeonitae, Beerothitae, Kephiritae, et cives urbis Kirjathjearim, Jos. 9, 23—29. Aucti porro sunt aetate Davidis et Salomonis. Post exsilium ordinem spectabilem constituebant, qui antiquo Levitarum titulo נְתִינִים, (i. q. נְתוּנִים, Num. 3, 9. 8, 17. 19. 18, 6. Deut. 25, 52.), donati, insigniti, etiam reliquis Israelitis antepositi sunt, Ezr. 2, 54. 58. 8, 20. Neh. 10, 29. 11, 3.

## Consecratio Levitarum.

§. 352. Levitae solenniter, a reliquis Israelitis separati, et singulari ritu ad ministeria sua consecrati fuerunt; nam I. loti et toto corpore rasi, juvencum cum fari-

na et oleo, in holocaustum, et alium juvencum in sacrificium pro peccato, ad altare adduxerunt. II. A Mose aqua conspersi sunt. III. Israelitarum proceres illis manus imposuerunt, et hoc ritu eos in locum suum aut primogenitorum substituerunt. IV. Levitae praesentibus sacerdotibus, coram Deo seu sacro tabernaculo se prostraverunt, ut sese ei ad ministeria offerrent. Denique V. manus illis juvencis imposuerunt, et eos immolarunt. — Hoc ritu Levitae, et eorum posteri, Deo et sacerdotibus donati, et sacris ministeriis consecrati erant, Num. 8, 5—22. conf. Act. Ap. 13, 2 — 3. Lex peculiarem quidem vestem eis non decrevit; ast aetate Davidis 1 Paral. 15, 27., et Salomonis 2 Paral. 5, 12., cantores et musici, atque portantes arcam foederis, superindumento byssino induti comparent, conf. Joseph. Arch. VIII. 3, 8. XX. 9, 6.

## Officia Levitarum.

§. 353. Levitarum partes erant, sacerdotibus auxilio esse, vigilias sacri tabernaculi et deinceps templi obire, in itinere per Arabiam, diversas partes sacri tabernaculi, et utensilia sacra portare, sacrum tabernaculum et deinceps templum mundare, annonam et thesauros sacros administrare, denique ab aetate Davidis etiam in templo cantare, et instrumentis musicis accinere, recentiori autem aevo, etiam victimas mactare, quum Hebraei his desuevissent; denique in legum divinarum studium incumbere, eorumque, aeque ac sacerdotum erat populum docere, et harum legum notitia imbuere. Lev. 10, 11. Deut. 17, 9. 24, 8. 33, 10. coll. 2 Paral. 17, 7—9. — In tres familias, utpote a tribus filiis Levi descendentes, divisi erant; Kehat, Gerschom, et Merari. Hae familiae in itinere per Arabiam, assignatas partes sacri tabernaculi portabant ab anno aetatis 30 usque ad

50; alia autem leviora, uti vigilias, jam anno 25 incipiebant, et post annum 50 prosequebantur, Num. 3, 1—36. 4, 1. 30. 35. 38. 42. 46—49. 8, 23—26. Recentiori aevo ministeria sua jam anno aetatis 20 auspicabantur, 1 Paral. 23, 24. 27. 2 Paral. 31, 17. Ezr. 3, 8. — In Palaestina demum non multis negotiis distinebantur; quare David 38,000 adultos Levitas in quatuor classes divisit, atque 24,000 ministros sacerdotum, 4000 vigiles seu janitores, 4000 musicos, et 6000 judices et genealogos esse jussit, 1 Paral. 23, 3—5. 24—32. 24, 20—31. 26, 1—28. Musici rursus in 24 classes divisi erant, quarum singulae alternis, per hebdomadem munere fungebantur. — Vigilias jam sex, jam quatuor, jam etiam duo viri simul obibant, in quorum stationes die sabbathi alii succedebant. 1 Paral. 26, 17—19. 2 Paral. 23, 4. 2 Reg. 11, 5. Omnes ordines et classes praefectis suis parebant.

## Sacerdotes.

§. 354. Posteri filiorum Aaronis, nempe Eleazari et Ithamari, Lev. 10, 1—5. 1 Paral. 24, 1—2. aetate Davidis ita aucti erant, ut in 24 classes divisi fuerint, quae alternis, per hebdomadem, munere fungebantur; 16 classes erant Eleazari, et 8 Ithamari. Classis quaelibet praefecto seu capiti familiae suberat. Classis Jojarib 1 Macc. 2, 1. erat ordine prima, et classis Abia Luc. 1, 2. octava, 1 Paral. 24, 3—19. Haec divisio perpetuo retenta, 2 Paral. 8, 14. 31, 2. 35, 4—5. 36, 24., et post exilium, etsi quatuor duntaxat classes reversae sunt, rursus tamen sub antiquis nominibus restituta fuit, Ezr. 2, 36—39. Neh. 7, 39—42. 12, 1. Joseph. de vit. sua §. 1. et Arch. VII. 14, 7. — Summo Sacerdoti Aaroni succedebat primogenitus. Josephus refert Arch. V. 11, 5. VIII. 1, 3.

Eli, 1 Sam. 2, 30., non fuisse ex posteris Eleazari, primogeniti filii Aaronis, sed ex familia Ithamari, et Salomonem demum hanc dignitatem, Abiataro postero Ithamari ademtam, rursus transtulisse in familiam Eleazari, ex qua fuit Zaddokus, cui eam contulit, 1 Reg. 2, 26—27. An autem Josephus haec ex fontibus fide dignis hauserit, non liquet. Post exilium posteri Eleazari jure hereditario succedebant usque ad Antiochum Epiphanem, qui hanc dignitatem plus offerenti vendebat. Anno 152 ante Chr., Alexander rex Syriae, summum sacerdotium detulit belliduci Jonathani ex classe Jojaribi, 1 Macc. 10, 18—20., cujus fratrem Simonem demum Judaei principem et summum sacerdotem crearunt, 1 Macc. 14, 35—47. Hujus posteri, qui simul reges erant, summo sacerdotio fungebantur usque ad Herodem, qui summos sacerdotes ad libitum mutabat, quo arbitrario jure deinceps quoque Romani usi sunt. — Vicarius summi sacerdotis, non quidem nomine, a Judaeis adoptato, סְגָן, sed, כֹּהֵן הַמִּשְׁנֶה occurrit, Jer. 52, 24. cf. 1 Reg. 4, 4.; et quum ea, quae die propitiationis praescripta erant, solus summus sacerdos agere posset, necessarius erat alter, qui ejus vicem, si forte hac die aeger aut immundus esset, subiret, Jos. Arch. XVII. 6, 4.

## Consecratio sacerdotum et summi sacerdotis.

§. 355. Summus pontifex Aaron eodem ritu, quo filii ejus sacerdotes, consecratus fuit, nisi quod aliis vestibus indutus, et oleo sacro, in capite largiter unctus est, Exod. 29, 5—9. Lev. 8, 2. — Sacerdotes nempe hi omnes, corpore loti, et vestibus sacris induti, stiterunt se ante altare, ubi juvencus, duo arietes, panes azymi, et placentae duplicis generis in corbe, praeparatae erant; manus capiti juvenci imposuerunt, quem Moses mox in sacrificium pro

peccato mactavit, sanguinem digito cornibus altaris illevit, reliquumque ad pedes altaris effudit, et partes sacrificii altari imposuit; reliqua caro integra extra castra concremata fuit, Exod. 29, 10—14. Lev. 8, 2—3. 14—17. — Ita quoque manus capiti arietis imposuerunt: quem Moses in holocaustum mactavit, sanguinem circa altare sparsit, et arietem dissectum, in altari concremavit, Exod. 29, 15—18. Lev. 8, 18—21. Alterum arietem, postquam sacerdotes ei manus imposuissent, Moses in sacrificium consecrationis mactavit, et sanguinem ejus sacerdotum lobo auris dexterae, et pollici manus et pedis dexteri, illevit atque reliquum pedibus altaris aspersit; a quo demum rursus aliquid sanguinis aspersi depromtum, et oleo sacro commixtum, in sacerdotes eorumque vestes sparsit; summum sacerdotem vero sacro oleo in capite largius unxit; hinc הַמָּשִׁיחַ dicitur Lev. 4, 3. 5. 16. 6, 15. Ps. 133, 2. Partes sacrificii, nempe caudam, omentum, lobum minorem hepatis, ambos renes adipemque eis adhaerentem, et armum dexterum arietis, panem azymum, et placentam de quolibet genere, imposuit manibus sacerdotum, ut haec Deo offerrent, atque id dicebatur manus implere, quod idem est, ac consecrare, conf. 1 Reg. 13, 13. Omnes hae partes demum in altari concremabantur. Pectus Deo oblatum cessit Mosi, reliquam autem carnem praeparatam, uti et panes illos azymos et placentas, sacerdotes in ipso sacro tabernaculo manducarunt, quod vero supererat, altera die igni traditum fuit, Exod. 29, 19—34. Lev. 8, 22—36. — Hic ritus, qui per octiduum continuatus fuit, sacerdotes ab omnibus aliis Israelitis et Levitis in perpetuum separavit, ut nova in posteris inauguratione opus non esset, Exod. 29, 35—37. Lev. 10, 7. Singulorum autem summorum pontificum inauguratio repetenda innui videtur Exod. 29, 29. Lev. 16, 32. 21, 10. Num. 20, 26—28. 35, 25.

## Vestes sacerdotum.

§. 356. Vestitum sacrum sacerdotes non gestabant nisi officio fungentes, Exod. 28, 4. 43. Ezech. 42, 14. 44, 19. Descriptio Exod. 28. manca est, quia plura ex more vestiendi illorum temporum, pro notis ponuntur. Quae Josephus, Arch. III. 7, 1—3., addit, fortasse ex parte, recentiora sunt. Vestes hae erant: I. Femoralia xylina seu byssina, a renibus usque ad femora pertingentia, מִכְנְסֵי בַד, Exod. 24, 42. Lev. 6, 10. Ezech. 44, 18. II. Tunica xylina, כְּתֹנֶת שֵׁשׁ, quae, aetate Josephi, usque ad talos pertingebat, manicis instructa, et non consuta, sed una textura erat. Joseph. Arch. III. 7, 2. Exod. 28, 39. 41, 29, 5. conf. Joh. 19, 23. III. Cingulum, אַבְנֵט, teste Josepho Archaeol. III. 7, 2., palma latum, in modum exuviarum serpentis textum, atque acu pictum erat floribus coloris purpurei, hyacinthini, coccinei et albi. Supra lumbos, et fere ad pectus gestabatur, Exod. 39, 29., bis corpus ambiebat, et antrorsum circa pectus ita nodabatur, ut extremitates usque ad talos dependerent, quas sacerdotes, functionibus occupati, ne impedirentur, super humerum sinistrum retorquebant, Exod. 39, 27—29. IV. Mitra, מִגְבָּעָה, erat olim alta, acuminata, et capiti alligabatur, Exod. 28, 40. 29, 9. Lev. 8, 13. 17., ut §. 126. diximus; aetate vero Josephi (Archaeol. III. 7, 3.), qua etiam מִצְנֶפֶת dicebatur, globum formabat, sindone contectum, qui dimidio capitis firmiter insidebat, ut in flexionibus corporis non decideret. — Caeterum sacerdotes discalceati, munere suo fungebantur, quod symbolum reverentiae et venerationis erat, Exod. 3, 5. Jos. 5, 15.

## De functionibus sacerdotum.

§. 357. Ad functiones sacerdotales non modo origo ex familia Aaronis, Ezr. 2, 62. Neh. 7, 64. Joseph. de vi-

ta sua §. 1. et contr. Ap. I. 7., sed etiam immunitas ab omni vitio corporis, requirebatur, Lev. 21, 16—17. Ministeria sua obeuntes, vino et omni potu inebriante abstinebant, Lev. 10, 8—11. Antiquiori aevo, 30 annos nati, recentiori vero aetate jam, quum 20 annorum essent, munera obibant, Num. 4, 3. 2 Paral. 31, 17. — Quotidianas functiones quaelibet classis singulis sorte assignabat, ut alius suffitum incenderet, alius die sabbathi panes propositionis permutaret, alius ignem in altari holocaustorum curaret, etc. Luc. 1, 9. conf. §. 353.

## Vestes summi sacerdotis.

§. 358. Vestes summi sacerdotis erant duplicis generis; aliae simplicis byssinae, nempe femoralia, tunica, cingulum sacerdotale et mitra simplex, atque his vestibus indutus, die propitiationis in Sanctissimum ingrediebatur, Lev. 16, 4. 23.; aliae autem erant magnificentissimae, quibus super vestes sacerdotales induebatur, nempe: I. Meil, מְעִיל, quod supra quidem §. 122. laicis quoque ditioribus commune fuisse vidimus; hoc vero sacrum erat coloris hyacinthini, et in inferiori limbo alternis tintinnabulis aureis et malogranatis, ex gossipio purpureo et coccineo contextis, superbiebat, Exod. 28, 31—35. 39, 5. conf. Hasselquist Reis. S. 55, 73. II. Ephod, אֵפוֹד, supra §. 122. laicis quoque commune fuisse, observavimus; sacrum vero erat byssinum, colore purpureo, hyacinthino, et coccineo, atque etiam auro variegatum, aetate Josephi, cubitum majorem longum, manicis instructum, atque ex lege Mosis in utroque humero onyche ornatum, in quo nomina 12 tribuum, nempe in quolibet sena, insculpta erant, Exod. 28, 6—7. III. Ad pectus hujus vestimenti erat spatium quadratum unius spithamae, cui חֹשֶׁן, ita adaptatum erat,

ut intrinsecus (Exod. 39, 9.) instar marsupii duplicatum, extrinsecus vero duodecim gemmis, quadrupli serie dispositis, ornatum esset, quibus nomina tribuum insculpta erant; quatuor annulis ipsi Ephod annexum, et fasciis hyacinthini coloris alligatum, duabus porro catenis aureis in utroque humero fixis, pendebat, atque singulari cingulo, ipsum Ephod totum ambiente, adstrictum erat. In hoc חֹשֶׁן erant Urim et Thummim, אוּרִים וְתֻמִּים, ex quibus summus sacerdos responsa divina petebat, Exod. 28, 30. Lev. 8, 8. 27, 21. Deut. 33, 8. Quid fuerit, diversae sunt eruditorum conjecturae. Sententia verisimillima eo redit, fuisse sortem sacram, 1 Sam. 14, 41—42., fortasse tres lapides pretiosos, quorum alter affirmationem, alter negationem, et tertius nullum responsum referebat; quare quaestio semper ita formanda fuit, ut responsum esset ita, vel non, et, prout sacerdos interrogatus, lapidem manu extrahebat, vel affirmaretur, vel negaretur, vel responso careret. Historia Jos. 7, 13—21. 1 Sam. 14, 40—43. 28, 6. 2 Sam. 1, 2., haec duntaxat paucis narrat. Moses jubetur Urim et Thummim, (non, conficere, sed) in Choschen reponere, quod arguit, usum ejus fuisse antiquiorem, de quo demum usque ad Davidem diserta fit mentio. IV. Mitra summi sacerdotis, מִצְנֶפֶת, eandem cum mitris sacerdotum formam referebat, Exod. 28, 4. 40. 29, 5., vel differentia saltem erat exigua, ut fortasse esset paulisper altior, Exod. 39, 27—28., uti quoque Joseph. Archaeol. III. 7, 6. ait, super mitram summi sacerdotis eminuisse aliam consutilem ex hyacintho et albo variegatam. Ast in fronte per vittam hyacinthinam alligata erat lamina aurea, צִיץ הַזָּהָב, cui verba: sanctus Jehovae, קֹדֶשׁ לַיהוָה, incisa erant, symbolum, summum sacerdotem portare poenam eorum, quae Israelitae in muneribus et donariis delinquebant, Exod.

28, 36—38. 29. 6. 39, 30—31. Aetate Christi haec mitra, teste Josepho, triplici quoque corona aurea cincta erat, quam sacerdotes Hasmonaei, qui simul erant reges, addiderunt.

## Ministri synagogarum.

§. 359. In synagogis non erant ordinarii doctores, qui ex officio populum sermonibus docuissent, nisi interpretes, מְתֻרְגְּמָן, תֻּרְגְּמָן, qui ea, quae Hebraice praelegebantur, lingua vulgari exponebant; nam דַּרְשָׁן, seu orator synagogarum, in N. F. non occurrit, sed lector, vel alius quiscunque, doctrina et sermone pollens, populum religionem et officia edocet, Luc. 4, 16—21. Act. Ap. 13, 5. 15. 15, 21. Matth. 4, 23. 26, 5. Alii ministri synagogarum erant: I. Antistes synagogae, ἀρχισυναγωγος, ראש הַכְּנֶסֶת, qui coetum regebat, lectores et oratores invitabat, nisi quipiam se sponte obtulissent, quos acceptaret, Marc. 5, 22. 35—38. Luc. 8, 41. 13, 14—15. 18, 8. 17. Act. Ap. 13, 15. II. Seniores synagogae, זְקֵנִים, πρεσβυτεροι, antistiti a consiliis, erant potentiores et doctiores populi; hinc etiam ἀρχισυναγωγοι dicuntur, Act. Ap. 13, 15. Hic Senatus non modo de institutionibus synagogae, sed etiam de transgressoribus Legis agebat, et poenam 40 ictuum demto uno, decernebat, aut etiam peccatorem communione excludebat, Joh. 9, 12. 12, 42. 16, 2. 2 Cor. 11, 24. III. Collectores eleemosynarum, גַּבָּאֵי צְדָקָה. IV. Minister synagogae, חַזָּן, ὑπηρετης, Luc. 4, 20., qui libros praelegendos porrigebat et recipiebat, et alia hujusmodi servitia praestabat, Luc. 4, 20.; ritus, quo in synagogis nostrorum Judaeorum liber legendus solenniter defertur, aetate Christi nondum obtinuit. V. Apostolus seu legatus synagogae, שְׁלִיחַ צִבּוּר, alius erat, qui, a synagogis exteris missus, eleemosynam

Jerosolymam deportabat, alius, qui a synagogis ad propagandam religionem delegabatur; alius denique, qui preces publicas in synagoga, nomine coetus recitabat, a coetu ad id delegatus, qui nunc cantor nuncupatur. Vitringa de synag. Vet. L. III. P. I. c. 1 et 2., P. II. c. 1—3.

Judaei eruditos synagogae dicunt פַּרְנָסִים, pastores, quod nomen autem, recentiori saltem aevo, tribuunt quoque senioribus synagogae et collectoribus eleemosynarum; nam cum vox פַּרְנָס, dubio procul a πυρνος, fragmentum panis, cibus, descendat, et in Thargummim Hebraico verbo רְעָה, pascere respondeat, ac, uti רְעָה, de regibus quoque usurpetur: potuit etiam פַּרְנָס ad quoscunque ministros synagogae transferri. Ast aetate Apostolorum hoc nomine proprie veniebant docti cum allusione quapiam ad sententiam Stoicorum, solos sapientes esse vere reges, conf. Philo de agricult. p. 150.

# CAPUT QUINTUM.

## De rebus sacris.

### Quid est sacrificium?

§. 360. Sacrificium est illud, quod Deo immediate offertur, et aliqua ratione destruitur, uti per ignem, vel per effusionem libaminum aut per immutationem. Hinc nec ligna, ad fovendum ignem altaris necessaria, neque alia dona, quae sanctuario aut templo offerebantur, dicuntur sacrificia, sed תְּרוּמָה, מַתָּנָה, קָרְבָּן, quae nomina quidem etiam sacrificiis tribuuntur, sed latioris sunt significationis, et omnia comprehendunt, quae Deo quacunque ratione sacrantur.

### Origo sacrificiorum.

§. 361. Sacrificia, juxta documenta Mosaica, generi humano coaeva sunt, Gen. 4, 3—5. 8, 20. 12, 7. 13, 4. 15, 9—21. 22, 13. 26, 35. 25, 1—7.; Lex Mosaica solum ritus accuratius praefinivit, conf. Lev. 1, 2. — Cum autem in libro Geneseos nulla diserta fiat mentio, Deum jussisse homines sacrificia offerre; origo hujus singularis, omnibus populis communis, cultus divini ex grato animo, quo antiquissimi homines Deo aliquid de ejus donis offerre voluerint, simulque confessi fuerint, Deum esse supremum rerum omnium, et vitae quoque dominum, utcunque explicari posset. Ast quum in fragmentis Gen. 1—11.; paucissima referuntur; ex silentio vix quidpiam concluditur, inprimis cum Deus Gen. 15, 9. sacrificium offerri jubeat, et alibi hoc religionis exercitium probet. Ubi dicitur, Deo sacrificia non probari, Jes. 1, 11—18. Jer. 6, 20. Amos

6, 20. Hos. 6, 6. Malach. 1, 10.: sermo est de sacrificiis, tanquam meris ritibus, aut mediis per se efficacibus, quin ex animo probo proficiscantur. Neque Deo indignum est, hujus generis arbitraria religionis exercitia praecipere, quae non indecentia sunt, et infantiae ac adolescentiae humanitatis conducant. Ernesti de Vindiciis arbitrii divini in religione constituenda; quum aliunde arbitrio primorum hominum, qui erant infantes, omnis cultus externus relinqui vix potuisse videatur. Accedit, originem victimarum cruentarum non satis commode ex inventione humana repeti posse. Quare verisimillimum est, Deum protoparentibus lapsis, per mortem animalium non modo ostendisse, quid per peccatum meruerint, sed etiam innuisse, violentam animalium mortem, in reatus et poenae memoriam, saepius repetendam esse.

## Divisio sacrificiorum.

§. 362. Ante Mosen non occurrunt sacrificia nisi holocausta, eucharistica, et illa, quibus foedera pangebantur, atque de ritibus perpauca attinguntur. De sacrificiis pro peccato et pro delicto, atque de libationibus, fertis et farina nulla fit diserta mentio. Quum vero aetate Legislationis in Sinai sacrificia gentilium jam in certum ordinem redacta essent; lex Mosaica illa, quae ex consuetudine patriarcharum descenderant, ad praesentem rerum conditionem accommodavit, ritibus auxit, non modo, ne Hebraei pompa gentilium ad colenda idola allicerentur, sed etiam, ut religionem saepius exercerent, ideas religiosas et promissiones divinas altius menti imprimerent, gratum erga Deum animum excitarent, atque mentem ad mandatorum custodiam firmarent; accedebat, quod nova ad Deum regem relatio, quam gens modo iniverat, majorem apparatum de-

poscebat. Sunt itaque ex lege Mosaica, sacrificia alia cruenta seu victimae; alia incruenta, et quidem vel farina, panes, placentae; vel libamina (vinum). Sacrificia cruenta erant alia piacularia, et alia eucharistica. Piacularia rursus erant vel holocausta, vel sacrificia pro peccato, vel sacrificia pro delicto. Holocausta et sacrificia pro peccato, non modo a singulis offerebantur, sed etiam pro universo populo praescripta erant. Sacrificia piacularia solummodo civiliter apud Deum regem transgressiones expiabant, mactabantur ad plagam aquilonarem altaris, et erant sanctissima, קָדְשֵׁי קָדָשִׁים, de quibus sacrificans nihil participabat, Lev. 6, 18. 22. 7, 1. 10, 17. 14, 13. Eucharistica vero mactabantur ad australem altaris plagam, et postquam partes praefinitae igni altaris impositae, et aliae partes sacerdoti traditae essent, erant sacrificantis, exceptis primogenitis animalium, quae sacerdoti cedebant.

## Locus sacrificiorum.

§. 363. Sacrificia ex lege Mosaica nonnisi super altari in sacro tabernaculo aut templo, per sacerdotes offerenda erant, Deut. 5, 13—14., ne alibi idolis, aut ritibus superstitiosis sacrificaretur, conf. Lev. 17, 1—7. Deut. 12, 15—16. Sine hac cautione vera religio conservari vix potuisset. Sacerdotes ad plura altaria dispersi, sine mutua observantia, partim cultui idolorum consensissent, partim multitudini resistere non potuissent. Quare hoc de unico altari praeceptum saepius, et inprimis Deut. 12, 13—14. energice inculcatur, et omnia alia altaria Lev. 26, 30. damnantur, cf. Jos. 22, 9—44. Recentiori autem aevo, praesertim sub regibus, illegitima altaria, multum invaluerunt, quae, etsi fortasse partim Jehovae dedicata fuerint,

suspecta tamen erant. Prophetae, in quos similis suspicio non cadebat, in aliis quoque locis sacrificabant, 1 Sam. 13, 8—14. 16, 1—5. 1 Reg. 18, 21—40.

## Sacrificia cruenta.

§. 364. Victimae offerri non poterant, nisi boves, caprae et oves, מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן, et interdum ex volucribus turtures, תּוֹר תּוֹרִים, et pulli columbarum, בְּנֵי יוֹנָה, Lev. 1, 2. 5, 7. 12, 6—8. 15, 29. Num. 6, 10., quae Lev. 14, 4—7. צִפֳּרִים, aves, dicuntur. Haec animalium genera, ab Abrahamo Gen. 15, 9. oblata, erant Aegyptiis numina, Exod. 8, 22. Lev. 17, 7. Herodot. II. 41—46. Ferae ab altari exclusae erant; unde explicanda est phrasis: manducare sicut capream et cervum, Deut. 12, 15. 22. — Holocaustis praefinita erant animalia mascula, et turtures vel pulli columbarum, in quibus sexus non attendebatur. Sacrificiis pro peccato juvenci, hirci, caprae, oves, et turtures vel pulli columbarum, pro diversitate sacrificantium, congruebant; pro delicto autem eadem animalia, exclusis tamen juvencis, offerenda erant. Sacrificia denique eucharistica duntaxat ex supra memoratis tribus generibus quadrupedum immolari poterant. — Omnes victimas, exceptis turturibus et pullis columbarum, non infra aetatem 8 dierum, et non ultra aetatem trium annorum esse oportuit. Plerumque oves et caprae anniculae, et juvenci triennes immolabantur. Animalia aegrota, evirata, clauda, coeca, vel quocunque defectu laborantia, ad sacrificia non erant idonea, quia animum, Dei minus reverentem prodebant, Lev. 22, 20—24. Malach. 1, 8.

## Ritus sacrificiorum.

§. 365. Qui victimam offerebat, I. animal Deo sistebat, seu in atrio ante altare, capite versus januam sanctuarii

converso, statuebat, הִקְרִיב לִפְנֵי יְהוָה הֵבִיא לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד, παραστησαι τῳ θεῳ, Lev. 1, 3—9. 3, 1. 4, 14. II. Manum suam capiti victimae (exceptis turturibus et pullis columbarum) imponebat, quod pro universo populo proceres praestabant, Num. 27, 18. 23. Lev. 4, 15. 16, 21. conf. 2 Paral. 29, 23. Hac manuum impositione victima in locum sacrificantis substituebatur, ut in ea ostenderetur poena, quam sacrificans promeruit, vel promeriturus esset, si peccaret. Haec hujus ritus significatio, manifesta est non solum in eo, qui victimae pro delicto manum imponebat, et delictum suum in caput victimae confitebatur; et in summo sacerdote, qui, imponens hirco לַעֲזָאזֵל manus, omnia peccata populi ei imponebat; sed etiam ex eo colligitur, quod Israelitae Levitis, ut eos in suum locum ministerio sacro destinarent, manus imposuerunt. — III. Victimae pro populo, a sacerdotibus et Levitis, aliae autem, olim quidem ab offerente, recentiori vero aevo a Levitis mactabantur, Lev. 1, 5. 2 Paral. 29, 24. 34. Ezr. 6, 24., et quidem eodem loco, quo manus impositae erant, nempe holocausta, et sacrificia pro peccato et pro delicto, ad septemtrionalem; reliqua vero ad meridionalem plagam altaris. — IV. Sanguis victimae a sacerdote in cratere, מִזְרָק, excipiebatur, et ad pedes vel parietes altaris effundebatur; sanguis sacrificiorum pro peccato, etiam cornibus altaris illiniebatur, et, si haec sacrificia pro universo populo, vel pro summo sacerdote offerebantur, etiam in Sancto versus siparium Sanctissimi, et die propitiationis in ipso quoque Sanctissimo versus operculum arcae, et versus pavimentum ante arcam, spargebatur, atque cornibus altaris suffitus, illiniebatur, quod כִּפֶּר expiare, et a recentioribus Judaeis etiam נְתִינָה, donum, dicebatur, Lev. 4, 7. 8, 15—16. Zach. 9, 15. Num. 18, 17. — V. Sacrificans olim animal, pelle

detracta, ipse dissecuit, sed recentiori aevo id praestabant Levitae et sacerdotes, et aetate Josephi aderant in templo columnae et mensae marmoreae, ad id adaptatae. Sacrificia pro peccato et holocausta populi et summi sacerdotis, integra, nec pelle detracta, sed excmtis duntaxat partibus in altari concremandis, extra castra vel urbem, in loco, in quo cineres congeri solebant, comburebantur. — VI. Quaepiam victimae, jam ante, jam post mactationem, Deo singularibus ritibus offerebantur, qui etiam in oblatione quorundam panum et placentarum, imo et aliorum donorum sacrorum observabantur. Horum rituum alter dicitur הֵרִים תְּרוּמָה, et alter הֵנִיף תְּנוּפָה, Exod. 29, 24. 27 — 28. Lev. 7, 30. 32. 34. 8, 27. 9, 21. 10, 15. 14, 12. 23, 20. Num. 5, 25. Quales fuerint hi ritus, imo an diversi fuerint, obscurum est; interdum enim permutantur, Exod. 38, 24. coll. Num. 31, 52.; Exod. 29, 24. coll. Exod. 29, 27.; Exod. 29, 28. coll. Lev. 9, 21. Verisimillimum est, תְּרוּמָה fuisse elevationem, et תְּנוּפָה depositionem in terram; quia vero, quod elevatum fuit, rursus demittendum et deponendum erat: hi termini interdum latius usurpari, et permutari potuerunt. Exprimebant autem traditionem oblati, et desiderium, ut Deus oblationem acceptaret. — VII. Interim sacerdos ligna in altare deferebat, in ordinem redigebat, et accendebat; alii mox sacerdotes apportabant et incensis lignis imponebant illa, quae de victima concremanda erant, nempe omnes carnes holocaustorum privatorum, de holocaustis autem populi et summi sacerdotis, et de omnibus aliis sacrificiis, adipem intestina tegentem, הַחֵלֶב, אֲשֶׁר מְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב; adipem, qui est super intestina, הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב; ambos renes cum adipe eis adhaerente, הַכְּלָיוֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם; lobum minorem hepatis, הַיּוֹתֶרֶת אֲשֶׁר עַל הַכָּבֵד, et caudam crassam ovium, אַלְיָה,

Exod. 29, 13. 22. Lev. 3, 4. 10. 15. 4, 9. 7, 3—4. 8, 26. 9, 9—10. 19. Omnes hae sacrificii partes sale puro condiebantur, Exod. 30, 25. Lev. 2, 13. 9, 46. — VIII. Reliqua caro sacrificiorum eucharisticorum, erat a sacrificante in convivium convertenda, excepto dextero armo, שׁוֹק, per תְּרוּמָה consecrato, et pectore חָזֶה, per תְּנוּפָה oblato, quod utrumque sacerdotibus cedebat. Carnes autem sacrificiorum pro delicto et pro peccato, si non erant summi sacerdotis aut populi, erant sacerdotum, qui eas, uti illum armum et pectus, in atrio vel templo comedebant. Num. 18, 10. 11, 18. Lev. 10, 14.

## De holocaustis.

§. 366. Holocausta, עֹלָה, עלות, sacrificia solida, de quibus omnia concremabantur, erant piacularia, et omnium antiquissima, ideoque praecipua, Lev. 1, 3. Philo de Victim. p. 838. Ab ethnicis quoque per sacerdotes Hebraeos offerri poterant. Alias jam pro universo populo offerenda erant, uti holocausta quotidiana mane et vespere, et quae diebus festis praescripta erant; jam a singulis pro se, vel sponte, vel ex voto, Ps. 51, 20—21. 66, 13—14., aut etiam ex mandato legis in certis adjunctis offerebantur, uti a Naziraeis improvise contaminatis, et finito demum voto, Num. 6, 11—16.; ab illis, qui a lepra sanati erant, Lev. 14, 20. 15, 15., a mulieribus post puerperium, Lev. 12, 6. 8. Victimae erant juvenci triennes, atque hirci et arietes anniculi, denique turtures et pulli columbarum. Sanguis, a sacerdote ad pedes altaris per ambitum spargebatur. Partes praefinitae, et reliqua caro, sicut §. 365. V. VII. diximus, comburebantur. Libamen vini ad altare effundebatur. Ethnici vero vinum victimis idolorum inter cornua affundebant, ad quod alludit Paulus Phil. 2, 17. 2 Tim. 4,

6. — Turturibus et pullis columbarum sacerdos caput ungue resecabat, sanguinem ad latus altaris spargebat, ingluviem et plumas ad plagam altaris orientalem in cinerarium abjiciebat, et reliquum, ruptura in alis facta, igni altaris imponebat, Lev. 1, 3—17.

## Sacrificia pro peccato.

§. 367. De discrimine peccatorum et delictorum, et de sacrificiis pro utrisque, quatenus rempublicam concernebant, egimus §. 246; quare pauca addenda veniunt, quae ad ritus spectant. — Victimae pro peccato, quae et ipsae dicebantur peccata, חַטָּאת, חַטָּאוֹת erant pro diversitate peccatorum diversae. Summus sacerdos, et populus, immolabat juvencum, פַּר בֶּן בָּקָר, et magistratus hircum. Sacerdos exceptum sanguinem illiniebat cornibus altaris holocaustorum, reliquum vero ad latus altaris effundebat, Lev. 4, 22—26. Alii vero privati pro peccato offerebant eodem ritu arietem vel ovem Lev. 4, 27—35. Reliqua dicta sunt §. 365. — Sacrificia pro peccato quibusdam praecepta erant; nempe I. puerperis post dies purificationis, 40 post nativitatem filii, 80 post nativitatem filiae, et quidem turtur vel pullus columbae, cui accessit holocaustum arietis anniculi, vel ob paupertatem alius turtur vel pullus columbae, Lev. 12, 6—8. conf. Luc. 2, 24.; II. leprosis sanatis hircus, vel ob paupertatem turtur aut pullus columbarum, Lev. 14, 13, 19. 22. 30—31.; III. Naziraeis inopinate contaminatis turtur aut pullus columbarum, Num. 6, 10—11. Caeterum frequentissima erat hujus sacrificii offerendi necessitas, qua Hebraei perpetuo monerentur, se esse omnes in culpa coram Deo.

## Sacrificia pro delicto.

§. 368. Sacrificia pro delicto, אֲשָׁמוֹת · אָשָׁם, populo praescripta non erant, sed duntaxat singulis, qui sine teste praecipientem legem Mosaicam, aut naturalem, poena exterminationis sancitam, errore, ignorantia, aut indeliberate violarant, et demum id observantes, in se redibant; nam Lev. 5, 17., ubi contrarium asseritur, dubio procul לֹא transpositum est, ut legendum sit: וְלֹא עָשְׂתָה אַחַת מִכָּל מִצְוֺת י״י אֲשֶׁר תֵעָשֶׂינָה. Delicta, quae sacrificio expiari poterant, enumerantur Num. 4, 1—16. 20—26., nempe I. qui, testis adjuratus, veritatem facti reticuit; qui inscius contaminatus, mundationem omisit, et dein id observabat; et qui temerarie juravit, se aliquid praestiturum, et non praestitit: hi rei ovem vel capram, aut ob paupertatem duos turtures vel pullos columbarum, alterum pro delicto, et alterum in holocaustum, et ob summam paupertatem, decimam partem Ephae farinae, sine oleo et thure, offerebant, Lev. 3, 1—16. II. Qui sacrum quidpiam sibi attribuit, vel depositum, promissum, furto ablatum, vel inventum, etiam jurejurando abnegavit, vel alia ratione damnum intulit, vel alienum restituere omisit, offerebat pro delicto arietem ex aestimatione sacerdotis, et non modo alienum restituebat, sed quintam quoque partem addebat, ut laesum indemnem praestaret, Lev. 5, 20—26. III. Qui cum ancilla adulterium commisit, et eam e servitute non redemit, arietem pro delicto offerre tenebatur Lev. 19, 20—22. Cf. §. 146. IV. Naziraei inopinate contaminati, offerebant ovem anniculam pro delicto Num. 6, 11. V. Denique leprosi sanati et mundati, arietem pro delicto sacrificabant, Lev. 14, 10—14. — Ritus oblationis, iidem erant, qui in sacrificiis pro peccato observabantur.

## Sacrificia eucharistica.

§. 369. Sacrificia eucharistica, salutaria, pacifica, שְׁלָמִים, שַׁלְמֵי, שֶׁלֶם, זִבְחֵי תוֹדָה, et interdum quoque absolute זְבָחִים, dicuntur, Exod. 28, 12. Lev. 17, 8. Num. 15, 3. Juvenci, vaccae, hirci, caprae, arietes et oves (haec enim animalia sola ad haec sacrificia idonea erant) immolabantur, sicut §. 364. dictum est, Lev. 3, 1—17. 7, 23—27. Ad haec sacrificia, quae in gratiarum actionem, לְתוֹדָה, offerebantur, accedebant placentae azymae, חַלּוֹת מַצּוֹת, oleo perfusae; tenuiores, רְקִיקֵי מַצּוֹת. oleo unctae; et oleo subactae et demum oleo perfusae, סֹלֶת מֻרְבֶּכֶת מַצּוֹת, de quibus singulis sacerdos, qui sanguinem sparsit, unam dono ferebat, Lev. 7, 11—14. 28—35. Reliquas carnes et placentas sacrificans in convivium convertebat, ad quod etiam mancipia, viduae, pupilli, pauperes et Levitae invitandi erant; quod ad mutui amoris officia colenda haud parum valebat. Ne hoc opus caritatis omitteretur, cautum fuit, ne quid in posterum diem servaretur, et duntaxat permissum erat, altera die, quod de convivio supererat, manducare; quod vero tertia die reliquum erat, comburendum fuit, Lev. 7, 15—21. Deut. 12, 18. Hoc convivium quidem extra sacrum tabernaculum aut templum, sed non extra urbem sanctam celebrari poterat.

## Sacrificia foederum.

§. 370. Sacrificia, quibus foedera pangebantur, eucharisticis accenseri possunt, aliqua tamen habent peculiaria, a Chaldaeis descendentia, qui, teste Ephraemo Syro T. I. p. 161., foedera firmaturi, per victimas dissectas et in duos ordines dispositas, transibant, dicentes: **ita nobis non fiet.** Hujusmodi confirmationem foederis Deus per symbolum fumi inflammati, Abrahamo Chaldaeo in visione

praestitit, Gen. 15, 8—9. 17—18.; et hoc ritu demum Hebraei non modo foedus cum Deo, Deut. 29, 11., sed etiam cum rege Sedekia firmarunt, Jer. 34, 18—19. Dubitandum itaque non est, alias quoque foederum confirmationes eodem ritu peractas fuisse, Exod. 24, 4—8. Jos. 24, 25. 1 Sam. 11, 15. 1 Reg. 1, 9. seqq. 2 Paral. 29, 10. 34, 31—32. Ps. 50, 5. Hinc jusjurandum ad altare, adeoque ad victimas praestandum, memoratur 1 Reg. 8, 3. 2 Paral. 6, 22., uti et aliis fere omnibus antiquis gentibus solenne erat, foedera sacrificiis sancire, quod ipsa quoque nomina et phrases de foederibus usitatae, comprobant, ut בְּרִית, foedus, sectio victimarum, a בָּרָה, secuit; Latinum foedus, a foedis vulneribus victimarum dictum est, ut Servius ad Aeneid. VIII. 641. annotavit; hinc Romani dicebant, foedus icere, percutere, ferire, sancire; et Graeci, ὅρκια τεμνειν, ut Hebraei כָּרַת בְּרִית, secuit foedus, et ipsum quoque נִשְׁבַּע, juravit, proprie per septem, nempe victimas, adjuratus est, conf. Gen. 21, 24. Hae victimae erant manifesta symbola poenae, quae violatorem foederis maneat, et quam paciscentes, transeundo per segmenta victimarum, in se recipiebant. In illo magno foedere Dei cum Hebraeis Exod. 24, 3—8., accessit, quod Moses sanguine victimarum conspersit altare, librum foederis, et universum populum, dicens: hic est sanguis foederis, quod Jehova vobiscum pangit, ut omnia mandata observetis. Id monebat Hebraeos, si mandata non custodierint, dignos fore, ut eorum sanguis eadem ratione dispergatur. Caeterum ex dictis patet, si Christus in ultima coena sanguinem suum appellavit sanguinem foederis, illum sanguinem sacrificii dedisse, adeoque SS. Eucharistiam ceu sacrificium quoque instituisse.

## Significatio victimarum.

§. 371. Ex his, quae modo diximus, luculenter appa-ret, quae sit significatio omnium victimarum; nam si Hebraei, inde ab Abrahamo, in victimis foederum poenam foedifragi adumbrare consueverunt: profecto reliquas quoque victimas esse similia symbola censebant, et holocausta quidem, ad quae Deus Noacho et Abrahamo Gen. 8, 20. 15, 9—18. fidem dedit esse divinas confirmationes promissionum, quibus per manuum impositionem, accessit repraesentatio poenae offerentis, si suis promissis non satisfecerit. Quia itaque holocausta erant symbola divinae confirmationis promissionum: integra concremabantur, et praecipua erant sacrificia, uti promissiones erant fundamentum omnis illius instituti; etiam ab ethnicis offerri poterant, quia promissiones etiam ad hos, aliquando ad Messiam et, veram religionem adducendos, spectabant; conf. §. 293. erant simul piacularia, quia ostendebant, Deum, intercedentibus licet vitiis hominum, promissis staturum esse. — Victimae pro peccato et pro delicto, nova genera piacularium, per legem Mosaicam introducta, adumbrabant, poenam excisionis, quae peccanti et delinquenti debebatur, et promittebant, Deum ob haec peccata et delicta promissis non defuturum. — Eucharistica denique sacrificia erant umbrae poenarum, Hebraeis imminentium, si observationem religionis, quam promiserant, negligerent, ac si dicerent: ut his victimis, nobis non fiet, quia promissis stabimus; quare hoc firmati proposito in convivio laetabantur. Victimae itaque omnes erant symbolicae, quibus promissiones divinae confirmabantur, et Hebraei vicissim observantiam religionis spondebant, et ita se ad studium pietatis et probitatis excitabant. — Si multi Hebraei aliam sacrificiis efficaciam tri-

buebant, et multitudini victimarum, quocunque animo offerrentur, confidebant: id veritati praejudicare non poterat, inprimis cum hic error persaepe gravissimis verbis argueretur, ut Ps. 50, 8—13. 40, 7—8. Jes. 1, 11—15. cf. 1 Sam. 15, 22. Hos. 6, 7. Mich. 6, 6—8. Mal. 2, 1—9. — Symbolicis autem his substitutionibus victimarum in locum transgressoris, significari veram substitutionem Messiae in locum peccatorum, dubium non est; conf. Jes. 53, et Pauli epist. ad Hebr., etsi antiquis temporibus hanc sacrificiorum significationem non omnes clare intelligebant. Hinc violenta mors Jesu in N. F. perpetuo sacrificium dicitur, ut hoc genus loquendi non possit meris allusionibus accenseri, quales occurrunt Rom. 12, 1. 15, 16. Philipp. 2, 17. 2 Tim. 4, 6. Hebr. 13, 15—16.; sed verum aliquid, quod illa sacrificia V. F. adumbrabant, innuat, sicut disertis quoque verbis Hebr. 9, 5—28. 10, 10—14. 18. exprimitur, conf. Matth. 26, 28. Marc. 14, 24. Luc. 22, 20. 1 Cor. 11, 24—25. Hebr. 12, 24. 1 Petr. 1, 2. coll. Exod. 24, 8.; Joh. 1, 29. 36. 19, 36—37. 1 Cor. 5, 7. 1 Petr. 2, 24. coll. Jes. 53, 5—12.; 2 Cor. 5, 21. Eph. 5, 2. Rom. 3, 23—25. 7, 25. 1 Joh. 2, 2. 4, 10. conf. §. 300.

## De sacrificiis incruentis.

§. 372. Sacrificia incruenta, partim ex frumento, partim ex vino offerebantur. Illa (excepto hordei manipulo, secunda die paschatis oblato, et sacrificio uxoris suspectae) ex purissima farina triticea offerebantur, et quidem vel aliquo modo praeparata, vel sine omni praeparatione; salienda et oleo perfundenda, aut ungenda, jam oleo et depsenda et ungenda erant; quibusdam addebatur thus. Mel autem et fermentum ab altari exclusum erat, Lev. 2, 10. 12.,

exceptis duobus panibus fermentatis festo pentecostis, et sacrificiis eucharisticis; ast ex his fermentatis altari nihil imponebatur, Lev. 7, 13. 23, 17. 2, 11. — Hae molae salsae erant additamenta victimarum; excipiendi tamen sunt I. duodecim panes propositionis in Sancto, qui omni sabbatho permutati, ut sacerrimi, a solis sacerdotibus in sacro tabernaculo vel templo manducabantur, Lev. 24, 5—9. 1 Sam. 21, 3—6. conf. Marc. 2, 26.; II. manipulus hordei, secunda die paschatis oblatus, Lev. 23, 10.; III. primitiae panum festo pentecostis, Lev. 23, 17—20.; IV. farina a paupere in sacrificium pro delicto oblata, Lev. 5, 1—4. 11—13. Ceteroquin victimis addebantur, et quidem juvenco tres decimae partes Ephae purissimae farinae triticeae, et dimidium Hin olei; arieti duae decimae partes Ephae farinae, et tertia pars Hin olei; et ovi vel agno decima pars Ephae farinae, et quarta pars Hin olei; Num. 15, 3—12. 28, 7—29. 39. — Libamen, נֶסֶךְ, seu vinum eadem mensura, qua oleum, addendum fuit, Num. 15, 3—12. 28, 7—29, 39., verum non, ut Rabbini asserunt, in cornu altaris, sed, ut Josephus Arch. III. 9, 4. refert, circa altare effundebatur.

## Purificatio immundorum.

§. 373. Immunditiae non erant peccata, nisi illae, quae simpliciter interdictae erant, aut illis, quibus, ut summo sacerdoti et Naziraeis, omnis contaminatio prohibita fuit; ast neglecta purificatio erat delictum, cui exterminatio e populo, decreta fuit. Pleraeque quidem immunditiae desinente praefinito tempore, cessabant, si modo immundus corpus et vestes lavit; quibusdam autem contaminatis ritus, quo mundarentur, praescriptus erat. — Ita, qui cadavere, ossibus mortuorum, aut sepulcro contaminatus fuit, tertia

et septima die per alium virum mundum hyssopo, in aquam cineribus vaccae rufae mixtam, intincto conspergendus erat, quo peracto, corpus et vestes lavabat, et septimo die mundus erat. Eadem ratione etiam tentorium, domus et suppellectilia, funere contaminata, mundanda erant, Num. 19, 11—21. — Cineres autem illi, singulari ritu parabantur. Vacca rufa, i. e., fulva, vitii expers, et quae nunquam jugum portavit, adducebatur ad sacerdotem; per alium, extra castra aut urbem educta, mactabatur, et sacerdos praesens intincto in sanguinem digito, septies versus sanctuarium spargebat. Eodem mox loco vacca integra comburebatur, et sacerdos igni ligna cedri, hyssopum et filum coccineum injiciebat. Tertius quipiam cineres in locum extra castra vel urbem, futuro usui reponebat, Num. 19, 1—10. Qui vaccam ducebat, qui eam mactabat, qui comburebat et cineres ejus deferebat, et sacerdos, qui praedicta in ignem injiciebat, usque ad vesperam immundus erat. Num. 19, 6. 8. 10. 21. Hoc ritu perniciosa aliqua superstitio exclusa fuisse videtur.

## Mundatio leprosorum.

§. 374. Leprosus sanatus, a sacerdote extra castra vel urbem examinabatur, Matth. 8, 4. Marc. 1, 44. Levit. 5, 14. 17, 14.; et, si perfecte sanus inventus esset, curabat per alium duas aves vivas (turtures aut pullos columbarum), lignum cedrorum, filum coccineum et hyssopum apportari, et alteram avem ita mactari, ut sanguis in vase testaceo, aqua repleto, exciperetur, in quod sacerdos alteram avem vivam, lignum cedrorum, filum coccineum et hyssopum intingebat, sanatum septies aspergebat, et avem vivam liberam dimittebat, in symbolum viri a lepra liberaii, Lev. 14, 1—7. (Hoc observabatur quoque

in lustratione domus leprosae, Lev. 14, 48—53.) — Sanatus demum lotis vestibus et corpore, et rasis pilis, mundus quidem erat, sed septimo primum abhinc die, castra vel urbem ingrediebatur; hoc autem die omnes pilos totius corporis, etiam barbam et supercilia, radebat, rursus vestes et corpus lavabat, et jam perfecte mundus habebatur, Lev. 14, 8—9. Eodem porro die duos arietes anniculos et ovem anniculum cum consueta farina oleo perfusa, et Logum olei in sacrum tabernaculum vel templum apportabat; sacerdos sanatum et illa animalia Deo sistebat, et arietem alterum sacrificium pro delicto, et Logum olei per הְנוּפָה Deo offerebat, et sanguine mactati arietis pro delicto, sanato lobum auris dexterae atque pollicem manus et pedis dexteri, illiniebat. Oleum porro, palmae suae infusum, intincto indice dexterae suae, septies versus sanctuarium spargebat, atque rursus sanato lobum auris dexterae, atque pollicem manus et pedis dexteri, ungebat, et reliquum capiti ejus affundebat, Lev. 14, 10—18. Dein ovem, sacrificium pro peccato, et tandem alterum arietem, holocaustum immolabat. Ob paupertatem, in locum ovis et alterius arietis, substitui poterant duo turtures, aut duo pulli columbarum, Lev. 14, 19—32. conf. Luc. 17, 12—14. Matth. 8, 2—4. Marc. 1, 40—44.

## Primogenita.

§. 375. Primogenita hominum et animalium, בְּכֹרִים, Deo sacra erant. Filii primogeniti Deo sistendi, et ex aestimatione sacerdotis, attamen non ultra 5 siclos, et non ante primum aetatis mensem, redimendi erant; plerumque autem redimebantur in purificatione puerperae, Num. 18, 14—16. Exod. 13, 13. Luc. 2, 22. Primogenita boum, caprarum et ovium ab 8^vo die usque ad unum annum aeta-

tis, in sacrificium offerenda erant, et, concrematis partibus praefinitis, sacerdotibus relinquebantur. Num. 18, 17—18. Lev. 27, 26. Quodsi essent vitiosa, nihilominus sacerdotibus cedebant, Deut. 15, 19—23. Primogenita aliorum animalium, ex quibus Exod. 13, 13. asinus in exemplum nominatur, vel occidenda, vel agno permutanda, vel ex aestimatione sacerdotis, addita quinta pretii parte, redimenda erant; quodsi redemta non essent, vendebantur, et pretium erat sacerdotum, Exod. 14, 12—13. Lev. 27, 22. Ita Hebraei testabantur gratum erga Deum animum, qui primogenita ipsorum in Aegypto illaesa conservavit Exod. 13, 2. 11—16. Num. 3, 12—13. In filiis vero primogenitis accessit etiam altera ratio, quod, nati familiarum sacerdotes, a ministerio redimendi erant, Num. 3, 20—51. — Ex Deut. 12, 6—7. 14, 23. 15, 19—23. colligitur, etiam secunda primogenita boum, caprarum et ovium, ad sacrum tabernaculum vel templum adferenda, et in sacrificia eucharistica et convivia convertenda fuisse; permissum vero erat, si mendosa essent, ea domi mactare, et in cibum vertere.

## Primitiva seu primitiae.

§. 376. Duplex genus primitiarum distinguendum esse, ex Deut. 18, 12—13. Neh. 10, 36—38. evinci nequit, sed id solum sequitur, primitias, πρωτογεννηματα, רֵאשִׁית, per ritum תְּרוּמָה offerri debere. Atque primus quidem hordei manipulus altera die paschatis, et primi panes festo pentecostis, nomine populi offerebantur; singulis autem praescripta erant offerenda primitiva vitis, arborum, frumentorum, mellis, et lanae, quibus gratum Deo animum pro regione ipsis concessa exhiberent, Exod. 23, 19. Lev. 2, 12. Num. 15, 17—21. 18, 11—13. Deut. 26, 1—11.;

quod autem allatum fuit, sacerdotum erat Lev. 2, 12. Num. 18, 11—13. Deut. 18, 4. Aliqui putant, primitias praeparatas non necessario in templum apportandas fuisse, sed ubique locorum alicui sacerdoti tradi potuisse, uti quilibet Hebraeus de animali, quod domi suae mactabat, armum, זְרֹעַ, maxillas, לְחָיַיִן, et omasum. קֵבָה, ηνυςρον, alicui sacerdoti tradere tenebatur, Deut. 18. 3 Joseph. Archaeol. IV. 4, 4. Philo de sacerdotum honoribus et praemiis p. 832. — Secundae quoque primitiae Deut. 26, 1—11. sacrificiis eucharisticis et conviviis deputantur, et praecipitur, ut quilibet Hebraeus canistrum earum in sacrum tabernaculum vel templum ferat, coram altari deponat, et alta voce Deo gratias agat, qui Hebraeis immeritis fertilem hanc regionem concessit.

## Decimae.

§. 377. Decimae antiquissimae sunt, et fere omnibus antiquis gentibus notae, Herodot. I. 5. 77. Pausan. Eliac. I. c. 10. Phocic. c. 11. Diodor. Sic. XX. 14. Abraham Gen. 14, 20. eas de praeda Melchisedeko, sacerdoti Dei altissimi, obtulit; et Jacob Gen. 28, 22. vovit Deo decimas omnium proventuum suorum, quod ipse Gen. 35, 1—15, et posteri ejus observabant; id Deut. 12, 11. 17—19. 14, 22—23. pro notissimo sumitur, et solum praecipitur, ut hae decimae ad sacrum tabernaculum in eucharistica sacrificia convertantur, et omni triennio, quod superesse deprehenditur, domi in convivium, servorum, viduarum, pupillorum, pauperum et Levitarum impendatur, Deut. 14, 28—29. 26, 12—15. — Antequam autem hae decimae, quae secundae dicuntur, de proventibus decerperentur, aliae, quae primae dicuntur, Tob. 1, 7., tradendae erant Deo regi, qui eas tribui Levi, pro mi-

nisteriis sacris et civilibus, salarium assignavit, Lev. 27, 30. Num. 28, 20—24. Deut. 14, 22—23. Neh. 13, 5. 22. Decimae de fructibus arborum et frugibus terrae, redimi poterant, si quinta pars pretii, quae in transportationem consumta fuisset, addita fuit; boves autem, caprae et oves tradi debebant Lev. 27, 31. Fructuum et frumentorum decimae facile separabantur; animalia autem singillatim coram oeconomo transibant, qui ea numerabat, et decimum quodque baculo, quem manu tenebat, signabat; quod si signato dein aliud substitueretur, ambo Levitis cedebant, Lev. 27, 32—33. conf. Jer. 33, 13. Ezech. 20, 37—38. De his decimis Levitae rursus decimam partem tradebant sacerdotibus, Num. 18, 25—32. Neh. 10, 28. 13, 10—14. Malach. 3, 8—10. conf. Hebr. 7, 5—7.

## De sacro oleo.

§. 378. Oleum sacrum, quo tabernaculum, arca foederis, candelabrum aureum, mensa, altare thymiamatis, altare holocaustorum, labrum, et omnia utensilia sacra, atque ipsi etiam sacerdotes uncti fuerunt, erat compositum ex Hin olei olivarum, et ex myrrha generosissima מָר דְּרוֹר בֹּשֶׂם, casia קִדָּה, cinnamomo, קִנְּמָן בֶּשֶׂם, et calmo generoso קְנֵה בֹשֶׂם, ita quidem, ut myrrhae et casiae partes essent quingentesimae, cinnamomi vero et calmi ducentesimae et quinquagesimae. Hoc unguentum, cujus omnis alius usus sub poena exterminationis interdictus erat, rebus et personis unctis reverentiam et honorem conciliabat.

## De jurejurando.

§. 379. Qui sponte effatum suum jurejurando, שְׁבוּעָה, firmabat, formulam elevata manu dextera pronunciabat, persaepe tamen imprecationem reticebat, ac si vereretur, eam,

quae aliunde intelligebatur, disertis verbis edicere, Gen. 14, 22—23. Ps. 106, 26. 80, 18. Ezech. 17, 18. 37, 7. Interdum imprecatio generatim additur: haec mihi faciat et haec addat Deus, si etc., Ruth. 1, 17. 1 Sam. 14, 45. 20, 23. 2 Sam. 3, 9. 35. 15, 14. 1 Reg. 2, 23. 2 Reg. 6, 31. Vel jurans dicebat: Jehova testis esto, aut etiam: per vitam Jehovae, חַי יְהוָה, Jer. 42, 5. Jud. 8, 15. Ruth 3, 13. 1 Sam. 14, 41. 47. 15, 6. 20, 3. 21. Qui vero, sive judex, sive alius, jusjurandum exigebat, formulam voce praeibat, et alter respondebat, אָמֵן אָמֵן, verum verum, vel alia formula asseverabat, uti: σὺ εἶπας, Num. 5, 19—22. Levit. 5, 1. Prov. 29, 24. 1 Reg. 22, 16. Deut. 27, 15—26.; vel exigens jusjurandum simpliciter dicebat: adjuro te per Deum vivum, ut dicas, si hoc est ita, et adjuratus simpliciter respondebat. Num. 5, 22. Matth. 26, 63. Quare asseverationis formula: amen, amen, nequaquam ubique jusjurandum involvit. Ab his adjurationibus descendit forma verbi נִשְׁבַּע, juravit, proprie adjuratus fuit. — Quia autem per Deum jurabatur, Lev. 19, 12. Deut. 6, 13., perjurium Exod. 20, 7. interdicitur phrasi: ne pronunciaveris nomen Jehovae Dei tui in vanum, i. e., ad mendacium. In Aegypto jam aetate Josephi jusjurandum per vitam regis, usitatum erat, Gen. 42, 15., quod demum etiam apud Hebraeos invaluit, 1 Sam. 25, 26. 2 Sam. 11, 11. 14, 19. conf. Ps. 63, 12. Hebraei jurabant quoque per civitates et loca sacra, uti Hebron, Silo, Jerusalem, Ps. 139, 29. Jurabatur quoque per se ipsum: בִּי, per meipsum; vel per vitam alterius; חֵי נַפְשְׁךָ, per vitam tuam, 1 Sam. 1, 26. 30, 3. 2 Reg. 2, 2. Gen. 43, 20. 44, 18. Exod. 4, 10. 13. Num. 12, 11. Jos. 7, 8. Jud. 6, 13. 15.

1 Reg. 3, 17. 26. Jusjurandum per feras, Cant. 2, 7., joviale censendum est, prout et Arabes poëtae similibus formulis uti solent, Koran Sura 85, 1—3. 86, 1. 11—13. 89, 1—4. 90, 1—4. 91, 1—8. etc. Judaei aetate Christi formulas: per altare, per Jerosolymam, per coelum, per terram, per me ipsum, per caput meum, per aurum templi, per sacrificia, etc., quae non exprimebant nomen Dei vivi celsissimi, partim inanes esse statuebant, partim minutiis deputabant, Martialis Epigrammat. XI. 95.; hinc Jesus in has fallendi artes invehitur, Matth. 5, 33—37. 23, 16—22.; Jesum vero has duntaxat formulas fallaces, nequaquam vero omne jusjurandum reprobasse, vel ex eo patet, quod ipse Matth. 62, 63. jusjurandum dedit, conf. Rom. 9, 1. 2 Cor. 1, 23. — Antiquo aevo Hebraei jusjurandum religiose observabant, Jos. 9, 14—15. Prophetae demum saepe perjuria arguunt. Post exilium Judaei rursus a religione jurisjurandi celebres erant; at morum corruptione denuo invalescente, supra memoratis formulis alios decipiebant, et apud omnes gentes, perjurorum infamiam sibi contraxerunt.

## Vota.

§. 380. Spontaneae et solennes promissiones, Deo aliquid sacrandi, vel boni quidpiam praestandi, ad quod aliunde nulla obligatio urgebat, vel ab aliqua re grata et licita abstinendi, seu vota, נֶדֶר, נְדָרִים, ab hominibus descendunt, qui Deo quidpiam hujus generis spondebant, ut optata consequerentur. Votum Jacobi Gen. 28, 22., primum memoratur, et, cum a posteris quoque observaretur, ad conservationem cognitionis Dei non parum contulit. Alia vota saltem pia sensa fovebant et augebant. Lex Mosaica vota ex antiqua consuetudine ad exercitium religionis re-

tinuit, et obligationem, quae ex eis, uti ex aliis promissionibus, nascitur, inculcavit, Deut. 23, 23—24., tamen locum redemtioni concessit, Lev. 27, 1—25., et jus patrifamilias et marito contulit, vota filiarum et uxorum suarum irritandi, quamprimum de iis audirent, quodsi illa die, qua id resciverant, silerent, votum pro rato habebatur, Num. 30, 2—17. Vota autem non agnoscit, nisi quae verbis prolata, et, ut ex Num. 30, 3. 11, 14. patet, jurejurando firmata erant, quo mentibus timidiusculis consultum fuit, Deut. 23, 24. conf. Jud. 11, 35—36. Ps. 66, 14. Matth. 15, 5. Erant vel affirmativa, stricte dicta נְדָרִים, quibus res, vel animal, aut persona, Deo devovebatur, et in his (anathemate et animalibus ad sacrificium idoneis exceptis) redemtio locum habuit; vel negativa, per quae promittebatur abstinentia a quibusdam rebus licitis, et haec dicebantur אֱסָר עַל נֶפֶשׁ, vinculum super appetitum, i. e., cohibitio appetitus. Horum praecipuum erat votum Nazireatus.

## De votis affirmativis.

§. 381. Votis affirmativis Deo consecrabatur, non modo res quaecunque, uti pecunia, ager, domus, animal mundum vel immundum, sed etiam servus, filius, et quipiam se quoque Deo sacrabant. Haec omnia nomine, donis sacris communi, קָרְבָּן, veniebant Joseph. Arch. IV. 4, 4. Marc. 7, 11. Animalia ad sacrificia idonea, sacrificanda erant; exclusa autem ab altari, ex aestimatione sacerdotis vendebantur, redimi tamen, addita quinta pretii parte, poterant. Homines devoti, fiebant mancipia sacri tabernaculi aut templi, nisi redimerentur. Pecuniae, agri, et domus devotae, sacro tabernaculo vel templo cedebant, nisi agri ante annum Jobelaeum redemti fuissent, Lev. 27, 1—24.

*

— Singulare votum, irrevocabile, erat, חֵרֶם, anathema, de quo alibi diximus, in exemplum severitatis institutum, Exod. 17, 14. Num. 21, 2. Deut. 2, 32. 34. 3, 1 — 8. 13, 14 — 15. conf. Jud. 20, 47 — 48. Hoc emisso voto omne, quod ex praeda auferebatur, erat sacrilegium, Jos. 6, 17 — 19. 7, 1. 26.; interdum tamen excipiebantur pecudes aut alia quaepiam, Deut. 2, 32. 34. 3, 1—8. Jos. 8, 2. Hoc irrevocabili voto nonnunquam etiam agri, animalia aut homines singuli devovebantur, Lev. 27, 28—29.; ast in homines nonnisi facinorosos, ad exemplum aliorum, statutum fuit, conf. 1 Sam. 14, 24. seqq.

## Vota negativa. Nazireatus.

§. 382. Votis negativis promittebatur, uti supra diximus, abstinentia a quibusdam rebus licitis. Josephus de B. J. II. 15, 1. refert, sua aetate permultos, praesertim in morbis aliisque rebus adversis, vovisse, 30 dies, antequam victimas oblaturi essent, a vino abstinere, precibus vacare, et radere comam, conf. Act. Ap. 18, 18. Naziraei autem vovebant, capillos non radere, a vino et ab omni potu inebriante, etiam ab aceto et ab uvis, atque ab omni contaminatione per cadavera, ossa, et sepulcra, abstinere. Per parentes interdum filius nondum natus hoc voto obstringebatur, ut Simson et Johannes Baptista, Jud. 13, 2—5. 12 — 23. Luc. 1, 13 — 15. Votum hoc interdum perpetuum, plerumque vero ad certum tempus restrictum erat, et jam obtinebat ante Legislationem, nam Lev. 25, 25. phrases ab hoc ritu desumuntur, antequam leges de eo latae essent, Num. 6. Si Naziraeus, נָזִיר, vel Naziraea, נְזִירָה (nam et alter sexus hoc votum nuncupabat) inopinate contaminatus fuisset, non solum ritu jam exposito mundandus erat, sed etiam amputata coma, die septima duos turtures aut

pullos columbarum, alterum pro peccato, alterum in holocaustum, atque agnum anniculum pro delicto offerebat, et Nazireatum suum rursus inchoabat, Num. 6, 9—12. — Finito voti tempore, arietem anniculum in holocaustum, agnum anniculum pro peccato, arietem in sacrificium eucharisticum, canistrum placentarum azymarum, quarum aliae oleo subactae, aliae oleo perfusae erant, atque vinum ad libationem offerebat, comam ante portam sanctuarii amputari, et in ignem sacrificii eucharistici conjici curabat; armum sacrificii eucharistici et placentam utriusque generis unam, Deo per תְּנוּפָה offerebat, quae ambae sacerdoti cedebant. Demum in convivio, quod ex sacrificio eucharistico paratum fuit, rursus vinum bibebat. Pauperibus hos sumtus suppeditabant ditiores, qui per id, voti eorum participes fiebant, Bereschith Rabba 90. Koheleth Rabba 7. Act. Ap. 21, 23—24.

## Preces.

§. 383. Prima generis humani aetate preces non erant nisi animi motus simplicissimi, prout gratus erga Deum animus, reverentia, gaudium de Deo benefactore, aut timor inspirabat. Verbis demum exprimebantur, atque supplicationes addebantur, Gen. 12, 8. 21, 33. 24, 26. 48. 26, 25. 32, 9—12. Lex Mosaica preces affectui cujuslibet permisit, nec quidquam disposuit, nisi benedictionem illam a sacerdote pronunciandam, Num. 6, 24—25., et exemplum, juxta quod Hebraei in oblatione primitiarum Deo pro possessione regionis Canaan gratias agerent, Deut. 26, 3—10. 13—15. Pii Hebraei sacrificia offerentes, ad illa exempla Deut. 26, 3—10. 13—15. proposita, grates Deo referebant, et se ad pietatem et probitatem excitabant. Singularibus occasionibus hymni cantabantur, instrumentis musicis accinebatur, et choreae sacrae agebantur, Exod. 15,

Jud. 5. De aliis precibus publicis nihil memoratur, nisi quod 1 Reg. 8, 14—21. 23, 53. Ps. 72, 19. Neh. 8, 6., et alibi de Psalmorum decantatione in templo, legitur; preces autem privatas plerumque alta voce prolatas fuisse, ex 1 Sam. 1, 12—15. colligitur, conf. Luc. 18, 10—14. — Hebraei orabant stantes, 1 Reg. 8, 22. Luc. 19, 11., quod etiam in synagoga, ac in antiqua ecclesia Christiana observabatur, et a Christianis orientalibus adhucdum retinetur. Hebraei tamen interdum etiam genua flectebant, 1 Reg. 8, 54. 2 Paral. 6, 13. conf. 1 Reg. 19, 18. Dan. 6, 11. Ezr. 6, 5. Luc. 22, 41. Act. Ap. 7, 60., aut toto corpore se in terram prosternebant, Exod. 34, 8. 2 Paral. 29, 29. Ps. 95, 6. Matth. 26, 39., manus in coelum tollebant, 1 Reg. 8, 22. 2 Paral. 6, 13. Jes. 1, 15., et pectus suum percutiebant, Luc. 18, 13. Elias orans ita se inclinavit, ut caput genua attingeret, quod vix alia ratione, quam genibus flexis et demum in calcaneis residens praestabat, 1 Reg. 18, 42., uti Orientales orantes adhucdum diversos corporis situs observant, et saepe variant. Prae ceteris curant, ut orantes faciem in certam mundi plagam convertant, atque Judaei et Christiani quidem versus Jerosolymam, Mohammedani autem versus Meccam, et hanc plagam vocant قِبْلَةٌ seu partem anteriorem, Hebraeis dicebatur דְּבִיר דְּבִירָה, pars postica, quia sanctuarium, ad quod in sacro tabernaculo et templo, faciem convertebant, erat in parte postica seu occidentali, conf. 1 Reg. 8, 38. 42. 44. 46. 2 Paral. 6, 34. 38. Dan. 6, 11. 14. Mehestanis Kebla erat plaga orientalis, conf. Ezech. 8, 16. — Horae precum fixae antiquiori aevo non erant: quod enim Ps. 55, 18. legitur, argumento esse vix potest, jam tum tria diei tempora orationi dicata fuisse. Ast Daniel c. 6, 11. 14. ter quotidie orationi vacabat, dubio procul hora 3^tia

$6^{ta}$ et $9^{na}$ (i. e. $9^{na}$, $12^{ma}$ et $3^{tia}$), quae horae aetate Apostolorum orationi consecratae erant, Act. Ap. 2, 15. 3, 1. 10, 9.

## Liturgia synagogarum.

§. 384. Publicus Dei cultus in synagogis memoratur in novo foedere duntaxat die sabbathi, Matth. 12, 10. Marc. 1, 21. 3, 1. 6, 2. Luc. 4, 16. 32—33. 6, 6. 13, 10. Act. Ap. 13, 14. 15, 21. 16, 13—25. 17, 2. 18, 4. Festis tamen diebus dubio procul Judaei in synagogis ad liturgiam conveniebant, qui Jerosolymam proficisci non poterant. — In synagogis quidem preces quoque privatae locum habebant, Matth. 8, 5.; cultus vero publicus, praemissa salutatione, a doxologia inchoabat, qua finita, pars legis Mosaicae; et praemissa alia doxologia, pars quaepiam ex prophetis praelegebatur. Act. Ap. 15, 21. Luc. 4, 16. Lector illo aevo, prout nunc, caput superindumento, quod Tallith nuncupant, operuit, ad quod Paulus Rom. 3, 15. alludit. Praelecta Hebraica exponebat interpres in vernacula, et lector vel alius docebat populum; Luc. 4, 16. Act. Ap. 13, 15. Hac occasione Jesus, et deinceps Apostoli Evangelium annunciabant. Conventus precibus, ad quas, sicut ad doxologias, populus amen acclamabat, et collectione pro pauperibus terminabatur. Quae nunc in synagogis Judaeorum aguntur, et a Vitringa de synagoga veteri p. 945—1050. pertractantur, non omnia antiquiori aevo obtinebant; ita lectores non, ut nunc, sub auctione provocabantur, sed sponte surgebant, Luc. 4. 16.; et qui sermonem ad populum dicebant, non erant Rabbini, ad id ipsum constituti, sed invitabantur, vel se offerebant, Act. Ap. 13, 15. Luc. 4, 16. Partes quoque praelegendae non videntur fuisse praefinitae, sed liber praelegendus duntaxat, ab antistite synagogae determinabatur, Luc. 4, 16. seqq. Moder-

nae quoque precum formulae nondum conceptae fuisse videntur, nisi fortasse aliquae quoad substantiam, quibus accensendum est K'ri Sch'ma, קְרִי שְׁמַע, de quo Thalmudici mox ab initio, permulta praecipiunt, et nobis quoque quaepiam dicenda veniunt. Nomen mutuatum est a primo verbo שְׁמַע loci Deut. 6, 4.; complectitur enim loca Deut. 6, 4—9. 11, 13—21. et Num. 15, 37—41., quibus inculcatur Hebraeis, ut legem Dei mente perpetuo retineant, recolant, meditentur, sibi applicent, et in usum redigant; unde Rabbini exsculpserunt praeceptum, ut quilibet Judaeus, Tuepbillim seu Phylakteriis et Tallith indutus, haec loca sabbatho, die lunae, et die jovis, mane cum tribus, et vespere cum quatuor dexologiis, in synagoga, aut si eam adire non possit, ubicunque fuerit, etiam in via aut platea stans recitet. Hinc Pharisaei aetate Christi, hora harum precum, angulos platearum quaerebant, ut ex duabus plateis cernerentur, quanta cum devotione haec loca recitarent, Matth. 6, 6. Vitringa de Synag. vet. p. 1051—1060. — Recitatio horum locorum et doxologiarum, Judaeis dicitur, suscipere, vel in se excitare regnum Dei vel coelorum, uti ex locis a Vetstenio in N. F. Matth. 6, 5. T. I. p. 256., adductis patet, ex quibus, attentius consideratis, facile perspicitur, has dictiones nihil aliud velle, quam religionem in se excitare, seu se excitare ad religionem, quam regnum Dei dicunt. Quum autem religio, seu regnum Dei, per Messiam perficiendum exspectaretur: regnum Dei vel coeli etiam idem erat ac regnum Messiae, quo sensu hae expressiones in N. F. usurpantur, sed et pro sede beatorum veniunt, quia nempe hoc Dei regnum in alteram quoque vitam extenditur, in qua demum perfectum erit.

## Lingua liturgiae in Synagogis.

§. 385. Quum Synagogae erectae fuerint, ut populus religionem edoceretur, et ad morum integritatem excitaretur: liquet, usum linguae vulgaris fuisse necessarium; quare dubitandum non est, praelectiones Hebraicas, uti Thalmudici testantur, mox per interpretem in lingua vulgari expositas fuisse. In synagogis Hellenistarum versio Alexandrina legebatur, uti Tertullianus Apol. 18. testatur. Hinc permulti Thalmudici hanc versionem verbis honorificis commemorant; recentiores duntaxat quipiam, observantes, Christianos validis ex hac versione depromtis armis contra Judaeos pugnare, eidem infensi erant, et eam e synagogis eliminare contendebant, quorum molimina imperator Justinianus oppressit. — Doxologiae et preces in lingua vulgari pronunciabantur. Quaepiam quidem voces Hebraicae, uti amen, אָמֵן, alleluja, הַלְלוּ יָהּ, Sabaoth, צְבָאוֹת, retentae erant, quales quaepiam etiam in N. F. occurrunt: aliae autem precum voces Arameae sunt, ut Marc. 15, 34.: ελωι ελωι λαμα σαβαχθανι, אלהוי.אלהוי למא שבקתני, et ipsum quoque εφφαθα, Marc. 7, 34., est Aramaeum אֶתְפַּתַּח, aperitor.

## De liturgia Apostolica.

§. 386. Apostoli, primas ecclesias in synagogis condentes, earum rationem secuti sunt, nisi quod fractio panis, i. e., sacrosancta eucharistia, quae, exemplo Jesu, in coena celebrabatur, accederet, Act. 2, 42. 20, 7—11. 1 Cor. 11, 17—34. Demum a Judaeis e synagogis exclusi, vespere conveniebant in cubiculum alicujus Christiani, lampadibus collustratum, Act. Ap. 20, 7—11., ubi Apostolus cum senioribus seu presbyteris, ita consistebat, ut loquens facile audiretur ab omnibus, qui circa ipsum

considebant. Praemissa salutatione, a qua nostra salutatio liturgica: Dominus vobiscum, vel: pax vobis, descendit, doxologiae et praelectiones sequebantur eaedem, quae in synagogis invaluerant; Apostolus vero populum religionem docebat, et ad vitae innocentiam hortabatur. Demum dictis precibus, mensae parabantur ad convivium, in quo Apostolus SS. eucharistiam consecrabat et distribuebat. Denique conventus collectione pro pauperibus praesertim Jerosolymitanis, terminabatur. 2 Cor. 9, 1—15. conf. Justini Apolog. I. Lector, et qui sermonem dicebat, stabat, reliqui sedebant; ast ad preces surgebant omnes. Quod linguis peregrinis proponebatur, mox per interpretem lingua vulgari exponebatur, conf. 1 Cor. 14, 1—33. Graeci in liturgia caput aperiebant, 1 Cor. 11, 1—16.; in oriente autem antiqua consuetudo, operto capite rebus divinis vacandi, retenta fuit, uti et Christiani orientales hodiedum caput non nudant, nisi ad consecrationem SS. eucharistiae. Hi coetus liturgici ab Apostolis cogebantur prima hebdomadis die, nempe die solis, seu, sicut jam Apoc. 1, 10. nuncupatur, dominica.

# CAPUT SEXTUM.

## De idololatria.

### Numina.

§. 387. Qui contendunt, primam hominum religionem fuisse Fetischismum, seu cultum creaturarum et idololatriam: a priori confingunt historiam, et gratis sumunt, homines in cognitionibus semper ascendere et nunquam descendere, quod universa historia, et praesertim historia religionis refellit, quae permultos descensus, et etiam Hebraeorum frequentes in idololatriam relapsus memorat. Regressus vel potius descensus hujus generis jam contigit ante diluvium, quum plurimi revelatam Dei cognitionem et monita divina spernebant, et, sine Deo viventes, omnia scelera sibi permittebant. Ejus generis descensus aetate Abrahami contigit, qua homines, superstitione ducti, creaturas animatas et inanimatas, esse deos, sibi persuadebant, ac terram, mare, ventos, fluvios, ignem, lapides, plantas, animalia bruta, solem, lunam, stellas, spiritus invisibiles, homines defunctos, in numina transformabant et adorabant; progressu temporis etiam abstractis, uti famae, concordiae, pietati, fidei altaria erigebant. Cicero de Nat. D. L. III. 16—23. 24. de Leg. II. 8. Malis quoque physicis, ut febri, orbanae, infortunio; ac moralibus, ut contumeliae et impudentiae altaria consecrata sunt, Plinius H. N. II. 5. Antiquiori aevo, homines, qui robore, potentia, aut prudentia valentes, in alios, vel benefici vel malefici erant, demum defuncti, divis accensebantur, ut, si non omnes Graecorum et Latinorum dii, saltem plerique, ex

hominibus in coelum migrarint, Herodot. I. 131. 144. Cicero Tuscul. quaest. I. 12—13. de N. D. I. 42. III. 15—23. Diodor. Sic. V. 74—80. Jos. Arch. IX. 4, 5. Hinc dii in Bibliis vocantur mortui, quae tamen compellatio simul inania idola, vita carentia, respicit; quare Deus vocatur vivens, חַי, Gen. 16, 13—14. Recentiori autem aevo, florente licet philosophiae studio, sceleratissimi quoque reges et imperatores, adhuc viventes, templa obtinebant, in quibus a sacerdotibus sacrificiis colebantur. — Pleraeque gentes malignos et saevos quoque deos credebant, uti Aegyptii Typhonem, et Mehestani Ahrimanium, et innumerabiles ejus daemones, quibus autem, saltem a Zoroastre demum edocti, cultum non exhibebant, sed resistebant. Verum dii quoque boni, non quidem facile peccatis et sceleribus, sed intermissione cultus, et mera quoque petulantia irascebantur, ut quosdam homines etiam sine caussa persequerentur, uti in Homeri operibus conspicitur, Valerius Max. L. I. 1. p. 38—42. Hinc justitia Jehovae in Bibliis persaepe celebratur. — Cuilibet genti et urbi proprii erant dii, Plinius II. 5. conf. 2 Reg. 17, 24—34. Jer. 2, 28., qui, primum cultu alicujus familiae celebres, demum a reliquis ejusdem gentis familiis adoptati sunt; nihilominus quaelibet quoque familia suos habuit penates et tutelares; nemo enim ad omnes deos colendos obligatum se esse censebat, sed quilibet suo arbitrio colebat, quos potentiores, vel sibi magis propitios opinabatur; neque tamen reliqui prorsus negligendi erant, ne fortasse hoc neglectu se contemtos arbitrantes, irascerentur, et mala immitterent. Dii gentium et civitatum, quae laeto rerum statu et victoriis reportatis inclarescebant, potentiores et meliores censebantur; dii vero gentium devictarum, debiles et impotentes, qui suos tueri non potuerint, reputaban-

tur, et hinc a victoribus captivi deportabantur, Hos. 10, 5. Amos 1, 15. Jes. 46, 1. Jer. 48, 7. 1 Reg. 20, 23. 28. Ex hac sententia Cicero Or. pro Flacco 28. de gente Judaeorum devicta scribit: quam cara diis immortalibus esset, docuit, quod est victa, quod elocata, quod servata. Hinc in Bibliis Jehova perpetuo potentissimus praedicatur. — Attamen dii quoque necessitati parere, et certis ritibus et verborum formulis, velut incantationibus, ad vota hominum non solum flecti, sed etiam cogi posse putabantur, et porro quiescere, dormire, et ad sacrificia in aliis regionibus oblata, tanquam ad epulas, proficisci credebantur, Iliad. I. 423—424. 609—611. Lucianus de sacrificiis 1 Reg. 18, 27—28. Quum haec numina diversi esse sexus fingerentur: pleraque quoque in matrimoniis vivere, imo adulteria committere, et cum hominibus quoque se commiscere existimabantur.

## Arae, statuae, templa, luci.

§. 388. His numinibus I. exstruebantur arae, Deut. 7, 5. 12, 2.; soli Mehestani non habebant nisi focos ignis, quia superis nonnisi animas victimarum tribuebant, carnes vero earum in alimenta vertebant. Deorum coelestium arae Graecis usque ad 22 cubitos altae erant (βωμοι בָּמוֹת); Terrae autem, Vestae et Martis humiliores, atque heroum humillimae; diis inferis denique et Nymphis in foveis et specubus sacrificabatur, Potters Griech. Arch. I. Th. S. 467—472. — His altaribus addebantur II. effigies deorum, primum informes trunci et lapides, quorum reliquiae recentiori aevo erant Baetilii, βαιτυλια, βαιτυλιοι, plerique quidem lapides parvi, coloris nigri et undulati, jam coni, jam cylindri, jam etiam rotundi, verum tamen etiam majores, quadrati, et coni, quibus omnibus singulares vi-

res divinae inesse credebantur. Nomen ex male intellecto בֵּית אֵל descendere, nemo non videt, Gen. 28, 17. 22. Rambach in Potters Archaeol. I. Th. S. 463. Progrediente tempore effigies, arte diligentius, interdum forma etiam colossali, elaboratae sunt, primum quidem ligneae, paulo post lapideae, eburneae, et demum quoque ex metallo fusae; ligneae autem et lapideae laminis aureis vel argenteis obducebantur, aut pretiosis vestibus ornabantur, Num. 33, 52. Deut. 4, 27. 5, 25. 7, 5. 9, 16 — 21. 12, 3. 29, 16. Jud. 17, 4. Jer. 10, 9. Hujusmodi simulacra jam aetate Mosis visebantur forma marium, foeminarum, quadrupedum, avium, insectorum, piscium, etiam solis, lunae et stellarum, Exod. 20, 4 — 5. Deut. 4, 16. 18. 5, 8 — 9. Quaepiam ex forma hominis et alicujus animalis compositae erant, ut in Aegypto Anubis capite canino, Osiris capite avis, et apud Philistaeos Dagon inferius in piscem desinens. Hae statuae credebantur, si non dii, saltem sedes, in quas numina, per consecrationem tanquam incantamentum, cogerentur; hinc illis motus quoque humani tribuebantur, Curtius IV. 11. Diodor. Sic. XVII. 46. Plinius Hist. N. XXXVIII. 4. — Haec idola III. contra injurias aëris tecto, columnis sustentato, et demum etiam parietibus muniebantur; unde parva templa exsurgebant, quae temporis progressu, plerumque quadrato oblongo magnifice quidem, sed sine fenestris aedificabantur, atque columnae illae, quibus olim tectum innitebatur, ad ornatum retinebantur, ex quibus circa aediculam porticus orta est. Erant quidem parva, in duo conclavia (sacrarium, et adytum) divisa, sed amplo atrio subdivali circumdata, in quo altare erat, et populus conveniebat, Stieglitz Archaeol. der Baukunst II. Th. 1 — 14 Kupfertaf. Templa suos habebant thesauros, antiquiori aevo quaepiam in regio-

nibus orientalibus turri quoque munita erant, Jud. 9, 4. 46. Nihilominus altaria quoque sine templo, exstruebantur, quibus nomen numinis, cui sacrata erant, inscriptum fuit; Athenis quaepiam inscripta erant αγνωστοις θεοις, ignotis diis, Pausanias in Atticis I. 1. et in Eliacis V. 14. Diogenes Laert. I. 10, 3. Hanc inscriptionem Paulus Act. Ap. 17, 23. in numerum singularem vertit, αγνωστῳ θεῳ, prout jam Hieronymus Epist. ad Magn. episc. et comment. ad Tit. III. observavit. — Quum numen primitus sub dio coleretur, ideoque ad hunc cultum umbrae arborum et loca nemorosa seligerentur: etiam posthac IV. luci circa templa plantabantur, inprimis si numina impudicitiam, fornicationes et paederastiam fovere credebantur. Horatius L. I. Ode 12. Quare Deut. 12, 2. 16, 21. interdicitur, arbores ad sanctuarium plantare; et Deut. 7, 5. 12, 3. praecipitur, ut Hebraei lucos Canaanaeorum exscindant et comburant. — His templis deserviebant V. sacerdotes, foeminae non minus, quam mares, qui, apud Graecos capite sertis redimito, victimas pariter sertis redimitas, super altari non minus sertis redimito sacrificabant, et laicis, quae observanda essent, indicabant, passim quoque oracula fundebant. Potters Archaeol. I. Th. S. 503. Act. Ap. 14, 13.

## Sacrificia, preces, festa, lustrationes, mysteria.

§. 389. Cultus horum numinum nequaquam eo tendebat, ut animus ad morum integritatem et vitae innocentiam excitaretur, sed ut bona externa, aut etiam oracula obtinerentur, aut pro his perceptis gratiae agerentur. Soli Mehestani, quorum idololatria subtilior erat, multis precibus puritatem cogitationum, verborum et operum exorabant, sed quae esset haec puritas, non exponebant, plura quoque,

sicut alii gentiles insana immiscebant, et precum formulis superstitiosam efficaciam tribuebant. — Sacrificiis piacularibus atrocissima crimina, sine morum emendatione, expiari credebantur, imo et nefanda crimina in cultum deorum vertebantur, nec mirum; nam ipsi quoque dii, flagitiosi esse existimabantur. Cultus hujus praecipuae partes erant: Victimae, molae salsae, libamina, mel et thus. Offerentem oportebat esse mundum (i. e., a concubitu abstinuisse), et lotum; lotisque vestibus indutum. Victimae, pro diversitate numinum diversae, ab omni vitio et defectu immunes erant, et ex intestinis, praesertim ex hepate, omina petebantur. Ast non modo animalia, sed ab omnibus fere gentibus homines quoque diis immolabantur. Eusebius Praep. Evang. L. IV. c. 16. p. 155—161. Plinius Hist. N. XXVIII. 3. Diodor. Sic. V. 32. A Canaanaeis praesertim proles nobilissimae sacrificabantur, Levit. 18, 21. 20, 1—9. Deut. 12, 21. 18, 9—14. Libamina vini non modo victimis inter cornua, Ovidius Metamorph. VII. 59, 3., sed etiam alias sine victimis in terram effundebantur. — II. Preces, inter quas idolorum manus et genua osculari vel amplecti solebant. In precum formulis magna religio, ne quid omitteretur, vel minus recte proferretur, aut aliquod numinis cognomen, vel quaepiam honoris compellatio praetermitteretur; nam id omne preces, quibus vis cogens tribuebatur, inefficaces reddebat, Plinius H. N. XXVIII. 3. Valerius Maximus VIII. 1, 5. Quare preces syllabatim pronunciabantur, et verba ac syllabae saepius repetebantur, quam superstitionem Jesus Matth. 6, 7. carpit. Orantes non raro corpus suum dilacerabant, aut circa altare conclamantes saltabant, 1 Reg. 18, 26—29. Strabo p. 801. Lucianus de Salt., Athenaeus Symbos. L. II. 1. — III. Festa sacrificiis,

conviviis, ludis et solenni pompa, mythologiam dei alicujus repraesentante, celebrabantur. Ad mysteria nonnisi initiatis accessus patebat; constat autem, nequaquam saniorem in eis traditam religionem, sed, ut Cicero de N. D. L. I. 42. scribit, magis rerum naturam explicatam fuisse quam deorum, et, ut Tuscul. Quaest. L. I. 12—13. dicit, in ipsis valuisse doctrinam, deos omnes olim fuisse homines. IV. Lustrationes per aquam, sanguinem, ignem, sulphur, et apud Mehestanos quoque per urinam boum, quibus omnis impuritas tolli, et omnia scelera expiari credebantur. Zend-Avesta II. Th. S. 340—342. 343—378. III. Th. S. 209—220. V. Fornicationes, paederastiae, et in Aegypto quoque bestialitates, Herodot I. 93. 182. 199. Valerius Maximus III. 6, 15. Athenaeus Sympos. XIII. Strabo p. 272. Corinthi in templo Veneris erant ultra 1000 meretrices, Strabo p. 378. cf. 1 Cor. 5, 9—11. 6, 9. 13, 18. 2 Cor. 12, 21.

## Divinationes.

§. 390. Divinationum et praestigiarum quam plurima erant genera, et impostores magno honore habebantur. I. In Aegypto חַרְטֻמִּים, Aegyptiace: Chertom, patratores miraculorum, ἱερογραμματεῖς, scripturae hieroglyphicae periti, in historia Josephi, Gen. 41, 8., sunt spectabiles somniorum interpretes, et in historia Mosis, Exod. 7, 1—18. 3, 15. praestigia patrant. Qui Dan. 1, 20. 2, 2. 10. 4, 4. 6. 5, 11. memorantur חַרְטֻמִּים, somnia quidem interpretantur, vix tamen ejusdem cum Aegyptiacis ordinis fuerunt. II. Necromantae, אוֹבוֹת, יִדְּעֹנִים, frequentes erant; Lex Mosaica vero eis supplicium lapidationis decrevit; nam animabus defunctis scientiam futurorum, quae nonnisi Deo competit, tribuentes, a Deo defi-

ciebant, Lev. 20, 26. Nomina illa proprie animas defunctorum significant, et per metonymiam ad hos praestigiatores transferuntur; nam اب med. Vau, est reverti, ut אוב, anima sit ex mortuis reversa; atque יִדְּעֹנִי (a יָדַע scivit) sciens et revelans futura, Lev. 19, 31. 20, 27. Deut. 18, 11. 2 Reg. 21, 6. 23, 24. Hi impostores mentiebantur, animas incantationibus a morte excitari; hinc Deut. 18, 11. incantatoribus, חֹבֵר חָבֶר, junguntur; nomine defunctorum autem ipsimet loquebantur, tenui et submissa voce syllabatim mussitantes et quasi pipientes, מְהַגִּים וּמְצַפְצְפִים, Jes. 8, 19. 29, 4. Ab his diversi vix erant ventriloqui, אִטִּים, Jes. 19, 3. III. מְעוֹנְנִים, עֹנְנִים, ex nubibus vaticinantes; קוֹסְמִים, harioli; מְנַחֲשִׁים, ex serpentibus omina capientes; et מְכַשְּׁפִים, כַּשָּׁפִים, proprie astrologi, recentiori aevo, nomine Chaldaeorum Romanis notissimi, sed nomina haec multo latius, usurpantur, et inde a Mose per omnes libros recurrunt. Alii incantationibus serpentes reddere innocuos praetendebant, et si serpens nihilominus momordit, dicebant, eum aurem obturasse, Ps. 58, 7. Jer. 8, 17. Eccl. 10, 11. Plinius H. N. XVIII. 4. XXVIII. 6. Hi, nomine Psyllorum notissimi, adhucdum in orientalibus regionibus reperiuntur. IV. Omina et prodigia ab omnibus gentibus, inprimis vero a Romanis, observabantur; quare ab historicis sedulo notantur. Erant autem non solum phoenomena rariora, ut monstra, cometae, eclipses solis et lunae, meteora, pluviae sanguinis vel lapidum, loquelae boum; sed etiam quotidiana, ut volatus avium, sternutatio hominis, torvi oculi, tinnitus aurium, verba alio sensu prolata et alio excepta, occursus certorum hominum et animalium, uti Aethiopis, felis, leporis; haec omnia tamen innoxia esse credebantur, si non conspicerentur, Valerius Max.

I. 4—7. Suetonius in Augusto §. 92. Plin. XXVIII. 5, 7. Arrianus Exped. Alexandri VII. 24. Jer. 10, 2. Populis orientalibus familiaris quoque erat sors per sagittas diversorum colorum, ad quas plures voces Arabicae referuntur. Hos. 4, 12. Ezech. 21, 21—22. Hieronymus in Commentario ad h. loc. Somnia quoque ubique locorum ominibus deputabantur, Deut. 13, 2. 3. Jer. 23, 31. Macrobius de Somnio Scipionis I. 3. Valerius Maxim. I. 7. V. Oracula sacerdotum ante omnia negotia alicujus momenti, inprimis vero ante expeditiones bellicas, non sine allatis muneribus consulebantur. Croesus ante bellum cum Cyro, omnia fere oracula interrogavit, atque ambigua responsa retulit, Herodotus I. 46—55. 90—91. Jes. 41, 21—24. 44, 7. Oraculum Baal-Zebub erat in urbe Accaron. — Consulens erat mundus, sacrificium offerebat, et in multis templis praesertim Aesculapii, Isidis, Osiridis, et Hori, etiam pelli victimae per noctem incubabat, ut somnium, vel, per machinationes sacerdotum, effatum dei obtineret de medicamentis, quibus morbus ejus sanaretur, Virgil. Aeneid. VII. 59. Plautus in Curcul. Act. I. Sc. 1. 2. 61. Sanationes hae, tabulis inscriptae, in templis custodiebantur. Diodorus Sic. I. 25. Jes. 65, 4. Amos 2, 8.

## Status idololatriae aetate Christi.

§. 391. Aetate Christi immania quidem pleraque, et inania saltem quaepiam e cultu deorum eliminata erant, neque tamen prorsus abolita; nam Romae adhuc sub Nerone vel Vespasiano, Graecus, Graeca, et quipiam ex hostibus homines, tanquam καθαρματα, ad amoliendam iram deorum vivi sepulti sunt, Plinius XXVIII. 3.; imo seculo adhuc secundo in hac orbis metropoli nonnunquam homi-

nes immolabantur, Euseb. Praep. Evang. IV. c. 16. Oracula quidem deficiebant; ast non prorsus cessabant, in templis saltem Aesculapii, Isidis, Osiridis, et Hori, adhucdum antiquae technae struebantur, Strabo pag. 801. Omina et prodigia quidem non tanti fiebant, sed solerter observabantur, et a Livio, Suetonio, Tacito et Dione Cassio passim annotantur. Mores magis magisque corrumpebantur, dii numero augebantur, et apotheoses sceleratorum imperatorum frequentiores erant, quum schola Epicuri de his non curaret, Stoa haec omnia ex pantheismo explicaret, et Academia nihil adfirmaret. Philosophi quidem multa de Deo subtilius disputabant; ast creatorem, omnipotentem et omniscium judicem hominum, non adorarunt; ipsi deos colebant, et alios quoque ad eos colendos remittebant; deorum quidem flagitia improbabant, et allegorice interpretabantur; ast gubernationem mundi et hominum illis relinquebant, tartarum explodebant, nec quidquam efficacius substituerunt, ut jam Polybius Hist. VI. 56. observavit. Quod quipiam de vita futura docebant, comprobare non poterant, Cicero Tusc. Qu. L. I. 11. p. 289. T. IV., neque asserebant diversam proborum et improborum futuram esse in altera vita sortem. Quae bona aliqui docebant, alii impugnabant, atque populus his disceptationibus dijudicandis par non erat, sed sacerdotibus obsequebatur; quae ex philosophia ad populum dimanabant, fere erant deteriora, uti animam hominis mori cum corpore, et nullam esse providentiam divinam, Plinius H. N. L. II. 9. et L. VII. 56. Quaepiam quidem disciplinae moralis capita philosophi emendarant; ast probitatem nonnisi honori seu honestati, utilitati, aut pulcritudini actionum, superstruebant, et plura nefanda permittebant, uti fornicationem, paederastiam, expositionem prolium, odium

inimicorum; et ipsi quoque Stoici tuebantur autochiriam et urgebant apathiam. — Quodsi autem unanimes perfectam morum disciplinam docuissent, deerant tamen momenta, quae ad eam moribus exprimendam permovissent, unde Cicero Tusc. Qu. L. II. 4. p. 332. T. IV. queritur, vix ullum esse philosophorum, qui disciplinam suam non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet.

## Effigies deorum.

§. 392. Duplicis generis occurrunt in Bibliis simulacra, alia Jehovae, et alia deorum, quae praesertim in historia regni Israel 2 Reg. 10, 29. 13, 2. 11. 14, 24. sedulo distinguuntur; utraque tamen erant Hebraeis interdicta, quia etiam simulacris Jehovae, vis quaepiam et efficacia inesse credebatur Exod. 32, 4. Deut. 13, 2—3. 4, 12—20. — Simulacra Jehovae erant: I. Vitulus, Exod. 32, 4—5., et vituli duo, a Jeroboamo in urbibus Bethel et Dan positi, uti in Aegypto duo celebriores tauri vivi colebantur: Apis Memphi, et Mnevis Heliopoli; ast Jeroboam nonnisi effigies statuit. Hi vituli dicuntur quidem aurei, ast non alio sensu, quam quo mensa et altare dicitur aureum, i. e., auro obductum. II. Gideonis Ephod, אֵפוֹד; nam idolorum eversor Gideon, profecto idolum non posuit, Jud. 6, 25 —33. 8, 24—27. Neque vestis fuit sacerdotalis hujus nominis, quae ex auro confici non potuit; sed simulacrum in hujusmodi veste sculptum, et auro obductum, uti vox אֲפֻדָּה, etiam Jes. 30, 22. de obductione auri usurpatur. III. Simulacrum Michae in monte Ephraim, argento obductum, quod disertis verbis Jehovae tribuitur, Jud. 17, 3—13. 18, 3—6. 15—31. — Idola proprie sic dicta, diversis nominibus occurrunt, quae interdum permutantur. Com-

munia omnibus nomina sunt סֶמֶל et תְּמוּנָה, effigies, simulacrum; ast פֶּסֶל, פָּסִיל, proprie est sculptile; מַצֵּבָה quodlibet monumentum, praesertim superstitiosum; מַסֵּכָה, obductio auri vel argenti, et dein ipsum idolum laminis aureis vel argenteis obductum; עָצָב, עֶצֶב, idolum excisum; improprie dicuntur גִּלּוּלִים, a גָּלַל volvit, quia erant trunci, qui volvi poterant, cum allusione ad גָּלָל, excrementa quorundam brutorum rotunda et volubilia, uti a contemtu quoque desumta sunt nomina שֶׁקֶץ, שִׁקֻּצִים, שִׁקּוּץ, abominatio, abominationes; אֱלִילִים nuncupantur a debilitate et impotentia, ut e contrario Jehova dicitur potens, אֲבִיר יַעֲקֹב, et אֲבִיר יִשְׂרָאֵל, Gen. 49, 24. Jes. 1, 24. 49, 26. 60, 16. Ps. 132, 2. 5.

## Exercitus coeli.

§. 393. Exercitus coeli, צְבָא הַשָּׁמַיִם, qui adorabatur, sunt astra, jam aetate Mosis, non solum ipsa, sed etiam simulacra eorum longe lateque culta, Exod. 20, 4. Deut. 17, 13.; unde more orientalium, efficaciam et permissionem non perpetuo accurate distinguentium, astra dicuntur a Deo gentibus, in cultum distributa esse, Deut. 4, 19. Mehestani non modo astra colebant, sed cuilibet etiam astro innumeros spiritus, custodes contra Ahrimanium et ejusdem daemones, attribuebant et adorabant. Cultum hunc adeo pervulgatum, licet Exod. 20, 4. Deut. 4, 19. 17, 3., interdictum, Hebraei saepe, inprimis autem ultimis 170 annis ante excidium Jerosolymae per Chaldaeos, adoptarunt, astris aras aedificabant, atque in tectis domuum incensum adolebant 1 Reg. 22, 19. 2 Paral. 18, 18. 33, 3. 2 Reg. 17, 16. 21, 3. 23, 4. 5. Jer. 8, 2. 19, 13. Zeph. 1, 5.

## Sol, deus Baal.

§. 394. Deum solem, הַשֶּׁמֶשׁ, Moses perpetuo lunae et astris junctum, memorat; atque effigies quoque his omnibus positas refert, Exod. 20, 4. Deut. 4, 19. 17, 3. Nabataei Arabes solem in tectis domuum, libationibus et suffitu colebant, Strabo p. 784 cf. Jer. 19, 13. Zeph. 1, 5. In Aegypto soli jam aetate Josephi erant spectabiles sacerdotes, et urbs quoque ei sacra, Heliopolis, אוֹן et אֹן, Gen. 41, 45. 50. 46, 20., quae aetate Jeremiae c. 43, 13. obeliscis, soli sacris, מַצְּבוֹת בֵּית שֶׁמֶשׁ, superbiebat, quorum adhuc unus in basi consistit; reliqui confracti jacent. Niebuhr Reiseb. I. 98—99. Strabo p. 805. — Haec superstitiosa monumenta videntur etiam sub nomine חַמָּנִים latere, quae, etsi Lev. 26, 30. interdicta fuerunt, recentiori tamen aevo ab Hebraeis adoptata sunt, Jes. 17, 8. 27, 9. Ezech. 6, 4. 6. 2. Paral. 14, 4. Quum 2 Paral. 34, 4—7. in altaribus Baalis erecta fuerint, profecto soli sacra erant; nam Baal saepe est sol, inprimis ubi lunae vel Astarti junctus legitur, ut Jud. 2, 13. 10, 6. 1 Sam. 7, 4. 12, 10.; atque 2 Reg. 23, 5. occurrit בַּעַל שֶׁמֶשׁ Baal sol. Ita quoque Baal Gad, בַּעַל גָּד, Jos. 11, 17. 12, 7. 13, 5., dubio procul est urbs solis, Heliopolis in Syria, ubi adhucdum sub nomine Balbek, rudera templi magnificentissimi visuntur. Beel Samen, numen Phoenicium, in fragmentis Sanchoniatonis laudatum, est בַּעַל שָׁמַיִם dominus coeli seu sol. Macrobius in Saturnal. I. 23. narrat, deum solem, Heliopoli Syriae et Aegypti, effigie juvenis imberbis repraesentatum fuisse, qui, ut auriga solis, manu dextera elevata flagrum, sinistra autem fulmen et spicas tenebat, effigiem vero totam auro obductam fuisse. Scriptura hieroglyphica, quae in illis Obeliscis et aliis monumentis Aegyptiacis cernitur, a Mose אֶבֶן מַשְׂכִּית et מַשְׂכִּיּוֹת dicitur, atque ut obje-

ctum cultus superstitiosi damnatur, Lev. 26, 1. Num. 33, 52. cf. Ezech. 8, 7—13. Mehestanis sol erat oculus Ormuzdae, et, post Amschaspandos, numen maximum, atque etiam corpus alicujus Amschaspandi, Zend-Avesta II. Th. S. 231. Sacros habebat quatuor albos equos Nisaeos, qui albo currui sertis redimito, ad temonem auro obductum, jungebantur, Xenophon Cyropaed. VIII. 3, 6. Zend-Avesta II. Th. S. 264. Hujus generis currum antecessores regis Josiae, Amon et Manasses, (699—642 annis ante Chr., adeoque ante Zoroastrem), Jerosolymae ante januam templi statuerunt, quem Josias combussit, 2 Reg. 23, 11. — Mehestani, quibus tanta erat solis religio, in precibus faciem versus eum convertebant, et etiam mane orientem manu Barsom seu fasciculum ramorum ex granatis, tamariscis et palmis tenentes, laudibus salutabant, cf. Ezech. 8, 16—17.

## Alii Baali.

§. 395. Baal, בַּעַל, dominus, maritus, sermone vulgari interdum quoque Jehovà Hos. 2, 16., plerumque autem ficta numina dicebantur, non solus sol, ut modo vidimus, sed plures etiam alii dii; quare vox numero quoque plurali occurrit בְּעָלִים, Jud. 2, 11. 3, 7. 8, 33. 10, 6. 10. 1 Sam. 7, 4. 12, 10. et a. l. conf. 1 Cor. 8, 5. Hinc plures urbes a Baal aliquo deo cognominatae sunt, ut Baal Phrazim, non procul Jerosolymis; Baal Thamar in tribu Benjamin; Baal Hazor in tribu Ephraim; Baal Hermon trans Jordanem. Quaenam fuerint omnia illa numina, a quibus haec cognomina ducta sunt, jam dici nequit; ast Baal Zephon, בַּעַל צְפֹן, Exod. 14, 2. in limitibus Aegypti, dubio procul a Typhone cognomen traxit, uti et in צֹעַן, Tanis, eadem occurrit literarum permutatio; videtur esse Heroo-

polis, ubi Typhon fulmine percussus fuisse fertur. Quantum in tenebris antiquitatis perspicere licet, Baali alii fuerunt: בַּעַל פְּעוֹר, Baal Pheor, deus Moabitarum, cui alter sexus hymenem prostituebat, et viri tempora vittis redimiebant, נִצְמְדוּ, Num. 25, 1—9.; erat ex genere priaporum. Quantae abominationes cum priapis, qui a plerisque gentibus colebantur, ab altero praesertim sexu patratae fuerint, legatur in Augustini L. L. de Civit. Dei L. VI. c. 9. L. VII. c. 21. cf. Bayeri Additamenta ad Seldeni Syntagm. V. de diis Syris p. 235. An Moabitarum idolum Camosch, כְּמוֹשׁ, Num. 21, 29. Jer. 48, 7. 13., ab hoc abominando numine diversum fuerit, expediri jam nequit. II. בַּעַל בְּרִית, Baal Berith, dominus foederis cui Sichemitae templum aedificaverunt, Jud. 8, 33. 9, 4., numen tutelare foederum, seu aliquis deus fidius, vel Jupiter pistius fuisse videtur. III. בַּעַל זְבוּב, Baal-Zebub, in urbe Ekron, oraculo insignis, 2 Reg. 1, 2., deus tutelaris a muscis erat, uti in Olympia et in Elide erat *Ζευς απομυιος*, Teucris Apollo *σμινθιος*, tutelaris a muribus; incolis montis Oettae Hercules *κορνοπιων*, tutelaris a locustis; et Erythraeis Hercules *ιπυκτονος*, interfector vermium, Pausanias in Eliac. pr. c. 14. Strabo pag. 613. Quemadmodum autem omnia haec idola nequaquam formam habebant animalium vel insectorum, a quibus suos defendere credebantur: ita quoque idolum Baal-Zebub minime habebat muscae formam; qua autem forma repraesentatum fuerit, ignoramus. Hic Baal-Zebub confundendus non est cum BeelZebub, בְּעַל זְבוּל, domino habitaculi. IV. Baal Izabelis, uxoris regis Achabi, filiae Ethobaalis regis Sidoniorum, et Baal Athaliae filiae Izabelis, dubio procul erat Hercules Phoenicum, 1 Reg. 16, 31. 18, 19—29. 21, 5—15. 23—25. 2 Reg.

10, 18—27. 8, 18. 11, 27. 2 Paral. 13, 17. Hic Hercules, (erant enim Hercules sex, Cicero de N. D. L. III. 16.) inprimis quidem Tyri in templo antiquissimo, Tartessi tamen in Hispania quoque colebatur; Carthaginenses illi quotannis decimas Tyrum mittebant, Arrianus de Exped. Alexandri II. 16. Herodotus II. 44. cf. 2 Mac. 4, 18—20. Filius Jovis et Asteriae fuisse fertur, et nequaquam victimis humanis colebatur, Diodorus Sic. XX. 14., uti etiam in Bibliis nequaquam nefandis his victimis, sed osculis colitur, 1 Reg. 19, 18., quod de Hercule quoque Tyrio asseverat Cicero in Verrem L. IV. 43.; sed hic honos etiam aliis numinibus exhibebatur, Hos. 13, 2. Job 31, 26—27. V. Si בֵּל, Bel, ex בַּעַל, detruncatum est, alium quemdam Herculem signare videtur, fortasse illum, qui a Cicerone de N. D. L. III. 16. Indicus compellatur. Herodotus I. 181—183. describit templum hujus numinis, quod Babylone erat, magnificentissimum, aedificatum forma septem turrium, altera alteri imposita.

## Astarte, luna dea.

§. 396. Quemadmodum sol erat Dominus coeli, בַּעַל הַשָּׁמַיִם: ita luna dicebatur regina coeli, מְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם, cui Hebreae (Jerem. 7, 18. 44, 17. 19.) placentas, כַּוָּנִים, offerebant, libamina libabant, et suffitum accendebant. Haec regina eadem est, quae 1 Reg. 11, 5. 33. 2 Reg. 23, 13—14. dea Sidoniorum, et עַשְׁתֹּרֶת, atque Jud. 2, 13. 10, 6. 1 Sam. 7, 3—4. 12, 10. עַשְׁתָּרוֹת, dicitur, et Baali seu numini soli jungitur; hinc quoque βααλθις, quasi בַּעֲלְתָּא, nuncupatur, Eusebius Praep. Evang. I. 10. Hesychius in βηλθης, Seldenus de diis Syris Syntagm. II. p. 245—246. Quum autem luci, אֲשֵׁרוֹת, Jud. 3, 7.,

pro עַשְׁתָּרוֹת occurrant, et Jud. 2, 13. Baalis junguntur: apparet, lucos huic reginae coeli sacros fuisse; uude 2 Reg. 21, 7. 23, 6. 7. ipsa פֶּסֶל אֲשֵׁרָה, et אֲשֵׁרָה dicitur. Ubicunque igitur lucus vel Aschtharoth jungitur Baali, vel exercitui coeli, de luna dea cogitandum est, Jud. 6, 23—28, 1 Reg. 16, 13. 2 Reg. 13, 6. 18, 4. Haec videtur quoque 1 Reg. 15, 13. 18, 19. 2 Paral. 15, 16. esse idolum מִפְלֶצֶת, timor, terror, ut פַּחַד, Gen. 31, 42. et Aramaeis דַחלתא, timor, pro objecto timoris seu numine venit. Haec dea, ut deus Baal, jam ante Mosen in Canaan pervulgata erat: hinc Hebraeis excisio lucorum praecipitur, Exod, 34, 13. Deut. 7, 5. 13, 3. — Graeci et Latini hanc deam dicebant Astarten, et jam Junoni, jam Dianae, jam Veneri comparabant; sed Lucianus, vel quiscunque libellum de dea Syra scripsit, eam pro luna habet, et templum ejus in Phoenice esse celeberrimum perhibet. Plures forte erant Astartes, uti plures erant Baali. Templum Veneris, quod Herodotus I. 105. Ascalone invenit, erat dubio procul fanum Astartis, 1 Sam. 30, 10. Cultum hujus deae fuisse impudicum, luci innuunt, et 2 Reg. 23, 6—7. perspicue indicatur, cf. Hos. 4, 13—14. Jes. 57, 7. Ezech. 6, 13. Sanchoniaton, vel, si mavis, Philo Biblius apud Eusebium Praep. Evang. I. 10. dicit quidem, Astarten fuisse Phoenicibus Venerem, sed effigiem ejus fuisse capite bovino cornuto, quod cornua lunae innuit, unde et nomen proprium עַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם, lucem capit, Gen. 14, 5. Deut. 1, 4. Syri quoque Venerem dicunt עסתרות, quod ex עַשְׁתָּרוֹת detortum est, et Arabes ante Mohammedem, Venerem stellam (luciferum et hesperum) colebant, uude diem Veneris fecerunt feriam, etsi Mohammedes de ea nihil praecepit; ast lunam quoque ab illis cultam fuisse, ex ipsa eorum, in effigies lunae propensione, quae jam

Jud. 8, 21—26. observatur, merito colligitur. Cf. Seldenus de diis Syris Syntagm. II. p. 291.

## Thammuz, Adonis.

§. 397. Progressu temporis de numinibus solis et lunae diversi procusi sunt mythi, quorum ille de Adonide huc spectat. Nomen Adonis, אֲדֹנִי, dominus meus, innuit, sub latere solem. Quae de eo referuntur, etsi minime consentientia, conveniunt tamen, eum a Venere, vel a luna adamatum, dein ab apro occisum, et ei demum concessum fuisse, ut alternis vicibus ab inferis abesset seu reviviseeret. — Aegyptii fabulabantur, Osiridem a Typhone cistae inclusum, et in Nilum projectum, ab Iside quidem ad Byblum in Syria inventum, sed demum a Typhone occisum, dissectum, et membra hinc inde dispersa fuisse, quae demum Isis rursus conquisiverit. Hi de Osiride et de Adonide mythi, etsi dissimiles, nihilominus demum connexi fuerunt. Nam in Syria mulieres luctu festum de morte Adonidis, et mulieres in Aegypto de morte Osiridis agebant, et in utraque regione sequebatur festum laetissimum, in Syria quidem de Adonide redivivo, in Aegypto vero de Osiridis membris invehtis, et de hac inventione epistolam, receptaculo papyraceo inclusam, in mare projiciebant, quae Biblum delata fuisse fertur, ubi de Adonidis in vitam reditu explicabatur. In Syria festum hoc agebatur mense Thammuz (Julio), quo torrens Adonis, ex terra rubrum contrahebat colorem, qui dicebatur esse sanguis Adonidis, atque eo tempore luctus foeminarum inchoabat; cessante autem hoc colore, reditus Adonidis in vitam, annunciabatur, et luctus vertebatur in laetitiam. Mulieres, mortem Adonidis lugentes, tondebant caput suum; quae vero id negligebant, corpus suum extraneo prostituere tenebantur. Hoc est illud fe-

stum תַּמּוּז, de quo Ezechiel c. 8, 14. agit; nam Adonis Syriace dicitur Thomuz.

## Moloc, Molec, Malcom, Milcom.

§. 398. Planetae colebantur sub nomine מַזָּלוֹת, nam 2 Reg. 23, 5., soli, lunae, atque equis curruique solis Mehestanorum, junguntur, ut dubio procul sint septem haec sidera, quae in Zend-Avesta III. Th. Bun-Dehesch §. 5. S. 66., pro vigiliis constituta esse dicuntur. Prae reliquis autem colebatur Saturnus, qui, ut mythologia fert, proprias proles devoravit, quod ipsum innuunt victimae prolium, a Canaanaeis, Phoenicibus et Carthaginensibus numini Moloc, מלך, Molec, מֹלֶךְ, Malcom, מַלְכָּם, Milcom, מִלְכֹּם, oblatae, Euseb. Praep. Evang. L. IV. c. 16. Numen hoc immane repraesentabat statua aenea, manibus extensis et versus terram flexis, ut proles ipsis imposita, in voraginem igni ardente plenam decideret, Diodorus Sicul. XX. 14. — Hinc prolium victimae, jam a Lege Mosaica prohibentur, quae demum nihilominus ab ipsis quoque regibus, Achazo et Manasse, oblatae sunt. — Qui dictiones הֶעֱבִיר, traduxit, et הֶעֱבִיר בָּאֵשׁ, traduxit per ignem, quae de his sacrificiis occurrunt, Deut. 12, 31. 18, 10. 2 Reg. 16, 3. 21, 6. 2 Paral. 28, 3. 33, 6., de solo transitu per ignem exponunt, non advertunt, has phrases alibi cum שָׂרַף combussit, et זָבַח, immolavit, permutari Jer. 7, 31. 19, 5. Ez. 16, 20—21. 25, 37—39. Ps. 106, 38. Sap. 12, 5—6. Hoc idolum ultimis regni Judae temporibus positum erat in valle australi Jerosolymae, גֵּי הִנֹּום, vel גֵּין בֶּן הִנֹּם, in loco Thopheth, תֹּפֶת, quod nomen tractum esse videtur ab Adduffis, תֹּף, תֻּפִּים, quae, ne gemitus prolium audiretur, insonabant, Jer. 7, 31—32. 19, 6—14. Jes. 30, 33. 2 Reg. 23, 10. Hinc

Judaei recentiores nomen Ge Hinnom, Gehenna, ad poenas aeternas alterius post mortem vitae transtulerunt, qua notione latissime in scriptis orientalium usque in Indiam, dominatur. Conf. Menochii de republ. Hebr. L. 4, c. 2, quaest. 10.

## Chijjun, Remphan.

§. 399. Numen Chijjun, כִּיּוּן, cujus parva tabernacula (forte ut aediculas Dianae Act. 19, 24.) Hebraei in itinere per Arabiam, clam secum portabant, Amos 5, 26., non est alius quam Saturnus, qui Arabice et Persice كَيْوَان dicitur; כֵּיוָן Chaldaicum sonat justum, quia Saturni regnum a justitia celebratur. Interpres Alexandrinus nomen reddidit *Ρεμφαν*, *Ρεφαν*, *Ραιφαν*, quod in lingua Coptica est nomen Saturni, Della Valle Reiseb. P. I. pag. 125. Amos hunc deum, et stellam et regem dicit, uti Saturnus planeta est, et rex, qui alias Molec, Moloc, Milcom, Malcom, dicitur. Ut videtur, duplex Saturnus distinguebatur, scilicet rex, qui demum defunctus, in astra translatus est. Fortasse duplex Saturnus latet etiam 2 Reg. 17, 31. עֲנַמֶּלֶךְ et אַדְרַמֶּלֶךְ; nam uterque victimis prolium colebatur. Aegyptii septimam hebdomadis diem, Saturno consecrarunt. Aliquo tempore eidem etiam Caaba Meccana consecrata fuisse dicitur, Pococke Spec. Hist. Arab. p. 140.

## Theraphim.

§. 400. Theraphim, תְּרָפִים, fuisse simulacra forma humana sculpta, ex 1 Sam. 19, 13. liquet; fuisse penates, apparet ex Gen. 31, 19. 34, 35. 1 Sam. 19, 13—17. 2 Reg. 23, 34.; oracula ab iis petita fuisse, testatur Ezechiel c. 21, 26., Zacharias c. 10, 2., auctor libri Judicum c. 17, 5. 18, 5—6. 14—20., et Hoseas 3, 4., idque ex

1 Sam. 15, 23. confirmatur, ubi Theraphim divinationi junguntur. Etymologia his concinit; nam תְּרַף a Bar Bahlul exponitur percontans, inquirens, ex quo nomen hujus idoli, quod primum ex Mesopotamia allatum fuit, Gen. 31, 19., apte explicatur.

## Dagon.

§. 401. Dagon, דָּגוֹן (a דָּג piscis), simulacrum sculptum forma muliebri, inferne in piscem desinens, sicut in nummis antiquis cernitur. Ita etiam sistitur 1 Sam. 5, 4—5. cf. Zeph. 1, 9. Numen erat Philistaeorum, Jud. 16, 23—26. 1 Sam. 5, 1—5. 1 Macc. 10, 83., et templa ei erant Gazae, Azoti, Ascalone, uti ex Diodoro Sic. II. 4., Herodoto I. 105., et ex antiquis nummis liquet, et fortasse etiam in aliis urbibus Philistaeorum, qui olim ex Aegypto, ubi pisces quipiam divinis honoribus colebantur, emigrarant. — Hoc numen confundendum non est cum Aschtharoth, cujus templo Philistaei 1 Sam. 31, 10. arma regis Sauli consecrarunt; nam si hoc templum 1 Paral. 10, 10. dicitur fanum dei eorum, בֵּית אֱלֹהֵיהֶם, intelligendum est numen Aschtharoth, quia nomine deae lingua Hebraica caret; uti etiam Dagon non deus, sed dea erat, quam Herodotus I. 105., Ascalone cultam fuisse, dicit, et Veneri coelesti comparat. Hoc idolum dicitur etiam Derketo, Athara et Atargatis, Strabo p. 748. 785. Lucian. de Dea Syra. Nomen Derketo, Syriacum esse, ipsa terminatio to prodit, et Diodorus Sic. I. 4. diserte dicit, deam Ascalonitarum a Syris dici Derketo; nam colebatur etiam Mabugi seu Hierapoli in Syria, ubi simulacrum erat integra figura muliebris, et templum habebat amplissimum, in quo erat χάσμα, seu fissura terrae, in quam cultores numinis, certis diebus aquam infundebant, unde dea a Syris dicta fuit

תרעתא, apertura, quod demum in Derketo detortum est, Jacob Surug in Assemani Biblioth. Orient. T. I. p. 327—328. et T. II. in indice Geograph. Mythologia fert, Derketo per technas Veneris, amore juvenis captam fuisse, et peperisse Semiramidem, quae exposita, et a pastoribus inventa et educata, demum regina Assyriae fuerit, ipsam vero Derketo in piscem transformatam fuisse. Plerique autem Derketo, deam Hieropolitanam (ut in opere de Dea Syra, refertur), Junoni comparabant, dicentes, templum Hieropolitanum a Deucalione, qui in navi diluvium evasit, aedificatum fuisse, quia illa in ejus templo terrae rima, omnes hujus inundationis aquas absorpserit. Id etiam innuunt nummi urbis Ascalon, qui effigiem Derketo, et ex altera parte navem cum 4, 7. 8. vel 9. hominibus exhibent, ut adeo exorbitans hic mythus a diluvio et tricheco manato depromtus fuisse videatur, cf. Donat in Scheuchzers Physica sacra II. Thl. S. 281. f. Anmerk. 747. et Menochii de republ. Hebr. L. 4, c. 2, quaest. 12.

## Numina alia.

§. 402. Alia numina, in Bibliis obvia, vel aliunde sunt nota, ut Apollo, Diana, Dioscuri seu Castor et Pollux; vel prorsus ignota, ut: I. שֵׁדִים, Schedim, Deut. 32, 17. Ps. 106, 37., numina, quae, ad avertendas calamitates, immolatione prolium colebantur, adeoque homini inimica aut irata putabantur. Nomen vel dominos, vel potius nigros significat, a ساد med. vau, niger fuit, et dominus fuit. Si nomen, ut nonnulli opinantur, a שָׁדַד derivandum esset, שָׁדִּים vel שָׁדִים punctandum fuisset. Mehestani malorum spirituum aliquem Sched dicebant, qui vero ab Ormuzd in lucem conversus, et planetae Veneri alligatus fuerit. Zend-Avesta III. Th. Bun-Dehesch S. 66.

Anmerk. f. Verum dici quoque potest, punctatores textus Hebraici juxta hunc Sched Mehestanorum, שֵׁדִים, pro שְׁדִים vel שָׁדִים, punctasse, vel Mehestanos recentiores in recentiori libro Bun-Dehesch, nomen a Judaeis mutuatos esse.
II. נְבוֹ, Nebo, Jes. 46, 1., numen Babylone, a proprie sic dictis Chaldaeis cultum, quod etiam in prima syllaba vocis proprie Chaldaicae נְבוּכַדְנֶאצַּר recurrit; fortasse ex verbo Slavonico Nebo, coelum, explicandum, cum ultima syllaba צַר etiam in dialecto Russorum Tschar superstes sit.
III. Numinibus גָּד, Gad, et מְנִי Meni, Hebraei Jes. 65, 11., mensam cum cibo et potu parabant, et S. Hieronymus in h. l. scribit, id suo adhuc aevo in omnibus urbibus, maxime in Aegypto, viguisse, ut ultimo die anni et mensis, ponerent mensam refertam variis epulis, et poculum musto mixtum, vel praeteriti anni vel futuri fertilitatem auspicantes; cui vero numini haec parata fuerint, non exponit. Fortasse גָּד est fortuna, quam vox in dialecto Syriaca significat; et מְנִי fatum, a מָנָה numeravit, praefinivit, vel idolum, olim a tribubus Hudeil et Choraa, inter Meccam et Medinam, cultum, Golius in Lexic. Arab. col. 2270. IV. Idolum Syrorum Rimmom, רִמּוֹן, 2 Reg. 5, 18., forte tutelare granatorum; numen Assyriorum Nisroc, נִשְׂרֹךְ, 2 Reg. 19, 37. Jes. 37, 38., et numina colonorum a rege Assyriae in Samariam missorum, 2 Reg. 17, 30—31., Nergal, נֵרְגַל, Aschima, אֲשִׁימָה, Nibchaz, נִבְחַז, et Tharthak, תַּרְתָּק, prorsus ignota sunt. V. *Ναναια*, Nanaea, alias etiam Anais, Anaithis, Aneitis, et Tanais dicta, in Elymaide, in templo ditissimo (2 Macc. 1, 13—14. cf. 1 Macc. 6, 1—2.) a Mehestanis prostitutione virginitatis colebatur.

---

# APPENDIX

## sistens succinctam historiam gentis Hebraeae ab Abrahamo usque ad eversionem Jerosolymae per Romanos.

### Historia Patriarcharum.

§. 403. Cum homines linguarum confusione a Deo immissa Gen. 11, 1—9. a se invicem recederent, novasque sedes peterent, tandem in varias gentes divisi, alii alias plagas incolerent; vetustas traditiones ad religionem pertinentes paulatim obliti sunt, usquedum tandem idololatria irreperet, et radices ubique figeret, conf. §. 292. Hoc malum tantopere invaluit, ut aliquos ex ipsa stirpe patriarchali infecerit, Jos. 24, 2. Ne autem hujusmodi contagium latius serperet, atque totum humanum genus in ruinam traheret, Deus, qui fideles cultores sui nunquam non habuerat, Abramum ex terra et cognatione sua, ex Ur Chaldaeorum in alienam regionem, Canaan nempe, vocavit, eique numerosam posteritatem promisit, quae aliquando possideret regionem Canaan, Gen. 12, 2. 7. 13, 14—17. 15, atque veram conservaret religionem, quae paulatim inter homines exstinguebatur.

Abram igitur cum uxore Sarai, et domesticis suis in terram Canaan, Deo iter dirigente, profectus, atque ab incolis העברי Hebraeus vocatus est, quia e regione trans fluvium Euphraten advenit; inde posteri ejus vocantur Hebraei. In hac regione commoratus repetitis vicibus a Deo promissiones accepit. Quum vero uxor ejus Sarai sterilis

esset, dedit marito suo in pellicem Hagarem ancillam suam, ex qua genuit Ismaelem, putans promissionem divinam in eo compleri incipere; sed Deus nova apparitione eum docuit, non per Ismaelem, sed per filium, quem Sarai paritura esset, promissionem complendam esse, simulque nomen Abrami in Abraham (pater magnae multitudinis) et nomen Sarai in Sara (princeps foemina) mutavit, Gen. c. 16—18.

Et vere uno anno post promissionem Gen. 18, 10. 14. factam Sara peperit Isaacum, quem, postquam adolevit, Deus, probans Abrahami fidem, et obedientiam, sibi immolari jussit. Hujus mandati divini executionem quum Abrahamus adgrederetur, Deus eum cohibuit, et priores promissiones repetiit, atque addidit, fore, ut inter posteros ejus esset Ille, per quem omnes gentes sint benedicendae, Gen. 22, 1—18. Tum Abrahamus filio suo Isaaco duxit uxorem Rebeccam, qui ex ea gemellos Esavum, et Jacobum suscepit, Gen. 25, 24. 25., et post aliquod tempus Deus in singulari apparitione ipsi promissiones Abrahamo factas confirmavit, Gen. 26, 2—5; quae vero non in Esavo, sed in Jacobo implendae essent, Gen. 28, 10—15. coll. 25, 23. 29—34.

Jacobus (cujus nomen Deus Gen. 32, 28. in Israel mutavit, unde posteri ejus vocantur Israelitae) easdem promissiones, quas pater ejus Isaacus, accepit Gen. 28, 13. 14. Familia ejus non exigua erat, duodecim enim habuit filios, qui omnes cum patre suo in terra Canaan habitabant sequentes vitam nomadicam; ex iis Josephus per invidiam fratrum in Aegyptum abductus, ibi post tristem sortem ad summos honores evectus est, Gen. c. 37—41. Exorta fame in regione Canaan patrem suum, et totam ejus familiam, numero 70 viros, exceptis mulieribus,

et infantibus, in Aegyptum vocavit, eisque annuente Pharaone regionem Goschen (Gessen) inhabitandam assignavit. Gen. c. 42—47.

## Conditio Hebraeorum in Aegypto.

§. 404. In hac nova peregrinationis terra posteri Jacobi prospera utebantur sorte, et mirum in modum numero aucti sunt. Mortuo tandem Josepho et omnibus fratribus ejus rex novus, ex altera dynastia, aut alienigena, solio potitus est, qui Josephum nec viderat, nec meritorum ejus rationem habuit. Is, cum a multitudine Hebraeorum timeret, variis eos malis affecit, et servos fecit, Exod. c. 1. Ex his malis, ut liberarentur, Deus suscitavit Mosen, Exod. 2., eumque in apparitione in monte Horebo Exod. c. 3. jussit educere populares suos ex Aegypto, eorumque dimissionem nomine Dei a Pharaone postulare. Cum vero semel, iterumque obmoveret rei propositae difficultatem, Deus ipsi potestatem patrandi miracula concessit, Exod. 3, 4., quibus tandem obfirmatus Pharaonis animus victus est, et Hebraeis exitum ex Aegypto concessit, Exod. c. 4 — 12. conf. §. 295.

## Historia gentis Hebraeae inde ab exitu ex Aegypto, usque ad occupatam regionem Canaan.

§. 405. Egredientibus ex Aegypto Hebraeis ipsius Dei praesentissimi signum columna nubis et ignis praecedebat, Exod. 13, 21. 22. conf. §. 278, quod eos deinceps per omnia itinera comitabatur, donec in regionem Canaan advenirent. Hoc igitur signo plane divino viam monstrante pervenerunt ad mare rubrum; rex vero Aegypti, utpote quem poenituit, quod tot millia hominum dimisisset, collecto ingenti exercitu eos persecutus est. He-

braei quum vidissent, ex una parte se mari interclusos esse, et ex altera parte Pharaonem cum omnibus copiis instare, magno correpti sunt timore. Tum Deus praecepit Mosi manum dextram extendere, ut aquae in utramque portem recederent; et sic Hebraei alveum maris ingressi, incolumes transierunt; quum vero Aegyptii idem tentarent, aquae reversae omnes submerserunt, Exod. c. 14. Trajecto mari rubro venerunt Hebraei in Arabiam, in cujus desertis per 40 annos commorati sunt. Ibi anno primo post exitum ex Aegypto Deus per Mosen Theocratiam instituit, conf. §§. 209 et 214, ac tutelam, et regimen Hebraeorum singulare solenniter suscepit.

Tempore hujus peregrinationis in vasta Arabiae solitudine reges Amorrhaeorum Sehonem, et Ogum, qui transitum innoxium ipsis recusarunt, atque hostiliter eos tractarunt, vicerunt, eorumque regiones inter Jordanem, et Arabiae deserta sitas occuparunt; verum ante ipsius regionis Canaan occupationem mortuus est Moses, et Josua a Deo designatus, Deuter. 3, 27. 28. Hebraeos ad occupandam terram promissam duxit. Trajecto Jordane eodem modo, quo mare rubrum trajecerant, in regionem Canaan pervenerunt, et gentibus plerisque ibi commorantibus singulari Dei interventu adjuti paulatim devictis regio inter Hebraeos distributa fuit. Jos. c. 1 — 19.

## Hebraei inde ab occupata regione Canaan, usque ad captivitatem Babylonicam.

§. 406. Quamdiu Josua, et coaevi ejus Seniores vivebant, conditio Hebraeorum erat prospera, quia Legem Dei accurate observabant; post mortem vero horum Seniorum modo felix, modo infelix erat, prout populus vel Dei legibus obtemperabat, vel eas transgrediebatur. Quotiescunque

autem poenitentia ducti Hebraei revertebantur ad Deum, excitabat viros, Judices nempe, qui res collapsas restituerent. Jud. c. 1—16.

Ultimus horum Judicum erat Samuel, a Deo ad res magnas electus, qui quum per aliquot annos gentem rexisset, votis populi regem petentis annuit Deo jubente, et in regem unxit virum, quem Deus elegerat, Saulum nempe e tribu Benjamin, qui, sicut reliqui sequentes reges, juribus plurimis regum gaudebat, ita tamen ut dominium altum politicum, quod Deus sibi reservaverat, agnosceret. conf. §. 216. Saulo autem, qui Deum offenderat, rejecto, ejus in locum ex mandato divino a Samuele in regem unctus fuit David, quem mortuo Saulo tribus Juda statim regem venerata est, et post 8 annos etiam reliquae tribus imperio ejus se subjecerunt, 1 Sam. (Reg.) — 2 Sam. (Reg.) 5, 1—5. Hic novus rex, quamvis omnis vitii haud expertem se ostenderit, tamen praeclarum demonstravit justitiae amorem, et eximiam publicae salutis curam, atque subditis suis praebuit praestantissimae erga Deum reverentiae, pietatis, fiduciae, et obedientiae exemplum, quare etiam promissionem de regno suae familiae sempiterno accepit. 2 Sam. 7, 8—16. Davidi successit Salomon filius ejus, qui rei politicae peritissimus, artibusque pacis deditus splendorem regni Hebraeorum summopere auxit. Quum hanc vero felicitatem convertisset in vitiorum materiam, divino judicio 1 (3) Reg. 11, 11—13. factum est, ut ipso mortuo 10 tribus a filio ejus Rehabeamo (Roboam) defecerint, regemque sibi elegerint Jeroboamum. Regnum itaque Israeliticum in duas partes scissum fuit, quarum minor dicta regnum Juda domui David adhaesit, altera autem, nomine regni Israel accepto, Jeroboami ejusque successorum principatum agnovit. In hoc regno res sacrae

pessime turbatae fuerunt, nam Jeroboamus politicis rationibus inique studens, ne subditi ejus religionis ergo Jerosolymam proficiscerentur: cultum idololatricum vitulorum aureorum instituit in Dan, et Bethel. Hanc perversitatem religionis secuti sunt omnes Jeroboami successores, nonnulli etiam auxerunt magnopere, quare istud regnum justissimo Dei judicio eversum est a rege Assyriorum Salmanassare, in exilium abductis 10 tribubus. Diutius stetit regnum Juda, quod principibus ex familia Davidis parebat. Sed et hoc, quum idololatria, aliisque sceleribus saepius contaminatum fuisset, sub Sedekia rege postremo Judaeorum penitus eversum est a rege Babylonio Nebukadnezare (Nabuchodonosoro), et ne aliquid cladi deesset, Jerosolyma vastata, et Templum combustum fuit, civibus praecipuis deportatis, nec nisi imbelli turba relicta ad agros colendos; cui a Chaldaeis praefectus fuit Godolia Hebraeus; hic quum facta popularium conspiratione interficeretur, Judaici, qui in regione relicti erant, vel in Aegyptum fugerunt, vel in Chaldaeam abducebantur, ut plane sine cultoribus maneret regio, 1 (3) Reg. c. 2. — 2 (4) Reg. 25, 26.

## Hebraei ab initio usque ad finem captivitatis.

§. 407. Cives 10 tribuum in Assyriacum imperium deportatos, initio quidem male habitos fuisse, successu tamen temporis afflictam conditionem non omnibus communem fuisse, ex libro Tobiae colligimus. Quod exules regni Juda attinet, nonnulli eorum viri principes in honore habebantur, 2 (4) Reg. 25, 27—30. Dan. c. 1, c. 6, 1—3., et inferioris conditionis hominibus licitum erat domos aedificare, ac hortos et agros colere etc. Jerem. 29, 5—7. Ast etiam malis afflicti fuerunt, ut patet ex Dan. c. 3, c. 6, 9—18. Ps. 102 et 137 (Vulg. 101 et 136). Duravit

hoc Hebraeorum exilium 70 annis, quorum initium computandum est a tempore, quo rex Babyloniae nonnullos captivos abduxerat, regnante Jojakimo (Joachim), 2 (4) Reg. 24, 1. Cum autem Chaldaei eversissent regnum Assyriae et Israelitae, et Judaici captivi unum eundemque dominum habebant, nempe regem Babyloniae; hoc a Medis et Persis victo, regnoque ejus destructo Hebraei subjecti fuerunt Medis; quorum imperium cum eo Persarum conjungente Cyro aderat tempus liberationis ex captivitate, ut Deus per prophetas promiserat, conf. §. 301.

Nemine quippe opinante Cyrus omnibus Jehovae cultoribus dedit facultatem redeundi in patriam. Ducibus igitur Zorobabele et Josua sacerdote ascenderunt de tribu Juda, et Benjamin, et ex tribu Levitica multi. Regnante Artachschasta (Artaxerxe) ascendit Esras cum nova manu Hebraeorum, et post 33 annos Nehemias, quorum uterque provinciam regia legatione fungens gubernavit. — Vide libr. Esrae, et Nehem. — Caeterum cum Cyrus omnes cultores Jehovae per literas publicas provocasset, ut Jerosolymam reverterentur et templum restituerent, dubitandum non est, multos quoque ex 10 tribubus pedetentim reversos esse, conf. Esr. 2, 70. 4, 3. 8, 29. 35. 1 Maccab. 5, 9—54. Luc. 2, 36. Quia vero plures ex Judaicis, quam ex Israelitis redibant, et mutua aemulatio per communis captivitatis societatem cessavit, omnes, a tempore reditus ex captivitate in patriam, sine discrimine, Judaei dicebantur.

## De Judaeis inde a reditu in Palaestinam usque ad eversionem Jerosolymae per Romanos.

§. 408. Sub imperio Persarum res Judaeorum in Palaestina paulatim increscebant, Jerosolyma munita, et tem-

plum restauratum fuit. Post mortem Nehemiae, ut ex Josephi Archaeol. libr. XI. et XII., ac ex variis locis librorum Maccab. colligere licet, negotia publica per summum sacerdotem, et Seniores administrabantur.

Regibus Persiae paruerunt Judaei, usquedum in ditionem recepti fuerint ab Alexandro M., qui imperium Persicum evertebat. Neque deterior facta est Judaeorum conditio, cum dominum mutarent, imo vero, dum vivebat Alexander valde fortunatae res eorum erant. Mortuo autem Alexandro, Judaea, utpote inter Aegyptum et Syriam sita, nunc Ptolomaeis regibus Aegypti, nunc Seleucidibus regibus Syriae parebat, prout hi, vel illi viribus magis valebant. Tandem quum genti dominaretur Antiochus Epiphanes, rex Syriae, impius ille princeps, qui idololatriam et mores ethnicos in Judaeam invehere conatus est, dirissimas persecutiones fidelibus, legem Dei violare renuentibus intentavit, omnes sine discrimine et cum exquisitis haud raro cruciatibus vita privavit, ipsumque templum Dei abominando cultu profanavit, 1 Macc. c. 1. — 2 Macc. c. 5, c. 6, 7.

Haec mala postquam Judaei patienter aliquamdiu tulissent, Deus egregios excitavit religionis vindices, oppressique populi liberatores. Horum primus fuit Matthathias e familia sacerdotali, cujus filii, fama nobilissimi, erant Joannes, Simon, Judas, Eleazar et Jonathan 1 Macc. 2, 1—5. Appellari solent Maccabaei, vel Asmonaei. His igitur Maccabaeis ducibus Judaei dominationem regum Syrorum prorsus excusserunt, et Simon Maccabaeus, qui solus e quinque fratribus superstes erat, ut novam rempublicam stabiliret, Romanorum amicitiam, quam Judas et Jonathan jam felici successu expetierant, renovavit 1 Macc. 14, 24. Sic parta et confirmata libertate

Judaei tandem Simoni supremum regimen rerum sacrarum, et civilium obtulerunt 1 Macc. 14, 25. seqq. Successit ei tertius ejus filius Joannes Hyrcanus, qui acceptum a patre imperium valde amplificavit, et amicitiae pactum cum Romanis renovavit. Qui Hyrcano in imperio succedebat, Aristobulus titulum et insignia Regis primus assumsit, et sic cum Pontificatu regiam dignitatem conjunxit, Joseph. Antiqq. XIII. c. 11 — c. 20.

Postquam res Judaeorum circiter 70 annos satis prospere se habuissent, exortum est bellum civile, occasionem praebente ambitione Aristobuli filii minoris Alexandri Jannaei, qui Hyrcanum fratrem suum regno exuerat. Ad has turbas sopiendas Pompejus M. exercitum in Judaeam duxit, et Aristobulo capto, qui ipsi resistere usus fuerat, ac Jerosolyma et templo expugnatis, Hyrcano summum pontificatum restituit, principatu tamen admodum diminuto, et regio titulo ablato, quum, ut ait Josephus Antiqq. XIV. 4, 5. Hebraei tunc perdiderint libertatem, et in Romanorum potestatem redacti fuerint. Quum vero bellum civile rursus erupisset, tandem Herodes, dictus magnus, ex Idumaea familia oriundus, rex Judaeae constitutus fuit a Senatu Romano, suasu M. Antonii Triumviri, cujus amicitia Herodes fruebatur. Maccabaeorum, seu Asmonaeorum stirps partim vi belli, partim dolo, et malis artibus Herodis exstincta fuit.

Herodis regnum magna quidem requie felix erat, improbus tamen rex animos omnium sui aevi bonorum a se abalienavit, et apud posteros aeternam nominis infamiam contraxit praesertim crudelitate insigni, qua in eos ipsos saeviebat, quos natura homini voluit esse carissimos. Josephus Antiqq. XV. 6, 2—4. c. 7. et de Bello Jud.

I. c. 22 — c. 27. conf. Matth. 2, 16. Josephus Antiqq. XVII. 6, 5. et de bello Jud. I, 33.]

Sub hujus Herodis alienigenae imperio natus est Salvator mundi Jesus Christus (conf. Gen. 49, 10.). — Post mortem Herodis praecipuam partem regni gubernabat Archelaus, dignus Herodis filius, titulo Ethnarchae insignitus. Hunc postquam Augustus Viennam Galliae relegasset, Judaea in provinciam Romanam redacta, et Syriae adjecta fuit. Joseph. Antiqq. XVII. 8, 4. 13, 2. XVIII. 1, 1. et de bello Jud. II. 7, 3. 8, 1. — Anno 26 post Chr. a Tiberio Caesare Judaeae procurator constitutus fuit Pont. Pilatus, sub quo crucifixus est Jesus Christus. Duo filii Herodis magni, Herodes Antipas erat Galilaeae, et Philippus Ituraeae, et Trachonitidis tetrarcha, Luc. 3, 1. Post mortem Philippi ejus ditio juncta fuit Syriae, nec ita diu post collata cum aliis regionibus a. C. Caligula Herodi Agrippae, Herodis M. e Mariamne nepoti, concesso ei regis nomine; Judaea tamen sub procuratorum Romanorum administratione manente. De hoc Herode Agrippa fit mentio Act. Ap. 12, 1—3. 20—23. Ejus filius Agrippa a Claudio Caesare partem aliquam regni paterni accepit. Tandem sub eo, cumque Florus Judaeae procurator esset, e parvis initiis exortum est bellum illud immane, quo Judaeis inter se divisis, et incredibili in se invicem crudelitate saevientibus, respublica eorum, Jerosolyma et templum penitus a Tito, Vespasiani imperatoris filio, destructa sunt. Accidit hoc anno aerae vulgaris septuagesimo, sicque adimpletum fuit, quod Jesus Matth. 24, 1. 2. praedixit.

# CONSPECTUS OPERIS.

Numerus paragraphum indicat.

Quid archaeologia? quae ejus divisio? quid Biblica archaeologia? 1. An et cur theologo necessaria? 2. Fontes archaeologiae Biblicae? Quid in conflictu testium extraneorum cum libris sacris observandum? Quando et ex quibus fontibus Thalmudis duplex Gemara exarata? quae cautela in usu ejus? Quid in usu Patrum, librorum Syriacorum et Arabicorum, ac itinerariorum cavendum? Quarum gentium ritus sunt antiquiores? Quaepiam de hist. litteraria archaeol. bibl. 3.

Quae regio in Bibliis dicitur Aram in genere? ejus divisio? quae est regio Aram-beth-Rechob? ejus metropolis et quando eversa? Quae regio Aram Naharim? Phaddan Aram? Aram Zoba? Aram sine epitheto? Ubi erat regnum Damascenum? regnum Maacha? Tob? Hamath? Geschur? Qua ratione orientales ad situm corporis sui, definiunt regiones coeli? 5.

Quis situs Phoenicis? quae urbes celebres? quando et a quo Tyrus vastata? 6.

Quis situs Mediae? quae metropolis? 7. Quis situs Persiae? Susianae? Elymaidis? 8. Quis situs Babyloniae, et Chaldaeae improprie et proprie sic dictae? 9.

Situs Arabiae, et quae ejus nomina in Bibliis? cur jam regio orientalis, jam occidentalis dicitur? qua ratione dividitur? quis situs Arabiae felicis, Petraeae, et desertae? quis situs regionis Edom? 10.

Nomina Aegypti? qui limites? quae divisiones regionis? quid Phatros? quid de Nilo et nomine ejus He-

braico memoratu dignum? quae olim metropoles? 11. Quae regio dicitur Goschen seu Gesseh? Ubi quaerendus torrens Aegypti? 12.

Quae est regio Canaan, Abrahamo promissa? Qui limites regionis Hebraeorum praefiniuntur ad austrum? ad occasum? ad septemtrionem? ad ortum? Ubi siti erant Ammonitae? Moabitae? Quam late patuit regnum Davidis et Salomonis? 13. Quae facies regionis Hebraeorum? Qui praecipui montes et quae montana? Libanus, ubi situs, et qualis? quis et qualis Libanus et Antilibanus? ubi cedri? ubi pinus et abietes, ubi nives perpetuae? mons Hermon, Sirjon, Senir, Amana? fluvii Amana et Pharphar? longitudo et altitudo horum montium? quid tropice significant? 14. Quis situs, quae longitudo et latitudo jugi montium Carmel? indoles? quid de specubus et semitis? quis alius mons Carmel? 14. Quis est situs montis Thabor? ejus indoles, forma et altitudo? ubi terebinthus Thabor? 14. Montes Israel vel Ephraim, et montes Juda, ubi siti? eorum indoles? saxum Rimmon? montes Ebal et Garizim, ubi? specus Adullam et specus aliae? 14. Montes Gilead? Baschan? Gilead strictiori sensu? Abarim? ubi Pheor mons, et vertex Nebo? 14.

Quae sunt planities celebres? Planities per eminentiam sic dicta, et quae in ea celebres urbes? quis tractus dicitur Scharon? planities Iizreel? ejus longitudo? et latitudo? quae in ea Scharon? et quae Megíddo? Plsnities Jordanis, cujus longitudinis et latitudinis? planities Jerichuntina, et ejus amplitudo? ubi vallis salinarum? campestria Moab et vallis acaciarum? Quid נַחַל? quid גַי? quid עֵמֶק? quid בִּקְעָה? Ubi locus Thophet et unde dictus? 15.

An olim in Palaestina excrementa pecudum in alimen-

tum ignis vertebantur? Quae sylvae in Libano? Antilibano? Baschan? sylva Ephraim? sylva Baala? Chareth et Chorscha? in littoribus Merom et Jordanis? Joardes? in Carmelo? Cur nunc sylvae pauciores? 16.

Quotuplicis generis deserta, et qualia? an incolis prorsus caruerunt? deserta in regione Hebraeorum? Desertum Juda, ubi? Engedi? Ziph? Naon? Carmel? Thecoa? Jerichuntis? Bethaven? 17.

Ubi est scaturigo Jordanis? ejus cursus? cujus amplitudinis lacus Merom? Gennesareth quantum a Merom distat? cujus est amplitudinis? Jordanes a lacu Gennesareth, cujus altitudinis et latitudinis? quae excipit alia flumina? cujus latitudinis et altitudinis ad Jericho? Jordanes omnibus littoribus plenus? cujus latitudinis est alveus superior? 18. Cur mare mortuum dicitur mare orientale? mortuum? mare Siddim? mare planitiei? unde ortum est hoc mare? longitudo et latitudo ejus? qualis est aqua? qualia sunt littora? Quid vites Sodomae, et botri venenati aut uvae amarae? Quid foveae salis? Quae alia flumina in hunc lacum se exonerant? 19. Quae sunt alia flumina? Ubi Belus seu Libnath Schichor? Ubi Kischon et aquae Megiddo? Torrens arundineti? Torrens Eschcol et Sorek? Besor? Quid נַחַל? quid נָהָר et הַנָּהָר 20.

Quae generatim tempestas Palaestinae? tempestas, prima, secunda et tertia parte anni? quid de his tribus partibus anni memoratu dignum? Quis ventus ab orientalibus dicitur eurus? tempestas quarta, quinta et sexta parte anni? quid de pluvia autumnali et serotina notandum? quid de praenuntiis pluviae? 21. An ubertas soli Palaestinensis a Mose merito laudata? an per tractus incultos, qui hodie in Palaestina observantur, impugnari potest? Quid de Galilaea aetate Christi notatu dignum? An fodinae in Canaan?

an metallurgia Haebraeis nota fuit? Quid et quotuplex scoria? 22.

Quae calamitates infestant regionem Hebraeorum? Unde pestis? terrae motus? an Jerosolymae damna inferunt? quid tropice significant? Tonitrua, fulmina, grandines, cataractae, ecnephiae, qua anni parte? tropice, quid? Agmina locustarum, quo nomine orientalibus veniunt? qualia sunt? quid mane agunt? quo progrediuntur vorantes? strepitus vorantium? quid vorant? quid si plura agmina sese consequuntur? quid avolantes relinquunt? quo tandem deveniunt? cujus magnitudinis sunt hae locustae? quare leonibus, equis, et etiam foeminis comparantur? earum species? Fames, unde oritur et quousque non raro invalescit? Qualis ventus Samum? ubi spirat? an etiam in Palaestina? quo anni tempore, et quanto temporis spatio? Quid Samum perseverans? an uterque etiam noctu spirat? 23.

Divisio regionis inter Hebraeos trans Jordanem, quae? cis Jordanem, tribus Juda, Simeon et Dan, ubi sedes acceperunt? qua ratione hic districtus meridionalis dividitur? Ubi tribus Benjamin sita? Ephraim? Manasse? Issachar? Ascher? Zebulon? Naphthali? Qua ratione divisa fuit regio post obitum Salomonis? 24. Quae divisio regionis, aetate Christi obtinuit? Ubi Galilaea? quae inferior? quae superior? quae Galilaea gentium? Samaria et quam late patuit? Judaea et quam late patuit? divisio trans Jordanem? Peraea, quae pars? quae Gilead? quae Decapolis? Gaulonitis? Batanaea? Auranitis et Ituraea? Trachonitis? Abilene Lysaniae? 25.

Quae prima domicilia? 26. Quare recentiori aetate adhuc occurrunt troglodytae? ubi Seiritae? ubi Rephaim, Emim, Zanzummim, et Rephaim stri-

cte sic dicti? Ubi Anakaei, Nephilim, Achiman, Scheschai et Thalmai, et Anakaei stricte sic dicti? Quid specubus factum, postquam ab hominibus derelictae fuissent? 27.

Qua occasione tabernacula inventa? An inventis melioribus domiciliis ab omnibus mox derelicta? Quid טִירָה et הַוּוֹת? 28.

Qua ratione et a quo tentoria inventa? 29. Cujus formae erant prima tentoria? qualia sunt nunc, majora et minora? et quibus nominibus insigniuntur? Qua forma castra nomadum disponuntur? Quid חָצֵר castrorum? tentoria principum seu emirorum? 30. internum tentorii spatium? pavimentum? supellex? focus? mensa? 31.

Qua ratione et qua aetate inventae sunt domus? 32. cujus magnitudinis et cujus architecturae erant domus diversis aetatibus? 33. ambitus domuum? tectum? Quare ascendebatur tectum? quid מַעֲקֶה in tecto? 34. Ubi janua? unde Mezuza orta? Quid et ubi vestibulum? Ubi sunt gradus in altiores contignationes? Ubi introitus ad impluvium? quid est medium? quid cernitur in impluvio? cui usui est impluvium? quare interdum totum contegitur? Explicatio locorum Luc. 5, 18—19. Marc. 2, 3—4. Ubi et quale est Haraem? a quibus custoditur? Ubi hortus? Ubi alter sexus habet mansionem in domibus minoribus? 35. Ubi sunt cubicula et eorum januae? an cubicula olim fornicata? cujus antiquitatis sunt cubicula aestivalia et hyemalia? Qua ratione disposita sunt cubicula aestivalia? qui ventilatores? Qualis oecus singularis penes terram? Qualis structura oeci, in quo Christus pro tribunali stetit? Cubicula et palatia hyemalia, qua ratione disposita? qua ratione calefiebant? cubiculum עֲלִיָּה cui usui? Quid de culinis? de foco? et fumariolo? 36.

Quales erant fores et cardines? quales serae et claves? quid sibi vult clavis in humero gestata? 37. Quo respiciebant fenestrae, et quales erant? An in plateam nullae fenestrae? An fenestrae claudebantur, et quo? Quid de clavis? 38.

Quae erat materia aedificiorum magis usitata? quales lateres? cur domus facile inundatione subruebantur? An in Palaestina lapides usitati? Quid lepra domuum? Lapides quadri, quales, et ad quae aedificia adhibebantur? Qualia marmora occurrunt? Quid de lapide fundamentali et angulari? An caementum aut lithocolla usitata? Cujus aetatis est calx? An incrustatio seu trullisatio usitata, et qualis? Ad quid ligna adhibebantur? quales sunt domus laqueatae? domus eburneae? Quibus aliis ornamentis condecorabantur? Qualia ligna ad aedificia adhibebantur? 39.

Quae prae reliquis necessaria erant supellectilia, et quae alia ditiorum? Quid de lectis? an lectorum fulcra usitata? Quid et quale est Divan? An Hebraeis non alii quoque erant lecti et sedilia? quae erant lectisternia aut sedilia ebore ornata? Quid de reti culiculari? Quid de pauperum strato? Quid de pavimento cubilium? Quales erant lampades? faces? 40.

Qua ratione orti pagi, oppida et urbes seu munitiones? Quales in Palaestina erant urbes aetate Josuae, regum, Christi? Qualis erat Jerusalem? Quid κωμοπολεις et πολεις in N. T.? duplicis generis plateae? forum antiquiori aevo, et aetate Christi? Quid de urbibus, quarum ingens refertur magnitudo? Quid de aquaeductibus? Quo tropo urbes repraesentantur? 41.

Antiquitas nomadum? cur haec vitae ratio adeo pertinaciter retenta? quales sunt nomades? quae negotia tractant domini, et quae servi? eorum apparatus? qui tropice

in V. et in N. F. dicuntur pastores, et cujus dignitatis est haec compellatio? 42. Quae nomadibus sunt pascua? an propria? quid de Canaan? An Hebraeis, occupata Canaan, ejusmodi pascua erant? 43. Migrationes nomadum? An pecora stabulis continentur? a quibus custodiuntur? Quis dicitur senior domus, et quod ejus munus? quid si animal desit? Quae merces mercenariorum? Quae domicilia habent servi, et quae domini? Quid de speculis pastorum? 44.

Quid de aquis in genere? quare lites de illis, tanti momenti erant? quotuplicis generis receptacula aquarum? aquae fideles? mendaces? vivae? quae scaturigines et qui fontes proprii, et qui communes? Quid aquae vivae, tropice designant? Quid cisternae? quales sunt nomadibus? quales in urbibus? Cujus rei symbolum est penuria aquae? Cui usui erant cisternae vacuae? quis abhinc tropus desumtus fuit? 45.

Quae pecudes minores nomadum? Cujus coloris sunt oves? earum genera? emolumentum? Quo anni tempore pariunt? quid de vocatione ovium? Cur primores populi dicuntur arietes? quid de ove familiari? Quid ante tonsuram? An stabula usitata? Cujus coloris sunt caprae? caprarum emolumentum? An caprae Ancyranae erant Hebraeis? An gallinae erant antiquis Hebraeis? an audiendi Thalmudici, gallinas Jerosolymae ali vetantes? 46.

Quales in Asia sunt boves et vaccae? An bubulci ejusdem cum pastoribus ovium, dignitatis? Quae in regione Hebraeorum pascua boum? Quid boves tropice designant? quid cornua, etiam ferrea tropice? boum usus? segmenta lactis spissati? An caseus olim notus? an butyrum usitatum? quid de lacte et melle notatu dignum? an in Biliis occurrunt boves feri seu sylvestres? 47.

Quales in oriente sunt asini? eorum usus? quare equis

opponuntur? qua ratione asini regebantur? quid dorso injiciebatur? quid agaso agebat? Qua aetate occurrunt primi muli? an aetate Mosis noti? quid de mulis Thogarmae et Persiae? Quales sunt onagri, et quotuplicis generis? an cicurari possunt? ubi vagantur? quid symbolice designant? ubi pascuntur? quid de masculo et foemellis onagris? quid de lascivie et de instinctu eorum? 48.

Genera Camelorum? cujus sunt haec animalia indolis? quid de alimentis et potu eorum memoratu dignum? quid dominus camelorum? eorum usus? quo ordine incedunt? quibus modis homines illis vehuntur? quibus ornamentis decorabantur cameli? reliqua hujus animalis emolumenta? Quid sibi volunt sententiae Matth. 19, 24. 23, 24. a camelis desumtae? 49.

An antiquis nomadibus erant equi? Ubi primi occurrunt? Quando Hebraei eos alere coeperunt? cui usui olim erant equi? Salomonis mercatura equorum? Qua ratione equites insidebant? an ephippio et stapia utebantur? An soleae ferreae notae? 50.

Cur nomadibus multi sunt canes? quo in honore in oriente? quid scomma canis, et canis mortui? qui homines ab Hebraeis, inprimis aetate Christi scommate canis insigniebantur? quid est merces canis? qua ratione canes in oriente alimenta acquirunt? phrasis: non acuit canis linguam suam? canes aurei? quare vulpes dicuntur? ubi inprimis majori numero reperiuntur? quo modo vulpes, proprie sic dictae, distingui solent? 51.

Quare nomades venationis amantes? leges Mosaicae de venatione? cur non plures? quibus armis olim venatio exercebatur? quae technae adhibebantur? quales erant foveae? quid hae technae et machinationes tropice indicant? 52. Qua ratione nomades ad praedationes delapsi?

*

quales sunt hi praedones? An nullum medium depraedationem evitandi? An etiam in castris suis peregrinos spoliant? An omnes nomades sunt praedones? 53.

Quod alterum hominum primae aetatis negotium? et quantum ejus emolumentum? Qui antiqui populi erant inprimis seduli coloni? 54. Quae Hebraeis leges latae erant de agricultura? an hae leges observatae sunt? Quid funes significant tropice? 55. Quis honos erat agriculturae? 56. Quibus mediis Hebraei ubertatem soli ampliabant? 57. Quae genera frumentorum serebant? Quale erat pabulum jumentorum? Quid de tritico in frutices excrescente? Quid de gossypio? 58.

Quae erant instrumenta agriculturae? Quale erat aratrum? Qualis erat rulla et stimulus boum? Qualis erat occa? An currus usitati et quales? 59. Quibus jumentis agebatur agricultura? Quam Moses legem tulit de asino et bove non jungendo? Quales erant boves? An tauri aratro jungi poterant? qua ratione regebantur ferociores? quae alia animalia hoc annulo regebantur? quid de tauris demum senescentibus? cujus dignitatis sunt tropi a bobus desumti? 60.

Qua ratione ager ad sementem praeparabatur? quanta agri pars dicitur jugum? quale erat jugum boum, et quid tropice designat? rationes seminandi? Quid de agro duplici semine consito? Quid zizanium? 61.

Quales sunt in Palaestina segetes mense Februario? Quid Jerakon? quid Schiddaphon? Quo anni tempore segetes in Palaestina maturescunt? Quid de custodibus segetis? Quae fruges primum metebantur? Qua ratione messis inaugurabatur? tempus messis? messores? rationes metendi, et qualis erat Hebraeis usitata? Quid demessis segetibus factum? Quid de angulo agri, et de spicilegio?

Quotuplex foenus reddunt in oriente agri? de centesimo et ducentesimo foenere agri? 62. Qualis fuit manipulorum comportatio in aream? Quid de manipulo per inadvertentiam relicto? Ubi et qualis erat area? Quid aggregatio manipulorum in aream, tropice designat? 63.

Antiquissima ratio triturandi? machinae trituratio-nis? quid hae rationes triturandi tropice, et quid si machinae sistantur novae, aut praegrandes, quae montes et colles triturant? 64. Quid de frumento triturato actum? Quid agitatio in cribro tropice? qua ratione frumentum porro ventilabatur? Quid ventilatio tropice? Quid de stramine actum, et quid hoc ipsum tropice designat? Ubi frumentum recondebatur? 65.

Cujus antiquitatis est cultura vitis? Quales erant Hebraei in hac cultura? loca in Palaestina a vitibus celebria? Quid Sorek? Cujus magnitudinis uvae in Palaestina? Unde desumta phrasis sanguis uvarum? Quid vitis campi? vitis peregrina seu degener? vitis Sodomae? uvae lolii temulenti? 66. Quis situs vinearum? Qua ratione vites serebantur? dispositio vitium? Quid phrasis: sedere sub vite sua et ficu sua? cinctura vinearum? turres in vineis? 67. Vinearum cultura? quid inprimis de putatione? 68. Quo mense erat vindemia? Quid de racematione? Quale erat tempus vindemiae? torcular? Gath? Jekeb? bedad? Quid vindemia, racematio et calcatio torcularis tropice? In quibus vasis et in quibus locis asservabatur vinum? An omne mustum in vinum conversum? An omnes uvae calcabantur? Quid mustum, quod inebriat? 69.

Cujus antiquitatis sunt horti? Quibus modis arbores multiplicabantur? Qua ratione horti dispositi erant? Cur denominantur a certa arborum specie? quid tropice signi-

ficant arbores, et inprimis virentes et aridae, cedri, sylvae, vepretes? 70.

Cujus antiquitatis est cultura oleae? indoles oleae in Palaestina? Quale ei solum conducit? Qualis est arbor et quid tropice designat? ejus cultura? Quales et cui usui sunt fructus? Cur oleum ab Hebraeis in Aegyptum missum? oleum viride, purum, tusum? Ad quid oleum adhibebatur? cotinus? oleaster? Quid de insertione hujus arboris notabile? 71.

Quales sunt in oriente ficus? Quando fructus, quando folia progerminant? Quotuplices fructus, et quibus anni temporibus protruduntur, et quibus maturescunt? massae ficuum? Unde parabola de ficu sterili Luc. 6, 13. seqq. desumta? Quales arbores sycomori? quale est lignum? qualis fructus? quid vellicatio sycomororum? 72.

Quales arbores sunt mali Punicae? quales fructus, et quando maturescunt? An citri et mali aurantiae olim erant in Palaestina? 73.

An adsunt sufficientia testimonia, olim in Gilead, et in hortis ad Jericho et Engedi, fuisse frutices balsami? Quid oppobalsamum? carpobalsamum? xylobalsamum? 74.

An adsunt sufficientia testimonia, olim in Palaestina frequentes fuisse palmas? qualis arbor est palma? quid symbolice designat? quid de floribus et fructibus? vinum dactylorum? usus frondium palmarum? phrasis: frons aut ramus palmae et arundo? 75.

Qualis arbor est terebinthus? quare loca a terebinthis denominantur? quid terebinthi tropice designant? Qualis arbor est pistacium? ejus fructus? 76.

Quid de apibus orientalibus notatu dignum? Qualia sunt alvearia, et qualia examina? Quid apes

tropice indicant? genera mellis in Bibliis? mel sylvestre? mel de petra, et petra mellis? Quid mel tropice designat? 77.

Quid de piscatu memoratu dignum? Quos homines tropice indicant piscatores? Quae erant instrumenta piscatus? 78.

Quid de vervacto memorandum? emolumentum hujus legis? an hunc annum Hebraei otiosi transigere cogebantur? 79.

Quid de origine artium notabile? Quare jam antiquissimo aevo artes inventae 80. Artes a diluvio usque ad Mosen? 81. Inter Hebraeos sub Mose? 82. in Palaestina? 83. post exilium et aetate Christi? quid de negotiis turpis lucri? Quid de artificibus nobilioribus aetate Apostolorum notatu dignum? 84.

Ubi et quando literas inventas esse referunt antiqui? quid in relationibus his a facto dependet, ideoque certum est? quid inde concluditur? An Anticlides, Epigenes, atque Berosus et Critodemus huic conclusioni consentiunt? Quod argumentum pro antiquitate literarum ducitur ex antiquis monumentis scriptis? Quid Simplicius de Babiloniis observationibus siderum refert? Quid ex nomine mensis Adar concluditur? Quid ex Gen. 23. colligitur? An igitur loca Pentateuchi, quae artem scribendi ponunt fuisse vulgatam, suspecta esse possunt? Quotuplex scripturae genus distinguunt Herodotus, Diodorus Sic., Clemens Alex., et Porphyrius? Quo nomine scriptura hieroglyphica venit in Bibliis? 85. Quanta erat literarum divulgatio? An Hebraei in Aegypto literis utebantur? An dein omnes noverunt legere et scribere? publici notarii? atramentarium? Quare saepius de auditione quam de lectione fit mentio? Qui docebant juvenes legere et scribere? scholae? filii prophetarum? 86. Quae erant materiae,

in quibus scribebatur? Quae erant instrumenta, quibus scribebatur? Cujus aetatis est atramentum? ex quo parabatur? 87. In quibus materiis scribebantur libri? qua ratione dividebatur materia, an ex utraque parte conscribebatur? an bustrophedon? Qua ratione libri componebantur? qua ratione obsignabantur? quid de inscriptionibus librorum? 88. Quae prima occurrit epistola? Quaenam epistolae in oriente obsignantur, et qua ratione? quid de salutatione et clausula epistolarum? 89.

Cujus antiquitatis est poësis, et qua ratione orta? cujus olim apud Hebraeos erat dignitatis? quo temporis spatio apud Hebraeos culta? Quis ejus usus? 90. Quid poësis Hebraea commune habet cum poësi occidentali? discrimen in figuris et tropis, in objectis, a quibus lumina orationis depromta sunt, et in versificatione? quotuplex est genus parallelismi poëtici? 91.

Cujus antiquitatis est musica? cujus olim erat dignitatis? 92, usus musicae apud Hebraeos? Quid David de musica sacra statuit? an haec dispositio duravit? 93. Quae fides usitatae? Quale et quot chordarum instrumentum Cithara? an κιϑαρα a κινυρα differt? Quid Schminith? Nablium et quot chordarum? Asor? Sambucca et quot chordarum? Phsanterin seu psalterium? Quales erant chordae? 94. Quae erant instrumenta, quae inflabantur? Quid Uggab? Maschrokita? Chalil, Nechiloth, et Nekeb? Sumphonja vel Siphonja? Cornu vel cornu Jobel? Schovar? Chatzotzera, et quibus modis inflabatur? 95. Quae erant instrumenta pulsatilia? Quid Thoph seu tympana? Quid et quotuplices sunt Ziltzelim seu cymbala? An et Metzilloth sunt instrumenta musica? Quid Menaaneim? Schalischim? Higajon? Gitthit? Almuth laben? Jeduthun? Ma-

halath? Qualia sunt nomina Schuschan eduth, et Jonath elim rechokim? quid Machol? 96. Qualis saltatio Hebraeorum? an et viri saltabant? an hodie viri in oriente saltant? Quare Michal Davidi saltationem vitio vertit? Quid de arte oratoria? 97.

Quae origines scientiarum? Qui olim populi in oriente a scientiis celebres? Quid de scientiis Hebraeorum? 98.

Quid de historia, genealogia et chronologia notatu dignum? Quid de chronologia per generationes? quot annorum generatio erat antiquissimo aevo, et quot annorum recentiori? 99. Quid de Arithmetica, Mathesi, Astronomia, et Astrologia notatu dignum? 100.

Quae antiquiori aevo erat divisio diei? Qua ratione aurora seu crepusculum dividebatur? Quid mane? calor diei? meridies? ventus diei? vespera prima et secunda, ante et post exilium? Prima horarum mentio? Ad quam normam exigebantur horae? Skiaterikon et clepsydra? In quot horas dividebatur dies? An omni anni tempore aequales? Quid in hac diversitate clepsydris fiebat hyeme? Qua ratione horae illae ad nostrum horologium reducendae? Divisio noctis ante exilium, et aetate Christi? 101. Quae est antiquitas hebdomadum? Qua ratione designabantur dies hebdomadis? Quid sibi vult una sabbathorum vel sabbathi? Quotuplices Hebraeis erant hebdomades? 102. Unde prima dimensio temporis? An ex mutationibus lunae ortae hebdomades? Ad quam normam primum exigebantur anni? an ad menses lunares aut solares? cur lex Mosaica Hebraeis annum lunarem assignavit? quid Lex praecepit, ut annus lunaris ad solarem redigeretur? initium anni oeconomici, et sacri? Quare primum et septimum mensem non statuimus cum Rabbinis, congruere Martio et Septembri? Juxta quem annum, oeconomicum vel sacrum, men-

ses numerant prophetae? An olim menses nominibus insigniti? Quae nomina mensium Hebraei a Babyloniis receperunt? Quid de anno primorum patriarcharum statuendum? 103.

Vestigia de cognitione Geometriae, Mechanicae et Geographiae? 104.

Antiquissima ratio tractandi aegrotos? Unde Medicina orta? Primi medici? Qui inter Hebraeos erant medici? progressu temporis aucti? Quare rex Asa arguitur, opem medicorum implorasse? 105.

An exculta physica? historia naturalis? philosophia stricte sic dicta? Unde ortae sunt Judaeorum scholae theologicae? sectae praecipuae? Pharisaeorum dissidia? Quo nomine veniebant auctores sectarum? Tituli eruditorum? nomen discipulorum? An doctores scholarum salario gaudebant? An sublimi cathedra utebantur? Quae doctoribus modestiae leges a Thalmudicis feruntur? Quis demum gradus academicus invaluit? 106.

Cujus antiquitatis est in oriente mercatura? 107. Commercia Phoenicum, Arabum et Aegyptiorum? Quae urbs aut regio est Tharschisch? 108.

Praecipuae viae mercatorum? Viae ex Palaestina in Aegyptum? 109. Vectura mercium terrestris? Quotuplices societates peregrinantium? Itineris supellex? Quid de duce viae? Quis abitum annunciat, et stationes determinat? Quo tempore quotidie viam ineunt? Itinera nocturna? ubi pernoctant? Cujus antiquitatis sunt hospitia publica, et qualia sunt haec aedificia? 110. Cur Hebraeis nullae de commercio extero leges latae fuerunt? Quid de emtione et venditione praeceptum est? An magna Jerosolymae commercia, et unde orta sunt? Mercatura Salomo-

nis? Portus ad urbem Joppe? Mercatura Hebraeorum post exilium? 111.

Cujus antiquitatis sunt in oriente mensurae et pondera? Quibus cura mensurarum et ponderum demandata erat? An eadem pondera et mensurae ante et post exilium? 112.

Unde mensurae longitudinis desumtae? Quid digitus? palma? spithama? quid cubitus et quotuplex? Quid גֹּמֶד? Quid calamus, et quotuplex? Quid stadium? via sabbathi? milliare? כִּבְרַת הָאָרֶץ? iter diei? 113.

Quid קֹמֶץ seu pugillus? עֹמֶר? אֵיפָה? בַּת ante et post exilium? סְאָה? חֹמֶר vel כֹּר? קַב? הִין? לֹג? פּוּרָה? sextarius? Modius Romanus? metretes Graecorum? 114.

Quid de puritate et pondere argenti observandum? Quod nomen ponderum? An et aurum erat norma valoris, et quando? Quid siclus? beka? gera? quid talentum Hebraeorum et Graecorum? 115. Unde desumendus valor ponderum et pecuniae ante exilium, vel quid proprie est gera? Quanti ponderis et valoris erat siclus ante exilium? siclus regius? Quibus ponderibus appendebatur argentum? cujus valoris est siclus aureus Mosaicus et regius? An hae definitiones sunt accuratae? 116. Quae primae occurrunt monetae? Darkhemon seu Daricus, cujus erat ponderis et valoris? Stater, cujus ponderis et valoris? Drachma? Denarius? Quales erant sicli Hebraici ab Hasmonaeis cusi, et cujus valoris? Cujus valoris as vel assarion aetate Christi, et quae signatio? Cujus valoris erat quadrans? cujus valoris erat minutum? Quid et quotuplex litra? Quid de raritate auri et argenti notandum? 117.

Quae praecipuae materiae vestium? An in V. F. occurrit sericum? 118. Praecipui colores vestium? Quid de albis vestibus notandum? Quid de purpura memorabile? Ex qua re parabatur color coccineus? cur vocatur dibaphus? Quid, et unde parabatur color hyacinthinus? Quid de vestibus versicoloribus? Vestes acu pictae duplicis generis, et cujus antiquitatis? Schaatnes vestis cur interdicta? 119.

Antiquissima vestis interior seu tunica? Quid est nudum esse? Unde ortae sunt caligae, et cujus sunt antiquitatis? cujus formae olim erant? An omnibus usitatae? cur sacerdotibus ministrantibus praescriptae erant? quid סַרְבָּל Dan. 3, 3.? Quis dicitur mingens ad parietem? Qua ratione orta tunica, seu כְּתֹנֶת, χιτων? qualis fuit? Quid de vestibus duplicibus notabile? 120. Unde venit cingulum tunicae? quotuplex et quale est cingulum? cur et ubi gestatur a viris et a foeminis? quid in cingulis gestabatur? 121.

Antiquissimum et commune superindumentum? quibus modis gestatur? alae hujus amictus? Quare vetitum erat, ne in pignus datum, per noctem retineatur? Quo tendit Jesus dicens: si quis tibi aufert tunicam, dimitte ei et pallium seu superindumentum? Quid lex Mosaica de quatuor angulis hujus amictus praecepit? Quid Meil? Ephod? Phattisch? An pellicea usitata? eorum nomen? Quid סָדִין, et quid σινδων? χλαμυς? cur dicitur purpura? Quid poenula? 122.

Origo sandaliorum? qualia erant sandalia? qua ratione pedibus applicabantur? Unde est frequentior mentio de alligatione et solutione sandaliorum? unde phrases portare sandalia, et corrigiam sandaliorum solvere? cur frequentior mentio de lotione pedum? An He-

braei nonnunquam discalceati incedebant? Quid sibi vult scomma discalceati? 123.

Quid de barba sentiunt orientales? quid de rasura? barba tropice? Quid Lex in ea prohibuit? An Hebraei nunquam barbam suam evellebant vel abscindebant? 124. Qua ratione Hebraei gestabant capillos? Quinam comam alebant? Qua ratione comam colebant? Quid nardus pistica? Color capillorum? quid de rufis capillis? Qua ratione alter sexus caesariem ornabat? 125.

Antiquissimum tegumentum capitis? qua ratione ortae sunt mitrae? quotuplex olim mitrarum genus celebre? an fascia mitris circumvoluta, et quo aevo? mitrae sacerdotum? mitra summi sacerdotis? An Hebraei unquam caput aperiebant? 126. Discrimen vestitus alterius sexus? An omnes foeminae peplo utebantur? an nunquam peplum deponebant? Quid si cum viro hospite loquebantur? Quotuplex est peplum matronarum? quid רְדִיד? רְעָלָה? צַמָּה? מַעֲטָפָה et מִטְפָּחָה? צָעִיף? שְׁבִסִים? 127.

Quid de baculo memorandum? Qua ratione gestabatur sigillum? quid insculptum sistebat sigillum? Qua ratione scripturae et cistae atque portae obsignabantur? Quare annulus טַבַּעַת a טָבַע seu a tingendo dicitur? 128. Quos alios annulos gestarunt mulieres? quales erant hi annuli? 129. Quid de torque, de armillis, et pericarpiis memorandum? an et viri his ornamentis usi sunt? qualia erant? 130. Quid טֹטָפוֹת? לְחָשִׁים? phylacteria? 131. Qualia erant specula? Quid lapides speculares, et cui usui? 132. Quale erat marsupium? sudarium? semicinctia? 133. Qualis fucus erat usitatus? Quid de stigmatibus, et quid obsignatio hominis? 134.

Amictus festus? lugubris? cur vocatur שַׂק? Quid lepra vestium, pellium et corii? 135.

לֶחֶם sensu lato, stricto et medio? An homines ante diluvium carnibus vescebantur? Qualis in oriente est cibus quotidianus? 136. An alimenta mox per ignem praeparabantur? 137. Quid קָלִיא et quae ejus origo? Qua ratione *mortaria*, et demum *molae* inventae? an aetate Mosis molae vel mortaria in usu erant? Quales erant molae? Qualia erant *cribra*? 138. Quid de mola oppignorata praecepit Lex, et quare? Quando et a quibus molebatur? 139. Cujus erat *coquere panem*? mactrae? panum forma et crassitudo? Quotuplex genus clibanorum? Quid panis subcinericius? מַחֲבַת? מַאֲפֵה תַנּוּר? 140.

Cujus erat *praeparare cibos*? Quid de lentibus et de placentis mellitis memorandum? An carnes erant quotidianae? Quae carnes ceteris praeferebantur? cujus erat olim mactare animal? Quae pars animalis ceteris praeferebatur? quid de antiqua arte coquinaria? cur omnes animalis carnes pro unico convivio praeparabantur? Quid de embammate? 141. Primaeva *praeparatio carnium*? modus assandi? Quid de locustis? Cujus antiquitatis est usus *salis*? quid *foedus salis*? Cujus alias symbolum est sal? 142.

Quotuplices *cibi interdicti*? Qui immundi? quid de idolothytis? Quid de hoedo non coquendo in lacte matris? Qui cibi, tanquam sacri, interdicti erant? Cur Judaei posteriori parte animalium abstinent? 143.

Qualis olim orientalibus *potus*? *Scherbeth*, in qua regione usitatum? *Vinum mixtum*? Vina artificiosa? sicera? Quid de aceto memoratu dignum? Vasa, ex quibus bibebatur? cujus erant formae? quae vasa majora? 144.

Qua hora erat *prandium*, et quale? qua hora coena? quare coena erat refectio praecipua? An *preces* ante et post mensam usitatae, et qua aetate? Quae preces aetate Christi usuveniebant? Quid de ordine hospitum? 145. Qualis erat

mensa? sedes? qua ratione ad hanc mensam assidebant? Qualis aetate Christi mos, mensae accumbendi, unde nomina architriclinium, et architriclinus? locus ceteris honoratior? an foeminae ad mensam virorum simul assidebant aut accumbebant? 146. Modus manducandi? An cultro, fuscina et cochleari opus erat? Quid de portionibus singulorum assidentium? Quid de calice cujusvis notatu dignum? quid calix tropice? Quid de servis ministrantibus memorandum? 147.

Cur jam antiquissimo aevo occurrunt convivia? quibus occasionibus celebrabantur? Quid Moses praecepit? Cur Jesus jubet vocari ad convivia coecos et alios miseros? Per quos convivae invitabantur? qua honoris contestatione excipiebantur, et demum dimittebantur? An coronas in conviviis ex floribus textas gestaverunt? Modi pompam ostentandi? Quid in conviviis praecipuum? Quid κωμοι? Unde explicanda sunt loca Matth. 8, 12. 22, 13. 25, 30.? Quibus rebus in conviviis tempus fallebatur? Convivia, et exclusio a convivio tropice? Quid χαρα Matth. 25, 21, 23. Cur convivae sancti seu mundi esse debebant? 148.

Cur tanta hospitalitatis laus? Quid de potu aquae frigidae memoratu dignum? Officium illius, qui peregrinum collegit? Quid lotio pedum symbolice? 149.

Primaeva institutio ad propagandum genus humanum? Quid de fornicatione et paederastia sentiebant antiqui? Mosaicae contra haec crimina leges? An non fuerunt inter Hebraeos meretrices et cynaedi? Quare vocantur personae sacratae? 150.

Polygynaeciae initia quae? Quanta erat inter Hebraeos aetate Mosis? Quid Lex Mosaica decrevit? an per haec decreta imminuta fuit? 151.

An juvenes sibi ipsi seligebant sponsam? Quid sibi

volunt loca Jes. 4, 1—2. Jer. 31, 22.? An pater solus potuit filias in matrimonium elocare? Quem gradum consanguinitatis et affinitatis impedimenta matrimonii non egrediuntur? Cur nuptiae cum Canaanaeis prohibitae? Cur Ezras et Nehemias nuptias cum omnibus alienigenis reprobarunt? Quae nuptiae sacerdotibus, et summo sacerdoti interdictae? Nuptiae filiarum, quae de defectu fratrum erant heredes? 152. Quid sponsalia? Pretium sponsarum? Cur uxores ancillis similiores erant? Unde descendit honor, qui alteri sexui exhibetur? Quid de sponsis donatis memorandum? An sponsa nunquam tulit dotem? 153. Intervallum inter sponsalia et nuptias? Quid si sponsus mentem mutavit, aut sponsa cum alio rem habuit? Nuptiae? Quid sibi volunt phrases: sponsam in domum deducere, conjugem accipere, intrare in domum, convenire? 154. Qua ratione pellices assumebantur? an cum eis legitimum matrimonium? Quid de muliere bello capta decrevit lex Mosaica? 155.

Quid de foecunditate matrimonii memorandum? Quid de sterilitate uxorum? Quae tentabant uxores steriles? 156. Leviratus ante Mosen? Quid Lex decrevit? 157.

Quid in polygynaecia adulterium? Quae adulterorum poena ante Mosen? post Mosen? 158. Quid de muliere suspecta erat statutum? An medium erat aptum? Quid demum invalescente licentia? 159.

Cur lex Mosaica jus repudii non abrogavit? Qua ratione licentiam mariti limitavit? Ratio ex lege Mosis ad repudium sufficiens? Quae aetate Christi de caussa repudii controversia? An etiam uxoribus jus repudiandi maritos? cur id ultimis temporibus nihilominus sibi arrogabant matronae? 160.

Unde ortae obstetrices? Quid nato infanti factum? Quid olim pater nata prole agebat? Quid de die natali? Quid de immunditie et purgatione puerperae notandum? 161.

Quando pueri circumcidebantur? quis erat finis circumcisionis? Quid de circumcisione sentiebant antiqui Hebraei, et quid demum non pauci aetate Antiochi Epiphanis ad sacra Graecorum deficientes? Quid ἐπισπᾶσθαι, Quid de doloribus Circumcisionis notandum? 162. Quando proli indebatur nomen? qualia erant nomina, aevo antiquiori et recentiori, et unde desumebantur? Mutatio et versio nominum? Qualia esse solent nomina orientalium? 163.

Quis filius erat primogenitus? An pater potuit jus primogeniti in juniorem transferre? Praerogativae primogeniti? Primogenitus tropice? 164. Quid de lactatione prolis notatu dignum? Quo casu assumebantur nutrices, et quales erant? Qua ratione filii educabantur et instruebantur? Qua ratione habebantur filiae, et quae edocebantur? quid agebatur in gynaeconitide? 165. In quas personas extendebatur potestas paterna? an erat limitata? qua ratione a prolibus suspiciebatur? 166. Quid de testamento memorandum? an filii pellicum, filiae, et viduae erant heredes? 167.

An Hebraeis permissum, habere servos ex Hebraeis, et ex quacunque alia gente? Quales erant servi sacri? 168. Viae ad servitutem? 169. Quid servi a domino recipiebant? quid praestabant domino? Senior domus seu oeconomus? Qualia sublevamina lex Mosaica illis praestitit? Quid si herus servum occidit, aut membro privavit? Quid sabbatho et diebus festis agebant? An ad convivia admittendi? an de illis, quibus occupabantur, manducare licebat? de matrimonio ancillarum? de tempore servitutis? Quid

si servus libertatem recusavit? an vendi potuit exteris? Quid si peregrino in regione Hebraeorum venditus erat? Quid servis Hebraeis anno Jobelaeo contingebat? An servi poterant habere peculium? Quid de servo, qui ex alia gente ad Hebraeos confugit? 170. Conditio servorum inter alias gentes? Quis dicebatur libertus? Unde explicandum, si status sub lege Mosaica, et conditio peccatoris, cum servitute comparatur? 171.

Mores Hebraeorum? Vitia? Virtutes politicae? morales? 172. Elegantia morum? an non nimia? an honoris compellationes usitatae? 173.

Quare salutatio vocatur benedictio? Formulae salutationis? Corporis gestus in salutatione? Quare nunciis inculcatum, ut neminem per viam salutent? Quare Johannes 2 Epist. 11. vetat, salutare sectarium? Gestus corporis in salutatione magnatum, et regum? Quid de adoratione sentiebant occidentales? 174.

Quid de visitatione notatu dignum? Quid si quis honoris caussa magnatem adit? 175. Unde mos, magnatibus dona ferendi? An et reges dona dabant? An prophetae dona suscipiebant? Quid de donis, quibus judex corrumpitur? 176. Qualia erant dona? qualia dona regum? Pompa, qua dona deferebantur magnatibus et regibus? 177.

Honores exhibiti magnatibus, legatis et regibus, solenniter urbem ingredientibus? An hinc lucem capit Esth. 6, 7—9. et 1 Sam. 10, 5—10.? 178.

Quis erat locus fallendi tempus? Qualis conversatio? An etiam ambulatio usitata? An et balnea delectamentis accensenda? Quales sunt orientales in conversatione? reprobationis formulae Hebraeis usitatae? Formula: tu dixisti? An exspuere coram alio censebatur contumelia? Quid de somno meridiano? 179.

Quid Lex Mosaica erga peregrinos praecepit? Quomodo Hebraei olim, et quomodo recentiori aevo tractabant peregrinos? 180. Quid lex de pauperibus? Cur nihil de mendicis? qua aetate primi mendici occurrunt? An aetate Jesu ostiatim circuibant? Quid de loco Matth. 6, 2.? 181.

Immunditiae? An per legem Mosaicam recenter introductae? Quid si immundus quempiam tangebat, aut a quopiam tangebatur? Qui erant immundi? 182.

Quid de morbis generatim notandum? Qui praecipui in illo climate morbi? 183.

Morbus Philistaeorum, 1 Sam. 5—6. 184. Morbus Jorami 2 Paral. 21, 18—19.? 185. Mola ventosa, et quem inde Hebraei desumserunt tropum? 186.

Quae patria leprae? an omnes Hebraei, Aegypto egredientes, ea infecti, et ideo Aegypto expulsi? Quo nomine ab Hebraeis compellabatur? 187. Leprae indoles generatim? Qua ratione primum exoritur? Quid שְׂאֵת, בַּהֶרֶת, et סַפַּחַת? Quid בֹּהַק? quid מִסְפַּחַת? Quid lenticulis seu maculis leprosis fit temporis progressu? An dolor? Genera leprae perfectae? An morbus in posteros, et in quos transit? An leprosi idcirco abstinent a procreandis liberis? cur tot leges de indiciis leprae latae sunt? Quare non omnia leprae indicia recensentur? An omnis lepra artem medicam fallit? 188.

Qualis plaga est pestis? An pestis potuit tantam stragem in exercitu Sancheribi edere? 189.

An spiritus malus, a Jehova Saulo immissus, improprie intelligendus est? Quid designat? Cur dicitur prophetasse? 190. An Nebucadnezar in bovem conversus? quare ejus morbum dicimus fuisse insaniam? 191.

Qui morbi olim nomine paralysis comprehendebantur? quid manus arida, et quid tetanus? 192.

Historia controversiae de daemoniacis N. F.? 193. Quid sentiendum est de accommodatione Jesu et Apostolorum? 194. Argumenta eorum, qui statuunt daemoniacos fuisse aegrotos? 195. Quid singulis eorum argumentis responderi potest? 196. Quibus argumentis probatur, daemoniacos a daemonibus obsessos fuisse? 197.

Qua ratione Hebraei vitam et mortem respiciebant? Usitati de morte euphemismi? An mortem perpetuo amicam intuebantur? Qua ratione eam repraesentabant? Orcus? Qualis a poëtis sistitur orcus? Quid de angelo mortis recentiores Hebraei docent? 198.

Praeparatio cadaveris ad sepulturam? in Aegypto? apud Hebraeos recentiori aevo et antiquiori? A quibus cadaver componebatur? 199.

Quid de consueto funere sentiebant veteres? Quare prophetae repraesentant clades tanquam convivia belluarum? Sepultura asini? Quare annotatur in Bibliis, defunctum sepultum, aut in sepulcro paterno humatum, aut etiam regem sepulcro regum exclusum fuisse? Quando cadavera humabantur? Quare Lex immunditiem, per cadavera contractam, ad septem dies extendit? Quinam curabant funus? An loculus usitatus? A quibus cadaver ad sepulcrum deportabatur et humabatur? Quid agebant lugentes? Quid designat magnus comitatus funeris? 200.

Ubi sita erant sepulcra? an propria vel communia erant? cur cadavera hostium jam consanguineis reddebantur, jam petita negabantur? Quid de leprosis? 201. Qualia erant sepulcra? Portae eorum? Sepulcra dealbata? 202. Quid mortuis in sepulcris adjectum fuit? 203.

Antiquitas monumentorum sepulcralium? Qualia antiquissima? Qualia Hebraeis antiquiori et recentio-

ri aevo? Unde pyramides Aegyptiorum ortae? Monumentum Maccabaeorum? 204.

Combustio cadaveris antiquo aevo sub regibus? post exilium? 205.

Luctus Hebraeorum, et quamdiu durabat? Praeficae et musici? Signa luctus? Quid panis dolorum et calix consolationis? Quinam lugebant mortuum? Luctus Graecorum? 206. Aliae caussae luctus? an summo sacerdoti nunquam licuit signa luctus edere? An semper omnia luctus signa edebantur? 207.

Imperium Hebraeorum ante Legislationem? Imperium patriarchale? Quomodo divisi erant Hebraei? Qui dicuutur principes? quae sunt sic dicta capita familiarum? qui genealogi, et unde orti? 208. Cur Hebraei necessario ex Aegypto educendi, et in civitatem redigendi erant? Cur tot miraculis opus? Lex fundamentalis civitatis Hebraicae, et quare hoc fundamentum assumtum fuit? Quis rex Hebraeorum, et qua ratione legem promulgavit? Qualia crimina erant idololatria, seductio ad idololatriam, atque artes superstitiosae, et cui poenae subjacebant? 209.

Relatio Hebraeorum ad alias gentes? Quid lex Mosaica monet, ne separatio Hebraeorum in odium aliorum hominum degeneraret? An Hebraei poteraut pangere foedera cum gentibus? quae erant gentes exceptae, et quare? 210.

Proceres civitatis? qui alii sunt per Mosen introducti? 211. Qua ratione se invicem habebant tribus? quibus vinculis tribus omnes erant connexae? Qua ratione salus publica procurata fuit? 212. Comitia particularia et generalia? Quotuplicia comitia generalia? De quibus negotiis decernebant comitia? Qua auctoritate agebant proceres in comitiis? 213.

Forma regiminis? 214. Quis erat rector reipublicae

Hebraicae? Quinam erant Judices, et qua potestate gaudebant? 215. Quale erat regimen Dei regis per totam historiam? 216.

Cur inauguratio regum Hebraeorum dicitur unctio? Quid de privatis unctionibus per prophetas sentiendum? Ritus inaugurationis regum? An in omnibus regibus observati? 217. Vestitus regius? diadema? An coronae usitatae, et quales? 218. Qualis erat thronus? Thronus Salomonis? Quotuplici respectu Deo tribuitur thronus, et qualis? Quid sedere? 219. Sceptrum Sauli? quale alioquin olim erat sceptrum? Quid tropice significat? 220. Qualis erat mensa regia? cur ingens alimentorum copia quotidie? An et mulieres aut cantatrices aderant? 221.

Qua ratione reges in Asia se gerebant? Cur felicitati deputabatur videre regem? Quid si reges orientales prodeunt? laetus nuncius? Metatron, unde desumtus? An curru vel animalibus, et quibus vehebantur reges? 222. Quibus rebus reges aucupabantur famam? Quid de metropoli regni notatu dignum? Quo nomine compellabatur regia, et ex qua aetate descendit haec denominatio? 223.

Quanta erat veneratio regum? Nomina quibus compellabantur? An ab Hebraeis reges nomine Dei compellati fuerunt? Quid sibi vult nomen מָשִׁיחַ? Quid de nominibus regum aliarum gentium notandum? Quibus nominibus tropicis reges et civitates ab Hebraeis compellabantur? Quare idololatria dicitur adulterium et fornicatio? 224.

Quae olim officia regis? an etiam sacrorum administratio? 225. Jura regum Hebraeorum? an illimitata? an reges Hebraeorum limites custodierunt? an a poenis, lege Mosaica definitis, dispensare potuerunt? 226. A quibus et ubi promulgabantur mandata et leges? 227.

Proventus regis a populis subactis? et a proprio populo? Quis primum in Persia tributa instituit et qualia erant? 228.

Quid principibus tribuum, capitibus familiarum, genealogis, et judicibus factum est sub regibus? Qui erant magistratus regii? Quare a Regibus prophetae consulti? Quid הַמַּזְכִּיר? Cur summus sacerdos consulebatur? 229. Ministri aulici? Quid de militibus praetorianis notandum? Angariare? unde hic mos descendit? 230. Gynaeconitis regum? Lex Mosaica de ea? Cur Adonias, postulans conjugem Abisag, supplicio affectus? 231.

Qua ratione querelae ad regem deferebantur? Ministrorum ratio agendi cum rege? Quid sibi vult phrasis: stare coram rege? Servi regis? Quid de illis, qui proventus regios curabant, notatu dignum? In monarchia Persica usitata visitatio praefectorum regiorum? 232.

Hebraeorum magistratus in exilio? post exilium? Quando recuperarunt libertatem, et quando rursus reges obtinuerunt? A quibus regebantur in aliis provinciis? Privilegium eorum sub Romanis in caussis civilibus? 233.

Unde descendit dignitas tetrarcharum? Tetrarcha, quis proprie et quis improprie dicebatur? An Ethnarcha erat diversus? an hic titulo regis gaudebat? 234.

Procuratores Romani, a quo et in quas provincias mittebantur? potestas eorum? Qua ratione Judaeam administrabant? Eorum praesidium militum? ubi hi milites excubabant, et quod eorum officium? ubi commorabatur procurator? 235.

Publicani, et eorum portitores? ubi hi versabantur, et quid de eis notatu dignum? Unde descendit semisiclus templo pendendus? qua moneta solvendus? Quid Thalmudici de tempore hujus exactionis referunt? 236.

Qui erant ex lege Mosaica judices, et ubi? A quo,

introducta monarchia, designabantur? Ad quem caussae gravissimae et appellationes, primum ex institutione Mosaica, dein sub monarchia, et post exilium spectabant? Quando S y n e d r i u m seu summum tribunal introductum? 237. Praeses, et assessores synedrii? An aderant quoque notarii et apparitores? Ubi et qua ratione considebat synedrium? An etiam in judicio de Jesu in hoc loco congregatum? caussae ad hoc tribunal spectantes, et potestas ejus aetate Jesu? an habuit potestatem exsequendi sententiam capitalem? 238. Aetate Jesu tribunalia juxta Josephum? Quid de synedriis 23, et 3 judicum, quae Thalmudici asserunt, sentiendum? 239.

Tempus quo agitabantur judicia? an etiam noctu? Quid Thalmudici de dilatione exsecutionis sententiae capitalis praecipiunt? an id in judicio de Jesu locum habuit? Quare Judaei in Judicio de Jesu diem festum verebantur? 240. In quo l o c o agebantur judicia? Quis Graecis erat locus judiciorum? Quid Areopagus, et unde sic dictus? Quid Graecis erat ecclesia, et quotuplex? quid erat δοκιμαζειν? 241.

F o r m a j u d i c i o r u m? in Aegypto? a Mose observata? Quid Lex Mosaica judicibus inculcat? Quid de poenis corporalibus statuit? an haec lex observata? Unde prophetarum querelae de injustis judiciis? Qua ratione judex vel judices considebant? An notarii et apparitores aderant? Qua ratione se sistebat actor et reus? Quibus argumentis caussa agebatur? Quid de contractibus scriptis singulare? An sors in judicio locum habebat? Quando sententia exsecutioni mandabatur? 242.

A n c a r c e r e s necessarii? an Hebraeis recentioribus usitati? an ad custodiendos duntaxat reos adhibiti? An et d e b i t o r e s carceribus conclusi, et quid illis aetate postrema fiebat? An et qua aetate apud Hebraeos quaestio seu

tormenta usitata? Qui de captivis Romanorum notatu dignum? Quid de custodibus reorum? 243.

Quibus rationibus creditores sibi securitatem debiti procurabant? Lex de pignore? quid si debitor solvendo non erat? Cur monetur, ne facile quis pro altero spondeat? An anno sabbathico aut Jobelaeo novae erant tabulae? 244. Lex de usura? 245.

Poena levissima, et quo collineabat? quando locum habuit? in quo proprie consistebat? Quid in lege Mosaica peccatum? quid delictum? quid pro peccatis et delictis praeter sacrificium praestandum erat? Cur in N. F. non fit mentio de restitutione male partorum? 246. Quotuplex erat mulcta? cui solvebatur? 247. Poena furti generatim, et pro diversitate rei furto ablatae? An poena capitis in nullum furem decreta? quid si fur mulctae solvendae non erat? quid si fur occisus fuit? 248.

Poena corporalis? quid scorpiones, et an ex lege Mosaica descendunt? quot ictus et qua ratione infligebantur? quid aetate Jesu et Apostolorum circa hos ictus juris erat? An etiam excoecatio erat poena? Qualis erat flagellatio Romana, et an ab ea nullus exemtus erat? 249. Quid jus talionis? an leges Mosaicae hac de re morales sunt? An actor tenebatur hanc poenam exsequi? quid lytrum, et an licitum? an etiam pro homicidio licitum? qua ratione jus talionis abolitum? An probari potest, jus talionis esse incongruum? 250.

Supplicia Mosaica? an etiam decollatio et strangulatio? qua ratione poena gladii et lapidatio peragebatur? 251. Excisio ex populo? a Judaeis explicata? quotuplex a Judaeis statuitur excommunicatio? an omnes tres, aetate Apostolorum fuerunt usitatae? Quid Maran atha? quid tradere Satanae ad perditionem carnis? 252.

Quae infamiae genera in quospiam, supplicio affectos, statuta erant? 253.

Supplicia exotica? Quibus gentibus decollatio usitata? Quid de strangulatione notatu dignum? Qualis erat combustio vivorum, et quibus gentibus usitata? Quid de specu leonum? Quid dichotomia, et quibus gentibus usitata? tympanismus? pugna cum bestiis? immersio in mare? Quibus gentibus usitata erat crucifixio? 254. Quibus decreta fuit a Romanis crux? crucifixio et crux Romanorum? Quid de vino myrrhato, et de aceto, quod Jesu oblatum fuit, notandum? 255. Immanitas crucifixionis? 256.

Quis erat exsecutor sententiae mortis? Quinam crucifigebant cruciarios? 257. Quis supplicium inferebat homicidis? Quid lex Mosaica cavit? An in urbes asyli omnes suscepti? Quem finem haec lex habuit? Quae est orientalium opinio de loco, in quo sanguis humanus effusus est? Quare de suicidio nulla in lege fit mentio? 258. Quid si homicida esset ignotus? 259.

Generalis rei militaris inter Hebraeos historia? 260. Conscriptiones populi? quis et per quos conscribebantur? an omnes conscripti ad bellum evocabantur? Quid de conscriptione Davidis? 261. Qui curabant delectum militum? qui gaudebant vacatione a militia? 262. Qualis erat divisio exercitus? Militum agmina minora, et qui eorum praefecti? divisio exercitus aetate Davidis? sub Josaphato? Quis praefectos militum designabat antiquiori aevo, et quis sub monarchia? Quales viri erant armigeri? Qualia respectu armorum erant agmina? Divisio militum Romanorum? legio? cohors? manipulus? cohortes in Palaestina? Qui alii in N. F. occurrunt milites? 263. Lustratio militum? arma defensoria et aggressoria? 264.

Quotuplex clypeus? Quid מָגֵן, צִנָּה et סֹחֵרָה? Ex qua

materia, et quales erant clypei? Quid margo, umbo, ansa? Quid clypeis fiebat tempore pacis? Qua ratione gestabantur clypei extra praelium, in praelio, in aggressu munitionis? Quid *arripere clypeum*, *implere clypeum*? Quid de jactura clypei, et de praeda clypeorum? 265. Qualis erat *galea*? an omnes milites omni aetate, ea instructi? ex qua materia erat parata? quid tropice? Quid *lorica*? an aerea? an Hebraeis omni aevo usitata? quid tropice? 266. An militibus erant *armillae*, *tibialia aerea*, seu *ocreae*? quae *vestis militaris*? 267.

Quales erant *munitiones* antiquissimae? quid denotat phrasis *aedificare urbem*? quales erant aetate Josuae munitiones? an ars muniendi ab Hebraeis exculta? quid de munitione Jerusalem? an praesidiis instructae erant munitiones? partes munitionis? moenia, turres, fossae et portae? speculae? quid sibi vult phrasis: *a specula pastorum usque ad urbem munitam*? 268.

An *clava* et *malleus* Hebraeis in bello usitatus? Qualis erat *gladius*? quid: *accingere se gladio*, *solvere gladium*? quid de gladio Dei memoratu dignum? חֶרֶב ubique gladium significat? Qualis erat *hasta*? 269. An חֲנִית erat *jaculum*? an etiam כִּידוֹן? 270. Cujus antiquitatis est *arcus*? qui inprimis laudantur sagittarii? quales erant arcus? qua ratione tendebantur? arcus dolosus? chorda arcus? qua ratione arcus gestabatur? sagittae? an veneno inficiebantur? quid sagittae Dei, et unde hic tropus desumtus? *pharetra*? qua ratione gestabatur? 271. Quid de *funda* et de funditoribus memorabile? 272. Quid *catapultae*? *ballistae*? Quid *arietes*, et cujus antiquitatis? 273.

Quid de *equitatu* memoratu dignum? quae gentes in bello asinis, et quae camelis utebantur? qua aetate ele-

phantes ad bellum adhibiti, et quid illis fiebat? 274. Cujus antiquitatis sunt currus bellici? Quales erant antiquiori aevo, et quales temporibus Persarum? 275.

Qui in Bibliis sunt illi, qui dicuntur discere bellum, aut bellum edocti? 276. Cujus gentis sunt ludi gymnastici? quando apud Hebraeos introducti? Aedificia illis dedicata? ephebium? palaestra? ξυστοὶ et ξυστὰ? stadium? vestes athletarum? caestus? cursus in stadio? βραβεῖον? athletarum victus et vitae ratio? Quid de legibus et judicibus certaminis? An hi ludi omnibus probabantur? lusus juvenibus Palaestinae usitatus? Quid theatrum et amphitheatrum? quid in illo agebatur? 277.

Castra in itinere Hebraeorum disposita? an etiam talia erant Hebraeorum castra subsequentibus temporibus? An nubes Hebraeorum in Arabia petraea, fuit ignis castrorum? leges Mosaicae de castris? 278. Itinera militaria Hebraeorum in Arabia? 279. Signa militaria? אוֹת? נֵס? דֶּגֶל? Quibus instrumentis classicum canebatur? 280.

Quid olim ante bellum ab idololatris, et quid ab Hebraeis fiebat? an bellum indictum? an deductiones juris usitatae? Qua ratione populus, bello repente exorto, ad arma vocabatur? Quo anni tempore bella inchoabant? an hyemalia usitata? An bella per duellum finita? Qua ratione orientales bellum respiciunt? 281. Quid fiebat ante praelium? acies? an phalanx? exercitus eminus conspectus? Quid sacerdotibus ante praelium praeceptum erat? 282. Quid ἀλαλάζειν? praelia? quale saepius recurrit stratagema? An dolus malus licitus? Quid de aggressione orientalium notandum? Quid Paulus sibi vult saepe inculcans, ut Christiani stent in fide? 283.

Quid fiebat imminente alicui urbi hoste? Quibus rationibus expugnabantur urbes? quid significat phra-

sis egredi ex urbe? quid est castra contra urbem metari? 184. Unde orta est circumvallatio, et qualis erat? 285. Quid est agger? Quid interim agebant obsessi? Quid hostis occupatis moenibus faciebat? 286.

Quo jure utebatur victor? Quid insignioribus victis et integris non raro gentibus fiebat? An victores semper hoc rigore utebantur? quid captis hostibus fiebat? quid victi agebant? quo symbolo hanc calamitatem repraesentant prophetae? quid regioni devictae non raro contingebat? quid victor, si erat ultor, faciebat regibus captis et potissimae parti gentis? An lex Mosaica talia praecepit? Quid anathema, et in quos, atque quo fine statutum? Quid agebant victores? Quid cadaveribus caesorum apud plerasque gentes fiebat, et quid apud Hebraeos? 287. Quo fine tantus in hostes rigor? An omnis rigor, quem Hebraei in bellis exercebant, excusandus, aut damnandus? An Hebraei eodem rigore usi sunt, quo aliae gentes utebantur? 288.

An Deus propter solam Canaanaeorum corruptionem tribuit Hebraeis jus belli? Unde praeter corruptionem Canaanaeorum descendit Hebraeorum jus belli in Canaanaeos? 289.

Quid de praeda notatu dignum? Quando stipendium militare invaluit? praeda tropice? quaenam deputabantur praedae? qua ratione praeda inter Hebraeos dividebatur? An de urbibus et gentibus anathemati subjectis, praeda agebatur? Quid de praeda, quam Hebraei ab Aegyptiis retulerunt notandum? 290.

Origo religionis et disciplinae morum? progressus usque ad diluvium? 291. Religionis documenta post diluvium? Quando orta est idololatria? 292. Quid de Abrahamo ejusque posteris per Isaacum et Jacobum memorandum? 292. Patriarcharum religio? religionis exercitia? 294.

Cur Hebraei ex Aegypto educendi erant? Cur tot mira-

cula intercedere debebant? Cur illa miracula in Arabia Petraea necessaria? Quid de illis, qui haec miracula praestigiis, vel imposturis deputant, aut conficte esse contendunt? 295. An Moses docuit Jehovam non esse nisi Deum tutelarem seu nationalem Hebraeorum? 296. An Moses Deum non sistit nisi formidabilem? 297. Dispositiones ad conservationem religionis? 298. An Mosaica religio ad morum disciplinam spectat? quo incitamento leges civiles observandae erant? quid de sacrificiis notandum? quid de promissionibus bonorum temporalium, et de comminationibus malorum dicendum? An religio Mosaica morum probitatem reapse promovit? An Hebraeis antiquis nulla futurae vitae notitia fuit? 299. An in lege Mosis typi prophetici? 300.

Compendiaria historia religionis Mosaicae usque post exilium Babylonicum? 301. Quo fundamento nitebatur Hebraeorum post exilium perseverantia in religione? An similitudine religionis Zoroastris? An principiis philosophicis? 302.

Qualis et quanta fuit recentiori aevo propagatio Judaismi? 303. Quae erat recentiori aevo rerum Judaicarum conditio? quae sectae Judaeorum? quid de qualibet earum generatim memorabile? 304. qua aetate ortae sunt hae sectae? An Pharisaei sunt illi ασιδαιοι in libris Maccabaeorum? An Sadducaei originem suam debent Zaddoko et Baithoso, discipulis Antiochi Sochaei? Ubi Esseni orti? An non et extra Aegyptum degebant? 305.

Memorabilia capita doctrinae Pharisaeorum? 306. Quos de disciplina morum fovebant errores? 307. Quid de traditionibus hujus sectae memorandum? Quid de lotione manuum, de potu, de immunditie, de jejuniis, de phylacteriis et fimbriis notabile? Quae in Thalmude genera Pharisaeorum recensentur? 308. Qua occasione orta est secta

Galilaeorum? quid hi propugnabant? Qui dicebantur Zelotae? quando degenerarunt? 309.

Quae erant Sadducaeorum sententiae singulares? An solum Pentateuchum receperunt? 310.

Quod est discrimen inter Essenos et Therapeutas? ubi utrique habitabant? quae negotia utrique tractabant? quaenam Essenis et Therapeutis communia erant? Essenorum ratio vivendi? Quid die sabbathi agebant? quid de angelis, de jurejurando, de servitute, de matrimonio sentiebant? quid convictis de crimine fiebat? doctrina Essenorum de Deo, de statu animorum post mortem, et de sacrificiis? Quae Therapeutis singularia erant? quid nocte sabbathi agebant? 311.

Qui dicebantur Hellenistae? an iidem sunt ac illi, qui dicuntur διασπορα των ἑλληνων? quid de templo Hellenistarum in Aegypto memorabile? 312.

Ubi olim, et ubi recentiori aevo erant proselyti? quos Moses distinguit? quos Judaei recentiores distinguunt? Quo nomine veniunt in N. F. proselyti portae? An Rechabitae et Kenitae erant hujusmodi proselyti? proselytis portae observanda? ritus in suscipiendis proselytis justitiae? cujus antiquitatis est baptismus proselytorum? quid in proselytis foeminis observabatur? 313.

Origo Samaritanorum? eorum religio? Quid egerunt post reditum Judaeorum ex exilio? Quid sub Nehemia moenia Jerosolymae restaurante? origo templi Samaritanorum? Quando Samaritani abdicarunt idololatriam? Quando Sichem evasit metropolis Samaritanorum? Quid Samaritani sub Antiocho Epiphane 167 ante Christum egerunt? damnum illis illatum 127 ante Christum? Samaritani omni tempore odium suum in Hebraeos prodiderunt? quare Judaei aetate Christi ex Galilaea non facile per Samariam

proficiscebantur Jerosolymam? quid Sichar in N. F.? quos libros sacros venerebantur? quibus locis nixi, Messiam sperabant? quae praecipua eorum cum Judaeis controversia? 314.

Quibus locis antiquissimo aevo Deus colebatur? primum altare? primum templum? 315.

Quibus nominibus veniebat sacrum tabernaculum? vestibulum? sanctuarium? quibus asseribus clausum, et quibus operimentis contectum? sanctum? sanctissimum seu adytum? quid σκηνη πρωτη et δευτερα? 316. Ubi situm erat altare? quale? quid de angulis memorabile? ascensus? utensilia altaris? Ubi situm erat labrum aeneum? quale erat? 317. Ubi positum candelabrum aureum? quale erat? quot lampades noctu, et quot interdiu ardebant? quae utensilia ad candelabrum pertinebant? quod erat in eo auri pondus? 318. Ubi posita erat mensa sacra? qualis erat? quid erat in hac mensa? 319. Ubi positum erat altare suffitus? quale erat? quare dicitur aureum, et interius? 320. Ubi erat Arca foederis? qualis? operculum? quid erat in arca? quaenam penes arcam asservabantur? 321.

Unde sanctitas castrorum Hebraeorum? Unde Canaan dicitur regio sancta, et quo sensu? Quid Judaei de gradibus sanctitatis statuunt? locus regionis sacerrimus? Ubi erat tabernaculum, et in quae loca demum translatum fuit? An arca foederis semper erat in tabernaculo? 322. Quibus honoris compellationibus condecorata fuit Jerusalem, et quare? quis hujus urbis situs? Sion, Moria? Acra, Βεζεϑα? Ubi erat fons Siloe? Ubi erat collis Ophel? Ubi et quid Kidron, Ge-ben Hinnom, Topheth? Gihon? Golgotha? 323.

Qualis erat mons Moria? Quid ei praestitit Salomo, et quid Judaei post exilium? 324. Quale erat templum

Salomonis? quae habebat atria? cubicula seu repositoria? quare erat altare? labrum? quo ornatu condecoratum? alia labra et cui usui? quid de utensilibus hujus templi? 325. Quibus nominibus venit Sanctuarium? cujus magnitudinis erat Sanctum, Sanctissimum, et προναος? Quales erant columnae ante προναον, et quae earum altitudo? Quid circa latera Sanctuarii? Ex qua materia aedificatum erat Sanctuarium? janua προναυ? quid erat in sancto? quid in sanctissimo? An templum Salomonis perfecte describi aut delineari potest? an erat magnificum? Quid Cherubim? 326.

Quando aedificatum fuit templum secundum? quale erat? Unde ejus divitiae? quaenam huic templo defuerunt? Ubi et quando aedificata arx Baris? 327. Quando Herodes aedificavit templum? atria in hoc templo? quale erat atrium gentium? atrium Israelitarum? atrium sacerdotum? 328. Quae portae erant in muro exteriori, et quae in interiori? quales erant hae portae? 329. Quales erant porticus in atrio gentium, et in atrio Israelitarum? Quae dicebatur porticus Salomonis? Ubi erant nummularii? Ubi Gazophylacium, Marc. 12, 41. commemoratum? Quale erat altare victimarum? 330. Quale erat Sanctuarium? Quale erat Sanctum? quale Sanctissimum? 331.

Quae est origo synagogarum? 332. quomodo synagogae in oriente conformatae? quid proseuchae? Ubi Apostoli liturgiam celebrabant? Quae in novo foedere dicuntur ecclesiae domus seu domesticae? 333.

An sabbathum ante Mosen observatum fuit? 334. Quis scopus sabbathi? quid sabbathum magnum? quid sabbathum deuteroproton? 335. quid sabbatho omittendum? an usus armorum, sanatio aegrorum, opera necessitatis,

deambulatio, opera sacra, labores in sacro tabernaculo interdicti? Unde prosabbathum ortum? 336. quae sabbatho agenda a sacerdotibus, et quae a reliquis Israelitis? 337. Quis scopus anni sabbathici? A quo mense et die incipiebat? Quae hoc anno observanda? An et servi manumittendi, et debita remittenda? 338. Quis annus erat Jobelaeus? A quo mense et die incipiebat? Quae hoc anno observanda? An debita fuerunt remissa? 339.

Quid neomeniis praescriptum erat? qua ratione annunciabantur? An hae dies erant feriae? An Lex Mosaica neomenias, juxta calculum astronomicum determinatas, intellexit? An aetate Christi neomeniae ad calculum astronomicum exigebantur? Qua neomenia celebrabatur festum novi anni? quid hac die praescriptum erat? 340.

Quae festa majora, et quo fine instituta fuerunt? Quid omnibus his festis commune erat? 341. Quando et quo fine institutum festum paschatis? quo anni tempore celebrandum? quot diebus? quae omittenda, et quae agenda erant? quid de agno paschali memorandum? qua ratione manducandus? quare non erat confringendum os? Quid secunda die paschatis agendum? Quae per hanc hebdomadem sacrificia offerenda? An Jesus in ultima coena, pascha manducavit, et an uno die praeoccupavit? 342. In quod anni tempus incidebat festum Pentecostes? quare festum hebdomadum, festum messis, et festum primitiarum dicitur? an erat institutum in memoriam legislationis? quae erant hoc festo agenda? An frequens Judaeorum concursus? 343. Quo fine institutum erat festum tabernaculorum? quo anni tempore celebrandum? quare dicitur festum collectionis fructuum? quae erant agenda? quare dicitur festum maximum, et festum per eminentiam? quos ritus Judaei

recentiores addiderunt? 344. In quem diem incidebat festum propitiationis? hoc die omittenda et agenda? Quae summus sacerdos agenda habuit, primo in vestitu simplici albo? quid significabat hircus ad liberum discessum, et hircus Jehovae? Quae agenda habuit summus sacerdos in vestitu muneris sui splendido? quoties ingressus est Sanctissimum? 345. An Hebraei olim non alia observabant jejunia? quae jejunia anniversaria in exilio instituerunt? quid effusio aquae in jejunio 1 Sam. 7, 6—7. significat? 346.

A quo festum Phurim institutum? qua ratione celebratur? 347. Quo tempore festum encaeniorum institutum? quo anni tempore et qua ratione celebrabatur? 348.

Quare Hebraei dicuntur populus sanctus, et quo sensu? quid recentiores Judaei de hac compellatione sentiebant? quibus nominibus in novo foedere compellantur Christiani? 249. Qui erant ministri sacri? 350. Unde servi sacri? quae eorum functiones? qualis eorum, inprimis post exilium conditio? 351.

Quibus ritibus Levitae consecrati fuerunt? An unica consecratio etiam pro posteris valuit? An eis peculiaris vestitus? 352. quae officia Levitis assignata? quae eorum divisio juxta familias? quo aetatis anno munera sua obibant? qua ratione a Davide ad diversa munera dispertiti fuerunt? quid praeterea Josaphat eis demandavit? quid post exilium eisdem accessit? 353.

Quot primi erant sacerdotes? qua ratione a Davide divisi fuerunt? Quae classis Jojarib, et quae Abia? Qua ratione summi sacerdotes sibi invicem succedebant? An ordo primogeniturae interruptus fuit? An summo sacerdoti fuit vicarius? 354. Qualis erat consecratio sacerdotum et summi sacerdotis? quid consecratio summi sacerdotis peculiare habuit? an in successoribus repetita? 355. Vestes

sacerdotum? femoralia? tunica? cingulum, qua ratione gestabatur? mitra? An munere fungentes sandaliis utebantur? 356. Quid requirebatur, ut sacerdos quiscunque munere suo fungi posset? qua ratione functiones quotidianas inter se dispertiebant? 357.

Vestes summi sacerdotis? vestes illius simplices, et magnificae? quid Meil? quid Ephod? quid Choschen? Quid Urim et Thummim? Mitra summi sacerdotis? quid lamina aurea in fronte summi sacerdotis designabat? 358.

An in synagogis aetate Christi erant ordinarii doctores populi praeter interpretem? quis docebat? qui alii ministri erant synagogae? collectores eleemosynarum? minister synagogae sensu strictissimo? apostoli synagogarum? Qui et quare vocantur פַּרְנָסִים seu pastores? 359.

Quid sacrificium? 360. Cujus antiquitatis sunt sacrificia? origo, humana vel divina? 461. Quotuplicia ante legislationem Sinaiticam sacrificia? quotuplicia in Mosis scriptis? quotuplicia cruenta? quotuplicia piacularia? A quibus offerebantur holocausta et sacrificia pro peccato? Ubi mactabantur victimae piaculares, et ubi eucharisticae? 362. Quis locus sacrificiorum? quare unicus? an haec lex observata fuit? 363. Quae animalia poterant sacrificari, et quare non alia? Quid est manducare carnes sicut cervum et capream? Quaenam animalia in holocausta, in sacrificia pro peccato, pro delicto, et in sacrificia eucharistica offerri poterant? Cujus aetatis oportebat esse animalia? an vitiosa offerri poterant, et cur non? 364. Quibus ritibus sacrificabatur? quid est sistere Domino? quid denotabat impositio manus? quis manus imponebat sacrificiis pro populo? quis mactabat victimas? quid sanguine factum?

quis animali pellem detraxit, et quis dissecuit victimas? quid est, תְּרוּמָה et תְּנוּפָה? cujus erat ignem parare? quae partes victimae in altari concremabantur? cujus erat reliqua caro? 365.

Cujus antiquitatis sunt holocausta? A quibus offerri poterant? pro quibus offerebantur? quae animalia? Quid sanguine fiebat? reliquis carnibus pro diversitate sacrificantium? addito libamine? Quid turturibus aut pullis columbarum fiebat? 366.

Quae erant pro peccato victimae, quas summus sacerdos, populus, magistratus, et privatus offerebat, et quid sanguine et carne fiebat? quibus personis praecepta erant sacrificia pro peccato? 367. Pro quibus transgressionibus praescripta erant sacrificia pro delicto? an non obstat locus Lev. 5, 17.? quibus offerenda erant sacrificia pro delicto? quibus ritibus? 368.

Quae animalia idonea erant ad sacrificia eucharistica? quibus ritibus immolabantur? quid sacerdoti cedebat? quod fertum addendum fuit? quid de reliquis carnibus harum victimarum? 369. Qualia erant sacrificia foederum? qui ritus observabantur? quid haec sacrificia significabant? 370.

Quae erat significatio symbolica victimarum? quae piacularium et eucharisticarum? an huic significationi obest, quod Hebraei multi illam non clare perspexerunt? an suberat quoque significatio prophetica? 371.

Quae erant sacrificia incruenta? quae eis addenda fuerunt? an offerebantur sine sacrificio cruento? qua quantitate addebantur diversis victimis? quid vino oblato fiebat? an sine sacrificio cruento oblatum? qua quantitate addendum diversis sacrificiis cruentis? 372.

Qua ratione immundi se purificabant? quid contaminatis per cadavera vel sepulcrum, praeceptum erat? Qua

ratione parabantur cineres vaccae rufae? 373. Quibus ritibus mundandi erant leprosi sanati? 374.

Quid de filiis primogenitis statutum fuit? quid de primogenitis animalium mundorum et immundorum? quo fine haec decreta erant? quid de secundis primogenitis boum, caprarum et ovium? 375. Quid primitiva, vel primitiae? quid de illis praeceptum erat? Cujus erant allatae primitiae? An potuerunt etiam extra sacrum tabernaculum cuicunque sacerdoti tradi? quid Hebraei de quolibet animali mactato sacerdotibus donare tenebantur? quid de secundis primitiis? 376.

Cujus antiquitatis sunt decimae? quotuplicis generis decimae Hebraeorum? Unde secundae descendunt, et cui usui erant? quibus primae decimae tradendae? An redimi poterant? qua ratione animalia ad decimas separabantur? 377.

Cui usui erat oleum sacrum? ex quibus rebus compositum? 378.

Ritus jurandi? Ritus, si aliquis adjurabatur? per quem jurabatur? quales formulae jurisjurandi usitatae erant aetate Christi et quid Jesus de illis docuit? An Hebraei religiose observabant jusjurandum? 379.

Quid votum? Unde orta sunt vota? cujus sunt antiquitatis? Lex Mosaica de votis? quotuplicia erant vota? 380. Quid votis affirmativis vovebatur? In quibus votis redemtio locum habuit? an quidquid, ex voto oblatum, ad sanctuarium suscipiendum fuit? An votum חֵרֶם per legem Mosaicam introductum? quo fine emittendum erat? 381. Quid votis negativis promittebatur? qualia vota negativa aetate Apostolorum usitata? Quid votum Nazireatus? an perpetuum? an pro alio nuncupari potuit? quid Naziraeo agendum, si inopinate contaminatus fuit? quid agendum Nazi-

raeo elapso voti tempore? quid si facultates non suppetebant ad haec sacrificia? 382.

Quales erant aevo antiquissimo preces? An lex Mosaica formulas precum praescripsit? quae aliae occurrunt preces publicae? qua ratione et quibus ritibus orabant Hebraei? quo faciem vertebant Hebraei, et quo Mehestani? Qua aetate occurrunt fixae horae precum, et quae? 383. Quibus diebus olim liturgia celebrabatur in synagogis? qualis erat haec liturgia? An omnes ritus nunc Judaeis consueti, jam olim obtinebant? An precum formulae erant fixae? Quid K'ri Sch'ma? Quid est regnum Dei vel coelorum Judaeis, et quid in novo foedere? 384. Qua lingua in synagogis celebrabatur liturgia? 385. Qualis erat liturgia Apostolica? 386.

Quid reponendum illis, qui contendunt, primam religionem fuisse Fetischismum? quando orta est idololatria? quaenam objecta pro diis culta? Quid de apotheosi hominum memoratu dignum? An mali quoque erant dii? An superi boni irascebantur, et quibus de caussis? An omnes dii ab omnibus culti aut colendi fuerunt? Qui erant penates et dii tutelares urbium et domuum? Quid de diis gentium, quae laeta fortuna utebantur, et quid de diis gentium devictarum sentiebatur? An dii reputabantur a necessitate liberi? Quae humana eisdem tribuebantur? 387.

Qualis cultus his numinibus exhibebatur? Arae diversorum deorum? Quales primae effigies? quid Baetilii, et quotuplices? quales effigies progressu temporis? Cujus aetatis sunt deorum simulacra? qualia erant monstrosa? Qua ratione orta sunt templa deorum? qualia erant? quid de altaribus sine templo notatu dignum? quid de altaribus cum inscriptione ignotorum deorum memorandum? Unde orti

sunt luci? quibus praesertim templis additi sunt? Quales erant sacerdotes deorum, et qua ratione sacrificabant? 388.

Quo fine deferebatur diis **cultus**? Quid in cultu Mehestanorum singulare? Quid de sacrificiis piacularibus sentiebant idololatrae? Qualis erat cultus diis exhibitus? quid requirebatur in illis, qui victimas, molas salsas, libamina, mel, aut etiam thus offerebant? quid in victimis requirebatur? quid de victimis humanis memorandum? quid libaminibus fiebat? Quid de precibus idololatrarum memoratu dignum? Quid diebus festis agebatur? Quid de mysteriis ethnicorum sentiendum? Quales erant lustrationes, et cujus efficaciae reputabantur? Quid de impudico divino cultu memorandum? 389.

Quae usitatae erant **divinationes**? quinam erant Chartummim in Aegypto, et qui Babylone? quid Necromantae praetendebant? quid Lex Mosaica in eos statuit? quid divinantes ex nubibus, ex visceribus victimarum, ex serpentibus, ex astris? quid de incantatoribus serpentum notatu dignum? quae omina et prodigia observabantur? quid de sortibus et de somniis memorandum? Ubi habebantur oracula? quid de illis censendum? quando consulebantur? quid de oraculis Aesculapii, Isidis, Osiridis et Hori notandum? 390.

Qualis erat status idololatriae aetate Christi? An victimae humanae, oracula, omina, et prodigia prorsus abolita? quid Stoa, et quid Academia de his sentiebat? An philosophi Deum creatorem mundi colebant, et alios deos rejiciebant? Quid de tartaro, et de statu hominis post mortem sentiebant? Quid de dissensu philosophorum notatu dignum? Quaenam ex philosophia ad plebem transibant? Quibus fundamentis disciplinam moralem superstruebant? quid generatim disciplinae morali philosophorum defuit? 391.

Quotuplicis generis in Bibliis commemorantur simulacra? quae erant effigies Jehovae? qualia erant simulacra deorum? 392.

Qualis erat exercitus coelorum, qui adorabatur? Quid Mehestani de eo sentiebant? 393. Qua aetate sol, primum ut numen adoratum fuit, et in quibus praesertim regionibus? Qualia monumenta ipsi erecta sunt? quis deus est Baal, inprimis si lunae jungitur? quis Balgad et Beel Semen? qua figura hoc numen repraesentabatur? quid de scriptura hieroglyphica memorabile? qua ratione Mehestani colebant solem? 394. Qualis est Baal, a quo urbs Baal Zephon denominata erat? quale numen erat Baal-Pheor, et qua ratione colebatur? qualis deus erat Baal-Berith? quale numen erat Baal-Zebub, et quae ejus forma? qualis deus erat Baal Izabelis? qualis deus erat Bel Babylone? 395. Quae regina coeli? qua ratione colebatur? quae Aschthoreth Sidoniorum, et Aschtharoth? quae dea אֲשֵׁרָה? quae erat Mizlepheth? quibus deabus Graeci et Latini comparabant Astarten? Quale templum Veneris, quod Herodotus Ascalone invenit? Qualis cultus Astartis? effigies? An Arabes Lunam et Venerem colebant? 396. Quid de Adonide memorandum? Quid de Thyphone? qua ratione hi mythi progressu temporis connexi fuerunt? quale festum Adonidis, et quando celebrabatur? 397.

An planetae ab Hebraeis divino honore culti? Quod est numen Moloc, Molec, Malcom, Milcom? quibus victimis colebatur? quid est: traducere, vel traducere per ignem? ubi hae victimae ab Hebraeis offerebantur? qualis erat effigies hujus idoli? Quale numen erat Rephan vel Remphan? Quis Adrammelech et Anammelech? 398. Quale numen Chijjum? qualis ejus cultus? 399.

Qualia numina erant Theraphim? 400. Quale simulacrum erat Dagon? ejus templa? an cum Aschthoreth idem? quibus aliis nominibus veniebat? Unde descendit nomen Derketo? quae de hac dea fert mythologia? unde explicanda? 401.

Quae numina erant Schedim? an eadem cum Mehestanorum Sched, spiritu malo? Quod numen erat Nebo, et a qua gente cultum? Quae numina erant Gad et Meni? Quae et a quibus gentibus culta erant numina Rimmon, Nisroch, Nergal, Aschima, Nibchaz et Tharthak? Nanaea, a quibus et qua ratione culta fuit? 402.

# E r r a t a.

| *Pag.* | *lin.* | *lege:* | *pro:* |
|---|---|---|---|
| 75 | 11 | paederastia | paederastria |
| 80 | 7 | §. 209. | §. 208. |
| 119 | penult. | cultu | culto |
| 337 | 18 | post libraret adde: | Jos. 24, 14. Ezech. 20, 7. 8. |
| 425 | 17 | a. i. ad Messiam, et | ad Messiam et, |

Alia leviora, praecipue in interpunctionibus minor. Lector benev. ipse emendabit.

IS HIS

| Assyria. | Medi |
| --- | --- |

MC